STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00654

GEKLIBENE VERK

Mendele Mokher Sefarim

•

Permanent preservation of this book was made possible by
Eleonora Rea & Antonella Amati

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אַבראַמאָוויטש)

געקליבענע ווערק

באַנד 5

צוריק אַהיים
די אַלטע מעשה
שם און יפת אין אַ וואַגאָן
בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה
אין אַ שטורעם־צייט
בשעת דער מהומה
די נשרפים
ספר הגלגולים
אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט

מענדעלע מוכר ספרים

צוריק אַהיים

און אַנדערע דערציילונגען

איקוף פאַרלאַג

דאָס בוך איז דערשינען
מיט דער הילף פון

שרה גאָלדבערג (מעקסיקע)

אין אָנדענק פון איר מאַן

חיים ברוך גאָלדבערג

געשטאָרבן דעם 9טן פעברואַר, 1947,
אין מעקסיקע.

MENDELE MOICHER SFORIM
SELECTED WORKS

VOLUME V

TSURIK AHEIM

1 9 4 9
Published by YKUF
189 Second Avenue, New York 3, N. Y.
PRINTED IN THE U.S.A.

געדרוקט אין 4.000 עקזעמפלאַרן

געזעצט און געדרוקט אין דער „פּראָמפּט פּרעס“, 113 פּערטע עוועניו, ניו־יאָרק 3, נ. י.

209

אינהאַלט

זייט

צום לייענער—פון נ. מייזיל 7

צוריק אַהיים 13

די אַלטע מעשה 53

שם און יפת אין אַ וואַגאָן 79

בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה 105

אין אַ שטורעם־צייט 185

בשעת דער מהומה 233

די נשרפים 245

ספר הגלגולים 257

אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט 269

צום לייענער

אין דעם דאָזיקן פינפטן באַנד פון ש. י. אַבראַמאָוויטשעס „געקליבענע ווערק", וואָס דער איקוף־פאַרלאַג גיט אַרויס, קומען אַריין ניין גרעסערע און קלענערע דערציילונגען, וואָס מענדעלע מוכר ספרים האָט פאַרעפנטלעכט אין די יאָרן זינט 1888 און ווייטער. אייניקע פון די זאַכן זיינען געשריבן דורך מענדעלען אַליין אין יידיש, און אַנדערע זענען, אונטער מענדעלעס אויפזיכט, איבערגעזעצט געוואָרן פון העברעיאיש, — דאָס רוב דורך מ. אַלגין (פאַר דער גרויסער יובליי־אויסגאַבע פון מענדעלע מוכר ספרימס ווערק, 1911).

„צוריק אַהיים" — אין העברעיאישן האָט די דערציילונג געטראָגן דעם נאָמען „בסתר רעם" — איז צוערשט געדרוקט געווען אין העברעיאישן טאָגבלאַט „היום" (דער אָנהייב פון דער דערציילונג) און אין דר. י. ל. קאַנטאָרס העברעיאישן זשורנאַל „בן עמי", 1888. „צוריק אַהיים" איז איבערגעזעצט אויף יידיש דורך מ. אַלגין.

„די אַלטע מעשה" — אין העברעיאישן: „לא נחת ביעקב" — איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אינעם העברעיאישן זאַמלבוך „פרדס", רעדאַקטירט פון י. ח. ראַבניצקי, אָדעס, 1892. שפעטער האָט מענדעלע גופא באַאַרבעט די דערציילונג אין יידיש און פאַרעפנטלעכט זי אין מ. ספעקטאָרס זאַמלבוך „הויז פריינד" (1894, באַנד 4).

„שם און יפת אין אַ וואַגאָן" איז געדרוקט געווען אין העברעיאישן זאַמלבוך „כוורת". עס איז איבערגעזעצט אויף יידיש דורך מ. אַלגין.

אין די דריי דערציילונגען ווערן אַרויסגעבראַכט דורך מענדעלע מו"ס שילדערונגען און עפיזאָדן פונעם יידישן שטעטל און שטאָט, פון קאַבצאַנסק און גלופסק, אין דער צייט פון נאָך די פאָגראָמען אין די 80ער יאָרן. עס איז געשילדערט דאָס שווערע לעבן פון די יידישע מאַסן אין יענער פינצטערער תקופה. מענדעלע מו"ס גיט אונדז דורך דעם פרט דעם יידישן כלל, דורך דעם יחיד רעדט די געפלאָגטע יידישע אומה

אין יענער שווערער צייט פֿון רעאַקציע און רעכטלאָזיקייט אין צאַרישן רוסלאַנד פֿאַר דער אַלגעמיינער רוסלענדישער באַפֿעלקערונג בכלל און פֿאַר די דאָרטיקע ייִדן בפֿרט.

„בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה" איז פֿאַרעפֿנטלעכט אין דעם העברעיִשן „לוח אחיאסף", וואַרשע, 1894.

„אין אַ שטורעם־צייט" — אין העברעיִשן: „בימי הרעש" — איז געדרוקט געווען אינעם העברעיִשן „פּרדס", אָדעס, 1894.

די ביידע דערציילונגען זיינען איבערגעזעצט אויף ייִדיש דורך מ. אַלגין, אונטער דער אויפֿזיכט פֿון מענדעלע מוכר ספרים.

אין אָט די דערציילונגען שילדערט מענדעלע מו"ס אויף זיין אייגנאַרטיקן שטייגער די ייִדישע פּאָגראָמען פֿון די 80ער יאָרן, די עמיגראַציע־בהלה, וואָס איז געווען אַ פּועל־יוצא פֿון די פּאָגראָמען, ווי אויך די נאַציאָנאַלע חיבת־ציון־שטימונגען, וואָס האָבן באַהערשט אין יענער צייט די ייִדישע פֿאָלקס־מאַסן און די ייִדישע אינטעליגענץ.

אין די דערציילונגען ווערן דורך מענדעלען אַרויסגעפֿירט נייע געשטאַלטן אינעם ייִדישן לעבן. די געשטאַלטן פֿון די חובבי־ציון זענען געמאָלט פֿון לעבעדיקע מענטשן, טוער אין דער חיבת־ציון־באַוועגונג. אין „בישיבה של מעלה" רעדן די געשטאַלטן אָפּט מער, ווי זיי ווערן געמאָלט. זיי האַלטן פֿייערדיקע דרשות. קינסטלעריש זענען זיי שוואַכער אַרויסגעבראַכט ווי די עלטערע, פּשוטע אוממיטלבאַרע קאַבצאַנסקער ייִדן. אַ נייער טיפּ אין דער דערציילונג „בישיבה של מעלה" איז דער וואַרשעווער רייכער חסיד ר' שמשון — אַ זעלטענע געשטאַלט אין דער רייכער גאַלעריע פֿון מענדעלעס טיפּן.

די דערציילונג „אין שטורעם־צייט" איז באַזונדערס אינטערעסאַנט, וואָס אין איר זענען פּרעכטיק געשילדערט צוויי טיפּן — ר' מענדעלע און ר' לייב, — וואָס דערמאָנען די אומפֿאַרגעסלעכע געשטאַלטן פֿון ש. י. אַבראַמאָוויטשעס וואונדערלעך ווערק „מסעות בנימין השלישי". דאָ האָבן מיר די ספּעציפֿישע אומבאַהאָלפֿנקייט, די באַהאַרצקייט און תמימות, וואָס מענדעלע באַשענקט זיינע רירנדיקע טיפּן. ס'איז אַזוי־אַרום אַ ווייטערדיקע איבערוואַנדלונג פֿון די אַמאָליקע מענדעלע־געשטאַלטן פֿון טונעיאַדעווקע, די זעלבע בנימין און סענדערל, אָבער שוין ביי מער־רעאַלע, קאָנקרעטע באַדינגונגען. ש. י. אַבראַמאָוויטש שרייבט אַליין וועגן יענער צייט: „אַז איך דערמאָן מיר יענע צייטן, שוועבט אַ שמייכל נישט־ווילנדיק אויף מיינע ליפּן, אָבער אינעווייניק וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרערן, און דאָס האַרץ טוט זייער וויי."

מענדעלע קאַרגט נישט קיין פֿאַרבן אָפּצומאָלן וואָס־שווידערלעכער די יידישע אָרעמקייט, די יידישע נויט און גאָר די פֿאַרוואָרלאָזקייט און פֿאַרצווייפֿלונג, וואָס איז באַפֿאַלן דעם יידישן עולם. מענדעלע מוכר ספרים ברענגט אַרויס דעם אומגליקלעכן, טראַגישן מלמד ר׳ לייב, וואָס באין־ברירה לאָזט ער זיך אויף גאָטס־באַראָט, ער טרוימט צו פֿאָרן קיין ארץ־ישראל צו ווערן דאָרט אַן ערד־אַרבעטער, אַ קאָלאָניסט. מענדעלע מאָלט זיין אומבאַהאָלפֿנקייט, חוזקט אַפֿילו פֿון זיין צעטראָגנקייט און נישט־רעאַלער פֿאַנטאַזיע, אָבער דערביי ווייטיקט מענדעלע. אָט ווי מענדעלע דריקט אויס זיינע מיטלייד־געפֿילן: „אַז אָך און ווי איז צו דיר, און אַז אָך און ווי איז מיר און אַז אָך און ווי איז אַלע קאַבצאַנסקער יידן !...״

„בשעת מהומה״, וואָס קומט נאָך דער דערציילונג „אין שטורעם־צייט״, איז מענדעלעס אַן אייגענע איבערזעצונג פֿון „בימי הרעש״, וואָס איז אין דער יידישער איבערזעצונג פֿון מ. אַלגין פֿאַרעפֿנטלעכט אין די אַלע ביז־אַהעריקע מענדעלע־אויסגאַבעס. מענדעלע אַליין האָט די דערציילונג אָנגעהויבן איבערצוזעצן און — ווי אַלעמאָל, ווען ער האָט איבערגעזעצט זיינס אַן אייגן ווערק פֿון העברעיִש אויף יידיש אָדער פֿון יידיש אויף העברעיִש — האָט ער גאַנצע שטיקער און זאַצן פֿונדאַסניי איבערגעשריבן און אָנגעשריבן, אַזוי אַז ס׳האָט זיך כמעט אַלעמאָל באַקומען אַ גאַנץ־נייע זאַך. אין דער צייט, וואָס דער איבערזעצער האָט דעם נאָמען פֿון דער דערציילונג, „בימי הרעש״, געפּרואווט געבן אין יידיש: „דאָס לויפֿעניש״, „דאָס יאָגעניש״, און געבליבן ביים נאָמען „אין אַ שטורעם־צייט״, — האָט מענדעלע מו״ס אָנגערופֿן די דערציילונג „בשעת דער מהומה״. מענדעלע האָט זי זאַץ נאָך זאַץ אויפֿגעשריבן אין זיין אייגנאַרטיקן יידישן סטיל. ביים פֿאַרגלייכן די צוויי קאַפּיטלען פֿון דער אַלגין־איבערזעצונג און פֿון מענדעלעס פֿאַריידישונג זעט מען דעם אונטערשייד פֿון דער איבערזעצונג און דעם אָריגינאַל. די קאַפּיטלען פֿון „בשעת דער מהומה״ זענען צוערשט פֿאַרעפֿנטלעכט געווען אין „פֿון נאָענטן עבר״, פֿאַרלאַג „ליטעראַרישע בלעטער״, וואַרשע, 1937 (ז״ז 40־45, 131־134).

ס׳קומען ווייטער אינעם באַנד די דערציילונגען און שילדערונגען „די נשרפים״, „ספר הגלגולים״ און „אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט״.

„די נשרפים״ זענען לכתחילה פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן דורך מענדעלען אין י. ח. ראַווניצקיס „פּרדס״ (אָדעס, 1895) און דערנאָך איבערגעזעצט דורך מענדעלען גופֿא אויף יידיש.

די צוויי לעצטע זאכן זענען פון מענדעלען אָנגעשריבן אין די שפעטערדיקע יאָרן; „ספר הגלגולים" איז געווען געדרוקט אין „פריינד".

אין די אַלע ניין דערציילונגען האָבן מיר פאַר זיך מענדעלע מוכר ספרים דעם גרויסן קינסטלער פון דער קלענערער דערציילונג, דעם רעאַלן שילדערער פון דער יידישער נויט, דעם פרעכטיקן צייכענער פון יידישע געשטאַלטן און דעם טרעפלעכן מייסטער פון דעם אַמאָליקן יידישן לעבנס־שטייגער.

דורך איינצלנע סצענעס, דורך אָפגעריסענע אין פלוג עפיזאָדן, דורך שאַרפע בילדער און טרעפלעכע שילדערונגען פון דעם קלוגן און פאַטערלעכן מענדעלע, וואָס צאָרנט און גלעט, וואָס כעסט זיך און ליידט מיט, ווערן אַרויסגעבראַכט צייטן, סביבה, מענטשן און פאַסירונגען פון יענער צווישן־צייט, סוף 90ער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט.

די דערציילונגען ברענגען אַרויס פאַר אונדז ש. י. אַבראַמאָוויטשן פון דער צייט צווישן זיינע ערשטע גרעסערע ווערק און זיין „שלמה ר' חיימס", וואָס ער האָט געשריבן די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן.

פעברואַר 1949

נחמן מייזיל

צוריק אַהיים

צוריק אַהיים

א.

אמר מענדעלע מוכר ספרים — זאָגט מענדעלע מוכר ספרים: אָט די שטאָט גלופּסק, וואָס איך וויל אייך פון איר דערציילן, איז חשובער ווי אַ״ע אַנדערע שטעט, וואָרים אויף איר נאָמען רופט זיך אַ גאַנצער יידישער קאַנט. און נישט אומזיסט האָט זי זוכה געווען צו אַזאַ גדולה, נישט אומזיסט רופט מען זי „עיר ואם בישראל". איר דאַרפט וויסן, אַז ס׳איז נישטאָ ביי אונדז קיין איין ייד, וואָס ער זאָל נישט האָבן אַ שטיקל שייכות צו גלופּסק, וואָס סע זאָל אין אים נישט שטעקן כאָטש איין חלק פון גלופּסקער טייערע מעלות. אויב איר אַליין, רבותי, זענט נישט געבוירן געוואָרן אין גלופּסק, איז ביי מיר גאָר קיין ספק נישטאָ, אַז אייערע טאַטעס אָדער זיידעס זענען געווען גלופּסקער, און אויב גלופּסקער בלוט רינט נישט אין אַלע אייערע רמ״ח איברים און אין יעדן מינדסטן אָדער, איז כאָטש אין איין ווינקעלע פון אייער מוח קאָן מען געפינען אַ סימן פון גלופּסק. איך בין שוין, ברוך השם, נישט קיין יינגעלע, איך האָב זיך אָנגעזען אַ וועלט, זאָג איך אייך, אַז איך האָב נאָך נישט באַגעגנט קיין איינציקן יידן, וואָס זיינע תנועות, זיינע גענג, זיינע פירעכצן סיי אין וועלט־זאַכן, סיי אין הימל־זאַכן, זאָלן נישט שמעקן כאָטש אַ ביסעלע מיט גלופּסק. סע מעג זיין אַ משכיל צי אַ פּראָסטאַק, אַ גביר צי אַ קבצן — אויף אַלע איז אָנגעשריבן גלופּסק, אויף אַלע איז דאָס אויסגעקריצט מיט טיפע צייכנס — נישט אָפּצואווישן.

אַ האַרציקער שמייכל שוועבט אויף מיינע ליפּן, ווען איך דערמאָן איצט דעם נאָמען גלופּסק, אַ שמייכל — אַ גוטע בשורה, אַ גרוס די קינדער פון זייער מאַמען, די אייניקלעך פון זייער באָבען, די פריינט פון זייער טייערער קרובה; זאָלן זיי שעפּן נחת פון די מעשיות, וואָס איך וועל דערציילן, זאָלן זיי זיך פרייען, וועל איך אויך האָבן הנאה.

זייט וויסן, ליבע ברידער, סיי נאָענטע, סיי ווייטע, סיי אויפן ים, סיי אויף דער יבשה, זייט וויסן, אַז אונדזער מוטער גלופּסק לעבט נאָך, מיט גאָטס הילף! קומט, קינדער, וועל איך אייך דערציילן, וואָס זי טוט, וואָס

זי טראַכט, ווי אַזוי סע פירן זיך אירע יידן; איך וועל זי אייך אויסמאָלן ווי אַ לעבעדיקער: ווי זי שטייט און גייט, ווי זי קליידט זיך, ווי זי האַנדלט און וואַנדלט. און זי זאָל ביי אייך, חלילה, גאָר נישט זיין אַראָפּגעפאַלן אין די אויגן, וואָס זי איז אַן אַלטע; נישקשה, זי איז נאָך נישט עובר בטל, אירע פּאַרצייטיקע מנהגים לעבן נאָך, זיי זענען נאָך נישט פאַרגעסן געוואָרן צווישן אחינו בני ישראל. וועל איך זי אייך פאַרשטעלן מיט איר גאַנצן חן, מיט אַלע אירע קנייטשלעך, כדי איר זאָלט זי קענען.

גלופּסק איז אַן אמתע יידישע שטאָט מיט אַלע פּישטשעווקעס. פון אַרכיטעקטן, וואָס בויען הייזער מיט אַ פּלאַן און מיט אַ סדר, האָט זי קיינמאָל נישט געהערט. אירע הייזער הייבן זיך נישט אין דער הויך, קריכן נישט מיט חוצפה אין הימל אַריין, נאָר זיי שטייען זיך נידעריקע, ווי די ביונקעלעך, טייל איינגעבויגן, די דעכער אַראָפּגערוקט ביז דער ערד, אַלע אָן פאַרב, אָן צאַצקעס, אָן פּוצן פון דרויסן. דער ייד ווייסט, אַז שקר החן והבל היופי, די אַלע שמאָכטעס זענען נישט ווערט אַ צעבראָכענעם דרייער. די דירה ביים יידן האָט אַ ווערט נאָר פון אינעווייניק; דאָרט איז ביי אים דער גאַנצער עולם קטן: דאָס בעט און דער טיש און דער צעבער און די קינדערלעך, זאָלן לעבן און געזונט זיין, און אַלצדינג, וואָס אַ ייד פאַרמאָגט, פון דער שאַפע מיט די קופּערנע פּענדלעך, ביז די קיך־טעפּלעך און דעם בעזעם מיט דעם אַריינגעשטעקטן פלאָקן אינמיטן. דער מנהג פון רערן אויף אָפּצופירן די רעגן־וואַסער און פון שטיינערנע בריקלעך פאַר די טירן, איז דאָ נישט אָנגענומען; דעם צעבער און די טעפּלעך גיסט מען אויס פּונקט אַנטקעגן טיר, קומען חזירים און באָדן זיך ביזן האַלדז אין בלאָטע און צעגראָבן דאָס געדיכטע אַרום און האָבן תענוג. הייבט זיך, ברוך השם, אַ געשמאַקער ריח און זעצט אין נאָז אַריין. אַז טע קומט אַמאָל אַ סטראַזשניק, אַ צורר, און הויבט אָן דולן אַ מוח, ס'זאָל זיין ריין, פאַרשטאָפּט מען אים דעם פּיסק מיט אַ טרונק בראָנפן און אַ שטיק חלה. וואָרים די חלה, דאַרפט איר וויסן, האָט אין זיך נישט נאָר אַזאַ טבע, אַז זי פאַרקערעוועט דעם פלאָם פון די פרייטיק־צו־נאַכטנדיקע ליכט — וואָס דאָס איז בדוק ומנוסה שוין פון לאַנגע יאָרן — נאָר זי איז אַ סגולה צו אַזוינע חברה־לייט אויך, צו פאַרקערעווען זיי פון דער יידישער גאַס. בשעת הדחק, אַז ער טשעפּעט זיך זייער שטאַרק, גיט מען אים אַ שטיקל געהאַקטע פיש, אָנגעפילט מיט ציבעלעס און מיט קנאָבל, ווערט ער גאָר ווייך, ווי אַ פּוטער, און אַלצדינג בלייבט ביים אַלטן, — עולם כמנהגו. נאָר איינמאָל האָט זיך געטראָפן, אַז מ'האָט גלופּסק גענויט בעל־כרחה צו משנה זיין אירע פּאַרצייטיקע מנהגים און צו אויספּוצן זיך פאַר לייטן. ס'איז אַרויס

אַ קלאַנג, אַז איינער פון די גאָר הויכע אדונים וועט דורכפאָרן איבער אונדזער שטאָט. איז געוואָרן אַ רעש אין גלופּסק און מ׳האָט זיך גענומען גרייטן. יידעלעך זענען אַרויסגעקראָכן פון זייערע לעכער, יעדערער מיט אַ בינטל שמאַטעס פאַר אַ באַרשט און מיט משונה־מאָדנע פאַרבן. האָבן דעמאָלט אונדזערע גלופּסקער באַוויזן, וואָס איינער קען: מ׳האָט אויסגעמאָלט אויף די הייזער אַלערליי לייבן און לעמפּערטן און פּיפּערנאָטערס און אַנדערע ווילדע באַשעפענישן, וואָס מע קאָן זיי זען אויף די ווענט פון אַ שול און אויף אַ מזרח. ווייסט איר, וואָס פאַר אַ פּנים גלופּסק האָט דעמאָלט געהאַט? ווי אַ כלה־מויד, וואָס האָט זיך אויסגעפּרינדעט אין אַלערליי מלבושים מיט פּאַטשערקעס און מיט פליטערלעך, כדי צו געפעלן דעם חתן מיט די מחותנים. די יינגלעך האָבן דערזען אַזוינע חידושימדיקע געמעלן, זענען זיי געוואָרן פאַרגאַפט און האָבן זיך געזאָגט: וואָס גרויס איז פאָרט נישט קליין! אַפילו עלטערע מענטשן האָבן זיך אויך אָפּגעשטעלט קוקן. דער סטאַראָזש מיכאַי, וועלכער פאַרלעשט פרייטיק־צו־נאַכט די ליכט, איז געבליבן שטיין מיט אַן אָפענעם מויל, און די רעכטע האַנט זיינע, וואָס האָט געטראָגן פון דער קעשענע אַ שטיק חלה צום מויל, איז געבליבן ווי פאַרגליווערט אינמיטן וועג; פּעטריכע, די גויע, וואָס מעלקט שבת די בהמות ביי יידישע טעכטער, האָט זיך צעלאַכט פאַר שמחה, האַלטנדיק די הענט אויפן בויך. דער סטראַזשניק איז געשטאַנען און געקוקט אויף גלופּסקער וואונדער, געשאָקלט מיטן קאָפּ, געקראַצט זיך אין דער פּאַטילניצע, געמאַכט מיט די ליפּן און עפּעס געמרוקעט אַזוינס, וואָס די גלופּסקער האָבן עס געהאַלטן פאַר אַ שבח; מסתמא האָט זיך דער ערל געוואונדערט אויף יידישער חכמה און זיך געטראַכט: טאַק, אַן עם חכם ונבון די דאָזיקע יידישע אומה. די יידן האָבן דערפון שטאַרק הנאה געהאַט, ס׳האָט זיך זיי באַוויזן אַ שטיקל האָפענונג, אַז פון היינט אָן וועט דער דאָזיקער רשע זיי שוין לאָזן צורו און וועט זיך מער נישט טשעפּען. געווען, אמת, איינער, וואָס האָט געמורמלט אויף גלופּסק, זאָגנדיק, אַז אַזאַ מין שיינקייט מאַכט זי נאָך מיאוסער און באַוויזט נאָר, אַז זי האָט נישט קיין געשמאַק. נאָר אַזוי ווי דאָס האָט געזאָגט איינער פון די אַפּיקורסים, די נאַרישע חקרנים, דעריבער האָט זיך קיינער אויף אים נישט אומגעקוקט: אַקוראַט ווי דער הונט בילט.

גלופּסק האָט זוכה געווען צו אַזאַ נאָמען אויך צוליב דער מידה פון סבלנות, וואָס אין איר איז פאַראַן, און אויך צוליב דעם, וואָס זי איז אַ גרויסע ענוו׳טע, זי איז מוחל אויף איר כבוד. פרעגט אומיסנע אירע באַלעבאַטים, אירע זקנים, וויפיל מאָל האָט מען זי געזידלט בפרהסיא פאַר די

גריבער אינמיטן גאַס, פאַר די שטיינער, וואָס ליגן צעזייט און צעשפּרייט איבערן מאַרק, שטיינער מיט שאַרפע שפּיצן, ווי די מעסערס, רחמנא־לצלן, וואָס מע פאַרטשעפּעט זיך פאַר זיי און מע פאַלט און מע ברעכט רוק און לענד, באַהיט זאָל מען ווערן; וויפיל מאָל האָט מען זיך געבייזערט פאַר די טויטע קעץ מיט די געפּגרטע הינט מיט אַלערליי אַנדערע שרצים, וואָס מע וואַרפט אַרויס, וואו סע טרעפט זיך, — און גאָר נישט, זי האָט זיך געמאַכט נישט ווויסנדיק, זי האָט מוחל געווען, וואָס מע טוט איר אַן אַזאַ בזיון. שונאים האָבן אויף איר, דאַכט זיך, געשיט שוועבל און פעך פאַר איר טייך, פאַר איר מקווה, וואָס זענען פויל, פאַרעיפּושט, אָנגעפילט מיט מיסט און קויט און אַלערליי פאַסקודסטווע; פאַר די אָפּטע שריפות, וואָס טרעפן זיך דאָרט, מחמת די הייזער שטייען אין ענגשאַפט און אין שטיקעניש, ממש איינגעטוליעט איינע אין דער אַנדערער, — און וואָס מיינט איר? זי האָט זיך געמאַכט פאַר אַ תם, אויסגעהערט אַלצדינג און שאַ — נישט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט.

דאָ האָט איר אייך, רבותי, נאָר אַ פּאָר סימנים פון גלופּסק. איך האָב נישט געוואָלט מאריך זיין, דאָס איבעריקע וועט איר זיך שוין אָנשטויסן אַליין. טאָמער וועט אייך איבערגיין אַ שלעכטער געדאַנק און איר וועט וועלן זאָגן: ס׳אַראַ מיאוסניצע די דאָזיקע בריאה איז, אַרט דאָס מיך נישט: הלוואי וואָלטן אַלע מיאוסניצעס געהאַט אַזאַ חן ביי זייערע מאַנען אין די אויגן, ווי גלופּסק אין די אויגן פון אירע טויזנטער באַלעבאַטים. ס׳איז דאָך אַן אַקט מיט אונדזערע גלופּסקער, אַז נישט נאָר מיט זייערע ווערטער און מיט זייער שפּראַך, נאָר אויך מיט אַלע זייערע מעשים ווייזן זיי אַרויס, ווי געטריי זיי זענען זייער ליבהאַרציקער שטאָט; ווער סע זעט זיי, דערקענט זיי באַלד, אַז זיי זענען גלופּסקער מיטן גוף און מיטן האַרץ און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַ גלופּסקער ייד איז נישט אַזאַ מקפּיד אויף שיינע קליידער, אויף ריינקייט און כדומה אַזעלכע נאַרישקייטן, וואָס מענטשן גיבן זיך מיט זיי אָפּ אין דער גרויסער וועלט. די נייע מאָדעס, וואָס קומען אויף אין פּאַריזש און אין ווין און אין אַנדערע גרויסע שטעט, האָבן צו גלופּסק גאָר אַ קנאַפּע שייכות. טאָמער פאַרשלעפּט מען אַהער יאָ אַזאַ מאָדע איינמאָל אין אַ יובל, ווערט זי אויך אָן איר פריערדיקן גלאַנץ: אונדזערע שניידערס, פאַרשטייט איר מיך, גייען זיך מיט זייער אייגענעם שניט און מיט זייערע באַזונדערע מעטאָדעס — ווערט ביי אונדז פון דער פּאַריזשער יפהפיה אַן אמתע גלופּסקער באַלעבאָסטע מיטן אמתן גלופּסקער חן. — אַז ס׳איז אַרויסגעקומען די גזירה, יידן זאָלן זיך אָנטאָן אין דייטשישע קליידער, האָבן די

גלופסקער אויך ביסלעכווייז מקבל געווען אויף זיך דעם עול. איצט זענען זיי אין פלוג, דאַכט זיך, אָנגעטאָן נאָך דער דייטשישער מאָדע און פאַר נאַטשאַלסטווע איז אַלצדינג כשר וישר, פונדעסטוועגן איז דאָ אין די קליידער עפעס אַזאַ מין גלופסקער יידישער קנייטש, אַזאַ מין באַזונדער חנדל, וואָס ס'איז אַפילו שווער דאָס איבערצוגעבן מיט ווערטער. דאַכט זיך, אַ קאַרטוז ווי אַלע קאַרטוזן, מיטן גאַנצן שניט און מיט אַלע פרטים, פונדעסטוועגן ביי אַ גלופסקער אויפן קאָפ באַקומט ער אַ משונהדיקע יידישע צורה, אַקוראַט ווי ס'איז אין אים מגולגל געוואָרן דאָס שטריימל, עליו השלום. פונעם סורדוט איז שוין אַוודאי נישטאָ וואָס צו רעדן: ער האָט, דאַכט זיך, אַלע נאָטן, ווי סע געהער צו זיין, אי ער איז געהאַקט אין סטאָן, אי ס'איז אויף אים אָנגעניית ביינערנע קנעפ — דאַרף מען שוין בעסער? פונדעסטוועגן, אַז דו דערזעסט אים אויף אַ גלופסקער יידן, דערקענסטו באַלד די פאַרצייטיקע קאַפאָטע. היינט דער שפאַלט הינטן! ביי אַלע מענטשן איז אַ שפאַלט ווי אַ שפאַלט, קיינער זעט אים גאָר נישט און קיינער קערט זיך מיט אים נישט אָן, ביי אַ גלופסקער עפנט ער זיך בשעתן גיין אויף יעדן טריט, די פאָלעס הייבן זיך און לאָזן זיך אַראָפ, אַקוראַט ווי זיי שרייען: זעט, אָט גייט אַ ייד מיט אַ שפאַלט, אָט איז זיין אלף מחילות און זיינע פאַר פיס!... און כדאי איז צו דערמאָנען, אַז דאָ רעדט זיך וועגן אַזוינע יידן, וואָס מע ווייסט נישט, וואו האַלט מען מיט זיי אין דער ספירה: צי האָבן זיי אַ שפאַלט, צי נישט — נישט קיין גאַנצע משכילים און נישט קיין אמתע חסידים, עפעס אַזוינע, אי אַהין, אי אַהער. דאָס זענען געוויינלעך די עצה־געבערס, די בעלי־סברא, וואָס מישן זיך נישט־געבעטענערהייט אין אַלע געשעפטן, סיי די געשעפטן פון אַ פרט, סיי פון אַ כלל, — פיינע יידן, וואָס מע רופט זיי אַפילו אונטער די אויגן רב דער און דער, און ס'איז דאָ צווישן זיי אויך אַזוינע, וואָס מע רופט זיי „פעטערס“ סתם. אַהער קאָן מען צורעכענען אַלע קלוגע בוררים, לאַנד־שדכנים, קהלשע שרייבערס, קבלנים, שתדלנים, חכמים — פשרה־מאַכערס, בטלנים וואָס ווייסן אַלצדינג... אַ גלופסקער, אַז מע דערזעט ביי אים אויף דער פאָלע אַביסל קוגל־שמאַלץ, אַ שטיקל ווייסל פון אַן איי, אָדער שפייעכץ, לייכעץ וכדומה, איז דאָס אים, חלילה, נישט צו קיין בזיון: פאַרקערט, דאָס איז אַ מין שיינדל, אַ באַווייז, אַז ער פוצט זיך נישט און גיט זיך נישט אָפ מיט דברים בטלים. אַפילו די קרוין פון בלאָטע, וואָס רינגלט אַרום די קאַפאָטע פון אונטן, אַרט אים אויך זייער ווייניק: דער גלופסקער ייד טראָגט זי אַזוי לאַנג, ביז זי ווערט אַליין פאַרטריקנט און פאַלט במילא אָפ. — דאָס האָט איר אייך, רבותי, דעם גלופסקער יידן אין זיינע אויבערשטע בגדים. די

אונטערשטע, די שקאַרפּעטקעס מיט די תחתונים, וועט איר זיך שוין מטריח זיין אויסמאָלן אַליין.

דער שטייגער וואָלט געווען, אַז איך זאָל נישט פאַרשוויגן די גלופּסקער ווייבערשע מלבושים אויך, וואָרים מיר האָבן אַ קימאַ־לן, אַז אַלצדינג וועט דיר אַ נקבה מוחל זיין, נאָר נישט דאָס גרויסע פאַרברעכן, אויב מע קוקט זיך נישט אום אויף איר פּנים, איר צירונג, אירע תנדלעך. וואָרים אין אמתן, צוליב וועמען פאַרבט זיך דען און שמירט זיך אַ יידענע, צוליב וועמען פּוצט זי זיך און טוט זיך אָן אין עסיק און אין האָניק און זשאַלעוועט נישט קיין צייט און קיין טרחה און קיין געלט, אויב נישט צוליב אונדז, אונדזערע אייגן, אונדזער האָרץ? הייגט אַז איר קוקט זיך נישט אום, וואָס טויג די גאַנצע אַרבעט? אַזאַ חטא וועט אייך נישט מוחל זיין קיינער, נישט די משכילטע, נישט די פּראָסטע, נישט די שיינע, נישט די מיאוסע, נישט די יונגע, נישט די אַלטע, אַפילו נישט די צנועה... די מעשה איז אָבער, וואָס ווייבערשע קליידער זענען זייער אַ שווערע הלכה, די הלכה איז איינגעטיילט, כידוע, אין פיר חלקים, וועלכע לערנען וועגן דעם, וואָס ס׳דאַרף זיין אויבן און אונטן, פאָרנט און הינטן, יעדער חלק ווידער האַלט אין זיך אָן אוצר קאַפּיטלעך, יעדערער קאַפּיטל — אַ גוזמא פּונקטן, יעדער פּונקט — אַ גאַנצן פּאַק דקדוקים, תרי״ג פּניות און רמזים און טיפע כוונות, וואָס מע קאָן זיי נישט אויסרעכענען מיטן מויל און נישט אַרויסגעבן אויפן פּאַפּיר... וואָס־זשע טוט מען? שווייגן פּאַסט נישט, וואָרים דאָס וואָלט געהייסן, אַז איך לייקן גאָר אָפּ די גלופּסקער ווייבער, אַקוראַט ווי זיי וואָלטן גאָר נישט געווען אויף דער וועלט. רעדן, ווידער, איז אַ שווערע מלאכה, ערגער פון אַלע ניין און דרייסיק אבות־מלאכה אינאיינעם.

הערט־זשע, רבותי! איך האָב געפונען אַן עצה, ווי אַזוי אַרויסצוגיין בשלום פון דער קלעם. וואָרים ווער נאָך קען, אַזוי ווי אַ ייד, זיך אַרויסדרייען פון אַ שווערן ענין, ווייזן אַ סבר פּנים יפות אי דעם צד, אי יענעם, מוציא זיין מיט איין דריי אַלע דעות? — הערט! מיר׳ן אויסקלייבן אַן אָרט אין גלופּסק, איר וועט זיך דאָרט אַנידערשטעלן אין אַ ווינקל, און איך וועל פאַר אייך דורכפירן מיינע לייט, ווי אין אַ פּאַנאָראַמע. בשעת סע וועלן דורכגיין די גלופּסקער ווייבער, וועט איר זיי אַליין קאָנען באַטראַכטן פון קאָפּ ביז די פּיס, וועט איר וויסן...

קוקט־זשע, רבותי! איך הייב אויף דעם פאָרהאַנג. די סצענע איז אָפן!

ס׳איז שבת קודש, מנחה־צייט. גאָט, ברוך הוא, האָט אַרויסגעצויגן די תמוז־זון פון איר פּוטער־פּאַס צו שיינען אויף זיין ליבהאַרציקער שטאָט גלופּסק און אויסצוטריקענען אירע בלאָטעס און אירע קאַליוזשעס, וועלכע

שטייען נאָך פון פאַר פּסח. אין אייניקע ערטער האָבן זיך שוין באַוויזן סטעזשקעס צווישן די ליימיקע גריבער און פאַרטריקנטע הרודעס — יידן, עם קדושים, זאָלן קאָנען דורכגיין בשלום. די זלידניוועקער גאַס רוישט, ווי אַ בינשטאָק. אומעטום דרייען זיך מענטשן און בהמות. יידן זענען שוין אויפגעשטאַנען פונעם שבתדיקן שלאָף נאָכן טשאָלנט, זיצן אין דרויסן און שעפּן לופט. עלטערע יידן און ווייבער זיצן אויף די פּריזבעס, ציען זיך, גענעצן, שפּייען און שנייצן זיך די נאָז מיט אַ שלשלת, אַנדערע קייען באָב און אַרבעס און גייען אויס פאַר אַ קאַלטן טרונק וואַסער. לעבן זיי שפּילן זיך די קינדערלעך; צוויי האַלטן אַ דריטן ביי די ציצית און יענער העצקעט זיך, שפּרינגט ווי אַ לאָשעק. אַ קאָמפּאַניע ווייסע־חברהניקעס גראָבט זיך אין מיסט, ווי די הענער, מאַכט אַ שטויב ביז אונטערן הימל. אַן אַנדער קאָמפּאַניע שפּרינגט און טאַנצט אין דעם דערשטיקנדיקן וואַסער פונעם רינשטאָק, וואָס איז פון אויבן פאַרצויגן מיט אַ גרין הייטל. איין יינגעלע קומט מיט אַ האַרט היי, אַן אַנדערער מיט אַ שטיק חלה, די מיילער און די שפּיץ נעזער זענען אויסגעשמירט אין סאָק פון געפּרעגלטע יאַגעדעס; חברה שטעקן אַרויס די צונגען און באַרימען זיך, וועמעס ס׳איז שוואַרצער. אויף אַ פּריזבע זיצט אַן עלטערער ייד אין אַ כאַלאַט, מיט אַ זילבערנעם מעדאַל אויף דער ברוסט; ער זיצט און שווייגט און קוקט אַרום און אַרום מיט אַ ברוגז פּנים, ווי סע פּאַסט פאַר אַ בכבודיקן יידן — און סע שטייט אויף אים, דאַכט זיך, אָנגעשריבן, אַז דאָס איז איינער פון די עטלעכע מלמדים, וואָס זענען געוואָרן לערער אין די היינטיקע שולן. ער שאָקלט זיך, כדי מע זאָל בעסער זען דעם מעדאַל, כדי די גאַנצע גאַס זאָל וויסן: ככה יעשה לאיש — אַזאַ גדולה איז באַשערט דעם, וואָס איז נושא חן אין די הויכע פּעטערבורגער פענצטער. אין אמתן איז נעבעך אַ גאָטס רחמנות אַ קוק צו טאָן אויף דעם יידן, ווי אויף אַ פּריבלודנע שעפּעלע, וואָס האָט זיך אָפּגעריסן פון דער טשערעדע און בלאָנקעט, נעבעך, אַרום אין דער מדבר. לעבן דעם מעדאַליסט פון ביידע זייטן זיצן זויגנדיקע ווייבער מיט קליינע קינדערלעך, לעבן זיי — גלאַט אַזוי מיידלעך מיט ווייבלעך, וואָס ניאַנטשען אָפּגעריסענע, בלויזע, נאַקעטע יאַטלעך. איינע שטופּט דעם שרייענדיקן נפשל אין מויל אַריין די ברוסט, בשעת מעשה ווישנדיק אים דאָס פּנים, שנייצנדיק דאָס נעזל און שילטנדיק מיט טויטע קללות, ווינטשנדיק איר האַרץ־ווייטיק, אירע צרות און אירע שלעק און יסורים און קלעמעניש דעם קינד און אַלע אירע שונאים און אַלע שונאי־ישראל, אייבגעזונקען זאָלן זיי ווערן, דערבאַרעמדיקער פּאָטער! אַן אַנדערע פּאַרעט זיך מיטן קינדס אומריין קעפּל, עצהט זיך מיט אַ שכנה, אַ מאַמע פון, געזונט

זאָלן זיי זיין, צען קינדערלעך, וואָס זי מוז שוין זיין אַ געניטע אין הלכות קרעץ און טשערעקעס און פאַרכעס און אַנדערע שלעק, און זי לערנט די חברטע, ווי אַזוי מע מאַכט עפעס אַ מין זאַלב, וואָס ס׳איז חידושים נפלאים און וואָס די גאַנצע שטאָט לעקט פון איר די פינגער. נאָר די אַלע, וואָס זיצן דאָ, אויף ביידע זייטן גאַס, זענען נישט מער ווי אַ רעמל צום שיינעם בילד, וואָס מיר זעען אינמיטן גאַס. דאָרט שלעפן זיך אָן צוימלעך, פראַנק און פריי, אַ פאָר יידישע פערד, וואָס רוען זיך אויס די ביינער אום שבת־קודש; די קליאַטשעס זענען אַלטע, מיאוסע, מאָגערע, הויט און ביין, די רוקנס צעקאַרבט, צעשונדן, צעקאַרדאַשעט, מע זעט, אַז דער באַלעבאָס האָט נישט געזשאַלעוועט קיין פושעלעס און קיין בייטשן. איינער, דער אָדלער, הינקט אויף צוויי פיס, די גריווע איז ביי אים קאָלטענעוואַטע, פאַרפלאָכטן, פאַרפלאָנטעט מיט שטרוי און פלאָקס, און אויפן האַלדז הענגט אים אָן עמער; ביים אַנדערן, דעם „לייב“, איז דער האַלדז אַרומגעוויקלט מיט אַ פאַטשיילע, די אונטערשטע ליפ הענגט אַראָפ און סע קוקן אַרויס די ציין — קומט אויס, אַז ער שמייכלט; פונעם רעכטן אויג רינט אים כסדר. די ביידע געטרייע חברים גייען זיך פאַמעלעך, טריט ביי טריט, מיט אַ פערדישן ישוב־הדעת, זיי רוקן זיך צום ברונעם, וואו מע וועט זיי געבן אַ טרונק. הינטער זיי גייט זיך בהרחבה עזריאל דער באַלעגאָלע. דאָס שבתדיקע העמד איז ביי אים צעשפיליעט, ביידע עקן פונעם קאָלנער פלאַטערן אויפן ווינט, ווי דאָס זעגל־טוך פון אַ שיף; די ציצית פונעם טלית־קטן באַמבלען זיך אַזש איבער די הויזן, וועלכע זענען אויסגעשמירט אין סמאָלע און אין פעטס און סע פעלט זיי אַ קנעפל פונקט דאָרט, וואו ס׳וואָלט דווקא געדאַרפט זיין פאַרשפיליעט. ער גייט זיך, עזריאל, ווי אַ מאָנאַרך. ווער איז היינט צו אים גלייך! אַ גאַנצע וואָך האָט ער געהאָרעוועט, ער און די פערד, געאַרבעט עבודת פרך: געשלעפט אַ בויד אָנגעלאָדן ביז אַרויף מיט יידן, גלופסקער און אַנדערע, געטראָגן קלומקעס מיט זעק, אויסגעשטאַנען אַלערליי טענות און געשרייען פון די פאַרשוינען, וואָס זיי קאָנען נישט אויסציִען די פיס, מע שטופט זיי פון אַלע זייטן, מע קאָן זיך נישט רירן איבער די קערב מיט אייער און דעם שטייג מיט עופות, וואָס ער האָט אַריינגעפערעט אין וואָגן — אַ רעשטל צו די צרות; אַ גאַנצע וואָך האָט ער זיך געמוטשעט מיט די פערד, געשמיסן מיט דער בייטש, געבראָקט ווי אין קרויט אַריין, געשיט קללות מיט חרמות, פאַרשאָלטן אי זיי, אי זיך דאָס געביין, אַז מע פלעגט פאַרקריכן אין אַ בלאָטע. היינט, שבת, איז ער מלך, היינט איז זיין טאָג. ער רוט, ער שעפט נחת פון זיין ווייב, וועלכע גייט מיט אים נאָך די פערד, די טייערע ברויט־געבער זיינע, אינאיינעם

מיט די גרעסערע און קלענערע קינדערלעך, וואָס אַ טייל טראָגט מען אויף די הענט, אַ טייל האַלטן זיך פאַר דער מאַמעס פאַרטוך און אַ טייל גייען אַליין.

שאַט, רבותי, שטיל! סע הערט זיך אַ גערויש. אַ גרויסער עולם רוקט זיך מיט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ גערודער. אַז דאָס וועט קומען נעענטער, זאָלט איר נישט מיינען, אַז ס'איז אַ הערטל געענדז. ניין — דאָס זענען די גלופּסקער ווייבער, די גלופּסקער מיידלעך. יונג און אַלט זענען אַרויס אין גאַס אַריין שפּאַצירן. אָט גייען זיי שוין, אָט זענען זיי שוין דאָ!

זעט, וואָס פאַר אַ חילוק עס איז צווישן אַ גלופּסקערין און אַ יידענע פון אַן אַנדער שטאָט. יענע, אַז זי נעמט־אויף אַ נייע מאָדע, וואַרפט זי די אַלטע אינגאַנצן אַוועק, אַקוראַט ווי זי איז גאָר נישט געווען אויף דער וועלט. די נייע, ווידער, איז ביי אַלע אויף איין נוסח, אויף איין שטייגער — ווי געמאַכט אין איין פורעם. די גלופּסקער יידענע זאָגט זיך, חלילה, נישט אָפּ פון אַ נייער מאָדע, נאָר וואָס דען? זי מאַכט זי איבער נאָך איר אייגענעם גוסט, זי פאַרדרייט זי אויף איר שטייגער און דערביי איז זי נישט מבטל דאָס אַלטע אויך. דעריבער, אַז איר טוט אַ קוק אויף די גלופּסקער ווייבער, קאָנט איר זען אַלע מאָדעס פון כמעלניצקיס צייטן ביז היינטיקן טאָג און אפילו אַזוינע, וואָס ס'וועלן ערשט אַמאָל איינפאַלן אַ שניידער, אַ מאָדע־מאַכער ביז סוף כל הדורות. איצט, נאָך דער קורצער הקדמה, קוקט־זשע, רבותי, לאָזט נישט אַראָפּ קיין אויג!

אָט גייען שורות אויסגעפּוצטע מיידלעך מיט בלויזע קעפּ. דאָס זענען כלות. זיי פאַרנעמען די גאַנצע גאַס אין דער ברייט, און זיי גייען גאָר, דאַכט זיך, נישט, נאָר זיי שוועבן, באַשיינענדיק די שטאָט מיט זייער צירונג און מיט די מתנות, וואָס זיי האָבן באַקומען פון די חתנים כפי המדובר. אָנגעטאָן זענען זיי אין כל טוב, אין זייד און אין פּאַי און אין סאַמעט, גאָר אַ פּראַכט, נאָר די מלבושים זענען צונויפגעשטעלט אַזוי, אַז איינס מיטן דריטן איז גאָר אַ קנאַפּער מחותן: אַ מאַלאָרוסקע העמדל מיט בלויע און רויטע אויסגענייטע קווייטן איז אָנגעטאָן צו אַ קליידל מיט אַ שלעפּ פון צוויי אַרשין די לענג. דאָס קאַפּטל איז פאַרנט ברייט און ביי די זייטן שמאָל. דער ראָק, פאַרקערט, פאַרנט שמאָל און ביי די זייטן ברייט. איין מיידל גייט גאָר אין איין קלייד, מיט אַ הוילן האַלדז און קורצע אַרבל, דאָס אַנדערע שלעפּט אויף זיך מאַנטילקעס מיט שאַרפּעס, וואָס פלאַטערן אויפן ווינט; קישעלעך און האַנטעכער שפּאַרן אַרויס הינטן פון די קליידלעך, **ממש אַ יצר־הרע צו קוקן.** צוויי קרינאָלינעס, ווי אָנגעבלאָזענע לופט־באַלאָנען, שטויסן, גייענדיק, איינע די אַנדערע, און בשעת סע פאַררייסט

זיך ביי איינער די אונטערשטע רייף, זעען זיך אַרויס פאַרדריפעטע, קויטיקע שמאַטעס — אַז סע פאַרשעמען זיך אַזש די גאָלדענע אויערינגלעך אין די אויערן און סע ווערן שוואַרץ די גלאַנצנדיקע שטיינדלעך אין די בראָנזעלעטן... סע געפעלט אייך נישט, האַ? איר דרייט מיט דער נאָז און קוקט שוין בעסער אויף די קלענערע מיידעלעך, וואָס גייען מיט די כלות? אדרבא, זייער פיין! איך האָב אויך ליב קינדער, און דווקא אַזוינע, וואָס האַלטן זיך קינדעריש; אַפילו דאָס קינדערשע פלאַפלען, דאָס שפרינגען און טאַנצן איז ביי מיר ליב און טייער. איז אָבער די צרה, וואָס אין גלופסק איז נישטאָ קיין קינדער. גלופסקער ייִנגלעך זענען קליינע ייִדעלעך מיט אַלע פאָסטעמקעס: מיטן רעדן, מיטן אָנטאָן, מיטן היטן זיך, מיט דעם פחד און דעם טרויער און די דאגות, וואָס זענען אָנגעשריבן אויף זייערע פנימער. דער חילוק איז נאָר, וואָס זיי זענען קליינע, זיי האָבן נישט קיין בערד און קיין ווייבער. גלופסקער מיידעלעך זענען אַלטע ווייבער אי מיט זייער לשון, אי מיט זייערע געגנג, זייערע תנועות, זייער הכנעה, זייער שטילקייט און אַראָפגעפאַלנקייט, אי אַפילו מיט זייער חכמה. נאָר וואָס דען? זיי זענען קליינע און קינדלען נישט, ווייטער גאָר נישט. קינדער אָן קינדישקייט, קינדער — אַלטע מענטשן! איז דען דאָ אַ זאַך, וואָס זאָל דערוועקן אַזוי פיל אי טרויער, אי האַרץ־ווייטיק, אי פאַרדראָס, אי טיפן רחמנות? קינדער אָן קינדישקייט זענען פונקט ווי די געמאַכטע קווייטן אויף די היט פון די ווייבלעך...

אַכטונג, רבותי! מיינט נישט, אַז דאָס זענען גערטנער. דאָס גייען די ווייבלעך, ווי אַ טשערעדע שאָף, און אויף זייערע היטעלעך וואַקסן דאָס גראָז און בלעטער און קווייטן און אַלערליי אַנדערע שפּראָצונגען. די גלופסקער ווייבער האָבן נישט מורא פאַר כלאים: זיי פלאַנצן אויף זייערע היטעלעך מילגראָמען און זאַנגען, ווייַנטרויבן מיט מאַנדלען, ציבעלעס מיט קאַרשן מיט קאַבאַקלעך, ווערצעלעך כריין מיט שאָלעכץ פון קאַרטאָפליעס צווישן גאַנצע פעק גראָז און הושענות — אַ פאַרגעניגן! סע פעלן נישט קיין פויגלען צווישן די בלעטער, דאָ אַ שוואַלב, דאָרט אַ סאָראָקע, אַ זשוק, אַ זומער־פייגעלע, אַלערליי מאָדנע באַשעפענישן גאָר אָן אַ צאָל. די פוסטע ערטער דאָרט אינמיטן, וואָס דאַכטן זיך אייך אויס ווי ליידיקע פלעצער אינמיטן אַ געדיכטן וואַלד, דאָס זענען די טיכלעך און פאַטשיילעס אויף די קעפ פון די גלופסקער צנועות — סיי די, וואָס זענען געווען צנועות פון דער יוגנט אָן, סיי די, וואָס זענען געוואָרן גוט און פרום ערשט אויף דער עלטער, אַז זיי האָבן שוין אויפגעהערט קינדלען און זענען געוואָרן גבאיטעס אין אַ גוטער שעה. די עקן פון די פאַטשיילעס זענען ביי טייל ווייבער

צוגעשפיליעט מיט אַ שפילקע, ביי אַנדערע — פאַרבונדן מיט אַ שלייף, ביי נאָך אַנדערע זענען די עקן פריי און פלאַטערן הינטן אויפן ווינט. די היטעלעך מיט די גערטנער האַלטן זיך מיט נסים אויף גראָבע, געדיכטע פאַרוקן, וואָס דער קאָפ שטעקט אין זיי כמעט ביז די אויגן, און די אויגן וואַרפן זיך, לויפן אין אַלע זייטן און קיין זאַך בלייבט פון זיי נישט פאַרבאַרגן. קיין אויערן און קיין האַלדז זעט מען נישט, נאָר רינגעלעך, קייטעלעך, פערל און דימאַנטן — אמתע אָדער פאַלשע. דער קאָפ מיט דער גאַנצער מאַכינאַציע זיצט אויף אַ גוף מיט צוויי פיס, און דער גוף איז איינגעוויקלט אין קליידער פון אַלערליי קאָלירן, וואָס זענען אָנגעטאָן איינס אויפן אַנדערן, ווי די שאָלעכץ פון אַ ציבעלע: אויבן אַ זיידענער מאַנטל, אַ טייערע טאַלמע — פאַר לייטן, אונטן קויטיקע, צעריסענע שמאַטעס. און כאָטש די זון סמאַליעט, און דער עולם שוויצט, נעבעך, אַז ס'איז אַ גאָטס רחמנות, פונדעסטוועגן קאָנט איר דאָ זען ווייבלעך אויסגעפוצטע אין זייער וואַרעמע מלבושים, וואָרים די תאווה צו פוצן זיך איז אַזוי גרויס, אַז זי איז גובר די היץ און דאָס שוויצן אום זומער, די קעלט און דעם פראָסט און דעם שניי אינמיטן ווינטער. אין רחמים ביי ווייבערשע מאָדע: אַז מע דאַרף, ס'זאָל יענעם שטעכן די אויגן מיינער אַ מלבוש, אַ צירונג, ווער וועט דאָ גיין קוקן אויף צעל בעל־החיים?... די ווייבער, אַז זיי גייען, שווייגן זיי, חלילה, נישט, נאָר מע האַלט אין איין פלאַפלען. איינע רעדט מיט דער אַנדערער, דאַכט זיך, גאָר ווי אַ גוטע שוועסטער, רוימט איר אין אויער אַריין אַלע סודות פון איר שטוב און פון דער דאָליע, וואָס זי האָט ביים מאַן. אין דער אייגענער צייט וואַרפט זי אָבער אַ קוק אויף יענערס באָקעס און סע כאַפט זי אָן אַ קנאה, קערעוועט זי זיך אויס און ווינקט מיט אַן אויגל צו די, וואָס שטייען הינטן. פאַרשטייען די דעם וואונק און ענטפערן אויך מיט אַן אויגל און מיט אַ געלעכטערל, ווי איינער רעדט: מיר ווייסן, מיר ווייסן, זי איז טאַקע אַ גרויסער לא יוצלח; אָבער אַז די ערשטע דרייט אויס דעם קאָפ אין אַן אַנדער זייט, מאַכן זיי פון איר פונקט אַזוי חוזק, ווי פון יענער. און בשעת מע דרייט הינטן מיט די נעז און מע ווינקט מיט די אויגן און מע שאָקלט מיט די קעפ וואָס ווייטער אַלעמאָל מער, ווערט אַ מהומה און אַ רירעניש און אַ שאָקלעניש אויבן אין די גערטנער אויף די קעפ. סע ציטערט די פעטרישקע און סע פלאַטערט דער פויגל, סע וויגט זיך דאָס קאַבאַקל און סע הוידען זיך די צווייגלעך. הושענות קלאַפן זיך איינס אין דער אַנדערער, סע פאַלן פירות פון דער הויך. — אַ גלופסקער מעוברתע יידענע איז אויך נישט שווער צו דערקענען: זי האַלט דעם רוקן אויסגעבויגן אויף צוריק, טראָגט דעם בויך

מיט אַ משונה גדלות, קוקט אויף אַלע מיט אַ פאַרקרימט פּנים, אַקוראַט ווי זי האָט צו אייך טענות, אַקוראַט ווי איר זענט איר עפּעס שולדיק. איר זענט מחויב איר פאַלן צו די פיס און איר דאַנקען פאַר דער גרויסער טובה, וואָס זי טוט, פאַרמערנדיק די צאָל פון אונדזערע יידעלעך, כן ירבו... אָן זע איך אַ באַקאַנטע, פייטל דעם מעקלערס ווייב, ברײַנדל, אַ יידענע, קיין עין־הרע, אַ מאַשין. זי איז אָנגעוואָפּנט מיט איר גאַנצן צירונג, דער קאָפּ ווי אַ באַקדייזשע, דאָס היטעלע האַלט למזל אין איין בליען, דאָס פּנים פאַרפלאַמט פון די וואַרעמע קליידער מיט דעם שווערן מאַנטל. וואַרט אַ ווײַלע, אָט וועל איך זי אַ רוף טאָן, די גרויסע חכמה, און וועל זי אייך פאָרשטעלן.

— גוט שבת, ברײַנדל! איר הערט?... — ניין, זי הערט נישט. זי לויפט, ווי פון אַ שרפה... ס'איז געוואָרן אינמיטן דערינען אַ געפּילדער, אַ יאָגעניש... היט זיך, רבותי!... ווײַבער לויפן, איילן... די טשערעדע גייט! די בהמות קומען פון דער פּאַשע. פאָרנט יאָגן זיך די ציגן אין איין אימפּעט, מיטן צאַפּ, דעם עזות־פּנים, בראש. זויגנדיקע קי גייען און רעווען, דאָס בענקען זיי נאָך די קעלבעלעך, וואָס זיי האָבן געלאָזט אין דער היים. טעלעצעס דרייען זיך, מאַכן ווילדע שטיק, און דער בוהאַי, דער בחור מיט די גרויסע הערנער און שטאַרקע קאָפּיטעס, יאָגט זיך נאָך זיי. אַ געשריי אין גאַס, אַ טומל, אַ רעש, און דער שטויב פליט וואָלקנסווייז ביז אונטערן הימל.

אויס, רבותי! די סצענע איז געענדיקט, דער פאָרהאַנג פאַלט!

איך, מענדעלע מוכר ספרים, זאָג אייך מיט אַ קלאָרער דעה און מיט אַ רואיק געמיט, אַז אַ גלופּסקער ייד איז בטבע אַן עניו, ער יאָגט זיך נישט נאָך כבוד, ער איז אַ בישן, אַ בעל־רחמנות, ער פאַלט נישט אַרײַן אין יענעמס רייד, ער ווייסט נישט פון קיין גוזמות, פון קיין פּליאָטקעס און אַז. וו., און אַז. וו. און טאָמער וועט עמעצער זאָגן פאַרקערט, זאָלט איר וויסן, אַז ער איז אַ פּושע ישראל, און דאָס וואָס ער זאָגט איז אַ חילול־השם און אַ גרויסע באַליידיקונג פאַר יידן, און סע קומט אים דערפאַר, אַז ער זאָל נישט האָבן קיין חלק לעולם הבא. אַי וואָס, טאָמער וועט קומען איינער און פרעגן אַ שאלה: סטייטש, מיר זעען דאָך דעם היפּך! אַ סימן — די גלופּסקער גבירים און פיינע באַלעבאַטים, וואָס זיי קאָמאַנדעווען איבער קהל, קוקן אויפן פּראָסטן עולם ווי אויף אַ סטאַדע שאָף, און ס'איז נישטאָ קיין גרעסערע בעלי־גאווה, קיין מיאוסערע צבועקעס, קיין ערגערע אכזרים, ווי זיי? סטייטש, מע קאָן דאָך אָנרעכענען אַ גאַנצן רייסטער פאַסקודנע מעשיות, ווי אַזוי זיי האַלטן זיך גרויס, ווי אַזוי זיי האָבן נישט קיין רחמנות

אויף יענעם, ווי אַזוי זיי טוען אָפּ די ערגסטע פסלנות: דער גביר ר׳ גימפל ב״ר זרח האָט געטאָן אַזוי, און דער נגיד ר׳ האָצמאַך ב״ר גרונם — אַזוי און אַזוי? וועל איך אים אויף אַזאַ קשיה ענטפערן: שוטה שבעולם! ביזט דען בלינד? דו זעסט דען נישט, אַז אַלצדינג וואָס דו זאָגסט, איז נאָר צווישן אייגענע, אין די אייגענע ד׳ אמות? נאָר אַנטקעגן אַ יידן איז דער גלופסקער אַ גאַנצער מאַכער, אַ „יאַ טאָבי דאַם“, נאָר אַז ער האַנדלט מיט אחינו בני ישראל איז ער אַ תקיף, אַן אָדון בפקדך, אַן אייזערנער בעל־גאווה. אַז סע קומט אָבער צום גוי, האָסטו געזען, ווי קליין ער ווערט, ווי נידעריק ער האַלט זיך, ווי איינגעבויגן סע ווערט זיין רוקן אַפילו פאַר דעם ערגסטן, ווי געטריי ער איז מקיים די מצווה: הזהרו בגוי קטן? אויב איר וואָלט, קאָן איך אייך אָנווייזן נישט איין גלופסקער גביר, וואָס צווישן גלופסקער איז ער אַן אדיר, אַ שררה, אַ לייב: נישט צוצוטרעטן, און פאַרן פריץ איז ער אַ פליג, אַ ביונקעלע, אַ נעבעך, אַ גרויסער עניו, קריכט אויף דעם בויך און קושט די האַנט און בוקט זיך בדחילא ורחימא פאַר יעדן זילבערנעם קנעפל, וואָס דאָס איז, כידוע, אַ גרויסער כבוד און אַ שיינקייט פאַרן גאַנצן פאָלק ישראל. טאָמער וועט ער זאָגן: יאָ, אמת, דערינען בין איך דיר מודה, זיי־זשע דו מיר כאָטש מודה, אַז די גלופסקער זענען להוט נאָך כבוד, אַ סימן — די שולן און בתי־מדרשים, וואו סע גייט נישט אַוועק קיין שבת און יום־טוב אָן קריג און מחלוקת, וואו סע פליען פעטש און קולאַקעס, ווי האָלץ, יידן רייסן אויס איינער דעם אַנדערן די פיאות און די בערד צוליב שטעט און עליות און גבאות און שחיטות און חזנות און מגידות און כדומה אַזעלכע זאַכן — וועל איך אים דערויף ענטפערן, אַז ער איז אַ בור, אַן עם־הארץ, וואָרים די מלחמה, וואָס דאָרט פירט זיך, איז אין אמתן אַ מלחמת מצווה, די רייסענישן מיט די קריג זענען אַ מחלוקת לשם שמים, צוליב דעם כבוד פון גאָט, ברוך הוא, און דעם כבוד פון דער הייליקער תורה. די פעטש מיט די אויסגעריסענע פיאות דאָרטן זענען נאָר אַ באַווייז, אַז יידן זענען פרום, אַז זיי זענען זיך מפקיר מיט לייב און לעבן פאַר דער תורה און פאַרן מקום־קדוש, וואָס דאָס איז זייער שטאַרקסטע פעסטונג, זייער גרויסקייט, זייער גאַנצע גבורה. אַ סימן — האָסט דען אַמאָל געזען, אַפיקורסים זאָלן אַזוי טאָן?... און די טענה, אַז די גלופסקער האָבן אין זיך נישט די מידה פון רחמנות, ווייל זיי יאָגן איינער דעם אַנדערן, דערגייען זיך די יאָרן, שרייבן דאָנאָסן און גייען מיט מסירות און דערקוטשען דערמיט נאַטשאַלסטווע אַזוי פיל, אַז ס׳איז יענע שוין געוואָרן נמאס ומאוס, בשעת די צדקה־עניִים זענען ביי זיי פאַרוואָרלאָזט, די תלמוד־תורות מיט די שפיטאָלן וויסט, די קהלשע געשעפטן אָן אַ סדר און אָן

אַ טאָלק, — אַזאַ טענה באַווייזט נאָר, אַז ווער סע זאָגט אַזוי, איז אַ שוטה, אַ טיפּש, וואָס פאַרשטייט נישט דעם פּשט פון „רחמנות“. אַ מענטש אַ געזונטער, וואָס דער גוף איז ביי אים גאַנץ און דער בייטל נישט מאָגער, דאַרף נישט אָנקומען צו יענעמס רחמנות. הייסט עס, אַז מיט דער מידת הרחמים קאָן אים דער עולם נישט אָנרירן בשום אופן, און אַזוי ווי דער כלל קאָן דאָך נישט לאָזן דעם יחיד אָן זיין השגחה, מוז מען זיך צו אים נעמען מיט דער מידת־הדין. דערפון איז געדרונגען, אַז כל זמן אַ ייד קאָן זיך נאָך האַלטן אויף די פיס און ציען דאָס שטיקל פּרנסה אָן יענעמס טובה, נישט דאַרפנדיק נישט זיין עצה, נישט זיין חכמה, נישט זיין הסכמה און נישט זיין אַפּטורופּסות, מעג מען אים רודפן, דערלאַנגען אַלעמאָל ביזן ביין, כדי ער זאָל געדענקען, אַז אַ ייד טאָר נישט לעבן מיט אַ רואיקן קאָפּ און טאָר זיך נישט פאַרלאָזן אויף זיך אַליין און אויף זיין אייגענעם שכל. דערפאַר אַז ער פאַלט, אַז ער ווערט־אָן די פּרנסה און דאַרף אָנקומען צו מתנת בשר־ודם, ווערן די גלופּסקער תיכף גרויסע בעלי־רחמנות, מע פאַררעכנט אים באַלד אין דעם כלל פון בטלנים, וואָס גייען אַרום איבער די הייזער. אַז ער ווערט קראַנק, נעמט מען אים אַריין אין הקדש, און אַז ער שטאַרבט, ברענגט מען אים צו קבורה. איבער יעדן גראָשן, וואָס די גבירים גיבן אויס אויף צדקה, מאַכן זיי אָן אַ גאַנצן טאַראַראַם, כדי די וועלט זאָל וויסן, אַז ס'איז נאָך דאָ בעלי־רחמנות צווישן יידן. די רייכע גלופּסקער קמצנים, וואָס האָבן נישט ביד צו העלפן אַן אָרעמאַן מיט זייער גראָשן, העלפן אים לכל הפּחות מיט אַ קרעכץ, אַ זיפץ, געבן אים וואוילע עצות! זאָגן אים וואַרעמען מוסר, טרייסטן אים און לערנען זיך פאַרלאָזן אויף גאָט און אויף זיינע גרויסע חסדים. אַפילו די קהלשע כאַפּערס, די קאָך־לעפל, וואָס אַ מטבע, אַז זי קלעפּט זיך צו צו זייערע פינגער, קאָן זי זיך נישט אָפּרייסן בשום ענין ואופן, אַפילו זיי האָבן שטאַרק רחמנות אויף זיך אַליין, וואָרים סע שטייט דאָך אַ בפירושער פּסוק: „גומל נפשו איש חסיד“, און ווידער האָבן מיר אַ פּסוק: „יודע צדיק נפש בהמתו“ — בהמתו מיינט מען דעם גוף, וואָס אַן ערלעכער ייד איז מחויב צו זאָרגן וועגן אים און אים וואויל צו טאָן. — און אַזוי ווי סע זענען צעגאַנגען, ווי אַ רויך, די טענות קעגן גלופּסקער בעלי־רחמנות, אַזוי זענען אויך בטול ומבוטל די טענות קעגן אונדזערע בישנים. שונאי ישראל האָבן אויסגעטראַכט, אַז ס'איז נישטאָ קיין גרעסערע עזות־פּנימער, ווי גלופּסקער, אַז אין דעם פּרט איז נישטאָ קיין חילוק צווישן אַ גביר און אַ קבצן, אַ משכיל און אַ חסיד, אַ גבאי און אַ בטלן. מע דערציילט זיך אָן גאַנצע פּעק מיט מעשיות, וואָס פאַר אַן עזות מחוצף פּנים דער גלופּסקער איז. די מעשה איז אָבער, אַז

יעדער זאַך דאַרף מען באַטראַכטן פון צוויי זייטן. אַזוי פירט זיך שוין אויף דער וועלט, אַז גוטס איז כסדר אויסגעמישט מיט שלעכטס, אָן אַ שאָטן איז נישטאָ קיין ליכט. און אויב אַזוי, וועט שוין אַלצדינג אויסקומען וואויל און פיין, מיט דעם אויבערשטנס הילף. וואָרים, צוריק רעדנדיק, ווען ווערט אַ גביר אַן עזות־פנים? אַז מע איז זיך פאַר אים מכניע, מע חנפעט אים, מע לויבט אים ביזן הימל אַריין, מע געפינט אין אים אַזוינע מעלות טובות, וואָס ער האָט זיי קיינמאָל נישט געהאַט און וועט זיי נישט האָבן, מע איז מבטל דעם אייגענעם רצון פאַר זיין רצון אָדער זיין משוגעת. און אַ משכיל, אַשטייגער, ווען ווערט אַ מחוצף? אַז ער האָט אויף זיין לעבן נישט געזען גאָר נישט אַחוץ גלופסק, וואו ער איז אויסגעוואַקסן און באַקומען אַלע זיינע קענטעניש. אַזאַ משכיל גלויבט טאָקע באמונה שלמה, אַז קיין העכערס ווי די גלופסקער השכלה איז נישטאָ, אַז דערמיט הויבט זיך אָן און דערמיט לאָזט זיך אויס די גאַנצע חכמה אויף דער וועלט, און ער, דער משכיל, ווייסט שוין אַלצדינג און קיינער קאָן זיך צו אים נישט גלייכן. דאָס אייגענע איז מיט אַלע גלופסקער יידן, וועלכע ווערן עזותניקעס נאָר דעמאָלט, ווען איר גיט זיי שלום־עליכם און לאָזט זיי אַריבער איבער אייער שוועל. אָבער אַ גלופסקער גביר, אַז קיינער קוקט זיך אויף אים נישט אום און קיינער מאַכט זיך נישט וויסנדיק פון אַלע זיינע משוגעתן, אָדער אַ גלופסקער משכיל, אַז ער ווערט פאַרוואָרפן אין אַ גרויסער שטאָט און דערזעט, אַז ער טויג אויף כפרות מיט זיין בידנע ביסל קענטעניש, און דעסגלייכן יעדער גלופסקער ייד, אויב איר רעדט מיט אים שטייענדיק אין טיר, אי דאָס געציילטע ווערטער, און קיין האַנט דערלאַנגט איר אים דווקא נישט, — דעמאָלט איז ער אַ גרויסער בישן, האָט דרך־ארץ פאַר לייטן, רעדט בנעימותדיק, שטיל און פיין, גאָר נישט צו דערקענען. אָט אַזוי, רבותי, קאָן מען פאַרטייטשן אויך אַלע אַנדערע גלופסקער מידות, וואָס סע דאַכט זיך, אַז אין פלוג זענען זיי סותר מיינע ווערטער. דאָס, וואָס סע דאַכט זיך, אַז די גלופסקער, ווען זיי קומען אויף אַן אסיפה, שלאָגן זיי איבער איינער דעם אַנדערנס רייד, לאָזן נישט ענדיקן, פאַרפלאָנטען איינער דעם צווייטן, שיטן מיט גלייך־ווערטלעך און משלים און וויצן און ס׳איז ביי זיי נישט קיין אסיפה, נאָר אַ יאַריד — איז דאָס נאָר אין קהלשע זאַכן, וואָס אַן אסיפה איז דאָ דער עיקר, אויף צו שרייען און פילדערן און געוואַלדעווען, וויפיל מ׳האָט כח, כדי אַלע זאָלן וויסן, אַז ר׳ פייבוש ב״ר טרייטל איז אויך אַ באַלעבאָס און האָט אויך פראַווע צו שרייען. דער תוך פון אַזוינע אסיפות איז נאָר דער טומל און די שטיקעניש, און אַז מ׳האָט אָפגעליאַרעמט און אָפגעקוועטשט זיך די זייטן, מע ווייסט אַליין נישט

צוליב וואָס, צעגייט מען זיך בשלום און מע קומט אַהיים מיט דעם אייגענעם, מיט וואָס מ'איז אַוועקגעגאַנגען. די קהלשע ענינים פּירן זיך ביי אונדז, ברוך השם, אויף דעם אַלטן שטייגער, און די גלופּסקער יידן זעען און שווייגן דווקא, זיי מאַכן נישט קיין געשרייען, זיי מישן זיך נישט אין די רייד און אין די הנהגות פּון די קהל־לייט. טוט אַ קוק, למשל, אויף אַ גלופּסקער פּראָצענטניק, וואָס אויף דער אסיפה האָט ער אַ וואָרט נישט געלאָזט אויסרעדן מיט זיינע פּוסטע שמועסן; און אַז ער איז ביי זיך אין דער היים און דער ייד, וואָס לייט ביי אים געלט, קומט און בעט זיך פּאַר אים און חלשט, שווייגט ער דווקא יאָ; יענער וויינט מיט בלוטיקע טרערן, דערציילט אים זיין ביטערע לאַגע, און ער שלאָגט אים דווקא נישט איבער די רייד, ביז דער ייד ווערט הייזעריק רעדנדיק און גייט אַוועק מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ.

— ר' מענדל! — האָט מיר געזאָגט מיינער אַ באַקאַנטער, שמועסנדיק מיט מיר פּון גלופּסקער יידן און הערנדיק ווי איך לויב זיי אין טאָג אַריין מיט די אייגענע ווערטער און מיט די אייגענע ראיות, ווי איך שרייב דאָ. — ר' מענדל! עפּעס שמעקן מיר אייערע רייד מיט פּלפּול, ממש סע זעצט אין דער נאָז, נישט אויסגערעדט זאָל זיין. איך מיט אייך רעד קלאָרע דיבורים, פּראָסט און פּשוט, ווי דער שכל איז מתחייב און ווי די פּאַקטן באַווייזן אונדז יעדן טאָג, און איר פאַרדרייט מיר די פּאַקטן, טייטשט אויס אַלצדינג מיט אַ פּלפּול און אַ סברא, אַקוראַט ווי איר לערנט מיט מיר אַ בלאַט גמרא.

— ווען איר וואָלט אין דער יוגנט געלערנט גמרא, — האָב איך געענטפערט מיט אַ רוגזה, — וואָלט איר איצט, כ'לעבן, נישט געזוכט קיין חסרונות אויף די גלופּסקער. אייך און אייער גלייכן בעט איך נאָר איינס: טשעפּעט מיר נישט מיין ליבהאַרציקע גלופּסק! אָט דאָס איז טאַקע דער אומגליק, וואָס איר האָט נישט געלערנט קיין גמרא, זענט איר אונדז אַ פרעמדער, פאַרשטייט איר נישט די סברות און די טיפע געדאַנקען, וואָס שטעקן אין מיינע רייד.

— דעם אמת מוז איך אייך זאָגן, אַז אייערע ווערטער זענען מיר פּונקט אַזוי פּריקרע, ווי די אַלע מאמרים, וואָס זענען געשריבן מיט דעם־זעלביקן נוסח, — האָט מיין באַקאַנטער געענטפערט, טייטנדיק אויף אַ גאַנצן פּאַק יידישע גאַזעטן, וואָס זענען געלעגן פּאַר אים. — און איר, ר' מענדעלע, פאַרשטייט יאָ וואָס איר רעדט, און גלויבט טאַקע דערינען אויך? אדרבא, זאָגט, נאָר זאָגט דעם גאַנצן אמת.

— אַוודאי פאַרשטיי איך און אַוודאי גלויב איך וואָס איך רעד, פּונקט

ווי די שרייבער פאַרשטייען וואָס זיי שרייבן, און גלויבן אין זייערע מאמרים...

— אויב אַזוי . . . אויב אַזוי, זענט איר . . . נישט ביים זינען! — האָט יענער געענטפערט שטאַרק פאַרוואונדערט, און האָט דערביי געשאָקלט מיטן קאָפּ, ווי איינער, וואָס איז זיך פון עפּעס מייאש.

איך פאַרשפּאָר אייך זאָגן, רבותי, אַז דאָס איז געווען איינער פון די יידישע פּאַטריאָטן, נישט פון אונדזערע מענטשן. איך ווייס ביי זיך זייער גוט, אַז איך בין, ברוך השם, נישט משוגע, נישט קיין חסר־דעה, פּונקט ווי איך ווייס, אַז איר, רבותי, איר אַלע אונדזערע מכובדים, וואָס איר שרייבט מאמרים און האַלט פלאַם־פייערדיקע רעדעס, זענט אַוודאי נישט קיין משוגעים און נישט קיין נאַראָנים, חלילה, ווי סע קאָן זיך אַמאָל דאַכטן. אַוודאי דרשנט איר נישט אומזיסט, מסתמא האָט איר אייער באַהאַלטענע כוונה... דעריבער לאָמיר־זשע נישט מורא האָבן פאַר אַלערליי עזות־פּנימער, וואָס טרעטן אַרויס מיט טענות, לאָמיר זיך אויסלאַכן פון אַלע זייערע זידלערייען. ביי מיר איז געבליבן, אַז פון היינט אָן און ווייטער ענטפער איך זיי גאָר נישט, לאָזן זיי רעדן צעזעצטערהייט. איך וועל דעריבער זיי נישט גיין אָפּענטפערן אויף זייערע טענות, אַז גלופּסקער יידן האָבן, קלאָמפּערשט, ליב צו זאָגן גוזמות, צו מאַכן דעם חלום גרעסער פון דער נאַכט. וואָס אַרט מיך, אַז זיי רעדן? איך וועל בעסער זיך נעמען צו דער מליצה, איך וועל דערציילן גלופּסקער שבחים, ווי מיין האַרץ גלוסט, און וועל נישט מורא האָבן, טאָמער וועט עמעצער זאָגן, אַז איך דערצייל גוזמות, ווי דער שטייגער פון אַ גלופּסקער בעל־לשון.

פּרנסות איז, קיין עין־הרע, דאָ אין גלופּסק ווי שטערן אין הימל! וויפיל חדר־ייִנגלעך, אַזוי פיל איז דאָרט דאָ מלמדים און באַהעלפערס; וויפיל בחורים מיט מיידלעך, אַזוי פיל שדכנים; וויפיל קונים, אַזוי פיל קרעמערס; וויפיל סוחרים און פּראָצענטניקעס, אַזוי פיל מעקלערס; וויפיל באַלעבאַטים, אַזוי פיל בטלנים; וויפיל גאַסן, אַזוי פיל שולן, קלויזן, בתי־מדרשים און מנינים, און פּונקט אַזוי פיל איז דאָ חזנים, גבאים, שמשים, בעל־קוראס און בעל־תוקעס; וויפיל חסידים פון פאַרשיידענע רביים, אַזוי פיל רבנים, דיינים און שוחטים; וויפיל מצות, אַזוי פיל בעקערס, קנעטערינס, רעדלערס און משגיחים; וויפיל שלעק מיט וויטיקן, אַזוי פיל אָפּשפּרעכערס, בעלי־טובות, קהלס סטראַפּטשעס און מוסרים. אַ חוץ דעם נאָך דאַרף מען צורעכענען די קאַבצאַנסקער שענקערס, די שמאַטע־הענדלערס, די פאַרלעגער מיט די מחברים מיט די רעדאַקטאָרן מיט די מוכר־ספרימניקעס. און וויפיל ס'איז דאָ די אַלע מינים אינאיינעם,

אַזוי פיל איז דאָ אין גלופּסק קבצנים און אביונים. מ'האָט אַ בלבול אויסגעטראַכט אויף די גלופּסקער, אַז זיי זענען רייך ווי קורח. גלויבט נישט! קורחס אוצרות פאַרמאָגן נאָר עטלעכע, געציילטע מענטשן פון זיינע אייניקלעך און זייערע באַסאָקעס, די איבעריקע מוטשען זיך נעבעך אויפן שטיקל ברויט, קומען אָפּ, האָרעווען, דרייען אַ מוח, און סע העלפט נישט, כאָטש צערייס זיך: נישטאָ קיין געלט! טאָמער זעט איר אַמאָל, אַ גלופּסקער ייד פירט זיך מיטן טראַסק, ווי אַ גביר, פאָרט אַרויס אין אַ פאַעטאָנדל מיט אַ פּאָר ברענענדיקע סוסים, זאָלט איר וויסן, אַז ס'איז נאָר אַן אָנשטעל, אַ פאַרבלענדעניש, כדי לייט זאָלן מיינען. אין אמתן איז ביי אים די קעשענע פּונקט אַזוי לעכערדיק, ווי ביי אַלע גלופּסקער קבצנים. הכלל, סע גליקט נישט אונדזערע גלופּסקער ברידער אין זייער פּרנסה, זיי האָבן נישט קיין מזל, וואוהין זיי קערן זיך און ווענדן, און פונדעסטוועגן איז אַ פאַרגעניגן צו וואוינען מיט זיי אינאיינעם, וואָרים ווער קאָן נאָך אַזוי זיין אַ קבצן, ווי דער גלופּסקער, ווער איז נאָך אַזוי מסוגל צו טראָגן דעם דלות און זיך פאָרט האַלטן ווי עס איז!...

גוט און וואויל איז מיר געווען אין גלופּסק פריער מיט יאָרן. שטיל, רואיק איז מיר געווען אויף דער נשמה, פּונקט, אַשטייגער, ווי איינעם, וואָס ליגט זיך אין מיטן העלן טאָג אין אַ פינצטערן חדר אויסגעצויגן ווי אַ גראַף אויף זיין בעטל. אַרום און אַרום זענען מענטשן פאַרהאָרעוועט, מע לויפט, מע טוט מעשים, מע איז שטאַרק פאַרנומען מיט וועלט־זאַכן, מע איז צוגעבונדן צו דער ערד מיט אַלע חושים, און דו שוועבסט זיך פריי אַרום מיט דיין פאַנטאַזיע גאָר הויך, וואו די וועלט האָט אַן עק, בויסט זיך בנינים אין דער לופטן און פילסט נישט, ווי די צייט גייט אַוועק. אַז איך פלעג אַרויסגיין אין גאַס אַריין און דערזען, ווי עס שיטן זיך קיין עין־הרע, יידעלעך אָן אַ שיעור, ווי מע רוקט זיך אַהין און אַהער, מע באַגעגנט זיך, מע פאַרהאַלט זיך אויף אַ רגע אינמיטן וועג און מע צעגייט זיך ווידער, לויפנדיק מיט אַן אימפּעט, איילנדיק יעדערער צו זיין געשעפט, ווייסט איר וואָס פאַר אַ פּנים זיי האָבן ביי מיר געהאַט? פּונקט ווי מוראַשקעס, — מענטשן־מוראַשקעס, וואָס דער אויבערשטער האָט מיט זיין גרויס חסד זיי אַריינגעגעבן אינסטינקטן און געפילן און האָט זיי פאַרזאָרגט מיט קונציקע אברים, כדי זיי זאָלן זיך קאָנען זוכן זייער ברויט. אָט לויפט אַזאַ מין גלופּסקער מוראַשקע: זי האָט צוויי הערנער אויף צו טאַפּן מיט זיי, ממש ווי צוויי הענט ביי אַ מענטשן. און זי באַטאַפּט אַלצדינג, וואָס זי טרעפט אויפן וועג; זי האָט אַ שאַרפן חוש־הריח און דערשמעקט פון דערווייטנס דאָס, וואָס זי דאַרף, סע מעג אַפילו זיין פאַרגראָבן ביין

איילן אין דער ערד אָדער סע מעג ליגן טיף ביי איך אין קעשענע. זיי זענען אַ שוואַכע אומה, די דאָזיקע מוראַשקעס. מיט כח קאָנען זיי נישט נעמען, זוכן זיי זיך אַלערליי חכמות, קונצן, איבערגעשפיצטע המצאות. אַנישט וואָלט זיי, חלילה, אויסגעקומען גאָר פלאַטשיק. נאָך אַ דאַנק גאָט דערפאַר, וואָס ער פאַרלאָזט זיי נישט, ווי אין פסוק שטייט: ורחמיו על כל מעשיו. באַווייזט זיך אין גלופסק אַ נייער נפש, ווערט אַ טומל, אַ קאָכעניש, מע לויפט זיך צונויף, מע שטעלט זיך אים אַרום פון אַלע זייטן, מע באַשמעקט אים, מע באַטאַפט אים, וואָס איז ער פאַר אַ בריאה, מע טאַנצט און מע שפרינגט פאַר אים אין איין אָטעם. אויף איין שטיקל ברויט וואַרפן זיך גאַנצע כאָפטעס מוראַשקעס. פאַר איין קערנדל האַלט זיך מיט די ציין אַ גאַנצע עדה. איך פלעג נאָר שטיין פון דערווייטנס, קוקן, וואָס סע טוט זיך ביי זיי, און שמייכלען. אַז סע פלעגט מיר אַמאָל שוין גאָר ווערן פאַסקודנע אויפן האַרצן, נישט איבערצוטראָגן, מחמת איך בין בטבע אַ מרה־שחורהניק, פלעג איך אויף זיי אויפהויבן מיין שטעקן אָדער אויף זיי אויסגיסן אַ טראָפן טינט, פלעגן זיי פאַר מיר אַנטלויפן, זיך באַהאַלטן אין זייערע לעכער און פון דאָרטן האָבן זיי מיך געשטאָכן מיט זייערע שאַרפע אויגעלעך; אַמאָל פלעגט זיך אַ חברה־מאַן איינשטעלן דאָס לעבן און מיך אַ ביס טאָן הינטן־אַרום, נאָר דאָס האָט נישט מער ווי געטאָן, ווי, אַשטייגער, דער ביס פון אַ פלוי — פלעגט דאָס מיך ווייניק וואָס אַרן. שפעטער פלעגן זיי ווידער אַרויסקריכן פון די לעכער, וואָרים זיי האָבן נעבעך געוואָלט עסן — פלעגן זיי זיך נעמען צו דער אַרבעט מיט נייעם אימפעט. און איך האָב געקוקט און געשמייכלט, ווי פריער ,און מיר זענען ווידער געווען גוטע ברידער. מיר האָבן געזען באַשיינפערלעך, אַז מיר זענען אַ זיווג מן השמים, האָבן מיר געלעבט אין איין נעסט בשלום ושלווה, ווי דער שטייגער איז פון יעדן באַשערטן זיווג, וואָס אַמאָל קושט מען זיך און ס'איז קוצעניו־מוצעניו, אַמאָל רייסט מען זיך און מע בייסט זיך, אַז סע פליען שלייערס, און פונדעסטוועגן לעבט מען פאַרט. מיר האָבן אַזוי לאַנג געהויזט אינאיינעם, ביז דער נישט־גוטער האָט זיך נישט אַריינגעמישט און נישט אָנגעמאַכט קיין מחלוקת צווישן אונדז בעוונותינו הרבים. בין איך אַרויסגעפאָרן פון גלופסק אַ ברוגזער, מיט אַ שווער האַרץ, און האָב מיר געטראַכט: אויס, אַן עק, איך קער זיך שוין נישט אָן מיט גלופסק, איך וויל שוין נישט קענען די דאָרטיקע יידעלעך, איך וועל מיט זיי שוין קיינמאָל נישט האָבן קיין מגע־משא. ס'איז אַוועק אַ שטיק צייט — איך האָב טאַקע געשוויגן, נישט געלאָזט זיי גריסן, נישט געשריבן זיי קיין וואָרט. טרעפט זיך אָבער אַ מעשה — איך הויב אָן בענקען נאָך דעם

הימישן ווינקעלע, נאָך די ליבהאַרציקע גלופּסקער יידן, סע ציט מיך אַהיים, איך וויל דאָרט פאַרברענגען מיין רעשטל יאָרן שטיל און פריידלעך, ווי אַמאָל. נו, בין איך איצט ווידער אין גלופּסק, איך שטיי איבער אַ נייעס אויף דער וואַך, איך קוק זיך צו צו אַלצדינג, וואָס סע טוט זיך אין שטאָט און אינעם גאַנצן קאַנט, און וואָס איך זע און הער, דערצייל איך דער גרויסער וועלט, כדי מע זאָל וויסן.

ב.

רבונו של עולם! פאַר דיר איז אָפנבאַר דאָס האַרץ פון דיין ליב פאָלק ישראל, דו קענסט גוט זייערע געננג, זייערע תנועות און העוויות. קיין זאַך בלייבט פאַר דיר נישט פאַרבאָרגן, ווייסטו דאָך, גאָטעניו, אַז דיין עדה, דיינע צאָן־קדשים, זענען בטבע צו גוט, אַז זיי זאָלן זיך קאָנען איינהאַלטן, זיי זאָלן יענעם נישט צערנען, אים נישט געבן קיין עצות, כאָטש יענער בעט ביי זיי נישט אַזאַ טובה. דאָס איז ביי זיי די אייגענע גוטסקייט, ווי ביי אַ קו, להבדיל, וואָס וויל געבן דעם קעלבל זויגן מער ווי אין יענעם קאָן אַריין; אַז עמעצער וויל נישט זייער חכמה און זאָגט זיי: איך וועל מיר גיין מיין אייגענעם דרך, ווערלן זיי אים דאָס נישט מוחל זיין ווייל ער וועט לעבן. גאָט, דו ווייסט, אַז דיינע יידן זענען גרויסע וותרנים, זיי ווילן יענעם לערנען שכל מער ווי זיי פאַרמאָגן אַליין, מער ווי זיי קאָנען פאַרשטיין. זיי גייען אויס צו הערן נייעס, צו וויסן, וואָס סע טוט זיך אויף דער גרויסער וועלט. זיי ווילן אָבער געוואויר ווערן אַלצדינג אָן טרחה, אָן מאַטערניש, נישט פאַרלירנדיק קיין צייט און קיין געלט אויף לערנען. אַז סע טרעפט זיך זיי אייגער פון יענע חברה־לייט, וואָס טראָגן די פּאָטשט, שיטן מיט נייעסן ווי פון אַ זאַק — אַזוינע איז ביי אונדז דאָ, קיין עין־הרע, נישט ווייניקער ווי רכילות־טרייבער, פליאָטקע־מאַכערס און דאָנאָסן־שרייבער — וויל מען אים נישט אויסהערן כסדר, פון אלף ביז תיו, נאָר מע טרייבט אים אונטער, ער זאָל דערציילן די גאַנצע מעשה אין איין שמע־ישראל. יענער, ס'רוב אַ בטלן, אַ טעלער־לעקער, וואָס ציט קוים דאָס שטיקל חיונה פון די פּאָטשטן, לאָזט זיך דווקא לאַנג נישט בעטן: ער דרייט איבער די יוצרות, כאַפּט דעם סוף פאַרן אָנהויב, ווי מען פאַרלאַנגט פון אים. וואָרים אונדזערע יידן, זאָלן לעבן, וואָס אַלע יאָרן גייען ביי זיי אַוועק אין דאגת־פרנסה און זיי האָבן נישט קיין רואיקע מינוט, ווערלן זיך נישט אָפּגעבן מיט אַזאַ זאַך, וואָס האָט נישט קיין שייכות צו משא־ומתן, זיי האָבן נישט קיין חשק דורכצונעמען אַן ענין פּאַוואָלענקע, מיט ישוב־הדעת, פונעם אָנהויב ביזן סוף. זיי גיב נאָר שטענדיק דעם תוך, דעם עיקר, לערן

זיי אויס תורה כולה אויף איין פוס. און קעפ האָבן זיי דאָך פייערדיקע, דער מוח פליט ביי זיי כסדר, אויפטאָן אַן אויבער־הסברה איז ביי זיי נישט ווערט אַ פעטרעשקע. נאָר איז זיי גענוג איין רמז וועגן עפעס אַן עסק — מאָלן זיי זיך שוין אויס דעם גאַנצן עסק מיט אַלע פישטשעווקעס. גיב זיי נאָר איין פינטעלע, וועלן זיי פון אים אויסבויען אין דער לופטן אַ גאַנצן בנין.

רבונו של עולם! איך קום איצט דערציילן וועגן דיינע קינדער, דיין ליב פאָלק ישראל, ווי אַזוי זיי לעבן און וואָס סע טוט זיך ביי זיי אין זייער מקום־מנוחה. זיי לאָזן מיך אָבער נישט אויסרעדן אַ וואָרט. זיי פאַרשלאָגן מיר די רייד, סע זאָל זיך ביי מיר נישט אַרויסכאַפן עפעס אַזוינס, וואָס סע וועט זיי נישט זיין צום האַרצן. בעט איך דיך, רבונו של עולם, דו זאָלסט זיי לערנען דרך־ארץ, אַז זיי זאָלן וויסן דעם חילוק פון אַ מענטש ביז אַ בהמה; גיב זיי צו פאַרשטיין, אַז איך דאַרף נישט האָבן זייער חכמה, און לאָזן זיי מיך נישט מזכה זיין מיט זייערע עצות; לאָז זיי דערקענען, ווער זיי זענען און וואָס זיי זענען, און לאָזן זיי שווייגן, וואָרים בייזערן זיך וועט דאָך סיי־ווי נישט העלפן; פאַרשטאָפ, אַלמעכטיקער גאָט, דאָס מויל פון די פליערס, די כאַפערס, אַז זיי זאָלן מיך נישט אונטערטרייבן צו ענדיקן די מעשה פאַרן סוף, מקצר צו זיין מער ווי איך האָב בדעה; און האַלט איין זייער אומגעדולד, אַז זיי זאָלן אויסוואַרטן ביז איך וועל זיי לכתחילה נישט דערציילן דאָס, וואָס סע האָט זיך געטראָפן מיט מיר אַליין אין מיין מקום. און איך בעט דיך, גאָטעניו, דו זאָלסט מיך דערמאָנען לפרנסה ולכלכלה און זאָלסט מיר מצליח זיין מיין וועג, כדי איך זאָל קאָנען קויפן אַ פערד מיט אַן עגלה, בעגלה ובזמן קרוב.

און איר זאָגט אָמן, רבותי! וואָרים איך בעט דאָך אויף אַ פערד נישט צוליב ראָסקאָש, איך בין דאָך, חלילה, נישט אויסן צו פאָרן רייטנדיק, צו קנאָקן מיט אַ בייטש, צו גלייכן זיך מיט פריצים, ווי עס טוען אונדזערע יידישע גבירים. איך בין, ווי איר זעט מיך, אַ פראָסטער ייד, פונעם אַלטן שניט. פאָרן רייטנדיק קאָן איך נישט, פאַר אַ הינטל אַנטלויף איך, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט. און מיין נאָמען מענדל האָב איך, חלילה, נישט איבערגעביטן אויף אַ גויאישן. וואָס דען, אַ פערד דאַרף איך האָבן, פראָסט־פשוט, צוליב דער פרנסה, וואָרים מיין פריערדיקע קליאַטשע האָט מען — אוי וויי! — פאַרנומען אין פלען אַריין...

איר שווייגט, רבותי, איר וואונדערט זיך, איר טראַכט, מסתמא, אַז איך מאַך פון אייך חוזק אָדער איך בין אַליין נישט ביים זינען. חלילה וחס! איך טרייב נישט קיין קאַטאָוועס און בין נאָך, דאַנקען גאָט, ביי אַלע

געדאַנקען. די מעשה איז טאַקע געווען אַזוי ווי איך זאָג אייך: מיין פערדל האָט מען גענומען אין פלען אין דער שטאָט קאַבצאַנסק, וואו איך האָב דעמאָלט געוואוינט, אינעם יאָר תר״מ... לפ״ק. צו די ערשטע סליחות פאַרטאָג. די מעשה איז געווען אַזוי:

תיכף נאָך סליחות גיי איך מיר פון דער שול מיט אַ רואיק געמיט און פיל זיך גאָר נישט שלעכט, ווי געוויינלעך אַ ייד, וואָס האָט אַראָפּגעפּטרט דאָס דאַווענען און איז נישט געבליבן שולדיק דעם רבונו של עולם גאָר נישט. אַזאַ ייד פילט זיך, אַקוראַט ווי ער האָט אַראָפּגעוואָרפן פון די פלייצעס אַ שווערן עול, אַקוראַט ווי ער האָט אָפּגעצאָלט אַ דערעסענעם חוב. ער האָט נאָך דערביי אַ פתחון־פה צו זאָגן: „דערבאַרעמדיקער גאָט! איך האָב אָפּגעטאָן מיינס, אַלצדינג אַזוי ווי דו האָסט מיך געהייסן, איצט טו זשע דו דיינס און באַצאָל מיר מיין שכר, וואָרים וואָס נאָך קאָנסטו פאַרלאַנגען פון אַזאַ כשרן יידן, ווי איך?״ ער רעכנט זיך מיטן רבונו של עולם, אין האַרצן וויל ער אים נאַרן מיט אַ שאַרפן פלפול און קונציקע טענות; ער וויל אים איבעררעדן, איבערקליגן, מאַכנדיק אַ פרומע מינע: גאָט, איך גלויב, אַז דו ביזט אַ כל יכול, אַלצדינג, וואָס דו טוסט, איז צו גוטן, נאָר איך מיט מיין קליינעם פאַרשטאַנד קאָן נישט משיג זיין אַלע דיינע מידות. און תוך כדי דיבור טוט אים אַ קיצל דער יצר־הרע, און ער הויבט אָן אונטערזאָגן דעם רבון עולם: פונדעסטוועגן וואָלט געווען זייער גוט, ווען דו וואָלסט געטאָן אַזוי און אַזוי, ווענדליק ס׳זאָל זיין בעסער פאַר מיר, ווען דו וואָלסט מיר געוויזן בפועל דיין גרויסקייט און איך וואָלט געזען באַשיינפערלעך, אַז פאַר דיר איז נישט שווער קיין זאַך... אַזוי טראַכט זיך דער ייד, און איז ביי זיך שטאָל און אייזן: סטייטש, דער רבונו של עולם אַליין זאָגט דאָך „נצחוני בני״, הייסט עס, מען קאָן אים איבעררעדן, מע דאַרף נאָר האָבן די העזה... טענהט ער און לאָזט נישט אָפּ און גלויבט באמונה שלמה — ער וועט גובר זיין, וואָרים גאָט ברוך הוא האָט גאָר נישט וואָס צו ענטפערן, ער האָט אים פאַרשטעלט דעם וועג פון אַלע זייטן, בלייבט נישט גאָר נישט, נאָר טאָן, וואָס מע בעט אים... איך גיי מיר אַזוי אַריינגעטאָן אין די דאָזיקע געדאַנקען, כאַפּ זיך איז נישטאָ וואָס, גיי איך מיר פאַמעלעך, טריט ביי טריט, און פיל אַליין נישט, ווי איך ברום: „במוצאי יום מנוחה״. איך קום נעענטער צו מיין דירה, דערזע איך פון ווייטן עפּעס אַ רייטער אויף אַ פערד, טראַכט איך מיר: מסתמא זענען אָנגעקומען סאָלדאַטן אין שטאָט אַריין און מיר האָט מען דאָס אַריינגעשטעלט דעם רייטער פאַר אַן אורח. בלייב איך שטיין אַ צעטראָגענער און טראַכט: „מער פעלט מיר נישט, ווי אַזאַ אָנשיקעניש אויף מיין קאָפּ. ס׳איז אַזוי אויך,

ברוך השם, אָסיען, סע ווערט קאַלט, סע גייט אַ סדרה הוצאות: דעם קינד אַ פאָר שיכלזיך, דעם אַ רעקל, אַ שאַלעכל, אַ וואָרעם שטיקל בגד; אַפילו לאַטעס, משטיגנס־געזאָגט, קאָסט אויך געלט; היינט, קיין עין־הרע זאָל זיי נישט זיין, דאָס עסן, היינט האָלץ. אינעם שטיבל מוז מען אַריינבראָקן עטלעכע קערבלעך: סע רינט דער דאַך, איין וואַנט האָט זיך שטאַרק אָנגעבויגן, וויל פאַלן כורעים; אין די פענצטער פעלן טאַפליעס. מיינע שיך האָבן שוין פון אַ שטיק צייט אויך געעפנט די מיילער; אַז איך גיי אין אַ בלאָטע, קוויטשען זיי, פישטשען, בעטן זיך רחמים: וואָס האָסטו צו אונדז, גענוג אונדז שוין געמוטשעט, לאָז אונדז שוין זיך אויסרוען אויפן סמיעטניק. די קאַפאָטע גיט מיר שוין אויך אָנצוהערעניש, אַז זי האָט מיר אָפגעדינט, געטריי און ערלעך, מער ווי מען דאַרף. סע איז אין איר שוין, נעבעך, נישטאָ קיין גאַנץ אבר, זי איז הוילע לאַך און לאַטע פון קאָלנער ביז דעם עק פאָלע, וויפיל־זשע איז שוין דער שיעור? שוין צייט זי לאָזן געמאַך אויף די עלטערע יאָרן. און דאָ מאָלט זיך מיר אויס מיין עלטער מיידל. זי איז, נעבעך, דערשלאָגן, זי קרעכצט און זיפצט: טאַטע האַרציקער, וואָס וועט זיין דער סוף? מאַך מיך חתונה און לאָז נעמען אַן עק צו די בזיונות. און דער מחותן שיסט מיט בריוולעך: „שלום לאהובי מחותני וכו׳, זייט־זשע מוחל, ציילט אָפ דאָס נדן במזומנים ביז דער לעצטער פרוטה, אַנישט שיק איך אָפ די תנאים.“ — דער מלמד מאָנט שכר־לימוד פאַרן יינגל, דער קצב לאָזט נישט דורכגיין די גאָס, דער קרעמער האָט זיך איינגעשפאַרט: ער באָרגט מער נישט. און דער שמש מאָנט פאַר די שטעט אין שול, מיינע און מיין אַלטערס. אוי, רבונו של עולם! קאַרג נאָך, וויניק צרות אויף מיין קאָפ, דאַרף איך נאָך האָבן אַ נייעם אומגליק, אַ סאָלדאַט, אַ ווילדפרעמדן נפש, אַ זאַקוציע, און ווען? פונקט ערב יום־טוב! — נאָר וואָס מעקעט דאָרט אַזוי די ציג? וואָס געוואַלדעוועט זי מיט אַזאַ רחמנות־קול? אַהאַ, מסתמא איז זי אויך נישט צופרידן מיט דעם נייעם גאַסט, מסתמא האָט דער יוון זי אַרויסגעטריבן פון איר ווינקל מיט שיינע עטלעכע קלעפ, ווי דער שטייגער איז פון אַ יוון. אוי, אַז אַך און ווי איז דיר, יידעלע! פון זינט דו שטייסט אויף ביז דו לייגסט זיך ווייסטו נישט פון קיין חיי־שעה, רק דו ליידסט יסורים, רק דיין האַרץ איז פאַרביטערט, אָנגעזאַפט מיט ווייטיקן און קלעמעניש. וואָס־זשע קומט אַרויס, אַז דו שטייסט אויף גאַנץ פרי? ווי נאָר דו עפנסט די אויגן, עפענען זיך אויף דיר טויזנטער שלעק; ווי נאָר דו שטעלסט אַ פוס אויף דער ערד, שטעלן זיך דיר אַנטקעגן אַלע דיינע שונאים. אַז דו גייסט אין גאַס, באַגעגענען דיך מחנות ווילדע מענטשן, בייזע, וויסטע מחבלים, ערגער פון סדום, רחמנא לצלן. — אַזוי

שטיי איך אַ שטיקל צייט און טראַכט, און זיפץ און קראַץ זיך אַזש פאַר עגמת־נפש. נאָכדעם לאָז איך זיך ווידער גיין אַהיים. אַז איך קום נעענטער צו מיין שטיבל, דערזע איך — דער טויער איז אָפן און עפּעס אַ חברה־מאַן זיצט רייטנדיק אויף אַ פערד, שמייסט עס, ציט פאַרן צוימל, אַרבעט אויף אַלע כלים, ווייל דערמיט אַרויספאָרן פונעם טויער. טראַכט איך מיר: „ברוך שפטרני! פאַר דיר צו אַל־די וויסטע פינצטערע יאָר, דו און דיין פערדל, הלוואי זאָל איך דיך שוין נישט אָנקוקן ווייל איך וועל לעבן.״ איך קום אַריין אין הויף אַריין און — סע באַפאַלט מיך אַ פחד... אוי, דאָס פערדל! ס׳איז דאָך מיין אייגן פערדל, מיין ליבהאַרציקע קליאַטשע, וואָס אַלע אירע יאָרן האָט זי געהאַט נאָר איין עובדה — שלעפּן דאָס ביידל מיט ספרים; וואָס זינט איך קען זי, האָט זי, חלילה, קיינמאָל נישט געטאָן קיין גיכן טריט, נישט געהעצקעט זיך, נאָר געגאַנגען פּאַמעלעך, בנעימותדיק, מיט ישוב־הדעת; וואָס אַ חוץ אַמאָל אַ האַרב וואָרט, אַ שטיקל מוסר, האָט זי פון מיר קיינמאָל קיין בייז נישט געזען, ווער רעדט שוין אַ בייטש. אוי, געוואַלד, ס׳איז דאָך מיין בידנע פערדל, מיין אויסגעדייוועטע קליאַטשע! סע זיצט אויף איר עפּעס אַ פרעמדער גוי, שלאָגט זי מכת רצח, שינדט פון איר די פעל, זי זאָל לויפן, שפרינגען! דאָס פערדל, נעבעך, וויל נישט, סע הירזשעט מיט אַ ברוגז, סע נעמט זיך אָן מיט האַרץ און בריקעוועט און שטעלט זיך דיבאָם דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן. צווישן די פיס פּלאָנטעט זיך ביי אים מיין ציג, מיין כשרע בהמה, וואָס מ׳האָט זי צוגעבונדן צו אים מיט אַ שטריק פאַר די הערנער. וואָס טוט אַ ייד, אַז ער דערזעט אַזאַ מעשה? שרייט ער, מאַכט ער קולות. ווי נאָר איך האָב געעפנט אַ מויל, האָבן זיך באַוויזן די לייט, באָרוועסע, ווילדע, מיט אַ פייפן און אַ געשריי, מ׳איז מיך באַפאַלן פון אַלע זייטן, געקלאַפט, געהרגעט, געמיתט, ביז איך בין אומגעפאַלן און געבליבן שטיל.

אַז איך האָב געעפנט די אויגן, איז שוין געווען גרויסער טאָג. איך ליג אַ צעטומלטער, אַ צעמישטער. סע טוט מיר וויי יעדער אבר, און איך ווייס נישט אויף קלאָר, וואו בין איך. ביסלעכווייז קום איך צו זיך און איך דערזע, אַז איך ליג אין שטאַל, אויף אַ קופּע שטרוי! איך טו אַ קוק דורך אַ שפּאַלט אינדרויסן אַרויס, און סע ווערט אין מיר פאַרציטערט יעדער אבר. דער גאַנצער הויף איז פול מיט צעבראָכענע כלים, צעריסענע, צעפליקטע בגדים, שמאַטעס און טראַנטעס אָנגעוואָרפן איינס איבערן אַנדערן: פעדערן, קאָלדרעס, באַוול, צעריסענע ליילעכער, אויפגעטרענטע קישנס; שטרוי און בינטלעך האָלץ און רומל־ספרים, אינאיינעם מיט צעבראָכענע טעפּ, צעהאַקטע מעבל, צעקלאַפּטע גלעזער און אַלערליי אַנדערע

זאַכן פונעם באַלעבאַטישקייט: איבערבעטן, בענקלעך, צעבראָכענע רעדער פונעם ביידל, שערבלעך, קאַלך, אַש, איבערגעמישט מיט דער טונקעלער זייט פון די ווענט; אינמיטן דערינען אַ פּעסל געזייערטע אוגערקעס מיט אַ פּעקל תחינות פון שרה בת טובים, אַ צעשפּאָלטענע מולטער מיט אַ געלעכערטער מאַקרעטע, אַ לאָקשן־ברעט מיט בינטלעך ציצית און איבערגעהאַקטע רצועות, אַ זיפּ, אַ רעשעטע, אַ קעסל, אַ קאָרב, אַ בעזעם איבמיטן. אַן איבערקערעניש, משטיינס־געזאָגט, אַ בהלה, אַ חורבן, ווי נאָך אַן ערד־ציטערניש אָדער נאָך אַ שׂרפה; אַרום און אַרום הער איך קולות, געשרייען, געוואַלדן, ממש סע לעכערט דעם מוח. אין דער לופטן פליען פעדערן, שטיקלעך שמות, בלעטלעך פון ספרים, סע שמעקט עפּעס זייער שאַרף, סע זעצט אין דער נאָז אַ פּאַסקודנער ריח. איך שריי — קיינער הערט נישט. איך רוף — מע ענטפערט מיר נישט אָפּ. איך האָב דערזען, מע קומט מיר נישט צו הילף, האָב איך זיך אָנגעטאָן אַ כח און האָב געפּרוּווט אַליין אויפשטיין. לאָמיך זיך כאָטש דערשלעפּן אינדרויסן, האָב איך מיר געטראַכט, אפשר וועל איך געוואויר ווערן, וואָס איז דאָס פאַר אַ מעשה. איך האָב זיך אָבער קוים אויפגעשטעלט אויף די פיס, האָב איך זיך געגעבן אַ בויג־אָן צוריק און בין ווידער אומגעפאַלן און געבליבן אַ פאַרשמאַכטער.

אַ שטיק צייט בין איך געלעגן קראַנק, געווען אויסער זיך, ממש נישט ביי די געדאַנקען. איך האָב געזען אַן איבערגעקערטע וועלט: קאַפּוירע דינים, פּריקרע מנהגים, מאָדנע וואונדערבאַרע שטראָפן, אַלץ עפּעס אַזוינע משונהדיקע שרעקלעכע מעשים, וואָס סע לייגט זיך גאָר נישט אויפן מוח. אַז ס'איז געקומען די צייט, וואָס איך האָב שוין געדאַרפט אַוועק פון דאָרטן, האָט מען מיר געגעבן אַ שנעל איבער די ליפּן און מע האָט מיך באַשוווירן, איך זאָל נישט מגלה זיין אויף דער וועלט קיין זאַך פון דעם, וואָס איך האָב דאָרט געהערט און געזען. דעריבער אַז איך האָב גוט אָפּגעשוויצט — שוויצן איז, כידוע, אַ טייערע רפואה, — האָב איך געמאַכט אַ שוויג, נישט גערעדט קיין וואָרט, נאָר כסדר געזיפצט, געוואונקען מיט די אויגן און געשטאַמלט אַזוינס, וואָס קיינער האָט נישט געקענט פאַרשטיין. — רעדט ווערטער, ר' מענדעלע, זייט אַ מענטש! ביז וואַנען איז דער שיעור ליגן ווי אַ גולם! — האָבן מיך געמונטערט און געמוסרט די, וואָס זענען מיך געקומען מבקר חולה זיין. איך האָב אָבער אַלץ געזיפצט, געגלאָצט מיט די אויגן און — נישט קיין לשון. געזונט זאָלן זיין מיינע בני־בית און מיינע גוטע פריינט, וואָס האָבן אויף מיר אַכטונג געגעבן, בשעת איך בין געווען קראַנק. זיי האָבן דערפילט מיין ווייטיק, זיי האָבן געזען, אַז איך בין שטאַרק

צעטראָגן, צעטומלט און האַלט אין איין זיפצן, האָבן זיי זיך געסטאַרעט מיר גרינגער מאַכן דאָס האַרץ, געטרייסט מיך, דערציילט מיר וויניקער, ווי ס'איז געווען באמת, געזען נישט מאַכן פון דער מעשה קיין וועזן.

וואָס איז געשען? עט, גאָרנישט, גנבים האָבן זיך צו אונדז פאַרקליבן. אַז איך האָב דעמאָלט דערזען דעם רייטער אויפן פּערד און האָב געמאַכט אַ געוואַלד, זענען זיך צונויפגעלאָפן די שכנים, וואָס זענען אויך געהאַט אויפגעשטאַנען צו סליחות. צוויי פון די גנבים זענען אַנטלאָפן מיטן פערד און מיט דער ציג, די איבעריקע האָט מען געכאַפּט און זיי זיצן איצט אין טורמע. אַזוי האָבן דערציילט מיינע פריינט, אַקוראַט ווי דאָס וואָלט געווען פון די מעשים שבכל יום. איך האָב אָבער געקוקט אויף זיי און געזען, אַז זייערע פּנימער זענען אויסגעדאַרט, די באַקן איינגעפאַלן, די ליפּן ווייס, די אויגן רויט, דער קוק פינצטער, וויסט. זיי זענען געווען צעבראָכן, אויסגעמוטשעט, קראַנק ווי אַלע קראַנקע, קוים זיך געהאַלטן אויף די פיס. מ'האָט געזען אָן זיי, אַז זיי זענען אויסגעשטאַנען שווערע טעג, ביטערע צרות, געפּאַסט אַ לאַנגע צייט. „אוי, ברידער, דערציילט־זשע, וואָס איז דאָ געווען?" — האָב איך זיך ביי זיי געבעטן. זיי האָבן זיך אָבער געמאַכט נישט־וויסנדיק, באַהאַלטן טיף אין האַרצן די צרות מיט די ווייטיקן, כדי זיי זאָלן מיר נישט אָנטאָן קיין יסורים. זיי האָבן מיר אַלץ איינגערעדט מיט אַ שמייכל און מיט ווייכע ווערטער, אַז איך זאָל ליגן רואיק. די גנבה וועט מען, אם ירצה שם, בלי ספק געפינען, און די גנבים, אַז מע האָט זיי שוין געכאַפּט, וועלן זיי מסתמא באַקומען זייער ערלעך אויסקומעניש. דער עיקר איז, איך זאָל זיך נישט נעמען צום האַרצן, זיך פאַרלאָזן אויפן אויבערשטנס הילף. ער איז אַ טאַטע. ווי אין פּסוק שטייט: הנה לא ינום ולא יישן . . .

שווער צו קוקן אויף די טרערן פון אַן אומגליקלעכן, בשעת ער באַוויינט זיין ביטער מזל; אָבער נאָך שווערער איז צו זען אַ פאַראומערטן, דערשלאָגענעם מענטשן, וואָס דאָס האַרץ טוט אים ווי, די נשמה וויינט אין דער שטיל — און דאָס פּנים לאַכט! אַ צעווייטיקט האַרץ און אַ פריילעך פּנים — דאָס איז אַזאַ שרעקלעכער זיווג, אַזאַ מוראדיקע פּאָר, ווי אַ שטייגער אַ טויטע כלה אונטער אַ שוואַרצער חופה אויפן בית־הקברות. אַפילו אַ שטיינערן האַרץ קאָן צעגאַנגען ווערן קוקנדיק... אַז יידן וויינען ביי די קינות אום תשעה באב אַרט דאָס מיך נישט אַזוי, ווי אַז יידן זינגען „אקדמות" אום שבועות. לעבעדיק, האָפערדיק זינגען זיי דעמאָלט; די פריילעכע שירה זאָגט זיי צו אַ לעבן פון כבוד און גדולה, נחת און פאַרגעניגן, רופט זיי צו דער פעטער סעודה פונעם לוויתן; זיי זעען שוין, ווי

זיי זיצן אַרום די טישן, ווי די פּרינצן, עסן און טרינקען און טוען זיך וואויל; גרויסע האַרן, פּריצים באַדינען זיי מיט ליבשאַפט און דרך־ארץ, גייען אויס נאָך זייערן אַ שמייכל, זייערס אַ גוט וואָרט, — און ווען? בשעת אַליין זענען זיי וויסט און עלנט, געיאָגט און געפּלאָגט, אַלע האָבן זיי פיינט, אַלע זענען זיי מבזה און ווער סע וויל הייבט אויף זיי די האַנט... ווען איך וואָלט געווען געזעסן מיט די אבלי־ציון ביי די טייכן פון בבל, וואָלט איך דווקא אַראָפּגענומען אַ האַרפע פון די ווערבעס דאָרטן און וואָלט געזונגען אונדזערע באַליידיקער אַ מאָדנע ליד, אַ פריילעך ליד אָנגעזאַפּט מיט מרה־שחורה; דאָס ליד וואָלט אַריין, ווי סם, אין זייער נשמה, סע וואָלט דורכגענומען זייער האַרץ, דורכגעשטאָכן עס, ווי מיט שאַרפע שפּיזן, מיט שרעקלעכער חרטה. איך וואָלט געזונגען און געשפּילט, געשפּילט און געזונגען, און זיי וואָלטן געטאַנצט, ווי מטורף, ביז זיי וואָלטן זיך אַליין אָנגעכאַפּט און צעשטויסן אָן שטיין!

איך האָב געזען די בני־בית מיינע, ווי זיי האַלטן אין זייערע ווייטיקן און סטאַרען זיך שמייכלען צוליב מיר, האָב איך זיך אויסגעדרייט מיטן פּנים צו דער וואַנט — און געוויינט...

אונדזער האָפענונג איז נישט מקוים געוואָרן: מ'האָט אונדז צוריק נישט אומגעקערט גאָרנישט פון דעם, וואָס מ'האָט ביי אונדז געגנבעט! ס'איז נאָך אַ נס, וואָס ס'איז אונדז אָפּגעגאַנגען גלאַט, וואָס מ'האָט נאָך אונדז ניט גערופן צום משפּט. אַזוי האָט אונדז געגעבן צו פאַרשטיין איינער פון די באַוואוסטע אַדוואָקאַטן. און דער שכל איז טאַקע מחייב, אַז ער איז גערעכט. וואָרים ווען באַשטראָפט מען דען אַ גנב און ווען קערט מען אום די גנבה דעם באַלעבאָס אירן? — בשעת ס'איז עולם כמנהגו, דער גנב פירט זיך ווי אַ גנב, ד. ה. ער טוט אָפּ דאָס שטיקל אַרבעט שטילערהייט, אין דער פינצטער, קיינער זאָל נישט זען. דעמאָלט איז אויף אים דאָ אַ משפּט און אַ פּסק. אָבער ווי איז דער דין, אַז מע טוט די אַרבעט פראַנק און פריי, אינמיטן העלן טאָג, אַז מע שלאָגט אויס די פענצטער און מע טוט זיך אַ לאָז איבער די גאַסן מיט העק און מיט דרוקעס און מע באַלאַגערט די שטאָט, ווי די סאָלדאַטן, איז דאָס דאָך שוין אַ מלחמה. הייסט עס, אַז מיין ציג און מיין פערד האָט מען גענומען אין פלען בשעת מלחמה. הקיצור, וואָס זאָל איך לאַנג ברייען: מיר האָבן געבענטשט גומל, וואָס מיר זענען אָפּגעקומען מיט דער ציג און מיט דעם פערד: זאָלן זיי פּאַר אונדז זיין אַ שיינע, ריינע כפרה.

איך האָב אַביסל מקצר געווען די פּרטים פון דער מעשה, וואָרים מ'האָט

וועגן דעם שוין געשריבן באריכות אין די קינות, וואָס איינער פון אונדזערע נייע פּאָעטן־קלאָגמוטערס האָט מחבר געווען לכבוד קאַבצאַנסק. איר דאַרפט וויסן, אַז היינטיקע ביטערע יאָרן, ווען סע שטייען אויף אונדז אויף אַזוי פיל מזיקים און בייזע מחבלים, וואַקסן, קיין עין־הרע, אין די יידישע צייטונגען נייע שרייבערס, ווי שוועמלעך נאָך אַ רעגן. אַזוי איז ביי אונדז שוין די מאָדע, אַז יעדע נייע געשעעניש, וואָס סע טרעפט זיך דעם כלל ישראל, סיי צו גוטן, סיי צו שלעכטן, רופט אַרויס באַזונדערע פּאָעטן און שרייבערס, דרשנים און שתדלנים, אָט אַשטייגער ווי אַ בלאָטע, באַלד ווי סע צעגייט דער שניי, באַווייזן זיך אין איר זשאַבעס, וועלכע קוואַקען דאָרט די גאַנצע צייט, כל זמן ס'איז דאָ אַ ביסל פייכטקייט; אַז סע ווערט אָבער אויסגעטריקנט די בלאָטע מיט דעם עיפּוש, ווערן זיי אַנטשוויגן און סע בלייבט פון זיי נישט קיין זכר. איך וויל נאָר, אגב אורחא, פאַרריכטן ביי יענעם מקונן עטלעכע זאַכן, וואָס ער האָט געשריבן נישט אמת. עס האָט זיך ביי אים, פאַרשטייט איר מיך, אַזוי צעפלאַקערט די מליצה, אַז ער האָט אַריינגעבראָקט אין דער קינה אַזוינע מיני ווערטער: „אוי, וויי־געשריגן, טויזנטער הייזער זענען געוואָרן וויסט איינעם טאָג פון שטראָף, צענדליקע טויזנטער יידן האָבן פאַרלוירן זייער עשירות, מענטשן ˇדערצויגענע אויף זייד און פרעכטיקע פאַלאַצן גייען אַרום אָן אַ קלייד, הונגעריקע און דאָרשטיקע וואַלגערן זיי זיך אין אַלע גאַסן און אַז. וו.“ אין אמתן איז קאַבצאַנסק אַ קליין שטעטל, ווי אַ געגנעץ די גרויס ,און ווען סע זאָל נישט זיין קיין איסור צו ציילן אונדזערע יידן, וואָלט איך איבערגעציילט אַלע קאַבצאַנסקער אין אַזוי פיל צייט, וויפיל סע געדויערט אַשטייגער ביי אַ יידן אַ קרעמער אָדער אַ סוחר דער וואָכעדיקער וואַרמעס. זינט קאַבצאַנסק שטייט, איז דאָרטן קיין „פרעכטיקע פאַלאַצן“ נישט געווען, אַפילו קיין גרויסע הייזער אויך נישט, אַ חוץ דעם שענק אינמיטן מאַרק — אַ נידעריקע געמויערטע דירה, ווי אַ פעלד־קרעטשמע. און אויב דאָס רוב יידן, בפרט נאָך אין די קליינע שטעטלעך, זענען, כידוע, גרויסע קבצנים, זענען די קאַבצאַנסקער נאָך גרעסערע דלפנים, טאַקע ממש עניים ואביונים, ווער רעדט שוין פון „עשירות“! סע טרעפט זייער אָפט, אַז מע האָט אַפילו נישט וואָס צו פאַרזעצן, כדי צו קויפן מעל אויף שבתדיקער חלה. נאָר וואָס טויג אייך פיל ברייען? כדי איר זאָלט האָבן אַ השגה, וואָס קאַבצאַנסק איז, וועל איך אייך נאָר זאָגן, אַז איך, מענדעלע, אייער אַלטער באַקאַנטער, בין דאָרט פאַררעכנט פאַר איינעם פון די פאַרמעגלעכע באַלעבאַטים, וואָס האָבן פרנכות, אַפילו נישט די פרנסה פון אַן עוסק בצרכי ציבור אָדער אַ גבאי דערציילן. איר ווייסט אַליין זייער גוט, אַז סע איז נישט פון רויטשילדס

פרנסות, אַפילו נישט די פּרנסה פון אַ עוסק בצרכי ציבור אָדער אַ גבאי פון צדקה. קוים, קוים, וואָס זי קאָן זיך גלייכן, בעוונותינו הרבים, צו דער פּרנסה פון אַ יידישן שרייבער, וועלכער אַרבעט אין אַ רעדאַקציע... איך זאָג דאָס נישט מער, נאָר כדי איר זאָלט דערקענען די גרויסע מעלות פון אונדזערע נייע פּאָעטן. זיי זענען, חלילה, נישט קיין פּראָסטע מענטשן, נישט ווי אַלע געוויינלעכע ברואים, וואָס דרייען זיך אַרום אויף אונדזער זינדיקער וועלט. זיי זענען ווייט אָפּגעשיידט פון די הבלי העולם הזה. מיר וואוינען אויף דער ערד, זיי פליען אין הימל אַריין; מיר דערציילן דאָס, וואָס מיר זעען, זיי דערציילן ס׳רוב דאָס, וואָס זיי האָבן קיינמאָל נישט געזען, וואָס ס׳איז נישט געשטויגן נישט געפלויגן; מיר רעדן ווי מענטשן, פּראָסט פשוט, יעדערער קען אונדז פאַרשטיין, זיי זינגען, האַקן מליצות, בראָקן פּיוטים, שיטן מיט קנאַקנדיקע ווערטער, בינדן צונויף אַזוינע פּסוקים, וואָס קלעפּן זיך ווי אַן אַרבעס אין וואַנט, און נישט יעדערער איז זוכה צו פאַרשטיין, וואָס זיי מיינען.

אין יענע טעג איז קאַבצאַנסק פאַר אַזאַ יידן ווי איך געווען דאָס אייגענע, וואָס אַ קעמפּע אינמיטן ים פאַר אַ מענטשן, וואָס ס׳איז אים אונטערגעגאַנגען די שיף. דאָס פּערדל האָט מען, ברוך השם, פאַרנומען אין פּלען, איז נישט געווען ווער ס׳זאָל מיר פירן מיין סחורה איבער יידישע שטעט, האָב איך זיך נישט געקאָנט רירן פונעם אָרט. קויפן אַ נייעם איז געווען, ווי זאָגט מען דאָס, אָפּס כסף. פאַר קיין אַנדער געשעפט האָב איך זיך אויך נישט געקאָנט נעמען. בין איך געזעסן אין קאַבצאַנסק אָן אַ שטאָך אַרבעט. וואָס טוט אַ ייד? פאַרברענגט מען די ליידיקע צייט אין בית־מדרש הינטערן אויוון צווישן אַ חברה בטלנים, וואָס האַלטן אין איין שמועסן וועגן פּאָליטיקע און מלחמה. איבער דער מעשה מיט די באָסיאַקעס האָט זיך מיין חברה שטאַרק געשאַרפט דעם מוח, געאַמפּערט זיך, געדרשנט מיט כוונה. די פשטנים צווישן זיי, די וואָס זענען אין לערנען נישט געגאַנגען ווייטער פון אַ בלאַט גמרא אָן מפרשים, אי דאָס איז דער טרוקענער בלאַט גמרא זיי אויך אָנגעקומען מיט גרויסע צרות, און אין „זוהר“ האָבן זיי אַריינגעקוקט ווי אַ האָן אין „בני אדם“, נאָר צוליב דעם, ס׳זאָל זיי פאַררעכנט ווערן די אָפּגעזאָגטע בלעטלעך, — די דאָזיקע פּראָסטע ברידער האָבן געקוקט אויף דער מעשה זייער פשוט: אַ מענטש האָט אַ פערד, אַ ציג און אַ קו, איז דער שטייגער, אַז סע קומען ביינאַכט גנבים און גנבענען זיי אַוועק. אויב מע כאַפּט די גנבים ביי דער אַרבעט און זיי דערזעען פאַר זיך דעם באַלעבאָס, האָבן זיי אַ ברירה: אָדער זיי וואַרפן אַוועק די אַרבעט אינמיטן און אַנטלויפן, אָדער זיי הערן דעם באַלעבאָס ווי

דעם קאָטער און טוען זיך זייערס. אַז ער מאַכט אַ געוואַלד, ד. ה. ער גיט זיי אָנצוהערעניש, אַז זייער אַרבעט איז אים נישט שטאַרק געפעלן, שענקען זיי אים עטלעכע קלעפּ און קולאַקעס און סטוסאַקעס, כדי ער זאָל שווייגן. דערפון מאַכט זיך אַמאָל, אַז סע ווערט אַ גרויסער סיכסוך. וועדליק דעם דאָזיקן פשט, איז די מהומה אין אונדזער שטעטל גאָר נישט קיין יוצא מן הכלל, ס'איז אַ געוויינלעכע זאַך, אַזוי איז דער סדר העולם. אַנדערע אָבער, די לומדים מיט די שאַרפע קעפּלעך, די וואָס זענען געניט אין תוספות און מהרש״א און מהר״ם שיף, האָבן זיך שטאַרק פאַרטיפט אין דעם ענין, אויפגעטאָן אַ סך סברות, אויסגעטייטשט אים גאָר אויף אַן אַנדער אופן. נאָך זייער מיינונג איז אויסגעקומען, אַז דאָס, וואָס ס'האָט זיך ביי אונדז געטראָפן, איז אַ יוצא מן הכלל, אַז דעם ענין דאַרף מען פאַרשטיין, וואָרים אין אים שטעקט זייער אַ סך כוונות.

דער ראש וראשון און דער גרעסטער למדן צווישן דער דאָזיקער הינטערן־אויוון־קאָמפּאַניע איז דעמאָלט געווען גימפּל. גימפּל האָט אַלע זיינע יאָרן געלעבט אין קאַבצאַנסק, און מקיים געווען די גמרא „יאה עניותא לישראל״, נאָר טאַקע מיט אַלע דקדוקי עניות. געווען, נעבעך, אַן עני ואביון אין זיבן פּאָלעס, נאָר דערפאַר זייער אַ היציקע בריאה, ממש פלאַם־פייער. אַז ער האָט זיך עפּעס אַריינגענומען אין קאָפּ אַריין, סע מעג זיין אַפילו אָן שום באַוויזן, גלאַט אַזוי על פּי סברה, האָט ער נישט גערוט, ביז ער וועט נישט איינרעדן יענעם, אַז זיין סברה איז דער ריינער אמת; דערביי דאַרף ער נישט האָבן קיין שכלדיקע טענות, קיין ראיות פון דער פּראַקטיקע, — ער האַלט מיט די, וואָס זאָגן: „ובאותות זה המטה״ — דער בעסטער באַווייז איז דער שטעקן, די גזרה פון אַ תלמיד־חכם — אַזוי הייס איך, אַזוי פאַרשטיי איך, איר מוזט גלויבן, אַקוראַט ווי דאָס איז אַ הלכה למשה מסיני. טאָמער קווענקלט זיך עמעצער, בטלט צו אים גימפּל אויס אַלע זיינע בייזע חלומות, מאַכט אים גלייך מיט דער בלאָטע, און לאָזט נאָך אויף אים אַרויס אַ שם־רע, אַז ער איז אַ כופר בעיקר, ער האָט פיינט דעם כלל ישראל. גימפּל איז פון די, וואָס זיי האַלטן, אַז יידישקייט איז זייער חזקה: נאָר ער איז אַ ייד. די איבעריקע זענען אויך, משטיינס געזאָגט, יידן; ער איז דער תוך, דער תמצית פון דער יידישער אומה, די איבעריקע זענען נאָר די שאָלעכץ, זיי זענען אַ תפל, און אַז עמעצער האַלט נישט אַזוי ווי ער, גימפּל, האַלט ער נישט פונעם יידישקייט. אין דעם פרט איז טאַקע גימפּל אַן אמתער ייד, ווייל אַזוי ווי ער גלויבן באמונה שלמה אַלע יידן פון דעם סאָרט. צוליב די אַלערליי גימפּלס, וואָס זיי האַלטן זיך פאַרן אויבערשטן פונעם שטייסל, פאַר דער קרוין און דעם צירונג פון דער כנסת ישראל,

איז טאַקע ביי אונדז דאָ אַזוי פיל קנאה און שנאה און מחלוקת און רייסעניש און ס׳איז פאַרשוואונדן געוואָרן אונדזער יידישע אחדות!

אַזאַ ייד ווי גימפל האָט זיך שטענדיק זיינע אייגענע חסידים — חניפהניקעס, אַ גאַנצע חברה גראָבע יונגען — צבועקעס, נידעריקע ברואים, פליאַטקע־מאַכער, וואָס העלפן אונטער זייער תנא קמא, באָמקען אים כסדר נאָך, האַקן ליגנס און מאַכן אַן מחלוקת, דאָס רוב נישט פאַר ליבשאַפט צו אים, נאָר מחמת זיי האָבן מורא ער זאָל אויף זיי נישט שיטן קיין פעך און שוועבל, ער זאָל זיי נישט דערגיין די יאָרן מיט זיינע שטעכווערטלעך. אגב מיינען זיי, אַז דורך זיין קאָמפאַניע וועלן זיי אפשר ציען אַ שטיקל חיונה, פאַרריכטן אַביסל די ביטערע פרנסה, און אַמאָל — פאַר וואָס נישט? — טאַקע פאַרזוכן דעם טעם פון כבוד אויך. צווישן די אַלע גימפלס מקורבים זענען צוויי, לעמל און קאַרפל, אים טאַקע געווען איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן. די איבעריקע האָבן אים אָפגעגעבן כבוד נאָר לפנים, און אין האַרצן פלעגט זיי טאַקע משונה הנאה טאָן, אַז עמעצער האָט זייער גימפלען אָנגעריבן אַ מאָרדע; לעמל און קאַרפל, פאַרקערט, האָבן אין אים טאַקע געגלויבט, ביי זיי איז אַ וואָרט זיינס געווען קודש, כאָטש זיי האָבן עס נישט פאַרשטאַנען. געוויינלעך פלעגן זיי קוקן אויף גימפלס מתנגדים מיט אַ קרום שמייכעלע, וואָס ס׳איז אין דעם געלעגן אַלצדינג: אי חוזק, אי רחמנות, אי פאַרוואונדערונג, ווי איינער רעדט: „וואָס זענט איר איבגאַנצן ווערט, מה אנו ומה חיינו? וואָס איז אייער חכמה מיט אייער קענטעניש, משטיינס געזאָגט? אַנטקעגן גימפלען האָט איר אַלע אַ פנים, ווי פליגן! גימפל איז הונדערט מאָל גערעכט, כאָטש מיר פאַרשטייען נישט וואָס ער רעדט, און איר . . . עט! איידער מיר האָבן נאָך געהערט, וואָס איר ווילט דברן, ווייסן מיר, אַז ס׳איז בלאָטע שבבלאָטע!...“ ווער סאיז אַ מבין, איז אים אַזאַ קוק מיט אַזאַ שמייכעלע ערגער ווי אַ פאַטש אין פנים.

— ניין, ניין, איר וועט מיר נישט איינרעדן! — שרייט גימפל מיט אַן אימפעט. — נישט צוליבן פערדל איז געקומען די צרה אויף קאַבצאַנסק, וואָרים וואָס האָט אַ פערד פאַר אַ ווערדע, אַז מע זאָל צוליב דעם מאַכן אַ תל פון אַ גאַנצער שטאָט, עוקר מן השורש זיין אַן עדה מיט יידן? ניין, מסתמא האָט מען דאָ טאַקע געמיינט די גאַנצע קהילה. דאָס פערדל, פאַרשטייט איר מיך, איז געווען נישט מער ווי אַן אויסרייד.

— אַוודאי, דאָס פערד איז געווען נישט מער ווי אַן אויסרייד! — זאָגט נאָך קאַרפל מיט גרויס כוונה.

— מע האָט דאָ טאַקע געמיינט די גאַנצע קהילה! — שרייט לעמל און קוקט מיט אַ נצחון־שמייכעלע אַרום און אַרום.

— און וואָס האָט מען צו דער קהילה? — פרעגט איינער פון די פּראָסטע ברידער. — אפשר וועט איר זאָגן: קנאה? אפשר איז זיי גרויס אין די אויגן אונדזער עשירות, אונדזערע מאַיאָנטקעס, אַז אַך און ווי צו מיינע שונאים. ס'איז זיך דאָ אין וואָס מקנא צו זיין! אדרבא, לאָז מען טאַקע זען, ווי אַזוי מיר מוטשען זיך. קיין פּרנסה איז, ברוך השם, נישטאָ, דאָס טרוקענע שטיקל ברויט קומט אָן מיט גרינע ווערעם, מע הענגט כסדר אין דער לופטן, מע לעבט פונעם ווינט, און מע דאַנקט דעם רבונו של עולם, אַז מע קומט איבער אַ טאָג.

— וואָס „זיי" גיבן אָפּ די חזירים, וואָלט ביי מיר געווען גענוג פאַר מיינע בני־בית אויף אַ גאַנצע וואָך, — זיפצט איינער אַן איינגעהויקערטער ייד מיט אַ פינצטער פּנים. — מע לעבט ערגער ווי אַ הונט, רחמנא לצלן. גאַנצע טעג קומט נישט קיין ביסן ברויט אין מויל אַריין. ווי אַזוי האַלטן מיר זיך נאָך אויף די פיס? ס'איז טאַקע גרויסע נסים, מעגט איר מיר גלויבן. אַז אַך און ווי איז אונדז אַלע, וואָס איז דאָ צו רעדן. מיט אַ טאָפּ קאַרטאָפליעס קומט מען אָפּ פון ערב שבת ביז ערב שבת, אי דאָס עסט מען עס אויך אין איין ציטערניש, סע קומט אָן מיט חרפּות, בזיונות, מיט וויטיקן, מיט שלעק...

— אפשר וועט איר זאָגן, — טענהט מיט היץ אַ דריטער פּשטן, — אַז מ'איז זיך אין אונדז גלאַט נוקם פאַר אונדזער תקיפות? גאָט אין הימל! מיר זענען דען נישט קיין יידן, בני אברהם, יצחק ויעקב? איינגעבויגענע, דערשלאָגענע, דערשראָקענע, וואָס ציטערן אַפילו פאַרן קלענסטן גוי?

— אַ סימן, — רופט זיך אָן נאָך איינער, אַ האַלבער שוטה, אַ האַלבער לץ, אַ תמעוואַטער נפש, וואָס אַלע מאַכן פון אים חוזק, — אַ סימן האָט איר: די וואַנצן, די שפינען מיט די איבעריקע מיאוסע באַשעפענישן, וואָס פּרוכפּערן זיך און מערן זיך ביי אונדז, און מיר רירן זיי, חלילה, נישט אָן; זיי זויגן אונדזער בלוט, און מיר פּרואוון אַפילו נישט אַרויסצוטרייבן זיי פון זייערע לעכער, מיר זאָגן: זאָל זיך גאָט אָננעמען אונדזער קריוודע. איז שוין אַ כל־שכן די פיינע בחורים, די באָרוועסע קאָמאַנדע, וואָס מיר האָבן זיי קיינמאָל אין אונדזערע אויגן נישט געזען און קיינמאָל נישט געהאַט מיט זיי קיין מגע ומשא...

וואָס די חקרנים, די איבערגעשפּיצטע קעפּלעך, האָבן געענטפערט, האָב איך שוין נישט געהערט. סע האָט מיר שטאַרק פאַרקלעמט דאָס האַרץ אויף דער גאַנצער קאָמפּאַניע, סע האָט זיך מיר געוואָלט וויינען אויף זייער פינצטער מזל. בין איך אויפגעשטאַנען און אַרויסגעגאַנגען פונעם בית־מדרש מיט אַ שווער געמיט.

גייענדיק אין מאַרק, אַ פּאַרביטערטער, אַ באַטריבטער, זע איך, ווי גאַוורילע דער גאַרבער גייט אַרויס פון ברוך־אבא משולם־פייבוש־חיה־פייגעס שענק און מיט אים נאָך פיר גוים: מיקיטאַ און כוועדער די וועבער און וולאַס און אַלעקסע, וואָס מאַכן לאַפּציעס און קערבלעך, אַלץ היימישע גוים, תושבים, וואָס זיצן ביי זיך אין דער היים. אַלע זענען שיכור, קוים וואָס זיי שלעפּן די פיס. זיי דרייען זיך אַהין און אַהער און זינגען שיכורע מיאוסע לידלעך, כאָטש ס'איז היינט נישט קיין זונטיק און נישט קיין חגא. די אַלע גוים זענען טאַקע פון אונדזער שטאָט. אין זייער גויאישער קהילה האַלט מען זיי פאַר לייטישע, ערלעכע, בכבודיקע מענטשן. פּרנסה האָבן זיי דערפון, וואָס זיי אַרבעטן און פאַרקויפן דאָס אויסגעאַרבעטע אונדזערע יידישע סוחרים. יענע צאָלן במזומנים און פירן אַוועק די סחורה אין גרויסע שטעט איבערן לאַנד. אויף אַזאַ אופן האָבן קאַבצאַנסקער לאַפּציעס און קערבלעך באַקומען אַ שם אויף דער וועלט און מע קויפט זיי זייער גערן. צוליב די יידישע סוחרים האָבן די גויאישע באַלמעלאָכעס שטענדיק אַ סך אַרבעט און פאַרדינען גאָר נישט שלעכט. אין אַ נויט, אַשטייגער פאַר אַ חגא, אָדער אַז סע טרעפט זיך אַ פגר, אָדער, פאַרקערט, אַ הוליאַנקע, אַ חתונה, אַ שמחה, קומט זיי דער יידישער סוחר צו הילף, גיט זיי עטלעכע קערבלעך אויף באָרג, זיי זאָלן נאָכדעם אָפּאַרבעטן. צוליב דער פּרנסה זענען די היגע גוים שטאַרק אויפגעטראָגן מיט די יידן, פירן גוט־ברודערשאַפט נאָך פון קדמונים, גייען איינס צום אַנדערן צו גאַסט און האַלטן זיך אָן עצה, ווען סע ווערט עפּעס ענג. גוים קומען צו אַ יידן אין שטוב אַריין, קענען די קינדער ביים נאָמען, שפּילן זיך מיט זיי, טרייבן קאַטאָוועס, און די קינדער רופן זיי „פּעטערס“: פּעטער מיקיטאַ! פּעטער גאַוורילע! און רעדן מיט זיי יידיש. אַז אַ ייד מאַכט חתונה אַ קינד און סע שפּילן ביי אים קלעזמער, קומען געוויינלעך די „פּעטערס“ אויך אויף דער חתונה; אַז דער עולם האַלט זיך ביי די זייטן פון דעם בדחנס דרשה, לאַכן זיי אויך מיט אַלע אינאיינעם. זיי ברענגען דעם בעל־שמחה דרשה־געשאַנק, ווער אַ האָן אָדער אַ הון, ווער עטלעכע צענדליק אייער, אַ פלעצל האָניק, אַ מעסטל קאַרטאָפליעס וכדומה. שמחת־תורה אויף דער נאַכט, אַז מע פירט די גבאים אין שול אַריין מיט אַ געזאַנג און אַ געפילדער, און מע שפּרינגט און מע טאַנצט מיט אַ שמחה און אַ חדווה און אַ פלעסקעריי, אַז ס'איז ממש הימל עפן זיך, אָדער צו די הקפות, אַז מע קריגט זיך און מע שעלט זיך אין טאַטנס טאַטן און מע רייסט זיך באָרד און פאות, ווי דער שטייגער איז, און מע זינגט און מע העצקעט זיך און מע פרייט זיך אַנטקעגן דער תורה, זענען גאַוורילע מיט כוועדער מיט אַלעקסען אויך דאָ. זיי שטייען

פאַרקוועטשט צווישן עולם ייִנגלעך מיט ווייבער און שרייען „צאַן קדשים!“ גלייך מיט אַלע ייִדן.

גאַוורילען האָב איך געקענט שוין פון לאַנג, נאָך זינט ס'איז מיר געפגרט דאָס ערשטע פערדל, וואָס האָט מיר איבערגעלאָזט בירושה די פעל און גאַוורילע האָט זי מיר אויסגעאַרבעט. די איבעריקע פיר גויים האָב איך אויך געקענט. טראַכט איך מיר: איך וועל צוגיין צו זיי, מאַכן מיט זיי אַ שמועס, לאָמיך הערן, וואָס זאָגן זיי אויף אונדזער אומגליק. אפשר וועט מיר אַביסל גרינגער ווערן אויפן האַרצן.

— גאָט העלף! — זאָג איך גאַוורילען און פאַרנויג זיך פאַר אים מיט דרך־ארץ, שאָקל מיטן קאָפּ און טו אַ רוק דאָס היטל אויף דער פּאַטילניצע: עלעהיי אַראָפּגענומען, הייסט עס.

— זשיד! — ענטפערט גאַוורילע מיט עזות, אַריינלייגנדיק אין דעם וואָרט אַזוי פיל בזיונות, וויפיל ס'איז נאָר מעגלעך, און שטעכנדיק מיך מיט די אויגן.

— גערעכט, גאַוורילע־לעבן! — ענטפער איך צוקער־זיס און מאַך זיך תמעוואַטע משום דרכי שלום, אַקוראַט ווי איך פאַרשטיי נישט, אַז ער וויל מיר אָנטאָן אַ בזיון. — אוודאי בין איך אַ זשיד, דיין באַקאַנטער זשיד מענדל!

— מענדלאַ, מענדלאַ! — שפּעט פון מיר גאַוורילע און נעמט די פּאָלע פון דער סוויטע און מאַכט פון איר אַ „חזירשן אויער“: — אָט האָסטו דיר, זשיד כאַלאַמיי!

דאָס האָב איך שוין נישט געקאָנט איבערטראָגן: אַ הונט, להבדיל, שווייגט דאָך אויך נישט, אַז מע טשעפּעט זיך צו אים, אַ כל שכן אַ מענטש. קערעווע איך זיך אויס צו דער איבעריקער חברה, אַקוראַט ווי איך פאַרלאָז זיך אויף זייער יושר, און זאָג מיט אַ טענה:

— אַדרבא . . . זאָגט איר, גוטע מענטשן, פאַר וואָס קומט דאָס מיר?... דאַכט זיך, גאַוורילע אַזאַ לייטישער גוי, וואָס־זשע זידלט ער מיך אומזיסט אומנישט?...

— ביזט אַ זשיד! — שרייט מיקיטאַ אויס מיט אַ בייזער.

— ביזט אַזאַ מאָשעניק, ווי ברוך דער שענקער, פאַרכאַפּט זאָל ער ווערן! — שעלט אַלעקסע און שענקט ברוכן אַ „מי שברך“ אונטער די אויגן, דערמאָנענדיק זיין מאַמען.

— אויב אַזוי, — פרעג איך זיי אַ האַרבע קשיא, — אויב אַזוי, וואָס־זשע גייט איר צו ברוך דעם מאָשעניק טרינקען בראָנפן, איר האָט דאָך אַ גויאישן שענקער אויך?

— יענער איז נאָך אַ גרעסערער מאַשעניק, ווי דער זשיד, — ענטפערט די חברה. — ער מישט דעם בראָנפן מיט וואַסער; היינט גיט דאָך ברוך אויף באָרג, און יענער וויל נישט.

— ימח שמו זאָל ווערן ברוכקע דער מאַשעניק! — ברומט גאַוורילע און קלאַפּט זיך מיט אַ קולאַק אין האַרצן. — ער באָרגט, נאָכדעם מאָנט ער... איך האָב קיין געלט נישט, פאַרשאָלטענער זשיד! הערסט? אַזאַ בלוט־זויגער... איך האָב נישט!

— ווער־זשע נויט דיך טרינקען? — פּרואוו איך באַרואיקן גאַווריִלעס רציחה. — אַז דו צאָלסט דײַן חוב נישט, איז יענער, וואָס באָרגט דיר, אַ בלוט־זויגער?

— ער פאַרנאַרט מיך, דער טריפהנער זשיד, ער פאַררופט מיך אַלעמאָל צו זיך אין שענק אַריין. ס'איז אַ יצר־הרע... — שטאַמלט גאַוורילע.

— אַי, גאַוורילע, גאַוורילע! — זאָג איך, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ. — לאָמיר זיך נישט נאַרן, לאָמיר רעדן דעם רעכטן אמת. דײַן יצר־טוב מוסרט דיך, וואָס דו שיכורסט, ווילסטו אַרויפלייגן דעם חטא אויף יענעם. טוט דען אַזוי אַ לייטישער מענטש? אַ גמרא זאָגט: „ניט די מויז איז דער גנב, דער לאָך איז דער גנב“. מילא, איז אַ מויז — אַ נאַריש באַשעפעניש, דו ביזט דאָך אָבער עפּעס אַ מענטש, גאַוורילע, האָסט שכל און האָסט אַ פרייען ווילן, וואָס־זשע איז עמעצער שולדיק, אַז דו קאָנסט נישט ביישטיין אַנטקעגן דײַן יצר־הרע? זיי זיך מודה, גאַוורילע־לעבן, אַז דו ביזט אומגערעכט, וועט דיר גאָט דערפאַר מוחל זיין די עבירה.

גאַוורילע לייגט אַנידער ביידע לאַפּעס אויף מײַנע אַקסלען, שאָקלט מיטן קאָפּ און קוקט אויף מיר און שווייגט אַ שטיקל צייט. נאָכדעם זאָגט ער מיט אַ פרייִנטלעכן שמייכל:

— אַי, זאָל דיך כאַפּן דער שוואַרץ־יאָר, מענדלאַ! ביזט גערעכט... איך האָב דיך ליב, מענדלאַ, אויף מײַן וואָרט! קום, וועלן מיר מאַכן אַ כוסה, כ'לעבן...

איך זע, אַז ס'איז אַן עת־רצון, מוסר איך אים ווייטער, אַלץ מיט אַ גמרא.

— זעסט, גאַוורליע, אונדזערע חכמים זאָגן: „עבירה גוררת עבירה“; אַז מע טרינקט, אַרבעט מען נישט, אַז מע אַרבעט נישט, ווערט מען אַ בעלן אויף יענעמס און מע . . .

— ניין, ניין, מענדלאַ, — שלאָגט מיך גאַוורילאַ איבער אינמיטן די רייד. — איך וועל באַצאָלן, וואָס איך בין שולדיק ברוכן, האָב נישט קיין דאגה. איך וועל באַצאָלן, אָט ווי דו זעסט מיך לעבן. נאָר וואָס זאָל איך

טאָן, — ער הויבט פּלוצלונג אָן צו רעדן מיט אַ וויינענדיק קול, — אַז איך האָב איצט נישט, איצט האָבן מיר קיינער נישט, נישט איך, נישט די איבעריקע גוים. נישטאָ, מענדלאַ, קיין געלט!

— נישטאָ קיין אַרבעט, מע פאַרדינט נישט, זינט ס'איז געוועזן אַט די רציחות אין שטאָט. אַ סך פון די הענדלער זענען געוואָרן קבצנים, צאָלט מען אונדז נישט פאַר אונדזער סחורה. נו, און אַז מע גייט אַרום ליידיק, ציט אין שענק אַריין. — אַזוי רופט זיך אָן וולאַס, אַ געזעצטער גוי, איינער פון די חשובסטע צווישן זיינע ברידער. דערביי טוט ער אַ פּאָר מיט דער האַנט איבער דער פּאַטילניצע און לאָזט אַרויס אַ שווערן זיפץ.

— ווער־זשע איז אייך שולדיק! — בייזער איך זיך. — אַי, גוים, גוים!

— ווער איז שולדיק? — וואונדערן זיי זיך. — לאָזן „יענע“ זאָגן. יענע דערציילן אונדז, אַז פרעמדע לעבן פון אונדזער אַרבעט, אַז רק מע ראַבעוועט אונדז, מע זויגט אונדזער בלוט. דער גר, זאָגן זיי, ווערט אַלעמאָל רייכער, קריכט אין די פּעדערן אַריין, און מיר, די היימישע, זאָגן זיי, ווערן וואָס אַ טאָג אָרעמער. אָט אַזוי דערציילן זיי אונדז, מחמת זיי האָבן אויף אונדז רחמנות.

— דער רוח זאָלן נעמען די בעלי־רחמנות! — זאָגט וולאַס טרויעריק, מיט אַ שווער געמיט. — פון וואַנען האָבן זיי זיך גענומען, די אַלע וואוילע דרשנים, וואָס מאַכן זיך אומגעבעטענערהייט פאַר אַפּעקונעס איבער אונדז? מיטן מויל רעדן זיי גלאַטע ריידעלעך, און אין האַרצן ביי זיי ליגט אַ שוואַרץ־יאָר, גלויבט מיר. אַנו, פּרואווט אומיסנע, בעט באַר די דאָזיקע באַרעמהאַרציקע, וועלן זיי אונדז אפשר געבן כאָטש איין צעבראָכענעם גראָשן, אַז ס'איז אונדז ענג? וועלן זיי אפשר נישט אויסנוצן אונדזער ביטערע צייט און נישט פאַרקלענערן אונדזער געצאָלט, אַז זיי וועלן דאַרפן האָבן אונדזער אַרבעט? ברידער, שפּייט זיי אָן אַ פול פּנים און לאָזן זיי אַלע גיין צו אַל־די רוחות!

— צו אַל־די רוחות! — ענטפערט די חברה אַלע אינאיינעם. — זאָל זיי גאָט שיקן מכות מיט בכורות...

— מענדלאַ, איך האָב דיך ליב! אויף מיין וואָרט! לאָז, מענדלאַ, וועל איך דיר אַ קוש טאָן! — היצט זיך גאַווריל און נעמט מיך אַרום. — קוגל וועסטו מיר געבן, אַז איך וועל קומען שבת?

— און איך, — זאָגט מיקיטאַ, אָנבלאָזנדיק די באַקן, אַקוראַט ווי ער וואָלט שוין געהאַט אַ פול מויל, — איך האָב ליב יידישע געפילטע פיש. צוליב זיי אַליין, צוליב די פיש, איז כדאי צו ליב האָבן דעם יידן.

— וואָב מיר יידן און וואָס מיר גויים ? — חקירהט אַלעקסע, קנייטשנדיק דעם שטערן.—זייער אמונה, אונדזער אמונה, זייערע מנהגים, אונדזערע מנהגים — אַלץ היינו הך. ביי אונדז פאַסכאַ, ביי זיי — פסח, ביי אונדז כוועדער, ביי זיי טודרוס . . .

איך געזעגן זיך מיט דער חברה און גיי אַהיים שטאַרק צופרידן, וואָס איך האָב נושא חן געווען ביי גאַוורילען מיט זיינע חברים.

אַז איך בין אויפן אַנדערן טאָג געקומען אין בית־מדרש אַריין, האָב איך געטראָפן די חברה זיצן און רעדן אַלץ וועגן דעם אייגענעם עסק. די הרובע איז גוט אויסגעהייצט, דער עולם איז שטאַרק אַריינגעטאָן אין שמועס, מע פילדערט, מע היצט זיך, די פנימער פלאַמען. סע איז צוגעקומען עטלעכע נייע מענטשן אויך, אַ סימן, אַז דער ענין, וואָס מע באַטראַכט דאָ, איז זייער חשוב. סע שטייט די שאלה : וואָס טוט מען ? — מיר זענען געוואָרן עניים, אביונים, די הייזער — חורבות, די קלייטן צעראַבעוועט, מע איז קוים אַרויס מיטן לעבן. קאַבצאַנסק איז געוואָרן אַ פוסטקע, דער מסחר — אַ תל, נישטאָ קיין געשעפטן און נישטאָ קיין האָפענונג אויף בעסערס ! זאָגן די פראָסטע ברידער : מע דאַרף נישט טאָן גאָר נישט, סע איז אונדז נישט קיין נאָווינע. מיר זענען אַלע יאָרן, ברוך השם, גרויסע קבצנים, די פרנסה קומט אונדז שטענדיק אָן מיט קלעמעניש, פונדעסטוועגן זענען מיר, מיט גאָטס הילף, נישט געשטאָרבן. מיר האָבן אי געהאַט קינדער, אי חתונה געמאַכט, אי מיר לעבן איצט אויך ווי עס איז. אויב ס'האָט זיך אונדז איצט געטראָפן אַן אומגליק, איז מילא בכן, קאַרג אומגליקן טרעפן זיך אויף דער וועלט ? ס'איז דאָך נישט מער ווי אַ צופאַל, דאַרפן מיר האָבן בטחון אויף דעם, וואָס לעבט אייביק, אַז ער וועט אונדז געבן כח איבערצוטראָגן אַלע אונדזערע צרות און מיר וועלן נאָך, אם ירצה השם, דערלעבן צו בעסערע יאָרן, ווען די קאַבצאַנסקער לאַפציעס וועלן זיך צעגיין אויף דער וועלט אין די מיליאָנען — וואָרים אַלע וועלן זיך אָנטאָן אין לאַפציעס, — און קערבלעך און אויסגעאַרבעטע פעל וועט מען אויך אַרויספירן גאַנצע אוצרות. די גאַוורילעס מיט די מיקיטעס זענען איצט אויך אין דער ערד. זיי האָבן נישט קיין פרנסה אַזוי ווי מיר. לאָז נאָר איבערגיין עטלעכע וואָכן, וועט ווידער אַלצדינג ווערן ווי פריער, און — עולם כמנהגו נוהג. דערווייל אָבער איז דאָ איין עצה : אמונה ! תפילה טאָן צום רבונו של עולם, גוזר תענית זיין, זאָגן תהילים און סליחות...

ענטפערן דערויף די למדנים : סטייטש, ווי קאָן מען זיך דאָס פאַרלאָזן אויף נסים ? דאָס הייסט דאָך : אויספרואוון דעם רבונו של עולם, דאָס איז דאָך אַ גרויסע עבירה. אדרבא, וואָס וועלן מיר אויסזיצן אָט אַזוי־אַ,

מיט צונויפגעלייגטע הענט? ביז וואַנען איז דער שיעור — ביז: מיר וועלן אַלע אויסגיין פאַר הונגער? געדענקט: אם אין אני לי מי לי?...

זאָגן די פּשטנים: נו, גוט, לאָמיר זיך לאָזן איבער יידישע שטעט, צווישן אונדזערע ברידער, רחמנים בני רחמנים. זיי האַלטן דאָך אויס אי עגונות, אי נשרפים, אי אורחים און אייניקלעך, אי גבאים פון הכנסת כלה, אי בטלנים, ירושלמים, מגידים, משולחים — אַלע די, וואָס גייען אין די הייזער. היינט אויב אונדזערע יידעלעך זענען מפרנס אַזוינע אַלטפּרענקישע אביונים, וואָס מע קען זיי שוין פון כמה דורות, איז דאָך אַ קל וחומר, אַז אונדז, ניי־מאָדנע, שפּאָגל־נייע קבצנים, וועלן זיי אוודאי אויפנעמען נאָך מיט גרעסערן כבוד! נאָר לאָז זיין, אַז זיי וועלן אונדז נישט האַלטן חשובער, ווי אַנדערע, גוט. אָבער על פי גזרה שווה איז דאָך דער שכל מחייב, אַז מיר זענען נישט ערגער ווי עגונות אָדער נשרפים?

— ווי צו די יאָרן! — זיפצט מען צווישן עולם. — די אָרעמקייט אין תחום איז היינט אַזוי גרויס, אַז סע איז נישטאָ קיין האָפענונג צו מפרנס זיין זיך נישט מיט אַ קל וחומר און נישט מיט אַ גזרה שווה. וואָס, ס'איז דען דאָ ווייניק קברים אין קאַבצאַנסק, וואָס מיר זאָלן גיין שטאַרבן אין יידישן תחום?

— דאַרף מען גיין מחוץ לתחום! — זאָגט איינער פון די קאַבצאַנסקער.

— צוריק אַהיים! — רופט זיך עמעצער אָן. סע ווערט אַ טומל מיט אַ געפּילדער...

— שטילער, שאַ! — שרייט לעמל אויף אַ קול. — שאַ'ט, רבותי, גימפּל וויל עפּעס רעדן.

— מע זאָגט: בית יעקב לכו ונלכה!... — הויבט אָן גימפּל בשעת סע ווערט צווישן עולם אַ שושקעניש: ששש... ששש... מחמת יעדער איינער וויל איינשטילן דעם צווייטן. — ווען מען באַטראַכט דאָס פון איין זייט, וואָלט איך געקאָנט זאָגן — שטילער, שטילער, רבותי! זשומעט נישט אַזוי ווי די פליגן! — אַזוי וואָלט איך געזאָגט, ווען איך טראַכט דאָס פון איין זייט; פון דער אַנדערער זייט איז אָבער גוט, אַז סע טראָגן די פיס בשעת סע טראָגט אייך דער געדאַנק, דאָס הייסט . . .

— וואָס רעדט ער דאָרט? — פרעגן די, וואָס שטייען פון דער ווייטנס.

— זאָגט אונדז, וואָס מיינט ער?

— מיר וויסן אויך נישט, — ענטפערן די, וואָס שטייען נעענטער. — ער רעדט נישט קיין קלאָרע דיבורים, נאָר ער דרייט אַהין און אַהער, קומט אויס, אַז מיט איין פוס שטייט ער אין תחום און מיטן אַנדערן — מחוץ לתחום.

— אַ רוח אין דיין טאַטנס מאַמעס ערד אַריין! — שעלט קאַרפּל איינעם פון דער חברה און איז גרייט אים צערייסן ווי אַ הערינג, דערפאַר וואָס ער האָט זיך אַ קרים געטאָן פון גימפּלס דרשה.

סע ווערט אַ מחלוקת, אַ געשריי, אַ יאַריד. מע אַמפּערט זיך און מע קריגט זיך און מע שעלט זיך און מע זאָגט זיך וואָס אין דער קאָרט.

איך האָב געוואָלט אָנזאָגן מיינע ליבהאַרציקע ברידער די גוטע בשורה, אַז גאַווורילע און מיקיטע מיט זייער קאָמפּאַניע זענען שוין, מיט גאָטס הילף, נישט ברוגז; אַז איך האָב אַליין געהערט, ווי זיי לויבן אונדז: אַ וואוילער יידישער קוגל, טייערע יידישע געפילטע פיש! איך האָב אָבער דערזען, אַז סע איז אַ שעת רוגזא און קיינער וועט נישט הערן, האָב איך זיך געמוזט איינהאַלטן און נישט דערציילן די טייערע בחמה.

די קאַבצאַנסקער חכמים האָבן געחקירהט, און די קאַבצאַנסקער באַלעבאַטים זענען געוואָרן אַלעמאָל גרעסערע אביונים. סע איז אַוועקגעגאַנגען אַ שטיקל צייט, האָט מען אָנגעהויבן אַרויסצופאָרן פון קאַבצאַנסק, אַנטלויפן, וואוהין די אויגן טראָגן.

גאָט האָט אָבער קאַבצאַנסק נישט פאַרלאָזט און האָט אונדז צוגעשיקט אַ נייע פּאַרטיע קבצנים. ספירה־צייט, אַכט טאָג נאָך פּסח, איז אַריינגעקומען אין שטאָט אַריין אַ נייע כאָפּטע יידן מיט ווייבער מיט קינדער, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, פאַרוואָגלטע, פאַרוויינטע — דאָס זענען געווען דאָרפסיידן פון די אַרומיקע דערפער. זיי האָבן מיט געוויין און יללות דערציילט, אַז סע איז זיי באַפאַלן אַ גרויסע קאָמפּאַניע באָסיאַקעס, צעראַבעוועט זייער האָב און גוטס, אַ תל געמאַכט פון זייערע הייזער, זיי זענען געבליבן נאַקעט און באָרוועס און קוים זיך אַרויסגעראַטעוועט מיטן לעבן. האָבן מיר שוין געוואוסט, אַז דאָס, וואָס סע איז געשען אין קאַבצאַנסק, איז געשען אומעטום, אַז סע איז אַזאַ אָנשיקעניש אויף דער וועלט.

— עס זאָל זיין דער ווילן פון פאַר דיר, גאָט אין הימל, — האָב איך מיר געטראַכט, — אַז דו זאָלסט ווידער אויפריכטן דיין שטאָט אין גיכן. לעת עתה מוז מען דאָך אָבער עסן און טרינקען, וואָס וועט זיין דער תכלית — זיצן הינטערן אויוון און פירן שיינע געשפּרעכן? האָב איך זיך גענומען וואַרפן אויף אַלע זייטן, גענישטערט, געאַקערט מיט דער נאָז, ביז איך האָב באַקומען אַ פערד און וועגעלע און איינגעקויפט אַלטע און נייע יידישע ספרים. איצט פאָר איך אַרום מיט מיין סחורה אַלע יאָר פון שטאָט צו שטאָט, וואו נאָר סע וואוינען אחינו בני ישראל, אָבער אַהיים קום איך קיין גלופּסק, וואָרים דאָ וואוין איך איצט, דאָס איז איצט מיין מקום מנוחה.

די אַלטע מעשה

אָמר מענדעלע מוכר ספרים, די מעשה וואָס איך בין דאָ אויסן אייך צו דערציילן, איז אײן־פּלוג אַן אַלטע, נאָר בּישקשה, רבותים, זי פּאַסט זיך זייער גוט צו אונדז, יידישע קינדער, אויך אין היינטיקע צייטן. מה אָנו ומה חיינו, וואָס איז דען, פרעג איך אייך, דאָס יידישע לעבן אינגאַנצן? עס איז אין תוך אַריין אַ לאַנגע אַלטע מעשה, וואָס חזרט זיך תמיד איבער אויף־דאָס־ניי אונטער פאַרשיידענע פאָרמען און אָנשטעלן, לויט דער מאָדע פון איטלעכער צייט. אַלץ טאַקע די אייגענע מעשה מיט די בהלות, אָנשיקעניש, קוועטשעניש, יאָגעניש־לויפעניש, מיט דעם דולעניש, שפּאַרעניש, פּלאָנטעניש, אויפטועניש, דריבגעניש, בייסעניש, און קאָפּ־דרייעניש. איטלעכער דור מיט זיינע חכמים, גוטע, פרומע, ווי אויך אָפּגעקומענע, געפאַלענע, געשלאָגענע, נעבעך, און מיט זיינע נאַראָנים, אויפּגעקומענע, געהייבענע עזות־פּנימער, עמי־הארצים, קאָכלעפל און דרייער, אַ שרעק! יענער קורח וואָס אַמאָל, דער רייכער, דער רעדל־פירער, דער אָנכאַפּער, וואָס האָט זיך געשטופּט צו דער כהונה, צו זיין דער עלטסטער, דער העכסטער — דער קורח איז דאָ נאָך היינט אויך. ער הייסט יאַנקל, בערל, יאָצמיך, שמערל, מיט אַ נייעם מין פּוץ; ער שטופּט זיך אויך אויבנאָן און וויל זיין דאָס אויבערשטע פּונעם שטויסל. יענער פאַרצייטיקער סנבלט מיט דער כנופיא רכילותניקעס, ליגנערס, פּליאָטקע־מאַכערס, בריות אויף אָפּצוזאָגן אויף דעם, אויף יענעם אַ פּזמון, אַ בלבול, נישט פויל אויף דער פען אָנצושרייבן אַ שיר־המעלה, צולייגן אַ קנייטל, כדי צעשטערן דערמיט אַ געבײַ, — יענע פיינע לייט, בישקשה, האָט דער רוח נישט צוגענומען ביי אונדז אויך אַצינד. זיי זענען דאָ, זיי וואַקסן און שפּראָצן, ברוך־השם! דער שפּיץ איז טאַקע ווי דער פּסוק זאָגט: מה שהיה, דאָס וואָס איז געשען, הוא שיהיה, דאָס וועט זיין, נישטאָ קיין נייעס אונטער דער ליכטיקער זון. יש דבר, ס'איז דאָ אַ זאַך — קאָלאָניעס, אַשטייגער — שיאמר, וואָס מען זאָגט: זע, דאָס איז נייעס! ניין, ברידער, כבר היה, דאָס איז שוין לאַנג געווען אויף דער וועלט. קוקט זיך, זייט מוחל, גוט צו צו דער מעשה דאָ, וועט איר זען, אַז יידן איז שוין לאַנג דער קאָפּ געלעגן אין דער ערד... איר וועט אויך זען, אַז אַזוי ווי איטלעכע

שטאָט האָט איר משוגענעם, אירע ווייסע־חברה, קונדסים אַרום אים, אַזוי האָט זי איר חכם, איר בעל־עצה און אים אַקעגן איר ווילדן תקיף, אַ פיינע־בריה, וואָס וויל, אויף־צו־להכעיס, אַלץ פאַרקערט, אַלץ קאַפויר, און איבער דעם איז — אוי, אַז אָך און וויי צו אונדז!...

I

דער חכם און בעל־עצה אין אונדזער שטעטל איז געווען בנימין דער מענטש. פאַרשריבן איז ער געשטאַנען אין דעם רייסטער פון די נפשות מיט דער פאַמיליע קורנאָסע. מעגלעך, אַז יענע, פון וועלכע דער שפּיץ־נאָמען זיינער שטאַמט, האָבן געהאַט קורצע נעז, נאָר אונדזער בנימינס נאָז איז געווען נישט ערגער פון אַלע יידישע נעז — אַ לאַנגע מיט אַ האָרביקל און אויסלאָזנדיק זיך באַרג־אַראָפ מיט אַ שפּיץ. די פאַמיליע זיינע איז אָבער געשטאַנען טאַקע נאָר אין רייסטער און געהייסן האָט ער געוויינלעך בנימין דער מענטש. בנימין האָט אַמאָל ביים באַרימטן גביר ר׳ יונה יעהופיצער געהאַט אַ שיינע שטעלע און איז היפּשע עטלעכע יאָר אַוועקגעווען ביי אים אַ מענטש. אַז דעם גבירס געשעפטן האָבן זיך אויסגעלאָזט און בנימין ווערט אויס מענטש, איז דער נאָמען מענטש פונדעסטוועגן אים טאַקע געבליבן. אין שטעטל האָט זיך בנימין גערעכנט איינער פאַר די שיינע, יוסטע באַלעבאַטים. זיין שטוב מיט אַ גרין גאַנעקל און אַ הויכן דאַך פון שינדלען איז געשטאַנען אין מיטן מאַרק, פונקט אַקעגן דעם רינג קלייטן. שרה זיין ווייב, אַ הויכע, אַ דאַרע יידענע מיט אַ לאַנגער דינער נאָז, מיט עטלעכע שנירלעך פּערל און אַ גילדענעם הויבל אויפן האַלז, תמיד, אין דערוואָכן אַפילו, פלעגט זיך אָפּגעבן מיט דעם באַלעבאַטישקייט, ציען די פרנסה פון אַ געהויבן שענקל ביי זיך אין שטוב, וואָס חוץ בראַנפן און פאַרבייסן האָט זיך ביי איר געפונען ביר, מעד, ווישניק און אַ געבראָטן גענדזל אויך. דער סוד פון זויערע אוגערקעס שטעלן האָט זי אַליין נאָר געוואוסט: איר אוגערקע איז געווען האַרט, שטייף, נישט געבייטלט. ביי איר אין שענקל האָבן געטרונקען די „פּיאַני העיר": דער צעכמייסטער, דער גאָלאָוואַ מיט דעם שרייבער און אַזעלכע געהויבענע פאַרשוינען פון זייער קהל. „סאָרקע" איז ביי זיי עפּעס גאָר קיין קאַטאָוועס נישט. נאָר עפּעס — איז צו „סאָרקען". פון „סאָרקעס" אַ שטיקל געפילטע פיש לעקן זיי די פינגער. פאַר „סאָרקען" איז, בשעת האָבנדיק אַ כוסה אין קאָפּ, אָפּן זייער הארץ; וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג. מען האָט מיט איר אָפט דענסטמאָל אַ וויכוח איבער דער „נאמנה". עס לאָזט זיך געוויינלעך אויס מיט נאָך אַ פלעשל משקה און מען פסקנט מיט אַ

גוט, זיס שמייכעלע: אַלע „גאַמנהס" זענען גוט, אונדזערע, אייערע אַלץ איינס... אויך חבֿרה־קדישא לייט, להבדיל, אָדער עפּעס אונדזערע קהלס־לייט, אַז זיי האָט אַמאָל געחלשט דאָס האַרץ און האָבן זיך געוואָלט אַביסל קוויקן, נעבעך, פּלעגן זיי שיקן נעמען משקה מיט אַ גענדזל ביי שרה בנימינס. שרה איז געווען די אשת־חיל און בנימין האָט אין די עלטערע יאָרן זיך געפירט אַ רואיק לעבן, אָן קאָפּ־דאַרעניש. קינדער זענען אים נישט באַפאַלן, זיינע דריי טעכטער האָט ער שוין לאַנג אויסגעגעבן און זיי האָבן געלעבט מיט די מאַנען צופרידן, ווי גאָט האָט געבאָטן. נאָר ביי זיך האָט ער געהאַט נאָר איין אייניקל, אַ יונג מיידל, זייער אַ שיינס, אַ געראָטן קינד, וואָס איז קינדווייז געבליבן אַ יתומה נאָך זיין איינציקן זון. זי איז אים געווען אַ טרייסט, איינגעבאַקן טיף אין האַרצן.

בנימין האָט געהערט צום סאָרט איידעלע יידן, וואָס דאָס איידלקייט ליגט זיי אויפן פּנים, מען דערקענט באַלד אין זייער אויסזען, אַז זיי שטאַמען פון אַ פיינער משפּחה, די תורה שיינט זיי אַרויס אין די אויגן און אויף דעם הויכן שטערן שטייט זיי אָנגעשריבן: דאָס זענען גאַנץ אַלטע, אָפּגעקומענע מיוחסים פון דער גילדענער פּאַן — קינדער פון די הייליקע, אין דער גאַנצער וועלט באַרימטע, טייערע אָבות: אברהם, יצחק און יעקב!...

בנימין איז אויך געווען אַ „פּאָליטשנער" מענטש, אַ קלוגער, אַ געניטער. ער האָט באַטראַכט אַ זאַך גאַנץ רואיק, בפּשטות, אַזוי ווי זי איז, זיך קיינמאָל נישט געהיצט, נישט פאַרגרעסערט ווי אַנדערע און געגאַנגען תמיד מיט זיין אייגענעם דרך. זיין שטייגער רעדן איז געווען שטיל, עפּעס אויף אַ בנעימות־הייזעריקלעכער שטימע; האָט דערביי אָנגעבויגן דעם קאָפּ מיט האַלב־צוגעמאַכטע אויגן. גערעדט האָט ער קורץ און שאַרף, אַריינוואַרפנדיק אַ משל, אַ ווערטל ווי אַ בליק, וואָס האָט געטראָפן און געפּאַסט צום עסק. ער איז געווען אַ שוואַכער מענטש און האָט געלעבט דערייבער זייער באַרעכנט, אָפּגעהיט דאָס געזונט. אין בית־מדרש פּלעגט ער קומען דאַווענען נאָר שבת, זייער זעלטן אין מיטן דער וואָך, אי דאָס אויך נאָר פאַרנאַכט אַמאָל צו מנחה. דאָרט האָט ער זיך נישט געשטופּט אויבנאָן, אין דער מזרח־וואַנט, זיין אָרט איז געווייגלעך געווען הינטערן אויוון. מיט בנימינס קומען פּלעגט דער הינטער־אויוון עפּעס ווי באַלעבט ווערן, אַ רעדל מענטשן פּלעגט תמיד שטיין אַרום זיין שטענדער און עס האָט זיך געשמועסט עפּעס אַזוי גוט, עפּעס אַזוי געשמאַק... און צוליב בנימינען האָבן גרשון־אייזיק און דוד־אבא, צוויי שטיקלעך חקרנים, פאַרלאָזן זייערע שטעט אין דער שפּיגל־וואַנט און זיך באַזעצט לעבן אים דאָרט

אין שכנות. די ביידע חקרנים — אַזוי איז געוויינלעך דער שטייגער געווען — הויבן אָן דעם שמועס, אונדזער בנימין זיצט שווייגנדיק מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן און הערט. דער שמועס ווערט אַלץ ברייטער, גרעסער, עס מישן זיך אין אים אַריין מענטשן פון עולם, איטלעכער גיט אים אַ צי, אַ שלעפ אַביסל אין דער זייט, און אָט קומט שוין אויס בוידעם, גאָר נישט דאָס, פון וואָס מען האָט אָנגעהויבן. פלוצים עפנט בנימין דאָס מויל, עס ווערט שטיל, שאַ! שאַ! און ער זאָגט אָפ זיינס, געציילטע ווערטער, וואָס טרעפן אין קאַרב אַריין. אַלע זענען מסכים און מאַכן מיט אויסגעצויגענע פנימער: אָ־אָ!...

דעם גאַנצן טאָג פלעגט בנימין צוברענגען ביי זיך אין אַ באַזונדערן אַלקער, אַריינקוקן אין אַ ספר, זיצנדיק אָנגעלענט אויף אַ געבעט בענקל, אין אַ כאַלאַט און פאַנטאָפעלעך, נאָר אַליין איז ער כמעט קיינמאָל נישט געזעסן, שטענדיק האָט מען ביי אים געטראָפן אַלערליי מענטשן: יידן, יידענעס, יונג און אַלט. אַזעלכע, וואָס פלעגן קומען זיך מיט אים אַן עצה האַלטן, אויך אַזעלכע פון זיינע מקורבים, וואָס האָבן מיט אים פאַרבראַכט אַביסל די צייט, גלאַט אַזוי, אין אַ שמועס. דער צעכמייסטער מיט דעם גאַלאָוואַ, ווען זיי זענען געווען אַביסל בגילופין, פלעגן זיך אַמאָל אויך אַריינכאַפן צו אים מיט אַ כוסה אין דער האַנט און אין איין קול: פאַני בניאַמקאַ! נישט אַנדערש, זיי ווילן טרינקען לחיים צו פאַני בניאַמקאַ. דער צעכמייסטער, קלאַפנדיק מיט אַ פינגער זיך אויפן שטערן, מאַכט האַלב יידיש, האַלב רוסיש: „בניאַמקאַ, גרויסע קאָפ! וועליקי פאַני־בריה, אוי ווי מיר!...“ דעם גאַלאָוואַ פרייט זיך דאָס האַרץ, ער שניידט עפעס איבער דער „נאַמנה“, וויל אַרויסווייזן זיינע לומדות און מישט אויס בוידעם־פאַליצע, איבערקייענדיק צען מאָל איין וואָרט אַלץ: „רבי משה, אַדאָם, האַמאַן! שטשאָ או וואַס, טאָ או באַס. וואַש דאַוויד, נאַש דאַוויד... טילקאָ חזיר ני, ני! טרייף...“ ס'איז אַ לעבן, אַ חדווה, אַ ליבשאַפט, זיי זענען זיס ווי לאַקעריצע, האַלדזן בנימינען, קוים־קוים וואָס זיי רייסן זיך פון אים אָפ און גייען אַוועק, פלאָנטענדיק מיט די פיס. — הכלל בנימין זיצט נישט אַליין, אַלע צו אים. שלאָגט זיך, אַשטייגער, איינער אין דער דעה וועגן עפעס אַ שידוך, גייט ער צו בנימינען. דרייט זיך ערגעץ אַ פאָר פאָלק, קומט איטלעכער באַזונדער פון ביידע צדדים אויסרעדן דאָס האַרץ פאַר בנימינען; גייט אַ באַלעבעסל אַראָפ פון קעסט און ווייסט נישט צו וואָס זיך צו נעמען, דולט ער אַ קאָפ בנימינען. רייסן זיך צוויי יידן עפעס צווישן זיך, גלייכט זיי אויס בנימין. שטאַרבט אַ ייד און לאָזט איבער ירושה, הערן די יורשים נישט אויף זיך צו קריגן ביז צווישן זיי מישט

זיך נישט אַריין בנימין; שטאַרבט אַ ייד און חוץ ווייב און קינדער לאָזט ער נישט איבער קיין ירושה, איבער וועמעס קאָפּ וויינט די אלמנה? איבער בנימינס. בקיצור, וואָס נאָר — קומט מען צו בנימינען, אַ שטאָטישע זאַך — אויך צו בנימינען. בנימין הערט אַלצדינג רואיק אויס, געפינט פאַר איטלעכן אַ משל, אַ ווערטל, אַן עצה און מען נעמט זיינע ווערטער אָן פאַר ליב, הגם זיי מעגן טרעפן אַמאָל יענעם אין קנעפל, שטעכן אין דער זיבעטער ריפּ.

אָט דאָס האָט איר אייך אַ בילד פון בנימינען, פונעם בעל־עצה אַמאָל אין אונדזער יידיש שטעטל, וואָס אַזעלכע ווי ער זענען היינט ביי אונדז זייער זעלטן.

II

אַקעגן־זשע האָט אין אונדזער שטעטל זיך געפונען אַ ר׳ יעקב, פון די מיני ר׳ יעקבס, וואָס זענען געווען אַמאָל, וואָס זענען דאָ אַצינד און וואָס וועלן זיין אויך שפּעטער אין אַלע יידישע ערטער, כל־זמן פון די קינדער ישראל וועט נאָך בלייבן אַ זכר און אין זיי וועט זיך שלאָגן נאָך אַן אָדער. די דאָזיקע מיני פאַרשווינען מעגן זיך פאַרשיידן זיין אין זייערע נעמען, אין זייער שטייגער פרנסה, אויך אין דער הלבשה און אין דער גאַנצער פירונג זייערער: בעגאָטישע פון דער אַלטער היים, אָדער „אויף־געיוירענע" פונעם היינטיקן שניט — נאָר אין גרונט גענומען אָבער זענען זיי אַלע גלייך, איין טבע, איין כאַראַקטער, אַלע האָבן זיי פליי אין דער נאָז און אונטערגעשלאָגן מיט הונט; אַליין זענען זיי נישט ווערט קיין דרייער און ווילן גילטן אין דער וועלט זייער שטאַרק. אייגענעם שכל האָבן זיי נישט פאַר אַ גראָשן און ווילן זיין מבינים אויף אַנדערע. זאָגן דעות אין זאַכן, וואָס זענען פאַר זיי תרגום. מיינען קלאָמפּערשט אַלץ לשם־שמים, וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג — און זענען באמת שטאַרק פאַרביסן, זענען נישט דאָס, פאַר וואָס זיי גיבן זיך אויס. צו וואָס זיי רירן זיך צו, ווערט אַ קרעצל, אין וואָס זיי מישן זיך אַריין — איז צרות, בייזע מהומות, אַ דרייעניש, אַ פלאָנטערניש פון רכילות, מסירות לייטישע מיילער, און לאָזן נאָך זיך איבער אַ מיאוסן סליאַד ווי די וואַנצן, וואָס מיט קיין צען וואַסערן נישט אָפּצוואַשן.

אונדזער ר׳ יעקב איז געווען אַ בעגאָטישער ייד, קלאָמפּערשט גאָט און ציצית. און ווען דער לייב, דער מלך פון די חיות, האָט אויף זיך, לויט אונדזערע הייליקע חכמים זאָגן, אַן אָנשיקעניש, דאָס קליין שרץ „מפגיע": דער גרויסער, געזונטער העלפאַנט — די מיק, האָט בנימין אויף זיך געהאָט

זיין אָנשיקעניש ר׳ יעקבן — אַ מין נפש, פון וועלכן ער האָט זיך געהאַט צו קראַצן.

ר׳ יעקב איז געווען גאָר אַ חידוש, אַ גאָטס וואונדער! אין אים האָט מען באַשיינפערלעך געזען די אייגענע גבורות הבורא, וואָס ביי פיל קליינע שרצימלעך. יענע, ווי מיר ווייסן, ווערן נאָך דעם אַרויסקריכן פונעם איי מגולגל ביים לעבן אין דרייערליי געשטאַלטן, כסדר איינע נאָך דער אַנדערער: אין דער געשטאַלט פון אַ ווערעמל, וואָס קריכט נאָר און פרעסט; דאָס ווערעמל מאַכט זיך שפעטער תם, קלאָמפערשט ווי געפגרט, מיט אַ פנימל גאָר עפעס טאַקע אַ ליאַלקע, און פון דער שטילער ליאַלקע שפרינגט דערנאָך פון דער העלער הויט אַרויס אַ באַבאָטשקע, אַ זומער־פייגעלע, וואָס צעשפרייט די פליגעלעך און פליט — הע־הע! — גאַנץ הויך. פונקט דאָס אייגענע טאַקע איז אויך געשען מיט אונדזער מין באַשעפעניש, להבדיל.

פריער, אין ערשטן גלגול, איז ער געווען אַ וואָרעם און האָט געהייסן יאַנקל, אָדער גאָר פשוט יאַנקוטש. יאַנקל איז אין דער יוגנט געווען אַ קליין משרתל, געקראָכן אויפן בויך, געאַרבעט, נעבעך, נאָר פאַר דעם עסן, מער ווי עסן איז אים אויפן זין אַפילו נישט געקומען. ביי איטלעכן איז ער געלעגן אונטער די פיס און מען האָט אים געטראָטן ווי אַ וואָרעם. ער איז ביי זיך אַליין געווען נידעריק, זייער געפאַלן; האָט זייער גוט געוואוסט, אַז ער איז אַ רוי ייִנגל און קען, נעבעך, גאָר נישט, דעריבער האָט ער אָנגעבויגן דעם קאָפ, געקראָכן, ווי מען זאָגט, איטלעכן אונטער די נעגל — און דאָס טאַקע האָט אים געראַטעוועט. דורכדעם האָט מען אַלץ ווייטער מער אויף אים זיך אומגעקוקט און ער איז אַלץ וואָס ווייטער מער אַרויס פון דער בלאָטע, פון אַ קליין משרתל געוואָרן אַ גרויסער משרת, שוין געכאַפט די זעט, פונעם געהאַלט זיינעם אַלץ געשפאָרט אַ גראָשן צו אַ גראָשן, ביז ער האָט אָנגעקליבן אַביסל געלט און חתונה געהאַט פאַר אַ האַלב־דינסטמיידל, דאָס הייסט איינע פון יענע אָרעמע מיני מיידלעך, וואָס אַרבעטן, האָרעווען, רייסן קריעה יאָרן לאַנג עפעס ביי קרובים אַזוינע און הייסן הייסט עס, זיי העלפן גלאַט אַזוי זיך, ווי אייגענע, אין דעם באַלע־באַטישקייט אומזיסט, נישט צו נעמען קיין גראָשן, חלילה. דערפאַר שטעלט מען זיך אַרויס פאַר מחותנים ביי זיי אויף דער חתונה דערמיט, וואָס מען שענקט זיי אַ בורנעס, אַ שמאַטע און אַ פאַר אַלטע קליידלעך פון דער גאַרדעראָבע. מען טוט זיי נאָך אָן אַ גרויס כבוד אויך, וואָס מען עסט, מען טרינקט ביי זיי אויף חתונה און מען גייט מיט דער כלה דעם כשר־טאַנץ... נאָך דער חתונה האָט יאַנקל געפרואווט דאָס מזל און אָנ־

געהויבן ביסלעכווייז אונטערצוהאַנדלען, אַליין פאַר זיך צו מאַכן געשעפטלעך. ער האָט פאַרליען אָרעמע יידן, באַלמעלאָכעס, קליינע קרעמערלעך, געלט אויף וואָכער, שפעטער אַביסל געמאַכט אויך הלוואות שרייבערלעך אין אַלערליי פריסוטסטוועס. השם־יתברך האָט אים געהאָלפן, אים געגעבן ברכה והצלחה אין די פאַרדינסטלעך, ביז ער האָט מיט דער צייט געמאַכט אַ גאַנץ שיין קאַפיטאַל, מיט דעם אויבערשטנס הילף, און איז געוואָרן — אַ קאַטאָוועס עפעס — אַ פריצישער בעל־הלוואה! ער האָט געקויפט אַ הויז און שוין געלעבט ברייט ווי אַ פיינער באַלעבאָס. דענסטמאָל הויבט זיך ביי אים אָן דער צווייטער גלגול. פון אַ וואָרעם, אַ יאַנקל, ווערט אַ מין פיינע־בריה, מיט אַ פנים פון אַ שיינעם יידן, און הייסט שוין ר׳ יאַנקל! ער איז שוין אַן אָפגעפיינט מענטשל, אַ ליאַלקע, זיין שטאָט איז אין דער שפיגל־וואַנט דאָרט אין קלויז צווישן דעם רעכטן צימעס. לייט ווייסן ביי זיך זייער גוט, ווער ער איז, פון וואַנען, משטיינס־געזאָגט, ער שטאַמט, נאָר מאַכן זיך בזכות זיין געלט נישט־וויסנדיק. געלט איז פאַר דעם מענטשן דער בעסטער מליץ יושר... מען נעמט אים אַריין צווישן די מורינוס — יעמוד מורינו ר׳ יאַנקל! און זיינע באַסאָקעס רופן אים ר׳ יאַנקל, שוין הינטער די אויגן אַפילו — דאָס איז ביי אונדז יידן אויף איין מדרגה מיט דעם טיטל „סטאַסטקי סאָוויעטניק“ ביי זיי, להבדיל. ר׳ יאַנקל אַליין געדענקט נאָך אויך זייער גוט, וואָס ער איז פריער געווען — אַ קליין מענטשל, אַ משרתל, אַן עם־הארץ. דעריבער האַלט ער עס פאַר אַ גרויס כבוד, וואָס אָנגעזעענע מענטשן זענען מיט אים חבר און נעמען אים אין קאָן אַריין ווי זייער גליכן. זיי האַלט ער ביי זיך פאַר איידעלערע, געלערנטערע פון אים און היט זיך דעריבער מיט אַ וואָרט. זאָגן זיי עפעס, שאָקלט ער צו מיט דעם קאָפ. ער קוקט זיך צו גוט צו די אַלע גענג פון איידעלע יידן און זוכט אין אַלצדינג זיי נאָכצוטאָן: זיי אין שיך און זעקעלעך, ער אויך אַזוי; זיי האָבן אויסגעווייקטע פנימלעך און רעדן מיט אַ זיפצעלע, ער פרואווט זיך אָננעמען אויך אַ פרום־יידיש פנימל און לאָזן שטילע זיפצעלעך; זיי פיעשטשען זיך פאַר גאָט־ברוך־הוא אין דעם דאַוונען, מאַכן פיסקעלעך, פאַרגייען זיך און שרייען: איי, איי, טאַטע־פאָטער! אונטערשפרינגענדיק — ער אויך אַזוי; זיי אַמאָל עפעס גאָר אָן ווערטער: „סאַבצעלאָמעס“, מהיכא־תיתי, „בים־בים־בים“, ער אויך אַזוי, אָן ווערטער. הכלל, ער איידלט זיך, ער לערנט זיך. געדאַנקט און געלויבט גאָט, ער איז לייטן גלייך, ער כאַפט שוין אויך אַ כיבוד מיט מציצה און ס׳איז דאָ אַ האָפענונג, אָט־אָט הויבט מען אים אָן מכבד צו זיין שוין מיט סנדק... זיצט ער אַמאָל אויף אַן אסיפה צווישן די פיינע־בריות, שמעלצט ער זיך פאַר

תענוג און וויל אַלץ, מען זאָל עס זען, מען זאָל עס וויסן... זאָגט מען: ר׳ יאַנקל! ווי איז אייער דעה? איז ער גאָר איבערגליקלעך. טרעפט ער אַמאָל גראָד צו אין עפּעס אַ זאַך בנימינען, איז ער אויפן זיבעטן הימל. בנימין איז ביי אים איין חכם, דאָס אויבערשטע פונעם שטייסל. סטייטש, בנימין! מיט אים צו רעדן איז אַ זכיה. — אָט אַזוי רייבט זיך אַ היפּשע צייט אונדזער ר׳ יאַנקל, מאַכט דערווייל אויך, מיט דעם אויבערשטנס הילף, גוטע געשעפטן, איז אַריין אין די גרויסע פעדערן און וואַקסט, וואַקסט ביז פון דער שטומער־לעלע רייבט זיך אויס און שפּרינגט פון דער העלער הויט אין דעם דריטן גלגול אַרויס אַ גרויסער פויגל, וואָס צעשפּרייט שטאַרק די פליגלעך, פליט הויך איטלעכן איבער די קעפּ און הייסט שוין ר׳ יעקב! אים איז שוין קאַרג זיין גלייך מיט אַלע, ער וויל זיין העכער פון אַלע, קליגער פון אַלע, האָבן מער דעה פון אַלע. אַ שטאָט אין דער שפּיגל־וואַנט איז פאַר אים שוין גאָרנישט, עס ציט אים אַהין, אויבנאָן, האַרט לעבן אָרון־קודש, און וויל זיין אומעטום דער ערשטער, שוין אַ מורה־מורינו. — ר׳ יעקב געדענקט שוין אַצינד נישט, אַז ער איז פריער געווען יאַנקל דער משרת, אַ וואָרעם, אַ מין קליין באַשעפעניש. דאָס געלט פאַרשטאָפּט אים דאָס האַרץ, פאַרשטאָפּט אים דעם מוח. אויף דעם אָרט פונעם זכרון דאָרט אַמאָל ליגט אַצינד אַ קערבל. וואו אין אים איז אַמאָל געווען דאָרט אַ שטיקל יושר, אַ קאַפּ רחמנות, עטוואָס מענטשלעכקייט און אַ פּיצל פאַרשטאַנד, שטעקט היינט אַ מטבע. אין אים טוט אַרבעט די מטבע, דער גאַנצער שכל איז ביי אים נאָר די מטבע. אין אַלע פינף חושים זיינע איז אַריינגעטאָן די מטבע: זיין קוקן, הערן, שמעקן, טאַפּן און פילן איז אַלץ נאָר די מטבע. און ביי יידן איז דאָך פון אייביק אָן שוין אַזוי בטבע — דערזעען זיי ביי עמעצן אַ גילדענע מטבע, מעג ער זיך זיין אַ קאַלב, אַ בהמה, איז ער ביי זיי אַ גאָט, בוקן זיך צו אים, טאַנצן אַרום אים, לעקן און גיבן אים גרויס כבוד אָפּ... באַסאָקעס מאַכן אַ ברייטן המלך: ר׳ יעקב! און יידן זאָגן נאָך מיט גרויס דרך־ארץ: ברוך־הוא וברוך־שמו ר׳ יעקב, אָמן!

ר׳ יעקב, אונדזער גילדן קעלבל, איז שוין קדוש! זיינע באַסאָקעס, די טענצער, דינען אים געטריי, רויכערן אים אונטער מיט וויירויך, לויבן זיין נאָמען און מאַכן אָן מיט אים אויף מענטשן אין דער שטאָט אַ מורא. מען טאָר הינטער די אויגן אַפילו נישט דערמאָנען זיין נאָמען צום שלעכטן. מען טאָר אָקעגן אים נישט זינדיקן מיט אַ וואָרט און אַלצדינג, וואָס ער טוט, אַ נאַרישקייט, אַן אומרעכט אַפילו, מוז מען אָננעמען פאַר ליב, גלייך ווי מען האָט געשוואוירן אויפן באַרג סיני צו גלויבן אין אים מיט לייב און

לעבן פונעם גאַנצן האַרצן. מען האַלט זיך איין, צווישן זיך אַפילו אַמאָל אין אַ שמועס, נישט אַרויסצולאָזן פונעם מויל דאָס, וואָס איטלעכער באַזונדער וועגן אים טראַכט. אין האַרצן שפּעט מען, מיט דעם מויל לויבט מען. אַלע ווייסן דעם אָנשטעל און איינער דעם אַנדערן נאַרט... אָט אויף אַזאַ שטייגער פאַרמערט זיך דערוויל צווישן יידן חניפה, פאַלשקייט, מיאוסע זאַכן. עטלעכע עזות־פּנימער, באַסאָקעס, אַרבעטן מעשים, פירן אַ שטאָט ביי דער נאָז און יידן, דערנידערנדיקע, געפאַלענע, ציטערנדיקע טוען נאָך, טראָגן די נעז זייערע אַזעלכע לייט אַקעגן. — נאָר אַזוי ווי אַפּיקורסים אין דער וועלט מוזן דאָך זיין, וואָס לייקענען אין גאָט אַפילו; דעריבער האָבן זיך אין שטעטל געפונען מיאוסע אַפּיקורסים אַזוינע, וואָס זענען אויך אין ר׳ יעקבן נישט פאַרגלויבט געווען, אים געהאַלטן, מחילה, פאַר אַ בהמה, פאַר אַ גראָבן יונג, וואָס זיין מישן זיך מיט תקיפות אין שטאָט־זאַכן איז אַ ביטער אומגליק פאַר יידישע קינדער. — און פאַר אַזעלכע חטאים אַקעגן זיין כבוד איז דאָס שטעטל נישקשה באַשטראָפט געוואָרן מיט בייזע מהומות: קריג, פליאַטקעס, רכילות, מסירות, אכזריות און אַלע פורעניות, וואָס דרינען שטעקט.

ר׳ יעקב קען שוין זינגען! עס געפעלט אים שוין נישט דער חזן, וואָס איז אַ צייט מיט יאָרן אַוועק געווען אין דעם שטעטל, ווייל אים אויף דער עלטער ברעכן פון ברויט דערפאַר, וואָס ער האָט איינמאָל פאַרגעסן אים גוט־יום־טוב ביטן, און אויף זיין אָרט צונעמען איינעם עפּעס פון זיינע לייט. אין שטעטל ווערט אַ קאָכעניש, אַ מהומה, אַ האַרמידער!

ר׳ יעקב פסקנט שוין שאלות! ער זאָגט דעות די דיינים, קווענקלט זיך עפּעס אויף דעם שוחט, וויל נישט שטעלן אויף אים אין אַ סירכא, ס׳איז אים עפּעס נישט גלאַטיק... עס ווייזט זיך פּלוצים אין שטעטל אַ מין פאַרשויך, דעם אַלטן שוחטס אַ שוחט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קריג אויף מעסער־שטעך און עס קערט זיך די שטאָט!

ר׳ יעקב איז שוין אַ גרויסער בעל־צדקה! ער העכערט דעם מקח אויפן פלייש, גיט פונעם דאָזיקן געלט אַ טייל זיינע אָרעמע קרובים, אַ טייל זיינע טענצער און אַ טייל לאָזט ער אַראָפּ צו זיך אין קעשענע, אַ מתן בסתר, אויף זאַכן אַזעלכע, וועלכע ער אַליין ווייסט. ר׳ יעקב טוט גוטס און אָרעמעלייט גריזשען ביינער, זאָכן און קרענקען...

ר׳ יעקב איז שוין אַ מומחה! אין דעם ביקור־חולים „זיינעם", וואו ער איז גבאי, לאָזט ער דעם דאָקטאָר קיין קאָפּ נישט אויפהייבן, נעמט אַריין און טרייבט אַרויס קראַנקע ווי ער פאַרשטייט, טוט דאָרט אַלצדינג,

וואָס ער וויל, וואָס אים פֿעלט אײן. ער ווייסט אַ קרענק און קראַנקע אָרעמעלייט באַקומען פֿון אים באַלד דעם טויט.

ר׳ יעקב איז שוין אַ מבין אויף לערנען! ער קוואָקעט שוין אויך אויף גבאי אין דער ישיבה, זאָגט בויך־סברות אין דעם שטײגער לערנען און קרימט זיך עפּעס אויף דעם ראש־ישיבה. פֿון דער גאַנצער גמרא קען ער טאַקע „מכות״. נישקשה!ביים ווייב איז ער אַ גרויסער למדן, ער קען זייער גוט...

ר׳ יעקב איז שוין אַ ווילדער חכם! ער האַלט פֿון זיך אַ שרעק, איז מיט זיך משונה שטאַרק צופֿרידן, האָט ווילד הנאה פֿון זיינס אַ ווערטל. אויף אַן אסיפֿה וויל ער, אַלע זאָלן אים הערן. ער ווייסט ביי זיך זייער גוט, מסתמא דרשנט ער נישט „אומזיסט״, פֿאַרשטייט נישקשה אַן עסק... דעריבער איז ער ברוגז, אַז אַנדערע זאָגן אַ דעה, און קאָן נישט ליידן, מען זאָל אים איבערשפּאַרן.

— איך הייס, פֿאַרשטייט איר מיך, ר׳ יעקב — איז דער שטייגער זיינער געווען אין אַזאַ פֿאַל צו זאָגן מיט ברייטקייט, טייטנדיק מיט דעם גראָבן פֿינגער אויפֿן האַרצן.

„איך הייס ר׳ יעקב!״ האָט אַזוי פֿיל געהייסן, וואָס שווער איבערצוגעבן עס מיט טויזנט ווערטער. דרינען איז געלעגן דער גאַנצער ר׳ יעקב מיט די ביינער. איטלעכער האָט עס געטייטשט ווי ער פֿאַרשטייט, זיך געשטיקט אינעווייניק און געשוויגן, אויס מורא מיט אים איינצורייסן.

איין בנימין האָט קיין מורא נישט געהאַט אַרויסצוזאָגן זיין דעה פֿריי, אויף דעם שטייגער זיינעם, רואיק, שטיל, זיך נישט צו מאַכן כלל פֿון ר׳ יעקבן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. האָט ר׳ יעקב ויך געהיצט און טייטנדיק מיט דעם פֿינגער אויפֿן האַרצן אין איין פֿייער געמאַכט: איך הייס ר׳ יעקב!... האָט אים בנימין בשעת מעשה אָנגעקוקט גאַנץ קאַלטבלוטיק, נישט צו ענטפֿערן געווייגטלעך קיין וואָרט, אָדער געענטפֿערט אַמאָל גאַנץ קורץ: איך ווייס, נישקשה, פֿון קינדווייז אָן ווי איר הייסט. דאָס געהער זיך אָבער נישט אָן צום ענין... און ווייטער טאַקע זיך גאַנץ רואיק גערעדט. דאָס פֿלעגט ר׳ יעקבן שטעכן ווי מיט אַ מעסער און אים צעקאָכן דאָס בלוט. בנימין איז אים געווען ווי אַ דאָרן אין די אויגן, אָנקוקן האָט ער נישט געקאָנט בנימינען מיט זיינע לייט. עס האָט אים געברענט, פֿאַר וואָס זאָל אין דער שטאָט זיין נאָך איינער, פֿון וועלכן מען האַלט. און נאָך ווער? אַזעלכער, וואָס האָט עפּעס נישט אַזוי פֿיל געלט!... ביי אים איז איינגערעדט געווען: בנימין באַגזלט אים, נעמט ביי אים צו אַ חלק כבוד, דאָס וואָס אים אַליין נאָר קומט. בנימין איז גאָר

נישט אַזוי קלוג, אַזוי פיין ווי מען מיינט, ער פאַרבלענדט נאָר די אויגן, ער מוז עס בלי נדר דערווייזן, אַז מען האָט אין אים אַ גראָבן טעות. — דעריבער פלעגט ער צו בנימינען זיך זוכן, אויף אים אַלץ גראָבן, אים געוואָלט אַלץ מבטל זיין און פאַרמיאוסן ביים עולם.

אַ פאָר וויכטיקע זאַכן זענען שפעטער זיך פאַרלאָפן, וואָס האָבן אויפגערירט דאָס גאַנצע שטעטל, און אונדזער ר׳ יעקב האָט דענסטמאָל זיך באַנוצט, אויסצוגיסן אויף בנימינען דעם גאַנצן צאָרן און אָפצורעכענען זיך מיט אים ווי מיט אַ טאַטן!

III

ויהי בימי הרעב הגדול, און עס איז געווען אין די טעג פונעם גרויסן הונגער, נישט היינט געדאַכט, אין אונדזער ווינקל איז נישט געראָטן קיין תבואה, דער יקרות איז געווען שרעקלעך גרויס און מען איז געשטאָרבן, אויסגעגאַנגען פאַר אַ שטיקל ברויט. און אַז דאָס שלימזל גייט, גייט עס מיט אַלעמען. מענטשן האָבן פאַרלוירן איינער צום אַנדערן דאָס פאַרטרויען, אַלע פאַרדינסטן האָבן זיך אויסגעלאָזט, מענטשלעכקייט און יושר — אויפגעהערט, עס איז אַ בייזע מהומה, אַ צאָרן פון גאָט. דער שטאַרקער שטיקט דעם שוואַכן, דער אומגערעכטער דעם גערעכטן און ווי געוויינלעך ליידן מער ווי אַלע, אין אַ שווערער צייט, די אָרעמע, שוואַכע יידן, נעבעך. אויף זיי גיסט זיך אויס דער צאָרן פון אַלע זייטן. אַז ס׳איז נישטאָ וואָס צו טאָן, נעמט מען זיך צו זיי. יידן אין שטעטל אָכצן, קרעכצן, פאַלן אויף די פנימער און בעטן רחמים. ר׳ יעקב פון זיין זייט טוט וואָס ער קאָן — טוט דאָס, יענעס, העכערט דעם מקח אויפן פלייש אויך, אונטערצוהאַלטן זיינע לייט און אָרעמע קרובים. אַוודאי איז דאָס אַ מצווה, אַ גרויסע צדקה, מחייה צו זיין יידישע „נפשות“, נאָר אַקעגן אַ וועלט קאָן מען נישט יוצא זיין — דער אָרעמער עולם קלאָגט זיך אַלץ זייער שטאַרק.

אין יענער ביטערער צייט גראָד איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז אין כערסאָנער גובערניע מאַכן יידן קאָלאָניעס, דאָרט איז פשוט אַ גן־עדן. און צווישן דעם עולם איז דענסטמאָל אומגעגאַנגען אַ לידל, וואָס יונג און אַלט האָבן עס געזונגען. דאָס לידל איז, דאַכט זיך, כמעט אַזוי:

האָט איר געהערט דאָס לאַנד כערסאָן,
נישט ווייט פונעם פעטער ישמעאל?
פון פויגל־מילך איז דאָרט פאַראַן,
פאַר יידן ארץ־ישראל.

אַ פיי'ם אַ ציג, אַ שאָף אַ דרייער,
אַ הון, אַן אינדיק האַלב אומזיסט;
אַלצדינג בזיל־זול, קיין זאַך נישט טייער,
און תבואות דאָרטן פול ווי מיסט.

דאָס לאַנד איז גוט און וואויל אַ ווינדער;
אויב לעבן, ברידער, ווילט איר פיין,
פאַרנעמט די קלימקעס, ווייב און קינדער
און לאָמיר עולה־רגל זיין!

דאָס לידל האָט מען טאַקע געזונגען, מענטשן צום אונטערטרייבן, אונטערוואַרעמען האָט אויך נישט געפעלט, און פונעם אָרט האָט מען לעת־עתה זיך אַלץ נישט גערירט. ערשטנס, האָט מען, ווי דער שטייגער איז ביי אונדז יידן, געקוקט איינער אויפן אַנדערן, אויף דרך־ארץ — לאָזן יענע מאַכן דעם אָנהויב צום ערשטן און מיר נאָך זיי. יענע אָבער האָבן נאָר געקענט שיין דרשהנען, זענען געווען בריות נאָר מיט דער צונג, און דעם כבוד עפעס צו טאָן האָבן זיי מוחל געווען אַנדערע... צווייטנס, האָט מען דאָך, ווי דער שטייגער איז ביי אונדז יידן, נישט געקאָנט נעמען גלאַט טאָן עפעס אַ זאַך, זיך נישט אָנצורעדן ווי אַ פויק פריער אַזוי, דערנאָך שמועסן דאָס אייגענע טאַקע ווידער פאַרקערט... און דריטנס, איז דאָך, נאָך אַ מאָל טאַקע, ווי דער שטייגער איז ביי אונדז יידן, נישט אַזוי וויכטיק דער פסוק ווי דער דרש, דאָס אויסרעדעניש אויף אים. מען לערנט די גמרא נישט אַזוי צוליב דעם פשט, וויסן דעם דין, ווי צוליב דעם פלפול. אגב טוט אַ ייד אויף סברות, מען שפאַרט זיך, אָננעמענדיק זיך איינער דעם אַנדערן ביי די בערדלעך, מען פרעגט קלאָץ־קשיות, מען ווייזט אַרויס גרויסע חריפות מיט קנייטשלעך, שפיצלעך, „באַוואָרענישן", געדרינגענישן, וואָס שאַרפן און שפאַלטן דעם מוח. — אין דעם דאָזיקן ענין מכח די קאָלאָניעס איז געווען אויך דאָס אייגענע טאַקע: אַ שפאַרעניש, אַ כאַפּערניש, אַ קריגעניש, אַ „ווידער־אַנאַנד"־פרעגעניש, אַן אָפּוועדעניש, אַ חוזק־מאַכעניש, מיט געשפעט און שטעכווערטלעך איינער צום אַנדערן: „חכם מיינער!", „שיינער ייד איינער!!"ביידע צדדים האָבן זיך געשמאַק געזידלט און געווען צווישן זיך פייער מיט וואַסער. די דרינגען יאָ, יענע — ניין. יאָ, ווייל יענע זאָגן ניין, און ניין, ווייל די זאָגן יאָ... פלאַטשיקע קעפלעך האַלטן געווינלעך מיט די, וואָס האָבן גוטע געמבעס צום שרייען, פיסקלעך אויף שרויפן און וואָס קאָנען מאַכן פונעם מויל אַ כאָלעווע. —

דערווייל, אין דעם גרויסן טאַראַראַם, קומט גראָד איינער אַ מלמד, פון יענע ווייטע מקומות דאָרט ערגעץ אין וואָלין, צום ווייב אויף יום־טוב, אין אַ נייער קאַפּאָטע. ער קוקט אַביסל מיט גדלות, ווי איינער וואָס איז אויסגעווען אַ וועלט, און וואַרפט אַריין אין דעם שמועס פרעמדע, וואָלינישע ווערטער. אָנשטאָט „יו", זאָגט ער „יאָ". אָנשטאָט „קרופּניק" — „קאָליש", און „קיטקע" הייסט ביי אים „קוילעטש". אַרום אים פאַרקלייבן זיך רעדלעך מענטשן, מען קוקט אויף אים עפּעס ווי אויף אַ חידוש און מען שלינגט איטלעכס וואָרט זיינס פון זיינע מעשיות, קראַצנדיק זיך דערביי פאַר גרויס הנאה. וואָלין, דערציילט ער, איז אַ געבענטשט אָרט מיט אַלעם גוטן. קוילעטש עסט מען דאָרט גאָר אין מיטן דער וואָך, וויין טרינקט מען דאָרט ווי וואַסער, היינט זייער ראָסל־פלייש, קנאָבל, „פּראַקעס", „פּאַלירטשיקעס" איז אַ מאכל־מלכים! די ווידלען ביי די שעפּסן (ביי די „שאָף", מיין איך — כאַפּט ער זיך באַלד און פאַרריכט) זענען אָנגעגאָסן מיט שמאַלץ און שלעפּן זיי פון הינטן זיך נאָך אויף רעדלעך. קאָדע, אַזוי הייסט עס דאָרט, יוי — יאָ, יאָ! מיין איך. — נאָר די מענטשן דאָרטיקע זענען גראָב, פאַרשטאָפּטע קעפּ. יידן פונעם היגן ווינקל קענען זיי אין זאַק אַריינגנאַרן און מאַכן גוטע געשעפטן. מלמדים פון אונדזער קאַנט האָבן דאָרט די בעסטע קנעלונגען. זייערע — זענען חמורים, לייגן אַנידער אַן „עברי", משטיינס־געזאָגט, נח מיט זיבן גרייזן, קמץ בית בו, מלופּם וואָו אי. דערפאַר אָבער קענען זיי עסן . . .

דער מלמד מיט דער נייער קאַפּאָטע, געגרייזלטע פּיאות, און מיט זיינע וואונדערלעכע דערציילונגען, שטאַרק פאַרגרעסערטע, מאַכט אָן אין דעם שטעטל אַ האַלעבורדע, עס פאַרקאָכט זיך דאָרט אַ געדיכטע קאַשע. אַ טייל שרייען: אַהין אין יענע מקומות ערגעץ, וואו מען קאָן קנעלן, מאַכן שיינע געשעפטן! אַ טייל שרייען: ניין, אַהין, „נישט ווייט פונעם פעטער ישמעאל", אויף די קאָלאָניעס! געזעצטע מענטשלעך, מיט פעטע בייכלעך, מאַכן: עט, כ'לעבן, ס'איז איינגאַנצן אַן אויסגעבלאָזענע איי! גלייכער נישט אַהין, נישט אַהער, אשרי יושבי ביתך — דעם פויערס ווערטל טאַקע: „סידי דאָמאַ דאַ ני ריפּאַיסיאַ". און גוטע, ווייכע מענטשלעך, לעדערנע דישלעס, בייגן זיך, ווי עס קומט אַמאָל אויס, אי אַהין אי אַהער. ס'איז אַ דולעניש, אַ קאָכעניש, ביז אין דעם שטעטל ווערט געמאַכט אַ גרויסע אסיפה, אויף וועלכער ס'איז געווען ר' יעקב און אויך בנימין.

פריער פון אַלע, עס פאַרשטייט זיך, איז אַרויסגעשפּרונגען מיט אַ וואָרט ר' יעקב. זיין דעה איז געווען — בלייבן. — קאָלאָניעס, האָט ער געזאָגט, איז נישט פאַר יידישע קינדער. דערצו איז עשו. קנעלן און

שטאַרבן פאַרזאַמט מען קיינמאָל נישט אומעטום. דעם בטחון צו גאָט ברוך־הוא טאָר מען נישט פאַרלירן, גלויבט און רירט זיך נישט פונעם אָרט... פעטע בייכלעך און לעדערנע דישלעס האָבן זיך געבויגן אויף זיין זייט, געהאַלטן מיט אים. דערנאָך האָט זיך צעשאָקלט דער איבעריקער עולם, אַלע האָבן גערעדט, געשריען אין איין קול צום טויב ווערן. מען האָט מער נישט געהערט ווי: קאַלאָניעס! וואָלין!... עס זענען געפלויגן זידלערייען, פלאַם־פייער, פעך און שוועבל. עס האָט געהילכט, געשטורעמט און לעדערנע דישלעס האָבן זיך געבויגן, ווי אַ טשערעטל פאַר דעם ווינט, אַהין און אַהער. געמבעס פון ר׳ יעקבס באַסאָקעס האָבן פלוצים געדונערט: קבצנים! שלעפן ווילט זיך אייך אויף יענעמס קאָפ. הולטאַיעס, בעלי־צדקות איבער אַ פרעמדן בייטל!... אַ העזה אַביסל, מען זאָל נישט הערן וואָס גבירים, גרויסע לייט זאָגן! איר מיינט, ס׳איז שוין הפקר אַ וועלט? וואַרט נאָר, וואַרט, וועט איר זען ווער עלטער איז!... וואָס הייסט, זיך אויסשפאַנען, נישט צאָלן?... רבי יעקב, זאָל געזונט זיין, לעבט נאָך, מאריך ימים זאָל ער זיין. די קאַלאָניעס און וואָלין ווערן אָנגעצונדן, — פייערן איבאַיינעם אויף די באַסאָקעס און שיטן זיי אָפ מיט הייסן פריסעק. — בנימין איז די גאַנצע צייט געזעסן רואיק, אָנגעבויגן דעם קאָפ און געשוויגן, ערשט אַז דער עולם איז מיד געוואָרן שרייענדיק, האָט ער אויפגעהויבן פאַמעלעכן דעם קאָפ, אַרויפלייגנדיק די האַנט אויפן שטערן, וואָס האָט ביי אים באַטייט, אַז ער וויל עפעס זאָגן.

— שאַ, שאַ! — איז געוואָרן אַ קלאַפעריי, אַ שושקעריי צווישן דעם עולם. — ר׳ בנימין וויל עפעס רעדן, שאַ, שטיל!

— האָט איר זיך שוין אָפגעקילט, רבותים, און וועט הערן? — מאַכט בנימין מיט אַ פריינטלעכער מינע.

— יאָ, יאָ, ר׳ בנימין! רעדט, זאָלט איר געזונט זיין, מיר הערן.

— אומזיסט קריגט איר זיך, מיינע ליבן יידן, — הויבט אָן בנימין שטיל, רואיק, ווי זיין שטייגער איז. — ווי איך זע, קענט איר נישט אונדזער יידישע היסטאָריע, נאַט אייך זי דאָ איבגאַנצן אין עטלעכע ווערטער.

דער עולם איז געבליבן שטיל, אָן אַ שום באַוועגונג; קיין שאָרך, קיין פאַרע האָט מען פון קיינעם נישט געהערט, גלייך ווי אַלע זענען אויסגעשטאָרבן, און בנימין האָט שטיל, מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן אָנגעהויבן אַזוי:

— ווי באַלד, רבותים, אברהם אבינו דערגרייכט מיט זיין שכל דאָס יידישקייט, הויבט מיט אים זיך אָן די סדרא לך־לך, און ווערט פאַרוואָגלט פון זיין פאָטערלאַנד; קוים מל׳עט ער זיך, ווערט דער ערשטער געמלטער

ייד, האָט ער שוין אויף דער עלטער אַ זון; יצחק, געיידישט נאָך קינדווייז, האָט שוין דערפאַר מיטאַמאָל טאַקע אַ צווילינג און לך־לך, וואָגלט זיך אויך אַרום אין דער וועלט. — יעקב, אַ כשר קינד מיט אַ יידיש האַרץ, מאַכט אַ פליטה, לך־לך פאַר עשו'ן קיין חרן... פיר מאָל חתונה געהאַט, האָט אַ טוץ קינדערלעך און לך־לך, לויפט ווייטער פאַר לבן הארמי... בלאָנקעט זיך אַרום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זיינע קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זיינער איז אַ חשוב אין הויף, אַ רייכער פריץ, איין מוכר־תבואהניק אין דער גאַנצער וועלט! דאָס די קינדער ישראל בלייבן דאָרט אַ לאַנגע צייט זיצן, זענען זיי דרינען נישט שולדיק, דער קאָזאַק האָט זיי שוין געהאַלטן. אין צרות, אין לייד האָבן זיי זיך דערוויל געפרוכפערט און געמערט, שונאים אויף צעשפרינגעניש. משה רבינו, וואָס האָט יונגערהייט שוין געוואוסט די סדרא לך־לך, פועלט דערנאָך, דורך גרויסע וואונדער, אָפּצולאָזן די יידישע קינדער אויף דריי טעג נאָר פריי צו אָטעמען. אַבי פון פרעהס הענט אַרויס, איז שוין די ברירה ביי זיי געווען צו מאַכן אויף לעולם־ועד לך־לך. זיי נעמען די תורה אויפן באַרג סיני און לך־לך מיט איר אַ צייט מיט יאָרן אין דער מדבר. מיד, צעבראָכן פונעם שטענדיקן אַרומוואָגלען, קומען זיי אין דעם לאַנד כנען, ווילן האָבן דאָרט אַ מקום מנוחה, רוען אָבער ווייניק, האָבן געגוג אויסצושטיין שטענדיק פון שונאים אַרום און אַרום. דערנאָך, אַז גאָט העלפט, זיי ווערן שטיקלעך באַלעבאַטים מיט אַ בית־המקדש, יידן זיצן זיך אין וויינגערטנער, אָנגעלענט אונטער פייגנביימער און מען הויבט ערשט אָן וויסן פון אַ לעבן צו זאָגן, צעפּאַטשן זיך פלוצים יידישע קינדער און צעפאַלן אויף צוויי שטיק מיט באַזונדערע שטיבלעך, רייסן איינער ביים אַנדערן אָפּ די קעפּ, ביז שלמנאסר דער מלך פון אשור זאָגט די קינדער ישראל: לך־לך! אַהין אַזש, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און מען ווייסט עד היום נישט וואו זייער געביין איז אַהינגעקומען. שפעטער קומט נבוכדנצר מלך בבל, זאָגט אויך דעם שבט יהודה: לך־לך! און זיי ווערן פאַרוואָגלט. — אין אַ צייט אַרום קערן זיך אַ טייל יידן צוריק ווידער קיין ארץ־ישראל, נאָר ס'איז אַ געמוטשעט לעבן. זיי זענען קנעכט ביי זיך אין דער היים, ווערן פאַרשוואַרצט אין עושר, אין כבוד, לייזן קלעפּ פון אַנדערע און רייסן זיך ביי די נעז צווישן זיך. אַזוי ציט עס זיך אין צרות, אין יסורים, ביז טיטוס הרשע חזרט מיט זיי גוט איבער לך־לך, און דאָס איז זיי ביז היינט געבליבן גוט אין דעם זכרון. דענסטמאָל גייט כסדר אַלץ די סדרא לך־לך!...

— אָט דאָס, רבותים, — האָט בנימין אויסגעלאָזט אויף אַ נידעריקער שטימע, מיט אַ זיפץ, וואָס האָט גערירט ביים האַרצן, — אָט דאָס איז די

אַלטע יידישע היסטאָריע, וואָס בלייבט תמיד ניי. אינגאַנצן איז זי אַ לך־לך, אין אָנהויב, אין דערמיט און אויך היינט, ברידערלעך. לך־לך! קיין כערסאָן, קיין וואָלין, ערגעץ אַנדערש — אַלץ איינס, דערמיט נעמט נאָך די געשיכטע נישט קיין עק, פאַרוואָגלעניש הערט נאָך נישט אויף. די פאַרוואָגלטע אין כערסאָן וועלן נאָך גיין קיין וואָלין און ווידער די פון דאַנען — זיך לאָזן אַהין... וואָס קאָן מען טאָן? גייט, יידישע קינדער! נאָר אל תרגזו בדרך, קריגט זיך נישט איבער דעם וועג. אויך אויף דעם וועג... גייט, ברידער, גאָט זאָל אייך העלפן!

— איר רעדט, ר׳ בנימין, ווי אַ חכם! — רופן זיך אָן מענטשן פונעם עולם. — נאָר ווי גייט מען אָן געלט? מיר באַדאַרפן האָבן הילף, אויף הוצאות געלט!...

— פון מיין זייט, — ענטפערט בנימין, וואַרגנדיק זיך מיט טרערן, — פון מיין זייט בין איך גרייט צו געבן פיל מער ווי איך קאָן. לאָזן אויך אַנדערע געבן נאָר פיל זיי קאָנען, אַפילו ווייניקער וויפיל זיי קאָנען, אַבי געבן. ווי זאָגט מען עפּעס: „אַביסל און אַביסל, ווערט אַ פולע שיסל.“

— יידן! — טוט ר׳ יעקב פלוצים אַ היק, שטאַרק אָנגעצונדן. — איך דערקען אייך היינט גאָר נישט, יידן! איך פאַרשטיי נישט, וואָס אייך איז היינט אַזוינס געשען? ווי אַזוי קאָנען עס יידן מיט אַ קאַלטער לעבער צוהערן אַזעלכע רייד פון דעם ר׳ בנימינען אייערן?... ס׳איז דאָך כילע־תלשות, אַ חילול־השם, מען זאָל נעמען די תורה האַק־דייזשע (הקדושה) און מאַכן פון איר גלייכע ווערטלעך!... געוואַלד, די הייליקע תורה! געוואַלד, די הייליקע אָבות! מען נעמט אַ סדרא לך־לך און מאַכט פון איר מאָנדרוש, אַ לעמעשקע! —

— אוי־ווי, מען באַדאַרף דאָך, הערנדיק אַזוינס, קריעה רייסן!...

— שוין גענוג געריסן... נישטאָ שוין מער וואָס צו רייסן! — האָט זיך געלאָזט הערן עמעצענס אַ קול פון צווישן דעם עולם. — די גוטע כנופיא האָט שוין אָפּגעריסן די הויט פון לעבעדיקע און פון טויטע.

— תרבות, עזות־פנים! — טוט ר׳ יעקב אַ היק. — ווער איז דאָס דאָרט דער יונגאַטש אַזוינער?!

— האָט רחמנות, ר׳ יעקב! — שרייען יידן אין איין קול. — זעט, זאָל עפּעס ווערן אויף הוצאות! ס׳איז שלעכט, ר׳ יעקב! שלעכט, שלעכט... מיר זענען פאַרביי.

— יידן באַדאַרפן האָבן בטחון צו דעם וואָס לעבט אייביק אין הימל, ברוך הוא וברוך שמו, — זאָגט ר׳ יעקב דעם עולם מוסר. — ה׳ ילחם לכם — הקדוש ברוך־הוא וועט אייך געבן ברויט, געבן קאָן נאָר ער, זיין

ליבער נאָמען אַליין, שבו לֿכם עם החמור, בלייבט און האָפּט אויף דעם, וואָס וועט קומען רייטנדיק אויפֿן חמור. אַזוי זאָג איך אייך, איך רבי יעקב!... פֿאַרגעסט נישט, איר זענט בעלי־חובות, צום רייסטער קומט, אויך מיר, און... פֿאַר גאָט טאָר מען נישט אַנטלויפֿן. זאָגט תהילים, פּאַסט, הללוהו בתוף ומחול, צום סוף וועט ער אייך מוחל זיין, בישקשה... זיין רחמנות איז גרויס.

בנימין האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿונעם אָרט און אַרויסגעגאַנגען שטיל, נישט צו ענטפֿערן ר׳ יעקבן קיין וואָרט. באַלד נאָך אים איז אויך דער איבעריקער עולם זיך צעגאַנגען און די אסיפֿה האָט, ווי געוויינלֿעך, זיך אויסגעלאָזט מיט גאָרנישט.

מיט גאָרנישט פֿאַר דעם אָרעמען עולם און מיט אַ ביס אָבער פֿאַר בנימינען — אַ ביס, אַזש צייכנס זענען געשטאַנען. ר׳ יעקב האָט זינט דענסטמאָל אויף דער אסיפֿה זיך געגעבן דאָס וואָרט, בלי נדר, בנימינען אָנצוזאַלצן, אַז אייביק זאָל עס אים ליגן אין טעם. געזאָגט־געטאָן — און עס האָט נישט געדויערט לאַנג, איז פּונקט אַקעגן בנימינס הויז אויסגעוואַקסן אַ געהויבן שענקל גאָר אַ וואונדער, וואו די פּיאַני העיר" האָבן אָפּט געטרונקען און פֿאַרביסן. —

בנימין האָט שוין נישט די פּרנסה, וואָס פֿריער; ער ווייסט שוין דעם טעם פֿון נויט. שרה זיין ווייב איז פֿאַר יסורים געעלטערט, באַטריבט, די שנירלעך פּערל מיט דעם גילדענעם אויבל זעט מען שוין נישט ביי איר אויפֿן האַלדז אַפֿילו שבת און יום־טוב. זיי ליגן ערגעץ פֿאַרזעצט. נאָר בנימין האַלט זיך נאָך פֿונדעסטוועגן און דער שטייגער לעבן זיינער איז נישט געענדערט אויף אַ האָר. ער זיצט אַלץ טאַקע ביי זיך אין אַלקער, קוקט אַריין אין אַ ספֿר, שמועסט דאָרט מיט מענטשן שטיל, רואיק, געלאַסן ווי אַמאָל.

אַזוי האַלט זיך געוויינלעך אַ בוים, וועלכן דער וואָרעם עסט, טאָטשעט אונטן ביים וואָרצל. וועסנע־צייט באַדעקט ער זיך מיט בלעטער, זעט אויס פֿריש, גרין, נישט צו דערקענען, אַז אינעווייניק איז ער, נעבעך, פֿויל — ביז זיין מלאך־המוות, דער וואָרעם, טוט דעם לעצטן פּיק, דערגייט אים דעם עק און ער פֿאַלט פּלוצים אַנידער!...

IV

אַ ביי אומגליק האָט דאָס שטעטל געטראָפֿן — און בנימין איז געפֿאַלן אַ קרבן!

אַז די הייניטיק־מאָדישע בילדונג האָט ווי אַ מגפֿה זיך אַריינגעכאַפּט

אין אונדזער ווינקל און אָנגעמאַכט צרות, האָט גאָט אונדזער שטעטל פון אַזאַ פורעניות אָפגעהיט. דאָרט האָט מען פון אַזאַ אָנשיקעניש אַ לאַנגע צייט נישט געוואוסט. מען האָט אַפילו געהערט אַמאָל עפּעס אַ קלאַנג פון דערוויטנס מכח דייטשלעך — געבולבעטע יידן אַזוינע אָן יאַרמולקעס, און מכח ביכלעך עפּעס אַזוינע מיט קורצע שורהלעך, נאָר אַלץ נישט ביי אונדז געדאַכט. אונדזערע יידן האָט מיט זייערע שיינע אָנשטעלן דער רוח נישט גענומען. גיכער, דאַכט זיך, וואָלט דער יצר־הרע מרוצה געווען גיין צו אַלע שוואַרצע יאָר, איידער קומען צו אונדזערן אַ יידן, ברענגען אים צו אַ זינד... דער יצר־הרע אַליין האָט, דאַכט זיך, באַדאַרפט האָבן אַן אייזערנעם יצר־הרע אַזוינס צו טאָן. — פלוצים אָבער ווערט אין שטעטל אַ געטומל, אַ געשריי, אַ געפילדער: אוי וויי, די קליפה איז דאָ! —

ביי אַ יונגנמאַנטשיק עפּעס — און צו אַלע צרות נאָך, אַן איידעמל איינעמס עפּעס פון ר׳ יעקבס לייט, געפינט מען אונטער דער גמרא אַ „טריפה־פסול“! מען נעמט זיך צו דעם פושע־ישראל און עס ווייזט זיך אַרויס — אוי, אַ וויטיק! — ער איז נישט איינער און אויך נישט דער רעכטער בעל־עבירה. די אמתע טרייפניאַקעס, אבי־אבות־הטומאהניקעס זענען עטלעכע באַלעבאַטישע קינדער. מען נעמט זיך צו די פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטער אַרויס, אַז זיי זענען, הע־הע! גרויסע עזות־פנימער, האָבן גאָר קיין מורא נישט פאַר קיינעם. די קליפה, רחמנא־ליצלן, האָט צוגענומען ביי זיי דעם שכל מיט דעם יידישקייט אינאיינעם, זענען אַליין קאַליע און קאַליע געמאַכט נאָך אַנדערע. עס רעשט זיך, עס קאָכט זיך, דאָס גאַנצע שטעטל וויגט זיך. איטלעכער אַלץ — אָוואַ, אַ מעשה, אַזאַ מעשה!... טאַטעס־מאַמעס — ציטערן־פלאַטערן פאַר זייערע קינדער, די קליפה זאָל אין אַזאַ אונטערגאַנג, נישט דאָ געדאַכט, צו זיי זיך אויך נישט אָננעמען. שיינע יידן, גאָטס־סטראַפּטשעס, נעמען זיך אָן גאָטס קריוודע. סטייטש, רבונו של עולם, מען זאָל אַזוינס אים אָפּטאָן!... און גלאַט אַזוי יידן מיינען נישט קיין שום זאַך, ווי דערווייל איז דאָך דאָ אַן עסק צו אַרבעטן, פילדערן, שרייען און נישט זיצן ליידיק. מער פון אַלע האָט געברענט ר׳ יעקב. און איטלעכער „וואָרום האָט אַ דאָרום“; איין מאָל, איז ער, הייסט דאָך עס, דער עלטסטער, אויף אים שטייט דאָס גאַנצע שטעטל און ער וועט באַדאַרפן גאָט ענטפערן פאַר די אַלע חטאים, אָפּגעבן דין־וחשבון פאַר כל־ישראל: „פאַר וואָס, ר׳ יעקב — וועט דער מלך עליון, ברוך הוא וברוך שמו, זאָגן — האָסט דו נישט, ווי דער פאַסטוך פאַרשט זיין טשערעדע, געטאָן איבערפירן מיינע שאָף ישראל אונטער דיין רוט, כדי זיי זאָלן וויסן, ווער עלטער איז און וואָס פאַר אַ גאָט זיי האָבן?!...“

היינט, צווייטנס, האָט דאָך אין דער מיאוסער מעשה געטשעקט דאָס איידעמל פון זיינס אַ לייב־מענטשן. אַזוינס איז דאָך שוין טאַקע אַ פאַר־דראָס, נישט אויסצוהאַלטן. און דריטנס — נו, דאָס טומלען שוין שונאים, לאָז עס בלייבן צווישן אונדז — האָט די גאַנצע מעשה גלאַט נישט געטויגט ר׳ יעקבן צום עסק. דאָס האַרץ האָט אים געזאָגט, אַז די דאָזיקע קליפה מיט אירע ביכלעך, ווען זי כאַפט זיך, חלילה, אַריין צווישן ייִדישע קינדער, קאָן אים זייער פיל שאַטן צו זיין נאָמען און צו די מיני געשעפטן זיינע, דענסטמאָל איז ער דערהרגעט ווי די פלעדערמויז אין פינצטערן קעלער בשעת עס כאַפט זיך אַהין פלוצים אַריין אַ שיין פון דער ליכטיקער זון...

אין דעם דאָזיקן קאָכעניש לאָזט מען, עס פאַרשטייט זיך, נישט אויס אונדזער בנימינען. מען לויפט צו אים משוגענערווייז און מען זשוזשעט אים אָן פולע אויערן מיט דער מעשה. נאָענטע קרובים נעמען און פירן די שיינע יונגעלייטלעך צו בנימינען, בכדי אויסצושטראָפן, אויסצושייגעצן זיי פאַר מענטשן. אויף בנימינען, האָט עס געהייסן, וועלן זיי לייגן כבוד און ער וועט שוין, נישקשה, מיט זיי לערנען בלק.

נאָר אונדזער בנימין נעמט אויף די יונגעלייט גאָר פריינטלעך מיט אַ שיינעם „ברוך־הבא!“, ער בעט זיי זיצן און מאַכט אַ וויטן שמועס, דאַכט זיך, עפּעס גאָר נישט צו דער זאַך. דער שמועס אָבער קומט אַלץ וואָס ווייטער מער אַרויף אויף אַ דרך, אַלץ נעענטער, נעענטער צום עסק. די יונגעלייט ווערן דערווייל גוט אויפגעלייגט, רעדן מיט אַ מויל און בנימין באַרירט דעם חטא זייערן גאַנץ דעליקאַט.

— מילא, — מאַכט ער שטיל־רואיק, מיט משלים אויף זיין שטייגער, — מילא דיר, חוה, האָט זיך פאַרגלוסט עסן פונעם עץ־הדעת, מהיכא־תיתי, עס, אויף דיר די עבירה. אָבער פאַר וואָס האָסט דו נאָך געהאַט פונעם עץ־הדעת צו געבן אָדמען, נעבעך, ער זאָל שטאַרבן?!

— הייסט עס, אַפנים, — טוען זיך די יונגעלייט אַ כאַפ מיט פייער, — אַז בילדונג איז אַן עבירה און די קשיא איז, פאַר וואָס האָבן מיר, אָרעמע בעלי־עבירות, נאָך פאַרפירט אַנדערע אין אַזאַ אומגליק? אַהאַ, מיר פאַר־שטייען, פאַרשטייען! אַזוי, ר׳ בנימין, באַטייטן אייערע ווערטער?

— יאָ, קינדער, אַזוי.

— ניין! מיר אָבער מיינען נישט אַזוי, — צעשאָקלען זיך די יונגעלייט מיט אַ שטעכנדיק שמייכעלע און נעמען זיך אין איין פייער לערנען דעם אַלטן בנימינען, אַז בילדונג איז דאָס... בילדונג איז יענעס... פאַר ייִדן נאָר אַ גליק.

בנימין הערט אַלצדינג געדולדיק אויס, נישט איבערצושלאָגן די רייד.

די יונגעלייט היצן זיך, רעדן פאַר פייער, פאַר וואַסער, אַלץ בילדונג, ביז עס לאָזט זיך זיי אויס ווערטער און ווערן אַנטשוויגן. דענסטמאָל הויבט אָן בנימין גאַנץ רואיק, אָנגעבויגן דעם קאָפ און וואַרפט פון זיין זייט ווייטער אַריין אַ וואָרט. אַזוי:

— דער עץ־הדעת אַליין פאַר זיך איז גאָר נישט שלעכט. שלעכט איז נאָר אָט וואָס. וואָס אָדם מיט חוה׳ן האָבן באַלד נאָך דעם פאַרזוכן נאָר פונעם עץ־הדעת זיך שוין געשעמט מיט זיך אַליין, שוין זיך געפילט אומגליקלעך, וואָס זיי זענען נאַקעט, באָרוועס, נישט אָנגעטאָן ווי מענטשן, און אָנגעהויבן צו קליידן זיך נאָך דער ערשטער מאָדע. אַז אין גן־עדן האָט מען זיך געפילט אומגליקלעך, אַ פשיטא שוין היינט, ערגעץ אַנדערש!...

די יונגעלייט שטויסן זיך אָן, וואוהין בנימינס ווערטער דערלאַנגען, און הויבן אָן אַלע אַקעגן אים צו טענהן, צו פאַרשיטן אים מיט ניין מאָס רייד, שרייענדיק דערביי אַלץ: לאָזט זיך דינען, לאָזט זיך דינען! הגם בנימין איז געזעסן שטיל, נישט געעפנט קיין מויל. נאָכדעם, אַז דער שמועס האַקט זיך אָפ, שטייט בנימין אויף פונעם בענקל, גייט זיך דורך עטלעכע מאָל הין און צוריק אין אַלקער און שטעלט זיך דערנאָך פאַרטראַכט לעבן פענצטער, וואָס גייט אַרויס אין אַ קליין גערטנדל ביי זיך אין הויף, וואו זיין לעבן איז געווען זומער צו זיצן, אַנקוועלנדיק פון איטלעכס ביימעלע, פון איטלעכס גרעזעלע באַזונדער.

— אַ־אַ, וואָס אין דרויסן טוט זיך! — זאָגט בנימין, אַ קוק געבנדיק אין פענצטער. — עפעס אַ זאַווערוכע, גאָר אַ שרעק! ס׳איז שוין נאָך פורים, וועסנע־צייט, און דער ווינטער האַלט, וויל נישט נאָכלאָזן!...

דער ווינטער האָט געוויזן טאַקע זיין ווילדע, שרעקלעכע קראַפט, גלייך ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה־רעה, אין וועלכער עס צעבערענט זיך די רציחה, פילנדיק אירע לעצטע מינוטן, און וויל זיך כאַטש נוקם זיין אַביסל איידער זי גייט פון דער וועלט. עס האָט זיך צעשפילט אַ שטאַרקער שטורעמווינט, מיט אַ הוזשען, אַ געהייל ווי פון טשאַטעס הונגעריקע וועלף, געריסן דעכער, געקערט, געטראָגן גאַנצע זיילן שניי פון דער ערד אַרויף, אויסמישנדיק עס אין דער לופט מיט אַ פריש, פאַרפרוירן שנייעלע, ערשט אַרויסגעשאָטן פון שוואַרצלעך־גרויע כמאַרעס, וואָס האָבן באַדעקט דעם הימל אַרום און אַרום, אָנמאַכנדיק אויף איטלעכן מיט זייער פינצטער פנים אַ שרעקלעכע מרה־שחורה. אויף די געזימסן אונטערן דאַך זענען געשטאַנען איינגעהויקערט, מיט איינגעבויגענע העלדזלעך, וואָראָנעס, נעבעך, אויסבאַהאַלטנדיק זיך פאַר דער שרעקלעכער בורע, וואָס איז זיי פלוצים אָנגעפאַלן, עפעס ווי זיך שטאַרק געוואונדערט: אין אַזאַ צייט, ווען ביי לייטן, אין

יענע געגנטן דאָרט, איז שוין זומער, וואַרעם מחיה, זאָל זיך דאָ אַזוינס פלוצים מאַכן... ביימער פאַר דעם פענצטער, נאַקעט, מיט הוילע ריטער, אָן אַ סימן לעבן, ווי גרויסע פאַרדאַרטע בעזעמער, האָבן זיך געשאָקלט, געוואָרפן, אָנבויגנדיק די קעפ, וואוהין דער ווינט בלאָזט און, דאַכט זיך, אָט ווערן זיי צעבראָכן, עס ווערט פון זיי אַ הויפן שפענער.

אויף אַלע מענטשן אין שטוב איז עפעס אָנגעפאַלן אַ מרה־שחורה, איטלעכן נישט גוט אויפן האַרצן — און מען האָט גערעדט, געשמועסט פון היינטיקן שלעכטן וועטער.

— פאַרפאַלן, דאַכט זיך, מיינע ביימלעך! — רופט זיך אָן בנימין, אַ מאַך געבנדיק באַטריבט מיט דער האַנט. — דער בייזער ווינטער מיט זיינע פרעסט און שטורעמווינטן וועט, דאַכט זיך, מיט זיי עקן.

— האָט נישט קיין פאָרכט, ר׳ בנימין! — טוט איינער פון די יונגעלייט אַ זאָג מיט אַזאַ שמייכעלע, וואָס האָט עפעס באַטייט ווי: פרעג דיך בחרם, אַלטער, וואָס דו רעדסט, דריגען האָב איך שוין אַ ידיעה. — נישקשה, ר׳ בנימין! דאָס דאַכט זיך טאָקע נאָר אַזוי. די נאַטור האָט, נישקשה, פאַר אייערע ביימלעך זיך געזאָרגט. בכדי זיי צו דערהאַלטן, האָט זי דעם זאַפט אינעווייניק אין זיי אויף אַ צייט איינגעשטעלט, גוט באַהאַלטן, ווי מען באַהאַלט עפעס אַן עסנוואַרג אין קעלער גוט פאַרוויקלט, פאַרשטעקט, די קעלט זאָל עס נישט איבערפירן.

— אָ־וואַ! — מאַכט בנימין. — ווי גרויס איז גאָטס וואונדער!... נו, אַשטייגער, אַז מען וואָלט מיט עפעס אַזאַ קונץ געמאַכט אַצינד, דער זאַפט זאָל אַרויס פונעם באַהעלטעניש פריי און אויף די צווייגן זאָלן שפראָצן בלעטלעך, נו, וואָס? מען זאָגט, מיט דער שוואַרצער קונץ האָבן מענטשן געמאַכט אַמאָל אַזעלכע זאַכן.

— דאָס איז מעשה־פאָקוסניקעס, — רופט זיך אָן נאָך איינער פון די יונגעלייט. — דורך אַזוינע פאָקוסן וואָלטן די ביימער אומגעקומען. דאָס איין מינוט געמאַכטע גרינקייט, קלאָמפערשט, וואָלט זיי געקאָסט דאָס לעבן זייערס. דער פראָסט וואָלט אַ כאַפ געטאָן דעם זאַפט, געמאַכט אויס אים אַ תל, די צווייגלעך מיט די געמלאכהטע בלעטלעך וואָלטן געגאַנגען קאַפוט און פון פירות וואָלט אַפילו קיין אָנהויב נישט געווען.

— הייסט דאָך עס, אַפנים, קינדער, ווי איר זאָגט, — מאַכט בנימין וואונדערנדיק זיך, — אַז וואָס גאָט טוט, איז גוט און קלוג. זייער שיין, כ׳לעבן! פאַר וואָס־זשע זאָלט איר, קינדערלעך, אין די יידן אַצינד, ביי זייער היינטיקער לאַגע, נישט זען די אייגענע גבורות הבורא, וואָס אין דעם בוים ווינטער? אַ־יאָ, דער הימל איז אַצינד אַרום און אַרום באַלייגט מיט

פינצטערע כמאַרעס, פון אַלע זייטן שטורעמען שטאַרקע, קאַלטע ווינטן. דער ייד שאָקלט זיך, נעבעך, אַנבויגנדיק דעם קאָפ אַהין און אַהער, אָן אַ רגע מנוחה. דאַכט זיך, אָט פאַלט ער און עס ווערט אויס אים אַ הויפן ביינער. נאָר דער זאַפט פונעם יידישקייט אָבער ליגט אין אים גוט באַהאַלטן, ס׳איז דאָ טיף אינעווייניק אין אים אַ לעבן, אַ נשמה... לאָז מען־זשע אַצינד אים לאָזן צו רו און נישט וועלן מיט געוואַלד, דורך פאַקוסן, אָנהענגען אויף אים פאַר דער צייט עפעס בלעטלעך אַזעלכע, וואָס חוץ צרות, קרענקונג און יסורים וועט דערפון קיין פירות נישט אַרויסקומען. — שפעטער, אם־ירצה־השם, אַז עס וועט אַ שיין געבן די ליכטיקע זון, די ווינטן וועלן געשטילט ווערן, אין דרויסן וועט זיין מחיה וואַרעם — דענסטמאָל וועט, ווי ישעיה הנביא זאָגט, שפראָצן און בליען ישראל און אַרויסגעבן פיל פרוכטן... אַז אין גוטע צייטן גיט ישראל דער וועלט גענוג פרוכטן אַרויס — דערפאַר קאָן די יידישע היסטאָריע זייער גוט ערב זיין.

בנימינס רייד האָבן ווי אַ בליץ פלוצים די יונגעלייט געטראָפן. זיי האָבן זיך אָנגעקוקט שטאַרק פאַרוואונדערט און געבליבן אָן לשון. דער עלטערער פון זיי האָט זיך באַלד באַטראַכט און זיך אָנגערופן מיט האַרץ:

— ווילט איר, אַפנים, ר׳ בנימין, מיר זאָלן נישט לערנען! וואָס זאָלן מיר טאָן, אַז אונדז גלוסט זיך פאָרט עפעס וויסן און זיין שטיקלעך מענטשן!...

— חלילה! — ענטפערט בנימין. — לערנען חכמה, מהיכא־תיתי, מעגט איר, נאָר מיט די דאָזיקע תנאים: ערשטנס, זאָלט איר, קינדערלעך, דערביי נישט פאַרגעסן די צייט, אין וועלכער איר לעבט און אַלצדינג וואָס אַרום אייך טוט זיך אַצינד, און שטאַרק געוואָרנט זיין. איר זאָלט, למען־השם ולמען־השם, זיך היטן, די קעלט פון דרויסן זאָל אינעווייניק אין אייך זיך נישט אַריינכאַפן און קאַליע מאַכן דעם לעבנס־זאַפט פונעם יידישקייט. איר באַדאַרפט אויך ביי אייך פונעם אָנהויב אָן זיין גרייט, פונעם לערנען נישט צו דערוואַרטן פאַר אייך קיין גרויסע נוצן און גליקן אין לעבן חוץ דעם פאַרגעניגן אַליין, וואָס דעם מענטשנס האַרץ פילט נאָר טאַקע פונעם פאַרשטיין עפעס אַ חכמה. דעם יידנס לערנען באַדאַרף און מוז זיין לשמה. פאַרשטייט איר מיך, כל־ישראל יש להם חלק לעולם הבא, יידן האָבן — עולם הבא... און צווייטנס, זאָלט איר אַצינד נישט וועלן מיט געוואַלד אָנהענגען יענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איר קאָנט אים נאָך מאַכן מער אומגליקלעך... איר וועט געפינען עפעס אַנדערש אין פראַקטישן לעבן, מיט וואָס נוצלעך צו זיין אייערע ברידער, אויב איר ווילט.

בנימינס ווערטער זענען די יונגעלייט טיף אין האַרצן אַריין. מיט

טרערן אין די אויגן האָבן זיי אַנגענומען אים ביי דער האַנט און געשוואוירן זייבע ווערטער אייביק צו געדענקען...

אַז די יונגעלייט זענען מיט אַ גערירט האַרץ אַוועקגעגאַנגען, האָט מען געזען, ווי בנימין איז עפּעס צעטראָגן, די האַלב־צוגעמאַכטע אויגן זענען אים פאַרלאָפן מיט טרערן. נאָך עטלעכע רגעס שווייגן זאָגט ער מיט אַ קרעכץ, שאָקלענדיק דערביי מיטן קאָפּ:

— וואָס איז שולדיק דאָס אָרעמע קינד, דאָס יתומל, נעבעך, אַז דאָס יונגע בלוט זייבס איז וואַרעם? אַז עס גלוסט זיך אים, נעבעך, אויך אָנקוקן גאָטס וועלט, צו לעבן, אַרבעטן, צעפירן אַביסל די הענטלעך אין די יונגע יאָרן ווי אַלע אַנדערע?... ניין, יתומל, זאָגט מען אים, דיין בלוט טאָר נישט זיין וואַרעם... ניין, נישטאָ פאַר דיר קיין יוגנט!... לאָז זיך אַן אָרעמאַנס אַ קינד נישט גלוסטן, שטופּ זיך נישט צווישן אַנדערע! זיי מעגן און דו טאָרסט נישט, דאָס וואָס פאַר זיי איז אַ גליק, איז פאַר דיר גאָר אַן אומגליק. שאַ, ליג באַגראָבן!... אַ רחמנות, כ׳לעבן, אויף די דאָזיקע יונגעלייט. זייער וואוילע קינדער! — —

ר׳ יעקב האָט דערווייל נישט גערוט. דעם אידעמל האָט, אויף זיין באַפעל, דער שווער שוין אַרויסגעטריבן, אים געצוואונגען דער טאָכטער זיינער געבן אַ גט. דאָס יונגע פּאָר־פאָלק, זאָגט מען, האָבן צווישן זיך זייער גוט געלעבט און, ביים צעשיידן זיך, ביידע שרעקלעך געוויינט. מיט זיי אינאיינעם האָט געוויינט זייערס אַ קליין מיידעלע, וואָס איז אין די קינדערשע יאָרן, נעבעך, איבערגעבליבן אַ ווייסטע יתומהלע. האָט דאָס ווייסטע קינד, נעבעך, אויסשטרעקנדיק די הענטלעך און זוכנדיק מיט די אייגלעך, געשריגן אַמאָל אין איין קול: טאַ—טאַ!... פלעגט די פאַראומערטע מאַמע זיך באַוואַשן מיט בלוטיקע טרערן, אָפּענטפערנדיק שטיל טרויעריק: שאַ, נישטאָ טאַ! פאַרוויסט זענען מיר ביידע, שאַ, שאַ!... און אַז ר׳ יעקב האָט דאָ געטראַכט, זיך צוגעגרייט „איבערצופירן די איבעריקע שעפעלעך ישראל אונטער זיין רוט“, איז ער זיך דערגאַנגען דורך זייבע לייט, וואָס האָבן אים אָפּגעטראָגן מיט זייערע אייגענע צוגעלייגטע פּזמונות, אַז בנימין האָט דער „קליפּה“ גאָר געגעבן גערעכט, אַז די טרפהנע יונגעלייטלעך זענען אים זייער געפעלן און ער איז מיט זיי גאָר איינס!... ר׳ יעקב איז געוואָרן אָנגעצונדן, פלאַם־פייער, און האָט זיך געגעבן אַ נדר, ער מוז פון בנימינען מאַכן אַש. דאָס האָט ביי אים נאָך געהייסן אַ גרויסע מצוה. בנימין איז דאָך אַן אַפּיקורוס און אָקעגן אַן אַפּיקורוס מעג מען טאָן אַלצדינג... זוכן אַ סך וואָס צו טאָן האָט ר׳ יעקב נישט באַדאַרפט. ביי אים איז תמיד געווען פאַרטיק אַ שפּרוך און געקאָנט צולייגן אַ קנייטל...

אין אַ קורצער צייט אַרום איז דער רעוויזאָר פונעם אַקציז מיט עטלעכע פּאָליציילייט איבערגעפאַלן פּלוצים בנימינס הויז און אים פאַרחתמעט אויף אייביק זיין געהויבן שענקל... בנימין איז אויף דער עלטער, נעבעך, געבראָכן געוואָרן פון ברויט און זיך נאָך פאַרזעצט דערויף און דערונטער, צו באַצאָלן דעם שטראָף, וועלכן מען האָט אויף אים אַרויפגעלייגט. ס'איז געווען עפּעס אַן אונטערגעוואָרפענע מעשה...

V

די שיינע פּרנסה מיינע, משטיינס־געזאָגט, מיט ספרים, האָט מיך אויף אַ היפּשער צייט אָפּגעריסן פון דער היים, און פונעם שטענדיק אַרומוואָגלען זיך צווישן יידישע קינדער, פון איין שטעטל צום אַנדערן, איז מיר דער קאָפּ געלעגן באָר אין ביידל סחורה, ווייטער איז מיר נישט אָנגעגאַנגען די גאַנצע וועלט, זי זאָל זיך געווען אַפילו איבערקערן, ווי דער שטייגער איז פון אַלע יידישע סוחרים, באַזונדערס יענע, וואָס גיבן זיך אָפּ מיט ספרים... נישט דאָס בין איך אויסן. אַז איך בין אין אַ צייט אַרום צוריקגעקומען אַהיים און מיך אַרומגעקוקט, וואָס טוט זיך דאָרט אַזוינס, האָב איך געהערט, אַז בנימין איז אויס באַלעבאָס, זיין הויז מיט האַק און פּאַק איז איבערגעגאַנגען אין פרעמדע הענט, מען האָט עס אָפּגעשאַצט און פאַרקויפט פאַר די חובות זיינע. שרה, זיין ווייב, איז פאַר גרויס עסעניש און קרענקונגען פון דער וועלט געגאַנגען פאַר דער צייט, און ער, נעבעך, אַן אַלמן, לעבט אין נויט, אין פּיין, אויף די עלטערע יאָרן עלנט ווי אַ שטיין. רבי יעקב, אַקעגן־זשע, געזונט אייזן, אין עושר, אין כבוד, ברוך־השם, דרייט ווי פריער אַ וועלט און פירט נאָך אַלץ דאָס גאַנצע שטעטל ביי דער נאָז, מיט דעם אויבערשטנס הילף. ער שיינט, בליט ווי אַ רויז און זיך דערלעבט אויף דער עלטער זען יונגע נייע עזות־פּנימער, וואָס וואַקסן ווי קראָפּיווע אַרום אים, און וואָס וועלן אין זייער צייט, אם־ירצה־השם, נאָך דער פּטירה זיינער, אַרויף אויפן בענקל אָנשטאָט אים, כדי יידישע קינדער, צאַן־קדשים, זאָלן איין רגע, חלילה, נישט בלייבן ווי שאָף אָן אַ פּאַסטוך, ווי אַ טשערעדע אָן הינט. —

און אונדזערע יידעלעך ? וואָס מאַכן זיי עפּעס, מיט וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט זייער דולעניש אַמאָל ? — אוי, שוין בעסער שווייגן !... איבעריקנס, פּרוכפּערן זיי זיך און מערן, זענען גרויסע קבצנים, גוטע, דומע שעפּעלעך, כאַפּן אַ שמיצל און שאַ.

איינמאָל האָב איך מיך אַריינגעלאָזט אין אַ שמועס מיט באַקאַנטע, בנימינס גוטע פריינט. עס האָט מיך אונטערגעטראָגן פאַר רחמנות אויף

אים, נעבעך. געוואַלד, צו וואָס אַזאַ מענטש איז געקומען! און דורך וועמען? דורך עפּעס אַ מין נפש, אַן עזותניק, משטיינס־געזאָגט! איך קרעכץ, זיפץ אָך־און־וויי, רעד און רעד, עס פּיקעט זיך מיר דאָס האַרץ, און מען זאָל זיך כאָטש אָנרופן, אַרויס מיט אַ וואָרט! אַלע שווייגן, פאַר גרויס שרעק, מסתמא. איינער פונעם עולם, אמת, האָט זיך שוין נישט געקאָנט איינהאַלטן, נישט געקאָנט איבערטראָגן, אַזוי האָט עס אים אָנגענומען ביים האַרץ. אַרומקוקנדיק זיך גוט אין אַלע זייטן און געזען, אַז קיינער, חוץ אונדזעריקע, איז נישטאָ, האָט ער זיך אָנגעלאָדן מיט גרויס גבורה. ער האָט זיך אָנגעבויגן און שטאַרק אין כעס, פלאַם־פייער, איי־איי! מיר אין אויער אויסגעשאָסן בסוד יענעם מיאוס האַרב וואָרט:

— יאַנקוטש, אַ רוח אין דיין טאַטנס טאַטנס טאַטנס . . . !

יענע לייט אַרום מיר האָבן עס נישט געהערט, אָדער זיך געמאַכט נישט הערנדיק כלומרשט, נאָר דער רוח האָט זיי פאַר שרעק שיער נישט צוגענומען און זענען אין איין אימפעט, ווי די מייז אין די ווינקעלעך, זיך צעלאָפן. — איך בין געבליבן, אוי־וויי, איינער אַליין! איך שטיי, קוק, שאָקל־נאָך מיטן קאָפּ און שיס פאַר האַרצווייטיק אויס מיט אַ ביטער געלעכטער! —

שם און יפת אין אַ וואַגאָן

1

עס לאָזט אַ קול גלופּסק פון זיך הערן, אַ געשריי ביז דעם זיבעטן הימל! נישט עס ברענט דאָרט, נישט גזלנים זענען זי באַפאַלן, חלילה! דאָס איז אַ קול, ווי געוויינטלעך, פון יידישע קינדער אויף דעם וואָקזאַל אירן. יידעלעך לויפן הענדום־פענדום נאָר אָן אַ נשמה, באַלאָדן מיט זעקלעך, מיט קלומקעס און פעקלעך, צווישן זיי טויטשען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיק, ווייבער, פלאָנטענדיק זיך אין די בעבעכעס, מיט עופהלעך אויף די הענט און מיט קליינע, וויינענדיקע קינדערלעך זיי ביי דער זייט. ס'איז אַ לויפעניש, אַ שרייעניש, אַ שטופּעניש, אַן אָנטרעטעניש אויף פיס, אַ שטויסעניש אין רוקן, אין די זייטן, אַ קלעטערניש אויף אַלע פיר, אַ דראַפּען זיך אויף די גלייכע טרעפּלעך וואַגאָנעס פון דריטן קלאַס, איינשטעלנדיק זיך דאָס לעבן, כדי צו פאַרכאַפּן דאָרט ערטער באַצייטנס.

און איך, מענדעלע מוכר ספרים, באַלאָדן מיט חפצים, מיט אַלע מיינע כלים, גורט אָן מיינע לענדן און יאָג מיך און קניע מיך און בוק מיך און קלעטער אינאיינעם טאַקע מיט אחינו בני ישראל, מיינענדיק, מסתמא באַדאַרף עס אַזוי צו זיין — דאָס איז דאָך געווען מיין ערשטער אַרויספאָר מיט דעם אייזנבאַן. נאָך געווען אַ פריץ. אַ שטיקל חידוש איז מיר יאָ אַפילו געווען — ווי קומט עס, אַז בשעת מיר, יידישע קינדער, יאָגן, איילן, ווי די צעטומלטע, אַריינצוכאַפּן זיך ראַפּטאָם אין די וואַגאָנעס, מוראַהאָבנדיק, טאָמער וועלן מיר, חס־ושלום, פאַרשפּעטיקן, און קוקן בשעת־מעשה אָן די קאָנדוקטאָרעס מיט גרויס דרך־ארץ עפּעס ווי מיט אַ געבעט: האָט רחמנות און לאָזט אונדז פאָרן! — אָט דענסטמאָל גראָד שפּאַצירן זיך יענע פאַסאַזשירן פון די אומות העולם גאַנץ רואיק אַהין־אַהער פאַרביי דעם צוג, פאַרלייגנדיק די הענט אַהינטער, און ערשט נאָכן דריטן קלונג גייען זיי זיך אַריין דווקא געלאַסן?!

איבערקומענדיק, מיט דעם אויבערשטנס הילף, דאָס אַריינפּעקלען זיך אין וואַגאָן אין טומלעניש, אין שטופּעניש, הויבט זיך אָן אַ ביי קאָפּדרייעניש, אַ זוכעניש ערטער דאָרט. אַ טייל דינט דאָס מזל זיי און באַזעצן

זיך באַלד טאַקע, און אַ טייל בלאָנקען זיך, נעבעך, אַרום ווי די פּאַרוואָגלטע, נישט צו געפינען פאַר זיך אַ מקום־מנוחה. אַ יידענע, אַ ברייט־בייכיקע, אַ לאַנגנאָזיקע, מיט אַ מויל אויף שרויפן, שטופּט זיך אין טיר אַריין, שטופּנדיק פאָראויס פּעקלעך מיט בעבעכעס, און באַלד ביים אַריינשטופּן זיך דערמיט פאַלט זי דערויף אַנידער, אויסציענדיק זיך ווי גרויס זי איז, סאָפּעט, מאַכט מיט די זייטן, טאַקע נאָר ווי אַ געפּענטעטער אינדיק אויפן מאַרק, פאַר פּסח, ווי באַלד מען בינדט אים אָפּ די פיסלעך, אַריינטראָגנדיק אים אין שטוב, ציט ער זיך אויס, ליגנדיק אויף דער ערד מיט אויסגעשפּרייטע פליגל, אַ פאַרריסן קעפּל און אַן אָפּן פּיסקל און פּאַכט מיטן נעזל, אומקוקנדיק זיך אין אַלע זייטן. נאָך דער דאָזיקער יידענע ווייזט זיך נאָך אַ יידענע מיט בעטגעוואַנט און גאַנצע פּעקלעך שמאַטעס, אומדרייענדיק דעם קאָפּ צו אירע קינדער און שרייענדיק צו זיי אויף אַ קול: גיכער, גיכער! אָט די יידענע האָט מיר זיין ליבער נאָמען באַשערט צו זיצן מיט איר, מיט איר מאַן און אירע קינדערלעך אין קוועטשעניש, אין ענגשאַפט, אַרומגערינגלט מיט קלומקעס, מיט בעבעכעס ווי מיט אַ מויער.

על ספסלי הוואַגאָן, אויף די בענק פונעם וואַגאָן, שם ישבנו, זענען מיר, יידן, געזעסן און טייכן שוויס האָט זיך פון אונדז געגאָסן. משונה־ווילד איז מיר אויסגעקומען די נסיעה מיט דעם אייזנבאַן און אַלצדינג, וואָס פאַר מיינע אויגן דאָרט. ס'איז מיר ענג. עס קוועטשט, אַ שרעק, און איך זיץ ווי אַ גולם, מורא־האָבנדיק זיך אַ ריר צו טאָן, און שוויץ. אַמאָל, אַז איך פלעג פאָרן מיט מיין פערד און וועגעלע איבער דער וועלט, איז מיר דאָס זיצן איינגעהויקערט צווישן די פּעקלעך ספרים גאָר נישט שווער געווען, חלילה. ווער שמועסט שוויצן — דאָס איז געווען גאָר מחיה נפשות. ווער ס'איז געווען אונטערוועגנס, זומער אין די גרויסע היצן, תמוז, אַשטייגער, ווען דער רבונו של עולם ציט אַרויס די זון פון דער פוטערפאַס, עס ברענט, עס סמאַליעט און ער ליגט זיך צעלייגט אויפן וואָגן מיט דעם פּנים אַראָפּ, ווי איך, און שוויצט — אָט אַזעלכער ווייסט דעם טעם פון אַ גוטן שוויס אין זיין לעבן צו זאָגן. אַצינד אָבער איז גאָר נישט דאָס, נישט דער טעם פון שוויס וואָס אַמאָל. אויך דאָס זיצן צונויפגעקוועטשט איז פּע, נעמט־צו אַ שטיק געזונט. איך הויב־אָן צו קלערן, אַ קשיא אויף אַ מעשה, זאפשר האָט מיר זיך, בעוונותינו־הרבים, איבערגעביטן די יידישע נאַטור און נישט איך בין ווערט מער זוכה צו זיין די צוויי מתנות טובות — ווי קאָנען אין ענגשאַפט זיצן און שוויצן — מיט וועלכע השם־יתברך האָט געלייטזעליקט זיין פאָלק ישראל. נאָר דאָס באַגיין זיך פון דעם קאָנדוקטאָר מיט די פּאַסאַזשירן, די אויפפירונג פון די פּאַסאַזשירן

איינער מיט דעם צווייטן, און דאָס עגמת־נפש, וואָס איך האָב איינגענומען אין דער קורצער צייט, האָבן מיר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז די ענדערונג איז נישט, חלילה, אין מיר זעלבסט, אין מיין נאַטור. וואָס דען? גאַנץ איינפאַך: דער אָרט פאָרן האָט זיך אומגעביטן. מען קאָן נישט פאַרגלייכן דעם פאַרצייטיקן פאָרן אין בוידן מיט היינטיקן פאָרן אויף דעם באַן. אַמאָל אין בויד בין איך מיר געווען מיינער און דער ווילן איז געווען מיינער, בין מיר געווען אַ גאַנצער פריץ. האָט זיך געמאַכט אַמאָל, עס ווערט ענג פון צופיל אָנגעזעצטע פאַרשוינען, פיס מיט פיס ווערן צוזאַמענגעפלאָכטן, מיינע־דיינע — אַלץ־איינס, און מען געפינט זיך אין דער קלעם, איינגעפרעסט ווי הערינג אין אַ פאַס, איז דאָך די ברירה ביי אונדז: וויל מען, זיצט מען אין צרות, לאָזנדיק זיך פייניקן; אלא וויל מען עולם הזה אַביסל, קריכט מען אַראָפ, ווער ווערט אייך? און מען גייט זיך צו פוס, די גאַנצע ערד איז פאַר אונדז פריי. אָט די ברירה אַליין, אַז איך קאָן טאָן וואָס איך וויל, לאָזט מיך נישט פילן אַזוי די יסורים, און נעם זיי אָן פאַר ליב. נישט אַזוי אָבער איז אויף דעם באַן: דאָרטן בין איך נישט מיינער און מיין ווילן נישט מיינער; איך בין פאַרקויפט צו דעם מעשענעם קנעפל, צום קאָנדוקטאָר, הייסט עס, מיט לייב־און־לעבן, מיט האַק־און־פאַק. איך פיל מיך עפעס ווי אין תפיסה, נישט צו טאָרן אַרויסרייסן זיך פונעם ענגעניש פריי אַפילו אויף אַ רגע.

און דאָס אייגענע טאַקע איז אויך מיטן שוויצן. עס איז נישט גלייך, אַז מען שוויצט מיטן גוטן ווילן צי אַז מע שוויצט, ווייל מען מוז שוויצן.

און נאָך אַ חילוק איז דאָ: דער וואָגן איז ווי אַ קליינע קאָלאָניע פון געציילטע מענטשן, וואָס ווערן אין וועג צווישן זיך ווי איין געזינד. מען פאָרט זיך פאַמעלעך, פאַמעלעך, נישט געאיילט — ויהי ערב ויהי בוקר, און עס ווערט אָוונט און עס ווערט מאָרגן — יום אחד, איין טאָג, צוויי טאָג, דריי טאָג, א. אַז. וו. ס'איז דאָ גענוג צייט צוקוקן זיך, צו באַטראַכטן אַלצדינג אויפן וועג. דער הימל איז ווי אַ בלויער פאָרהאַנג אויסגעשפרייט איבער די קעפ, פעלדער ווי שיינע פאַנאָראַמעס פאַרנעמען די אויגן מיט תבואות און קרייטעכצער אַלערליי. מאַכט זיך אַמאָל, דער וואָגן קערט זיך איבער, מען פאַלט אַריין אין אַ קאַנאַווע, מילא איז אויך צו דערליידן. די ערד נעמט־אויף ווי אַ געטריי מאַמע אירע קינדער צו זיך אין שויס אַריין. מען ליגט זיך אַזוי, אויסגלייכנדיק די ביינער אויף איר, ביז מען שטייט־אויף. אַקעגן־זשע אָבער דער באַן — ער איז ווי אַ פאָרנדיקע, פליענדיקע גרויסע שטאָט, מיט איר טומל און גערודער; מיט אירע איינוואוינער פון

פאַרשיידענע קלאַסן און פאַרשיידענע גראַדן, מיט זייער קנאה, שנאה, קאָנקורענץ און קריגעריי. מען פליט, מען פאָרט־אויס אַ וועלט, נישט רעכט אָנצוקוקן די שיינע נאַטור, און נישט צו וויסן די ערטער, וואו מען איז פלינק דורכגעפאָרן, מיט אַלצדינג וואָס דאָרט.

דער ממונה אויף די תקיעות האָט געמאַכט אַ תקיעה גדולה, אַ קלונג, הייסט עס, און דער צוג איז זיך אַוועק. אַלעמענס פנימער האָבן זיך ווי אומגעביטן, געוואָרן פריילעכער. אַבי פאַרכאַפּט, זַבי מען פאָרט שוין. מען הויבט אָן איינער דעם צווייטן באַטראַכטן און אויספרעגן: פון וואַנען איז אַ ייד? וואוהין פאָרט מען? מיט וואָס האַנדלט מען? דאָס, יענס, וכדומה, ווי דער שטייגער פון יידן איז. פרעמדע ווערן קרובים, ווייטע ווערן נאָענט, און אומבאַקאַנטע באַקאַנט. מען רופט איינער דעם צווייטן מיטן נאָמען, גלייך ווי מען זאָל זיך קענען פון פריער. חיים עפנט זיין רענצל, נעמט אַרויס שנאַפּס, טרינקט אַליין און איז מכבד שמואלן; און שמואל נעמט אַרויס ברויט, ציבעלע ושאָר־ירקות און גיט חיימען, און ס'איז ליהודים, לעבעדיק־פריילעך! שמערל גיט איבער אַנשלען געלט, ער זאָל זיך מטריח זיין אָפּגעבן עס דעם מחותן זיינעם דאָרט אין זיין שטעטל, און ראובן שיקט דורך שמעונען בריוו און רעכענונגען צו לוי דעם קרעמער אין כאַנדריקעווע, און דער גאַנצער וואַגאָן איז געוואָרן אַ מאַרק, אַ יאַריד, די קינדער ישראל מאַכן געשעפטן, זענען זיך עוסק איינער מיט דעם אַנדערן אין פרנסה, אַלע רעדן, עס טוט זיך און עס קאָכט זיך ווי אין אַ קעסל. אויף מיר האָט אויך אָנגענומען דער חשק צום מסחר, און איך האָב געוואָלט אויפבינדן מיינע פּעקלעך ספרים, טאָמער וועל איך עפּעס לייזן; אָבער די פּעקלעך זענען געווען אַזוי פאַרלייגט מיט אַנדערע, אַז ס'איז געווען אוממעגלעך זיי אַרויסצובאַקומען. איך בין אָפּגעגאָסן געוואָרן מיט שווייס, שלעפּנדיק זיי — און גאָרנישט. שווער געווען צו באַקומען. בין איך אָפּהענטיק, אין איינע צרות, ווי־ס'איז געזעסן אויפן שאַרף פונעם בענקל, באַטראַכטנדיק די פאַרשוינען, מיט וועלכע מיר איז אויסגעקומען צו זיצן צונויפגעשטיקט אינאיינעם.

אַקעגן מיר, זע איך, אויף אַ גרויסער קישן, פון וועלכער עס פליען פעדערן, זיצט באַטריבט אַ דאַרע יידענע, הויט און ביין, די נאָז אַ דינע, אויגן איינגעגראָבענע, ליפּן פאַרטריקנטע און דאָס פנים בלייך, אויסגעצויגן, צעקנייטשט ווי אַ געבראָטענער עפּל. זינט זי איז אַריין, האָט זי קיין באַרוטע מינוט נישט פון אירע קינדער; זיי טומלען איר אָן אַ קאָפּ מיט זייערע פראַגעס, מיט זייערע קריג און מסירות איינער אויף דעם צווייטן. דריי קלענערע קינדער בייטן זיך אַלע ווילע מיט די ערטער, דער

אַרויף, דער אַראָפּ, און קלאַפּן, שטעכן דערווייל איר אין די זייטן, און וואו עס טרעפט זיך, אויף די הענט ביי איר שלאָפט אַ זויגעדיק קינד, וועלכעס האָט זיך גוט אָנגעשריען, אָנגעוויינט און איז איינגעשלאָפן. די טרערן שטייען נאָך אויף זיינע בעקלעך, אין וועלכע עס איז קיין טראָפּן בלוט נישטאָ, און אָטעמט זייער שווער און שוואַך. ביי מיין זייט איז געזעסן דער מאַן פון דער פרוי, אַ הויכער, אַ דאַרער, אַן איינגעבויגענער ייד מיט אַ לאַנגער האַרבאַטער נאָז און אַ קליין בערדל; אין זיינע אויגן ליגט טרויער און אויף זיינע ליפּן שוועבט עפּעס ווי אַ ביטערער שמייכל. אין דער רעכטער זייט פון דעם פאָטער זיצט זיין עלטערע טאָכטער, אַ מויד שוין אַ בוגרת, עפּעס אַ פאַרטראַכטע, אַ פאַראומערטע און אַ פאַרקלאָגטע, און נאָך צוויי מיידלעך קלענערע פון איר.

איך בין זיך מודה, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר לייטן, אַז תחילת האָב איך געהאַסט אין האַרצן מיינע שכנים, גלייך ווי זיי זאָלן עפּעס מיינס פאַרנעמען. און ווי דער אמת איז, האָבן זיי מיך טאַקע נישט געלאָזט רוען, און אין האַרצן האָב איך געשאָלטן מיין ביטערן מזל, וואָס האָט מיך אויפגעקאָמפּאַנירט מיט אַזעלכע מאָדנע משונהדיקע און דאָקוטשליווע נפשות. נאָר אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און זיי באַטראַכט, איז אין מיין האַרץ געוואָרן אַן איבערקערעניש זיי צום גוטן, און האָב אָנגעפאַנגען פון זיי אַנדערש צו דענקען. זייערע קליידער, משטיינס־געזאָגט, זייער געשטאַלט און זייערע פּנימער, וואָס זענען שוואַרץ ווי די ערד, האָבן גאַנץ באַשיינפּערלעך באַוויזן, אַז זיי זענען נעבעך אומגליקלעכע, וואָס האָבן זיך אין לעבן גענוג אָנגעליטן, גענוג אויסגעשטאַנען, און דאָס האַרץ האָט מיר געריסן פאַר רחמנות אויף זיי. די ביטערע זיפצן יעדער מינוט פון דער מוטער, האָבן מיר געמאַכט אַ לאָך אין האַרצן. דאָס פּלייסן זיך פון דעם פאָטער מיט די עלטערע קינדער מיך נישט צו דריקן און ענג צו מאַכן, האָט מיך פאַרן האַרצן פאַרנומען. און מער פון איטלעכן האָב איך מיטלייד געהאַט מיט דעם זויגנדיקן קינד, וועלכעס האָט געדרימלט שוואַך, אַן נאָכדעם ווי ער האָט זיך, נעבעך, אָנגעשריגן ביי דער מוטער אויף די הענט קרעפּטן, אָן בלוט אין די ליפּעלעך, אָן אָטעם אין זיין יונגער ברוסט, — דאָס אַלץ איז פאַר מיר גענוג געווען זיך פאָרצושטעלן דאָס שווערע, ביטערע לעבן פון דעם אומגליקלעכן געזינד. עס האָט מיר זיך פאָרגעשטעלט אין מיין געדאַנק נאָך טויזנטער אַזעלכע טרויעריקע, אומגליקלעכע פאַמיליעס, וועלכע ליידן הונגער, דחקות, טראָגן דאָס בינטל צרות שטיל, אָנבייגנדיק דעם קאָפּ. און מיין האַרץ האָט ביטער געוויינט אויף זיי, נעבעך!...

2

און ווי איך בין אַזוי פאַרטיפט אין מיינע אומעטיקע געדאַנקען, האָט זיך אַ יינגעלע צעוויינט פאַר דער מוטער, געבעטן מיט הייסע טרערן עפּעס עסן. און די מוטער שטילט אים איין מיט די ווערטער:

— דער טאָג איז נאָך גרויס, יאַנקעלע! איצט איז נישט די צייט צו עסן, וואַרט נאָך אַ ווײַלע, וואַרט!

— שאַ, יאַנקעלע! — האָט דער פאָטער אויך געזאָגט, פאַרקרימענדיק זיך מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּן. — שאַ, יאַנקעלע! ביסמאַרק האָט פאַרבאָטן צו עסן...

— איז דען אייער יינגל קראַנק, חלילה? — האָב איך געפרעגט דעם פאָטער מיט אַ טאָן פון רחמנות און ליבשאַפט, שטאַרק חשק האָבנדיק מיט אים אַריין אין אַ שמועס און וויסן, וואָס מיט אים איז דער מער.

— חס־ושלום! ער איז געזונט און שטאַרק אויף אַלע גלידער. אַ בייכל ביי אים, נישט צו פאַרזינדיקן, פּרימאָ! וואָלט איך נאָר געהאַט די וואָג גאָלד, וויפיל זיין מעגנדל איז מוכן ומזומן צו פאַרדייען שפּייז צו יעדער צייט.

— און ווער־זשע איז דאָס אייער ביסמאַרק, וואָס האָט פאַרבאָטן עסן אַזאַ געזונטן מענטשן ווי אייער זון? — טו איך אים אַ פרעג פאַרוואונדערט.

— סטייטש, ביסמאַרקן קענט איר נישט? אַ חידוש!

— און וואָס איז, אַז איך קען אים נישט? ער מוז זיין אַוודאי ביי אייך אַ דאָקטער. ביי אונדז אין גלופּסק זענען דאָ אַזעלכע דאָקטוירים און פעלדשאַרעס ווי ער אויפן טוץ, און ווען מען וועט נעמען קוקן וואָס זיי פאַרזאָגן, קאָן מען זיך גיך אָוועקפּעקלען פון דער זינדיקער וועלט. ביי אונדז איז דאָ דעם עולמס אַ גלייך ווערטל: „פון דער עצה, וואָס אַ דאָקטער וועט געבן, קען מען די יאָרן ניט אויסלעבן.“

איך האָב אַרויסגערופן אַ געלעכטער ביי דעם פאָטער און דעם הויזגעזינד זיינעם מיט מיין ווערטל. מיר האָט דאָס שטאַרק הנאה געטאָן, און זייענדיק צופרידן פון זיך אַליין, האָב איך אויך געשמייכלט. איך האָב געוואָלט באַווייזן, וואָס פאַר אַ גוטער ווערטל־זאָגער איך בין, און דערציילן נאָך מעשיות און המצאות פון אונדזערע דאָקטוירים, רופאים, קאָנאָוואַלעס, נאָר דער קאָנדוקטאָר איז אָנגעקומען פרעגן און איבערקוקן בילעטן, האָט ער מיר איבערגעשלאָגן מיינע רייד.

אַז דער קאָנדוקטאָר איז אַרויס בשלום פונעם וואַגאָן, און די פאַרבאָרגענע פּאַסאַזשירן זענען, אַ דאַנק דעם רבונו־של־עולם, איבערגעקומען

דעם חיבוט־הקבר פונעם ליגן אונטערן באַנק, האָבן זיך אָנגעהויבן אויפטורעמען קישנס; עס האָבן זיך פאַנאַנדערגערוקט פעקלעך, אויפגעשטעלט זעקלעך, און אַ מענטשלעכע געשטאַלט איז פלוצים אויפגעשטאַנען תחיית־המתים פון אונטער דער באַנק, וואָס מיר אַקעגן. דער דאָזיקער פאַרשוין איז געווען אָנגעטאָן גויאיש — אין אַלטע פאַרלאַטעטע הויזן, אין אַ פוילישער פויערשער סוויטע מיט מעשענע העקלעך, פאַרשפיליעט ביזן האַלדז, און אָן אַ היטל. זיין געזיכט איז געווען ווייס ווי קאַלך, די באַקן איינגעפאַלן, די וואָנצעס פאַרדרייט, אַראָפּהענגענדיק פון ביידע זייטן מויל ווי מייזישע עקלעך. באַלד ביים שטעלן זיך אויף די פיס האָט ער זיך אויסגעגלייכט די ביינער, זיך אויסגעהוסט און אויסגעגענעצט ווי איינער שטייט־אויף פונעם שלאָף. מיינע שכנים, די גרויסע און די קליינע, האָבן אים פריינטלעך אָנגעקוקט, געגריסט אים, שאָקלענדיק מיט די קעפ שטאַרק צופרידן, און ער זיי אויך דאָס גלייכן. איך שטיי און וואונדער זיך, הויב בישט אָן צו פאַרשטיין, ווי קומט אַזעלכער צו אַ יידישער אָרעמער פאַמיליע, אַ יידישער, ווי מען זאָגט, מיט דעם פולן מויל. פיל סברות זענען מיר אַרויף אויפן זינען. און פון אַלע איז ביי מיר געבליבן, אַז ער, אַפנים, מוז דאָס זיין אָט דער ביסמאַרק, וואָס מיין שכן האָט פריער אים דערמאָנט; אָבער באַלד האָב איך איינגעזען, אַז לא היה! ס׳איז אַ טעות. וואָרים די פרוי האָט אָנגערופן דעם פאַרשוין מיט אַ נאָמען און צו אים גערעדט אין אַ מין שפראַך, אויסגעמישט יידיש מיט פויליש, אַזוי:

— וואָס שטייסט דו, פאַניע פרזשענקסזשווינזשיטסקי? זעץ זיך דאָ אויף איצקעס אָרט און איציקל וועט זיך צושפאַרן אויפן באַנק לעבן פאָטער.

— זאָרג נישט פאַר מיר, כייקע מיין נשמה! איך וועל נעמען מיין טייערן איצקען אויף די קני. אָן אים איז אויך גענוג ענג לעבן ר׳ משהן, דיין מאַן, — האָט דער פאַרשוין מיט דעם נאָמען פון איין־און־צוואַנציק בוכשטאַבן איר געענטפערט אויף אַ שפראַך פון צעקאַליעטשעטן פויליש און הינקענדיקן דייטש צוזאַמען.

— האָסט דו עפּעס גוט געשלאָפן אונטערן באַנק, פאַניע יפת? — האָט ר׳ משה געפרעגט דעם פאַרשוין מיט אַ ליבלעכן שמייכל. — איך האָב דיר געגעבן אַ גוטע לערע, האָב איך דיר געגעבן, און דו ביסט זי מקיים גוט ווי געהעריק. אַז וואויל איז צו דיר דאָ אויף דער וועלט!... אויף דער ווייטערדיקער סטאַנציע וועל איך שוין די זכיה האָבן אויסציען מיך אונטער דער באַנק.

— מיך אויך, מיך אויך נעם אויף די הענט, ר׳ יפת! — האָט זיך

געבעטן יאַנקעלע; איז אַרויף צו דעם פאַרשוין אויפן שויס לעבן איציקלען, און יענער האָט זיי בײדן ליבלעך אַרומגענומען.

איך עפן מויל און אויערן און קוק פאַרגאַפט שווייגנדיקערהייט צו ר׳ משהן, פאַרלאַנגענדיק צו וויסן אַ פירוש, וואָס איז די מעשה? און וואָס זאָל עס באַטייטן אַזוינס?

ר׳ משה האָט פאַרשטאַנען וואָס איך וויל, און געמאַכט צו מיר:

— דער דאָזיקער פאַרשוין, וועלכן איר קוקט דאָ אָן, איז אַ געבאָרענער פאָליאַק פון אַ קליין שטעטל ערגעץ אין וואַרשעווער גובערניע.

— פאַרוואָס־זשע רופט איר אים יפת?

— ווייל זיין לאַנגער נאָמען פרזשענקסזשוויגזשיטסקי ברעכט מיר אויס די ציין. און צווייטנס, פאַסט דער נאָמען יפת פאַר אים און ער פאַסט פאַר דעם נאָמען זייער גוט טאַקע אין היינטיקע צייטן.

— מיט אייער ענטפער מאַכט איר מיר אָן נאָך מער שאלות, און דערווייטערט די זאַך פון מיין פאַרשטאַנד, פונקט ווי די פאַרצייטיקע מפרשים, וואָס נאָך זייער פירוש צו פאַרשטיין געבן דעם ענין ווייס מען ערשט קיין אָנהויב נישט. איך בעט אייך, דערציילט מיר, נאָר נישט צעוואָרפן, פאַרקירצט און איבערגעהאַקט.

— איך בין, אויב איר ווילט וויסן, משה דער שניידער. דער שטייגער פון אַ שניידער, פאַרשטייט איר, איז, אַז מיט דער נאָדל מאַכט ער פון צעשניטענע געהאַקטע שטיקער אַ גאַנצן בגד, און אַז ער דערציילט עפּעס, צעוואַרפט ער מיט דער צונג זיינע רייד, צעטרענט און לאַטעט אַ וואָרט אויף אַ וואָרט. דאָך וועל איך אייך צוליב טאָן און זיך סטאַרען ווי ווייט מעגלעך דערציילן כסדר ווי איר פאַרלאַנגט. דערווייל באַדאַרף מען פונדעסטוועגן זיין אַ מענש מיט דרך־ארץ — נאָט אייך אָפּ „שלום־עליכם!“ מה שמכם, ר׳ ייד?

3

משה דער שניידער איז פון נאַטור אײנער פון די פריילעכע קבצנים, וואָס גיט ביי יידן, וואָס דער דלות ווירקט נישט אויף זייער געמיט, צו מאַכן זיי אָנמוטיק, מרה־שחורהדיק, צו קלאָגן אויף זייער ביטער מזל און אויף דער פירונג פון דער וועלט. ביי זיי איז עס גאַנץ נאַטירלעך, אַז אַזוי קומט זיי אויף דער וועלט, אַזוי איז שוין זיי באַשערט צו לעבן אין צרות, אין דלות און דחקות, און זיי טאָרן אַפילו זיך נישט באַקלאָגן און זינדיקן צו פאַרלאַנגען אַ בעסער לעבן, אַפילו נאָר פאַרצושטעלן זיך עפּעס אַ פאַרגעניגן, אַ שטיקל עולם הזה. די אַלע פאַרגעניגנס אין דער וועלט

איז נישט פאַר זיי, קבצנים, באַשאַפן געוואָרן, נאָר פאַר יענע גליקלעכע, די אויבערשטע פונעם שטויסל, וועלכע — ווי זאָגט מען ? — זענען אין אַ הייבעלע געבאָרן געוואָרן. טרעפט זיי אַן אומגליק, אַ צרה, איז עס, פאַרבייסט מען מיט די ליפּן און שאַ ! צו יעדער כוואַליע אין דעם גרויסן ים צרות פון דער פינצטערער וועלט בויגן זיי אָן גלייכגילטיק דעם קאָפּ, און דערציילן זיי אַמאָל זייערע צרות און לייד, פאַרזיסן זיי עס מיט אַ המצאהלע, מיט אַ שמייכעלע, און לאַכן בשעת מעשה פון זיך אַליין.

— ווי איך זע — האָט רבי משה געזאָגט — ווילט איר דאָך, אַפּנים, מיט מיר קיין שידוך נישט טאָן, דעריבער איז נישט אַזוי נויטיק אָנהויבן אויסצורעכענען דעם יחוס מיינעם פון מיין טאַטן און זיידן ביז אברהם אָבינו, און אויסדערציילן אייך אַלע מעשיות וואָס מיט מיר האָט זיך פּאַסירט אין מיין לעבן באריכות מיט איטלעך פּיצעלע. עס וועט גענוג זיין, אַז מיין איצטיקע געשיכטע, וואָס דער אינהאַלט, דער תמצית אירער איז אַ גאַנץ אַלטער און גייט איבער בירושה צו יעקבס קינדער פון דור צו דור — אויב אָט די געשיכטע מיינע וועט זיין געצייט שבת־שטעך אָן פּוצונג, אָן באַזאַץ. און אויב אַזוי, ושריות שותאָ, הויב איך אָן, הייסט עס, צו שפּרעכן :

— איך בין אַ ליטוואַק, זאָלט איר עס אייך וויסן. יונגערהייט האָב איך אויסגעוואַנדערט אין פּרייסן, וואו איך האָב געלעבט פון שניידעריי, איך מיט חוה מיין ווייב די ליטוואַטשקע און מיט די קינדער, וועלכע איר זעט דאָ פאַר אייך. כל־זמן איך מיט מיין הויז־געזינד זענען מיר געווען „יודען“, האָב איך מיר געאַרבעט רואיק און געהאַט דאָס שטיקל ברויט. אמת, דער נאָמען „יוד“ האָט מיר קיין גרויס כבוד נישט פאַרשאַפט, און קיין איבעריקע מענטשן־רעכט אויך נישט, מיט קיין גראַפן און פירשטן אויף איין שטופע זענען מיר נישט געשטאַנען, אָבער פאַר קיין פאַרברעכן, פאַר אַ שווערע זינד האָט מען אונדז דעם נאָמען „יוד“ אויך נישט געהאַלטן. מען האָט זיך אויף מיר נישט אומגעקוקט, געלאָזט לעבן, פריי אָטעמען, משטיינס־געזאָגט.

— וואָס הייסט ! — מאַך איך פאַרוואונדערט. — און היינט זענט איר דען קיין „יוד“ נישט מער ?

— היינט אַוודאי בין איך שוין נישט מער קיין „יוד“, און איבערהויפּט איז היינט גאָר קיין „יודען“ נישטאָ אויף דער וועלט, — ענטפערט מיר ר' משה חייט מיט אַ געלעכטער. — ווי איך זע, ווייסט איר נישט, אַפּנים, אין וואָס פאַר אַ צייט מיר לעבן היינט.

— וואָס הייסט איך ווייס נישט ? אָט איז דאָס לוחל, וואָס איך אַליין מיט מיין השתדלות האָב אים געלאָזט אָפּדרוקן. באַט, זעט : היינט איז

מיטוואָך, פרשת קורח, פינף טויזנט זעקס הונדערט פערציק יאָר זינט די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן, — האָב איך אים געענטפערט בנשימה אחת, אַרויסנעמענדיק ביי מיר פונעם בוזעם איינעם פון די קליינע לוחות, הייב אים אויף הויך סאַמע ר׳ משהן אונטער דער נאָז, מיט דער כוונה אַגב טאַקע, זאָלן אַלע וויסן, אַז ביי מיר איז דאָ צו קויפן לוחלעך אויף היינטיקס יאָר.

— און ביי די דייטשן איז אָבער נישט אַזוי, — זאָגט ר׳ משה רואיק, גאַנץ געלאַסן. — די דייטשן, וועלכע קלערן שטענדיק אויס נייעסן, האָבן אומגעדרייט דעם ווייזער אויף דעם ציפערבלאַט פון דער וועלט־געשיכטע מיט טויזנטער יאָרן אַהינטער און לויט זיי קומט אויס, אַז מיר לעבן היינט אין די צייטן פון דעם מבול. אַ יידן רופן זיי היינט „שם“ און נישט קיין יידן „יפת“. איז „שם“ און „יפת“ אויפגעשטאַנען תחיית־המתים, זענען מיט זיי אויפגעשטאַנען די אַלע אַלטע מנהגים פון זייער צייט פאַרן מבול — ומלאה הארץ חמס, און די ערד איז איבערפילט מיט סקאַנדאַלן און רויבעריי. די נישט שמ׳ס קינדער — „אַנטיסעמיטן“, הייסט עס אויף גואיש — יאָגן און פלאָגן שמ׳ס קינדער פאַר אויסגעטראַכטע זינד, און איבערהויפט פאַר וואָס זיי ווילן אויך עסן און טרינקען מיט אַלע מענטשן צוגלייך. און אַנדערע רעכענען שמ׳ען אויך פאַר אַ זינד, וואָס ער האָט קינדער, קינדלט, הייסט עס, ווי מענטשן. תחילת האָט מען די דאָזיקע „צוריק־קריכערס“ געהאַלטן פאַר משוגעים, און פון זיי אומעטום שטאַרק געלאַכט. נאָר אַז זיי זענען אָבער ביי זיך נישט אַראָפגעפאַלן און פלעגן פראַווען זייער משוגעת וואו און ווען זיי האָבן נאָר אַ געלעגנהייט געהאַט: אין פאַרלאַמענט, אין קירכע, אין שענק און אין באָד, און אויך ביסלעכוויז, ביסלכעוויז זענען צו דער באַנדע משוגעים צוגעשטאַנען נאָך נייע משוגעים, איז דער שגעון אַריין אין דער מאָדע ביים פאָלק און זיינע מנהיגים. מען האָט אָנגעהויבן זייערע פלוידערייען אַרומטראָגן אויף טעלערלעך, און עס האָט געמאַכט אַ ווירקונג אויף אַלעמען. די רייכע, די מנהיגים, די דעה־זאָגער האָבן זיך אָנגעכאַפט דעריבער ווי אָן אַן אבן־טוב, און דער בלינדער פעבעל נאָך זיי איז אַרויס מיט קולות, מיט קללות: „אָט פון וואַנען עס שטינקט דער העכט! פון וואַנען דאָס פאָלק איז אַזוי פאַראָרעמט! שמ׳ס קינדער, יידעלעך הייסט עס, זיי זויגן עס אויס דאָס בלוט!“

נו, האָט זיך עס אָנגעהויבן צרות אויפן פוד, וואָס אַ טאָג ווייטער אַלץ מער און מער, ביז דער גרויסער פריץ, מיט דעם נאָמען „ביסמאַרק“, איז געוואָרן שטאַרק אָנגעדרודלט און האָט גוזר געווען, אַז שמ׳ס קינדער, נישט

קיין געבאָרענע דייטשן, זאָלן אַרויס פונעם לאַנד און מוחל זיין זיך ווייטער רוקן!

אָט אַזוי זענען טויזנטער פאַמיליעס געבליבן אָן ברויט, אָן אַ היים. און מיר האָבן זיך צעזייט און צעשפרייט איבער דער וועלט, ווי די בלודנע שאָף. — און מיין יאַנקעלע! — לאָזט אויס דער שניידער מיט אַ ביטער שמייכעלע — אָט דער יאַנקעלע איז אַ גרויסער עזות־פנים, וויל נישט מקיים זיין, וואָס די מנהיגי הדור, די גרויסע פירער פון היינטיקע צייטן, האָבן גוזר געווען. ער איז הונגעריק, שרייט ער עסן! ער האָט אַ מעגנדל, וויל ער עס אָנפילן... אַ, דו, יונגאַטש איינער!

— און איר קומט אַצינד פון דייטשלאַנד? — האָב איך אים געפרעגט, און דאָס האַרץ גייט מיר פשוט אויס פאַר גרויס רחמנות אויף אים מיט זיינע קינדער, נעבעך.

— שוין ניין חדשים זינט מיר האָבן דייטשלאַנד פאַרלאָזן, אַזוי פיל צייט וויפיל דאָס מעזיניקל מיינס איז אַלט, — האָט ר' משה געענטפערט, ווייזנדיק מיר דערביי מיט אַ פינגער אויף דעם קינד, וואָס שלאָפט ביי דער מוטער אויף די הענט. — אין דער צייט, ווען די פאָליציי, ווי די מלאכי־חבלה, איז געקומען צו מיר מיט דעם אָנזאָג: לך לך מביתך, מארצך — אַרויס פון דיין היים און פונעם לאַנד! דענסטמאָל איז חיה, מיין ווייב, געלעגן אין קימפעט אָט מיט דעם קליינעם לייזערקען, זאָל געזונט זיין. זיי זאָגן מיר: לך לך, און איך פון מיין זייט זאָג מזל־טוב, מיין ווייב האָט למזל אַ יינגל געהאַט! דאָס מזל־טוב איז ביי זיי עפעס נישט אַזוי אָנגעלייגט. בעט איך זיי, חלש פאַר זיי: געוואַלד, מיין ווייב איז, נעבעך, קראַנק, דאָס קינד קוים וואָס עס זשיפעט; געוואַלד, האָט רחמנות און וואַרט מיט מיין אַרויסשיקן אַ פאָר מאָנאַט ביז מיין פרוי וועט אַביסל צו־זיך קומען און וואַרעמער ווערן אויך אַביסל אין דרויסן.

די פאָליציי האָט מיר אָבער געגעבן צו פאַרשטיין באַשיינפערלעך מיט וויכטיקע באַווייזן: מיט שטאַרקע הענט און שווערע שטעקנס, אַז די מצווה פון אַרויסטרייבן יידן איז איינע פון די גרעסטע, און זי איז דוחה פיקוח־נפש. יידן, אַפילו נאַקעטע, באָרוועסע, אין ווינטער, קראַנקע און שוואַכע, נוטה־למותדיקע, זענען נישט פטור פון דער מצווה, וואָס די צייט ברענגט אויף זיי אַרויס.

און זעענדיק גוט, אַז תפילות און בקשות העלפן נישט אַקעגן אַ בפירושדיקן דין, האָב איך גענומען מיין שטעקן מיט דער טאָרבע, מיינע נאַקעטע, באָרוועסע, שוואַכע ווייב און קינדער, האָב אַ קוש געטאָן די מזוזה און בין אַרויס אין אַ גרויסן פראָסט און אַ טיפן שניי פון דער שטאָט, וואָס

איך האָב אין איר געוואוינט פון מיין יוגנט ביז צו דער עלטער. די פּאָליציי, אמת, באַגלייט אונדז מיט גרויס כבוד און היט אונדז, מיר זאָלן, חס־ושלום, נישט פּאַרבלאָנדזשען... סוף־כל־סוף זענען מיר דאָך פּאָרט יידן, עפּעס אַ קאַטאָוועס, בני־מלכים, אברהמס אייניקלעך !...

4

ר׳ משה החייט האָט אַביסל אָפּגערוט און אָנגעהויבן מיט אַ גיפּטיקן שמייכל ווייטער צו דערציילן:

ויסעו בני משה, אָט אַזוי האָבן די קינדער פון רבי משה דעם שניידער געטאָן וואַנדערן פון לאַנד צו לאַנד אין הונדערט זיבן און צוואַנציק מדינות! אונדזערע קליידער האָבן זיך אינגאַנצן אַרומגעריסן, אונדזערע שיך צעפּוילט געוואָרן. מיר זענען געבליבן מוטער־נאַקעט, אין קעשענע ליידיק, נישטאָ אַ פּרוטה ביי דער נשמה! און אונדזער האָפענונג איז געווען פריער אויף גאָט, דערנאָך אויף זיינע יידעלעך, זאָלן געזונט זיין, זיי זאָלן אויף אונדז רחמנות האָבן, אַזוי, אַז איך זאָל ווייטער קענען פאַרדינען מיין ברויט בכבוד, נישט קבצנען, זיך אַרומשלעפּן. אָבער יידן האָבן גענוג גוטע בעטער — קבצנים, הייסט עס, פון אַלע זייטן: די קומען פון מאַראָקאָ, יענע פון פרס ומדי; יעדער מיט זיין יחוס־בריוו, מיט אַ דיפּלאָם אויף בעטלען. די באַלעבאַטים קאָנען אָבער אַ לעכערדיקן זאַק נישט אָנשטאָפּן, זיי האָבן אַרום זיך גענוג אייגענע אָרעמע לייט, וועלכע זענען בילכער על פי דין און על פי יושר... זיי זענען דאָך פּאָרט אייגענע... קורץ, איך בין גענוג אויסגעשטאַנען, האָב זיך גענוג אַרומגעשלעפּט, גענוג אַרומגעוואַנדערט מיט מיין הויז־געזינד, אויסצוזוכן אַן אָרט, אַ היים, איך זאָל זיך קענען באַזעצן און אויסרוען מיינע צעבראָכענע ביינער — אָבער אומזיסט די מי, איך האָב דאָס אין ערגעץ נישט געפונען. איצט קום איך פון גאַליציע.

ווי מיט נאָדלען האָט ער מיר מיין לייב געשטאָכן מיט זיין דערציילונג. פאַר גרויס האַרץ־קלעמעניש האָב איך אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ צו דער ערד און געשוויגן. און ווי איך זיץ מיר דאָ אַזוי פאַרזאָרגט, באַטראַכטנדיק די ביטערע לאַגע, די פּיין און אָרעמקייט פון מיין פאָלק, האָט זיך לייזערקע מיטאַמאָל אויפגעכאַפּט פון שלאָף און זיך צעשריען, צעוויינט אויף אַ קול. ער וויינט און דאָס האַרץ מיינס וויינט אין מיר אינאיינעם מיט אים. אין זיין געוויין האָט זיך מיר געהערט אַ קלאָג — אוי, וויי־געשריען! אויף זיין פינצטער מזל, אויף דער ביטערער בויט, וואָס נאָר אויף צרות איז ער געבאָרן געוואָרן. ווי נאָר ער איז אַרויס אויף דער ווייסער וועלט,

האָט אים באַגעגנט די ביטערע נויט, און איז שוין פאַרמשפט געוועזן נו־ונד צו זיין. עס האָט מיר זיך געהערט ווי ער שיקט אַ פלוך אויף דער וועלט מיט איר פירונג, וואָס קוים האָט ער זיינע אויגעלעך געעפנט, האָט זי אים שוין פאַרביטערט דאָס לעבן, נישט לאָזנדיק אים אַ חיי־שעה, רואיק ליגן כאָטש עטלעכע טעג ביי דער מוטער, אַזוינס, וואָס מען לאָזט עס צו אַפילו בהמות! די מוטער מאַטערט זיך אים איינשטילן, זי גלעט אים, זי וויגט אים אין אירע דאַרע הענט און זאָגט אים צו גליקן אויף שפעטער — ראָזשינקעס מיט מאַנדלען; אָבער לייזערקע וויל גאָר נישט הערן: ער שרייט און קלאָגט, ווי ער קומט צו איר מיט טענות: צו וואָס האָסט דו, מאַמע, מיך געבוירן אויף אַזוינע גרויסע צרות? אויף אָפצופטרן מיינע יאָרן מיט גוטע האָפענונגען און הבטחות אויף שפעטער, אויף בעסערע צייטן?

אויך דער פאָטער נעמט אים איין מיט גוטע רייד, שפאַסנדיק דערביי: „נעם, לייזערקע, — זאָגט ער, — נעם דאָס פינגערל אין מויל אַריין, זויג עס און שוויג! שאַ, לייזערקע, אַ יידיש קינד טאָר נישט קלאָגן זיך, טאָר נישט שרייען, אַפילו ווען דער בויך איז איםליידיק, די צונג פאַרטריקנט, די ליפן פאַרשמאַכט, און אַלע גלידער טוען אים ווי. שאַ, וואָרים אָט קומט אַ ווילדער בער און וועט דיך אויפעסן. אָט קומט דער שוואַרצער, דער קוימענקערער וועט דיך נעמען אין טאָרבע — שוויג־זשע, שוויג, לייזערקע!“

אָבער לייזערקע, אָט דאָס קליינע יידעלע, וויינט נאָך שטאַרקער אויף זיין ביי־קולכל, דריגעט מיט די הענטלעך, מיט די פיסלעך, גלייך ווי ער פראָטעסטירט קעגן זיין פאָטער מיט די ווערטער: „דו קבצן איינער, דו שלעפער, דו טעלער־לעקער! וואָרום האָסט דו געבראַכט אויף דער וועלט אַזאַ אומגליקלעך באַשעפעניש ווי איך, וואָס די צרות מיינע זענען אַזוי פיל וויפיל שטונדן איך בין אַלט, און וויפיל האָר איך האָב אין קאָפ, איבער אַזוי פיל הייזער האָסט מיך שוין אויסגעשלעפט.“

ר׳ משה רעדט און לייזערקע שרייט, ענטפערנדיק אים אויפן קול; די מוטער זיפצט, די מיידלעך טרויערן און מיר איז ביטער — ביטער אויפן האַרצן! אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז דער פאַליאַק האָט גענומען דאָס קינד צו זיך אויף די הענט, עס געגלעט, געהאַלדזט — און לייזערקע האָט זיך באַרואיקט. וואָס מער איך בין אַריין אין דער ביטערער לאַגע פונעם דאָזיקן אומגליקלעכן געזינד, אַלץ מער בין איך נייגעריק געוועזן צו וויסן די ענדע פונעם שניידערס דערציילונג, און איך האָב אים געפרעגט:

— זאָגט מיר, איך בעט איך, ווער איז דאָס אָט־אָ דער פאָליאַק? און וואָס פאַר אַ מחותן זענט איר מיט אים?

— אָט דער פאָליאַק, ער איז מיינער אַ תלמיד. נישט אין דער אַרבעט, איך בין דאָך אַ שניידער, און ער איז גאָר אַ שוסטער. נאָר וואָס דען, ער איז מיינער אַ תלמיד אין דעם „יידישקייט“. וואַרט, זייט מוחל, אַ ווײַלע! — זאָגט ער מיר, זעענדיק, אַז זיינע רייד האָבן מיך געוואונדערט. — כאַפט נאָר נישט, וועל איך איך, מיט דעם אויבערשטנס הילף, אַלץ קלאָר מאַכן.

איך און ער, דער פאָליאַק, הייסט עס, האָבן מיר פיל יאָר געוואוינט צוזאַמען אין איין שטאָט, אין דייטשלאַנד. מיר האָבן זיך יעדערער געאַרבעט זיין מלאכה, און געלעבט פרידלעך; אין אַ יום־טוב פלעגן מיר זיך צונויפקומען אין שענק און טרינקען אינאיינעם אַ גלאָז ביר מיט פאַרגעניגן, שמועסן וועגן אונדזערע אייגענע זאַכן און אויך פון צעכאָווע (פאַך) אינטערעסן, דאָס, יענס וכדומה. אין אַ נויט פלעגן מיר איינער דעם צווייטן אויסהעלפן, אונטערשטיצן, ווי ברידער. אמת, מיר פלעגן אַמאָל אויך דיסקוטירן וועגן רעליגיע. ער לויבט זיין רעליגיע, און איך, נאַטירלעך, מיינע. ער ברענגט באַווייזן פון זייערע ביכער, און איך, להבדיל, פון אונדזערע ספרים; ער נעמט זיך אָן דעם חזירס קריוודע, איז ברוגז, פאַר וואָס איך עס נישט קיין חזיר, לויבנדיק אים אין טאָג אַריין. חזיר, זאָגט ער, איז זייער גוט — און איך שפיי זיבן מאָל אויס, מאַכנדיק דערביי: פע! אַזאַ מיאוס באַשעפעניש, אַ חזיר בלייבט אַ חזיר.

אָט אַזוי פלעגן מיר זיך גוט אָנשרייען, אַז עס פלעגט אונדז טרוקן ווערן אין די העלדזער. „אַי, שענקער! צוויי ביר!“ — דערמיט האָט זיך געווײַנטלעך געענדיקט אונדזער וויכוח, מיר פלעגן מאַכן אַ פשרה און בלייבן ווייטער גוטע פריינט. ער פלעגט מיר נאָכגעבן וועגן צימעס, וועגן יידישע געפילטע פיש, אַז זיי זענען זייער געשמאַק, מחיה, אויך יידישע פרויען זענען זייער גוט, און בפירוש אַרויסזאָגן, אַז פון זיינטוועגן אַרט אים נישט, יידן זאָלן אויך האָבן יענע וועלט; און איך פון מיין זייט האָב אים אויך עטוואָס נאָכגעגעבן, מתיר געמאַכט פאַר „זיי“ דעם חזיר, זיי מעגן. און האָב פאַר די פרומע קריסטן געגעבן אַן אָפטיילונג אין גן־עדן התחתון. ס'איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז איך האָב ביי מיר געפועלט צוצולאָזן זיי אַפילו עולם הזה, די וועלט אויך, אַבי זיי זאָלן נאָר אונדז אויך לאָזן עטוואָס געניסן מיט זיי. — קורץ, ווייטער ביר! ער צלמט זיך און טרינקט, איך מאַך אַ ברכה „שהכל“ און טרינק, צוווינטשנדיק איינער דעם צווייטן

אַל־דאָס־גוטס. אָט אַזוי איז עס געווען דער שטייגער לעבן אונדזערער אַ לאַנגע צייט.

אָבער ווי די צייט האָט זיך אומגעביטן אויף די צייטן פון מבול, האָט זיך די מענטשלעכע באַטור אויך איבערגעביטן. מענטשן זענען געוואָרן עפּעס משונה ווילד, איינער צום אַנדערן שלעכט, באַענטע זענען איינער פונעם צווייטן געוואָרן ווייט, עפּעס אַ בייזע מהומה איז געקומען אויף דער וועלט. איך גיב אַ קוק — אַהאַ, מיין חבר האָט זיך אויך אומגעביטן! גאָר נישט דער, וואָס פריער. באַגעגן איך אים אין גאַס, גריסט ער מיך נישט מער, און אַז איך גריס אים, ענטפערט ער מיר נישט; אין שענק זיצט ער אין איין ווינקל און טרינקט פאַר זיך, און איך אין דעם צווייטן טרינק פאַר זיך.

איינמאָל בין איך אָנגעקומען אין שענק, און זע, ווי ער, דער פּאָליאַק מיינער, זיצט מיט אַ גאַנצע חבריא — טרינקען און שימפן יידן הויך אויף אַ קול, מיר אויף להכעיס. איך האָב געהערט און זיך געמאַכט נישט וויסנדיק, ווי נישט מיך מיינט מען. אַז זיי האָבן געזען, איך שווייג און מאַך מיר נישט פון זייערע שימף־ווערטער, גלייך ווי היינט זאָלן בילן, זענען זיי נאָך בייזער געוואָרן, האָבן געעפנט אַ מויל און טאַקע אויף מיר אַליין, און מיך אָפּגעשיט מיט זידלעריי, אַזוי ווי יענע לייט קענען. זינגענדיק שענדלעכע לידעלעך, זענען זיי צו מיר צוגעקומען, און מיט אַ ווילד געשריי פון שיכורים האָבן זיי געליאַרעמט: „אַרויס פון דאַנען, דו פערפלוכטער יודע!״ אויף זייער געשריי איז געקומען דער שענקער, און האָט מיך אויפן איידעלן אַרט מיט גוטעטשקע ריידעלעך און אַ זיס־זויערע מינעלע, מחילה, אַרויסגעטריבן, און איך בין אַרויס שטאַרק צעקאָכט.

דאָס דאָזיקע שלעכטע באַגעגעניש האָט, ווי דאָס פליגעלע טיטוסן, אַ לאַנגע צייט מיר געפּיקט דעם מוח, איך האָב עס נישט געקאָנט פאַרגעסן, און אַלץ געטענהט צו גאָט: „רבונו־של־עולם! דו, וואָס אתה בחרתנו מכל העמים, דו האָסט אונדז אויסדערוויילט פון אַלע פעלקער, האָסט אונדז ליב, און קוועלסט גאָר אָן פון אונדז, פאַר וואָס זאָל איך מיט דיין גאַנץ פאָלק ישראל קומען צו שמאַך, צו אַזאַ שפּאָט און שאַנד? אויב דער שטייגער דיינער איז אַזוי צו טאָן איטלעכן, וועמען דו ליבסט, וואָלט געווען פאַר אונדז אַ סך גלייכער, פיל בעסער, אַז דו זאָלסט געווען אונדז נישט ליב האָבן און אונדז נישט אויסדערוויילן פון אַלע אומות. די טרייסטונג, אַז דו צאָלסט דאָס פאַרדינסט פון די עלטערן צו זייערע קינדער, צו אייניקלעך און אוראייניקלעך, איז אַ קנאַפּע נחמה, וואָרים וואָס קומט אַרויס מיר, משה דעם שניידער, דעם זון פון דיין דינסט דוואָסיע, וואָס לעבט אויף דער

ערד ווייניק, און שטייט אויס גענוג, זייער פיל פון יעדן אויסוואורף, פון יעדן כלב, — אַז דו ווּעסט זיך העט־העט, ווען עס איז דערמאָנען, באַגיטיקן פאַר מיין צער, פאַר יסורים און געבראָטענע לייד מיינע קינדס־קינדס־קינדס קינדער? און ווידער פאַרקערט, פאַר וואָס זאָלן די קינדער פון די היינטיקע רויבער באַדאַרפן, נעבעך, אָפּקומען פאַר די זינד פון זייערע שולדיקע עלטערן? בעסער, דאַכט זיך, באַלד טאָקע אויפן אָרט אַ משפט, אַ ראַספּלאַטקע און אַן ענד!"

אָמנם חטאָתי, אָט אַזוי פלעג איך שטענדיק טראַכטן און האָב זיך אַליין געשראָקן פאַר אַזעלכע מיני געדאַנקען, וואָס זענען אַ זינד, און נאָר דער יצר־הרע האָט געקענט מיר אַזעלכס אָקעגן גאָט אייגעבן. די אַלע מי מיינע, נישט צו טראַכטן אַזעלכע בייזע געדאַנקען, האָט מיר נישט געהאָלפן, וואָרים זיי פלעגן מיר, נישט ווילנדיק, קריכן אַליין אין קאָפּ אַריין.

איינמאָל בין איך שטאַרק פאַראומערט געגאַנגען אין גאַס, די צייט איז מיר געווען דענסטמאָל זייער אַ שלעכטע, די פרנסה שטאַרק געפאַלן, נישטאָ קיין שטאָך אַרבעט, ביטער און פינצטער! איך בין געווען ביי מיר מיאוס אַראָפּגעפאַלן. קומט מיר גראָד אָן אַקעגן דער געוועזענר חבר מיינער, די נאָז פאַרריסן, גלעט זיך מיט ברייטקייט די וואָנסעס, קוקנדיק אויף מיר מיט שפּאָט. גיי איך צו אים צו, עפּעס פלוצים, ווי דער רוח וואָלט מיך אָנגעטראָגן, און גריס אים מיט אַ צעבראָכן געמיט.

— מען קאָן אַ גאַס היינט נישט דורכגיין אָט פון די טייוואָלים, פון די אָנשיקעניש! — צעבייזערט זיך ר' „יפת" מיינער, אַ שטאָך געבנדיק מיך מיט מיין פאָלק.

— פאַניע פרזשענקסזשווינזשיטסקי! — רוף איך מיך אָן מיט געבעט.

— וואָס פאַר אַ זינד האָב איך אַזוינס באַגאַנגען, וואָס דו ווייכסט מיך אויס?

— ווער איז דאָס?! — האָט ער אַ געשריי געטאָן מיט ברייטקייט, אַוועקקערנדיק פון מיר דעם קאָפּ.

פון דעם קורצן ענטפער זיינעם האָב איך אַרויסגעזען, ווי ווייט די שנאה איז אים איינגעוואָרצלט טיף אין האַרץ. אַז ער קאָן זאָגן מיר, דעם בעסטן גוטן פריינט זיינעם פריער: ווער ביסט דו? איך קען דיך נישט. פונדעסטוועגן פרואוו איך נאָך אַמאָל אים זאָגן:

— וואָס הייסט, ווער בין איך! דו קענסט מיך נישט?! מיך? דיין אמתן גוטן פריינט, וואָס יאָרן לאַנג זענען מיר געווען באַקאַנט! איך פרעג דיך נאָך אַמאָל, מיט וואָס האָב איך מיך אַזוי פאַרזינדיקט? פאַר וואָס, האַ, קומט עס מיר אַזוינס?

— פאַר וועלכע זינד, פרעגט ער! ווייניק זינדיק איז דען דיין פאָלק? רויבער זענט איר, בלוטזויגערס, עקספּלואַטאַטערס...

— וועמען האָב איך גערויבט? וועמען האָב איך באַגזלט? — פאַל איך אים אַריין אין די רייד. — זאָג, זאָג, אדרבה, דו אַליין ווייסט זייער גוט מיינע עשירות. און אַז דו וועסט מיך אויסטרייסלען, וואָס וועסט דו ביי מיר געפינען? דאָס גאַנצע באַלעבאַטישקייט מיינע, משטיינס-געזאָגט, איז: אַן אַלט בעט, אַ צעבראָכענער טיש, און בענקלעך, וואָס האַלטן זיך מיט ניסים. דו ווייסט דאָך יאָ ווי אין דחקות איך לעב, אַ טעפּל קאַרטאָפל, וואָס מיין חיה זאָל לעבן, זי מיט איר כבוד, קאָכט אָפּ, דאָס איז, משטיינס-געזאָגט, אונדזער שטענדיקע שפּייז. אָט דאָס אינגאַנצן האָב איך פאַר מיין שווערער און ביטערער אַרבעט, אָט דאָס איז דער שכר פאַר מיין צער! דו ווייסט דאָך אַליין גוט דאָס נחתדיקע לעבן פון אַן אַרבעטער. אַרבעט איך דען נישט שווער מיט נויט-שווייס טאָג און נאַכט?

— איך ווייס, איך ווייס! — ענטפערט ער מיט שפּאָט און האַס. — אָט דאָס טאַקע איז די מעשה, וואָס דו אַרבעטסט טאָג און נאַכט! דערמיט נעמסט דו צו ביי אונדז די אַרבעט, מאַכסט קאַליע און רייסט אַרויס דעם ברויט פון אונדזער מויל.

— מיין אַרבעט פון דיינער — זאָג איך — זענען דאָך פאַרשיידן. מיינע איז מיט דער נאָדל און דיינע מיטן אָל. קאַליע מאַך איך אַוודאי נישט, ווייס איך וואָס דו זאָגסט?... קיינעם קיין היזק טו איך נישט, איך בין, געלויבט דער אויבערשטער, געניט אין מיין שניידעריי. דו,(פאַניע, דו אַליין האָסט דאָך מיר געדאַנקט פאַר די הויזן, וואָס איך האָב דיר אַמאָל גענייט. און איבערהויפּט נעם איך נישט טייער ווי אַלע שניידער. ווייס איך וואָס דו זאָגסט, היזק! איך טו היזק? מיר, מיר אַליין, טו איך היזק!...

— הער נאָר צו, — זאָג איך אים שמייכלענדיק גאַנץ פריינטלעך, ווי צו אַ גוטן ברודער, — זיי דאָך נישט קיין נאַר, כ'לעבן, און קום אָט צו מיר, וועלן מיר ווייטער עסן געפּרעגלטע קאַרטאָפל, וואָס חיה, מיין ווייב, וועט אונדז געבן, ווי אַמאָל טאַקע. זע! דיינע הויזן זענען שוין צעריסן; שוין דריי יאָר אַז זיי דינען דיר געטריי. מיינע שיך, זע נאָר, זענען שוין אויך אָפּגעפּאָרן און מען באַדאַרף זיי געבן הילף. זעסט דו דאָך טאַקע באַשיינפּערלעך, אַז מיר דאַרפן איינער דעם צווייטן. איז דאָך טאַקע גלייכער לעבן צווישן זיך גוט, און יעדער מיט וואָס ער קאָן העלפן דעם חבר: איך, אַשטייגער, בין אַ שניידער, וועל איך לייגן אַ לאַטע אויף דיינע הויזן, און דו, שוסטער, וועסט פאַרלאַטען מיינע שיך. אָט אַזוי וועט, אם-ירצה-השם, זיין פאַר ביידן גוט.

ווי איינער וואָס דאָס לשון האָט אים אָפּגענומען, איז ער געבליבן שטיין שטום אויפן אָרט. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז ער קאָן זיך קיין עצה נישט געבן, וואָס זאָל ער טאָן. איך האָב זיך מיט דער געלעגנהייט באַנוצט און האָב ווייטער מיט גוטן אים געזאָגט:

— טאַקע אין אמת אַריין, פּאַניע... ביסט דו דאָך נישט אַזאַ נאַר, ווי דו גיסט זיך אויס. ביסט גאָר נישט אַזוי שלעכט, ווי דאָס מויל דיינס רעדט. גענוג דיר, ברודער, צו מאַכן זיך דום, ווילד און משוגע. ווייסט דו, וואָס איך וועל דיר זאָגן? מאָרגן איז דאָך פרייטיק, הער נאָר מיך און קום מאָרגן צו מיר, וועל איך דיך טראַקטירן מיט פיש. —

— איך האָב פיינט פיש פון אַזעלכן, וואָס האָט פיינט מיין חזיר! — טוט ער אַ געשריי, רויט־ווערנדיק ווי פייער, פאַר גרויס כעס.

— וואָס הייסט? — רוף איך מיך אָן, זעענדיק אין וואָס די שנאה זיינע שטעקט. — פאַר דעם חזיר טרעטסט דו עס אַזוי אַרויס? אָט אין דעם גאָר גייט עס דיר, וואָס איך היט־אָפּ מיין רעליגיע און וויל נישט עסן וואָס מען טאָר נישט? אָט דערפאַר רודפסט דו מיך עס און פאַרהאַסט מיך אַזוי? אָסיר, אויב איך פאַרשטיי דיך, וואָס מיט דיר איז אַזוינס געוואָרן היינט. האָסט דו געהערט, מען זאָל אַזוי משוגע זיין היינט!!... זאָג מיר נאָר, פאַניע... ווי פילסט דו זיך אין געזונט?

אויף דער פראַגע האָב איך באַקומען פון מיין חברה־מאַן אַן ענטפער מיטן קולאַק אין רוקן, און באַלד טאַקע איז ער אַוועק.

פון יענער צייט אָן האָב איך אים שוין מער נישט געזען. און ווי איך האָב געהערט, איז ער אויך באַטייליקט געווען אין דעם פּאָגראָם, אין שטעטין, וואו מען האָט גערויבט, געפּלינדערט און פאַרברענט אַ מקום־קדוש.

5

אין דער צייט, וואָס ר׳ משה דער שניידער האָט מיר דערציילט זיין געשיכטע, האָט די עלטערע טאָכטער זיינע אַלץ געזיפצט און געציטערט עפּעס ווי אין אַ פיבער. פּלוצים טוט זי זיך אַ כאַפּ־אויף פונעם אָרט, בלאַס־ווערנדיק ווי קאַלך, גייט און שטעלט זיך ביי דער טיר פונעם וואַגאָן צו שעפּן פרישע לופט. די מוטער שאָקלט איר נאָך מיטן קאָפּ זייער פאַראומערט, מיט הייסע טרערן אין די אויגן. אויף ר׳ משהס געזיכט האָט זיך אָנגערוקט ווי אַ שוואַרצער וואָלקן מרה־שחורה, און ער איז מיטאַמאָל שטיל געבליבן.

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז ר׳ משה מיטן ווייב טראָגן אין זיך נאָך

גרעסערע צרות פון די, וואָס ער האָט מיר ביז איצט דערציילט, און די צרות האָבן זיי פון דער טאָכטער.

אַז ר׳ משה איז אַביסל צו זיך געקומען און זעענדיק אין מיר, אַז איך בין זייער טשיקאַווע צו וויסן, וואָס די מעשה איז, האָט ער זיך אָנגעבויגן צו מיר און שטילערהייט אויפן אויער דערציילט, אַז זי, די עלטערע טאָכטער זיינע, איז געווען פאַרקנסט פאַר אַ פיינעם יונגן מאַן, דאָרט אין דער שטאָט, וואו ער האָט געוואוינט. דער חתן האָט געאַרבעט ביי אַ סטאָליער, זי האָט אים ליב געהאַט מיטן גאַנצן לעבן און ער נאָך איר איז אויך אויסגעגאַנגען. „איך, משה חיט, פון דער כלהס צד, האָב זיך מתחייב געווען צו געבן נדן מיין טאָכטער, מרת ברײַנדל, צוויי הונדערט מאַרק מזומנים, פאַר דער חתונה, דעם חתן־בחור מו״ה זעליג, ער זאָל זיך קענען מאַכן אַ ווערקשטאַט און איינקויפן ווערקצייג. די חתונה האָט געזאָלט זיין כפי עס שטייט אין די תנאים, ווען דער חתן וועט אַרויס פון דער לערע ביים באַלעבאָס, און קריגן אַ דיפּלאָם פון אַ מייסטער. דאָס געליבטע פּאָר האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט צו דערלעבן שוין דעם גליקלעכן טאָג פון דער חתונה, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אין דריי מאָנאַטן אַרום, פאָרשטעלנדיק זיך גדולות, ווי זיי וועלן זיך איינריכטן מיט אַ שיין באַלעבאַטישקייט און פירן, אם־ירצה־השם, אַ גליקלעך לעבן. פלוצים, ויבוא המן, קומט אָן די גזירה פון גלות — ר׳ משה מיט זיין הויז־געזינד ווערן פאַרוואָגלט, און די געליבטע זענען צעשיידט געוואָרן.״

— אַט דאָס, זעט איר, איז אַן אומגליק אַזעלכעס, וואָס איך קאָן שוין נישט פאַרטראָגן, — לאָזט דער פאָטער אויס זיין שמועס שטאַרק באַטריבט.

— די דאָזיקע טאָכטער מיינע האָב איך ליב ווי מיין לעבן, איך בין גרייט די נשמה מיינע פאַר איר אַוועקצוגעבן. היינט, זייט אייך משער, ווי גרויס מיין בראָך איז, אַז איך זע זי אַזוי אומגליקלעך, ווי זי איז פאַרטרויערט, פאַרקלאָגט. וויסט און פינצטער איז איר, נעבעך, די וועלט אָן איר געליבטן !...

אַציגד האָב איך שוין פאַרשטאַנען, פאַר וואָס די טאָכטער האָט די גאַנצע צייט, ווען דער פאָטער האָט מיר זיין ביטערע געשיכטע דערציילט, אַלץ געזיפצט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסן אויף דער אומגליקלעכער, נעבעך. איך בין געבליבן זיצן שטיל, פאַרטראַכט, אונטערברומענדיק, גאָר אָן מיין וויסן, דאָס טרויערדיקע תשעה־באבדיקע ניגונדל פון „אלי ציון״... „וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה — ווי אַ בתולה, אָנגעגורט אין אַ זאַק, קלאָגט אויף איר געליבטן.״

6

דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט לעבן אַ קליינער סטאַנציע. דער פּאָליאַק איז אַראָפּ צום וואָקזאַל און אין אַ מינוט אַרום האָט ער געבראַכט אַ ליימענעם קרוג מיט קאַלטע וואַסער, געגעבן טרינקען דער אומגליקלעכער, נעבעך, וואָס ביי דער טיר, ווי אויך לייזערקען און די איבעריקע קינדער, און זיי האָבן זיך דערקוויקט. ער איז דערמיט מיר זייער געפעלן, איך האָב אים געדאַנקט אין האַרצן, און שטאַרק חשק באַקומען צו וויסן וועגן אים, ווי אַזוי ווערט ער פּלוצים אַן אייגענער אין ר׳ משה דעם שניידערס הויז־געזינד, נאָכדעם וואָס צווישן זיי איז פאָרגעפאַלן?

און אַז דער צוג איז ווייטער אַוועק, טוט ר׳ משה אַ מאַך מיט דער האַנט, ווי אַרויסשלאָגנדיק פון זיך די מרה־שחורה, און אָנגעהויבן ווייטער דערציילן מיט ווערטלעך אויף זיין שטייגער.

— דאָס, וואָס איך וויל דערציילן איצט, איז געווען אין גאַליציע. אַרומוואַנדערעווענדיק דאָרט, בין איך איינמאָל ערגעץ אין אַ שטאָט אַריין אין אַ שענקל אָיונט־צייט. די שטוב איז געווען אַ גרויסע חורבה, אַ פּוסטיניע, און די ליכט פונעם לאָמפּ, וועלכער איז געהאַנגען אין מיטן שטוב, האָט נישט דערגרייכט ביז די ווענט. אַריינקומענדיק האָב איך באַמערקט, ווי מענטשלעכע געשטאַלטן ראַנגלען זיך דאָרט אין אַ פינצטערן ווינקל מיט אַ געשריי, וואָס גרילצט אין די אויערן — עפּעס אַ קול פון אַ מאַנספּאַרשוין מיט אַ פרוי, וואָס שרייען, זידלען און שילטן טויטע קללות, און אַ קול פון איינעם שטיל מיט אַ געבעט: „האָט רחמנות אויף מיר, זיסע, ליבע מענטשן! דער הונגער און דער דאָרשט האָבן מיך געבראַכט דערצו, צו עסן אייער ברויט, צו טרינקען אייער ביר, און נישט באַצאָלן... נישטאָ קיין איינציקער קרייצער אין מיין טאַש, כאָטש קוילעט מיך.“ און יענע בייזערן זיך, שרייען און ווילן פון אים אַראָפּרייסן דאָס היטל, אויסטאָן אים זיין מאַנטל. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס שרייט דער שענקער מיטן ווייב, דער גאַנצער כעס זייערער איז, אַפּנים, דערפאַר, וואָס דער אָרעמאַן באַצאָלט נישט פאַר זיין עסן. ווי אַ ייד, וואָס איז געפּרוּווט געוואָרן אין זיין לעבן מיט הונגער, און ווייסט דעם ביטערן טעם פון דלות, האָב איך מיך געלאָזט אַרויסהעלפן דעם אומגליקלעכן נעבעך, פון דעם שענקערס און שענקערקעס הענט. פריער מיט גוטן, אויסווייזנדיק זיי פון דער תורה, אַז אַ מענטש זינדיקט פאַר אַ שטיקל ברויט מחמת נויט, איז גאָר נישט אַזאַ שטאַרקער פאַרברעכן. נאָר אַז גוטע רייד און מוסר־זאָגן האָבן נישט געהאָלפן, האָב איך אָפּגעצאָלט פאַר דעם אומגליקלעכנס מאָלצייט, איז

געוואָרן באַלד שטיל, שאַ. דער אָרעמער מענטש האָט מיר פון האַרצן באַדאַנקט פאַר מיין חסד, וואָס איך האָב מיט אים געטאָן.

אַז מיר זענען אַרויס פון דעם פינצטערן ווינקל אין מיטן שטוב, און האָבן אָנגעקוקט אייגער דעם אַנדערן, זענען מיר ביידע אָפגעשפרונגען אויף עטלעכע טריט צוריק, שטאַרק פאַרוואונדערט. איך האָב דערקענט אין דעם אומגליקלעכן מענטשן — וועמען מיינט איר? — מיין אַלטן חבר פאַניע פרזשענסזשווינזשיטצסקי... ער מיך האָט אויך דערקענט. ווי דער שטייגער איז פון אַ שניידער, האָב איך מיך פריער פון אַלצדינג צוגעקוקט צו זיין הלבשה, איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן. די קליידער זיינע זענען צעריסן, צעפלאַטערט, די שיך אַלט, צעהאַקט, צעפיצלט, צעקרימט און עפּעס אַ מין צעקנייטשטע קאַטערוכע, אַ מיצל אַזוינס, אויף זיין קאָפ. ער אַליין איז הויט און ביין, דאָס פנים געל און גרין, פאַרשוואָלן פון הונגער. עטלעכע מינוט זענען מיר אַזוי געשטאַנען, אָנקוקנדיק איינער דעם צווייטן שטיל, אָן ווערטער, ווי פאַרטרוימטע. איך האָב מיך אויפגעוואַכט צום ערשטן. דאָס האַרץ האָט מיר וויי געטאָן פאַר רחמנות אויף מיין אומגליקלעכן חבר. נעם איך אים ביי דער האַנט און טו אַ פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פאַניע?... פאַר וואָס זעסט דו אַזוי שלעכט אויס?

— אויך אויף אונדז פוילישע, — ענטפערט ער שטיל, אַראָפלאָזנדיק דעם קאָפ, נישט צו קוקן מיר אין די אויגן — אויך אויף אונדז איז געקומען דאָס אומגליק, די גזירה אויסצואוואַנדערן, ווי אויף אייך, יידן. און אַצינד, ווי דו זעסט, שלעפ איך זיך אַרום, זוכן אַ שטיקל ברויט.

— נעבעך, — זאָג איך, און שאָקל מיטן קאָפ.

— קאָן דאָס זיין, אַז דו זאָלסט האָבן אויף מיר רחמנות, נישט צו געדענקען מיין פיינטשאַפט צו דיר? — האָט ער טרויעריק געזאָגט.

— גלות פאַרגיט אַלע זינד, — זאָג איך אים שטייף און וואַרעם האַלטנדיק אים ביי דער האַנט. — לאָמיר פאַרגעסן אַלטע זאַכן.

— מיינע זינד זענען מיר ווי שווערע שטיינער אויף מיין האַרצן. אַצינד, אַז מיר איז שלעכט, און איך געפין זיך אין אַזאַ צושטאַנד ווי דו, ערשט איצט פאַרשטיי איך שוין וואָס פאַר אַ ממשות עס האָבן די זינד, וואָס די זאַטע קלערן אויס אויף די הונגעריקע, דער בירגער אויף דעם פרעמדן, און דער שטאַרקער אויף דעם שוואַכן... פיל, זייער פיל, האָב איך געלערנט אין דער שלעכטער צייט, און אויך דאָ נישט לאַנג, פון דער געשיכטע מיט דעם שענקער. הלוואַי עס זאָל זיך אַזוינס טרעפן יענע נאַרישע, אָפגעפיינטע, פאַראיידלטע ליידיק־גייער, וואָלטן זיי בעסער און

קליגער געוואָרן, און עס וואָלט אַזוי פיל שלעכטס אויף דער וועלט נישט געווען. — דו, משה, ביסט אַ גוטער, אַ בראַווער מאַן און איך מוז זיך שעמען.

— נו, אַ בעל־תשובה שטייט גאָר אויף אַ הויכער מדרגה, — זאָג איך אים מיט גרויס ליבשאַפט. — דערמאָן מיר מער נישט, ברודער, אַזויבס, וואָס דאָס איז אַ חטא פון אַ וועלט מענטשן, וואָס גייט איבער פון טאַטעס צו קינדער אין אַלע דורות. אָט זעץ זיך לעבן מיר, לאָמיר טרינקען אַ גלעזל ביר און ווערן ווייטער ברידער ווי אַמאָל.

די דאָזיקע שעה־צייט אין שענקל איז ווירקלעך געווען פאַר אונדז זייער אַ גוטע — אַ צייט אויף אויסצורעדן זיך, אויסצוגיסן איינער דעם צווייטן דאָס האַרץ, אַזוי ווי אַמאָל אין דייטשלאַנד ביי אַ גלאָז ביר. מיר האָבן זיך דערמאָנט אונדזער פאַרגאַנגען לעבן, ווען מיר האָבן זיך געאַרבעט רואיק, און אויך איינער דעם אַנדערן דערציילט די אַלע צרות, וואָס מיר זענען אויסגעשטאַנען אין אונדזער אַרומוואָגלען זיך, אין גלות. איך האָב פאַר אים אַרויסגעלייגט מיין פעקל צרות, און ער זיין פעקל, ווי ער וואַנדרעוועט אַרום שוין אַ לאַנגע צייט און קריגט נישט קיין שטאָך אַרבעט אין אַ פרעמד לאַנד. עס איז נישטאָ קיין אַרבעט און אויך קיין רחמנות ביי קיינעם הייננטיקע צייטן, ווען די וועלט איז צעטומלט שלים־שלים־מזל אין אַלע געשעפטן, די קאָנקורענץ איז גרויס, דאָס צוטרויען, דער גלויבן געפאַלן, און יעדער מענטש איז פאַרהאַוועט פאַר זיך. זיין ביסל געלט האָט ער אויפגעגעסן אין וועג, און ביסלעכוויז פאַרקויפט זיינע חפצים. עס איז אים מער נישט געבליבן ווי די הוילע נשמה, די אַלטע צעריסענע קליידער און דאָס העמד צום לייב. קומענדיק אַהער, איז ביי אים אויסגעגאַנגען די לעצטע פרוטה, און עס איז אים געבליבן כאָטש גיי וואַרף זיך אין וואַסער אַריין. איך האָב אים געטרייסט, געבנדיק אים איין גלאָז ביר נאָך דער אַנדערער, כדי, ווי דער פסוק זאָגט: „תנו שכר לאובד", גיט ביר דעם פאַרלאָרענעם. די מצווה האָט אים גוט צעוואַרעמט, די אַלטע פריינטשאַפט האָט זיך אין אים צעגליט — און ער האָט מיך געהאַלדזט און געקושט. איך האָב אויך גענוג געטרונקען לכבוד אונדזער באַגעגעניש. מיר האָבן געטרונקען, זיך פאַרגעסן אַביסל אין די צרות און געווען, ווי מען זאָגט, בגילופין, לעבעדיק־באַרעדעוודיק, ביז דער שענקער איז געקומען און האָט אַ זאָג געטאָן: „רבותי! עס איז שוין צייט צו גיין שלאָפן." —

די נאַכט איז געווען זייער אַ ליכטיקע, די לבנה האָט געשיינט, אַרויסשטעלנדיק דער וועלט די גאַנצע צורה אירע. קיין מענטשנס פוס נישטאָ

אין גאַס. אַלע שלאָפן שוין לאַנג, און מיר גייען פאַרטראַכט יעדערער פאַר זיך. אַרום און אַרום אונדז איז שטיל, מיר הערן נאָר דאָס קלאַפן פון אונדזערע אייגענע טריט און דאָס בילן פון הינט, וואָס דרייען זיך אַרום איבערן שטאָט. צוקומענדיק צו אַ ראָג גאַס, וואו מיר האָבן זיך באַדאַרפט צעשיידן, נעם איך אָן מיין חבר ביי דער האַנט און דערפיל, אַז זי איז קאַלט ווי אייז און ציטערט. —

— איך גיי — זאָג איך אים — מיט דעם געסל, אין מיין סטאַנציע, און וואוהין גייסט דו?

— וואוהין מיינע פיס וועלן מיך טראָגן — ענטפערט ער מיט אַ זיפץ.

— דו האָסט קיין סטאַנציע נישט? — טוט איך אים אַ פרעג.

— וויי, וויי! — זאָגט ער מיט אַ זיפץ. — אַ פויגל האָט איר נעסט, אַ פוקס האָט אויך זיין נאָרע, און איך, מענטשן־קינד, האָב נישט וואו מיין קאָפ אָנצושפאַרן.

— איז ביי אייך דען גאָר קיין בעלי־צדקות נישטאָ? וואו זענען אייערע רייכע?

— ביי אונדז זענען קיין בעלי־צדקות נישטאָ, אונדזערע רייכע האָבן אויף אַ געזונטן פרעמדן אָרעמאַן קיין רחמנות נישט. נישט אַלע רייכע הייזער זענען אָפן פאַר אָרעמע לייט און נישט יעדערער האָט די זכיה אַריבערטרעטן זייער שוועל. —

— הער מיך צו! — האָב איך אים געזאָגט, שאָקלענדיק מיטן קאָפ. — „גלות“, וואָס איז אַ טייערער שאַץ אין גאָטס אוצר, דאָס האָט ער געשענקט אַ מתנה נאָר זיין געליבט פאָלק ישראל. „גלות“ געהער נאָר אונדז, יידן, און נישט צו אייך. קיין אומה קאָן עס מיט איר כח נישט פאַרטראָגן, לעבן אין גלות ווי מיר יידן. און וויבאַלד דו האָסט זוכה געווען דערצו, האָסט דו ברודער קיין אַנדער רפואה נישט ווי יידישקייט.

— וואָס הייסט?! — טוט ער אַ פרעג, שטאַרק פאַרוואונדערט. — איך זאָל ווערן אַ ייד, מיינסט דו?

— נאַר איינער! דער יידישער גאָט וויל נישט רייך ווערן מיט נאָך אַ יידן. ער לאָזט זיך באַגנוגענען מיט די יידן וויפיל ער האָט אויף זיין וועלט. אָן דיר, בישקשה, האָט ער אויך גענוג יידישע קבצנים, מיט וועלכע ער איז פאַרנומען תמיד, צו שפייזן זיי און צו דערהאַלטן זיי ביים לעבן מיט גרויסע ניסים. איך מיין גאָר נישט דיך מגייר צו זיין. זיי זיך אַ קריסט ווי פריער, נאָר דו זאָלסט זיך צוגעוואוינען צו דעם יידישן אַרט לעבן, ראַט איך דיך, כדי דו זאָלסט קאָנען ווי עס איז עקזיסטירן, אַריבערטראָגנדיק דעם יאָך פון גלות. אין אָנהויב, ווייס איך, וועט עס דיר שווער

זיין. נאָר בישקשה, מיט דער צייט וועסט דו מיט יסורים געוואוינט ווערן, צרות, פּורעניות וועלן דיך אויסלערנען. דו מיינסט, אַז די יידן באַלד פונעם ערשטן אָנקומען זייערן אויף דער וועלט, זענען געווען אין דעם איצטיקן צושטאַנד זייערן, מיט אַלע פּאַסטעמקעס זייערע, ווי איך, אַשטייגער? ניין! זייער פיל יאָרן זענען זיי פאַרשוואַרצט געוואָרן, זייער פיל צו־ות, געברענטע און געבראָטענע לייד זענען זיי אויסגעשטאַנען, ביז וואַנען זיי זענען געוואָרן דאָס, וואָס זיי זענען היינט. אָט דער גלות האָט זיי געמאַכט אַנדערש פון אַלע פעלקער, מיט די אייגנשאַפטן, מיט די פייאיקייטן זייערע, און האָט זיי געגעבן אַ באַזונדער פאָרמע אין זייער צדקה־געבן און אין זייער צדקה־נעמען. ווער איז נאָך ווי דאָס יידישע פאָלק איין־איינציקס אויף דער וועלט, וואָס ווייסט ווי אַרום אויסצוגעפינען זיינע באַדערפעניש, וואָס אים איז נויטיק צו דערהאַלטן די נשמה? ווער איז נאָך ווי דאָס יידישע פאָלק, וואָס זאָל האָבן אַזוי פיל מיני חברות און צדקה־פּושקעס? אָרעמעלייט גייען שטענדיק אַרום איבער די הייזער, און מאָנען אַ נדבה ווי אַ חוב. באַלעבאַטים מאַכן ניט קיין גרויסע שאלות, ווער און וואָס די אָרעמעלייט זענען, און גיבן. אין ברירה, זיי גיבן און גיבן, ווילנדיק נישט־ווילנדיק, יעדערן וואָס שטעלט נאָר אויס די האַנט צו בעטן, ער מעג זיין געזונט און שטאַרק — נאָך מער, אַנדערע פאַרבעטן אַליין, מיטן גוטן ווילן, אָרעמעלייט צו זיך אַהיים צום טיש, נישט נאָר שבת אָדער יום־טוב, אַפילו גאָר אין מיטן וואָך. אָרעמעלייט זענען ביי זיי, ווי עס שטייט געשריבן טאָקע, גאַנצע בני־בית. אָט דאָס איז די ווירקונג פונעם גלות מיט אַלע זיינע שלעק, רדיפות, מכות, און יסורים. מיר ווייסן ווי צו באַגיין זיך מיט דער דאָזיקער גאָטס מתנה, און זענען שטאַרקער פון אייזן אַזוינס אַריבערצוטראָגן.

— זייער גלייך האָט איר געזאָגט, ר׳ משה, — רוף איך מיך אָן מיט אַ זיפץ. — די געשיכטע פון אונדזער שפּייזן זיך, איז דורך און דורך טאַקע מיט ניסים, פון אָנפאַנג ביז ענדע. פון דעם „מן“, וואָס מיר האָבן געגעסן אַמאָל אין דער מדבר פערציק יאָר, ביז דעם בעטל־ברויט אין היינטיקן גלות. און דעריבער מוז יעדער ייד אַלע טאָג זאָגן טאַקע די פּרשה פון דעם מן, אין דער פרי נאָכן דאַוונען, ווייל דאָס איז ביי אים אַן אַלטעגלעכע געשיכטע. עס פּאַסט זיך צו זיין שטייגער לעבן, און איז מסוגל צו זיין נשמה. נאָר נישט דאָס בין איך אויסן. דערציילט, זייט־זשע מוחל, ווייטער.

— שוין נישטאָ קיין סך וואָס צו דערציילן. בקיצור, דער חבר מיינער שטעלט אויס אויף מיר אַ פּאָר אויגן, דערהערנדיק מיינע ווערטער, און רופט זיך אָן צו מיר:

— זאָג־זשע מיר, ברודער, מיט אַ מויל, וואָס האָב איך צו טאָן? דו האָסט זייער פיל גערעדט, פּאַניע משה, און פאַרשטיין פאַרשטיי איך גאָרנישט.

— האָב צייט! איך וועל דיך לערנען הלכות גלות, ווי דו זאָלסט קענען אויסהאַלטן און נישט שטאַרבן אין דער נויט פון הונגער. פון איצט אָן נעם איך דיך אַריין אין מיין געזינד, וועסט מיט אונדז איבאַיינעם וואַנדרעווען, ביז מיר וועלן געפינען אַן אָרט, אַ מקום מנוחה, וואו זיך צו באַזעצן, און אויסגלייכן די קראַנקע ביינער. נאָר שטאַרק זיך, מיין זון! נעם אָן אויף זיך גערן די יידישע יסורים און פאַרגעס נישט מיין תורה, וואָס איך, דיין רבי, לערן דיך.

— און פון דענסטמאָל אָן, זינט ער האָט זיך מיט אונדז סקאָמפּאַניעט און „שיצט זיך אונטער מיינע פליגעלעך" — אונטער מיין השגחה, הייסט עס, לערן איך אים דעם שולחן־ערוך פון דלות. אַ גוטע לעקציע האָב איך אים געגעבן אין דער טראַגעדיע פון דעם וויסטן פינצטערן יידישן לעבן. איך האָב אים אויסגעלערנט לאָזן זיך באַגנוגענען מיט גאָרנישט, ווייניק עסן, ווייניק טרינקען, נישט צופיל נאָכגעבן די טריפהנע קישקע, אדרבה, זי גאָר באַשטראָפן אָפט מיט תעניתים, זי זאָל דאַרבן, ביז עס וועט פון איר ווערן אַ גרגרת דרבי צדוק — אַ פייג, הייסט עס.

איך האָב אים אויך אַנטפּלעקט דעם סוד פונעם גיין איבער־די־הייזער, געלערנט אָנבויגן דעם קאָפּ פאַר איטלעכן שלאַק, פאַר איטלעכס אָנשיקעניש, בייצוקומען ווי ווייט מעגלעך די אַלע שטערונישן אין וועג, אויף צו באַקומען די נויטיקסטע מיטלען צו דערהאַלטן דאָס לעבן. אַזוינס און נאָך אַזעלכעס דעסגלייכן האָב איך אים געלערנט, און געלויבט איז דער אויבערשטער, די מי מיינע איז נישט געווען אומזיסט! תחילת איז אים, דעם תלמיד מיינעם, שווער געווען אויסצוהאַלטן אַזעלכע ביטערע נסיונות, געוואָלט זיך אַ מעשה אָנטאָן. איידער אַזאַ לעבן אין צרות, איז שוין גלייכער טאַקע באַלד אַ מיתה משונה איינצונעמען. אָבער ביסלעכווייז איז ער מיט צרות געוואוינט געוואָרן, געגאַנגען ווייט אין דעם לערנען אַזוי, אַז ער האָט שוין דערגרייכט די העכסטע שטופע פון קאַרגקייט, פון איבערטראָגן, אַראָפּשלינגען אַלערליי מיני פורעניות, אויך פייניקן דעם זינדיקן גוף פאַרשטייט ער ווי אַן עכטער אמתער ייד. היינט, נישקשה, מעג ער שוין אָפּריכטן גלות... אַזוי וואויל איז צו אים! — האָט ר׳ משה געענדיקט זיין דערציילונג מיט אַ שמייכל. — אַז וואויל אים און אַז וואויל מיר, זיין רבין, וואָס איך האָב זוכה געווען אַזוינס צו זען...

איך טו אַ קוק צום פּאָליאַק, דערזע איך, ווי ער שפּילט זיך, איז זיך

משמח מיט לייזערקעז, נאָכמאַכנדיק פאַר אים אַלערליי קולות פון חיות און עופות, קרייעט ווי אַ האָן, מעקעט ווי אַ קו, הירזשעט ווי אַ פערד, קוואַקעט ווי אַ זשאַבע און ברומט ווי אַ בער. שיין, פיין, נישט געליאַרעמט, מיט באַרעכענונג, אַנדערע נישט צו באַאומרואיקן. די קינדער טאַנצן אַרום אים לעבעדיק־פריילעך, יאַנקעלע פון איין זייט שפרינגט, איציקל פון דער אַנדערער זייט טאַנצט. די טרויעריקע כלה, ברײַנדל, פאַרגעסט זיך אויף אַ ווײַלע אין איר זעליגן און שמייכלט מיט חן. די קלאָג־מוטער חיה, די פאַראומערטע, נעבעך, ווייזט אויך אַרויס אַ פריילעכע מינע, פרייט זיך מיט אירע קינדערלעך; און דער טאַטע, ר׳ משה, קוועלט אָן, קוקנדיק, פאַר גרויס נחת, לייגט אַרויף די הענט אויף זיין בויך און זאָגט, ווינקענדיק צו מיר מיט איין אויג: „פרייט זיך, מיינע געדערים, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זען יפת׳ן אין די געצעלטן פון שם׳ען, ווי ער לערנט מיט גרויס חשק די דינים פון גלות! חזק, חזק, פאַניע יפת, שטאַרק זיך און באַגער לערנען, פון דיין טובה וועגן, און פון דיין רביגס טובה וועגן, ונתחזק, און לאָמיר זיך ביידע שטאַרקן!" —

נאָך פיל שאלות האָב איך געהאַט צו פרעגן משהן, נאָר ס׳איז שוין נישט געווען מער גענוג צייט צו פאַרברענגען מיט אים — דער צוג איז צוגעקומען צו אַ גרויסער סטאַנציע, וואו איך האָב געדאַרפט אַראָפשטייגן און צו שיידן זיך מיט ר׳ משה חייט און זיין הויז־געזינד.

אַרויסגייענדיק פונעם וואַגאָן מיט מיינע פעק, האָב איך באַמערקט, ווי דער פאָליאַק שטייט אין אַ ווינקל און סוד׳עט זיך מיטן קאָנדוקטאָר מיט גרויס הכנעה און אַ צעבראָכן געמיט, און שטעקט דערביי מיט אַ רחמנות־פנימל אים אַריין אין דער האַנט אַ זילבערנע מטבע. איך האָב באַלד פאַרשטאַנען דעם פירוש פון זיין איבערשמועסן זיך מיט דעם קאָנדוקטאָר, דעם סוד פון דער מטבע, און וואָס דער תלמיד ר׳ משה דעם שניידערס פאַרלאַנגט. איך האָב אויפגעהויבן די אויגן צום הימל און פון טיפן האַרצן געזאָגט:

„רבונו־של־עולם! עס זאָל זיין דער ווילן פון פאַר דיר גאָט, מיין גאָט, עס זאָל נאָך זיין פיל, פיל תלמידים אַזעלכע — וועט זיין שם מיט יפת׳ן ברידער, שלום אויף דער וועלט, און פרידן אויף כל ישראל, אָמן!"

בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה

א.

אין דער ישיבה של מעלה

איך וועל אייך דערציילן אַ מעשה, ווי אַזוי איך האָב אַמאָל געהאַט אין וואַרשע אַן עלית־נשמה. דאָס איז גראָד נישט געווען פון יענעם סאָרט עלית־נשמה, וואו דער גוף בלייבט זיך טאַקע פריש און געזונט אויף דער וועלט, עסט און טרינקט און טוט זיך אָן אַלערליי וואוילטאָג, בשעת די נשמה איז ערגעץ נעלם געוואָרן ואיננה — כאָטש גיי זוך זי מיט ליכט. ניין, ביי מיר האָט טאַקע דער גוף, במחילה, געמוזט באַכטאַנצן נאָך דער נשמה: הייבן הענט, אונטערשפּרינגען מיט די פיס, דראַפּען זיך פון דעם פּאָל אויפן פענצטער, פונעם פענצטער אין הויף אַריין, פון הויף אויף אַ וואַנט, פון דער וואַנט ווידער אין אַ הויף, פון דאָרט אין אַ הויז אַריין, פונעם הויז אויף אַ לייטער, פונעם לייטער אויפן בוידעם, העט־העט, אין אַ ווינקעלע, אונטער דער סטריכע.

איר'ט אַמאָל געזען, ווי אַזוי סע שפּרינגען און סע הייבן זיך בולבעלעך אויף אַ וואַסער? מיינט נישט, אַז דאָס טוט זיך מיט ניסים, אַז מלאכים שפּילן זיך דאָ. ניין, די מעשה איז פּשוט בתכלית הפּשטות: סע וואַרפט עמעצער אַריין אַ שטיין, אָדער מע דערוואַרעמט דאָס וואַסער, הויבט עס אָן זיך הייבן. אַזוי האָבן זיך דעמאָלט געהויבן אחינו בני ישראל, געדראַפּעט זיך, געקלעטערט, וואָס העכער. ס'איז, נישט היינט געדאַכט, געווען דעמאָלט אַ קאָכעניש, אַ געוואַלד, אַ געפּילדער. שטיינער זענען געפלויגן, האַמערס האָבן געפּלעט יידישע קעפּ, שויבן האָבן געקלונגען. . . .

אין אַזאַ מין בהלה האָב איך זיך אויך מיישב געווען און פאַרלאָזן די זינדיקע ערד און באַקומען עלית־נשמה.

דער לייטער איז געווען משונה הויך און סטרימקע, און דראַפּענדיק זיך מיט ציטערדיקע קני און מיט אַ קלאַפּנדיקן האַרצן, האָב איך זיך דערמאָנט אָן דעם לייטער, וואָס יעקב אָבינו האָט געזען אין חלום, אַנטלויפנדיק

פאַר זיין ברודער עשו. איך האָב אַ שאַרף געטאָן דעם מוח, און ס׳איז מיר באַלד פאַרענטפערט געוואָרן, וואָס דער פסוק איז דאָ אויסן. דער לייטער, פאַרשטייט איר מיך, איז אַ רמז אויף יעקב אָבינוס קינדער. ער שטייט אָנגעבריייט פאַר אונדז, יידעלעך, פון ששת ימי בראשית, און דורות קלעטערן אַרויף און קריכן ווידער אַרונטער... איך מוז זיך מודה זיין: דער נייער דרש מיינער האָט מיר געטאָן ווילד הנאה. איך האָב זיך געפרייט, אַשטייגער, ווי עמעצער, וואָס געפינט אַ כשרע מציאה. איך האָב מיר געטראַכט אין מיין האַרצן: אַז וואויל און גוט איז דיר, פאָלק ישראל, וואָס דיך, ווי אַ מאַמע איר קינד אויף דעם שויס. צוליב איר פאַרגעסטו דיינע קערסט זיך און ווענדסט זיך. מיט אירע טייערע דרשות פאַרזיסט זי דיר דאָס ביטערקייט פון דיין לעבן, מיט אירע ליבע מעשיות פאַרשלעפערט זי ליך, ווי אַ מאַמע איר קינד אויף דעם שויס. צוליב איר פאַרגעסטו דיינע ווייטיקן און צרות, זיסע חלומות ברענגען דיר טרייסט און האָפענונג, אַ שטילער שמייכל באַשיינט דיין פנים בשעת אין די אויגן שטייען נאָך טרערן, ווי ליכטיקער טוי אויף די׳ גראָזן. און ווען אַרום און אויף דער וועלט איז פינצטער חושך, נישטאָ קיין אמת, נישטאָ קיין גערעכטיקייט, נישטאָ קיין ליבע און קיין שלום, נאָר קנאה און שנאה, גזלה און רציחה פון אַלע זייטן, — עפנט זי דיר די טויערן פונעם הימל מיט אירע הגדות, און דו זעסט געטלעכע געשטאַלטן, שוועבסט אויף די פליגלען פון דיין פאַנטאַזיע צווישן כיתות פון הייליקע מלאכים, טראָגסט זיך אַוועק ווייט־ווייט, אין וואונדערבאַרע וועלטן. אַ צערטלעכע מאַמע איז זי צו דיינע אומגליקלעכע יתומים. אַ רייכע סעודה פאַר דיינע הונגעריקע און דאָרשטיקע קינדער, אַ טייערער אוצר פאַר דיינע פיל אביונים; אַ ליבע פרוי איז זי צו דיינע פרושים, אַ חנעוודיקע כלה צו דיינע ישיבה־בחורים און תלמידי־חכמים. איר ליבע פילט אָן זייער נשמה, איר געשטאַלט איז שטענדיק פאַר זייערע אויגן, און זיי גלעטן זי און האָלובען זי און שעפן תענוג פון אירן אַ בליק און געפינען אין איר אַלע טאָג אַ נייעם טעם. אַז גוט און וואויל איז דיר, פאָלק ישראל, וואָס דו ביזט געבענטשט מיט אַזאַ ברכה! — די דאָזיקע געדאַנקען האָבן מיר אונטערגעגעבן כח, און איך האָב געקלעטערט, מיט דעם אויבערשטנס הילף: גיך און גרינג, ווי אַ קאַץ, ביז איך בין געקומען אין דער ישיבה של מעלה.

און אַזוי ווי איך בין דאָרט געוואָר געוואָרן זייער אַ סך ניצלעכע זאַכן, האַלט איך עס פאַר מיין חוב צו דערציילן וועגן זיי מיינע ברידער, כדי זיי זאָלן זיך היטן, ווען ס׳וועט קומען זייער צייט צו קריכן אויפן בוידעם, און ס׳זאָל זיך זיי נישט טרעפן דער אייגענער מכשול, וואָס מיר.

אַ ייד, אַז ער קומט אַרויף אויפן בוידעם, זאָל ער למען־השם זיך אַנידערזעצן נאָענט ביי דער טיר און זיך נישט רירן פּונעם אָרט, ביז ער וועט אַביסל אָפּכאַפּן דעם אָטעם און זיך צוגעוואוינען צו דער פּינצטערניש, וואָס הערשט אַרום און אַרום. און ער זאָל זיך נישט אַרומדרייען אַהין און אַהער איבערן בוידעם, בשעת ס׳איז אים נאָך פּינצטער אין די אויגן, כדי ער זאָל אַליין נישט געשעדיקט ווערן און נישט שעדיקן יענעם, חלילה, און ער זאָל נישט אַרומגיין מיט אַ פּאַרריסענעם קאָפּ, כדי ער זאָל זיך נישט אָנשלאָגן אָן דער קראָקווע און נישט באַקומען אַ בייל. און געדענקען זאָל דער ייד, אַז אַפילו אויפן בוידעם, וואו קיינער זעט אים נישט און הערט אים נישט, איז ער אויך נישט פריי, ווי אַ פויגל. און ווער ס׳וועט הערן די דאָזיקע עצות און וועט זיי מקיים זיין, ווען ער וועט געהויבן ווערן בשעת אַ מהומה, וועט אים זיין גוט און וואויל, אָמן סלה.

ואני — און איך מענדעלע, אַז איך בין געקומען אַרויף, האָב איך נישט אַזוי געטאָן: איך האָב זיך גענומען אַרומדרייען צווישן די באַנטעס, ווי נישט אין זיך, אַלץ געאיילט זיך, געטאַפּט, געפאַלן און ווידער אויפגעשטאַנען און געבראָדזיעט, ווי אַ בלינדער, ביז איך האָב דערהערט — עמעצער קרעכצט.

— אוי, מיין פוס! פּאַוואָליע, מיין פוס!

דערהערט דאָס קול, טו איך אַ פאַל אַנידער, ווי גרויס איך בין, און שלאָג זיך אָן אָן עפּעס טעפּ און קריגלעך. די טעפּ פּלאַצן מיט אַ טראַסק, איך בלייב ליגן נישט טויט נישט לעבעדיק. די שערבלעך און שטיקלעך גלאָז שטעכן מיך פון אונטן, און ביי דער זייט פיל איך — עמעצער באָברעט זיך אין שטויב, פּונקט ווי איך. איך קוק זיך איין — דאַכט זיך, אַ ייד, כ׳וואָלט געמעגט שווערן. אויב אַזוי, ווערט מיר אַביסל גרינגער אויפן האַרצן. איך שטעק אים אָפּ אַ שלום־עליכם, ער ענטפערט מיר עליכם־שלום. איך פרעג אים: מה שמכם? ענטפערט ער מיר: אליהו. פרעגט ער מיך — זאָג איך אים: מענדעלע מוכר ספרים. נו, ווי דער מנהג איז ביי יידן, ס׳גייט נישט אַוועק קיין פינף מינוט, זענען מיר שוין איינער מיטן אַנדערן אַ נאָענטער שמעלקע און מע דערציילט זיך בכל מכל כל. ר׳ אליהו, ווער איך געוואָר, איז אַ ליטוואַק. ער פאַרמאָגט אַ ווייב מיט זעקס קינדער, זיין פּרנסה איז — מעקלעריי, אויפן בוידעם איז ער אַרויף ווי איך, דורך עלית־נשמה בשעת דעם שטורעם. איך פון מיין זייט דערצייל אים אין איין אָטעם, מיט וואָס איך האַנדל, פון וואַנען איך קום, וואָס איך האָב דאָ אין שטאָט פאַר געשעפטן, וואו אַרום איך קום אויפן בוידעם. מיר טוט שטאַרק הנאה וואָס איך האָב דאָ געטראָפן אַ לעבעדיקן מענטשן. איך בין

זיך ממש מחיה. נישט אומזיסט זאָגט דער פּסוק: מה טוב וּמה נעים — ווי גוט און וואויל איז, ווען ברידער זיצן אינאיינעם אַפילו אויפן בוידעם.

געזעסן זענען מיר אַזוי הויך, אַז דער רעש און דאָס געפּילדער פון דער שטאָט האָט זיך דאָ געהערט זייער שוואַך. האָבן מיר דעריבער געקאָנט שמועסן, וויפיל דאָס האַרץ גלוסט, דערציילן איינס דעם אַנדערן מעשיות מיט פּאַטשטשן, ווי אין אַ שול אָדער אַ בית־מדרש להבדיל. ר׳ אליהו האָט מיר דערציילט, אַז דער בוידעם, וואו מיר געפינען זיך איצט, איז איבער אַ שטאַל פון בהמות און אַז דער באַלעבאָס פון דעם הויף איז אַ ייד, אַ סימן — די פּסחדיקע כוסות און טעפּלעך, וואָס איך האָב צעבראָכן. מסתמא, מאַכט צו מיר ר׳ אליהו, זיצט דער באַלעבאָס אַליין אויך ערגעץ־וואו אויפן בוידעם אין אַ ווינקעלע באַהאַלטן, סע העלפט נישט וואָס ער האָט אַן אייגענעם הויף מיט שטאַלן מיט כל־טוב. וואָרים קריכן אויפן בוידעם איז ביי יידן אַ מצוות עשה שהזמן גרמא — און די מצווה איז חל אויף אַלע יידן, גרויס און קליין, ווייבער און קינדער. אגב האָט מיר ר׳ אליהו איבערגעגעבן אייניקע פּרטים פון דער דריי־גאָרנדיקער שנאה, וואָס מיר זעען אין וואַרשע: דער פּוילישער ייד האָט פיינט דעם ליטווישן יידן; די פרומאַקעס, די גאָטס סטראַפּטשעס, קאָנען ניט אָנקוקן די היינטוועלטיקע אַפּיקורסים, און דער גוי האָט פיינט אַלע יידן צוזאַמען, סיי ליטוואַקעס, סיי היימישע, סיי אויפגעקלערטע, סיי פרומע. די יידן צווישן זיך רייסן זיך פאַר כבוד, קריכן איינער דעם אַנדערן אויפן קאָפּ, בלאָזן פון זיך און זענען מאָדנע בעלי־גאווהניקעס, אָבער נאָר דעמאָלט, ווען זיי האָבן צו טאָן מיט אחינו בני ישראל. קומט זיי אָבער אויס צו באַגעגענען זיך מיט אַ גוי, זענען זיי שטיל, ווי די קאַטינקעס: מע זידלט זיי — און זיי שווייגן, מע שפּייט זיי אין פּנים אַריין — און זיי מאַכן זיך נישט וויסנדיק, מע גיט זיי קלעפּ — און זיי בוקן זיך און קניען מיט גרויס הכנעה...

אינמיטן שמועס, ר׳ אליהו האָט נאָך נישט אויסגעדערציילט אַפילו אַ העלפט יידישע שבחים, ווערט ער פּלוצלונג אַנטשוויגן און טוט אַ שמאָרע מיט דער נאָז, אַקוראַט ווי ער האָט דערשמעקט עפּעס אַ פּריקרע זאַך.

— וואָס איז אייך, ר׳ אליהו? — פרעג איך אים פאַרוואונדערט. — וואָס זענט איר מיר אַנטשוויגן געוואָרן אינמיטן דעריבן?

— דער בוידעם האָט אויערן! — שעפּטשעט ר׳ אליהו דערשראָקן און לייגט אַרויף אַ פינגער אויפן מויל, ווי איינער רעדט: פּתח שין שאַ!

מיר זיצן מיט קלאַפּנדיקע הערצער; פון ערגעץ אַ ווינקל לאָזט זיך פּלוצלונג הערן אַ גערויש, ווי עמעצער סאָפּעט, עמעצער ניסט.

— גוים! — זאָג איך שטילערהייד און ציטער מיט אַלע אברים.

„יאָ, געוויס, אַזוי איז דאָס. דער אייגענער טרעלבויך, די אייגענע זקנה, די אייגענע לאַנגע פּיאות. כ׳וואָלט אים דערקענט אַפילו אָן אָפּגעשוונדענעם.“ — אַזוי רעדט ר׳ אליהו צו זיך אַליין, און צו מיר דרייט ער זיך אויס און זאָגט:

— גרייט זיך, ר׳ מענדעלע, מקבל־פּנים זיין אַן אמתן וואַרשעווער יידן, אַ וואַרשעווער פון קאָפּ ביז די פּיאַטעס, אַ וואַרשעווער מיט אַלע פּישטשעווקעס, מיט אַלע תנועות, מיט אַלע העוויות. זיין נאָמען איז ר׳ שמשון. אַליין איז ער אַ האַלבער חסיד, אַ האַלבער עם־הארץ. דאַכט זיך אַ באַלעבאָס, און פונדעסטוועגן אַ קבצן. ליטוואַקעס האָט ער פיינט ווי חזיר און מיך אויך נישט ווייניקער ווי אַלע. ער האָט דאָס דערהערט, ווי מיר שמועסן צווישן זיך, איז דאָס אים אַריין אין דער נאָז, האָט ער אָנגעהויבן ניסן... אָט שטעלט ער זיך אויף די פיס... אָט קוקט ער, אָט רירט ער זיך פונעם אָרט... אָט גייט ער צו אונדז אַלעמאָל נענטער...

ר׳ אליהו האָט נישט אויספּייעט אויסרעדן — אַהאַ, יענער איז שוין דאָ. ער קוקט זיך איין אין אונדזערע פּנימער און שרייט אויס מיט אַ שמחה:

— ר׳ אליהו! אַ טייערער גאַסט! וואָס מאַכט איר עפּעס גוטס?

— ברוך הבא ר׳ שמשון! — ענטפערט אים ר׳ אליהו מיט אַ פריילעכער מינע.—האָט קיין פּאַראיבל נישט, איך וואָלט אייך אַוודאי מכבד געווען מיט אַ פּאַטער־שטול, ווי עס קומט אַזאַ שיינעם יידן, ווי איר, נאָר וואָס טוט מען, אַז מ׳איז אין גלות? זיצט, ר׳ שמשון, לאָזט זיך נישט בעטן.

— איך זאָל דערזען דעם אייגענעם טאַטן, מעגט איר מיר גלויבן, אַז ס׳וואָלט ביי מיר נישט געווען אַזוי אָנגעלייגט, ווי אַז איך האָב דערזען אייך, ר׳ אליהו. אַ קאַטאָוועס, אַזאַ גוטער פריינט, אַזאַ אַלטער חבר! ס׳איז, זאָג איך אייך, טאַקע אַ גליק, אַזוי זאָל מיר גאָט העלפן. און ווער איז דער ייד? — פרעגט ר׳ שמשון, פאַרקאַטשענדיק די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע און זעצנדיק זיך לעבן אונדז.

— דאָס איז אַן אָנגעפּאָרענער, אַ ליטוואַק, — ענטפערט ר׳ אליהו.

— אַ קאַבצאַנסקער בין איך, נישט קיין ליטוואַק; קאַבצאַנסק איז אין גלופּסקער סביבה, פון דאָרט בין איך אַ געבוירענער און אַ דאָרטיקער בין איך כל ימי, — רוף איך מיך אָפּ מיט אַ טענה, ווי איינער, וואָס וויל פון זיך אַראָפּנעמען אַ מיאוסן בלבול.

— ס׳איז היינו הך! — ענטפערט ר׳ אליהו מיט אַ שמייכל. — ווער ס׳איז נישט אַ געבוירענער אַ וואַרשעווער, רעכנט זיך דאָ פאַר אַ ליטוואַק.

— נאַרישקייטן! וואָס איז דאָ פאַר אַ נפקא מיניה, צי אַ ליטוואַק, צי

אַ וואַרשעווער; מיר זענען אַלע יידן, און יידן זענען ברידער... שלום־עליכם! וואָס הערט זיך עפּעס ביי אייך אין קאַבצאַנסק? — פרעגט מיך ר׳ שמשון מיט אַ זיפץ און שאָקלט מיטן קאָפּ. — ביי אייך אין קאַבצאַנסק וואָס הערט זיך עפּעס גוטס? דער אויבערשטער זאָל זיך שוין מרחם זיין איבער אונדזערע יידן.

— ביי אונדז אין קאַבצאַנסק און אין די אַרומיקע שטעט — ענטפער איך כּמשיח לפי תומו — זענען מיר שוין אָפּגעקומען די צרות, ברוך השם, נאָך פאַראַיאָרן אין דער צייט, און איך הויב נישט אָן צו פאַרשטיין, פאַר וואָס עפּעס ביי אייך אַ נדחה, ווי קומט איר זיך אַזוי פאַרשפּעטיקן — אַזאַ גרויסע יידישע קהילה!

— פון אייערע רייד. ר׳ מענדעלע, קען מען פאַרשטיין, — מישט זיך אַריין ר׳ אליהו, — אַז די צרות זענען עפּעס אַ מוז, אַזוינס וואָס אַלע יידן זענען מחויב דאָס איבערצוקומען, אַשטייגער ווי דער מנהג פון כּפּרות; ביזטו אַ ייד, טאָ מוזטו זיין דאָס כּפּרה־הינדל... און ביי אונדז אין וואַרשע, שטעלט אייך פאָר, האָט מען גערעכנט, אַז דאָס איז גאָר אַ קאַבצאַנסקער קרענק, אַז דאָס איז אַן אָנשיקעניש אויף די קאַבצאַנסקער יידן פאַר זייערע באַזונדערע חטאים. דעריבער האָבן די פרומע יידן ביי אונדז זיך גאָר אינגאַנצן געמאַכט נישט ווּיסנדיק פון דעם קאַבצאַנסקער אומגליק, און די דייטשן אונדזערע האָבן געזאָגט עפּנטלעך „ברוך דיין אמת“, כּדי צו ווייזן דער וועלט, אַז ביי זיי איז בּישטאָ קיין משוא פּנים, ס׳מעג זיין אַן אייגענער אָדער אַ פרעמדער. זיי האָבן זיך דערמיט, פאַרשטייט איר מיך, געוואָלט אויספיינען, ווייזן, ס׳אַראַ לייטישע מענטשן זיי זענען.

— און איצט וואָס זאָגן זיי? איצט, אַז מ׳האָט זיי דערוויזן באותות ומופתים . . .

אין דער מינוט דערפיל איך אַ שטאַרקן קוועטש אין זייט און ווער אַנטשוויגן פאַר פּחד און ווייטיק. דאָס האָט מיר ר׳ שמשון דערלאַנגט אַ קוועטש מיט כל אמצי כּח און אָנגעוויזן מיט דער האַנט אויף עפּעס אַ נפש, וואָס איז געשטאַנען נישט ווייט פון אונדז, אָנגעטאָן ווי אַ דייטש, מיט אַ קאַפּעלוש אויפן קאָפּ. ר׳ אליהו האָט אויף אים אויסגעשטעלט די אויגן מיט דער נאָז און באַטראַכט אים פון ווייטן, נאָכדעם זאָגט ער:

— נישקשה, ס׳איז אַן אייגענער, איינער פון אונדזערע דייטשן, וואָס האָבן זיך געמוזט מטריח זיין צו אונדז איבער זכות־אבות.

דער דייטש האָט זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטן. ער איז צוגעגאַנגען און האָט זיך פאַרנייגט מיט אַ ליבלעך שמייכעלע, זיס ווי האָניק.

— שלום־עליכם, ברידער, בני ציון היקרים! — זאָגט ער צו אונדז

מיט אַ ווייך קול. — ווי גליקלעך בין איך, וואָס איך טרעף דאָ אייגענע מענטשן. דערלויבט מיר זיך אַנידערזעצן לעבן אייך און שעפּן פון אייערע קלוגע ווערטער. יידן אַז זיי רעדן, איז תמיד דאָ וואָס צו הערן און פון וואָס זיך אָפּצולערנען, וואָרים זייער שמועס איז פול מיט וויץ און מיט חכמה.

— איר רעדט דאָס, פּאַני אַלבערט! — רופט זיך אָן ר׳ שמשון, שרעקלעך פאַרוואונדערט. — איר זאָלט דאָס וועלן זיך סקאָמפּאַניען מיט פּראָסטע יידן!... פּאַן אַלבערט בכבודו ובעצמו!...

— זייט־זשע מוחל, ר׳ שמשון, רוקט זיך אָפּ אַ ביסעלע, וועל איך זיך זעצן, — ענטפערט דער דייטש מיט אַ פריינטלעכן שמייכל. — עס פרייט מיך זייער, וואָס איך טרעף דאָ אַזאַ טייערן באַקאַנטן. איר האָט דאָך נאָך געקענט מיין פּאָטער עליו־השלום. וואָס זאָגט איר, ר׳ שמשון, געווען אַן ערלעכער ייד, האָ?

— אייער פּאָטער פייבוש, זכרונו לברכה, האָב איך טאַקע זייער גוט געקענט, — ענטפערט ר׳ שמשון. — געווען אַ כשרער ייד, אַזאַ יאָר אויף מיר, רבונו של עולם. איך זע אים נאָך איצט ווי אַ לעבעדיקן, מיט זיין הדרת־פּנים, מיט דעם גרויסן ארבע־כנפות, מיט דער לאַנגער באָרד און די געגרייזלטע פּיאות. איר האָט טאַקע זיין אָנבליק, פּאַניע אַלבערט, די אייגענע נאָז, דער אייגענער פּנים, ר׳ פייבוש מיט אַלע ביינדלעך. נאָר . . . ווער האָט זיך דאָס געקענט ריכטן, אַז ר׳ פייבוש וועט גאָר הייסן פּאַביאַן און זיין זון אברהמל — אַלבערט!

— נישט דער נאָמען איז דער עיקר, — פאַרענטפערט זיך דער דייטש.

— גלויבט מיר, ר׳ שמשון, אַז אין האַרצן בין איך אַ נאַציאָנאַליסט, אַ גרויסער נאַציאָנאַליסט.

— אָט דאָס זאָג איך דאָך טאַקע, — זיפצט ר׳ שמשון און שאָקלט מיטן קאָפּ, — אָט דאָס איז דאָך טאַקע דער אומגליק, וואָס איר זענט אַ פּאָלנער גוי, אָבער אויף אַזוי פיל האָב איך גאָר נישט חושד געווען, איר זאָלט נאָך זיין אַ נאַציאָנאַליסט דערצו אויך!

— וואָס רעדט איר, ר׳ שמשון! — צעלאַכט זיך דער דייטש. — נאַציאָנאַליסט הייסט אַזוינער, וואָס איז איבערגעגעבן, צוגעבונדן . . .

— צוגעבונדן, שיינע דרשות! — קרימט זיך ר׳ שמשון. — וועמען דערציילט איר מעשיות? אויב דאָס איז די טייטש נאַציאָנאַליסט, איז שפּיפּון שוין גאָר נישט די טייטש פּיפּערנאָטער, נאָר אַ קו איז געפלויגן איבערן דאָך און געלייגט אַן איי... אדרבא, לאָמיר פרעגן אָט די יידן, וואָס וועלן זיי זאָגן.

— לאָזט געמאַך, ר׳ שמשון, וואָס האָט איר צו זיי? — פרואוו איך זיך אָננעמען די קריוודע פונעם דייטש, וואָס איז נעבעך מגולגל געוואָרן אויפן בוידעם און זוכט אַ באַהעלטעניש אונטער די פליגל פון דעם יידישקייט. — דער עיקר איז דאָך דאָס, וואָס זיי מיינען מיטן וואָרט. און זיי האָבן אייך דאָך געזאָגט בפירוש, אַז זיי זענען איבערגעגעבן צום יידישן פאָלק און צוגעבונדן צו אים מיטן גאַנצן האַרצן.

— מליצות פאַרשטיי איך נישט, — האָט זיך ר׳ שמשון פאַר׳עקשנט און געוואָרפן מיט הענט און מיט פיס. — איך ווייס מער נישט, אַז אַ ייד — איז אַ ייד — ווייטער גאָר נישט. זיין פאָטער ר׳ פייבוש — דער איז געווען אַ ייד, מקיים געווען אַלע תרי״ג מצוות און אַלע יידישע מנהגים: אויפגעשטאַנען צו חצות, געפאַסט תעניתים, געגעסן ערב תשעה באב אַן איי מיט אַש, געוויינט און געקלאָגט אויף חורבן בית־המקדש. דאָס הייסט ביי מיר אַ ייד, אָן חכמות, אָן אויבערשפיצלעך, פראָסט פשוט אַ ייד, אָן שום מליצות...

— ווען איר וואָלט ווערט געווען ביי גאָט, ר׳ שמשון, וואָלט איר פאַרשטאַנען דעם פשט פון די דאָזיקע מליצות און וואָלט געוואוסט, וואָס סע שטעקט אין זיי טיף, טיף.

אַזוי זאָגט מיין ר׳ אליהו און לאָזט זיך אַריין אין אַ האַרבן שמועס וועגן יידן און יידישקייט. פאַראַן, מיינט ער, פאַרשיידענע מדרגות צווישן די נשמות פון אחינו בני ישראל; איין נשמה איז נישט גלייך צו דער אַנדערער נישט מיט אירע נטיות, נישט מיט אירע גענג, נישט מיט איר שליחות אויף אונדזער זינדיקער ערד, וואָרים יעדע נשמה האָט זיך אַן אַנדער שורש, יעדע שטאַמט פון אַ באַזונדערער וועלט. אָט, למשל, אַזוינע יידן ווי פייבוש — זייער נשמה איז פון דעם עולם המעשה, זי ווייסט נאָר פון טון, זי טראָגט אָן טענות ומענות דעם עול פון דער תורה, דעריבער קומט איר אויס צו ליידן אויף דער וועלט צרות מיט ווייטיקן מיט שלעק, דעריבער ווייסט נישט אַזאַ ר׳ פייבוש פון קיין חיי שעה און אַלע זיינע יאָרן זענען איין לאַנגע קייט פון מאַטערניש און פלאָג... פאַראַן אָבער יידן מיט גאָר אַנדערע נשמות: ביי זיי לעבט דאָס יידישקייט נאָר אין דער פאַנטאַזיע, אין דעם כח הדמיון, זייער קראַפט איז נאָר אין רעדן, זייער אַרבעט איז זאָגן שירות ותשבחות...

אַזוי האָט ר׳ אליהו געדרשנט פאַר אונדז, און וואָס ווייטער, איז ער פאַרקראָכן אין העכערע דרכים, פאַרטיפט זיך אַזוי שטאַרק, אַז מיר זענען געזעסן ווי געפלעפט, אַביסל צעטומלט, און האָבן גאָר זיך נישט אומגעקוקט

אויף אַ בייזע פאָר יידן, וואָס זענען אַרויסגעקראָכן פון די לעכער און זיך צוגערוקט צו אונדז.

אַ קוק געגעבן אויף די יידעלעך, האָט מען באַלד געקאָנט דערקענען, אַז זיי געהערן צום „עולם המעשה״. ביידע מאָגערע, דאַרע ווי די כאָרטן, נאָר מיט דעם חילוק, וואָס איינער איז אַ דאַרער און אַ לאַנגער, דער אַנדערער אַ דאַרער און אַ קורצער, ביידע רירעווודיקע, ספריטנע, האַלטן, דאַכט זיך, אין איין לויפן. פון די דאָפּלטע אברים טוט ביי זיי יעדערער אַ באַזונדערע אַרבעט: איין אויג קוקט קיין צפון, דאָס אַנדערע קיין דרום; דאָס רעכטע באַטראַכט עפעס אויבן, דאָס לינקע פאַרפליט גאָר קיין בויבעריק; אייער אויער הערט, וואָס מע רעדט דאָ, דער אַנדערער כאָפּט פון דער לופט, וואָס מע רעדט ערגעץ אַנדערש. דערפאַר די נאָז טוט צוויי שליחותן מיט אַמאָל: ערשטנס סאָפּעט זי און שמעקט און נישטערט, צווייטנס פאַרקרימט זי זיך משונה, דרייט זיך אַהין און אַהער און זעט אויס אַזוי, אַקוראַט זי מעקלערט עפעס ביי די איבעריקע חושים, אַקוראַט ווי זי העלפט זיי אין זייער אַרבעט. איר טוט אַ קוק אויף אַזאַ מין דריי מיט דער נאָז, פאַרשטייט איר באַלד אויפן שטעל, וואָס דאָס אויג זעט און דער אויער הערט, וואָס דער מוח קלערט און דאָס האַרץ פילט, פאַרשפּאָרט איר שוין ווערטער, ביז דאָס מויל וועט אייך דערציילן אַלצדינג איינס און איינס. גענוג איין „עט!״, אַ פאָר אָפּגעהאַקטע ווערטער, אַ סמאָטשקע מיט די ליפּן — און פאַרטיק, איר ווייסט שוין אויף קלאָר וואָס מען מיינט. ווען מען רעדט, למשל, פון יידישע פרנסות, איז דאָס מויל גאָר נישט ביכולת צו מסביר זיין אַלצדינג אַזוי פאַרשטענדלעך, ווי די נאָז. איין קרים, איין שמאָרע מיט אַ משונה ביי־קול — און מע זעט שוין בחוש: אַ נעכטיקער טאָג, אַ זאַך וואָס נישט געשטויגן, נישט געפלויגן, עט, אַ פוסטער נאַרישער חלום!... די הענט ביי אונדזערע יידעלעך רוען נישט אַ רגע: זיי טאַפּן כסדר זיך און יענעם, שטופּן אייך, טאָרען אייך פון פאָרנט און פון הינטן, פאַרקריכן צו אייך אין באָרד און פאות און פאַרטייטשן אייך וואָס מע רעדט, דרייענדיק מיט די פינגער.

אין פלוג זענען די אַלע שיינע יידישע מידות נישט קיין נייעס. וויפיל אַזוינע יידעלעך באַגעגנט איר אין גאָס לויפנדיק, איילנדיק, אונטערשפרינגענדיק, אַרבעטנדיק מיט אַלע אברים, קריכנדיק איינער דעם אַנדערן אין פנים אַריין, — און איר קוקט זיך אויף זיי גאָר נישט אום. אָבער דאָ, זיצנדיק בישיבה של מעלה, איז מיר געוואָרן, אויף זיי קוקנדיק, נישט גוט ביז צום חלשן. עפעס מאָדנע געדאַנקען האָבן מיר אָנגעהויבן קריכן אין

מוט. עפעס זענען מיר זייערע תנועות, זייערע פירעכצן געוואָרן אַזוי פריקרע, אַזוי פרעמד, אַקוראַט ווי איך זע זיי דאָס ערשטע מאָל.

— רבונו של עולם! — האָב איך מיר געטראַכט. — אַלע מענטשן, וואָס דו האָסט באַשאַפן אין דיין געשטאַלט, זענען זיך נוהג מיט זייער גוף, ווי מיט עפעס רעכטס, האַלטן אים אין חשיבות, און די נשמה זייערע יאָגט אים נישט און מאָרדעוועט אים נישט; אַ מענטש, כל זמן ער לעבט, טוט ער זיך זיין אַרבעט רואיק, זיכער, ווי אַ באַלעבאָס אויף דער וועלט, זיינע אברים רירן זיך פאַוואָליע, איינגעהאַלטן, יעדערער אין זיין צייט. טו אָבער אַ קוק אויף דיינע יידעלעך, ווי זייער גוף איז צעבראָכן, צעשרויפט, צערודערט. זייער נשמה איז ענג אין איר דירה, שפאַרט זי זיך אַרויס און בלייבט הענגען אויפן שפיץ נאָז; זי טרייסלט מיט זייער יעדן אבר, ציט פאַר אַלע אָדערן, שמייסט זיי, ווי אַ באַלעגאָלע זיינע פערדלעך, שטופט זיי און שטויסט זיי און טאָרעט זיי און ברעכט זיי, און זיי ציטערן און פלאַטערן און יאָגן זיך און איילן און וואַרפן זיך ווי אין קדחת! רבונו של עולם, אַ משונה פאָלק זענען דיינע יידעלעך, איך פאַרשטיי זיי נישט!

און ווי איך קלער מיר אַזוי, פליט אַרויס אַ טויב פון איר נעסט אין ווינקל בוידעם און בלייבט שטיין אויף אַ בעליק פונקט אַנטקעגן מיר. זי שפרינגט אַהין, אַהער, זוכנדיק אַ קערנדל, זי שוועבט העכער, נידעריקער, פיקט מיטן שנעבעלע, שטעלט־אויס דאָס קעפל און קוקט זיך אַרום. דערזען, אַז איך קוק אויף איר, טוט זי אַ מאַך מיט די פליגעלעך, און בלייבנדיק שטיין פון וויטן, שטרעקט זי אויס דאָס העלדזעלע, פינטלט מיט די אויגעלעך, און קוקט, קוקט אויף מיר אַזוי טרויעריק, אַקוראַט ווי זי וויל מיר זאָגן: אוי, ר׳ מענדעלע, ס׳זאָל אייך גאָר קייִן חידוש נישט זיין, וואָס איך בין אַזאַ שפרינגערקע, אַזאַ פלאַטערדיקע, מיין ביטער מזל נויט מיך דערצו. מיינע עלטערן און מיינע עלטערנס עלטערן האָבן נישט געוואוסט דערפון: זיי האָבן צוזאַמען מיט אַנדערע פויגלען געלעבט אויף אַ שיינעם אינדזל אינמיטן ים; דאָרט איז געווען אַ רחבות, קייִנער האָט זיי נישט געטשעפעט, קיינער זיי קיין בייז נישט געטאָן, פלעגן זיי זיין געלאַסן, רואיק, זיכער, און האָבן נישט געוואוסט וואָס ציטערן הייסט. זינט אָבער די שונאים זענען אויפגעשטאַנען צו לויערן אויף מיר, בין איך געוואָרן גאָר אַן אַנדער פויגל: איך שרעק זיך פאַר יעדן שאָרך, איך ציטער פאַר יעדן קוק, אַפילו מיין גוף און מיין נאַטור האָט זיך אינגאַנצן פאַרביטן. און וואָס איר פרעגט, פון וואַנען דאָס נעמט זיך, זאָלט איר וויסן, אַז אַלע פאַרענדערונגען, וואָס קומען פאַר אינעם גוף און אין דער נשמה פון אַ באַשעפעניש צוליב די פאַרשיידענע טרעפענישן פון זיין לעבן, ווערן איבער־

געגעבן בירושה פון דור צו דור, אַזוי אַז די קינדער קומען נישט ווילנדיק אַרויס אויף דער וועלט שוין פאַרטיקע, מיט אַ געוויסן כאַראַקטער. אַזוי איז דער כלל. געדענקט־זשע דאָס און פרעגט מער נישט קיין קשיות.

— אוי, טייבעלע טייערס! אוי, ליבע כנסת־ישראל! — האָב איך געזיפצט מיט אַ שווער האַרץ.

— טאָ פרעגט־זשע נישט קיין קלאָץ־קשיות!... — דערהער איך פלוצים רעדן לעבן מיר, און עמעצנס אַ האַנט כאַפט מיך אָן ביי דער קני און טאָרעט מיך. דאָס האָט דער לאַנגער ייד זיך געאַמפערט מיטן קורצן, נאָר איך האָב ביז אַהער נישט געהערט זייער וויכוח, ווייל איך בין געווען פאַרטיפט אין געדאַנקען. איך קוק זיך אום: דער קורצער איז שטאַרק פאַרפלאַמט, האַלט מיט ביידע הענט זיין חבר ביי דער פאָלע און רעדט, טענהט, קאָכט זיך פאַר די איבעריקע, ווי איינער אויף אַ דין־תורה:

— בלאָטע שבבלאָטע, זאָג איך אייך, פוסטע דיבורים!... וואַרט אַ וויילע, לאָזט מיך, — היצט זיך דער קורצער און שפרינגט דעם לאַנגן אין פנים אַריין, צופענדיק אים ביי דער פאָלע, — הערט, וואָס איך וועל אייך זאָגן, הערט! די מעשה דערפון איז אַזוי, מיר גייען צום וואָקזאַל, גייען מיר, איך און ער, פלוצים אַ רעש, אַ געפילדער... זאָג איך אים: ר׳ יעקב, קומט, זאָג איך, אַנישט פאַרשפעטיקן מיר דעם יאַריד אין בויבעריק! מאַכט ער צו מיר: איך האָב מורא פאַר די כלבים, האָב איך, אַ קשיא אויף אַ מעשה, זיי קאָנען מיר נאָך וואַרפן אַ שטיין, ימח שמם זאָלן זיי ווערן! זאָג איך: וואָס איז, איר זענט עפעס אַ פאַרצעלייענער אָדער אַ גלעזערנער, זענט איר, וואָס איר ציטערט אַזוי פאַר אַ קלאַפ? קומט, ברודער, זאָג איך אים, בויגט איין, זאָג איך, דעם קאָפ און לאָמיר גיין, וואָרים פרנסה איז נישט קיין שפילכל — פרנסה, און אַז מיר פאַרשפעטיקן דעם יאַריד ליגן מיר ביידע, ברוך השם, אין דער ערד ליגן מיר. מיינט איר, ער הערט? רעד צו דער וואַנט און רעד צו אים איז אַלץ איינס. איך זאָג: בויבעריק! און ער טענהט: כלבים! איך בעט זיך ביי אים: סטייטש, יאַריד! און ער ענטפערט: ער האָט מורא! גאָט איז מיט אייך, זאָג איך אים, ר׳ יעקב, וואָס טוט נישט אַ ייד צוליב פרנסה? ס׳איז דען עפעס אַ נייעס, איז דאָס? ס׳איז דאָך מעשים בכל יום, זאָג איך, אַ ייד שטייט דאָך תמיד אויס אַלערליי שלעק און מאַכט זיך גאָר נישט וויסנדיק דערפון. אם כן, זאָג איך, מורא האָבן פאַר אַ קלאַפ — וואָלט מען דאָך געדאַרפט גאָר אינגאַנצן זיך אַוועקלייגן און שטאַרבן, שונאי ציון, זאָג איך צו אים. אַפילו גבירים, זאָג איך, בויגן זיך אין דרייען, קריכן אויף אַלע פיר און זענען מקבל באהבה אַ קלאַפ און אַ שפיי אין פנים, אַבי פרנסה. ווער שמועסט אַזויבע אביונים

ווי מיר... נישט געזאָרגט, ר׳ יעקב! זאָג איך צו אים, מיר האָבן אַ גרויסן גאָט, האָבן מיר. פאַרגעסט נישט, זאָג איך, אַז מיר זענען קבצנים, עניים, דלפנים, זאָג איך, פאַרגעסט נישט, אַז איר האָט איבערגעלאָזט אין דער היים אַ ווייב מיט קינדער אָן אַ קאָפּיקע ביי דער נשמה; פאַרגעסט נישט, זאָג איך, אַז איך, אייער שותף, האָב אויך אַ פולע שטוב מיט קינדער, קיין עין־הרע, אַז אונדזערע טעכטער פאַרזיצן אָן נדן, אַז די מלמדים רייסן די הויט שכר־לימוד, אַז דער באַלעבאָס מאָנט דירה־געלט, אַז דער יאַריד איז אונדזער גאַנצע אָנהאַלטעניש, דער יאַריד, זאָג איך. נאָר גיי, רעד, טענה, אַז סע נעמט אים נישט. ער האָט זיך איינגעשפּאַרט: ניין, ניין און ניין! וואָס זאָגט איר מיר, מאַכט ער, בויבעריק, ר׳ שמואל? איך האָב מורא, זאָגט ער; אַפילו צו די רויטע יידעלעך וועל איך נישט גיין איבערן סמבטיון, ווייל ער וואַרפט מיט שטיינער, זאָגט ער, אַ כל־שכן קיין בויבעריק. און וואָס מיינט איר — כך הוה! ער נעמט די פיס אויף די פלייצעס און לויפט. איך פוץ נאָך אים! הערט, רבותי! ס׳איז דאָך אַן אַקט מיט אַ יידן, זאָג איך אייך. ער האָט מורא פאַר גזלנים, האָט ער — און אַליין איז ער אַ גזלן אויף זיין אייגענע ווייב און קינדער און אויף מיר, זיין שותף — אַן אמתער גזלן, זאָג איך אייך. אַ מענטש שטאַרבט סיי־ווי זיבן מאָל אַ טאָג פאַר הונגער — און דאָ איז ער פלוצים געוואָרן אַ ציטעריקער, ער האָט מורא פאַר שטאַרבן. אַז אַך און ווי איז מיר, זאָג איך אייך, אַז אַך און ווי צו מיינע גאָלדענע געשעפטן. אַז סך־הכל זיץ איך דאָ און דער קאָפּ איז מיר אין בויבעריק! געוואַלד, יידן, דער יאַריד, דער יאַריד, יידן!...

אַזוי רעדט שמואל דער קורצער, זיפּצנדיק מיט אַ שווער געמיט, און דערביי שטרעקט ער אויס אַ האַנט און טאַפּט אָן ר׳ שמשונס בויך.

— דער ווייטיק איז אַוודאי זייער גרויס, מיר מוזן אָבער מקבל זיין באהבה אַלצדינג, — פּרואווט ר׳ שמשון צו טרייסטן שמואל דעם קורצן, און דערביי רוקט ער זיך אָפּ, כדי יענעמס האַנט זאָל אים נישט דערלאַנגען. — זאָרגט נישט, ר׳ שמואל, דער אויבערשטער וועט אייך ממלא זיין. נאָך אַ שעה, צוויי, וועט ווערן שטילער, וועט איר קאָנען פאָרן קיין בויבעריק...

— הערט, אָט דאָס טענה איך דאָך! — כאַפּט זיך אויף ר׳ יעקב. — סטייטש, אָט דאָס האָב איך אים דאָך געזאָגט פון אָנהויב אָן: ווילט נישט זיין קליגער פון אַלע יידן, ר׳ שמואל. „חבי כמעט רגע“, ווי אין פּסוק שטייט. לאָמיר איבערוואַרטן, זאָג איך, ביז ס׳וועט ווערן שטילער. נאָכדעם וועלן מיר פאָרן גלייך מיט אַלע יידישע סוחרים...

— ער זאָגט! — קרימט אים איבער ר׳ שמואל דער קורצער, שפּרינגענדיק אויף ר׳ יעקבן און אָנטרעטנדיק אים אויף די פינגער פון די פיס. — ער זאָגט, פּססס... געהערט אַ גרויסע חכמה! „ס׳וועט ווערן שטילער"! אַז סך־הכל ווערט דאָך קיינמאָל נישט שטילער. זינט די יידן זענען אין גלות. אדרבא, מיר וואָלטן געמעגט וואַרטן... אונדז, יידעלעך, וועט שוין זיין גוט אָדער אויף יענער וועלט, אָדער לשנה הבאה בירושלים... און אַז נישט, טאָ מאַך נישט קיין טענות: גיי, רוק זיך, בן־אדם, און זאָל דער אויבערשטער פירן, ווי ער פאַרשטייט. אונדזערע עלטערן האָבן אויך שטענדיק געבויגן דעם קאָפּ, און פונדעסטוועגן האָבן זיי, בישקשה, געמאַכט גאָר נישט קיין שלעכטע געשעפטן...

אָט אַזוי האָט זיך געצויגן דער שמועס, ביז ס׳איז אַרויפגעקומען אויף מסחר, און אויפן בוידעם איז געוואָרן אַ יאַריד. יידן רעדן וועגן משא־מתן, ווייזן אַרויס זייער חריפות. יידן האָבן טאַקע שטאַרק חשק צו מאַכן עפּעס אַ געשעפטל, שלעפּט מען אַרויס פון דער קעשענע און מע ווייזט איינער דעם אַנדערן פּראָבעס, און מע טרעפט אַ מקח, און מע דינגט זיך. נאָר איך האָב נישט געהאַט וואָס איינצורעדן, וואָרים מה אנו ומה חיינו, וואָס איז סך־הכל מיין מסחר — יידישע ספרים, וואָס קיינער דאַרף זיי נישט און קיינער וויל זיי נישט קויפן. בין איך מיר געזעסן אַ פאַרצאָגטער, און אין די אויערן האָבן מיר אַלץ געקלונגען שמואל דעם קורצנס ווערטער. שרעקלעכע בילדער האָבן זיך מיר פאָרגעשטעלט אין מיין פאַנטאַזיע, אַ געוועב פון שווערע נסיונות האָט זיך געצויגן פאַר מיינע אויגן. אין דעם געוועב פּאָרפּלען זיך, ווי פליגן ביי דער גסיסה, אַלערליי סוחרים און מעקלערס און חלפנים און קרעמערס און הענדלערס און שדכנים און אַנדערע יידן מיט משונה־ווילדע פּרנסות. אַלע מאַטערן זיך, מוטשען זיך אויפן טויט, שרייען געוואַלד — די פּרנסה קומט זיי אָן ערגער ווי קריעת ים־סוף. אַלע לעבן אין הוילע ציטערניש, קיינמאָל נישט זיכער מיט לייב און לעבן. אַלע קלאָגן זיך, באַוויינען זייערע וויסטע יאָרן, זייער שפּלות, זייערע חרפּות בזיונות, וואָס סע קומט זיי אויס צו ליידן בגלוי ובסתר, יעדערער וועדליק זיין פּרנסה. אַ בייטש, אַן אומדערבאַרעמדיקע בייטש הענגט איבער יעדן פון זיי, אַ צורר — אַן אכזר פאַראומערט דאָס לעבן, פאַרשוועכט דעם כבוד, פאַרמיאוסט יעדע אַרבעט, מאַכט אַ תל פון דעם מענטשנס נשמה... די בילדער וועבן זיך, ציען זיך, גאַנצע מחנות פאַרקלאָגטע, פאַרביטערטע, געפּייניקטע, צעווייטיקטע גייען דורך פאַר מיינע אויגן, און זייערע קולות, זייערע זיפצן, זייערע קרעכצן גיסן זיך צונויף אין איין מוראדיק געזאַנג, וואו עס הערט זיך דאָס מיאַוקען פון קעץ, דאָס

פֿישטשען פֿון מייז, דאָס בילן פֿון הינט, דאָס געפֿילדער פֿון טשערעדעס, דאָס הילכן פֿון דונערס, דאָס פֿייפֿן פֿון שטורעם־ווינטן, דאָס רוישן פֿון שטאַרקע, ברייטע, מעכטיקע טייכן. אוי, איז דאָס אַ געזאַנג! אַזוי זינגען שדים, רוחות, מלאכי־חבלה אין פֿינצטערן גיהנום, ווען זיי טאַנצן מיט ווילדע מכשפֿות אויף זייערער אַ חתונה פֿאַר סמאל'ן און זיין ווייב לילית.

— אוי, שמואל, שמואל, וויפֿיל ווייטיקן דיינע ווערטער האָבן אויפֿגערירט אין מיין האַרצן! אוי, סע טוט אַזוי ווײ... הער־זשע אויף, שמואל, לאָז געמאַך! — האָט עפּעס געשריגן אין מיין נשמה.

איך האָב זיך אויפֿגעהויבן און בין צוגעגאַנגען נעענטער צו דער חברה, כדי צו פֿאַרטרייבן די שווערע געדאַנקען.

דאָרט איז געווען שטיל. דער עולם האָט געזיפֿצט, יעדערער פֿאַר זיך, און מער פֿון אַלע ר' שמשון, וועלכער האָט זיך אַלע ווײלע געקראַצט, געטאַפּט זיך ביים בויך, געקנייטשט מיט די פּלייצעס. געמאַכט מאָדנע העוויות, באַלעקנדיק זיך אַלע מאָל מיט דער צונג און שלינגענדיק דאָס שפּייעכץ, ווי איינער רעדט: אוי, געוואַלד, עסן!... ר' שמשונס מאָגן, פֿאַרשטייט איר מיך, איז אַ פּראָסטע בריאה, ווי אַלע מאָגנס; ער וויל גאָר נישט וויסן פֿון די אַלע חקירות און שפּאַרענישן וועגן עקאָנאָמישע געזעצן און וועגן מענטשלעכע רעכט און וועגן אַנדערע אַזעלכע טיפֿע ענינים; ער גייט זיך מיט זיין גאַנג, אַז אַ מענטש מוז עסן, וואָרים אויף דערויף איז ער באַשאַפֿן געוואָרן, אַ מענטש מוז זאָרגן פֿאַר זיין קישקע כל זמן ער לעבט, און דאָ העלפֿן נישט קיין שום וויכוחים און קיין שום לאָדענישן. ר' שמשונס מאָגן האָט געשריגן אין איין אָטעם: עסן! די איבעריקע מאָגנס, מיינער אויך בתוכם, האָבן אונטערגעהאָלפֿן, און אַלע אינאיינעם האָבן געזונגען איין מזמור: עסן, עסן, עסן!

גאָט גרייט אָבער אָן די רפֿואה פֿאַר דער מכה. אַנטלויפֿנדיק האָב איך מיטגענומען מיט זיך דאָס רענצל, וואו עס איז געווען אַ היפּש ביסל צדה לדרך; איצט האָב איך אָנגעהויבן טאַפּן אַרום און אַרום און אַז איך האָב עס מיט מזל געפֿונען, האָב איך געבעטן דעם עולם עסן. יענע איז געוואָרן ליכטיק אין די אויגן, ווען זיי האָבן דערזען די טייערע מאכלים: ברויט און רעטעך און אוגערקעס און ציבעלעס און קנאָבל. נאָר באַלד איז די שמחה פֿאַרשטערט געוואָרן און אַלע האָבן אַראָפּגעלאָזט די נעז: סטייטש, נישטאָ קיין וואַסער צום וואַשן! וואָס זאָל איך אייך זאָגן, מע זאָל גאָר דערצו נישט געפּראַוועט ווערן: מענטשן זענען הונגעריק, סע פֿאַלט זיי אַרויס די נשמה, און דאָ ליגן פֿאַר זיי אַזוינע געשמאַקע פּאַטראַוועס, און זיי טאָרן נישט געניסן. סע איז געווען ווי מיט יענעם זינדיקן אין גיהנום,

וואָס סע הענגען אים איבערן קאָפּ צווייגן אָנגעזעצט מיט די בעסטע פּירות, און אַז ער וויל זיך צורירן צו זיי, רוקן זיי זיך אָפּ העכער. הקיצור, מיר האָבן געהאַט, לא עליכם, שטאַרקע האַרץ־קלעמעניש, ביז דער אויבערשטער האָט זיך אויף אונדז מרחם געווען און מיר האָבן זיך דערמאָנט, אַז בשעת הדחק מעג מען אָפּרייבן די הענט אין די באַלקנס פּונעם דאַך, איז מען אויך יוצא. מיר, פּשוטע יידן, האָבן נישט געמאַכט קיין סך שהיות און האָבן געריבן די הענט אין יעדן בעליק, וואָס האָט זיך אונדז געטראָפן. דער דייטש אָבער, וואָס איז געווען אַ גרויסער צוכט, האָט זיך אָפּגעשיידט פון דעם איבעריקן עולם און איז געגאַנגען זוכן אַ ריינע קראָקווע. זוכנדיק, האָט ער געפונען אין עק דאַך אַ פול קריגל מיט וואַסער און האָט עס בכבודו ובעצמו געבראַכט צו אונדז מיט גרויס שמחה. מיר האָבן זיך געוואַשן, ווי עס געהער צו זיין, און אָפּגעווישט די הענט מיט אונדזערע פּאָלעס, מחילה. ר׳ שמשון האָט מיט איין פּאָלע פון זיין קאַפּאָטע געווישט זיינע אייגענע ידים און די אַנדערע פּאָלע האָט ער געגעבן דעם דייטש, וועלכער איז ביי אים דערהויכט געוואָרן צו דער מדרגה פון אַ בעל־תשובה.

— היט זיך, רבותי, דאָ זענען פּסחדיקע כלים! — האָט דער דייטש אונדז געוואָרנט בשעתן עסן, כדי צו באַרימען זיך מיט זיין יידישקייט. — דאָס זענען געוויס פּסחדיקע כלים און דער גרויסער כוס דאָרטן איז דער כוס פון אליהו הנביא. זייט־זשע מוחל, רוקט זיך אָפּ אַביסל ווייטער, כדי ס׳זאָלן נישט פאַלן אַהער קיין ברעקלעך, חלילה.

אַלע האָבן זיך אָפּגערוקט, קוועלנדיק פאַר נחת. איך בין אויך פריילעכער געוואָרן און גענומען באַטראַכטן די קאָמפּאַניע.

— וואָס איז דאָס? — פרעג איך פאַרוואונדערט, דערזעענדיק, אַז ר׳ שמשון איז אָנגעטאָן אינעם דייטשס קאַפּעלוש און דער דייטש אין ר׳ שמשונס זיידענעם קאַשקעט און ביידע האָבן אַ פּנים פון חוזק. — וואָס האָט איר דאָס פּלוצים פאַרביטן די יוצרות?

— איצט זעט איר שוין, רבותי, האַ? וואָס האָב איך דען געזאָגט פריער: ר׳ מענדעלע, קיין עין־הרע זאָל אים נישט זיין, האָט פּשוט געכאַפּט אַ דרעמל. איצט זעט איר שוין אַליין, אַז איך בין גערעכט! — אַזוי זאָגט ר׳ שמשון צו דער קאָמפּאַניע, און אַליין קוועלט ער אָן, שמלעצט זיך ממש פאַר שמחה, אַקוראַט ווי ער האָט ווער ווייסט וואָס אויפגעטאָן. — יאָ, ר׳ מענדעלע, איר האָט, ס׳זאָל איך צו קיין חרפּה נישט זיין, אַ ביסעלע אונטערגעדרעמלט, ווייסט איר נישט, וואו מיר האַלטן אין דער תפילה. הער אַלבערט . . .

— רופט מיך נישט אַלבערט, — האַקט דער דייטש אים איבער די רייד, — רופט מיך אברהם, מיר האָבן דאָך אַזוי אָפּגערעדט.

— וואויל, יישר כחכם! — זאָגט ר׳ שמשון, און דאָס פּנים שיינט ביי אים, ווי די זון אינמיטן תמוז. — בשעת איר, ר׳ מענדעלע, זענט געשלאָפן, האָבן מיר געבעטן אָט דעם אָדון ר׳ אברהם, ער זאָל מוחל זיין זיך אַרויפדראַפּען אויף די באַנטעס און אַ קוק געבן, וואו האַלט עס אינדרויסן... אויף דראַפּען זיך און קלעטערן, מוזט איר וויסן, איז ער טאַקע אַן עילוי, אַ תכשיט, אַ גאון בישראל. נאָר וואָס דען, דעם קאַפּעלוש זיינעם האָט זיך בשעת מעשה געטראָפן אַ מכשול: ער האָט זיך אָנגעשטויסן אָן אַ קראַקווע און איז אַראָפּגעפאַלן. ס׳איז דאָך אָבער אַן עבירה, אַ ייד זאָל קריכן בגלוי ראש, האָב איך אים געגעבן מיין קאַשקעט און אַליין אָנגעטאָן זיין ספּאָדיק. פּארו עלי ופארי עליו. איצט איז ער טאַקע אַן אמתער פּייבוש מיט אַלע ביינדלעך. איך קוק אים אָן און איך האָב באמת הנאה, ווי איר זעט מיך אַ יידן! אַ קלייניקייט — זכות אָבות. נישט אומזיסט זאָגט מען: אַ יידישע נשמה קען מען נישט שאַצן. אַ ייד בלייבט אייך אַ ייד, צי ער וויל, צי ער וויל נישט. וואַרט, איך וועל אייך דערציילן, וואָס איך האָב געהערט פונעם אַלטן, זכרונו לברכה...

— און וואָס הערט זיך עפּעס דאָרט אונטן? — טו איך אַ פרעג, בשעת ר׳ שמשון האַלט זיך ביי דער באָרד און איז זיך מכין צו אַ ברייטן שמועס.

פיר פאָר אויגן האָבן אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט אַ מאָל. אין דעם קוק איז געווען אי האַרץ־ווייטיק, אי חרפה, אי קלעמעניש, — אַשטייגער, ווי אין דעם קוק פון אַ קינד, וואָס האָט באַקומען אין חדר קלעפּ, שמיץ און סטוסאַקעס, און די מאַמע פרעגט עס, וואָס האָט עס אַזאַ שלעכט פּנים. דאָס קינד שווייגט, זאָגט נישט אַ וואָרט, און די מאַמע פאַרשטייט שוין אַליין, וואָס באַטייט דער קוק, וואָס באַטייט דאָס שווייגן... אוי, פאַרשטייט זי!

אָט אַזוי זענען זיך יידן געזעסן אויפן בוידעם און געשמועסט פון וועלט־זאַכן, אַריינגעבראַקט אַלע מאָל אַ גלייך־ווערטל, אונטערגעפּעפערט מיט אַ וויץ, אַריינגעמישט ווען ניט ווען אַ שטיקל תורה, אַן אגדתא — און דער דייטש זיצט און הערט און שלינגט יעדעס וואָרט און ווערט ממש גרעבער ווי לענגער. ער אַליין מישט זיך אויך אַריין אין שמועס, לויבט דאָס יידישע פאָלק אין טאָג אַריין, קלאַפּט זיך על־חטא אויף זיינע אייגענע זינד און אויף די זינד פון זיין גלייכן, וואָס האָבן זיך געלאָזט פאַרפירן פון דער סטרא אחרא און האָבן פאַרלייקנט זייער יידישקייט. הכלל, אין דער ישיבה של מעלה איז געווען שלום ושלווה. אויס קנאה, אויס שנאה, אויס

רוגזה. אַלע קוועלן אָן איינס פּונעם אַנדערן. דער חסיד איז אַ ברודער מיט דעם מתנגד, און דער משכיל מיט זיי ביידן; ר׳ אליהו דער ליטוואַק און ר׳ שמשון דער פּוילישער ייד און אַלבערט דער סטרא־אחראניק און דאָס צוגעקומענע פּאָרל — כולם אהובים, כולם ברורים, אַלע לעבן, ווי אונטער דער זון; מע עסט ציבעלעס און רעטעך און אוגערקעס און מע דערציילט די שבחים פון דער כנסת ישראל און מע פּאַרקריכט העט־העט, גאָר אין די הויכע מדרגות. ווען נישט דער דאַך מיט די נידעריקע באַנטעס איבערן קאָפּ, וואָלטן זיי זיך, כּלעבן, געלאָזט אַ טענצל, אונטערזינגענדיק „מה־יפית״. מע איז פּלוצלונג געוואָרן שטאַרקע מחותנים, מע פּרעגט זיך אויס פון די געשעפטן, מע גיסט אויס דאָס האַרץ, די געפילן, מע האָט רחמנות איינער אויפן אַנדערן, און אַלע האָבן איין דעה, איין האַרץ און איין מוח: וואָס איינער זאָגט איז ביי די איבעריקע תורת לאָקשן, אַלע זענען מוכן ומזומן צו פאָלגן, אַלע זאָגן צו, אַז דאָרט, אונטן, ווען מע וועט, אם־ירצה־השם, איבערקומען די שלעכטע צייט, וועט מען נאָר טאָן חסדים איינער מיטן צווייטן. מיך האָט מען אויך, חלילה, נישט פאַרגעסן: ר׳ שמשון און דער דייטש האָבן מיר צוגעזאָגט הרים וגבעות. זאָל נאָר גאָט העלפן, מע זאָל זיך זען אונטן געזונטערהייט. סטייטש, יידן־ברידער, יידן דאַרפן העלפן אַ יידן אין אַ נויט...

כאַפּן אַ דרעמל נאָכן וואַרמעס איז דאָך אַן אמת פאַרגעניגן, וואָס איז דאָ צו רעדן! ווער שמועסט נאָך, אַז מע פאַקעוועט זיך אָן מיט רעטעך און מיט ציבעלעס, וויפיל דאָס האַרץ גלוסט. האָב איך מיר טאַקע אויסגעקליבן אַ ווינקעלע אויפן בוידעם, אַביסל ווייטער פון דער איבעריקער חברה, אויסגעצויגן זיך, אַזוי ווי איך בין גרויס, אונטער אַ קראָקווע, אויסגעגלייכט די ביינער און זיך מכין געווען צום תענוג פון שלאָפן. ליג איך מיר אַזוי, דאָס האַרץ קוועלט אָן פאַר נחת, די שמועסן פון דער חברה הערן זיך גאָר נאָענט, און פון די שמועסן גיסט זיך אויף מיר אַ גאַנצער שטראָם פון פאַנטאַזיעס און משונהדיקע דמיונות. עפּעס זע איך וואונדערבאַרע זאַכן, אַלטע און נייע, אַזוינע, וואָס האָבן זיך יאָ אַמאָל געטראָפן, און אַזוינע, וואָס זענען גאָר נישט געשטויגן, נישט געפלויגן; עפּעס זע איך נח׳ס תיבה אויף די וואַסערן פונעם מבול. אין דער תיבה זיצן אַלערליי באַשעפענישן, אומריינע בהמות אינאיינעם מיט ריינע, חיות קליינע און גרויסע גאָר אָן אַ צאָל. אַ קו מיט אַ בער, אַ וואָלף מיט אַ שאָף, אַ טיגער מיט אַ ציקעלע זענען געוואָרן נפש אחת, לעבן אין שלום, קרימען נישט איינס דעם אַנדערן אַ האָר. צרת רבים האָט געמאַכט אַלע גלייך, עפּעס האָט מען גאָר פאַרגעסן אַלע רייסענישן, אַלע מחלוקות. ביי נח׳ן מיט די זין

איז אויך שלום ושלווה. שם, מיט אַ היפּשער נאָז, קיין עין־הרע, מיט אַ לאַנגער צוויי־שפּיצעכדיקער באָרד ביז איבערן גאַרטל, מיט געגרייזלטע פּיאותלעך, איז אָנגעטאָן אין אַ לאַנגער חסידישער קאַפּאָטע, — אַ פאַרגעניגן צו קוקן. ער זיצט זיך אין קאַנטאָר איבער דעם גרויסן קאַסע־בוך און ציילט און חשבונט ווי אַ סוחר — אַ קאַטאָוועס, מע מוז פאַרגרייטן עסנוואַרג — פּראָוויזיע בלע״ז — פאַר אַזאַ מחנה בהמות און חיות; חם, אַ פּראָסטער ברודער מיט אַ לאַנגן טשוב און אַן אָפּגעבערענט פּנים, איז אָנגעטאָן אין אַ שמויסן פּעלצל, צוגעגאַרטלט מיט אַ רימענעם גאַרטל, אויף די פּיס פּראָסטע לאַפּטעס — ער אַרבעט, האָרעוועט און ברענגט דעם ברודער זיינעם אַלערליי עסנוואַרג, כל המיני תבואות און פּירות, וואָס וואַקסן אויף דער ערד, און ווען ער גיט זיי איבער שם׳ען, בויגט ער זיך נאָך און בוקט זיך פאַר אים מיט גרויס דרך־ארץ. חם אַרבעט און שם צעטיילט, צעגיט יעדער באַשעפעניש, וויפיל זיי דאַרפן האָבן. און אויף אַ ווייכן דיוואַן, פאַרפּוצט ווי אַ פּרינץ, ליגט זיך יפת, אַ רואיקער, אַ לויטערער, מיט אַ טייערן ציגאַר אין די ציין. ער גלעט זיך די וואָנצעס, שמייכלט צופרידן, און אַמאָל קוקט ער אויף שם׳ען מיט שפּאָט און פאַראַכטונג, ווי אויף אַ מעקלער, אַ נידעריקע בריאה, און אַן אַנדערש מאָל זינגט ער אים שירות ותשבחות: סטייטש, אָן אים וואָלט זיין באַלעבאַטישקייט גאָר נישט געקאָנט האָבן קיין קיום, ווען נישט ער, וואו וואָלט ער גענומען אַ כוסה. אָט די דריי נפשות זענען באַשאַפן געוואָרן נאָך אַמאָל, אַמאָל, זיי לעבן נאָך פון ששת ימי בראשית אָן. פון זיי האָבן זיך שוין גענומען אַנדערע אַזוינע באַשעפענישן נאָכן מבול און ביז היינטיקן טאָג...

און ווי איך ליג אַזוי און קוק און טראַכט, דערהער איך אַ גרויס געפּילדער און דערזע — אַ שווערע מחנה רוקט זיך איבער אַ פעלד, ס׳איז אַ ליאַרעם, אַ טומל, אַ שטיקעניש, אַ געוואַלד. איך טו פלוצלונג אַ פאַל אַראָפּ פון מיין אָרט און ליג שוין עט אונטן. אַרום און אַרום לויפן, איילן יידן, מע שטופּט זיך, מע ווייסט נישט איינער פונעם אַנדערן. ס׳איז פינצטער חושך, פלאַקערס פייער ברענען אין געדיכטן טומאַן, דער רויך הייבט זיך ווי זיילן, און איבער אונדזערע קעפּ הענגט, ווי אַ דאַך, אַ גרויסער, שרעקלעכער באַרג. באַהאַלטן זיך איז נישט מעגלעך, אָפּקירעווען איז נישטאָ וואו.

— נעמט! — דונערט אַ מעכטיקע שטימע, אַ געטלעכע שטימע. — נעמט די תורה, איר נאַראָנים, וואָס איר הערט נישט אויף בענקען נאָך ציבעלעס און קנאָבל, אַנישט ווערט איר באַגראָבן דאָ אויפן אָרט!...

— נעשה ונשמע — שרייט דאָס קהל אין איין ציטערניש, און יעדער

ייד כאַפט דעם אַנדערן פאַר דער פאָלע, טוליעט זיך צו אים פאַר שרעק — און אַלע ווערן איינס.

איך שריי אויף פאַר גרויס האַרץ־קלעמעניש, איך האַלט זיך פעסט אין עפעס אַ יידנס קאַפאָטע און הער נישט אויף צו געוואַלדעווען מיט אַ משונה קול: — נעשה ונשמע.

— קומט, פעטער! — הער איך ווי עמעצער רופט מיך, און עפעס אַ האַנט טאָרעט מיך ווי פונעם שלאָף.

— אוי, אַ דאַך, אַ באַרג ווי אַ דאַך! — שריי איך אַ צעטומלטער און ציטער מיט אַלע אברים.

— נישקשה, נישקשה, ר׳ מענדעלע! שרעקט זיך נישט. ס׳איז שוין, דאַנקען גאָט, אַריבער. יידעלעך קריכן שוין, ברוך־השם, פון די לעכער. ווי זאָגט דער פסוק: לאהלו ישראל! זייט מיר געזונט — איך גיי שוין.

דאָס רעדט אליהו...

איך כאַפ זיך אויף — ס׳איז אַלצדינג געווען אַ חלום. איך באַטראַכט זיך און סע ווערט מיר קלאָר דער פשט פון דעם חלום. דעם באַרג, הייסט עס, און דעם דאַך האָבן מיר דאָס צו פאַרדאַנקען — מיר און אונדזערע עלטערן און אונדזערע עלטערנס עלטערן, וואָס מיר לעבן אַזוי לאַנג און וואָס ס׳איז דאָ צווישן אונדז אַ שטיקל פריינטשאַפט. חברים כל ישראל און כל ישראל ערבים זה בזה פונעם באַרג סיני ביזן היינטיקן טאָג...

איך קוק זיך אַרום: שאַ, שטיל, נישטאָ קיין לעבעדיקער מענטש אויפן בוידעם...

ב.

אין דער ישיבה של מטה

אַז עמעצער האָט זיך אַ שטיקל צייט אַרומגעבלאָנקעט, ווי אַ גר, געמוטשעט זיך אין דער פרעמד, נישט געטאָגט דאָרט, וואו ער האָט גענעכטיקט, און נישט גענעכטיקט דאָרט, וואו ער האָט געטאָגט, פאַרשטייט ער ערשט דעם טעם פון אַן אייגענער היים. שטיין אויף דער ערד מיט ביידע פיס, וויסן, אַז די ערד שאָקלט זיך נישט אונטער די פיס — אָן דעם קאָן דאָך נישט לעבן דער גוף, נישט די נשמה פון אַ מענטשן. איך, אַז איך בין אַראָפגעקראָכן פון דעם בוידעם, האָב איך זיך זייער שטאַרק פאַרבענקט נאָך אונדזער אַן אייגן שטיקל ערד...

שטיי איך מיר אַזוי אין גאַס, איך גלייך מיר אויס די ביינער נאָכן גלות פונעם בוידעם און קוק מיר אויף גאָטס וועלטל מיט אַ מין ליבשאַפט,

מיט אַ מין וואַרעמקייט, ווי אַ פּיצל קינד אויף זיין געטרייער מאַמען. אין האַרץ איז מיר עפּעס אַזוי גוט, אַזוי ווייך, אַ מחיה. אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס דו האָסט באַשאַפן אַזאַ וואוילע וועלט, אַזאַ טייערע וועלט. אַ קיל ווינטעלע בלאָזט פון ערגעץ, גלעט ווי אַ סאַמעט און דערקוויקט מיר ממש די נשמה. אויפן הימל שפּאַצירט זיך אַרום אַ קלאָרע, לויטערע לבנה. זי קוקט אויף מיר מיט לייטזעליקייט פון אויבן, און ווינקט צו מיר און שמייכלט און בעט זיך: ר' מענדעלע, זעט ווי שיין איך בין; ר' מענדעלע, זייט־זשע מיך שוין מקדש, וועט איר מיר ממלא זיין מיין פּגימה און אין אייך אַליין וועט אויך אַריין אַ נייע נשמה. — ברוך יוצרך! — שריי איך און שפּרינג מיט ליבשאַפט אַנטקעגן מיין זיווג, און איך בין זי מקדש כדת ישראל אַנטקעגן אַ גאַנצער עדה פון טויזנטער בלישטשענדיקע שטערן. אַלע ווינטשעווען מיר צו פון דער ווייטנס: מזל־טוב, מזל־טוב, אין אַ גוטער שעה, זאָל גאָט געבן גליק אויף כל ישראל. פריילעך, לעבעדיק, ווי אַ חתן, גיי איך מיר מיין וועגס און קום אַריין אין דער אכסניה.

מיד און צעבראָכן פון אַ גאַנצן טאָג, טו איך אַ פאַל אויפן בעטל און ווער אַנטשלאָפן אַזוי ווי איך שטיי און גיי — אין דער קאַפּאָטע און אין די פאַרפאָראָשעטע שטיוול. שלאָפן שלאָף איז ווי אַ געהרגעטער, ווי אַ טויטער, און שוויץ, לא עליכם, אַ גאַנצע נאַכט ווי נאָך אַ באָד. פאַרטאָג, ס'איז נאָך בלוי אין די פענצטער, כאַפּ איך זיך אויף, אַ צעטומלטער, אַ פאַרדולטער, איך ווייס אַליין נישט, וואו איך בין און וואָס סע טוט זיך מיט מיר. אין קאָפּ זשומעט, די אויגן קאָן איך נישט עפענען, דאָס לייב טוט וויי, איך קאָן נישט רירן מיט אַן אבר און דאָס האַרץ קלאַפּט, די שלייפן האַמערן, אין קאָפּ דרייען זיך משונה־ווילדע געשטאַלטן, עפּעס בילדער פון מיין לעבן, פון קינדווייז אָן ביז די עלטערע יאָרן, אָבער אַלץ אָן אַ סדר, אויסגעמישט, איבערגעדרייט, ווי אין אַ שדים־טאַנץ. אָט שפּרינגט אַ שד אינעם געשטאַלט פון אַ באָרוועס שייגעצל אָן פלודערן, נאָר מיט אַ העמדל אויפן הוילן לייב און אַ שמויסן היטל אויפן קאָפּ. ער יאָגט זיך נאָך עפּעס אַ ייִנגעלע, רייצט אויף אים דעם הונט, וואַרפט שטיינער — און דאָס ייִנגעלע וויינט. איך דערקען דעם ייִנגלס קולכל — דאָס איז איך, איך, דער קליינער מענדעלע. דאָס שיטן זיך אויף מיר טאַקע קלעפּ און שטעקנס און סטוסאַקעס און צרות און שלעק — פרעג, פאַר וואָס, וואָס האָב איך זיי געטאָן? איך שריי נישט מיט מיין קול און לויף אַהיים, צום טאַטן. דער טאַטע וועט זיי געבן. זע איך אַ זאַק מיט ביינער ליגט אויפן בעט, אונטן אַ בינטל שטרוי, אויבן — אַ צעריסענע, צעפליקטע קאַפּאָטע. אוי, אָט דאָס איז מיין טאַטע, מיין באַשיצער, ער וועט דאָס מיך פאַרהיטן פון אַל־דאָס

ביין. אָט דאָס איז אונדזער ברויט־געבער, אַ טאַטע פון קינדערלעך, זאָלן געזונט זיין — דער איינציקער בעל־מפרנס אין דער גאַנצער משפּחה. ער איז הויט און ביין, די באַקן איינגעפאַלן, די נאָז סטאַרטשעט, די אויגן — ווי פאַרגליווערט, און דאָס מויל איז אָפן, די ברוסט הייבט זיך און פאַלט, אינעווייניק זיצט עפּעס, כריפּעט און גיסט זיך איבער, אין האַלדז כאָרכלט.

דאָס האַרץ טוט מיר ווי, סע שמאַרצט יעדער אבר, איך ציטער פון קאָפּ ביז די פּיס.

און די בילדער ציען, יאָגן, שוועבן אָן אַן אויפהער, איין בילד געקניפּט און געבונדן אין צווייטן. אָט איז אַ שמחה, אַ גדולה, קלעזמער שפּילן, פּויקן ברומען, קולות שרייען, פּילדערן, ווי ביי קעץ אויף אַ חתונה. אָט גייט אַרויס אַ יונג קאָטערל אויסגעפּוצט ווי אַ בן־מלך, הינטער אים אַ כאַפּטע, אַ גאַנץ געזעמל: מע שטופּט זיך, מע לויפט, מען שפּרינגט איינער פאַרן אַנדערן, מע כאַפּט אַ טענצל: מזל־טוב, קאָטערל! מזל־טוב, נאַריש בהמהלע! וועסט שוין זיין, מענדעלע, אַ ייד אין אַ גוטער שעה, וועסט פלאָדיען קינדערלעך און וועסט אַקערן מיט דער נאָז, זוכן, נישטערן, מיט וואָס צו פאַרשטאָפּן די פּיסקלעך דיינע קליינע עופהלעך! צוגעקומען אַ נייער קבצן אויף דער וועלט... און אָט רייסט זיך אַ קינד, פאַרגייט זיך נעבעך אין וויגעלע, און אַרום פּישטשען גרעסערע קינדערלעך. ס'איז אַ קלאָג, אַ צרה, אַן אומגליק, כאָטש לייג זיך אַוועק און שטאַרב...

אין קאָפּ רוישט מיר, דאָס האַרץ פלאַטערט, יעדער אבר ציטערט.

און די בילדער יאָגן, שוועבן: אָט סקריפּען עפּעס נישט קיין געשמירטע רעדער, סע פּייפט אַ בייטש, סע שלעפּט זיך אַ פערדל — אַ פּגירה, דאָס ביידל איז שווער מסוכן, און אינמיטן דערינען באַווייזט זיך שרה בת טובים מיט אַ גאַנץ רעדל ווייבער, צדקניות, גבאיטעס, מלומדתטעס, צנועותטעס. אַלע האָבן, קיין עין־הרע, ניין מאָס רייד, אַלע גראַגערן אין איין אָטעם, און יעדע שטרעקט מיר אַ פּעקל תחינות, אַלטע און נייע, און בעט זיך רחמים: ר' מענדעלע, האָט רחמנות אויף אַ יידישער טאָכטער, נעמט אונדז אַריין אין אייער ביידל! און אַלע קלאַפּן, ווי די גענדז, און שיטן און שיטן מיט רייד, אַז מע קאָן טויב ווערן. אינמיטן דערינען קערט זיך איבער דאָס ביידל, די קליאַטשע בלייבט נעבעך ליגן אויף אַ זייט, מיט אַן איינגעצויגענעם האַלדז און אָפענע אויגן. אַ פיינע בריאה, כ'לעבן! דער האַלדז — דאַר, טרוקן, אויפן רוקן אַ מכה, די באַקעס איינגעפאַלן, די ביינער שטעקן אַרויס פון אונטער דער אויסגעריבענער פעל. זי ליגט, די יפהפיה, און מאַכט מיט די זייטן, און צאַפּלט זיך און וואַרפט זיך און קרעכצט.

פון אַלע זייטן הערט זיך אַ קלאָג אַ געוויין, אַ יללה. אַרום און אַרום — אַ שטורעם, אַ גערודער; די ערד ציטערט, דער הימל שאָקלט זיך, איך אַליין שוועב אין דער לופטן, ווי אַ פעדער. אונטער מיר — אַ טיפער תהום, אַרום מיר — די גרויסע ברייטע וועלט, אָן אַן אָנהויב, אָן אַ סוף. און אין דער לופטן פליט עפּעס אַ קאָפּ, פלאַטערט, ווי אַ זומער־פייגעלע, שוועבט אַהין און אַהער און רוט נישט אַ רגע. אָט בלייבט ער נישט, און אָט באַווייזט ער זיך ווידער, שווימט פאַר מיינע אויגן — און מאַכט דערביי משונה העוויות: קריצט מיט די ציין, ווינקט מיט די ברעמען. איך האָב זיך נאָך נישט גוט איינגעקוקט — איז ער שוין ווידער נישטאָ. און פלוצלונג ווערט אַ גרויסער פחד, אַ מוראדיקע אימה, סע פליען פונקען, סע ציען זיך פייערדיקע טייכן, סע בליצט און סע דונערט און סע קאָכט און רעש'ט. סע בלאָזט אַ שופר און איך דערזע איבערן תהום אַ פאַפירענע בריק. יידעלעך, עם אלהי אברהם, קומען צו גיין צו דער בריק; דאַרע, קוואַרע, אויסגעדיייוערטע, פאַרחושכטע, פאַרפינצטערטע, איינגעהויקערטע, איינגעקאָרטשעטע, ציען זיי זיך מחנותוויז מיט די שטעקנס און מיט די טאָרבעס אויף די פּלייצעס, און אַלע שטופּן זיך צו דער בריק, אַלע פּילדערן, שרייען, ליאַרעמען, קריכן איינער דעם אַנדערן אויף די קעפּ, און בשעת איינער וויינט, זינגט דער אַנדערער דווקא אַ זמר, בשעת די קריגן זיך, שמועסן די אַנדערע גאָר פריינטלעך. מיטאַמאָל דערזע איך ווידער דעם קאָפּ, ער שוועבט אין דער לופטן גאָר נאָענט לעבן מיר. איך קוק זיך צו: דער קאָפּ האָט אַ באָרד און פּיאות, אַ לאַנגע נאָז און אַ פאַרקנייטשטן שטערן, די אויגן ווינקען, די ליפּן קרייעצן זיך — און אויפן פּנים איז אויסגעגאָסן אַ צער. אוי, אַ יידישער קאָפּ איז דאָס, אַ יידישער קאָפּ שוועבט אַרום אין דער לופטן. נישטאָ קיין גוף, נישטאָ קיין זוואַניע פון אַ גוף, נישטאָ קיין הענט און פיס, קיין לייב און לעבן, נאָר איין קאָפּ שוועבט אין דער לופטן... אוי, רבונו של עולם, אַלצדינג וואָס דו ווילסט, נאָר נישט אָנקוקן דעם קאָפּ!... אַ ציטער כאַפּט מיך אַרום, סע וואַרפט מיך פאַר פחד. איך כאַפּ זיך אויף און עפן אויף די אויגן.

דער אייגענער אַלקער אין דער אכסניה, דאָס אייגענע בעטל. אַרום און אַרום קלומקעס, פּעקלעך גרויסע און קליינע; אין ווינקל שאָקלט זיך עפּעס אַ פאַרוויקלטע געשטאַלט, שפּרינגט מאָדנע אונטער און מאַכט מיטן קאָפּ. וואָס איז דאָס? פאַר מיינע אויגן איז נאָך אַלץ געשטאַנען יענער קאָפּ, וואָס כ'האָב געזען אין חלום... איך קוק זיך איין און דערזע אַ ייד אין אַ טלית און תפילין; ער דאַוונט, שאָקלט זיך, וואַרפט זיך, אַרבעט מיט אַלע אברים, רוט נישט אַ מינוט; אָט שטעלט ער זיך אויף די שפּיץ פינגער און

הייבט־אויף די הענט, אַט בייגט ער זיך אויס און לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ, ווי אַן עבד נכנע פאַר זיין שטרענגן באַלעבאָס.

אַז אַ ייד זאָל זיך לייגן שלאָפן אַליין אין אַן אַלקער און אויפשטייענדיק דערזען אין דעם אייגענעם אַלקער נאָך איינעם, און אַמאָל נאָך צוויי און דריי אורחים, — דאָס איז אין די וואַרשעווער יידישע אכסניות אַ וואָכעדיקער גאַנג. מע האָט, פאַרשטייט איר מיך, רחמנות אויף אַ יידן, מע וויל אים נישט לאָזן שלאָפן אַליין, טוט מען אים אַ נחת־רוח און מע פאַרדינגט אין דעם אייגענעם אַלקער, בשעת ער שלאָפט, אַמאָל איין בעטל, אַמאָל נאָך מער. אין אַן אַנדער צייט וואָלט דאָס מיך דווקא נישט געאַרט: ערשטנס האָט דערפון הנאה דער באַלעבאָס פון דער אכסניה, צווייטנס וואָס קאָן שאַטן אַן איבעריקער ייד אין אַ חדר? וואָס איז — די לופט? פון וואַנענזשע איז געדרונגען, אַז מען דאַרף אין דער פרעמד זיין אַ גרעסערער מפונק ווי אין דער היים? אין דער היים שלאָפט מען דאָך יאָ, קיין עין־הרע, מיט זעקס פופקעס אין איין בעט — און מען מאַכט נישט קיין וועזן: אַ ייד איז נישט קיין פריץ... יענעם פרימאָרגן אָבער האָב איך דווקא געהאַט חשק צו בלייבן אַליין: ערשטנס, בין איך, לא עליכם, נאָך געווען גוט אויסגעמוטשעט פון דער נעכטיקער בייזער מהומה, היינט די וויסטע חלומות, וואָס איך האָב זיך אָנגעזען אַ גאַנצע נאַכט, האָבן דאָך מיך אויך געקאָסט אַ שיין ביסל געזונט. באַדאַרף זיך גראָד איצט טרעפן אַזאַ מין אָנשיקעניש — אַ ווילד־פרעמדער ייד. נו־נו! בין איך געלעגן אויף דעם בעטל, אַ מידער, אַ ברוגזער און געטראַכט, קוקנדיק אויף מיין גאַסט: ר' קרוב, איך וואָלט זיך דווקא נישט געמאַכט קיין לאָך אין קאָפּ, ווען איר טראָגט זיך אָפּ פון דאַנען מיט אייערע פעקלעך; איך דאַרף אייך האָבן פונקט ווי אויגן־ווייטיק... און גלאַט איז מיר דער ייד געווען פריקרע מיט זיין וואַרפן זיך, זיינע משונהדיקע העוויות. אַגב כאַפּ איך נאָך שטילערהייט אַ קוק אויף די קלומקעס: אַ קשיא אויף אַ מעשה, סע קאָן פון דאָרטן אַרויסקריכן נאָך אַ פאָר יידעלעך...

אַ מאָדנע זאַך! זינט איך לעב, דריי איך זיך אַרום צווישן קלוגע, איבערגעשפיצטע, פראַקטישע יידן פון כל המינים, און האָב, דאַכט זיך, קיינמאָל נישט געהערט, מען זאָל אויף מיר זאָגן: אָט דער נפש איז אַ שוטה, ער איז נישט אינגאַנצן קלאָר. דאַרפט איר נאָך האָבן גרעסערע כיטראַקעס, ווי אַשטייגער, אונדזערע סוחרימלעך, פראָצענטניקעס, רייכע באַלעבעסלעך? האָבן זיי אויף מיר שטענדיק געזאָגט: אַהאָ, ר' מענדעלע! אים דאַרף מען נישט אַריינלייגן קיין פינגער אין מויל, ער איז אַ מבין אויף אַ טשאַד און פאַרשטייט אַלע אונדזערע מאַניפאָרגעס; אים איז נישט אַזוי גרינג צו

כאַפן אויף דער ווענטקע. און פונדעסטוועגן, אַז איך הויב זיך אַמאָל אָן צוקוקן צו זיך אַליין און באַטראַכט, וואָס איך טו און וואָס איך דענק און פיל, ווער איך שטאַרק פאַרוואונדערט און איך פרעג זיך אַליין: צי בין איך אינגאַנצן ביי די געדאַנקען? מיין נשמה איז ווי אַ שותפותדיקע דירה, וואו יעדער שכן קער זיך נישט אָן מיט דעם צווייטן, יעדער איינער טוט זיין שליחות און איז אַ באַזונדערע קראַפט, אַ נשמה פאַר זיך, יעדער איינער ווייזט זיך אַרויס אין אַזוינע געפילן, וואָס זענען אַ היפוך איינער פונעם צווייטן. נישטאָ אין מיר קיין איינציקער געדאַנק, קיין איינציקע אייגנשאַפט, וואָס ס'זאָל נישט זיין לעבן אים אַן אַנדערע, אַ פאַרקערטע. אַמאָל שווייגן זיי, די פאַרשיידענע נשמות, לאָזן איינע די אַנדערע צו רו — ווי אַ הונט מיט אַ קאַץ, וואָס האָבן געמאַכט שלום אויף אַ קורצער צייט — אַמאָל אַמפערן זיי זיך, מאַכן אינעווייניק אַ מהומה, ווי אין אַ דול־הויז, רחמנא לצלן, און איך ווער צעמישט, צעטומלט, צערודערט: אָט ווילט זיך דאָס, אָט ווילט זיך יענס, אָט טראַכט איך אַזוי, אָט טראַכט איך פונקט קאַפויר. אייגנטלעך בין איך אין דעם פרט נישט קיין אויסנאַם: יעדער מענטש פאַרענדערט זיך מיט דער צייט, קיינער בלייבט נישט אַזוי ווי ער איז געווען. נאָר וואָס דען? איינער בייט זיך אין אַ משך פון יאָרן, איינער אין אַ שעה, אין אַ מינוט; און איך בין פון יענע ווייניקע, וואָס צוויי פאַרשיידענע געפילן באַהערשן זיי אין איין צייט, אין איין רגע, אָן אַ שום הפסק צווישן איינעם און דעם צווייטן. אָט, דאַכט זיך, בין איך טרויעריק, און אין דער זעלביקער רגע ווילט זיך מיר שוין לאַכן. אָט שטיי איך מיט דרך־ארץ פאַר איינעם פון אונדזערע גדולים, אונדזערע באַרימטע מיוחסים, וואָס האָט באַוויליקט זיך אַראָפצולאָזן צו מיר פון זיין הויכקייט און מיר דערציילן, ווי רייך ער איז, ווי גרויס ס'איז זיין חכמה, זיין תקיפות, זיין צדקה, זיין גוטסקייט; איך הער, דאַכט זיך, איך גלויב אים, איך שלינג יעדעס וואָרט, ווי הייסע פאַרפל, און האָב משונה הנאה; אין דער אייגענער צייט, אָבער, פרעג איך זיך שטילערהייט: אפשר איז ער אַ שקרן? און ס'קומט מיר אַרויף אַ מחשבה: וואָס וואָלט, אַשטייגער, געווען, ווען איך שפיי אים אָן אין פנים? אָדער ווען איך גיב אים אַ גלעט איבערן בעקל און זאָג מיט אַ געלעכטערל (צום חכם): ביזט אַ טיפש, אַ געשלייערטע האַנדזיע! (צום גביר און בעל־צדקה): קמצן! כלב שבכלבים! (צום תקיף): נידעריקע בריאה, מיאוסער וואָרעם, דו לעקסט דאָך דעם שטויב פאַר די פיס פון אַ שטאַרקן! (צום פוסטעפאַסניק, וועלכער פאַרשטעלט זיך פאַר אַ גרויסן געלערנטן, אַ חוקר־קדמוניות): פוילע שמאַטע, ליימענער גולם, מיסט־קאַסטן, אַלטער שטרוי־זאַק... און ווי איך גיב דאָס אַ טראַכט,

פיל איך שוין, אָט־אָט שטופּט מיך עפּעס צו טאָן, צו האַנדלען: די ליפּן רירן זיך, די הענט קאָנען נישט רוען, סע קאָסט מיך טרחה זיי איינצוהאַלטן. אַזוי איז מיין טבע, און אַזוי טרעפט מיט מיר זייער אָפט. אַזוי איז געווען אויך יענעם פרימאָרגן: איך ליג אַן אָנגעדרודלטער, אויף דער נשמה איז מיר ביטער, פאַסקודנע, פון דעם יידן מיט זיין דאַוונען שלאָגט מיר צום האַרצן; און פלוצלונג זאָג איך מיר: דו נאַר איינער! גאָט האָט דיר דאָך צוגעשיקט אַ טייערן אוצר, אַ גאָלדענע כלי — אַ יידן, וואָס מע דאַרף אַזוינעם זוכן, און דו ליגסט און ביסט גאָר אין כעס: אַמער שטיי אויף, נעם זיך צו אים, פרעג אים אויס, באַטראַכט אים, וואָס איז ער פאַר אַ נפש. און ווי איך האָב דאָס נאָר אַ טראַכט געטאָן, — אַהאַ! איך בין שוין גאָר נישט צעטראָגן, איך שמייכל שוין, איך קריך שוין אַראָפּ פונעם בעטל, שטעל זיך אויף די פיס — און גיי.

און ווי איך גיי אַזוי צו מיין בן־זוג, קערעוועט ער זיך אויס צו מיר און גיט אַ שפּיי אין מיין זייט אַריין: דאַנקען גאָט, הייסט עס, געפּטרט דאָס דאַוונען! פון דעם שפּיי אַליין און פון דער פרומער מינע, וואָס מיין ייד האָט דערביי געמאַכט, האָב איך באַלד פאַרשטאַנען, אַז ער איז נישט קיין גראָבער יונג, קיין עם־הארץ. אַזוי קען שפּייען נאָר אַן איידעלער ייד, אַ בן־תורה — און וואָס זאָל איך זאָגן? טאָקע דערמיט אַליין האָט ער תיכף נושא־חן געווען אין מיינע אויגן אַזוי ווי ער שטייט און גייט, מיט די קנייטשן אויפן פנים, מיט די צעקאָטשמעטע גרוי־שוואַרצע באָרד און פיאות, מיט דעם הויכן שטערן, פאַרלאָפענע אויגעלעך, דעם קנאָפּ אויפן גאָרגל און דעם איינגעבויגענעם רוקן. וואָרים אַז מע שמועסט פון אַ יידן, איז דאָך נישט שייך צו פרעגן, צי ער איז שיין, צי ער איז שטאַלטנע. עט! נישט קיין יידישע זאַך. דעם יידנס חן איז אין זיין יידישקייט.

אויסגעשפּיגן „עלינו“, דערלאַנגט מיר דער ייד שלום, און באַלד ווער איך געוואָר, אַז ער הייסט ישראל. נו, אַז איך קען שוין דעם יידן ביים נאָמען, דאַרף איך אים דאָך שוין, ווי דער שטייגער איז, פרעגן, פון וואַנען ער איז, אַנישט וואָלט דאָס נישט געווען קיין דרך־ארץ. פרעג איך אים, ענטפערט ער מיר, מסתמא, מיט אַ פראַגע, פון וואַנען בין איך, — אויך, ווי דער שטייגער איז, צוליב דרך־ארץ. כאַפּ איך זיך אָבער נישט מיט מיין תשובה, ענטפערט מיר ר׳ ישראל מיט אַ גמרא־ניגון:

— און אַז איר וועט שוין וויסן, למשל, אַז איך בין פון דלפונעווקע, פון ליטע, טאָ וואָס וועט זיין?

— פון דלפונעווקע! — שריי איך אויס, אַ פאַרוואונדערטער, און

טראַכט מיר ביי זיך: גאָט, ווי גרויס זענען דיינע ניסים! אָט טרעפן זיך צוויי יידן, דאַרף איינער זיין פון קאַבצאַנסק און דער אַנדערער פון דלפונעווקע. אַפנים, אַז דאָס וואָס ס'איז דאָ אין איין יידישן קאַנט, דאַרף זיין אויך אינעם צווייטן: דאָ קבצן, דאָרט דלפון...

— וואָס־זשע חידושט איר זיך אַזוי, ר' קרוב? איך פאַרשטיי נישט. אפשר געפעלט אייך נישט מיין שטאָט? — ברומט אַרויס ר' ישראל און קוקט מיך אָן מיט כעס. — דלפונעווקע איז, קיין עין־הרע, אַ שטאָט — אַ כרך, פול אָנגעפּאַקט מיט יידן. דלפונעווקער יידן זענען באַרימט אויף דער גאַנצער וועלט, אַפילו קריסטן האָבן מיט זיי צו טאָן, ברוך השם. פון דער קאָמיסיע האָט איר גאָר נישט געהערט?...

— חס וחלילה, ר' ישראל! — ענטפער איך מיט אַ געלעכטערל און סטאַרע זיך אים באַרואיקן. — איך האָב, ווי איר זעט מיך לעבן, נישט געמיינט גאָר נישט. פאַרקערט . . . איך חידוש זיך נאָר. ווייל מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַ סימן טוב פאַר אונדז ביידע...

— וואָס? רעדט ווערטער! — זאָגט ר' ישראל און נעמט מיך דורך מיט די אויגן.

— איך מיין, וואָס קאַבצאַנסק און דלפונעווקע האָבן זיך דאָ געטראָפן. איך אַליין בין, דאַרפט איר וויסן, אַ קאַבצאַנסקער! אַ שפּילעכל — קאַבצאַנסק! ס'איז דאָך אויך עפּעס נישט פון די קליינע שטעטלעך; יידן, ברוך השם, ווערט דאָרט מער פון טאָג צו טאָג.

אָט אַזוי לאָזן מיר זיך אַריין מיט ר' ישראלן אין אַ שמועס וועגן קאַבצאַנסקער און דלפונעווקער יידן, ווי אַזוי זיי לעבן, ווי אַזוי זיי פירן זיך, סיי אין וועלט־זאַכן, סיי אין יידישקייט. און איך ווער ביסלעכווייז געוואָר, אַז צווישן אַ וואָלינער יידן פון קאַבצאַנסק און אַ ליטוואַק פון דלפונעווקע איז דאָ נישט קיין קנאַפּער חילוק. יענער, דער וואָלינער, האָט אַ שמאָלן מוח און אַ ברייטע קישקע; די פאַנטאַזיע טראָגט אים, דאָס בלוט קאָכט; תורה לערנען האָט ער פיינט, אָבער צו די סודות פון דער תורה האָט ער גרויס חשק; ער גלויבט אין אַ בעל־מופת, אַ ייד צי אַ גוי, להבדיל, אַלץ איינס; אַ ליאַדע טרעפער איז ביי אים פאַררעכנט פאַר אַ שטיק נביא, אַ ציגיינער — פאַר אַ גאַנצן בלעם; ער עסט ווייסע בולקע און טרינקט אַ גלעזל ווייַן אויף דער וועלט, אויב ער האָט נאָר; דער רייכער יאָגט זיך נאָך אַ שיינעם פאַעטאָן מיט ברענענדיקע סוסים מיט אַ יפהפיה דערצו. זיך אַליין האַלט דער וואָלינער פאַר אַ גרויסן חכם, אַ קאָפּמענטש... דער ליטוואַק, פאַרקערט, האָט אַ ברייטן מוח און אַ שמאָלע קישקע; ער פליט נישט אין הימל אַריין, ער יאָגט זיך נישט נאָך פאַר־

באַרגענע זאַכן, ער לערנט גמרא — און פאַרנעמט. עסן עסט ער טרוקן ברויט איינגעטונקט אין ראָסל פון הערינג. טרינקען טרינקט ער קאַלט וואַסער, דערפאַר טרייסט ער זיך מיט אַ האָפענונג אויף אַ שטיק שור־הבר און אַ פאַס יין המשומר — אויף יענער וועלט. דער רייכער ווייסט נישט פון קיין קאַרטעס מיט קיין פאַטאַנעס, ער גייט זיך פאַוואָלענקע צו פוס, במחילה. אַז די ליטוואַקעס האַלטן זיך פאַר תלמידי־חכמים און גרויסע קאָפ־מענטשן — איז איבעריק צו זאָגן.

אָט אַזוי זיצן מיר מיט ר׳ ישראלן און רעדן און קוועלן ממש אָן אײנער פונעם אַנדערן. פלוצלונג עפנט זיך די טיר און ס׳קומט אַריין אין איילעניש די באַלעבאָסטע.

— זייט־זשע מוחל, יידן, — זאָגט זי מיט אַ בייזער און אַ בקשה אינאיינעם, — זייט־זשע מוחל, לאָזט דאָ איבערזעצן דעם יונגן מאַן, ביז סע וועט ווערן ליידיק אַ באַזונדער צימער. ס׳איז טאַקע מיינער אַ באַקאַנטער, קאָן איך אים נישט אָפזאָגן.

מילא, וואָס האָבן מיר געקאָנט טאָן? אַנטקעגן אַ באַלעבאָסטע קאָן מען נישט זיין קיין עזות־פנים. האָבן מיר צוגעשוויגן.

טאַקע באַלד האָט זיך געעפנט די טיר. מ׳האָט אַריינגעטראָגן אַ פאָר רענצעלעך און עטלעכע פעקלעך און ס׳איז אַריינגעקומען אַ יונגערמאַן. לכתחילה האָבן מיר זיך אויף אים ווייניק וואָס אומגעקוקט: מיר זענען זיך געזעסן אין אַ ווינקל און, ווי פריער, געפירט אונדזער שמועס מיט דעם גרעסטן פאַרגעניגן. רעדנדיק, זענען מיר אַרויפגעקומען אויף די שבחים פון דער כנסת־ישראל און אויף דער יידן־פראַגע — אַן ענין, וואָס ווערט נישט אַלט ממצרים ועד הנה.

— רבותי! — זאָגט צו אונדז דער יונגערמאַן, אַז מיר זענען אַנטשוויגן געוואָרן אויף אַ רגע. — רבותי, אַזוי ווי ס׳האָט זיך שוין אַזוי געמאַכט, אַז איך שטיי מיט אייך אין איין צימער, וועט איר מיר אפשר מוחל זיין, וואָס איך מיש זיך אַריין אין אייער שמועס. אמת, איר זענט עלטערע יידן, איך בין נאָך אַ יונגער מאַן, איר טראָגט לאַנגע קאַפאָטעס, איך אַ קורץ רעקל, אייער דור האַלט אין שטאַרבן, מיינער — גייט ערשט צום לעבן! אָבער לאָז דאָס נישט זיין קיין מחיצה צווישן אונדז. מיר זענען דאָך אַלע יידן און ליידן אַלע פון איין גלות, זענען מיר אַלע איינס...

די ווערטער זענען אונדז זייער געפעלן. מיר האָבן זיך אומגעקוקט אויפן יונגנמאַן מיט אַ זיסער מינע און מיט יענעם ליבהאַרציקן שמייכעלע, מיט וועלכן עס קוקן עלטערע אויף אַ וואויל קינד; אונדזער שמייכעלע האָט באַטייט: ביזט טאַקע אַ נאַרעלע, אַ יונג האָנכען מיט אַ געל

שנאָבעלע, דו האָסט אָבער אין אונדזערע אויגן דעם זיבעטן חן. דער יונגער־מאַן איז געווען אַ שיינער, אַ שוואַרץ־חנעוודיקער. רעדנדיק איז ער שטאַרק אַריין אין התפּעלות, געמאַכט מיט די הענט און געאַרבעט מיט אַלע אברים. אויף ר׳ ישראלס פּראַגע, ווי אַזוי ער הייסט און מיט וואָס ער האַנדלט, האָט ער געענטפערט קורץ און שאַרף:

— איך הייס בן־ציון . . . און קיין סוחר בין איך נישט.

— הייסט עס, איר זיצט אויף קעסט?

— וואָס גאָר קעסט?! — ענטפערט בן־ציון מיט אַ שמייכל. — איך בין אַ בחור!

— אַ בחור מיט אַ בערדל! נו־נו! שיינע יאָרן! אַז אַך און וויי צו מיינע שונאים. ווי געפעלט איך עפּעס היינטיקע וועלט? — וואונדערט זיך ר׳ ישראל און קוקט אויף מיר מיט אַזוינע אויגן, ווי איינער וואָס זעט עפּעס אַ מאָדנע זאַך און גלויבט זיך אַליין נישט, און בעט, מע זאָל אים געבן צו פאַרשטיין דעם אומגעלומפּערטן ענין. איך שווייג אָבער, און ר׳ ישראל שטעלט ווידער אָן ביידע אויגן אויפן יונגנמאַן:

— אויב נישט קיין באַווייבטער און נישט קיין סוחר, וואָס־זשע איז פאַרט אייער געשעפט?

— זאָלן זיך שוין אַנדערע פאַרנעמען מיט געשעפטן, — ענטפערט בן־ציון און מאַכט מיט דער האַנט, ווי איינער וואָס איז עפּעס מבטל. — זאָלן לופט־מענטשן האַנדלען־וואַנדלען, זוכן דעם ווינט אין פעלד. איך — גיי קיין ארץ־ישראל.

מע זאָל געווען ר׳ ישראלן דערלאַנגען אַ קלאַפּ אין קאָפּ אומגעריכט, וואָלט ער זיך נישט געדאַרפט אַזאַ וואָרף טאָן, ווי דערהערנדיק אַזוינע רייד. ער האָט נאָר געעפנט מויל און אויערן און נישט געקאָנט אויסרעדן אַ וואָרט. איך האָב זיך אַריינגעמישט און גענומען טענהן מיטן יונגנמאַן אויף מיין שטייגער. דעם אמת זאָגנדיק, האָט מיך דער נפש שטאַרק פאַראינטערעסירט.

— האַ, קיין ארץ־ישראל? — זאָג איך אים. — ווי קומט אַזאַ יונגער־מאַן קיין ארץ־ישראל? אַהין פאָרן דאָך אַלטע יידן, זקנים, וועלכע שטייען שוין מיט איין פוס דאָ, מיטן אַנדערן אויף יענער וועלט. און וואָס טוט מען דען אין ארץ־ישראל? מע עסט די חלוקה, מע דאַוונט און לערנט, ביז סע קומט די צייט — קערט מען אום די נשמה דעם רבונו של עולם און דעם גוף נעמט־צו די הייליקע ערד. איר זענט דאָך אָבער נאָך יונג, בלוט און מילך. איר זענט נישט קראַנק נישט אויפן גוף, נישט, דאַכט מיר, אויפן מוח, ווי־זשע קומט איר אַהין?

— זאָלן טאַקע יענע פאָרן אַהינצו שטאַרבן, אויב זיי געפעלט אַזוי, איך וויל אָבער פאָרן לחיים טובים ארוכים ולשלום.

דער דאָזיקער ענטפער איז מיר עפעס נישט געווען שטאַרק צום האַרצן. נישט, חלילה, ווייל איך האָב דערפילט אין אים אַ שטיקל פחיתות־הכבוד, נאָר גלאַט דער נוסח פון די כפרות איז מיר אויסגעקומען פריקרע, אַזוי אַז איך האָב נישט ווילנדיק אַ דריי געטאָן מיט דער נאָז. בן־ציון האָט פאַרשטאַנען, וואָס דער דריי באַטייט, און האָט באַלד טאַקע גענומען פאַרטייטשן וואָס ער מיינט:

— איך האָב דאָך אייך שוין געזאָגט, רבותי: מיר זענען אַלע יידן און ליידן אַלע פון איין גלות... צרות האָבן מיר אַלץ־איינע, צרות אַלטע און נייע, אָבער אין די געפילן אונדזערע איז פאַראַן אַ גרויסער חילוק. אייך, אייער דור, קאָן מען פאַרגלייכן מיט אַ חולה, וועלכער קרענקט שוין לאַנגע יאָרן: די קרענק האָט זיך אַזוי איינגעגעסן אין זיינע ביינער, אַז ער פילט זי שוין גאָר נישט, אַז סע אַרט אים שוין נישט, וואָס ער ווערט צעפוילט לעבעדיקערהייט; אייך קאָן מען פאַרגלייכן מיט אַ קבצן, אַ שלעפער, וואָס האָט שוין אָנגעוואוירן די חרפה: אים איז אַלץ איינס, מע מעג אים זידלען, מע מעג אים שפייען אין פנים, אַבי די פרנסה, אַבי דער מאָגן זאָל זיין זאַט; אים מעג מען וואַרפן דאָס שטיקל ברויט, ווי אַ הונט, ער איז צופרידן — אַבי ער לעבט. איי, ווי אַזוי לעבט ער, צי אין נחת, צי אין צער, צי אין רחבות, צי אין אָרעמקייט, צי ער האָט כבוד, צי ער ליידט חרפות־בזיונות, — דאָס וויל ער גאָר נישט פרעגן, וואָרים ער האָט שוין לאַנג אָנגעוואוירן דאָס געפיל פון ערע און פון אַכטונג צו זיך אַליין. אין אייך האָט דער אייביקער דלות, די אייביקע יידישע שפלות פאַרפלאַנצט אַ משונה־ווילדן געדאַנק וועגן עולם־הזה און וועגן יידישקייט, איר האָט אָנגעוואוירן דעם קלאָרן, לויטערן קוק פון אונדזערע עלטער־עלטער־זיידעס, וואָס האָבן געלעבט אויף דער אייגענער ערד. איר זאָגט: די עולם־הזה איז ווי אַ פאָרהויז, אַ פרוזדור, צו אַ גרויסן פאַלאַץ. נו, גרייט איר זיך דען, טוט איר דען עפעס, כדי מע זאָל אייך אַריינלאָזן אין גרויסן פאַלאַץ? ניין און ניין! איר ליגט פאַרשלאָפענע, פאַרטראַכטע, איר רירט נישט מיט קיין אבר, איר טראַכט אַפילו נישט, אַז מע דאַרף עפעס טאָן, כדי ס׳זאָל ווערן בעסער. איר קוקט אַלץ אַרויס, אַז עמעצער זאָל פאַר אייך טאָן, עמעצער זאָל אייך העלפן, איר וואַרפט זיך אָן אויף יענעם, און אַליין טראָגט איר זיך אַרום מיט נאַרישע פוסטע חלומות, ווילדע נישטיקע פאַנטאַזיעס, וואָס האָבן קיין פיצל שייכות נישט צום לעבן. איר לעבט נישט. אַפילו אין אונדזער הייליקן לאַנד קומט איר אויך נישט אויף צו באַאַרבעטן

די ערד און צו לעבן, נאָר אויף אויסצוברענגען יידיש געלט, אויף צו פירן קריג, מחלוקת און מיאוסע פּליאַטקעס — און צו שטאַרבן. אויף אייך קלאָגט דאָס לאַנד פון אונדזערע אָבות: מיינע אייגענע קינדער האָבן מיך געמאַכט פאַר אַ בית־הקברות.

— הייסט עס, נאָך אייערע רייד נאָך קומט אויס, — זאָג איך, אַביסל מטושטש פון דער פייערדיקער דרשה, — אַז איר און אייער גלייכן פילט שטאַרקער די יידישע צרות, איר זענט, רעכנט איר, מער מסוגל צו פאַרשטיין די שפלות פונעם גלות. נו, וואָס־זשע איז די פּעולה? וואָס קומט אַרויס, אַז מע פילט דעם וויטיק, אויב דערפון ווערט ער נאָר שטאַרקער? איז אייך דען בעסער?

— אַוודאי, — ענטפערט בן־ציון, — פילן דעם וויטיק הייסט זוכן אַ רפואה. פאַרשטיין די צרות הייסט — וועלן זיך פון זיי באַפרייען. מיר ווילן לעבן. מיר האָבן דעריבער געמאַכט אַ חברה און אָנגעשריבן אויף אונדזער פאָן: בית יעקב לכו ונלכה! מיר פאָרן קיין ארץ־ישראל באַאַרבעטן די ערד און לעבן דאָרט, ווי ס'האָבן געלעבט אבות־אבותינו.

איצט האָב איך זיך שוין אָפּגערוקט, ווי אַ פריטשמעליעטער, פון דעם יונגנמאַן, קוקנדיק אויף אים מיט אַ שטיקל פחד און טראַכטנדיק בשעת מעשה, אפשר איז ער משוגע. געענטפערט האָב איך גאָר נישט, אָבער דאָ איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען, ווי אַן אָפּגעבריטער, און גענומען זיך קאָכן מיט אַ כעס און אַ געפילדער:

— ווי געפעלן אייך עפּעס אַזוינע דיבורים, אַזאַ חוצפה?... האַ? אויס וועלט: הותרה הרצועה! מע וויל שוין גאָר אַראָפּברענגען משיחן!... און ווער? יונגע צוציקעס, חדר־יינגלעך, שנעקעס! זיי פאָרן קיין ארץ־ישראל! נו, יאָרן!... און ווייסט איר, פון וואַנען סע נעמט זיך דער גאַנצער אומגליק? ווייל זיי זענען גדלנים, זיי האָבן נישט די יידישע מידה פון הכנעה, האָבן זיי נישט. זיי ווילן נישט בייגן דעם קאָפּ, נישט מקבל זיין יסורים באהבה. וואָס־זשע טוען זיי? פריער זענען זיי גאָר אַרויס לתרבות רעה, אַראָפּגעוואָרפן דעם עול פון תורה און מצוות, געשפיגן קלעק אויפן יידישקייט, אַלץ דערפאַר, וואָס זיי האַלטן זיך צו גרויס. זיי מיינען, אַז זייער כבוד איז ביי אַנדערע אויך אַזאַ טייערע מציאה, ווי ביי זיי. איצט, אַז זיי האָבן זיך אַרומגעקוקט: זיי שטעקן אין אַ בלאָטע, האָט מען אויסגעטראַכט אַ נייעם פּזמון: ארץ־ישראל! מע וועט לויפן, ווייסט נישט וואוהין? אויף זיי זענען באמת אָנגעמאָסטן די רייד פונעם יבנה'ר גאון וועגן די, וואָס זענען דוחק את הקץ. מען לויפט — פונקט ווי קליינע יינגלעך פאַר אַ

חופה: מען שפרינגט, מע יאָגט זיך, מע טאַנצט פאַר די קלעזמער, פאַר די מחותנים מיט די אונטערפירערס... טפו!...

ר׳ ישראל רעדט, און מיר איז דאָס ווי בוימל צו אַ מכה. סע טוט מיר משונה הנאה, וואָס איך בין נישט קיין לויפער, ווי יענע שנעקעס, און איך באַרים זיך פאַרן רבונו של עולם, ווי אַ וואויל יינגעלע באַרימט זיך פאַר אַ טאַטן, ווען סע וויל פון אים אויסנאַרן אַ מתנה. איך טראַכט מיר: „זעסט, טאַטע פאָטער, איך בין נישט אַזאַ פליער ווי אַנדערע יידן. נעכטן האָב איך דווקא געשטעלט פיס, געקראָכן איבער פאַרקנס, געשפרונגען איבער טויערן, געקלעטערט אויפן לייטער, געזעסן אַ גאַנצן טאָג אין אַ לאָך, איינגעבויגן אין דרייען, אינאיינעם מיט אַנדערע יידן, געליטן יסורים מיט שלעק מיט וויטיקן, אָבער אַז ס׳איז געוואָרן נאַכט און איך האָב זיך אַראָפגעלאָזט מיט־מסירת נפש פונעם בוידעם, האָב איך געדאַנקט און געלויבט דיין ליבן נאָמען, וואָס ס׳זענען מיר נישט צעשיט געוואָרן די ביינער און איך האָב מיר נישט אויסגעבראָכן אַ צאָן, און איצט האָף איך טאַקע נאָר אויף דיין הילף, גאָטעניו!... אַזאַ כשרער ייד, ווי איך, אַזאַ גרויסער בעל־בטחון, וואָס מאַכט אַוועק מיט דער האַנט אַלע זיינע צרות און זאָגט: „גאָט איז אַ פאָטער״, פאַרדינט טאַקע זאָלסט אים געבן זיין שכר אויף דער וועלט פון דיין פולער האַנט...״ איך רעד און גאָט, ברוך הוא, שמייכלט, און מיר דאַכט זיך, ער ענטפערט מיר: הבן יקיר לי, מענדעלע, ביזט מיר אַ וואוילער זון, אַ טרייסט, אַ נחמה, מיין טייערער מענדעלע, הלוואי וואָלט איך געהאַט אַ סך אַזוינע יידן! —

אַזוי טראַכט איך מיר, און סע כאַפּט מיך אָן אַ חשק צו אָננעמען זיך גאָטס קריוודע, כדי ער זאָל טאַקע זען מיינע גוטע מעשים. און איך קערעווע זיך אויס צו בן־ציונען מיט אַזוינע ווערטער:

— מילא, וואָס איר פאָרט קיין ארץ־ישראל, בין איך אייך מוחל. זאָלן אַנדערע מיט אייך פירן וויכוחים און אויסווייזן באותות ומופתים, אַז איר טוט גוט אָדער איר טוט שלעכט. פון מיינעטוועגן, פאָרט אייך צו אַל־די גוטע יאָר. אָבער וואָס איז דאָס עפּעס פאַר ווערטער מכוח יידן און יידישע געדאַנקען? וואָס קאָפּעט איר מיר ליבקס אויפן יידישקייט?

— חלילה! — ענטפערט בן־ציון און צאַפּלט זיך אַזש מיט אַלע אברים.

— חלילה! ווער רעדט דען? דאָס יידישקייט איז דאָך מיין לעבן, מיין חיות, מיין נשמה. צוליב דעם יידישקייט בין איך דאָך דאָס, וואָס איך בין — אַ ייד, אַ זון פון מיין פאָלק, ווייט אָפּגעשיידט פון אַלע איבעריקע פעלקער אויף דער וועלט. דאָס יידישקייט — דאָס איז מיין באַזונדערע געשטאַלט, מיין אייגענער יידישער כאַראַקטער, מיינע מידות, מיין פירונג,

אַפילו מיינע תנועות און העוויות. פֿון דעם ניגון, מיט וועלכן איך רעד, ביז דעם קנייטש אויפֿן שטערן, ביז דעם מינדסטן דריי מיט אַ פֿינגער. דאָס יידישקייט איז כולל אונדזער גאַנץ פֿאַרמעגן, אַלצדינג, וואָס ס'איז אונדז געבליבן פֿון די ישיבות פֿון שם ועבר, פֿון די ישיבות פֿון יבנה און אושא און פּומבדיתא און נהרדעא מיט זייער גרויסע חכמים און רבנים, ווי אין ארץ־ישראל, אַזוי אויך אין בבל, פֿון די בתי־מדרשים און ישיבות און תלמוד־תורות און די חדרים אין גלות אַלע יאָרן ביז היינטיקן טאָג. זיי אַלע האָבן אַרויפֿגעלייגט אויף מיר זייער שטעמפּל. פֿון אַלע האָב איך געירשנט געוויסע סימנים. זיי אַלע האָבן מיך געמאַכט פֿאַר אַ יידן מיט אַלע פּישטשעווקעס, מיט אַלע קנייטשעלעך סיי אין גוף, סיי אין דער נשמה, נאָך פֿון פֿריערדיקע דורות, נאָך איידער איך בין גאָר געבוירן געוואָרן אויף דער וועלט. נו, זאָגט איר אַליין: קאָן איך דען בייטן מיין געשטעלט? קאָן איך זיך דען אָפּזאָגן פֿון זיך אַליין? חלילה וחס! איך רעד ניט פֿון דעם ריינעם יידישקייט, וואָס איז איבערגעגאַנגען צו אונדז במסורה פֿון משה רבנוס צייטן, נאָר פֿון דעם ווילד־פֿרעמדן, צעקאַליעטשעטן, פֿאַרדאָרבענעם יידישקייט, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו אונדז אין גלות. ס'איז דאָך דאָ אַ חילוק צווישן דת משה און דעם היינטיקן יידישן דת.

— ר' מענדעלע! — שרייט ר' ישראל, אונטערשפּרינגענדיק ווי ניט אין זיך, און טאָרעט מיך מיטן גראָבן פֿינגער. — אוי, וואָס שווייגט איר, ר' מענדעלע! איך בעט אייך, זאָגט מיר, איר'ט שוין אַמאָל געהערט אַזוינע נאַרישע דיבורים? רבונו של עולם, היתכן . . . דת משה און יידישער דת! סע קומט אים דאָך . . . נאָר וואָס טויג רעדן? וואָס וועט העלפֿן? לאָמיך בעסער שווייגן.

ר' ישראל גייט זיך צו זיין ווינקל, בויגט זיך אָן, צעבינדט די שטריק אויף די זעקלעך און קלומקעס און שלעפּט פֿון דאָרט אַרויס עפּעס זאַכן. איך גיי מיר אין אַן אַנדער ווינקל, נעם אַרויס דעם תפֿילין־זאַק מיט אַלע מכשירים און שטעל זיך דאַוונען. איך גרייט זיך לויבן זיין ליבן נאָמען מיט אַ לויטער האַרץ און אַ טיפֿער כוונה, איך וואַרט דעריבער, ביז איך וועל ווערן אַביסל רואיקער און וועל פֿאַרגעסן די זינדיקע דיבורים, וואָס איך האָב נאָר וואָס געהערט. נאָר אַז אַך און ווי צו מיינע שונאים! הלוואי וואָלט איך בעסער נישט געטראַכט פֿון כוונות און געדאַוונט פּראָסט פּשוט, ווי אַלע יידן, וואָלטן מיר אפשר נישט אַרויפֿגעקומען קיין בייזע הרהורים, רחמנא לצלן! וואָרים טאַקע ווייל איך האָב געוואָלט מבטל זיין בן־ציונס דיבורים כעפרא דארעא, האָב איך גענומען קלערן וועגן זיי, באַטראַכטן זיי פֿון אַלע זייטן; דאָס קלערן האָט מיך אָבער געבראַכט צו אַ שווינדל:

נאַרן דעם רבונו של עולם, ווייזן אים, אַז איך בין אים איבערגעגעבן מיט אַלע געדאַנקען און מיט אַלע חושים; פון דעם שווינדל איז שוין געווען נאָר אַ שפּאַן וועג צו חניפה: איך האָב געחנפעט דעם אויבערשטן מיט זיסע ריידעלעך, זיך געוואָלט אונטערקויפן ביי אים מיט פאַלשע ווערטער; די חניפה האָט, ווי דער שטייגער איז, אויפגעוועקט דעם יצר־הרע און ער האָט זיך גענומען צו דער אַרבעט. דער יצר־הרע איז ביי מיר, דאַרפט איר וויסן, אַ פּקח, אַ חכם עתיק, ער פאַרשטעלט זיך דווקא פאַר אַ חסיד, אַ כשרע נשמה, אַ וואוילן בעל־יועץ, וואָס מיינט אַלצדינג נאָר לשם שמים; ער איז געניט אין וועלט־זאַכן, ווייסט, ווי אַזוי מענטשן פירן זיך, און קען מאַכן פון שוואַרץ ווייס און פון אַ מיאוסניצע אַ גרויסן פאַרשוין; ער פאַרשטייט גוט אַ בלאַט גמרא, איז געניט אין די קליינע אותיותלעך, דערביי האַלט ער זיך שטיל, געלאַסן, אָן כעס, און האָט אַזאַ צונג, אַז ער קען ווייך מאַכן אַ שטיין.

אָט דער בחור מיינער האָט מיך גענומען, ווי זאָגט מען דאָס, צום סמיק. איך שטיי, דאַוון בדחילו ורחימו, האַלט שוין ביי שמונה־עשרה, און יענער קומט מיט אַ גמרא און רוימט מיר איין אויפן אויער: הערט נאָר, ר׳ מענדעלע, אפשר קענט איר מיר געבן צו פאַרשטיין די משנה אין כתובות: „ואלו יוצאות שלא בכתובה“... — „אָט די גייען אַרויס אָן אַ כתובה“ ?...

איך היץ זיך, שאָקל זיך, דאַוון מיט אַ ברען, וויל גאָר נישט הערן די טרפהנע ווערטער. און יענער טרעט נישט אָפּ, פאַרטייטשט מיר וואָרט אין וואָרט די משנה: „העוברת על דת משה ויהודית“... „די וואָס איז עובר אויף דת משה און אויפן יידישן דת...“. — צו אַל־די שוואַרצע יאָר! — בייזער איך זיך. — וואָס קער זיך אָן הלכות נשים צו „עזרת אבותינו“ ?... איך מאַך מיר האַרץ, זינג און דאַוון מיט גרויס דבקות און וויל זיך גאָר נישט אומקוקן אויפן עכברוש. יענער טוט זיך אָבער זיינס, ער חזרט אויך מיט אַ ניגון: „ואיזוהי דת משה וכו׳, ואיזוהי דת ישראל ?...“ „וואָס־זשע הייסט דת משה און אַז ו., און וואָס הייסט דער יידישער דת ?...“ וואָס איז דאָס ? איך פאַרשטיי גאָר נישט, קעגן וואָס ברענגט ער די דאָזיקע משנה ? — וויל איך זיך אַרויסדרייען פונעם יצר־הרעס הענט, יענער לאָזט מיך אָבער נישט אָפּ. ער מאַכט פון מיר חוזק און שטעלט מיר אַרויס אַ צונג: מענדעלע! (שוין גאָר נישט ר׳ מענדעלע) מיך, מענדעלע, וועסטו נישט נאַרן! דו פאַרשטייסט דווקא זייער גוט, וואָס מע מיינט און קעגן וועמען איך רעד דאָ... דערמאָן זיך נאָר, וואָס דער יונגערמאַן האָט דיר געזאָגט.

יאָ, אמת. איך האָב דווקא גוט פאַרשטאַנען, ווי טיף דאָס רירט אָן און וויפיל מען קאָן דרינגען פון אַזאַ משנה. נאָר וואָס דען? איך האָב זיך נישט געוואָלט מודה זיין. איך האָב בעסער געוואָלט נאַרן זיך אַליין. ווי דער שטיגער איז. צוליב דעם נאַרעניש האָט דער יצר־הרע ערשט באַקומען נאָך מער כח און האָט מיר גענומען איבערחזרן דעם גאַנצן שמועס פון דער משנה וועגן דעם, וואָס הייסט יידישער דת. אַשטייגער: „אַ פרוי גייט מיט אַ הוילן קאָפּ, זי שפינט אינמיטן מאַרק און רעדט מיט יעדערן, נישט ווי יידישע קינדער זענען זיך נוהג...“ טפו זאָל ער ווערן! ער נעמט, דער ימח־שמוניק, און מאָלט מיר אויס פאַר די אויגן אַ יידישע טאָכטער, אַן אויסגעלאַסענע, ווי עס שטייט דאָרט אין כתובות: זי שפינט מיט אַ שפינדל און ווינקט דערמיט צו די בחורים און שפילט זיך מיט זיי בפרהסיא. — און דאָס אַלץ, וויי איז מיר, אינמיטן דאַוונען!... בייזע געדאַנקען קריכן מיר אין מוח, טאַנצן און שפרינגען און בייסן מיך, ווי פליגן סוף זומער. איין געדאַנק קומט, דער אַנדערער גייט אַוועק, און איך שטיי און קלער און פאַרקריך אַלץ טיפער אין אמונות און דעות, איך צי דורך אַ מחיצה צווישן הייליק און נישט־הייליק, צווישן יידישע דינים אייגענע און איבערגענומענע ביי אַנדערע פעלקער, צווישן ערטער און צייטן, און איך בוי שוין אַ נייע שיטה אין יידישן דת! ס'איז נישט גלייך, טראַכט איך, יידישקייט צו יידישקייט: איינס שטאַמט פונעם באַרג סיני, עס איז אָנגעשריבן אין דער תורה און איבערגעגעבן פון דור צו דור — דאָס איז דת משה; און איינס איז פונעם גלות, פון די יידן, וואָס האָבן זיך אויסגעמישט מיט אַנדערע פעלקער — דאָס איז דער יידישער דת. דאָס ערשטע איז כולו קודש. אויף דעם שטייט דאָס יידישע פאָלק מיט זיין באַזונדערער געשטאַלט און זיין אייגענעם כאַראַקטער; דאָס אַנדערע איז אַ געמישעכץ פון הייליקייט מיט פראָסטע, וואָכעדיקע מידות און מנהגים און מיינונגען, וואָס די יידן האָבן אַריינגעזאַפט אין זיך אין פיל ערטער אין אַ משך פון לאַנגע יאָרן. ווען סע קומט אַ דור פון נאַרישע מענטשן, אָן אַ קלאָרן קוק און אָן אַ רעכטן פאַרשטאַנד, נעמט דאָס יידישקייט אין זיך אַריין אַלצדינג, דאָס גוטע און דאָס שלעכטע, דאָס שיינע און דאָס מיאוסע, דאָס ריינע קאָרן און די פסולת, דעריבער זעט עס אויס אַזוי משונה־ווילד, און דעריבער . . . דעריבער איז בן־ציון גערעכט . . .

וויי, וויי צו מיינע יאָרן! וואָס טוט מען מיטן יצר־הרע? איך לאָז אַרויס אַ טיפן זיפץ, פאַרוויקל זיך אין טלית ביז איבערן גאַרטל און שטיי מיטן פנים צו דער וואַנט, אַ צעבראָכענער, אַ צעקאָכטער פון אַזוינע זינדיקע מחשבות.

— זייט־זשע מוחל, פעטער! — הער איך עמעצער רופט צו מיר און טאַקע באַלד דערפיל איך אַ שטורך אין זייט.

איך קוק זיך אום און זע: דער משרת פון דער אכסניה רוקט צוויי בעטלעך צו דער וואַנט, וואו איך שטיי.

— וואָס עפּעס צוויי? — פרעג איך.

— הלילה הזה שתי פעמים, — ענטפערט מיר דער בחור מיט אַ ווערטל און מיט אַ צעקאַליעטשעטן פסוק, ווי דער שטייגער איז ביי די דאָזיקע לייט. — וואו האָט איר דען געזען, אַז צוויי זכרים זאָלן שלאָפן אין איין בעט?

— מי׳לא איינער, ווייס איך, איז דאָ, — טענה איך, — דאָס איז דער יונגערמאַן. אָבער וואו איז דער אַנדערער?

— שנים, שנים באו אל התבה, — לאַכט דער משרת אויף זיין שטייגער. — איין אורח ברענגט דעם אַנדערן אורח, און די באַלעבאָסטע איז צופרידן, זאָל איר גאָט העלפן. און אייך, אַז איר וועט שלאָפן פיר־פינף אין איין חדר, וועט אייך, אם ירצה השם, נישט שאַטן. סע וועט אייך נאָר זיין וואַרעם.

— וואו־זשע זענען די איבעריקע? — וואונדער איך זיך, נישט זעענדיק נישט ר׳ ישראלן, נישט דעם יונגנמאַן.

— די איבעריקע זענען, ווייזט אויס, פּראָסטע יידן, זענען זיי זיך אַוועק אין שטאָט אַריין, — ענטפערט דער משרת און קוקט אויף מיר מיט איין אויגל. — איר, פעטער, זע איך, זענט מיר שטאַרק אַריינגעטאָן אין דער תפילה. סע פלאַמט אייך אַזש דאָס פנים; איר האָט זיך אַזוי פאַרטיפט, אַז איר האָט גאָר נישט געהערט אַרויסגיין די איבעריקע שכנים... ווייסט איר זשע, וואָס איך וועל אייך זאָגן? איך האָב דאָ אַן עקרה, אַ פיינע און אַ וואוילע, דאַרף זי האָבן אַ ברכה פון אַ צדיק. זאָל איך זי אפשר רופן, די יפהפיה, וועט איר זי בענטשן?...

שווער צו פאַרשטיין, וואָס אַזאַ מין משרת, אַ ממזר־יונג, מיינט: דאַכט זיך, ער רעדט מיט דיר בתמימות, און ס׳קאָן זיין, אַז ער טראַכט גאָר דער שוואַרץ־יאָר ווייסט וואָס. איך האָב מיך מיישב געווען: לאָמיך בעסער זיין אַצינד דער נאַר. זאָג איך דעם משרת, אַז דער שליסל פון קינדער געפינט זיך נישט אין מיינע הענט, און הייס אים גיין.

דער משרת איז אַרויסגעגאַנגען. איך בלייב ווידער אַליין און הויב אָן מלמד חוב זיין אויף אַלע מענטשן, אַראָפּנעמענדיק אַ מוסר פון זיך. איך טראַכט מיר אַזוי: ווען עמעצער זעט מיך, אַשטייגער, ווי איך דאַוון היינט מיט אַזאַ גרויסער התלהבות, וואָלט ער דאָך אַוודאי געמיינט, אַז איך בין

אַ פרומער ייד, אַ הייסער צדיק, אַ כשרע נשמה; ווען ער גיט אָבער אַ קוק אינעווייניק, וואָלט ער זיך דערשראָקן פאַר מיין אייזערנעם יצר־הרע און פאַר די שלעכטע געדאַנקען, וואָס האָבן זיך מיר געפלאָנטערט אין דאַוונען און מיך פאַרשלעפט אין אַ העק. היינט אַז איך בין אַזוי, פון וואַנען־זשע ווייס איך, אַז אַנדערע פרומאַקעס זענען בעסער? אפשר איז ביי זיי אויך די פרומקייט נאָר אַ מאַסקע און אינעווייניק זענען זיי אָנגעשטאָפט מיט מיאוסע געדאַנקען און טריפהנע תאוות? אפשר איז אין יעדן פנחס באַהאַלטן אַ זמרי בן סלוא?

— גאָט אין הימל! אויב אַזוי, איז דאָך גאָר קיין יידן נישט געבליבן!

— שרייט אין מיר דאָס האַרץ, און איך קלער און טראַכט, שאַרף מיר דעם מוח צו באַווייזן, אַז איך בין אומגערעכט. סע העלפט אָבער נישט. איך זיץ איינער אַליין אין מיין חדר און זיפץ און בין אויס מענטש.

— האָב דיר אַכציק שוואַרצע יאָר! ביז וואַנען איז דער שיעור אַרומגיין פוסטעפאַס! — הער איך, ווי עמעצער טענהט צו מיר. דאָס מאָלט זיך מיר אויס, אַז די אַלטע מיינע לייגט אַוועק אַ ברכה, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער, ווען זיי טרייבן־אונטער דעם מאַן צו זוכן פרנסה. — קוק אים נאָר אָן, דעם תכשיט מיינעם: ליגט אין דער קרענק אויף דער סטאַנציע און ברעכט זיך דעם מוח אויף נאַרישע מעשיות, וואָס זענען אַ דרייער נישט ווערט. שיין, כ׳לעבן! ער האָט שוין גאָר פאַרגעסן, אַז ער האָט אַ ווייב מיט קינדער און אַז ער איז געקומען אַהער מאַכן געשעפט. אכזר! קוק זיך נאָר אַרום, וואו ביזטו אין דער וועלט. אַלע יידן שטייען אויף גאַנץ פרי, נעמען די שטעקעלעך אין די הענט און לאָזן זיך גיין, זוכן, נישטערן, אפשר וועט גאָט צושיקן אַ געשעפטל. און דו, עוכר ישראל, דו האָסט אינגאַנצן אַראָפגעוואָרפן פון זיך דעם עול פון פרנסה און — אַ יום־טוב אויף דיר! זאָלסט שוין נישט דערלעבן יום־טוב, טאַטע זיסער! קאַרג צרות האָבן מיר געהאַט, קאַרג נעכט נישט דערשלאָפן, ביז מיר האָבן אויסגעקראַצט די עטלעכע קערבלעך אויף דער נסיעה, און דו ליגסט זיך דיר און עסט אַ קערבל נאָך אַ קערבל, עסן זאָלן דיך ווערים! אפשר וואָלט שוין אָבער געווען גענוג? אפשר וואָלסטו שוין אויך זיך געלאָזט אין שטאָט אַריין, האַ?

ווען מע גיסט מיך אָפ מיט אַ הייסן אָקרעפ, וואָלט איך נישט געדאַרפט ווערן אַזוי צעקאָכט, ווי פון די דאָזיקע ווערטער. אין איין רגע זענען זיך צעפלויגן אַלע מיינע פריערדיקע רעיונות, און איך האָב זיך גענומען גרייטן אין שטאָט אַריין: באַטאָפט די פיאות און די באָרד, אָנגעטאָן די שבתדיקע קאָפאָטע — אַ סגולה צו קרעדיט, ווי דאָס איז ידוע אַלע קליינשטעטלדיקע

סוחרים. דורכגייענדיק לעבן שפיגל, האָב איך, ווי אומגערן, אַ קוק געטאָן אויף זיך און בין זיך דווקא געפעלן!

— זייף און פּאָמאַדע, הענטשקעלעך און שטעקעלעך, טיכעלעך און קענפּלעך, שוועבעלעך, שניפּסן, גאָפּלען מיט מעסער — איר דאַרפט נישט קיין בעסערס!... — שרייט עמעצער לעבן דער טיר. באַלד באַווייזט זיך אַ פּאַרסאָפּעטער ייד, לאָזט אַראָפּ דעם קלומעק מיט סחורה אויף דער ערד און נעמט זיך ווייטער אויסרופן, וואָס ער האָט צו פאַרקויפן.

— מאַכט עס גיכער, ר׳ קרוב, — זאָג איך אים, — וואָרים איך האָב קיין צייט נישט. — יענער מאַכט זיך נישט הערנדיק און האַלט אין איין ציילן:

— זייף און פּאָמאַדע, פּאַפּיר, קאָנווערטן, טינט און פענעס, סם־המוות פאַר שטשורעס!...

— לאָזט געמאַך! איך מוז אַוועקגיין! — בעט איך זיך ביים יידן און קוק אויף אים מיט רוגזה, טראַכטנדיק ביי זיך, ס׳אַראַ מיאוסע אומה אונדזערע סוחרים זענען: זאָגסט אים קלאָרע דיבורים — ניין, ער מאַכט זיך נישט ווויסנדיק; זיין כבוד איז ביי אים נישט ווערט אַ פּרוטה, ער וועט זיך פאַר פאַרדינסטל לאָזן אָנשפּייען אַ פול פּנים. אָן אמתער חילול־השם!

— האָט רחמנות, פּאַניע, גיט עפּעס צו לייזן, — בעט זיך דער ייד מיט אַ רחמנות־פּנים, און איך לייען אין זיינע אויגן זיין דלות און זיינע ביטערע צרות. — קויפט עפּעס אויף אַ פּאָטשאָנטעק. איך האָב היינט, נישט פאַר קיין שום יידן געדאַכט, אַ פינצטערן טאָג. פון אינדערפרי אָן, כאָטש צי זיך אויס, קיינער קויפט נישט פאַר אַ גראָשן. און איך בין, לא עליכם, אָן עני ואביון, אַ מטופל מיט קינדער. נעכטן האָט מען זיך מיט מיר שיין אָפּגערעכנט... נאָך אַ דאַנק גאָט פאַרן גרויסן נס, וואָס מיר זענען אַלע לעבן געבליבן און כ׳האָב אָפּגעראַטעוועט אָט דאָס ביסעלע סחורה. קויפט, פּאַניע, גיט צו לייזן!

מיר פאַרקלעמט דאָס האַרץ פאַר רחמנות אויף דעם אומגליקלעכן יידן, און איך האָב שוין חרטה, וואָס איך האָב נאַר־וואָס אים געזידלט אין האַרצן. איך זאָג אים זייער פריינטלעך:

— נו, גיט־זשע מיר זאָקן!

איך שטעק אַריין די האַנט אין קעשענע נאָכן בייטעלע געלט — נישטאָ! איך זוך אין די הויזן, אין דער קאַפּאָטע, איך טאַפּ זיך אַרום פון אַלע זייטן — נישטאָ! מסתמא האָב איך עס אָנגעוואוירן נאָך נעכטן, בשעת איך האָב זיך געדראַפּעט אויף די גלייכע ווענט. אַ פּאָר מינוט שטייען מיר אין געהאַקטע וואונדן און קוקן אָן איינער דעם אַנדערן — איך דעם יידן

און דער ייד מיך, און זיפצן. נאָכדעם נעמט דער ייד זיין פעקל אויף די פלייצעס און גייט אַרויס מיט יסורים.

ס'איז נאָך אַ דאַנק און אַ לויב זיין ליבן נאָמען, וואָס איך בין געפאַלן אויף אַן עצה, אַרויספאָרנדיק פון דער היים, אַראָפנעמען עטלעכע קערבלעך און זיי באַהאַלטן אין אַ קניפל אונטערן העמד. אַנישט וואָלט מיר אויסגעקומען כאָטש באַלד זיך לאָזן איבער די הייזער. איך טאַפ אָן מיט דער האַנט דאָס קניפל אויפן בויך און זאָג זיך: שישו בני מעי! דאַנקען גאָט דערפאַר! — נאָכדעם טו איך אַ טאַפ די לינקע פיאה, אַ קראַץ אין קאָפ — און לאָז זיך גיין.

איך בין נאָך נישט אַרויסגעגאַנגען פון דער אכסניה, דערפיל איך, אַז — ביין! לא מיט אַן אַלף! איך קען זיך נישט רירן פונעם אָרט. סע האַקט מיר אין די זייטן און סע טוט מיר ווי יעדעס ביינדל אינעם חוט־השדרה — נאָך אַלץ פון דעם נעכטיקן קלעטערן און פון דעם קלאַפ אָן די באַנטעס. איך שטיי עטלעכע מינוט ווי געליימט, אין קאָפ שווינדלט מיר, די פיס, זענען ווי צוגעקאָוועט. קוים מיט צרות האָב איך זיך פאַרשלעפט צוריק אין מיין ווינקעלע. פאַוואָלענקע, אויף אַלע פיר, האָב איך זיך צוגערוקט צום בעטל און מיט גרויס מי אַרויפגעקראָכן אויפן געלעגער.

איך ליג אויפן בעטל און סע לאָזט מיך נישט רוען.

סע טוט ווי דער גוף און סע נאָגט אין דער נשמה. גוטע און שלעכטע געדאַנקען מישן זיך איבער, שטויסן זיך אָן איינער אָן צווייטן, דערקלערן מיר די אַלע מעשים אויף פאַרשיידענע אופנים. אָט קוק איך זיך צו צו די צרות מיט די אומגליקן, וואָס האָבן זיך געטראָפן די לעצטע טעג, און איך ווער ביי זיך גרויס. איך טראַכט מיר: אַז וואויל איז דיר און אַז וואויל איז דעם פאָלק ישראל, וואָס דער גאָט פון אברהמען, פון יצחקן און פון יעקבן טוט אייך ביישטיין אין אַלע אייערע נויטן. פרייט זיך, יידעלעך, און דאַנקט זיין הייליקן נאָמען פאַר די נסים, וואָס ער באַווייזט אייך יעדע שעה, יעדע מינוט!... און איך ווער שטאַרק אויפגעלייגט און שיק אַ שבח דעם רבון עולם פאַר דעם נס, וואָס ער האָט מיט מיר געטאָן: וואָס איך בין ניצול געוואָרן מיטן לעבן, וואָס איך בין אָפגעקומען נאָר מיט אַ קלאַפ, אַ שטורך, אַ ווייטיק אין זייט, בשעת איך האָב געקאָנט ברעכן האַלדז און נאַקן, חלילה. אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, אַבי מע לעבט, אַ דאַנק דיר פאָטער אין הימל. — און אָט ווערט מיר קאַלעמוטנע אויף דער נשמה און איך זאָג מיר: אַז אָך און ווי איז דיר און אַלע יידן, וואָס איר קאָנט אַ טאָג

נישט איבערלעבן אָן נסים! אַזוי לעבט נאָר אַ קנעכט, אַן עבד! מע דערלאַנגט אים אַ פּאַטש אין פּנים — ער מאַכט זיך נישט וויסנדיק; מע האַקט אים אויס אַ צאָן, מע נעמט אים אַרויס אַן אויג, — ער דאַנקט גאָט, וואָס מ'האָט אים נישט אויסגעהאַקט צוויי ציין, נישט אַרויסגענומען ביידע אויגן... קנעכט זענט איר, יידעלעך, קנעכט! איר ווייסט נאָר דאַנקען פאַר יעדער מכה, פאַר יעדער צרה שלא תבוא; אין יעדן אומגליק, אין יעדער אָנשיקעניש געפינט איר נאָך נסים ונפלאות. אָן יענס יידעלע מיטן פּעקל סחורה, וואָס איז אין איין טאָג געוואָרן אַן עני ואביון, זאָגט דאָך אויך על הניסים.. אָבער צוריק, טראַכט איך מיר, אפשר איז טאַקע דער רבונו של עולם גערעכט? אפשר איז דאָס אַן אָפּקומעניש פאַר אונדזערע זינד?... ענטפערט מיר דער יצר־הרע: וואָס זענט איר עפּעס זינדיקער פון אַלע אַנדערע מענטשן? זאָגט מיר, איך בעט אייך, מיט וואָס האָט איר זיך דאָס אַזוי פאַרזינדיקט? אפשר דערמיט וואָס איר לעבט, וואָס איר עסט און טרינקט און האָט קינדער? זענט איר דאָך אָבער נאָר מענטשן, בלוט און פלייש, איר האָט אַ מאָגן ווי אַלע אַנדערע מענטשן, איר האָט אויך חושים און געפילן און תאוות און באַדערפענישן, ווי אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן! דאַכט זיך, פאַרקערט, נישטאָ אויף דער וועלט קיין אומה ולשון, וואָס זאָל אַזוי דינען גאָט פון אינדערפרי ביז ביינאַכט, ווי דער ייד. איר לעבט דאָך גאָר נישט, איר זענט דאָך פון אַלע זייטן אַרומגעצאַמט מיט דינים און חומרות און סיגים, ביי אייך איז דאָך אויף יעדן פון אייערע רמ"ח אברים, אויף יעדער איינציקער פון אייערע באַדערפענישן אָנגעטשעפּעט גאַנצע פּעק מיט מצוות און דקדוקים גרויסע און קליינע. עסן עסט איר קרענק, אָבער זאָגן זאָגט איר זיך אָן, ווי אַ פּויק, אי פאַרן עסן, אי נאָכדעם. אויף יעדן טריט האָט איר אויסגעבויט שולן און בתי־מדרשים און חדרים און ישיבות, אַלע יאָרן פאַרברענגט איר באהלה של תורה. אייערע קינדער לערנט איר נישט דאָס, וואָס זיי דאַרפן קענען צום לעבן, מחמת איר דאַרפט זיי דאָך שטאָפּן מיט דער הייליקער תורה. די באַדערפענישן פון דער איצטיקער צייט זענט איר מבטל צוליב אַזוינע הלכות און דינים, וואָס האָבן נאָר אַ שייכות צו פאַרגאַנגענע צייטן און דורות. און אַלץ צוליב וואָס? כדי איר זאָלט זיך אונטערקויפן ביים רבונו של עולם, כדי איר זאָלט אים דינען מיט אַלע אייערע חושים, מיט אַלע אברים, מיט אייער גאַנצן לייב און לעבן. און אים איז נאָך אַלץ קאַרג, ער איז אַלץ נישט צופרידן, ער האָט נאָך אַלץ צו אייך טענות! נאָר לאָז שוין אַפילו זיין, אַז איר האָט זיך יאָ אַמאָל טועה געווען, אַז ס'האָט זיך אייך געטראָפן אַ מכשול — איר זענט דאָך נישט מער ווי מענטשן — נו, דאַרף מען שוין זיין ברוגז אייביקע

יאָרן, דאַרף מען שוין גאָר קיינמאָל נישט וועלן פאַרגעבן? דער פחד און די הכנעה האָבן פון אייך געמאַכט אַ תל, איר זענט געוואָרן חניפהניקעס, צבועקעס, נידעריקע מענטשן, איר האָט מורא צו זאָגן דעם רבונו של עולם דעם אמת אין פנים, איר גיט אים אָפּ דעם גערעכט, מחמת איר ציטערט פאַר זיין שווערן משפט. דערמאָנט זיך אָבער, וואָס האָבן אייערע עלטערן געטאָן! אָ, זיי האָבן קיינעם נישט געחנפעט, זיי האָבן געזאָגט דעם אמת אַפילו גאָט אַליין! געקומען ירמיהו הנביא און געזאָגט: וואו זענען זיינע שרעקן? און האָט נישט געזאָגט: דער גאָט פון שרעק. געקומען דניאל און געזאָגט: זיינע קינדער זענען געפאַנגען, וואו זענען זיינע גבורות? און האָט נישט געזאָגט: דער גאָט פון גבורה... ווייל זיי האָבן געוואוסט, אַז ער האָט ליב דעם אמת, איז ער מסכים מיטן אמת, דעריבער האָבן זיי נישט גערעדט פאַלש. און אייערע ערשטע חכמים לייגן אַריין אַזוינע ווערטער אין דעם מויל פון דער כנסת ישראל: „רבון העולמים, דו האָסט געשריבן אין דיין תורה: לא תקום ולא תטור*) — און אַליין ביסטו אַ נוקם ונוטר . . . דו מעגסט און איך טאָר נישט?!" — ניין, מענדעלע, מע דאַרף זיך נישט נאַרן, ביסט דאָך אַ ייד אַ למדן און קענסט די אַלע מאמרים אין גמרא און מדרש, אפשר וועסטו מיר וועלן פאַרשטאָפּן דאָס מויל מיט דער תשובה, וואָס סע שטייט דאָרטן, דהיינו: דו וועסט זאָגן, אַז ער איז אַ נוקם ונוטר צו אַנדערע, נישט צו אונדז, יידן, — איז אומזיסט דיין טרחה! מיך וועסטו נישט אָפּפטרן מיט אַזוינע תירוצים. דו ווייסט דאָך זייער גוט, אַז אויף אייך, אויף אייך אַליין, קומען אַלע צרות מיט אַלע אומגליקן, און דאָס ציט זיך שוין, ברוך השם, נישט איין יאָר און נישט הונדערט . . .

„ווי, ווי, וואָס טוט מען מיטן יצר־הרע?" — איך זיפץ נעבעך, אַז סע קען רירן אַ שטיין, איך וויל אָנרייצן דעם יצר־טוב, ער זאָל פאַרטרייבן דעם דאָזיקן אומגעריכטן אַדוואָקאַט, וועלכער איז גאָר געקומען אינמיטן דערינען מלמד זכות זיין אויף דער כנסת ישראל. קום, בעט איך זיך, ענטפער אָפּ דעם טריפהנעם מסית. מיין יצר־טוב האָט אָבער אַ יידישע טבע: אַז ער זעט פאַר זיך אַ פריץ, ווערט ער דערציטערט און קאָן נישט עפענען אַ מויל; יענער שרייט, זידלט, פילדערט, און ער שטייט ווי אַ ניונקעלע מיט אַן איינגעבויגענעם קאָפּ. דערפאַר, אַז יענער שרייט זיך אָן און גייט אָוועק, קריכט ער ערשט אַרויס פון זיין ווינקל און הויבט אָן מוסרן מיט אַזאַ ברייטקייט און אַזאַ ליאַרעם, אַז הימל עפן זיך. אַזוי איז

---

*) נישט טראָגן קיין נקמה און האָס אין האַרצן.

די טבע פון יעדן שוואַכן, ווען ער איז עולה לגדולה. הערן זיין מוסר איז ערגער, ווי אַ פּאַטש אין פּנים.

אַז אַך און ווי איז מיר מיט מיין יצר־הרע, און אַז ווינד און ווי איז מיר מיט מיין יצר־טוב!...

געשלאָפן בין איך דווקא דעם טאָג אַזוי געשמאַק, אַז איך געדענק שוין נישט, איך זאָל אַזוי שלאָפן. דער שלאָף האָט פון מיר אַראָפּגענומען אַלע דאגות, געמאַכט מיך פּאַרגעסן מיין האַרץ־קלעמעניש און אַריינגעגעבן כח אין מיינע אברים. אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט אויפדערנאַכט, בין איך געווען פּריש און געזונט, ווי אַ נייע הויט איז אויף מיר אַרויף. דער ייד איז ווי יענע קליינינקע באַשעפענישלעך, וואָס מע קאָן זיי שוין נישט אָנזען מיטן אויג. אַזאַ באַשעפעניש קאָן ליגן אַ לאַנגע צייט טרוקן, דאַר, אָן אַ סימן פון לעבן. פּרוּווסטו אָבער אַרויפגיסן דערויף אַ טראָפּן וואַסער, — אַהאַ, סע לעבט שוין, סע שוועבט שוין, סע יאָגט זיך איבעם טראָפּן, סע זוכט חיונה, פּריש, לעבעדיק, אַקוראַט ווי ס׳איז גאָר קיינמאָל נישט געלעגן פּאַרשמאַכט. נעם אַ יידן אַ דאַרן, אַ קוואַרן, וואָס קוים סע האַלט זיך אין אים די נשמה, לאָז אים נאָר איין מינוט כאַפּן פרייער דעם אָטעם, קומט באַלד אַריין אַ ניי לעבן אין זיינע אויסגעטריקנטע ביינער און ער נעמט זיך צו דער אַרבעט מיט אַלע אברים און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, זע איך, סע ברענט אַ ליכט אויפן טיש אין עק חדר, ר׳ ישראל און בן־ציון און נאָך צוויי פּרעמדע יונגעלייט זיצן אַרום טיש און פירן אַ הייסן וויכוח. איך ליג אויפן בעטל, הער זיך איין אין אַלע זייערע טענות, שטעל מיר אַריין פאַר זיך מיינע הערות אין זייער שמועס און גיב זיי אָפּ דעם גערעכט.

— זאָגט אייך, וואָס איר ווילט, — שרייט איינער פון די נייע, — איידער איר וועט נישט באַפרייען דעם נפש, וועט די גאולה פון דעם גוף נישט האָבן קיין ממשות. אויב מיר ווילן אויסבעסערן דאָס יידישע פאָלק, דאַרפן מיר אָנהויבן פון די יידישע דעות, פון דער יידישער פירונג; מע מוז קודם כל אויסגלייכן דעם יידנס נשמה, אַז ער זאָל נישט זיין אַזוי געפאַלן ביי זיך, ער זאָל זיך אויפהערן אַרומטראָגן מיט נאַרישע געדאַנקען, ער זאָל זיך אָפּזאָגן פון שאַכער־מאַכער, פון קנאה און שנאה און פון טויזנטער אַנדערע שלעכטע מידות, וואָס האָבן זיך צוגעקלעפּט צו אים אין גלות אין אַ משך פון צוויי טויזנט יאָר. מען מוז ערשט מאַכן אַזוי, אַז דער ייד זאָל קענען אויפנעמען ריכטיקע געדאַנקען און אָרנטלעכע מידות, אַנישט וועט ער אין ארץ־ישראל אויך נישט איינפירן קיין רעכטן ישוב און זיין לעבן וועט האָבן אַ פּנים פון חוזק.

„גערעכט!״ — טראַכט איך מיר אין מיין ווינקל, און איך שטעל מיר פאַר די אייביקע רייסענישן אין אונדזער קהלשן לעבן, די חוצפּה און די פאַלשקייט פון אונדזערע עוסקים בצרכי ציבור, וואָס ס׳רוב זענען זיי גראָבע יונגען, בורים, נידעריקע מענטשן און וואָס נאָר צוליב זייער עזות ווערן זיי ביי אונדז קהלשע מאַכערס. איך דערמאָן מיר די קריג, די מסירות, די פּייערדיקע פּעטש, וואָס פליען צוליב עליות, רבנים, שוחטים, חזנים. איך מאָל זיך אויס, ווי די קלענערע חנפענען ביי אונדז די גרעסערע, זענען זיך מכניע פאַר אַ ליאַדע בעל־יכולת, זינגען אים שירות ותשבחות אָן אַ מאָס און אַ שיעור, און ווי יענער פאַררייסט די נאָז, האַלט זיך מעשה תקיף און איז מבוזה מבזה זיינע ברידער, — אַלץ נישט וועדליק דעם מענטשנס פאַרדינסט, נאָר גלאַט אַזוי, אָן אַ טאָלק, אָן אַ חשבון. — איך דערמאָן זיך די אַלע שיינע זאַכן און טראַכט מיר: אויב אַזוינע וועלן זיך לאָזן קיין ארץ־ישראל, איז שוין גלייכער בלייבן דאָ!

— אַדרבא, קאַץ! — ענטפערט בן־ציון. — דער שכל איז פּונקט פאַרקערט. פריער דאַרף קומען די גאולה! אַז די יידן וועלן לעבן אויף זייער ערד און פאַרדינען זייער ברויט דורך שווערער אַרבעט, ווי פאַרצייטן, אַז זיי וועלן באַקומען אַ געזונטן גוף און וועלן אויפהערן ציטערן פאַרן מאָרגנדיקן טאָג, וועט די נשמה זייערע אויך ווערן געזונט. דעמאָלט ערשט וועלן זיי זיך אָנהויבן פירן מיט חכמה און מיט יושר, דעמאָלט ערשט וועלן זיי באַקומען גוטע מידות און געהויבענע געדאַנקען — און ס׳וועט נישט בלייבן קיין סימן פון די אַלע מיאוסע הנהגות, וואָס מיר זעען איצט ביים דערשלאָגענעם יידן. אָרעמקייט — דאָס איז די שטינקענדיקע בלאָטע, וואו סע מערן זיך אַלערליי פּאַסקודנע שרצים און רמשים. זאָל נאָר אויסגעטריקנט ווערן די בלאָטע — וועלן קיין שלעכטע באַשעפענישן ממילא נישט בלייבן.

„ער איז אויך גערעכט!״ — טראַכט איך מיר און איך דערמאָן מיר די אַלטע טענות צווישן דעם רבונו של עולם און דער כנסת ישראל. די כנסת ישראל זאָגט: רבונו של עולם, אין דיר איז געווענדט, דו זאָלסט אונדז אויסלייזן. השיבנו ונשובה! ענטפערט ער איר: ניין, ס׳איז אָן דיר געווענדט, שובו אלי ואשובה אליכם! באַגנוגנט זיך נישט די כנסת ישראל מיט אַזאַ פּסוק, וואָס דער רבונו של עולם ברענגט פונעם נביא מלאכי, און זי טענהט זיך אויס מיט אַ פּסוק פון תהלים: „שובנו אלהי ישענו״ — און זי איז דווקא גערעכט. וואָרים וואָס זעען מיר דען אין דער וועלט? אַ גראָבער יונג, אַ גס, אַ מנובל, אַ נידעריקע בריאה, אַז סע שפּילט אים דאָס גליק און ער ווערט רייך, — ווערט ער גאָר אַן אַנדער מענטש. אינאיינעם

מיטן מזל בייט זיך ביי אים אי די צורה, אי דער געדאַנק, אי דאָס רעדן, אי אַפילו דאָס קול. אַז גאָט ריכט־אויף אַ מענטשן, און גיט אים ריינע קליידער, ווערן אַפילו די וואַנצן שלום מיט אים, פאַרשפּאָרט ער זיך קראַצן...

— נישטאָ קיין גאולה אָן דעם גואל צדק! — שרייט ר׳ ישראל׳ אין גרויס אימפּעט. — ביאת הגואל איז אין די הענט פונעם רבונו של עולם און דאַרף פאָרקומען בדרך נס. ווער סע וויל ברענגען די גאולה בדרך הטבע — איז אַ כופר און אַ הפקר־מענטש און אַ גראָבער יונג.

„ער איז אויך גערעכט, אַזוי שטייט טאַקע אין אַ סך ערטער, אין גמרא און אין מדרש“, — טראַכט איך מיר און דערמאָן זיך אַ טרויעריקע מעשה, וואָס איז זיך מיט מיר פאַרלאָפן, אַז איך בין געווען אַ ייִנגל. ס׳איז דעמאָלט געשטאָרבן מיין טאַטע, אַ ייד אַ לערנער און אַ מכובד. אונדז, יתומים, האָט ער נישט איבערגעלאָזט גאָר נישט, אַחוץ זיין מזרח־שטאָט אין בית־מדרש, וואו ער פלעגט דאַוונען און לערנען. איך, אַ בן־יחיד און אַ חשוב קינד, אַז איך פלעג זיצן מיטן טאַטן אין מזרח, בין איך געווען זייער גרויס ביי זיך און פלעג קוקן מיט גדלות אויף מיינע חברים. אַז דער טאַטע איז געשטאָרבן, האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט אין דער פרעמד לערנען. איך האָב זיך גוט אָנגעליטן גלות, אויסגעוואַלגערט זיך אין אַלערליי שטעטלעך, אויסגעשטאַנען, וואָס סע קען נאָר אויסשטיין אַן עלנטער, פאַרוואָרלאָזטער יתום. דערווייל האָט מען פאַרקויפט אונדזער שטאָט — אונדזער קרוין און אונדזער שיינקייט. אַז איך האָב שפּעטער מיט אַ צייט זיך אומגעקערט אַהיים, ווי אַ פריבלודנע שעפעלע, און בין אַריינגעקומען אין בית־מדרש, איז דאָרט יעדערער זיך געזעסן אויף זיין אָרט, נאָר איך האָב נישט געהאָט וואו צו זיצן. איך האָב זיך געמאַכט האַרץ און געלאָזט גיין צו אונדזער אַמאָליקער שטאָט, וואוהין ס׳האָט מיך אַזוי געצויגן אַלע יאָרן. איך הייב אויף די אויגן — אוי, ווײ! אויף מיין טאַטנס אָרט זיצט אַ פרעמדער, אַ ייד פון אַ נידעריקן גראַד, וואָס דאָס רעדל האָט זיך אים אַ דריי געטאָן און ער איז געוואָרן אַ גאַנצער גביר אין שטעטל; לעבן אים שטייען זיינע דריי בנים, דריי געזונטע בחורים, ווי די קאַטעס. — דער ייד וואונדערט זיך, קוקט אויף מיר מיט אַ בייזער מינע, ער האַלט זיך אָבער נאָך איין. די בנים האָבן מיך דערזען, האָבן זיי מיך גענומען שטופּן, שטורכען מיט די עלנבויגנס און מיט די זייטן, כאָטש איך בין געשטאַנען שטיל, ווי אַ לעמעלע, און זיך געהיט, איך זאָל זיי, חלילה, נישט פאַרטשעפּען. דער ייד האָט דאָס דערזען, האָט ער מיר פריער אַ וואונק געטאָן מיט די אויגן: גיי! נאָכדעם האָט ער זיך שוין צעשריגן אויף אַ קול: אַוועק, שייגעץ! דאָ

האָבן די בנים זיך ערשט דערפילט תּקיף און האָבן מיך מיט חרפּות און בזיונות פאַריאָגט פונעם מזרח, אַז איך בין אַרויס פונעם בית־מדרש אַ דערשלאָגענער, מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ און מיט טרערן אין די אויגן...

„אוי, ברידער, נישט פאַר אייך געדאַכט אַזאַ ווייטיק, ווי איך האָב דעמאָלט געפילט...“ — שרייט אין מיר מיין האַרץ און איך קריג שטאַרק רחמנות אויף די יידן דאָרט אַרום טיש... אַז איך כאַפּ זיך אויף פון מיינע געדאַנקען און הויב זיך אָן ווידער איינהערן אין שמועס, האַלט איינער פון די נייע אַ לאַנגע דרשה און די איבעריקע שווייגן.

— . . . אַט אַלצדינג, וואָס זיי טוען, איז בלאָטע, אַלע פּרנסות טויגן אויף קלאָג, אַלע געשעפטן הענגען אין דער לופטן, אַ טייל פון זייער אַרבעט איז מיאוס־פּאַסקודנע, אַ טייל האָט נישט קיין פּיצל ממשות! — הער איך, ווי ער רעדט, און איך פאַרשטיי, אַז דאָס מיינט ער די כנסת־ישראל. — זייער גאַנצער משא־ומתן, זייער האַנדלען און וואַנדלען, זייער יאָגעניש נאָך מסחרים, פון דעם מסחר מיט ווערסלען ביז דעם מסחר מיט אַלטע קליידער, מיט פאַרשימלטע שמאַטעס, — איז נאָר איין האַרץ־ווייטיק, איין גרויסע קללה: סע טריקנט אויס דעם מוח, סע נעמט אַראָפּ דאָס פלייש פונעם לייב, סע זויגט אויס דעם מאַרך פון די ביינער, און סוף־כל־סוף בלייבט מען קבצנים, עניים ואביונים. וואָס־זשע טוט מען, ווי העלפט מען? דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה: געזונטע, ערלעכע אַרבעט, וואָס ברענגט רייכע פּרוכט היינט און מע דאַרף נישט ציטערן, אַז זי וועט זיך אויסלאָזן מאָרגן. נאָר אין ערד־אַרבעט איז איצט די יידישע גאולה, נישט אין יאָגן זיך נאָך אַן אייגענער מדינה, ווי איר רעכנט, קאַץ! איר, ברודער, פאַרשטייט נישט ריכטיק אונדזער שיטה, איר ווילט מיט אַמאָל פאַרכאַפּן צופיל, דעריבער מיינט איר, אַז מע מוז פריער מאַכן אַזוינע מוראדיקע הכנות: זיך אויסלערנען פאַרשיידענע חכמות, זיך צוגעוואוינען צו מלוכה־פירונג, זיך באַפרייען פון אַלערליי מיאוסע מידות און אַזוי ווייטער. איר ווילט צופיל, דעריבער בלייבט איר ביי גאָרנישט. וואָרים ממה נפשך: אָדער די סיבות פון אונדזער פינצטערניש און אונדזערע שלעכטע פירונגען זענען שטענדיקע, זיי בלייבן כסדר, ווי זיי זענען איצט, וואָרים מיר מיט אונדזער אייגענעם ווילן קענען זיי נישט אָפּשאַפן, און ווער ס׳קאָן יאָ, דער וויל נישט, — אויב אַזוי איז דאָך נישטאָ וואָס צו וואַרטן, אַז דער ייד אין גלות זאָל ווערן מער מענטש, הייסט עס — מיר האָבן גאָר נישט קיין האָפענונג אויף ווייטער; אָדער סע וועט יאָ קומען אַ גוטע שעה און עמעצער, ווער סע האָט די יכולת, וועט אָפּשאַפן יענע ביטערע סיבות, וועט דאָך דער ייד קענען לעבן בכבוד דאָרט, וואו ער לעבט איצט און וועט פאַרשפּאָרן זיך

שלעפן אין עק וועלט. פאַרקערט, דעמאָלט וועט דער ייד גאָר פאַרגעסן אָן זיין יידישקייט, ווי דער שטייגער איז פון אונדזערע ברידער, אַז סע ווערט זיי אַביסל גראַמער אין קאָפּ. ניין, ניין, קאַץ! איר זענט מיט אונדז נישט מסכים נאָר דערפאַר, וואָס איר פאַרשטייט נישט גוט, וואָס מיר ווילן! מיר ווילן פראָסטע, פשוטע אַרבעט אין ארץ־ישראל. אָן חכמות, אָן קונצן. נאָר צוליב דעם פאָרן מיר אַהינצו. מיר ווילן איינפלאַנצן אונדזער חברה אין דער דאָזיקער ערד, אין אַ מקום נאמן. מיר ווילן באַאַרבעטן די דאָזיקע ערד מיט אונדזערע אייגענע הענט און לעבן דאָרט אַ חיים של שלום, חיים של ברכה, חיים של חילוץ עצמות, ווי אונדזערע עלטער־עלטער־זיידעס האָבן געלעבט אין יענעם לאַנד. אונדזער אַרבעט וועט אונדז נישט נאָר אויסגלייכן אונדזערע ביינער, פאַרהיילן די וואונדן פון אונדזער גוף, זי וועט אויך אַריינגעבן נייע קרעפטן אין אונדזער נשמה, זי וועט אויף אונדז אויסגיסן אַ גאַנצן אוצר פון הייליקע געדאַנקען און טייערע זכרונות, זי וועט אומקערן דאָס האַרץ פון די קינדער צו זייערע עלטערן, פאַרבינדן דעם היינט מיט דעם מאָרגן, אַז אונדזער היסטאָריע זאָל זיך ציען ווייטער, אַז דער נאַציאָנאַלער געדאַנק זאָל לעבן און זיך וועבן אין דער מחנה ישראל; זי וועט פאַראייניקן ביחודא שלימא דעם דת מיט דעם לעבן, אַזוי, אַז די תורה וועט זיין די נשמה פון די מעשים, און די מעשים — דער גוף פון דער תורה, און זיי וועלן לעבן איינס אין אַנדערן און איינס דורכן אַנדערן, נישט אַזוי ווי אין גלות, וואו די ווערטער פאַרנעמען דאָס אָרט פון מעשים און דאָס דאַוונען און לערנען און לייענען זענען געוואָרן אַ מיטל צו מקבל זיין שכר. אָט־דאָס ווילן מיר, איך און מיינע חברים, אָט צוליב דעם פאַרלאָזן מיר אונדזערע עלטערן, אונדזער היים, אַפילו אונדזערע אוניווערזיטעטן, און גייען אַרבעטן אויף די בערג פון ישראל, אויסטרעטן אַ וועג פאַר אונדזערע ברידער און ווייזן זיי אַ לעבעדיקן ביישפיל. דאָס וויל אויך מיין חבר בן־ציון. זייט אויף אונדז נישט ברוגז, ר׳ ישראל, — קערעוועט זיך דער יונגערמאַן אויס צו ר׳ ישראלן מיט אַ ליבלעכן שמייכל, — מיינט נישט, אַז מיר זענען כופרים. מיר זענען יידן, געטרייע זין פון אונדזער פאָלק, נאָר מיר ווילן נישט וויסן פון קיין סודות, פון הלכתא למשיחא. וואָס ס׳וועט שפעטער זיין, דאָס ווייסט איין גאָט, מיר ווילן אָבער זאָרגן פאַרן היינט, פאַר דעם קיום פון אונדזערע ברידער, ווי עס איז דער חוב פון יעדער לעבעדיקער באַשעפעניש.

„ער דרשנט גאָר חריפות, ער איז, כ׳לעבן, גערעכט", — טראַכט איך מיר, ווי דער מנהג איז ביי אונדזערע לעזער, וואָס זיי לייענען אָבי יוצא־זיין, הערן אויס אַלערליי מיינונגען, איינע אַ היפוך פון דער אַנדערער, און גיבן

זיך נישט אָפ קיין דין־וחשבון, וואָס עמעצער וויל. ביי זיי איז שטענדיק גערעכט דער לעצטער, ווער שמועסט נאָך דער, וואָס האָט אַ שאַרף צינגל און קען יענעם דערגיין ביז די לעבער מיט שטעכווערטלעך און חכמהלעך, דער איז ביי זיי גאָר דאָס אויבערשטע פונעם שטויסל און זיי האָבן פון אים ווילד הנאה, ווי, אַשטייגער, פון אַן אָקס אַ גיבור, וואָס האָט גענומען דעם אַנדערן אויף די הערנער אין צירק. איך האָב געכאַפט אַ קוק אויף ר׳ ישראלן: ער האָט שטאַרק פאַרקרימט די נאָז און פאַרקנייטש דעם שטערן, געשטאַנען עפעס לאַ־עליכמדיק, געקראַצט זיך אין דער באָרד און אין די פיאות און געמאַכט מיט די ליפן, ווי איינער, וואָס וויל עפעס זאָגן און האָט נישט קיין ווערטער. נאָכדעם האָט ער אַ מאַך געטאָן מיטן קאָפ און אַ זאָג געטאָן:

— פונדעסטוועגן . . . פונדעסטוועגן זענט איר פאָרט כופרים און הפקר־מענטשן, אָט וואָס! באַטראַכט זיך נאָר וואו איר האַלט! ביי אייך אַלע איז שוין אָפגערעדט איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אַז אַ ייד איז טרייף, אַז יידישע מידות טויגן אויף צען טויזנט כפרות, אַז יידישע פירעכצן זענען פע, מיאוס, פאַסקודנע, לא יוצלח. טפו זאָלט איר ווערן! ס׳איז דאָך אַ חילול־השם! וואָרים באמת, וואו איז נאָך דאָ לייטישערס פון אַ יידן, ערלעכערס, כשרערס פון אַ יידן? ווער טוט נאָך אַזוי פיל מצוות און מעשים טובים, ווי מיר, יידן? וואָס איז, אויב ס׳איז דאָ צווישן אונדז שלעכטע, פאַרדאָרבענע, איינער צווישן טויזנט, זענען שוין אַלע, חלילה, פאַרפאַלן? וואָס איז, אַנדערע אומות זענען טאַקע כולו צדק, כולו קדש? ביין, ברידערלעך! מיר האָבן זיך מיט אונדז נישט וואָס צו שעמען, מיר האָבן נישט וואָס צו פאַרריכטן! ווייסט איר יאָ, וואָס אונדז פעלט? אַ גוטער מליץ יושר, אַ מענטש מיט אַ צונג און מיט אַ פען, וואָס זאָל דערווייזן לפני העמים והשרים אונדזער פיינקייט און פאַרשטאָפן דאָס מויל יעדן שטן מקטרג. אָט וואָס מיר דאַרפן האָבן.

„יאָ, יאָ, ר׳ ישראל, אַזאַ יאָר זאָל איך האָבן, ווי איר זענט גערעכט! אַ יישר כח אייך, וואָס איר האָט זיי געגעבן דאָס קוויטל — די דאָזיקע שנעקעס“, — טראַכט איך מיר און קוק פון דער ווייטנס אויף די חברה. גערעכנט האָב איך, אַז נאָך אַזאַ פסק וועלן זיי שוין גאָר בלייבן אָן לשון. האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז איך האָב געהאַט אַ טעות. ר׳ ישראלס ווערטער האָבן זיי ערשט געגעבן אַ נייעם ענין צו שמועסן און טענהן און אַמפערן זיך, איינער, דער דריטער, וואָס די איבעריקע האָבן אים גערופן סעגאַל, האָט סוף־כל־סוף איבערגערעדט זיי אַלע. מ׳איז ביסלעכווייז אַנטשוויגן געוואָרן און מ׳האָט זיך צוגעהערט צו זיין היציקער דרשה.

— אויב אַזוי, — האָט סעגאַל געזאָגט, אומקערנדיק זיך צו אַ פריערדיקן שמועס, וואָס איך האָב אים, ווייזט אויס, פאַרהערט, — אויב אַזוי, מוז מען דאָך מודה זיין, אַז דאָס ליגט שוין אין דער טבע פון אַ מענטשן: אַזוי ווי יעדער איינציקער וואָלט אַ בעלן געווען זעטיקן זיין תאווה, ווען ער האָט חשק צו אַ נקבה, אַזוי וואָלט ער אַ בעלן געווען אויסגיסן אויף יענעם זיין כעס, ווען ס'איז אים אָנגעזאָלצן אויפן האַרצן. נאָר וואָס דען? אַזוי ווי אַ מענטש איז נישט שטענדיק פריי צו ממלא זיין, ווען אים ווילט זיך, זיין תאווה, נאָר ער מוז זיך איינהאַלטן, גובר זיין זיך אַליין צוליב יענעמס כבוד און יענעמס גוטן נאָמען, אַזוי קען ער זיך ניט אַרויפוואַרפן מיט זיין שנאה און מיט זיינע זידלערייען אויף יהיה מי שיהיה, וואָרים מ'וואָלט זיך פּשוט נישט דערלאָזט. ס'איז אָבער דאָ איין קלאַס מענטשן, די אָרעמסטע, די דערשלאָגנסטע, די נידעריקסטע, וואָס זיי זענען שוין הפקר, פאַר זיי נעמט זיך קיינער נישט אָן, אויף זיי קען דער בעל־תאווהניק, דער אויסגעלאָזטער שאַלטעק, אויסגיסן זיין תאווה, ווי זיין האַרץ גלוסט אים, און זיי מעג דער כעסן, דער פאַרביטערטער מרה־שחורהניק, זידלען און שעלטן, וויפיל ס'וועט אין זיי אַריין, כאָטש זיי זענען גאָט די נשמה שולדיק. אַזוי איז אויך מיט די יידן. זיי זענען דאָס כפרה־הינדל, דער אייביקער שעיר לעזאזל, אויף זיי שיט יעדערער אויס זיין פּעקל צרות: סיי די אומות העולם בכלל, ווען זיי רייסן זיך איינע מיט דער אַנדערער, סיי דער יחיד בפרט, ווען ס'איז אים ביטער, פּאַסקודנע אויף דער נשמה, צוליב אַ מכשול אין געשעפט, אין פּרנסה, אין קהלשע זאַכן און מאַלע אין וואָס סע קען זיך אַמאָל טרעפן אַן אומגליק. די יידישע פּראַגע — דאָס איז דער ברייטער קאַנאַל, וואוהין סע גייען אַריין אַלע אומריינקייטן, מיסט און קויט און בלאָטע פון דעם מענטשנס נשמה. די דאָזיקע שטינקענדיקע וואַסערן גיסן זיך, פלייצן, ווי דער שטייגער איז, פון דער הויך אין דער נידער, און כל זמן ס'איז דאָ אַזוינע מיני פּאַסקודנע שטראָמען — און וועדליק די טבע פון דעם מענטשנס האַרץ, וועלן זיי זיך נישט אויסלאָזן אייביק — און כל זמן דאָס יידישע פאָלק וועט זיך געפינען אין דער נידער, וועט עס אייביק מוזן דינען פאַר אַזאַ מין קאַנאַל צו די איבעריקע פעלקער...
יאָ, איך און מיינע חברים ווייסן אויך זייער גוט, אַז יידן זענען נישט ערגער פון אַנדערע פעלקער. נאָר וואָס דען? די שפּלות אונדזערע מאַכט אונדז מיאוס. מיר זענען געגליכן צו אַ בוים אָן בלעטער און אָן צווייגן, — אָן אַבל צווישן ביימער. אונדזער וואָרצל איז אָבער נאָך געזונט, אונדזער שטאַם — זאַפּטיק, פול מיט לעבן. בטבע זענען מיר גלייך, נאָר אונדזערע צרות און אונדזערע ווייטיקן האָבן אונדז אויסגעקרימט; צוליב זיי איז נישטאָ

קיין סדר אין אונדזערע קהלשע זאַכן, נישטאָ קיין נחת און קיין ברכה און הצלחה אין אַלע אונדזערע געשעפטן. אַפילו אַ פושע ישראל זינדיקט נישט צוליב זיין בייזן ווילן, נאָר די נויט ברענגט אים צו חטאים. נישט פאַרענטפערן זיך דאַרפן מיר, נישט קיין מליץ יושר איז אונדז נויטיק, וואָרים דאָס שעפּעלע איז שטענדיק שולדיק דערפאַר טאַקע, וואָס ס׳איז אַ שעפעלע. מיר, יידן, זאָלן אַפילו זיין ריין, ווי דער געפאַלענער שניי, וועט מען אויך אין אונדז געפינען אַ פלעק. ניין, מיר אַליין דאַרפן דערקענען אונדזער אייגענעם כבוד, מיר אַליין דאַרפן זיך אויפהויבן אויף אַזאַ מדרגה, אַז קיין שום רגזן, קיין שום פאַרביטערטער כעסן זאָל צו אונדז נישט קאָנען אויסלאָזן זיין האַרץ. אויפהייבן זיך אָבער אויף אַזאַ מדרגה איז מעגלעך נאָר דאַן, ווען מיר וועלן שטיין אויף דער ערד, ווען די ערד וועט נישט ציטערן אונטער אונדזערע פיס, ווען מיר וועלן עסן די פרוכט פון אונדזער אַרבעט און וועלן פאַרשפּאָרן וואַרטן אויף שיריים פון פרעמדע טישן, קוקן אויף יענעמס מינע, אויף יענעמס וואונק, פאַרשוואַרצט און פאַרוואָגלט און מבוזה ווערן פאַרן טרוקענעם שטיקל ברויט. קיום התורה איז מעגלעך נאָר דורך אַרבעט, דאָס ליכט פון דער שכינה וועט שיינען אויף אַ געזונטן גוף. דורך ישוב ארץ־ישראל וועט אין אונדז אַריין אַ ניי לעבן — אָט דאָס איז אונדזער וואונטש, ווי איך האָב אייך געזאָגט פון אָנהויב אָן. די ליבע אונדזערע צו אונדזער פאָלק ישראל ברענט ווי אַ פייער אין אונדזער האַרצן און זי אַליין באַלייכט אונדז דעם וועג אַהין. קדימה! — און איר, ר׳ ישראל, אייך זאָג איך מיטן גאַנצן האַרצן: שלום! איך שטיי פאַר אייך מיט כבוד און מיט ליבשאַפט און מיט אַ ווייך געמיט, ווי אַ געטרייער זון, ווען ער געזעגנט זיך מיט זיין געליבטן פאָטער. זיי געזונט, טייערער פאָטער. גיב אונדז דיין ברכה אויפן וועג — מיר און מיינע חברים — אַז מיר זאָלן קומען בשלום אין אונדזער אַלטער היים!...

איך דערזע פלוצים אַ זעלטן בילד, אַ הייליק בילד, פול מיט געטלעכער שיינקייט, אַ בילד, וואָס מאַכט צעגיין דאָס האַרץ און דערהויבט די נשמה און רופט אַרויס זיסע טרערן אויף די אויגן. ווער ס׳האָט נישט געזען דאָס בילד מיט די מענטשן מיט דעם האַרציקן חן, וואָס איז געווען אויסגעגאָסן אויף זיי, דער האָט נישט געזען קיין שיינס! אַלע שטייען און קוקן, פאַרזונקען אין אַ שטילן טרויער; אַ ליבע פריינטשאַפט, אַ צניעותדיקער רחמנות האָט אויסגעשפּרייט אויף זיי אירע פליגל; זיי שטייען און קוקן איינער אויפן אַנדערן און שווייגן. אָבער די הערצער רעדן אַזוי פיל... וואונדערבאַרע געדאַנקען, טייערע געפילן ווערן געבוירן אין דער דאָזיקער הייליקער מינוט. שטילער! אַוועק, איר אַלטע, פינצטערע צייטן! צוויי

דורות האָבן זיך דערלאַנגט די הענט, יונג און אַלט האָבן געשלאָסן אַ פאַרבאַנד, איין נשמה רעדט מיט דער צווייטער. שלום, ברידערשאַפט, ליבשאַפט צווישן אַלע. דעם אַלטן ישראל איז נישט צו דערקענען: ער שמייכלט פאַר נחת, גרייזלט די פּיאות, שאָקלט־צו מיטן קאָפּ צו די יונגע, ווי איינער רעדט: אַזוי, קינדערלעך, האָב איך אייך ליב. — איך ווער אויך שטאַרק נתפּעל, איך טו זיך אַ דריי, אַ שאָקל, מיין בעטל דערפילט און לאָזט אַרויס אַ סקריפּ מיט אַ קוויטש, מיט אַ ברומעריי, אַז סע הילכט אַזש אין די אויערן; איך שפּרינג אַראָפּ און גיי צו צום טיש אַ צעדרייטער, אַ פאַרטומלטער, ווי איינער, וואָס האָט זיך נאָר־וואָס אויפגעכאַפּט פונעם שלאָף.

— שלום עליכם, ר׳ מענדעלע! — זאָגט צו מיר ר׳ ישראל מיט אַ שמייכל און שטעלט מיך פאָר דער קאָמפּאַניע. — איר זענט, קיין עין־הרע, געשלאָפן זייער געשמאַק, האָט זשע קיין פאַראיבל נישט, וואָס מיר האָבן אייך אויפגעוועקט מיט אונדזער שמועס. און בדיעבד, אַז איר זענט שוין דאָ, וועלן מיר אייך פרעגן, ווי מע פרעגט אין אַ ספר הגורלות: האָלן מיר גיין קיין ארץ־ישראל?

— צו וואָס?... נאָך וואָס?... — ברום איך האַלבע ווערטער, ווי איינער, וואָס הערט אַ משונהדיקע נייעס און סע לייגט זיך אים נישט אויפן מוח בשום אופן. אין אמתן האָב איך זייער גוט פאַרשטאַנען וואָס מע רעדט, און ס׳האָט זיך מיר נאָך לכתחילה געלייגט אויפן מוח. אלא וואָס דען? אַזוי איז די טבע פון אַ תלמיד־חכם: אַז יענער זאָגט יאָ, זאָל ער זאָגן ניין, אַז יענער איז מתיר, זאָל ער דווקא אַסרן, אַז יענער זאָגט: ס׳איז אַ שרץ, זאָל ער דעם שרץ מטהר זיין בק״ן טעמים, כאָטש ער ווייסט זייער גוט, אַז יענער איז גערעכט, אַז אַ שרץ איז פאָרט אַ שרץ. דערפון נעמען זיך דאָך ביי אונדז קריג און רייסעניש, פּלפּולים און וויכוחים און דין־תורות אָן אַן עק און אָן אַ סוף. דער דאָזיקער מנהג פון אונדזערע תלמידי־חכמים איז ביי מיר הייליק און איך טרעט פון אים קיינמאָל נישט אָפּ.

— אָן טענות, ר׳ מענדעלע! — זאָגט ר׳ ישראל. — איך בין איצט ווי אַ חכם, איך וויל נישט קיין חקירות מיט טענות מיט פירושים. פאַרשטעלט איר זיך אויך אויף איין מינוט פאַר אַ תם און זאָגט אונדז אַ פּסוק, אַ וועלכן נישט איז, וועט דאָס זיין ווי אַ שטיקל נבואה אין דעם ענין, וואָס מיר זענען אין אים דאָ עוסק.

— צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל, שפּזרם בין אומות העולם!

— זאָג איך אַ מאמר פון אונדזערע חכמים און מאַך זיך כלא ידע, אַקוראַט ווי דאָס האָט זיך ביי מיר אַרויסגעכאַפּט אומגערן; אין אמתן האָב איך

פריער אַ טראַכט געטאָן, וואָס צו זאָגן. אַזוי זענען זיך ביי אונדז נוהג פרומע, כשרע יידן, וואָס אַ קוק טאָן אויף זיי — קענען זיי, דאַכט זיך, קיין צוויי נישט ציילן, רעדן נאָר כמשיח לפי תומו, אין האַרצן זענען זיי אָבער גרויסע רמאים און גאָטס גנבים.

— עט! דער וויל אונדז גאָר פאַרדרייען דעם קאָפּ מיט אַן אגדתא, — האָבן יענע אָפּגעענטפערט. — אַן אגדתא איז קיין באַוויז נישט. רעדט בעסער קלאָרע דיבורים.

— אַדרבא, — כאַפּ איך זיך דווקא אָן פאַר דער אגדתא מיט הענט און מיט פיס, ווי אַן אמתער תלמיד־חכם, וואָס מוז זאָגן פאַרקערט, — אדרבא, קוקט זיך צו, וואָס פאַר אַ חילוק סע איז צווישן אַ שכן און אַ באַלעבאָס. אַז עמעצער וויל בויען אַ דירה אין אַ שטאָט, ווערט ער געננג פאַרשוואַרצט און פאַרפינצטערט, איידער ער זעט זי אַ פאַרטיקע: ער לייגט אַריין אי אייגן געלט, אי פרעמדס, ער פאַרזעצט זי אין באַנק, ער צאָלט פראָצענט; ער היט זי טאָג ווי נאַכט פאַר אַ שרפה און פאַר יעדער פגע רע: היינט האָט זיך אויסגעקרימט אַ וואַנט, מאָרגן רינט פונעם דאַך; ער האָט צו זינגען און צו זאָגן מיט די שכנים, מיט די מאַנערס פון צינז, מיט די דוואָרניקעס, מיט די קוימען־קערערס, מיט די מעשענע קנעפלעך, וואָס זענען ממונה אויף ריינקייט, און מיט טויזנטער אַנדערע שלעק. ער דערעסט נישט, דערשלאָפט נישט, האָט אַ פולן קאָפּ מיט דאגות, — און דער סוף לאָזט זיך אויס, אַז וואוינען וואוינט ער ערגעץ אינעם אונטערשטן גאָרן ביי אַל־די שוואַרצע יאָר, און דער שכן, וואָס דער קאָפּ האָט אים אויף דער שטוב קיינמאָל נישט געדאַרט, קומט אויפן פאַרטיקן, באַצאָלט די עטלעכע קליינגערס און זיצט זיך בהרחבה אין אַ שיינער, רייבער, ליכטיקער דירה, וואו אים געפעלט. אַזוי איז אויך מיט די יידן. דער רבונו של עולם האָט פון אָנהויב אָן אַרויסגעזען, אַז ס׳וועט זיין שווערע מלחמות צווישן די פעלקער פאַר יעדער שפאַן ערד, אַז מע וועט זיך בייסן און רייסן און קריכן איינער דעם אַנדערן אויפן קאָפּ און מע וועט דאַרפן מיליאָנען סאָלדאַטן און ביקסן און האַרמאַטן און געלט אָן אַן עק, כדי מע זאָל ביישטיין אַנטקעגן שונא. נו, און די יידעלעך זענען דאָך שטענדיק געווען אַ קליין פאָלק, אַ פיצל, אַ ברעקל, ווי אין פסוק שטייט: עם קטן בגוים. היינט ווען זיי בלייבן, אַשטייגער, אויף זייער ערד, וואָלטן זיי דאָך געהאַלטן אין איין ציטערן פאַר די גרויסע, די לוויתנס צווישן די פעלקער: מע וואָלט אָן רחמנות געטרעטן זייערע פעלדער, געמאַרשירט איבער דעם קלייבעם מדינהלע, דער אַהין, דער אַהער, און דער סוף וואָלט זיך אויסגעלאָזט, אַז עמעצער וואָלט עס חרוב געמאַכט און ס׳וואָלט פון די יידן נישט געבליבן

קיין זכר אויף דער וועלט. וואָס טוט גאָט? גרייט ער אָן די רפואה פאַר דער מכה: ער נעמט און פאַרטרייבט די יידן באַצייטנס פון זייער לאַנד און זעצט זיי אַריין אין שכנות ביי די אומות העולם... טיטוס האָט נישט פאַרשטאַנען, אַז די יידישע מפלה — דאָס איז זייער נצחון, און אַז זיין נצחון איבער יהודה איז גאָר אַ מפלה. טיטוס האָט זיך נישט אויסגעמאָלט, ווי פון רוים וועט ווערן אַ חורבן... אַ לוויתן האָט געוואָלט כאַפּן פלאָטיצעס — און איז אַליין אַריין אין דער נעץ.

— זענט איר זיך, הייסט עס, מייאש פון דער גאולה? — כאַפּט מיך ר׳ ישראלביים וואָרט. — איז שוין גאָר אויס משיח, נאָך אייערע רייד, און די יידן וועלן שוין קיינמאָל נישט קומען אַהיים?

— חלילה, ווער זאָגט דען? איך גלויב אַוודאי בביאת המשיח. נאָר ווען וועט דאָס זיין? ווען די וועלט וועט באַקומען גאָר אַן אַנדער צורה, ווען ס׳וועט נישט זיין קיין מלחמות, קיין בלוט־פאַרגיסונג און אַלע מענטשן וועלן ווערן גוט און פיין, ווי דער נביא זאָגט, דעמאָלט וועלן די פעלקער זיך לעבן בשלום ושלווה, יעדערער ביי זיך אויף דער ערד, און דעמאָלט וועט גאָט אויך צונויפקלייבן די גולי יהודה און באַזעצן זיי אויף זייער אַמאָליקער נחלה.

— די נביאים האָבן נביאות געזאָגט אויף משיחס צייטן, — רופט זיך אָן איינער פון דער חברה, — און מיר ווילן אַרבעטן איצט, ווי פשוטע מענטשן. איר זענט געשלאָפן, ר׳ מענדעלע, האָט איר נישט געהערט, וואָס מיר האָבן גערעדט. יאָ, מיר ווילן באַאַרבעטן די ערד פון אונדזערע אָבות און עסן בכבוד אַ שטיקל ברויט. איר זענט גערעכט, ר׳ מענדעלע: מיר זענען שכנים, אָבער שכנים איינגעבעטענע, און דערצו נאָך גרויסע עניים, דלפנים. קיין פרנסה איז נישטאָ, און דער באַלעבאָס שטייט איבערן קאַרק און יאָגט פון דער דירה: וואָס טויג אים שלעפּערס, קבצנים, וואָס מערן זיך אין ענגשאַפט און אין בלאָטע? אַן עק! מע קאָן פון דער לופט שוין נישט לעבן, נישטאָ שוין קיין כח, נישטאָ קיין געלט.

— יאָ, אויב פרנסה . . . איז גאָר אַן אַנדער מעשה... — ענטפער איך מיט אַ מאָדנע־טרויעריקן ניגון, וועלכער הויבט זיך אָן נידעריק און ווערט אַלעמאָל העכער, ביז ער ענדיקט זיך מיט אַן אָפגעריסענעם שאַרפן קוויטש, — דער געוויינלעכער נוסח פון אַ יידן, וואָס האָט דערהערט אַ נייס און איז געוואָרן שטאַרק נתפעל. איך דערמאָן זיך מיין אייגענעם מצב: דאָס געלט פאַרלוירן, אַליין אויסגעמוטשעט, אויסגעהאָרעוועט, נישטאָ קיין גאַנצער אבר, די פרנסה — קוים־קוים וואָס מע שלאָגט זיך דורך. יאָ, ביטערע צייטן. אַ שווערער זיפץ רייסט זיך אַרויס ביי מיר פונעם האַרצן,

אין די חברה פאַרשטייט דווקא, וואָס סע באַטייט אַזאַ זיפץ, און מע נעמט אים אָן פאַר אַ הסכמה צו זייערע פריערדיקע שמועסן. מע הויבט מיך אָן אויספרעגן, ווער איך בין, פון וואַנען, וואָס איז מיין פרנסה. איך דערצייל, אַז איך האַנדל מיט השכלה־ספרים, — איך האָב מיט אַ כיוון געזאָגט השכלה־ספרים און נישט סתם ספרים, ווייל איך האָב געמיינט, איך וועל דורכדעם נושא־חן זיין אין זייערע אויגן, — איך גיב אָבער אַ קוק: עפעס פאַרדרייען זיי מיר שטאַרק די נעז, ווי איינער רעדט: נאַרישקייטן, נישט ווערט אַ שמעק טאַבאַק. פאַרדריסט מיך: סטייטש, מיר זענען שוין עפעס גאָר איבעריק: איך, די ספרים, די יידישע מחברים? וואָס הייסט? ביי דער חברה, וועדליק איך פאַרשטיי, וואָלט איך געווען אַ סך אַ גרעסערער חשוב, ווען איך האַנדל, אַשטייגער, מיט שמאַטעס! פע!

— חידושים נפלאים, — זאָג איך מיט אַ באַהאַלטענעם כעס, — ווי מענטשן בייטן זיך דאָס היינטיקע צייטן! אַמאָליקע יאָרן איז ביי אַזוינע ווי איר, יונגעלייטלעך אָן פיאות און מיט קורצע רעקלעך, נישט געווען קיין העכערס, ווי די השכלה. איי, השכלה, השכלה, האָט מען געהערט פון אַלע זייטן, די השכלה וועט אויסלייזן די יידן פון אַל־דאָס בייז, די השכלה וועט זיין אַ רפואה צו אַלע מכות־בכורות. פאַר דער השכלה פלעגט מען זיך שניידן ביזן בלוט אַריין מיט דעם אַלטן דור, פאַר דער השכלה פלעגט מען ליידן גלות, אַנטלויפן פון טאַטע־מאַמע, פון שווער און שוויגער, זיך וואַלגערן ערגעץ אין דער פרעמד, נישט דערעסן, נישט דערשלאָפן, — וואָס איז? מען לערנט! ווער ס'איז נישט אַרויסגעגאַנגען לתרבות רעה בפרהסיא, פלעגט זיך איינשטעלן דאָס לעבן און לערנען בגנבה אין קעלער, אויפן בוידעם, אין אַ לאָך, אין אַ פוסטקע. אַזוינע באַהאַלטענע צדיקים פלעגן פון מיר שטאַרק אָנקווענלען; וואוהין איך פלעג נאָר קומען מיטן פערד און וועגעלע, איז געווען שמחה וששון ליהודים. גרויס און קליין איז צו מיר געלאָפן, גערעדט מיט מיר, זיך געפרעגט אויף ספרי חכמה, אויף מליצה, אויף שירים: ר׳ מענדעלע, וואָס הערט זיך אין דער ליטעראַטור? ר׳ מענדעלע, וואָס הערט זיך מיט לשון? ר׳ מענדעלע, וואָס האָט איר אונדז געבראַכט עפעס נייס? און מע פלעגט זיך צונויפפלייגן צען מענטשן, און קויפן איין מליצה־ביכל און לייענען מיט פאַרגעניגן, מיט התלהבות, מיט אַ ברען, און פאַסמאַקעווען יעדעס וואָרט און לעקן די פינגער. היינט . . . היינט איז אַן איבערגעקערטע וועלט — משכילים זאָלן פיינט האָבן השכלה! איך, מענדעלע, מיט מיינע ספרים, בין נישט ווערט ביי זיי אַ פעטרישקע. ניין, ביין, מיך וועט איר נישט נאַרן: איך פאַרשטיי זייער גוט, וואָס סע באַטייט אייער דרייען מיט דער נאָז... היינט, היינט, היינט . . .

איך וויל נאָך ווייטער רעדן, מוסרן דעם עולם, נאָר סע פאַרשלאָגט מיר דעם אָטעם פאַר האַרץ־ווייטיק, און איך קאָן מער נישט אויסרעדן קיין וואָרט, אַקוראַט ווי סע וואָלט זיך מיר געשטעלט אַ ביין אין האַלדז.

— היינט, וואַרט, איך וועל אייך זאָגן, וואָס ס'איז היינט! — איז בן־ציון אויפגעשפרונגען, ווי אַן אָפּגעבריטער. — היינט זעען מיר, אַז דער עיקר איז אַרבעט! היינט פאַרשטייען מיר, אַז דער פריערדיקער מוח האָט געלעבט אין טעות, נישט קענענדיק אונדזער פאָלק, נישט ווייסנדיק, וואָס אים פעלט. זיי האָבן געהאַלטן די יידן פאַר ווילדע ברואים, פאַר פראים; נאָך זייער נאַרישן שכל איז אויסגעקומען, אַז דעריבער איז דאָס יידישע מזל אַזוי ביטער, האָבן זיי געהאַלטן אין איין שרייען: השכלה, השכלה!... איצט ווייסן מיר, אַז נישט פון השכלה וועט זיך צו אונדז נעמען די גאולה. אונדזער אומגליק איז דער דלות, די שפלות, די געפאַלנקייט, די נידעריקייט אי ביי זיך אין די אויגן, אי ביי יענעם. אונדזער איינציקע רפואה איז — ערד־אַרבעט. היינט ווייסן מיר, אַז מציון תצא ישועת ישראל; השכלה־ספרים קענען אונדז העלפן, ווי דער נעכטיקער טאָג.

ר' ישראל קוקט אויף בן־ציונען און שיינט, ווי איינער רעדט: אַז וואויל איז די אויערן, וואָס הערן אַזוינע טייערע רייד! איך באַטראַכט אויך דעם נפש און זאָג מיר: וואָס וועל איך גיין מיט דיר טענהן, אַז אַ ייד קען אַנדערש נישט! הייבט ער איינס אויף, מוז ער אַליין אַנדערע אַראָפּוואַרפן אין שאול תחתיה. אַ יידן איז ווייניק, וואָס סע געפעלט אים אַ זאַך, ביין — ער מוז נאָך דערווייזן באותות ומופתים, אַז אַלע אַנדערע זאַכן פון דעם אייגענעם מין זענען בלאָטע שבבלאָטע. אַ חסיד וועט זיך לייגן אין דער לענג און אין דער ברייט צו איינרעדן דיר, אַז זיין רבי איז דער איינציקער אמתער רבי. אַ משכיל, להבדיל, וועט מיט דעם אייגענעם אימפעט דיר טענהן, אַז אַחוץ זיין צדיק איז נישטאָ קיינער. נאָך מער: אַ ייד האָט משונה הנאה, ווען ער קאָן עפּעס מבטל זיין, זאָל זיין אַפילו זיך אַליין, זיין אייגענעם כבוד. נישטאָ ביי אַ יידן קיין גרעסערער פאַרגעניגן, ווי אויסטאָן זיין צורה, וואָס ער האָט זי בירושה פון זיין טאַטן, נישטאָ קיין גרעסערע שמחה, ווי אַן אַפּיקורס, אַז ער איז כופר בעיקר און זאָגט: הכל הבל!

— האָט קיין פאַראיבל נישט, — האָט זיך קאַץ אַריינגעמישט אין די רייד, — מאַכט נישט אַזוי אַוועק מיט דער האַנט די השכלה און דעם גאַנצן פריערדיקן דור! ס'איז גאָר נישט אַזוי פראָסט, ווי אייך דאַכט זיך. אמת, ס'איז היינט דאָ אַ סך אַזוינע, אי ביי אונדז, אי ביי אַנדערע פעלקער, וועלכע פרעגן שאלות אויף דער השכלה. ביי זיי קומט אויס, אַז די השכלה, די ציוויליזאַציע, האָט געבראַכט אַ סך שלעכטס אויף דער וועלט: מענטשן

יאָגן זיך היינט, מער ווי אַמאָל, נאָך תענוגים, נאָך כבוד, נאָך רייכקייט; מענטשן ווילן הערשן איינער איבער דעם אַנדערן, סע שטאַרקט זיך די קנאה, די תאווה; בעסער וואָלט געווען, זאָגן זיי ווען דער מענטש וואָלט זיך אומגעקערט צו דעם מצב פון פאַרצייטן, ווען די וועלט וואָלט געלעבט ווערדליק דעם נאַטירלעכן סדר העולם. נאָר זאָלן זיי דרשנען, וואָס זיי ווילן: השכלה איז אַ חוב אויף יעדן מענטשן, וואָס טראָגט אויף זיך דעם צלם אלהים. אָן השכלה איז נישטאָ קיין פאַרשטענדלעכע אַרבעט, נישטאָ קיין טאַלאַנט, קיין רעכטער מייסטער, קיין קינסטלער, נישטאָ קיין דרך־ארץ, קיין ערלעכקייט, קיין מוסר, קיין גערעכטיקייט, קיין גאָט אין האַרצן; אָן השכלה איז דאָס לעבן נאָר צוליבן גוף. די פאַרגעניגנס זענען אומגעלומפערטע, נידעריקע, גראָבע. פאַרקערט, וואָס מער השכלה, איז איידעלער דער גוסט, וואָס איידעלער ס׳איז דער גוסט, פילט מען מער דאָס שיינע און דאָס געהויבענע, וואָס מער מע פילט דאָס שיינע און דאָס געהויבענע, האָט די נשמה מער פאַרגעניגן, וואָס מער פאַרגעניגן די נשמה האָט, איז דער מענטש גליקלעכער, לעבט ער אַן איידעלער לעבן, אַ געבענטשטער לעבן. — מיר בשר־ודמס האָבן איבער זיך אַ שטאַרקן יצר־הרע, וועלכער מאָנט ביי אונדז די הצטרכותן פון אונדזער גוף און רעדט איין יעדן איינציקן: האָב הנאה, מענטש, די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן נאָר צוליב דיר, אַנדערע קערן זיך מיט דיר נישט אָן. ווי האַלט מען מלחמה אַנטקעגן אים? מע פאָלגט דעם פאַרשטאַנד, מע פירט זיך מיט דער מידה פון יושר, וועלכע ווערט ביים מענטשן מיט דער צייט אַלעמאָל שטאַרקער און לערנט אים צו באַהערשן זיך אַליין, צו ברעכן די אייגענע תאווה צוליב יענעם. צוויי קרעפטן, הייסט עס, וואוינען אין אונדז, האַלטן איינס מיטן אַנדערן מלחמה פון דורות אָן. די היסטאָריע לערנט אונדז, אַז דאָרט, וואו ס׳איז דאָ מער השכלה, איז גובר דאָס גוטע און דאָס שיינע; דאָרט וואו די השכלה פאָלט, באַקומט דאָס שלעכטע און דאָס מיאוסע די אויבערהאַנט. אַזוי איז געווען ביי אַלע פעלקער, אין אַלע צייטן. נישט מער, ס׳איז אין יעדן כלל פאַראַן אַ יוצא מן הכלל. אין אַ שלעכטן, נאַרישן דור וועט איר אַמאָל געפינען גוטע, אויפגעקלערטע יחידים, אין אַ קלוגן דור באַגעגנט איר פוסטע, נאַרישע מעטשן. נישטאָ אַזאַ משכיל, וואָס זאָל נישט פאַרמאָגן אין זיך אַ ביסל נאַרישקייט, און ס׳איז דאָ אַזוינע, וואָס פאַרמאָגן מער נאַרישקייט ווי חכמה; אַזוינע זענען אויפגעקלערט נאָר לפנים, אין האַרצן זענען זיי שוטים גמורים. דאָס זענען די שאָטנס, וואָס איר געפינט אין יעדן ליכט; דאָס זענען די בייזע פליגן, וואָס פאַרמיאוסן זייער דור. כל זמן זיי האָבן קיין מאַכט נישט, זענען זיי נאָר מיאוס פאַר זיך, גיט מען

זיי ממשלה איבער אַנדערע — פאַרפאַסקודען זיי דאָס גאַנצע לעבן... אונדזער פאָלק, אַן עם תורה ודעת, פאַרמאָגט זיין אייגענע השכלה שוין פון טויזנטער יאָרן; די השכלה האָבן מיר באַקומען פונעם באַרג סיני, זי שטייט פאַרשריבן אין אונדזערע אַלטע הייליקע ספרים, אין די ווערק פון אונדזערע באַרימטע חכמים און גדולים. אונדזערע עלטערן האָבן זי איבערגעגעבן פון דור צו דור זייערע קינדער. נאָר וואָס דען, ס'זענען געקומען שווערע צייטן, מיר האָבן געוואַנדערט אין גלות פון לאַנד צו לאַנד, געליטן צער און בזיונות, זענען מיר געוואָרן פאַרפינצטערט, געפאַלן אַלע מאָל נידעריקער, פאַרגעסנדיק אונדזער חכמה, אונדזערע וויסנשאַפטן, דעריבער האָט די תורה אויך ביי אונדז אָנגעוואָרן איר אַמאָליקן חן. לאַנגע יאָרן האָבן יידן געלעבט אָן קענטעניש, אָן אַ שפראַך, אָן כבוד, אָן לייב און לעבן, ביז ס'האָט זיך באַוויזן פריער מיט אַ דור די זון פון דער השכלה אויף דער וועלט און האָט באַלויכטן די ערד און די מענטשן מיט אירע ליבע שטראַלן. האָבן אונדזערע ברידער געזאָגט: לאָמיר אויך געניסן פון דעם דאָזיקן ליכט, וועלן פאַרהיילט ווערן אונדזערע וואונדן, וואָרים אַז די גאַנצע וועלט וועט ווערן גוט און פיין, וועט אויף אונדז אויך קומען אַ ישועה. און מיינט נישט: דאָס איז נישט געווען קיין פוסטע פאַנטאַזיע, קיין נאַרישער חלום. אַזוי וואָלט געדאַרפט זיין על פי דרך הטבע, דערצו פירט די היסטאָריע פון דער וועלט, אַזוי האָבן נאָך צוגעזאָגט אונדזערע נביאים, און די האָפענונגען וואָלטן אַוודאי מקוים געוואָרן, ווען ניט . . .

דאָ האָט זיך קאַץ שטאַרק פאַרהוסט, און אַזוי ווי ער האָט דערביי נישט אויפגעהערט צו רעדן, כאָרכלענדיק און שלינגענדיק די ווערטער, האָב איך נישט געקענט כאַפן, וואָס ער זאָגט, ביז ער האָט זיך אויסגעהוסט און האָט ווייטער אָנגעהויבן רעדן קלאָרע דיבורים:

— . . . האָבן די יידן אויך געמוזט זיך אומקערן צו זייער פריערדיקן מעמד . . . איצט, אַז די יאָרן זענען שלעכט, קיין צייט איז נישטאָ, צרות וואַקסן אויפן פוד און פון דער האָפענונג איז געוואָרן אַ טייך, — איצט זידלט מען די אַמאָליקע משכילים, איצט שיט מען אויף זיי שוועבל און פעך! פרעגט, ווער זידלט? יונגעלייט, וואָס האָבן צו פאַרדאַנקען דעם פריערדיקן דור אַלצדינג, וואָס זיי פאַרמאָגן: אי זייערע געדאַנקען, אי דאָס געפיל פון כבוד צו זיך אַליין, אי זייערע פלענער! יונגעלייט, וואָס ווען נישט די ערשטע משכילים, וואָלטן זיי גאָר נישט געקענט רעדן אַזוינע ווערטער ווי איצט, וואָלטן זיי גאָר נישט געהאַט אַזוינע השגות, וואָרים זיי וואָלטן געווען בלינדע מענטשן, בהמות, וואָס וואָלטן גאָר נישט געפילט, אַז זיי איז שלעכט, און וואָלטן גאָר נישט געזוכט קיין רפואה צו זייערע

מכות, נידעריקע ברואים, וואָס וואָלטן געלעגן אין דער קרענק און געשוויגן, צו אונדזער חרפה, ווי דאָס איז געווען אַמאָליקע יאָרן! — אויב מיר זעען היינט, אַז עפעס וואַקסט, זאָלט איר נישט פאַרגעסן, אַז געזייט האָט מען עס פריער: דאָס קערנדל האָט געמוזט צעפאַלן ווערן אין דער ערד, די שאָלעכץ האָט געמוזט ווערן פאַרפוילט, כדי ס'זאָל זיך באַווייזן דער תוך, כדי די פלאַנצונג זאָל אָנהייבן וואַקסן און בליען און ברענגען פרוכט. זאָלן דאָס געדענקען אונדזערע יונגע און זאָלן זיי נישט זידלען זייערע עלטערן היינט, ווען אַלצדינג ווערט צעפאַלן!... נו, אַ גוטע נאַכט אייך, ליבע פריינט, דאָס ליכט גייט שוין אויס. סע ווערט פינצטער און מיר אַלע זענען שלעפעריק! איך גיי שלאָפן, לייגט זיך אויך און גאָט זאָל אייך העלפן, איר זאָלט זען גוטע חלומות אויף אייך און אויף כל ישראל...

ס'איז שטיל... מע שלאָפט. סע הערט זיך אַ כראָפען פון אַלע זייטן. די נעזער פייפן, פישטשען, זינגען־אויס אַ זמר, און ביי מיר פליען די געדאַנקען אין קאָפ און לאָזן מיך נישט שלאָפן. סע גייט דורך פאַר מיינע אויגן די היסטאָריע פון די יידן: אַלץ קלאָג און געוויין, תעניתים און געשרייען, צרות און שלעק, שפאָט און שאַנד און צאָרן און צער און אַלע מיני ווייטיקן און וויסטע בהלות, הונגער, פוילקייט, צונויפגעלייגטע הענט, פאַרמאַכטע אויגן, קלעפ און פעטש און קולאַקעס — און שטענדיק געבוקט זיך, געפאַלן אויף די קני, געקראָכן אויף אַלע פיר, געבעבעט פוסטע ווערטער, געכאַפט מיט די הענט דעם ווינט, געשטויסן וואַסער אין אַ שטייסל, געטריבן רכילות, געפירט פליאָטקעס, גערודפט מיט שנאה און מסירות, געטאָן לשם שמים אַלערליי רשעות... און פון דער אַנדערער זייט דערמאָן איך זיך די קאָמפאַניע און די שמועסן פון היינטיקן אויפדערנאַכט, זייער חברה, זייער ציל, זייער פעסטקייט, זייער חשק צו אַרבעטן, און מיין האַרץ זאָגט מיר: גיבורים, מענדעלע, שטייען אַרום דיין געלעגער! — —

די נעזער קוויטשען, פישטשען, זינגען, און איך דריי זיך פון איין זייט אויף דער אַנדערער, קלער מיר און טראַכט וועגן יידישער היסטאָריע, יידישע פירונגען, יידישע גענג, און איך האָב געקלערט אַזוי לאַנג, ביז מיינע געדאַנקען זענען געוואָרן צעמישט, אין קאָפ האָט מיר אָנגעהויבן רוישן, ווי אין אַ מיל... איך הער, סע דונערט אינדרויסן, סע בליצט און סע רעש'ט, ווילדע קולות, געוואַלדן, געשרייען פליען אין דער לופטן, היינט בילן, דער ווינט ברומט און וואָיעט און קלאָגט — איך פאַל, ווי אין אַן אָפגרונט און פאַרגעס אַלצדינג... אַז איך כאַפ זיך אויף, איז אויף מיר שוין גאָר אַ נייע הויט. איך געדענק נישט, וואָס פריער איז געווען, אַקוראַט ווי איך האָב גאָר פריער נישט געלעבט, אַקוראַט ווי איך בין נאָר־וואָס

באַשאַפן געוואָרן אין מיין איצטיקער געשטאַלט: איך בין אַ קליין באַשעפענישל מיט אַ האָריק פעלכל, מיט קורצע פיסלעך און אַ קורץ ווידעלע. איך ליג מיר אויף אַלע פיר, שאַ, שטיל, דער קאָפ איז ליידיק, דער מוח אַרבעט נישט, עס פליט נישט דורך אַפילו די קלענסטע מחשבה. דערפאַר דער מאָגן, די קישקעס זענען שטאַרק אַריינגעטאָן אין דער עבודה: זיי מאָלן, רייבן, פאַרדייען געטריי דאָס איינגעשלונגענע גראָז. איך לעב מיר פאַוואָלענקע, אָן אַ שום דאגה, אַ חוץ די דאגה פון עסן; מיר איז גענוג וואָס איך לעב. נישטאָ קיין שאלות, קיין חקירות, קיין „פאַר וואָס" און „פאַר ווען"; אָט אַזוי בין איך, אַזאַ צורה האָב איך, אַזוי לעב איך, אַזוי דאַרף זיין, אַזוי איז מיין טבע — און ווייטער גאָר נישט... ליג איך אַזוי מיט אַן אויסגעצויגענער מאָרדע, כאַפ אַ דרעמל און סאָפע מיט דער נאָז. דערהער איך ווי מע זאָגט: אַ וואוילער באַיבאַק, אַ שיין חיהלע, לאָמיר אים נאָר כאַפן! — רייס איך זיך אויף פונעם אָרט און אַנטלויף, וויפיל איך האָב כח, און פאַרקריך אין אַ לאָך. ווייס איך שוין, אַז איך בין אַ באַיבאַק, אַ קליין חיהלע, פון נישט קיין שטאַרקער משפחה. אינעם לאָך, וואו איך האָב זיך באַהאַלטן, געפין איך אַ גרויסע קאָמפאַניע באַיבאַקעס, קרובים פון דער אייגענער משפחה; צווישן דער חברה זע איך אַ סך בלינדע, הינקענדיקע, מיט אויסגעריסענע זייטן, אויסגעבראָכענע פיס, אויסגעפליקטע האָר, אויסגעצופטע ווידלען — באַיבאַקעס זענען אָבער גרויסע פעפערס, לעדאַשטשעס, זיי האָבן נאָר ליב צו ליגן און צו דרעמלען. האָב איך זיך אויך אויסגעצויגן און אינאיינעם מיט די איבעריקע געכאַפט אַ דרעמל... ליגן מיר אַזוי און רוען זיך אָפ, הערן מיר — יעגער! האָבן מיר זיך אויפגעכאַפט און אַ לאָז געטאָן אויף גאָטס באַראָט, יעדערער וואוהין די אויגן טראָגן. לויף איך אינאיינעם מיט עטלעכע באַיבאַקעס, וואוילע יונגען, כוואַטעס, וואָס האָבן געוואוסט פון עפעס גאָר אַ קונציקער נאָרע, — אַ גאַנצער הייל צווישן די שטיינער, וואוהין די יעגער וועלן בשום אופן נישט דערלאַנגען. לויפן מיר, יאָגן זיך פון לאָך צו לאָך, פון גרוב צו גרוב — זיי פאָרנט, איך נאָך זיי. ס'איז ענג, פינצטער, גליטשיק, טייל פון אונדז פאַלן און קאָנען שוין נישט אויפשטיין, טייל שלעפן זיך אויף און לויפן ווייטער מיט יסורים; איך אַליין האַלט זיך שוין קוים אויף די פיס, איך בין מיד, טויט־הונגעריק, איך פאָכע מיט דער נשמה, נישטאָ אין מיר קיין גאַנצער אבר, די פעל איז אויסגעפליקט, צעריסן. איך הינק אויף אַ פוס. מיר לויפן אָבער אַלץ מיט אַן אימפעט, ווייטער און ווייטער. אָט זענען מיר שוין גאָר נאָענט, נאָר זיך פאַרגנבענען אַהינצו, נאָר זיך דורכשפאַרן דורך אַ שפאַרונע, דורך אַ שמאָלער לאָך... מיר פאַלן אויף אַן עצה, מיר שטעלן זיך איינער הינטערן

אַנדערן אַ לאַנגע שורה, מיר שטופּן איינער דעם אַנדערן, קוועטשן זיך אַריין איינציקווייז אין דער שפּאַרונע. אַז ס׳איז געקומען צו מיר און איך האָב אַריינגערוקט דעם קאָפּ אין לאָך אַריין, האָט דער הינטערשטער באַיבאַק מיך געגעבן אַ שטאַרקן שטופּ, וויפיל ער האָט געהאַט כּח, האָב איך פּאַר ווייטיק און שטיקעניש אָנגעהויבן פּייפּן, ווי דער שטייגער איז פון באַיבאַקעס, וואָס זיי פּייפּן, אַז סע ווערט זיי ענג.

— אוי, יידן, מע פּייפּט! — כאַפּט זיך ר׳ ישראל אויף אין הוילע שרעק. — געוואַלד, מע פּייפּט. דאָס איז נישט אומזיסט...

— אוי, באַק, באַק־באַק, — בעלעמעטשע איך פונעם שלאָף, און מיין קול הילכט ווי פון אַ פאַס.

— גאָט איז מיט אייך, ר׳ מענדעלע, — שרייט ר׳ ישראל, — וואָס איז דאָס פאַר קולות? וואָס איז דאָס פאַר אַ פּייפּן?

— גאָר נישט, גאָר נישט, — ענטפער איך, אַז איך בין געקומען צו זיך. — קיינער פּייפּט נישט און קיינער מאַכט נישט קיין קולות. ס׳האָט זיך אייך געחלומט, ר׳ ישראל. גייט, לייגט זיך.

ווען גאָט זאָל מיר, אַשטייגער, געוועזן זאָגן: וואָס איז, מענדעלע, דיין פאַרלאַנג, וועל איך דיר געבן? וואָלט איך אים געענטפערט: רבונו של עולם, גיב מיר געלט איך זאָל קאָנען קויפן כאָטש צו ביסלעך פון די פאַרשיידענע ספרים, ספרי קודש און ספרי חול, וואָס איך האָב אויפן אַנדערן טאָג געזען אויסגעשטעלט אין די קלייטן פון ספרים. ווייסט איר, וואָס איך האָב דעמאָלט געהאַט פאַר אַ פּנים? מאָלט אייך אויס אַ פוקס, וואָס האָט דערזען אַ גאָרטן וויינטרויבן, נאָר ער קאָן זיי נישט דערלאַנגען: ער פּאַדעט אַרום, שפּרינגט און טאַנצט און באַלעקט זיך, נאָר סע העלפט אים נישט קיין שום תחבולות — די וויינטרויבן וואַקסן צו הויך! אַזוי האָב איך דעמאָלט אויך אַרומגעפּאַדעט אַרום די קלייטן פון ספרים, געכאַפּט אַלעמאָל אַ קוק אויף די ווערק פון אונדזערע מחברים און שרייבער, פון שרה בת טובים ביז די היינטיקע בעלי־מליצה — אַלץ טייערע סחורה, נאָר קויפן — לא מיט אַן אַלף: נישטאָ קיין קלינגערס! ס׳איז פאַרשטייט איר מיך, אַזאַ מאָדע, אַז ווער סע האָט נישט אין קעשענע, זאָגט מען אים: ר׳ קרוב, גייט ווייטער! וואָס טוט אָבער אַ ייד, אַז ס׳איז אים אויסגעגאַנגען געלט און ער וויל פאָרט מאַכן אַ מסחר? פאַלט ער אויף אַן עצה: שטעלט ער צו דעם פינגער צום שטערן און קלערט און טראַכט אַזוי לאַנג, ביז ער געפינט עפּעס אַן אַנהאַלט, — איך ווייס, אַ ווייטן קרוב, אַ שטיקל באַקאַנטן, אַ גביר צי נישט קיין גביר, אַבי אַ מעורב עם הבריות, אַ מענטש, וואָס האָט אַ

נאָמען, גייט ער און טשעפּעט זיך אין אים אָן און לאָזט אים שוין נישט אָפּ, ווי אַ וואַנץ, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו אַ מענטשן און הערט נישט אויף זויגן, ביז סע רינט בלוט...

אין אַ נויט האָב איך זיך דערמאָנט אָן ר׳ שמשונען פונעם בוידעם און אָן דעם אָדון אַלבערט, דעם בעל־תשובה, וואָס האָט דאָרט, אין דער ישיבה של מעלה, זיך אומגעקערט צוריק צום יידישקייט און זיך אָנגערופן אברהם ב״ר פּייבוש. כ׳האָב מיר אַ טראַכט געטאָן: אפשר... פּאַר וואָס זאָל איך זיך נישט דורכגיין צו אַזוינע גוטע פריינט, בעטן, זיי זאָלן מיר העלפן אין אַן עת צרה? ווער ווייסט?...

אַ כלל איז, אַז קיינער געדענקט נישט אַזוי אָן אַלטע גוט־פריינטשאַפט, קיינער דערציילט פון איר נישט אַזוי פיל גוזמות, קיינער קוועלט פון איר נישט אָן אַזוי שטאַרק, ווי אַן אָרעמאַן, אַז ער קומט צו אַ באַקאַנטן גביר און קוקט אַרויס אויף אַ נדבה. אַזאַ מין קבצן מאַכט אַ פריילעך פּנים, דערלאַנגט דעם גביר שלום מיט אַזאַ מינע, אַקוראַט ווי ער איז איינער אַ גליקלעכער אויף דער וועלט, ער פרעגט זיך ביי אים אויס, וואָס מאַכט ער, דערמאָנט אים טויזנטער מעשיות, פּוסטע גליקן, וואָס יענער האָט שוין לאַנג פאַרגעסן, הכלל — ער שיינט ווי די זון אין מיטן תמוז, ער צעגייט זיך ממש פאַר שמחה, זאָגנדיק: אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, וואָס מע זעט זיך געזונטערהייט! — און אַלץ צוליב וואָס? אפשר וועט ער זיך אַריינגנבענען דורכן גבירס האַרצן אין גבירס קעשענע. יענער איז אָבער אויך נישט קיין נאַר, ער ענטפערט מיט אַ האַלב מויל און מיט אַ ברוגזער מינע, ער שאָקלט מיטן קאָפּ און רעדט געציילטע ווערטער, טאָמער וועט ער זיך, חלילה, אַרויסכאַפּן און וועט נישט קענען פּטור ווערן פון אַ צרה. ס׳איז אַ גרויסער חסד פון זיין ליבן נאָמען, וואָס ער האָט אַריינגעגעבן יעדן באַשעפעניש אַ באַזונדער חוש צו דערפילן אַ מזיק און צו היטן זיך פאַר אים. אַ גביר, מעג ער זיין דער גרעסטער שוטה, האָט ער פונדעסטוועגן אַ גוטן חוש הריח אויף אַן אָרעמאַן, ער דערשמעקט אים פון וויטן — און גיט זיך אַן עצה...

אַז איך בין אַריינגעקומען צו ר׳ שמשונען, האָב איך אים געטראָפן ביים אָנבייסן. פאַר אים איז געשטאַנען אין אַ שיסל אַ פיינע פּאַרציע רעטעך מיט ציבעלעס, צוגעשמאָלצן מיט פרישער, שמעקנדיקער הינערשמאַלץ. ר׳ שמשון איז געווען אַריינגעטאָן אין דער שיסל מיט די הענט און מיט די אויגן, געגעסן, קיין עין־הרע, מיט חשק, אַזוי אַז די נאָז און דער שטערן האָבן אַזש געגלאַנצט פון שווייס. איך קום אַריין, זאָג אים גוט־מאָרגן, ר׳ שמשון מאַכט זיך ווי ער הערט נישט. איך גיי צו נעענטער

און זאָג אים נאָך אַ מאָל: גוט־מאָרגן אייך, ר׳ שמשון! מיט אַזאַ שמחה, אַקוראַט ווי איך האָב דערזען מיין בעסטן גוטן פריינט. — ר׳ שמשון הייבט אויף די אויגן און קוקט אויף מיר מיט אַ „בתמיה“, ווי איינער רעדט: וואָס איז דאָס פאַר אַ שלאַק?

— איך האָב נאָך אייך באמת געבענקט, זאָל מיר אַזוי גאָט העלפן בכל אשר אפנה, — זאָג איך מיט אַ פריילעך פנים און מאַך זיך האַרץ און זעץ זיך נישט־געבעטענערהייט. — האָב איך זיך מיישב געווען, פאַר וואָס זאָל איך טאַקע נישט אַריינגיין? סע טוט מיר באמת הנאה, אָבער טאַקע שטאַרק הנאה, ווי איר זעט מיך לעבן...

— שטאַרק הנאה . . . וואָס איז... — וואָרטשעט ר׳ שמשון און פאַקעוועט אָן אַ פול מויל מיט רעטעך.

— סטייטש, וואָס מע זעט זיך [illegible] וואָס איך טרעף אייך, גאָט צו דאַנקען, אַ לעבעדיקן, אַ געזונטן ביים טיש, ביי זיך אין דער היים. — ענטפער איך און טו אַ זיפץ. — וואָס זאָל איך אייך זאָגן? מיר איז דאָס דווקא נישט אָפּגעגאַנגען גלאַט . . . די ענגשאַפט, די שטיקעניש דאָרט אויבן . . . עט! איך פיל אויף זיך נישט קיין גאַנצן אבר, סע האַקט מיך, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, אין די קריזשעס, סע טוט מיר ווי אין די זייטן, ס׳איז מיר, לא עליכם . . .

— הקיצור, ר׳ ייד, וואָס־זשע ווילט איר? — ענטפערט מיר ר׳ שמשון מיט רוגזה און האַקט מיר איבער די רייד.

ס׳איז זיך נישט שווער געווען אָנצושטויסן, אַז ר׳ שמשון איז מיט מיר נישט זייער שטאַרק צופרידן און אַז ער האָט נישט קיין חשק מיך צו דערקענען. פרעג וואָס? ער האָט נאָך, דאַכט זיך, גאָר נישט געהערט, וואָס איך וויל פון אים! נישט מער, מסתמא האָט דאָס האַרץ אים געזאָגט, אַז סע שמעקט מיט אַ טובה, מיט אַ גמילות־חסד. סע קען זיין, אַז דעריבער האָט ער טאַקע געזוכט פטור ווערן פון מיר וואָס גיכער. אַ שטיק צייט בין איך אַליין געווען אָן לשון, נאָר עפּעס געבעבעט, געשטאַמלט האַלבע ווערטער, אָן אַ שום טאַלק, נאָכדעם בין איך געוואָרן אַ ביסל רואיקער און זאָג אים מיט אַ טענה:

— סטייטש, איר דערקענט מיך גאָר נישט? איך בין דאָך מענדעלע, אייער פריינט מענדעלע, דער אייגענער מענדעלע, וואָס איר זענט מיט מיר געוואָרן גאָר נפש אחת דאָרט אויפן בוידעם, במחילה.

— אַ, דאָס זענט איר . . . יענער, דער ליטוואַק! — רופט זיך אָן ר׳ שמשון, ווי איינער, וואָס דערמאָנט זיך אַ מעשה פון פריער מיט צען יאָר.

— חס ושלום! — כאַפּ איך זיך אויף מיט אַ ברוגז. — וואָס רעדט

איר! איך בין נישט קיין ליטוואַק, איך בין אַ קאַבצאַנסקער, טאַקע אַ געבוירטיקער פון קאַבצאַנסק.

— אַ קאַבצאַנסקער צי אַ ליטוואַק — אַלץ אײנס!... אַ קיצור, וואָס ווילט איר? — שטעלט אויף מיר ר׳ שמשון די אויגן, ער האַלט נאָך אַלץ אין איין קייען, און דער ריח פונעם רעטעך מיט די ציבעלעס פאַרגייט מיר אין דער נאָז.

— אַ קיצור, ר׳ שמשון, די מעשה דערפון איז אַזוי.

און איך דערצייל אים די גאַנצע מעשה פון אַלף ביז תיו, און איך זאָג אים מיט זיסע ריידעלעך, טראַכטנדיק בשעת מעשה, אפשר וועט דאָס אים פאַרט ווייכער מאַכן:

— איר זעט, ר׳ שמשון, פאַר אייך איז ביי מיר קיין סודות נישטאָ, פאַר אייך פאַרטרוי איך מיך, ווי פאַר אַן אמתן גוטן פריינט. בעט איך אייך, אפשר קענט איר מיר אַ טובה טאָן אין אַ סקלאַד פון ספרים, מע זאָל מיר געבן אויף באָרג. איר מעגט מיר גלויבן, איך שווער אייך בהן צדק שלי, אַז ס׳וועט זיין אָפגעצאָלט פיין און שיין און צו דער צייט. איר וועט, חלילה, צוליב מיר נישט האָבן קיין שום עגמת נפש.

— יאָ, גיי גלויב אין אַ ליטוואַקס יושר! — ברומט ר׳ שמשון און קנייטשט מיט די פלייצעס.

— סטייטש, ר׳ שמשון, אויפן בוידעם האָט איר דאָך גערעדט גאָר אַנדערע דיבורים. דעמאָלט, בשעת צרה, ווען דער חלף איז געלעגן ביי אַלעמען אויפן האַלדז, איז ביי אייך געווען כל ישראל אחים. דעמאָלט האָב איך געהערט פון אייער אייגן מויל, אַז אַ ייד איז אייך טייער נאָר דערפאַר, וואָס ער איז אַ ייד, דעמאָלט האָט איר נישט געקוקט פון וואָסער אַ קאַנט איד, מענדעלע, בין: נײַן, איר האָט מיך גערופן ברודער און האָט מיר גענאָגט העלפן בשעת הדחק. דעמאָלט זענט איר געווען ווייך ווי אַ פוטער, וואָרים ס׳האָט אייך געקלאַפּט אַ צאָן אין אַ צאָן פאַר פחד. הײַנט, אַז ס׳איז מיר באמת ענג, ס׳האָט זיך מיר געטראָפן אַן אומגליק, און אייך, קיין עין־הרע, איז גוט אויפן האַרצן, איר זיצט זיך רואיק ביי זיך אין שטוב און סע פעלט אייך גאָר נישט, — הײַנט מאַכט איר זיך שוין נישט ווויסנדיק. היתכן! ווי טוט מען אַזוי? איך קאָן דאָך נאָך, חלילה, קלערן, אַז ס׳איז אַ בזיון, וואָס איר זענט אַ ייד, איר גיט דאָך דעם שונא אַ פתחון־פה צו זאָגן: רעכט אויף די יידן! סע קומט זיי טאַקע דער גלות!

אַזוי מוסר איך ר׳ שמשונען מיט ווייכע רייד. איך רעכן נאָך אַלץ, אפשר וועט דאָס אים נעמען. ר׳ שמשון הערט און שווייגט און קוקט מיט כוונה אין שיסל, רייבנדיק דעם רעטעך מיט די ציבעלעס אויף ביידע באַקן,

— כאַטש רעד צו אים, כאַטש רעד צו דער וואַנט, אַלץ איינס. איך האָב דערזען — אומזיסט מיין טרחה, אַזוינע יידן ווי ר׳ שמשון קאָן מען מיט קיין ווערטער נישט רירן, האָב איך זיך אָפּגעזעגנט און אַוועקגעגאַנגען מיט אַ שווער געמיט, טראַכטנדיק: אַזאַ חזיר קען טאַקע נאָר העלפן דעם בוידעם...

אַ מענטש, כל זמן ער לעבט, האָפט ער אויף בעסערס. איך גיי מיר איבער דער גאַס און טראַכט מיר אַזוי: אויב אונדזערע ערלעכע יידן, גאָטס סטראַפּטשעס, טיילן זיך אויף קלייזלעך, האָבן פיינט אַ פרעמדן חסיד, אַ יידן פון אַן אַנדער קאַנט, אויב ביי זיי איז די שנאה אַזוי איינגעגעסן אין די ביינער, אַז ס׳איז נישטאָ צו איר קיין שום תרופה, איז אפשר ביי די דייטשן בעסער? אפשר פאַרשטיין זיי יאָ, אַז ס׳איז נישטאָ קיין חילוק פון אַ יידן צו אַ יידן, אפשר איז ביי זיי איין יידישקייט אָן שום קלייזלעך... ווער שמועסט נאָך אַ דייטש אַ בעל־תשובה, איז ער דאָך אַוודאי אַ לייט, טאָר מען דאָך אויף אים געוויס נישט איבערטראַכטן...

בלייבט ביי מיר — אַריינגיין צו אַלבערטן, בעטן ביי אים אַ שטיקל טובה, און אַזוי ווי איך ווייס, אַז ער איז אַ בעל־תשובה, וועל איך אים ברענגען אַ יידישן ספר אַ מתנה, — דאָס וועט אים געוויס פאַרשאַפן אַ נחת־רוח, וועט ער מיר דערפילן מיין בקשה מיט פאַרגעניגן.

אויף מאָרגן מאַך איך נישט קיין שהיות און לויף אַוועק צו אַלבערטן. איך גיב האַפּערדיק אַ צי פאַרן גלעקל און סע לאָזט זיך הערן אינעווייניק אַ שטאַרקער קלונג, ממש קולי קולות; די טיר עפנט זיך און אַ מיידל באַווייזט זיך אויף דער שוועל. זי קוקט מיך אָן ווי אַן עזותניצע און פרעגט מיט כעס:

— וואָס דאַרפט איר דאָ האָבן, פּאַניע זשיד?

— איך דאַרף האָבן צו ר׳ אברהם ב״ר פייבוש, — שיס איך אויס און רוק זיך דערווייל אַריין וואָס גיכער אין קאָרידאָר.

—נישטאָ דאָ, ייד, קיין אברהמס, דאָס איז אַלבערט האָצעקלאָצערס הויז! — שרייט דאָס מיידל.

— אָט אים מיין איך דאָך טאַקע, יאָ, יאָ, הער אַלבערט!

— ענטפער איך, שוין שטייענדיק אין פאָרהויז. — זייט־זשע מוחל, טאָכטערוניע, גייט זאָגט דעם באַלעבאָס, אַז אַ גוטער פריינט וויל זיך מיט אים זען. נאָר מאַכט עס, נשמה מיינע, אַ ביסל גיכער, זאָגט אים אָן די גוטע בשורה, וועט אים הנאה טאָן.

אין עטלעכע מינוט אַרום האָט זיך באַוויזן דער אָדון בכבודו ובעצמו. צוויי אַקטיאָרן זענען אַרויס אין טעאַטער אויף דער סצענע; ביידע שפּילן

קלוג, קונציק, יעדערער ווערליק זיין ראָלע און אויף זיין אייגענעם שטייגער.

אַן עבירה, וואָס ס׳איז פאַרפאַלן געוואָרן אַזאַ סצענע! קיינער האָט נישט געזען אונדזער שפּיל, אַ חוץ אונדז ביידע. ווי געווינטלעך, זעט מען נישט אַ סך שיינע סצענעס צווישן מאַן און ווייב, צווישן גוטע פריינט. אַזוינע סצענעס איז דווקא כדאַי צו זען.

דער דייטש, אַז ער איז צוגעגאַנגען נעענטער און האָט מיך דערזען, האָט ער אַזש אַ ציטער געטאָן און האָט באַקומען אַלערליי קאָלירן. ער האָט זיך אָבער באַלד באַרואיקט, אויסגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר אויגן און געקוקט שווייגנדיק, אַקוראַט ווי ער זעט מיך דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן. איך מוז מודה זיין, אַז ער האָט געשפּילט אויסגעצייכנט, מ׳האָט טאָקע באמת געקענט מיינען, אַז איך בין אים אַ ווילד־פרעמדער. איך ווייס אָבער אויך, וואָס איך האָב צו טאָן; איך בין דווקא אַ מבין אויף אַלע זיינע שטיק, איך זע אים דורך און דורך, נאָר איך שפּיל מיט פאַרגעניגן די ראָלע פון אַ תם, כלומרשט הויב איך גאָר נישט אָן צו וויסן וואָס ער מיינט.

איך צי זיך אויס, ווי איך בין גרויס, און שטיי און קוק אויף אים מיט אַ מין שמחה, אַקוראַט ווי איך בין נאָר וואָס געקומען פון אַ ווייטער נסיעה און האָב דערזען אַ באַענטן פריינט, אַ חבר פון קינדערשע יאָרן. איך שטיי און קוק און שמייכל — און רעד נישט אַ וואָרט. מיין שיינענדיקער פּנים אַנטקעגן זיין בייזן קומט אויס ווי אַ רעגנבויגן אַנטקעגן דער כמאַרע.

ער צו מיר (אַז ס׳איז אים שוין נמאס געוואָרן דאָס שווייגן): וואָס דאַרפט איר, ר׳ ייד?

איך צו אים (מיט אַ ליב שמייכעלע, הייבנדיק דעם קאָפּ אין דער הויך): אַנו, דערקענט!... אדרבא, ווער בין איך?

ער צו מיר (מיט רוגזה; ער פאַרזשמורעט די אויגן, קנייטשט מיט דער נאָז): איך קוק און קוק און ווייס אַלץ נישט, ווער איר זענט.

איך צו אים (שאָקלענדיק מיטן קאָפּ און פישטשענדיק מיט די ליפּן): פּס, פּס, אַ וואונדער, כ׳לעבן! איר דערקענט שוין נישט מענדעלען?

ער צו מיר (מיט אַ משונה קול, וואָס האָט אין זיך אַלצדינג: אי כעס, אי געלעכטער, אי שפּאָט): מענדעלע!

איך צו אים (כלומרשט מיין איך, אַז סע טוט אים ווילד הנאה, וואָס ער ווייסט שוין מיין נאָמען): יאָ, ר׳ אברהם. נו, דערקענט איר מיך שוין! (איך נעם אַרויס פון דער קעשענע דאָס ספרל, שטופּ עס אים אַריין אין דער האַנט און זאָג אַרויס אין איין אָטעם): נעמט, נעמט, ר׳ אברהם, פון מיר

אַ מתנה, אַז איר וועט לייענען אָט דעם יידישן ספר, וועט איר מיך דערמאָנען צום גוטן!

ער צו מיר (קערט אום דאָס ספרל מיט גרויס מהידרות, אַקוראַט ווי ער האַלט אין דער האַנט אַ הייסע קויל): איך דאַרף עס נישט האָבן! איך קען נישט קיין יידיש, איך פֿאַרשטיי נישט די אַלטע מצרים־שפּראַך.

איך צו אים (אין האַרצן קאָכט מיר, נאָר רעדן רעד איך שטיל, בנעימותדיק): אויב איר קענט נישט, וועט איר זיך אויסלערנען, מיטן אויבערשטנס הילף. איך ווייס דאָך, אַז איך ציט צו דער הייליקער תורה און צו די ספרים פֿון אונדזערע חכמים.

ער צו מיר (מיט געשפּעט, ער האָט שוין נישט די העזה צו שרייען אויף מיר און האַלט איין דעם כעס): איר רעדט נאַרישקייטן, ר׳ ייד, איר האָט אַ גרויסן טעות! — אויב איך שטיי און הער אויס די אַלע ווילדע מעשיות אייערע, איז דאָס נאָר דערפֿאַר, וואָס ס׳איז אַ שטיקל קאָמעדיע צו קוקן אויף אייך, ווי איר גייט אָנגעטאָן, ווי איר רעדט, ווי איר דרייט זיך, ווי איר מאַכט אַלערליי משונהדיקע העוויות. זאָל מען זאָגן אויף די יידן, וואָס מע וויל — אַז זיי זענען אַ ווילד פֿאָלק, אַ נאַריש פֿאָלק, אַז זייערע פירונגען זענען מיאוס, זייער חכמה איז פֿאַרשימלט, זייערע געלערנטע טויגן אויף קלאָג, זייערע ספרים זענען פוסט, זייער שפּראַך איז, ווי זיי איינגאַנצן, אָרעם, פויל, צעקאַליעטשעט, אָן לייב און לעבן, — פֿונדעסטוועגן איז אין זייערע ווילדע מנהגים, אין זייער שמועס, אין זייער הולך, אין זייערע אַלע פאָסטעמקעס פֿאַראַן עפּעס אַזוינס, וואָס סע גלוסט זיך אויף זיי קוקן, ווי מע קוקט אויף קאָמעדיאַנטן, דעריבער האָבן טאַקע אונדזערע עלטערן אַמאָליקע יאָרן זוכה געווען צו שטיין אין די פּריצישע פּאַלאַצן: זיי האָבן געוויזן, ווי מע טאַנצט פֿאַר אַ כלה, ווי מע זינגט מה־יפית און זמירות פֿאַרן שבתדיקן קוגל, — זיי האָבן פשוט פֿריילעך געמאַכט די פּריצים מיט זייערע אומגעלומפּערטע גענג.

איך צו אים (מיט אַ באַהאַלטענעם כעס און אַ פֿריינטלעכן שמייכל): איר טרייבט קאַטאָוועס, ר׳ אברהם! איר גלויבט אַליין נישט, וואָס איר רעדט. ווער ווייס נאָך אַזוי גוט ווי איך, אַז איר האָט אַ יידיש האַרץ, אַז איר זענט אַ ייד ווי אַלע יידן? דערויף זאָל מען מיך פֿרעגן, איך בין אַן עדות.

ער צו מיר (מיט אַ הלצהלע, וואָס ער האָט פֿון איר אַליין שטאַרק הנאה): אָט דאָס איז דאָך די מעשה, אַז אַ ייד ווייסט אַלצדינג, אַ ייד איז אַ יאָר־עדות, אַבי דו וועסט אים נאָר ווייזן אַ מטבע.

איך צו אים (אויך מיט אַ הלצה): איך בין דווקא אַ גוטער עדות.

איך בין דאָך אַליין געווען דערביי, איך האָב אַליין געזען, ווי אַזוי אַ ייד ווערט אַ בעל־תשובה, אַ הייסער נאַציאָנאַליסט, אַ געטרייער זון פון זיין פאָלק — אַ מענטש, וואָס ליידט גלייך מיט אַלע יידן... נאָר דעם אמת מוז איך זאָגן, אַז אויב אַזוינע שבי פשע ביעקב, אַזוינע „געהויבענע״ יידן איז היינטיקע יאָרן פאַראַן נישט איינער און נישט צוויי, זענט איר, פאַניע, אָן אויסנאַם צווישן זיי. אין אַ קורצער צייט זענט איר, ס'זאָל אייך קיין עין־הרע נישט זיין, געשטיגן פון מדרגה צו מדרגה, פון אַ פושע־ישראל געוואָרן אַ בעל־תשובה, פון אַ בעל־תשובה — אַ נסתר, אַ למד־וואָווניק, אַ צדיק גמור, וועלכער פאַרשטעלט זיך גאָר פאַר אַ דייטש, און אין אמתן איז ער כולו קדוש. אַ למד־וואָווניק מעג אַלצדינג, אים איז אַלצדינג מותר, אַלצדינג איז מען אים מוחל, אין זיינע מעשים איז נישטאָ קיין חילול־השם, ער מאַכט נישט מיט דער בלאָטע די גרעסטע יידישע חכמים, ביי אים איז נישטאָ נישט קיין קופערנער שטערן, נישט קיין מיאוסע ווערטלעך, נישט קיין נאַרישע דיבורים, נישט קיין פאַלשע רכילות, נישט קיין יאָגעניש נאָך פוסטן כבוד, נישט קיין שווינדל און נאַרערייען. ביי אים איז אַלץ — סודות, טיפע כוונות, דברים בגו. איך מוז זיך מודה זיין: מיר איז גאָר אויפן געדאַנק נישט געקומען, אַז דאָ אונטן וועט איר זיך אַזוי גיך אויפ־הייבן אויף אַזאַ הויכקייט פון דער נידעריקער מדרגה, וואָס איר זענט אויף איר געשטאַנען דאָרט . . . דאָרט . . .

ער צו מיר (ער קאָן זיך שוין נישט איינהאַלטן, אין פנים ביטן זיך אים די פאַרבן — דאָס איז אַ חסרון: ער ווייזט אַרויס אַן אומצופרידנקייט אינמיטן שפיל, אַזוי דאַרף נישט זיין): וואָס?! —

איך צו אים (פאַוואָלענקע, קלאָרע דיבורים, ווי אַ גוטער שפילער, כדי אים צו דערלאַנגען אין דער זיבעטער ריפ): דאָרט, אויפן בוידעם! איי, איז דאָרטן געווען אויף אייך אַ מחיה צו קוקן! אַ ייד זיצט זיך צווישן פראָסטע יידן, הערט זיך צו צו זייער שמועסן, זייערע חכמות, זייער תורה, קוועלט אָן פון זיי ווי אַ ווייניקער עפל. אַ קאַטאָוועס — יידן! איר זענט דאָך צוליב זיי אַפילו געקראָכן אויף די באַנטעס, מוחל געווען אויף אייער כבוד, געגעסן מיט אונדז איינאייגעם ציבעלעס און קנאָבל — און דווקא מיט פאַרגעניגן. איך געדענק — פאַר וואָס זאָל איך נישט געדענקען! איר האָט מיר אַפילו צוגעזאָגט אויסהעלפן אונטער אַ נויט, איר האָט געשוואוירן, אַז איר וועט בלייבן נאָענט צו מיר מיטן האַרצן און מיט דער נשמה און מיטן גאַנצן לעבן, — נו, האָב איך זיך מיישב געווען, פאַר וואָס זאָל איך נישט אַריינגיין זיך זען מיט אַ ליבהאַרציקן פריינט? בין איך טאַקע גע־

קומען צו אייך און פאַרנייג זיך פאַר אייך מיט דעם גרעסטן כבוד און דרך־ארץ (איך טו דאָס טאַקע מיט אַן ערנסטער מינע).

ער צו מיר (פאַרנייגט זיך אויך מיט אַ ביטער שמייכעלע, נאָר חנעוודיק, ווי די מאָדע איז): **סע טוט מיר שטאַרק הנאה, אָבער איצט, ר' ייד, לאָזט מיך צורו און גייט אייך צו . . .** (די לעצטע ווערטער זאָגט ער מיט אַ הויך קול און מיט התלהבות. די ווערטער גייען ביי אים אַרויס קלאָר און שאַרף און די האַנט זיינע איז אויסגעשטרעקט צו דער טיר.)

איך צו אים (איך פאַרשטיי זיין כוונה, גיי גיך אַרויס, זאָגנדיק שוין אויפן וועג צו דער טיר): **צו אַל־די שוואַרצע יאָר, נאָר נישט צו אברהם ב"ר פייבוש!**

אויס סצענע און אויס האָפענונג!...

איך האָב נאָכדעם פאַרגלייכט ר' שמשונען דעם פרומען יידן מיט אַלבערט דעם דייטש, איך האָב זיך צוגעקוקט צו זייערע מעשים און זייער פירונג, וועלנדיק געפינען דעם חילוק צווישן זיי, פאַרשטיין, וואָס האָט פון זיי דער כלל, — האָב איך איינגעזען, אַז כאָטש זיי זענען פאַרשיידענע ברואים, איינער שימל און דער אַנדערער סם, ברענגען זיי פונדעסטוועגן דעם כלל־ישראל אַלץ־איינע צרות: איבער זיי ביידע פוילט דאָס יידישע פאָלק, באַקומט אַ שלעכטן, עיפושדיקן ריח...

סע גייט אַוועק אַ טאָג און צוויי און דריי... איך עס און טרינק און צאָל פאַר מאָלצייטן און צאָל פאַר נאָכטלעגער אויף דער אכסניה. געלט ווערט וויניקער, דאגות אַלעמאָל מער, און פרעגט מיך בחרם, וואָס דער סוף וועט זיין, ווי אַזוי וועל איך אַרויס פון דעם קלעם. קיין סחורה קאָן איך נישט קויפן, ווייל ס'איז נישטאָ קיין געלט. אמת, יידישע ספרים זענען נישט אַזאַ סחורה, וואָס מע קויפט זיי פאַר מזומנים, אָפצאָלן דאָס גאַנצע געלט אויפן אָרט איז קיינער נישט מחויב; יידישע ספרים, אָדער מע קויפט זיי דורך אַ בייט: נאַ דיר, וואָס מיר איז איבעריק, גיב מיר, וואָס סע גייט ביי דיר נישט, אָדער בשעת דער קניה באַצאָלט מען האַנט־געלט און דאָס איבעריקע לייגט מען אָפ אויף אַ זמן צי גלאַט אַזוי, ביז דער אויבערשטער וועט העלפן, דער פדיון וועט ווערן גרעסער — אויף דעם סמך בין איך דאָך טאַקע געקומען אַהער לכתחילה, געמיינט אַ ביסל נעמען פאַר מזומן, אַ ביסל אויף באָרג, אַ ביסל אויסדרייען מיט אַלערליי מאַניפאַרגעס, ווי דער שטייגער איז. באַדאַרף זיך אָבער טרעפן אַן אומגליק, איך ווער אָן די עטלעכע קערבלעך. און ווער וועט דאָס זיין משוגע געבן סחורה אַ מוכר־ספרים אָן אַ קאָפיקע געלט? זיצן ווידער און וואַרטן, איז

אויך נישט קיין פלאַן, וואָרים וואָס קאָן איך זיך דערוואַרטן? ס'זאָל אויסגיין דער לעצטער גראָשן, איך זאָל שוין אַפילו נישט קענען פאָרן אַהיים נישט מיט דער באַן, נישט מיט אַ באַלעגאָלע? וואָס־זשע וועט זיין? וועל איך מוזן גיין — איבער די הייזער, שלעפן זיך פון שטאָט צו שטאָט ווער ווייסט ווי לאַנג, ביז איך וועל זיך דערשלעפן אַהיים. איז אָבער די פרנסה פון אַ שלעפער, אַ מקבל שוין אויך היינטיקע יאָרן נישט דאָס, וואָס אַמאָל: סע וואַקסן, ברוך־השם, קבצנים ווי גראָז. וואו מען טוט אַ וואָרף מיט אַ שטיין, טרעפט מען אַ מקבל. היינטיקע יאָרן איז סתם אַ קבצן נישט ווערט אַ צעבראָכענעם דרייער, מע דאַרף דערצו נאָך האָבן אַ שטיקל געשעפטל, אַ מסחרל, אַשטייגער — פאַרקויפן נאָדלען, שוועבעלעך, דעמאָלט איז ערשט גוט צו גיין אין די הייזער. אַזאַ קבצן, ווי איך, למשל, אַ ייד אַ מכובד און אין די יאָרן, קלויבט זיך אויס אַ שטיקל קהלשע אַרבעט, עפעס אַ שליחותל אין אַ דבר־מצווה: ס'איז דאָ קבצנים־אַדוואָקאַטן, מליץ־יושרס, קבצנים־חובבים, גוט־זאָגערס, קבצנים־עצה־געבערס, קבצנים־מחברים, בעל־לשונס, קבצנים מיטן טיטול „אמתע“, קבצנים־דרשנים און אַזוי ווייטער...

וואָס־זשע פאַר אַ מין קבצנות זאָל איך מיר אויסקלויבן, אַז איך זאָל חלילה נישט גיין צו גרונד? זיין אַ מליץ־יושר פאַר יידן אויף יידן — איז דען דאָ אַ גרעסערע נאַרישקייט אויף דער וועלט? אַז מענטשן לויבן זיך אַליין, דערציילן פון זיך אַליין שבחים צווישן זיך, איז דאָס נישט נאָר אַ פוסטע אַרבעט, נאָר סע ברענגט נאָך דעם גרעסטן שאָדן, וואָרים מע געוואוינט זיך צו צומאַכן די אויגן אויף אייגענע חסרונות, אויף חטאים בזדון ובשגגה, מע טראַכט גאָר נישט וועגן לייטישער, פיינער... נו, און אַ בטלן — אַ חובב איז אויך אַז אָך און וויי. סע בלייבט שטענדיק די קשיה: וואָס קאָן אויפטאָן אַזאַ מין חובב, רחמנא לצלן? אַז אַרבעטן קאָן ער נישט, קיין כח האָט ער נישט, קיין געלט פאַרמאָגט ער נישט, קיין טובה קאָן פון אים אין קהלשע זאַכן נישט אַרויסקומען בשום אופן, היינט וואָס טויג דאָס רעדן, דאָס הילכן, דאָס פלאַפלען גלאַט אין דער וועלט אַריין? ובפרט נאָך, אַז מיט דעם פלאַפלען ביזטו אויסן דיין אייגענע טובה, אַז דו מאַכסט עס גאָר פאַר אַ פרנסה! דו קומסט צו מיר מיט ווערטער, כדי איך זאָל קומען מיט קאַפיטאַלן, מיט אַ ברייטער האַנט, וואָלט שוין באמת גלייכער געווען אי פאַר מיר, אי פאַר דער וועלט, אַז דו זאָלסט אונדז גאָר אינגאַנצן לאָזן צו רו. און גלאַט, מאי קא משמע לן? וואָסער ייד איז דען נישט קיין חובב? נישט מער, מע שווייגט, מע וועט זיך נישט גיין באַרימען. אויף דערויף איז מען דאָך אַ ייד...

בעסער שוין איז די פרנסה פון אַן עצה־געבער. דאָס איז אַ גרינגע

און אַ ריינע מלאכה. גרינג איז זי, וואָרים מע גיט דאָך עצות יענעם, נישט זיך. אויב דער ענין איז אַ שווערער. איז ער דאָך ווידער שווער אַן אַנדערן, נישט דעם עצה־געבער, וועלכער האָט אויף זיך נישט קיין שום אחריות. נו, און ווען איך זאָג, אַז די מלאכה איז אַ ריינע, מיין איך דאָס אַזוי, ווי עמעצער זאָגט: אַ ריינער משוגענער, דאָס הייסט אַ מענטש, וואָס ער פאַרמאָגט נישט קיין פיצל פאַרשטאַנד. סתם יועץ, האָבן מיר אַ קימא לן, איז אַ שוטה, און ס׳איז נישטאָ נאָך אַן אַנדער מצווה, וואָס פרומע יידן זאָלן זי מקיים זיין מיט אַזאַ שמחה און מיט אַזאַ משונהדיקן פאַרגעניגן, ווי געבן יענעם עצות. אַז איך בין געווען ייִנגער, פלעג איך אויך שטאַרק מדקדק זיין אין דער דאָזיקער מצווה, ווי אַן אמתער ייד. איך פלעג שטענדיק געבן עצות, ווען קיינער האָט מיך נישט געפרעגט, ביז ס׳האָט זיך געטראָפן אַ פאַסקודנע מעשה — מ׳האָט מיר אָפּגעהאַקט די פליגל, אַ געשריי געטאָן: שוטה, וואוהין קריכסטו? נעם דעם וועג! פון דעמאָלט אָן וועל איך שוין פאַרזאָגן אַ צענטן, מע זאָל זיך נישט רוקן מיט קיין אומגעבעטענע עצות. דאָס איז ביי מיר אַ נדר...

וואָס איז שייך צו דער מלאכה פון ווערטער, מיין איך שרייבן ספרים, איז דאָס נישט פאַר מיר. די דאָזיקע מלאכה איז גרינג נאָר דעמאָלט, ווען זי איז ריין, דאָס הייסט, ווען דער מחבר איז ריין פון קענטעניש, ווען ער האָט נישט געלייענט די ווערק פון אונדזערע חכמים, נישט אַריינגעקוקט אין דער אַלטער יידישער ליטעראַטור, נישט געלערנט, נישט געקלערט, נישט פאַרטיפט זיך אין געדאַנקען, — אים איז דאָס גרינג, ער האַקט אין קרויט אַריין, באַשאַפט גאָר פון גאָרנישט, ווי אים ווילט זיך — ווער קאָן אים זאָגן אַ דעה? די מלאכה איז אָבער זייער שווער פאַר אַזוינעם, וואָס האָט אַמאָל יאָ געלערנט, אַריינגעקוקט אין די קליינע אותיותלעך. אַזוינער כאַפט זיך נישט מיט זיינע חידושים ביז ער האָט נישט פאַרקוקט אין די אַלטע אוצרות, ביז ער האָט נישט איבערגעטאַפט און איבערגעטרייסלט אַלע באַהאַלטענע ווינקעלעך, טאָמער וועט ער געפינען אַ זאַך, וואָס זאָל אים פאַסן צו זיין ענין. אַזוינער, אַז ער טוט שוין עפּעס אויף, איז דאָס מיט אַ טעם און מיט אַ געדאַנק. באַשאַפן גאָר פון עפּעס איז זייער אַ שווערע אַרבעט, דאָ דאַרף מען אַ סך קענען און אַ סך פאַרשטיין!...

דער טיטול „אמתער״ אָדער „באמת״ איז היינט אין גרויס חשיבות, מע שענקט אים יעדערן, וועמען מע וויל אָפּגעבן כבוד, נאָר איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך פאַרשטיי נישט, וואָס ער באַטייט. מע זאָגט היינט: אַן אמתער חכם, אַן אמתער צדיק, אַן אמתער חובב. ס׳איז דאָ אַזוינע, וואָס זאָגן אַפילו: אַן אמתער איש־אמת, אָדער: ער איז באמת אַ חכם, באמת

אַ צדיק, באמת אַ חובב, באמת אַן איש־אמת. אויב אַזוי קומט דאָס אויס, אַז אַ סתם חכם איז ביי אונדז אַ שוטה, סתם צדיק — אַ רשע, סתם חובב — אַ שונא, סתם איש־אמת — אַ ליגנער, סתם תם — אַ שווינדלער. און אויב אַזוי, הייסט עס דאָך, אַז היינטיקע יידן זענען אַלע איבערגעשפיצטע, דורכגעטריבענע יונגען, וועלכע רעדן נאָר אויף לשון סגי־נהור! היינט, אַז אַ ייד איז נישט באַגלויבט אויף אַ טיטול, וואָס ער אַליין האָט געשענקט אַ מענטשן, איז ער דאָך במילא נישט באַגלויבט אויך אויף אַ טיטול צו אַ טיטול, הייסט עס, אַז דער סגי־נהור, וואָס איז טייטש בלינדער, וועט טאַקע בלייבן אַ בלינדער לעולם ועד, מעגסט אים רופן אמתער סגי־נהור, וויפיל דו ווילסט אַליין? ווי פאַרענטפערט מען די דאָזיקע קשיה? -- דאָ וואָלט איך געדאַרפט אָנקומען צו אַ שאלת חכם, נאָר מיר ווייסן אָבער, אַז זינט ס׳איז חרוב געוואָרן דער בית־המקדש, האָט מען צוגענומען די סמיכה ביים בית־דין של חכמים און זי איבערגעגעבן צו קונדסים: אַ ליאַדע חדר־יינגל גיט היינט וועמען ער וויל דעם גרעסטן, דעם ווילדסטן, דעם מוראדיקסטן טיטול. פאַר אָט די יונגע צוציקעס איז קיין זאַך נישט שווער. אַמאָליקע יאָרן האָבן די חכמים געזאָגט: נישט יעדערער, ווער עס וויל נעמען אַ נאָמען, מעג אים נעמען (לא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול). מיר אין אונדזער צייט דאַרפן זאָגן: הלוואי וואָלט נישט יעדערער, ווער עס וויל געבן אַ נאָמען, אים געמעגט געבן!...

און נאָך אַלע זאַכן זענען די צוויי לעצטע פרנסות גאָר נישט קיין פרנסות — אַפילו פאַר אַ קבצן. מע קאָן פון זיי קיין נחת נישט האָבן. אויב איך האָב זיי דאָ אַריינגעשטעלט אין צעטל, איז נאָר פון כבוד וועגן, כדי איך זאָל נישט מבייש זיין אַ געוויסן סאָרט קבצנים — שיינע יידן.

הכלל, וואָס זאָל איך אייך דערציילן? ס׳איז אַריבער נאָך עטלעכע טעג, ר׳ ישראל איז אַוועקגעפאָרן, די איבעריקע אורחים זענען זיך אויך צעפאָרן, איך בין געבליבן אויף דער סטאַנציע איינער אַליין. וואָס טוט מען, געוואַלד, וואָס טוט מען? נישטאָ קיין געלט, נישטאָ קיין ספרים, נישטאָ קיין פרנסה, אין דער היים געלאָזט אַ ווייב מיט קינדער! פאַרגנבעט זיך צו מיר אין מוח אַ מחשבהלע: האַ, מענדעלע, אפשר פאָרט ווערן אַ דרשן?! — איך מאַך זיך נישט הערנדיק, נישט וויסנדיק, איך פאַרקאַטשע דעם אַרבל ביזן עלנבויגן און קראַץ זיך געשמאַק און סטאַרע זיך טראַכטן וועגן אַנדערע זאַכן. גייט אַוועק אַ שטיקל צייט, און דער אייגענער געדאַנק קלינגט שוין ווידער אין מיר, ווי אַ גלעקעלע: גיי, מענדעלע, מאַך נישט קיין שהיות, נעם זיך צום זאָגן! דרשנים זענען איצט אין דער מאָדע, ס׳איז אַזאַ סחורה, וואָס זי גייט... כאַפ איך שוין איצטיקס

מאָל יאָ אַ פאָר ווערטער פון דעם דאָזיקן געדאַנק, נאָר איך קווענקל זיך, איך ווייס אַליין נישט, וואָס צו טאָן: פון איין זייט האָב איך מורא פאַרן עולם — ווי גייט מען דאָס גלאַט אַרויף אויף אַ בימה און מע זאָגט פאַר אַן עדה מיט יידן, אַז מ׳האָט עס זינט מע לעבט נישט געפרוּווט? היינט איז דרשנות טאַקע אַ שטיקל עבירה אויך, וואָרים מע געוואוינט זיך צעקאַליעטשען די פסוקים און מע ווערט אַ גרויסער עזות־מחוצף־פנים, נישט אויסגערעדט זאָל זיין; פון דער אַנדערער זייט אָבער טראַכט איך מיר: פרנסה! און סע שטייען מיר פאַר די אויגן גאַנצע קופקעלעך מטבעות, וואָס מע צאָלט פאַר אַ דרשה. איך קווענקל זיך נאָך אַלץ, נאָר עפעס טאָרעט מיך שוין אינעווייניק, סע טראָגט מיך אונטער: גיי, גיי, זאָג און פאַרדין אַ גראָשן און זאָלן דיין ווייב מיט די קינדער פאַרשפאָרן אויסגיין פאַר הונגער!... סע ווערט מיר קאַלט און וואַרעם אין האַרצן און אין אַלע רמ״ח אברים; דאָס פיבער פון דרשנות, די מגפה פון איצטיקן דור, כאַפט מיך אַרום מיטן גאַנצן כח: סע ציט ביי דער נשמה, סע נאָגט, סע קיצלט אינעווייניק, סע לאָזט ממש נישט רוען, איך זאָל נאָר, למען השם, רעדן, ווערן אַ מגיד צווישן יידן. סע טרייבט מיך ווי אַ דיבוק, ווי אַ שד, רחמנא לצלן. סע דאַכט זיך מיר — איך וועל נישט אויסהאַלטן, אויב איך ווער נישט אַ בעל־דרשן.

איך לייג זיך אַריין אין בעט און בין שטאַרק פאַרטאָן אין מחשבות, איך זוך, איך נישטער אין מדרשים, אגדות און פסוקים, איך קלויב שטיקלעך פאַר אַ דרשה, וואָס איך וועל, אם ירצה השם, האַלטן. איך בינד צונויף אין מיין געדאַנק איין מאמר מיטן אַנדערן, כאָטש סע קלעפט זיך אָפט ווי אַן אַרבעס אָן וואַנט. איך האַלט מלחמה מיט די פסוקים: די נאָענטע מאַך איך ווייט, די ווייטע נאָענט, דאָס קרומע גלייך, דאָס גלייכע קרום, איך צעקאַליעטשע זיי, פאַרדריי און פאַרפלאָנטער זיי, אַז ס׳איז זיי נישט צו דערקענען; איך שפרינג פון איין ענין צום אַנדערן, הויב אָן און לאָז נישט אויס, הויב אָן עפעס אַנדערש און האַק אָפ אינמיטן; דערווייל איז ביי מיר נאָך אַלץ אָן אַ טאָלק, אָן אַ סדר: פיצעלעך, ברעקלעך, רמזים, מער געמיינט ווי געזאָגט, מער לאַטע ווי בגד. דער משל איז זיך אַ משל פאַר זיך, קיין נמשל האָט מען נאָך דערווייל נישט געקאָכט. דער אָנהויב איז דאָ, דעם המשך וועט גאָט געבן. בכלל איז מיר די דרשה געראָטן, — אַ דרשה ווי גאָט האָט געבאָטן, מיט אַלע פישטשעווקעס, מיט אַלע פליטערלעך, מיט הכל בכל מכל כל: אַ סך נאַרישע מליצה, צוגעזאַלצן מיט צביעות און שווינדל, אַ מאָדנע ליבשאַפט צום כלל ישראל, צוגעשמאַלצן מיט חניפה — זיס ווי לאַקריץ, אַ טראָפן אמת און אַ פאַס ליגנס, אַלצדינג

ווי עס רעדט זיך ביי אונדז, ברוך השם... איך ליג אויפן בעט און האָב הנאה פון מיין דרשה, איך קוועל ממש אָן, איך חזר זי אַלעמאָל איבער, דאָ שטעל איך אַריין אַ צאַצקע, דאָרט מאַך איך אַ בייעם קניטש, אַ בייעם אויפטו, איך האַלט שוין ביי „ובא לציון גואל" — קומט עמעצער אַריין...

דער משרת, האָב אים אַכציק שוואַרצע יאָר! וואָס האָט ער צו מיר?...

— ר' קרוב, מעות...

— לייזער, איך האָב איצט נישט!

— פעטער, אַז אַ באַלעבאָסטע הייסט, מוז מען געבן.

— איך ווייס, לייזער, אוי, ווייס איך! פאַר וואָס זאָל איך נישט וויסן? איך קען זי גוט, די מרשעת!

לייזערס וויזיט האָט איבערגעריסן מיינע מחשבות. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, ווי נאָך אַ חלום. לייזערן האָב איך פאַרדרייט די ציין מיט אַ תירוץ: מילא, דאָס, יענס, איך וועל קריגן, איך וועל אים געבן מאָרגן. מיר אַליין איז אָבער זייער געווען שטאַרק קאַלעמוטנע, וואָרים איך האָב גוט געוואוסט, וואו דער שוך קוועטשט מיר. טראַכט איך מיר, וואָס איז דאָס פאַר אַ פלאַן — זיצן אין שטוב און נישט טאָן אַ האַנט אין קאַלט וואַסער, נאָר פאַרנעמען זיך מיט פוסטע פאַנטאַזיעס, וואָס נישט געשטויגן, נישט געפלויגן? אַמער לאָמיך בעסער אַרויסגיין אין מאַרק אַריין, אפשר וועט מיר דער אויבערשטער עפּעס צושיקן מיט זיין גרויס חסד.

אַז איר וועט קומען, רבותי, קיין וואַרשע, און וועט גיין איבער די גאַסן, זאָלט איר זיך שטאַרק היטן פאַר אַ סכנה. וואָרים אויב אונדזערע יידעלעך זענען אומעטום, ברוך השם, רירעוודיקע נפשות, לויפן, איילן, יאָגן זיך אויף וואָס די וועלט שטייט, זענען די וואַרשעווער יידן מיט זייער רירעוודיקייט גאָר אַן אויסנאַם צווישן אַלע. אַז אַ וואַרשעווער ייד קומט אייך אָן אַנטקעגן, איז דאָס ווי אַ באָמבע, ווי אַ פייל אויסן בויגן. איר אויספּייעט זיך נישט אַרומקוקן, ליגט איר שוין אויף די שטיינער און קלייבט די ציין. אַז אַ וואַרשעווער ייד שנייצט, במחילה, די נאָז און איר טרעט נישט אָפּ אָן אַ זייט, זאָלט איר וויסן, אַז איר דאַרפט תיכף לויפן אַהיים און וואַשן די קאַפּאָטע מיט זייף... וויפיל ניסים האָט מיר גאָט געהאָלפן יענעם טאָג, וואָס איך בין נישט געוואָרן בלינד און הינקענדיק און נישט געבליבן אָן זייטן, בשעת איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט אַ פאַרטראָגענער אין די גאַסן און געסלעך און מאַרקן, וואו סע זשומעט, קיין עין־הרע, ווי אין אַ בינשטאָק, וואו סע לויפן און טומלען און דרייען זיך און שטויסן זיך אונדזערע יידעלעך אין כאַפּעניש און איילעניש, ווי ביי אַ

שרפה. געלייזט האָב איך דווקא יענעם טאָג — נישט צו פאַרזינדיקן — וואו אַ שטעקן, וואו אַ שטופּ אין זייט, אַ קלאַפּ אין פּלייצע, אַ קולאַק אין בויך, סטוסאַקעס, באַכענציעס אָן אַ צאָל, און איך בין מיר אַלץ געגאַנגען ווייטער און מקבל געווען די קלעפּ באהבה. סוף־כל־סוף האָט זיך מיר געטראָפן אַזאַ מין מעשה: צוויי יידן זענען אויף מיר אָנגעלאָפן אין איין צייט, איינער פון פאָרנט, דער אַנדערער פון הינטן, איינער גיט מיך אַ שטופּ רעכטס, וויפיל ער האָט נאָר כח, דער אַנדערער שטופּט מיך מיט דעם אייגענעם אמיפּעט אויף לינקס. מיר ווערט פון אַזאַ אָפּעראַציע אַזש ליכטיק אין די אויגן און איך זע בחוש, אַז ס'איז אַ נס, וואָס פון אונדז אַלע דריי איז נישט געוואָרן איין מאַטשינקע. אָט אַזוי גיי איך אויף צרות און פאַל און שטיי אויף און גיי ווייטער, ביז מ'האָט מיך צוגעשטופּט אָן מיין ווילן צו אַ גרויסן סקלאַד פון ספרים. וואָס זאָל איך אייך זאָגן? איך האָב טאָקע באַלד דערזען באַשיינפּערלעך, אַז די קלעפּ זענען נישט געווען אומזיסט: פון זיי האָב איך, פאַרשטייט איר מיך, באַקומען מער שטאַרקייט, צוליב זיי האָב איך זיך אָנגענומען מיט האַרץ און געגאַנגען און געטאָן און אויסגעלייזט געוואָרן פון אַ צרה און דערשלאָגן זיך, וואָס איך האָב געוואָלט. נישט אומזיסט זאָגט די וועלט אַ ווערטל: דער הונט פאַרדינט דעם שטעקן.

רבותי, איך בין שוין, קיין עין־הרע, אַ ייד אַ בן־שבעים און זינט איך בין געקומען צו מיין דעה האָב איך צו טאָן מיט יידישע ספרים, האָב איך געמיינט, אַז איך בין אַ חכם, אַז איך פאַרשטיי עפּעס אין דעם מסחר, — אָבער אין דעם סקלאַד, וואו איך בין פאַרגאַנגען, בין איך ערשט געוואויר געוואָרן, אַז איך פאַרשטיי גאָר נישט, אַז מיין געניטשאַפּט איז דאָ ווי אַ טראָפּן אין ים. געוואוסט האָב איך, למשל, אַז ספרים זענען ביי אונדז נישט אַי־אַי־אַי, אַז דער עסק פון ספרים איז געשלאָגן: דער פאַרקויפער ליגט אין דער ערד און מוז באָרגן דעם קונה נאָך מיט אַ טאַנץ. אָבער אַז דער מסחר זאָל זיין אַזוי טויט, אַז מע זאָל קאָנען איינקויפן אַ גאַנצן פּאַק ספרים אַפילו אָן אַ פּרוטה, אָן אַ צעבראָכענעם גראָשן, נאָר מיט אַ וועקסל און מיט אַ צוזאָג און מיט אַ הן צדק, און דערצו נאָך אַזאַ מוכר ספרים ווי איך, וואָס איך בין דאָס ערשטע מאָל אין וואַרשע און האָב דאָרט נישט קיין איין באַקאַנטן, — זאָגט אייך וואָס איר ווילט, דערויף האָב איך זיך נישט געריכט. דעריבער, אַז ס'איז מיר אויסגעגאַנגען געלט, האָב איך געמיינט — פאַרפאַלן, נישטאָ מער קיין האָפענונג. וויפיל מאָל האָב איך זיך אומגעדרייט איבער די סקלאַדעס, געקליבן, כלומרשט, ספרים און זיי אָפּגעלייגט אָן אַ זייט, ווי איינער רעדט: איך וועל נאָך האָבן אַ ישוב, — רעדן אָבער מיט דעם באַלעבאָס פונעם סקלאַד האָב איך נישט געהאַט קיין העזה, וואָרים ווי

קומט מען דאָס צו אַ מענטשן און מע זאָגט אים: גיב מיר סחורה און איך וועל דיר געבן אַ הבטחה אויף שפּעטער, אַז דער אויבערשטער וועט שענקען דאָס לעבן? איך האָב, פאַרשטייט איר מיך, גוט געפילט מיין וויטיק. נאָר יענעם טאָג איז, ווייזט אויס, שוין פול געוואָרן דער בעכער פון מיינע צרות. דאָס לויפן איבער די גאַסן מיט די קלעפּ מיט די באַכענציעס, וואָס האָבן זיך אויף מיר געשיט, האָבן מיך אַזוי צעשרויפט, אַז איך האָב שוין אַוועקגעוואָרפן בזיון אין אַ זייט. אַ צעטראָגענער, אַ בייזער בין איך אַריין אין סקלאַד און אויסגעשאָטן מיט אַ מאָל:

— רבי עזריאל, די מעשה דערפון, רבי עזריאל, איז אַזוי: איך האָב קיין געלט נישט!

— ווער האָט היינטיקע יאָרן יאָ? — זיפצט רבי עזריאל און נעמט מיך דורך מיט די אויגן. — שלעכטע געשעפטן, פּאַניע, געשלאָגן דער מסחר, — זיץ און קוק אָן די פיר ווענט!... מע ווייסט דען, משטיינס־געזאָגט, אויף וואָס פאַר אַ וועלט מע לעבט?... היינט בין איך דאָ, מאָרגן . . . ווייס איך, וואו איך וועל מאָרגן זיין?

— איך האָב נישט מיט וואָס צו באַצאָלן פאַר דער סחורה היינט, ר' עזיאל, איר הערט, וואָס איך זאָג?

— אוי, איך הער, איך הער, ר' מענדעלע, פאַר וואָס זאָל איך נישט הערן?... נאָר וואָס דען, ס'איז עפּעס אַ תירוץ? אַז אַ ייד קאָן נישט צאָלן, זוכט מען זיך עפּעס אַן עצה, טוט מען ז'יך, ווי זאָגט מען דאָס, אַ ביסעלע אַ קוועטש, ציט מען זיך איבערן כח... אַ ברירה האָט מען?... אַזוי פירט זיך שוין די וועלט, ר' מענדעלע, מע קוועטשט דעם יידן, קוועטשט ער זיך, קוועטשט ער יענעם, האַלט מען אין איין קוועטשן, אין איין שטופּן... דערויף איז מען דאָך יידן...

— גאָט איז יודע דעם אמת, רבי עזריאל, אַז איך וואָלט זיך דווקא געקוועטשט, וויפיל איך האָב כח, די מעשה איז אָבער אַזוי, ר' עזריאל . . . די מעשה איז, אַז סע העלפט נישט קיין קוועטשן זיך! לאָזט־זשע, ר' עזריאל, וועל איך איצט אייך אַ ביסל אַ קוועטש טאָן...

— אַ ביסל — פאַר וואָס נישט, אַך, מיטן גרעסטן כבוד, ר' מענדעלע! אַ ביסל זיך לאָזן אַ קוועטש טאָן, דהיינו: איצט במזומנים אַ העלפט, אַ דריטל, דאָס איבעריקע אין אַ צייט אַרום — דאָס אַרט מיך דווקא נישט. דערויף בין איך מוסכם. וואָס דען זאָל מען טאָן?... געשעפט איז געשעפט. כל זמן שהנשמה בקרבי, ווי זאָגט מען דאָס, דאַרף מען מקיים זיין די מצווה, דאַרף מען האַנדלען און וואַנדלען... איך האָב געהערט אויף אייך, ר'

מענדעלע, אַז איר זענט אַ בטוח, אַן איש נאמן... קוועטשט, ר׳ מענדעלע, קוועטשט, פאַר וואָס נישט, אָבער קוועטשט מיט רחמנות!

— נייז, נייז, ר׳ עזריאל! היינט זאָלט איר מיר נישט רעדן, היינט זאָלט איר מיר בעסער שווייגן, היינט זאָל איר נישט האָבן קיין טענות, ה׳עז איך וועל אייך, במחילה, אַ קוועטש טאָן אַריבער דער מאָס: קוועטשט זיך אַליין, ר׳ עזריאל, קוועטשט זיך איבער די כחות און שווייגט, וואָרים ס׳איז היינט שלעכטע צייטן אויף דער וועלט! די היסטאָריע פון דער מעשה איז אַזוי און אַזוי... אַ שעת הדחק... נישטאָ קיין מזומענער גראָשן.

— און אַז דאָס איז נישטאָ... ס׳הייסט, מזומנים אַז סע פעלט אויס, דאַרף מען, ווי זאָגט מען דאָס, זיך דרייען... אפשר מאַכן אַ חילוף, ר׳ מענדעלע? אפשר האָט איר אויף צו בייטן?

— נישטאָ!

— וואָס־זשע דען?

— אַ חתימה, ר׳ עזריאל. מיין וועקסעלע איז דאָס בעסטע ערבות. איר דאַרפט נישט האָבן קיין בעסערע באַוואָרעניש.

— איר זענט טאַקע אַ בטוח, ר׳ מענדעלע, אַוודאי. פון איין זייט איז דאָס אַזוי... אַז מיר וועלן אָבער נעמען דאָס אייגענע פון דער אַנדערער זייט, וועט זיין נישט אַזוי, נאָר גאָר אַנדערש, — שלאָגט זיך ר׳ עזריאל מיט דער דעה, און דערביי דרייט ער מיט די פינגער דעם שפּיץ באָרד און לייגט אים אַריין אין מויל אַריין, נאָכדעם שטעלט ער אויף מיר אויס די אויגן און זאָגט:

— אַזוי, אַזוי טוט זיך דאָס היינט אויף דער וועלט, נישטאָ!... נו, שרייבט־זשע, ר׳ מענדעלע, שרייבט און חתמעט און נעמט סחורה און זאָל זיין אין אַ גוטער שעה. נאָר געדענקט, אַ וואָרט איז אַ וואָרט...

אויף מאָרגן בין איך למזל שוין געפאָרן אַהיים מיט דער באַן. אין וואַגאָן איז דעם עולם געזעסן כאַפּטעסווייז, יידן באַזונדער, גויים באַזונדער. די יידן רעדן פון מסחר, פון דער בירזשע און דעם תבואה־מאַרק. מע רעדט אויף יידיש, אַלע מיט אַמאָל, און ס׳איז, קיין עין־הרע, אַ געפּילדער, אַ יאַריד, ווי דער שטייגער איז. די גויים רעדן אויף זייער לשון, טייל שעפּטשען זיך, טייטן מיט די פינגער, שפּעטן אָפּ — אויך ווי דער שטייגער איז. אין וואַגאָן איז פינצטער. איך זיץ מיר אין אַ ווינקל און וויל גאָר נישט וויסן, וואָס סע טוט זיך אַרום מיר. איך זיץ איינער אַליין, איך דערמאָן מיך אַלע מעשים מיט אַלע טרעפּענישן, וואָס האָבן זיך מיר געטראָפן די לעצטע טעג. איך באַטאַפּ מיך, צי בין איך טאַקע באמת געבליבן גאַנץ

מיט אַלע מיינע אברים, און דאָס האַרץ פרייט זיך מיר, וואָס פון אַלע צרות מיט שלעק מיט אומגליקן בין איך אַרויס געזונט און שטאַרק און פיר נאָך דערצו אַ שלל מיט סחורה אויך! אַ דאַנק דיר, גאָטעניו, אַ דאַנק דיר, פאָטער אין הימל, פאַר דיינע גרויסע ניסים, פאַרן דראַפּען זיך אין דער הויך, פאַרן ווינקעלע אויפן בוידעם, פאַרן ניצול ווערן פון אַ סכנה, פאַר די געשעפטן מיט די מסחרים מיט די פרנסות מיט אַלע גרויסע וואונדער און חסדים, וואָס דו האָסט געטאָן מיט אונדז, כדי צו גרויסן אונדזער נאָמען און צו הייליקן דיין גרויסן, פאָרכטיקן נאָמען, וואָס ווערט גערופן אויף אונדז... איך שטעל מיר פאָר מיין אַלטיטשקע, ווי זי וועט זיך דאָס דערפרייען, ווען זי וועט דערזען, אַז איך קום אַריין אין שטוב מיט גאַנצע פעק ספרים, ווי זי וועט דאָס שיינען, אָנקוועלן פאַר נחת; איך מאָל מיר אויס, ווי איך פעסטע זיך פאַר איר, און זי טוט מיין רצון, זי באַדינט מיך, זי קעכלט מיך, זי זאָגט מיר מיט אַ ווייך קול: מענדעלע, עס! מענדעלע, טרינק, און לאָז דיר וואויל באַקומען! מענדעלע, גיי, לייג זיך צו אַ ביסל! מענדעלע אַהין, מענדעלע אַהער!

זיץ איך מיר אַזוי און מאָל מיר אויס בילדער, איינס שענער פונעם אַנדערן. איך גלעט מיר די באָרד, גרייזל די פיאות און שמייכל מיט פאַרגעניגן, — דערהער איך פלוצלונג אַ געשריי, אַ קללה, אַ זידלעריי: איינער שרייט: אַ רוח אין דיין טאַטנס טאַטן! נאָכן טאַטן דערהער איך אַ קנאַק, ווי פון אַ פאַטש, נאָכן קנאַק — אַ קוויטש און אַ געלעכטער. וואָס קאָן דאָס זיין? איך שטיי אויף און גיי צו נעענטער... אַ שיינע מעשה, כ׳לעבן.

איך דערזע ר׳ שמשונען און אַלבערט האָצעקלאָצער — זיי רייסן זיך, ווי די הענער! אַרום און אַרום שטייען יידן און גויים און לאַכן...

די מעשה איז געווען אַזוי:

צו אַ קאָמפּאַניע פאָליאַקן, גויים, וואָס זענען זיך געזעסן באַזונדער אין אַ ווינקל, איז געהאַט צוגעשטאַנען אויך אונדזער באַקאַנטער אַלבערט. געהאַלטן האָט ער זיך אַזוי, אַז מ׳האָט געקאָנט מיינען — ער איז טאַקע באמת אַ פאָליאַק. ער האָט גערעדט מיט זיי אויף זייער לשון, אָפּגעלאַכט פון יידן גלייך מיט זיי, חוזק געמאַכט און געזאָגט ווערטלעך — און געהאַט שטאַרק הנאה. איז אָבער אַ גזרה פון זיין ליבן נאָמען, אַז אַ יידן איז נישט באַשערט קיין גוטס, כאָטש ער מעג זיך אַפילו שעמען מיטן נאָמען ייד. דאַרף זיך טרעפן, אַז אין אַנדערן ווינקל, פונקט אַנטקעגן, איז גראָד געזעסן ר׳ שמשון צווישן אַ קאָמפּאַניע יידן. דערזען פון דער ווייטנס אַלבערטן, ווי ער זיצט דאָ אַזוי בהרחבה און רעדט און לאַכט און איז גאָר בגילופין, דאַרף מסתמא ר׳ שמשון אויפשטיין פון זיין אָרט, צוגיין צו אים, דערלאַנגען

אים דעם פריילעכן שלום עליכם, און דווקא אויף יידיש, און דווקא גאַנץ ברייטלעך, אַזוי אַז אַלע זאָלן הערן, און רופט אים דווקא: ר׳ אברהם, און איז זייער צופרידן, וואָס מע זעט זיך געזונטערהייט. דערהערן דאָס די פּאָליאַקן, וואונדערן זיי זיך, און אַלבערט איז זיך גרייט צו באַגראָבן ניין איילן אין דער ערד. וואָס־זשע טוט ער? מאַכט ער זיך האַרץ און טוט אַ געשריי אויף ר׳ שמשונען, און דווקא אויף פּויליש: גיי ווייטער, ייד, איך קען דיך נישט! — דערהערט דאָס ר׳ שמשון, ווערט ער שטאַרק אין כעס: סטייטש, מע קען אים שוין גאָר נישט! און אַזוי ווי ער ווייסט, אַז דאָס איז אַ ייד, נישט קיין גוי, וויל ער דאָס נישט פאַרשווייגן, זאָגט ער שוין אויף פּויליש: אַז אַך און וויי איז ר׳ פייבושן, וואָס ער האָט גאָר געהאַט אַזאַ בן סורר ומורה! זיין פאָטער, ר׳ פייבוש, — דערציילט ער די פּאָליאַקן אויף אַ געבראָכענער שפּראַך, — איז געווען אַ פרומער, אַ כשרער ייד... ווערט אַ געלעכטער, אַ זידלעריי: די פּאָליאַקן לאַכן, אונדזערע יידן, ר׳ שמשון און אַלבערט, זידלען זיך, סע ווערט אַ רעש, אַ טומל, און אינמיטן דערינען פאַלט אַ פּאַטש. ווער ס׳האָט אים געגעבן דער ערשטער, דערינען איז דאָ חילוקי דעות, די זאַך איז נאָך נישט קלאָר עד היום. איינס אָבער איז באַוואוסט און זיכער, אַז ביידע צדדים האָבן זיך נאָכדעם צעטיילט מיט די פּעטש חלק כחלק. בשעת איך בין צוגעגאַנגען נעענטער אינאיינעם מיט די איבעריקע יידעלעך, וואָס זענען געווינטלעך להוט נאָך גייס, איז דאָס מחלוקת געווען אין סאַמע ברען. דערזעט מיך ר׳ שמשון און כאַפּט מיך אָן און שלעפּט מיך צו די פּאָליאַקן:

— אָט האָט איר, פּאַנאָוויע, אַן עדות! זאָגט איר, ר׳ מענדעלע, איר קענט אָט דעם ר׳ פייבושעס זון? איך פאַרלאָז זיך אויף אייך.

— אַוודאי קען איך אים, ר׳ שמשון! פאַר וואָס נישט? איך קען אים אַזוי, פּונקט ווי איך קען אייך! — ענטפער איך אים בקול רם, און אין האַרצן טראַכט איך מיר: הלוואי וואָלט איך ביידע געקענט דער שוואַרץ יאָר... איר זענט, כ׳לעבן, ווערט איינס דאָס אַנדערע.

— מיאוסער זשיד, פּרא אדם! — שרייט אויף מיר דער דייטש.

איך דערהער אַזאַ חוצפּה, עפן איך אַ מויל און הייב אָן רעדן מיט אַמאָל אויף דריי לשונות — פּויליש, רוסיש און יידיש. איך זאָג מיר רואיק, געלאַסן:

— פּאַנאָוויע! ווי מע שמועסט, איז ציבעלעס און קנאָבל אַן עדות ביהוסף, אַז . . .

נאָר איך האָב נאָך נישט דערעדט ביזן סוף, בלייבט דער צוג שטיין ביי עפּעס אַ סטאַנציע, די קאָנדוקטאָרן קומען אַריין און שלעפּן אַוועק אי

ר׳ שמשונען, אי אַלבערטן צום נאַטשאַלניק סטאַנציע — באַשטראָפן זיי פֿאַר אַ סקאַנדאַל אין אַן עפֿנטלעכן אָרט. דער צוג פֿאָרט ווייטער, און מיין עדות־זאָגן וועגן ר׳ אברהם ב״ר פייבוש איז טאַקע אַזוי געבליבן נישט דערזאָגט — דערווײַלע, ביז די צייט וועט קומען...

די פּאָליאַקן זיצן און שמועסן וועגן דעם ענין און טייטשן אים אויס אויף פֿאַרשיידענע אופנים: מע לערנט אָפּ פֿונעם פּרט אויפֿן כלל, מען פֿאַרגלייכט, מע אַמפּערט זיך. איינער, דער עלטסטער פֿון זיי, וואָס האָט געשוויגן די גאַנצע צייט, רופֿט זיך אָן:

— מיינע הערן! אויף מיין וואָרט, איך האָב בעסער ליב די פּראָסטע יידן פֿונעם פֿאָלק, וואָס זענען מקיים זייער חוב פֿאַר גאָט, וואָס חקירהן נישט און פֿאַלשעווען נישט און לעבן ווי זייערע טאַטעס און זיידעס האָבן געלעבט, און איך קאָן נישט איבערטראָגן די, וואָס פֿאַרשטעלן זיך פֿאַר פּאָליאַקן, מאַכן זיך מיאוס, שעמען זיך מיט זייער יידישקייט, טוען אָן אַלערליי מאַסקעס, ווילן נאָכמאַכן אַנדערע פֿעלקער, כדי מ׳זאָל נישט דערקענען, אַז זיי זענען יידן.

פֿיל פֿון די פּאָליאַקן זענען מיט אים מסכים, און צוויי דערציילן אַזאַ מין מעשה:

— געווען איינער אַ יידישער פּאָליאַק, וואָס איז געזעסן מיט אונדז אין קלוב און געשפּילט אין קאָרטן, האָבן מיר גראָד געדאַרפֿט וויסן, ווען עס געפֿאַלט דאָס יאָר סוכות ביי יידן, פֿרעגן מיר אים. זאָלט איר געווען זען, ווי דער איז געוואָרן אַ פֿאַרביטענער, אַקוראַט ווי מיר האָבן אים באמת אַנגערירט זיין האָנאָר, און ווי ער האָט אונדז געענטפֿערט מיט אַ מין גאווה און אַן אומצופֿרידנקייט: פֿרעגט איך, פּאַנאָוויע, אַן אַנדערן, איך ווייס נישט פֿון קיין יידישע ימים־טובים. — אויף ערן־וואָרט, פּאַנאָוויע, דאָס איז אַ פֿאַקט. נו, הייגט ווי קאָן מען אים שעצן, אַז ביי אים אַליין איז נישטאָ קיין כבוד צו זיינע הייליקייטן, צו זיינע ימים־טובים, צו זיין אייגענער פּערזאָן?

אַזוי רעדן צווישן זיך די פּאָליאַקן, ווער סע לויבט, ווער סע זידלט די יידן, ביז זיי ווערן ביסלעכווייז אַנטשלאָפֿן. איך גיב זיי אָפּט אָפּ דעם גערעכט, און איך שעם זיך פֿאַר זיך אַליין, און דאָס האַרץ טוט מיר וויי. אַ גאַנצע נאַכט בין איך אַזוי געזעסן אין יסורים, געזיפֿצט, געזאָרגט זיך, נישט געשלאָפֿן און נישט געוואַכט. אין קאָפּ האָבן זיך מיר געדרייט אַלערליי בילדער, ווי אַזוי סע לעבן אונדזערע יידעלעך, ווי אַזוי זיי פֿירן זיך, ווי אַזוי זיי שטייען און גייען, ווער מען זיי האָבן ליב, ווען מען זיי האָבן פֿיינט, ווען מען זיי יאָגן און ווען מען זיי גיבן אָפּ כבוד, אַלע משונה־ווילדע

מעשים זייערע בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה. איין בילד שלעפּט נאָך אין קאָפּ דאָס צווייטע, איין געדאַנק דערוועקט אַנדערע געדאַנקען. סע מאָלט זיך מיר אַזוינס, וואָס ס'איז געווען פריער מיט הונדערטער יאָרן, וואָס ס'איז געשען אין עק וועלט. איך דערמאָן זיך, אגב, איין מעשה, וואָס איך האָב געהערט נאָך קינדווייז פון איינעם אַ שרייבער, אַ געלערנטן נאַטור־פאָרשער. ער האָט מיר דערציילט, וואָס הומבאָלד האָט געזען ביי אַ טייך ערגעץ אין די ווייטע מדינות.

דער טייך האָט אַ טבע, אַז פון צייט צו צייט גייט ער אַרויס פון די ברעגן און פאַרפּלייצט דאָס לאַנד אַרום זיך. ווען ס'הייבט זיך אָן אַ געוויסער, פאַלט אַ גרויסע אימה אויף אַלע חיות און אַלע בהמות אַרום און אַרום, אַ מהומה, אַ געלאַף! דעמאָלט פאַרגעסט מען די שנאה, דעם האַס, מע בייסט זיך נישט, מע רייסט זיך נישט, מע טראַכט נאָר וועגן שלום און פריינטשאַפט. איין חיה העלפט דער אַנדערער, דער שטאַרקער האַלט אונטער דעם שוואַכן: אַ וואָלף ראַטעוועט אַ שאָף, אַ בער ציט אַרויס פונעם וואַסער אַ ציגעלע. סע גייען אינאיינעם גרויסע חיות און קליינע, ווילדע און היימישע, פרידלעכע און בייזע; מע גייט, מע לויפט, מע קומט צו אַ הויכן באַרג און מע בלייבט דאָרט די גאַנצע צייט, ביז די צרה וועט אַריבער. — אַז סע פאַלט אָבער אָפּ דאָס וואַסער, סע ווערט אַ ביסל גראַמער, אַהאַ! איז שוין ווידער אויס ברודערשאַפט, אויס ליבשאַפט! דער לייב קריצט מיט די ציין, דער לעמפּערט רעוועט, ברומט, דער טיגער שטרעקט אויס זיינע נעגל, ווער סע קאָן נאָר, באַפאַלט דעם שוואַכערן און פאַרצוקט. די שעפּעלעך, די ציגן לאָזן זיך לויפן. ס'איז אויף זיי אַ פחד, אַ צרה, אַן אומגליק. ראַטעווען קען זיך נאָר דער, וואָס איז גרינג אויף די פיס. מע צעלויפט זיך אין אַלע זייטן...

גאָט, האָב רחמנות אויף דיין פאָלק ישראל! — — —

גאַנץ פרי האָט דער צוג זיך אָפּגעשטעלט לעבן אַ גרויסן וואָקזאַל, פון וואַנען סע שיידן זיך די וועגן: איינער נעמט זיך קיין גלופּסק, דער אַנדערער קיין בויבעריק. דורכן פענצטער פונעם וואַגאָן האָב איך געקוקט אויף די גרויסע מחנות דורכפאָרער, וואָס דרייען זיך דאָרט אַרום איבער דער פּלאַטפאָרמע, צווישן זיי אַ היפּש ביסל יידן, גרויסע און קליינע, מאָגערע, דאַרע, קוואַרע, איינגעבויגענע, איינגעהויקערטע, פינצטערע, חושכדיקע, וויסטע — אַ געמיש פון כל המינים. אַלע לויפן מיט גרויס אימפּעט, מע שלעפּט קלומקעס, בעטגעוואַנט, אַלערליי בעבעכעס. מע רעדט, מע שרייט, מע פילדערט, ס'איז אַ יאַריד, אַ טאַראַראַם, ממש טויב

צו ווערן. צווישן אָט דעם גרויסן עולם דערזע איך פּלוצים — טרעפט וועמען? שמואל דעם קליינעם! ער האַלט זיין שותף יעקב פּאַר דער פּאָלע, שפּרינגט אים אין פּנים אַריין, רעדט עפּעס מיט גרויס היץ, גיסט אויף אים אויס זיין בייז מזל. איך גיב אַ געשריי: שמואל! — איינמאָל, דאָס אַנדערע מאָל, ער הערט נישט. איך שריי דאָס דריטע מאָל — ער דרייט זיך אויס און דערקענט מיך.

— יעקב, יעקב! — שרייט ער, און שלעפּט דעם שותף פּאַר דער פּאָלע.

— זע נאָר, זע, אָט איז דאָך ר׳ מענדעלע אין וואַגאָן, ר׳ מענדעלע, יענער פונעם בוידעם, ר׳ מענדעלע, וואָס איז געזעסן מיט אונדז דאָרט אין עק בוידעם!... שלום עליכם, ר׳ מענדעלע! — שרייט ער און לויפט צו מיין פענצטער.

— שלום עליכם, ר׳ שמואל! ר׳ יעקב! — ענטפער איך זיי פון דער ווייטן. נאָר איידער זיי לויפן צו, טוט מען א קלונג, אַ פייף, און דער צוג רירט זיך פונעם אָרט.

— וואָס מאַכט איר, ברידער?... וואָס הערט זיך עפּעס?... וואוהין פאָרט איר?... — שריי איך צו זיי מיטן גאַנצן כח און שטרעק צו זיי די הענט.

און יענע לויפן, איילן, שרייען עפּעס, נאָר איך פאַרשטיי שוין נישט, וואָס... איך הער נאָר געשרייען הינטער זיך, נישט קיין קלאָרע ווערטער, און דער סוף לאָזט זיך — אין ביובעררעק!...

אין אַ שטורעם־צייט

אַ.

דאָס איז געווען אין יענע צייטן, ווען מיר האָבן זיך אַ לאָז געטאָן, נישט היינט געדאַכט, פון דער היים און האָבן אָנגעשפּאַרט אַזש אין אָדעס— איך און נאָך אַ גאַנצע כאָפּטע יידן. אָנגעקומען אַהינצו און דערזען, אַז אָדעסער יידן זענען אונדז גאָר נישט אַרויסגעגאַנגען אַנטקעגן צום וואָקזאַל, ווי מיר האָבן גערעכנט לכתחילה, נישט אויפגענומען אונדז פאַר טייערע געסט און נישט פאַרבעטן יעדערן אין אַ באַלעבאַטישער שטוב, — האָבן מיר, במחילה, געמוזט נעמען די קלומקעס מיט די זעקלעך אויף די פּלייצעס און אַוועק אין שטאָט אַריין. אין שטאָט איז די קאָמפּאַניע זיך ביסלעכווייז צעקראָכן, ווער אַהין, ווער אַהער: מען מוז דאָך פּאָרט אין זינען האָבן אַ נאַכטלעגער. נאָר איך און לייב דער מלמד האָבן זיך געהאַלטן אינאיינעם, וואָרים נאָך איידער מיר זענען אַרויסגעפאָרן פון דער היים האָבן מיר אָפּגערעדט, אַז מיר'ן זיין שותפות: מיר האָבן אַפילו אָנגעשריבן אַ שותפות־כתב און זיך געגעבן תקיעת־כף. מיט מי און מאַטערניש האָבן מיר אָפּגעזוכט אַן אכסניה, וועדליק אונדזער גראַד — אַן ענג פינצטער חדרל ערגעץ גאָר אויבן, אונטערן דאַך.

דער דאָזיקער לייב דער מלמד, אַן עלטערער מענטש, איינער פון די קאַבצאַנסקער מכובדים, איז אַלע זיינע יאָרן געווען אַ גרויסער עני ואביון און דערצו אַ מטופל מיט קינדער. אַ חוץ, וואָס ער האָט געלערנט פון כי אור ביז שפּעט אין דער נאַכט מיט יידישע קינדערלעך כיתותווייז, אַ כיתה נאָך אַ כיתה, האָט ער נאָך געהאַט עטלעכע אַנדערע משונהדיקע פרנסות: געווען אי אַ שדכן, אי אַ בעל־תוקע, אי געמאַכט שמעק־טאַבאַקע פאַר יידישע נעז, און נאָך אַלע זאַכן איז ער געווען אַ קבצן אין זיבן פּאָלעס; ווי זאָגט מען דאָס — אַ סך פרנסות און ווייניק ברכות. פונדעסטוועגן האָט ער, חלילה, צו גאָט קיין טענות נישט געהאַט; פאַרקערט, ער פלעגט נאָך אָפּגעבן אַ דאַנק און אַ לויב זיין ליבן נאָמען פאַר דעם גרויסן חסד, וואָס מען לעבט. איז אָבער געקומען אַ צייט, וואָס פון דער

דאָזיקער געמיינער פרנסה זיינער איז אויך געוואָרן אַ תל. גאָטס צאָרן האָט זיך אויסגעגאָסן פלוצלונג אויף קאַבצאַנסק און אויף די אַרומיקע שטעט. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן פאָגראָמען מיט שלעק מיט אומגליקן — ממש מעשה סדום. יידישע פרנסות זענען געוואָרן געשלאָגן, יידישע געשעפטן געפאַלן, יידן זענען געבליבן אָן ברויט. נו, און אַ כלל איז, אַז ווען מ׳איז הונגעריק, רחמנא ליצלן, ווערט מען אָן דעם יושר, דאָס ערלעכקייט, קריכט מען איינער דעם אַנדערן אין גרגרת, רייסט מען זיך און מען בייסט זיך, ווי די הינט איבער אַ טרוקענעם ביין. דאַכט זיך, וואָס קאָן שוין זיין ערגער ווי מלמדות, אַז אָך און וויי צו אַזאַ ליבהאַרציק „געשעפט“, האָט זיך דאָ אויך אָנגעהויבן קנאה מיט שנאה מיט מחלוקת, עס זיינען געפלויגן דאָנאָסלעך און איינער דעם אַנדערן האָט גערודפט ביז גאָר. דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז לייב דער מלמד, לא די וואָס ער האָט אָנגעוואוירן זיין מעמד, האָט ער נאָך געמוזט באַצאָלן שטראָף אויך, וואָרים מ׳האָט אים געמסרט, אַז ער לערנט אָן אַ בלעטל. — אַ וואָלף, אַ שטייגער, אַז ער איז הונגעריק, קלאָגט ער, וואָיעט ער אין וואַלד איינמיטן דער נאַכט, גיסט ער אויס זיין שווער געמיט אין אומעטיקע קולות; אַ ייד אָבער, אַזוינער ווי ר׳ לייב, אַז עס דערגייט אים דאָס וואַסער ביזן האַלדז, שוויגט ער, טראָגט ער שטילערהייט זיינע ווייטיקן און לאָזט פון זיך קיין פאַרע נישט הערן, נאָר ער זיצט טאָג ווי נאַכט איבערן משניות, אָדער ער שטילט זיך דאָס האַרץ מיט אַ קאַפיטל תהילים. אמת, פון לייבס צד וואָלט גאָר קיין מניעה נישט געווען, ער זאָל באַקומען עפעס אַ שטעלע אין דער האַנדלס־וועלט, אַ שטייגער ווערן אַ בוכהאַלטער אין אַ גרויסער קלייט, אַ „מענטש“ אין אַ פאַבריק, אין אַ באַנק, אין אַ קאָנטאָר, פאַר וואָס נישט? אַ ייד טויג צו אַלצדינג, אַבי נאָר מזל. אַז גאָט וויל, שיסט אַ בעזעם, — איז דאָ אַ יידיש ווערטל. האָט זיך אָבער, מעשה שטן, נישט געטראָפן אַזאַ מין שטעלע: די מניעה איז, פאַרשטייט איר מיך, געהאַט איבעם אַנדערן צד; לייב דעם מלמד האָט אַלע זיינע יאָרן נישט געשפילט דאָס גליק, כאָטש צערייס זיך. דעריבער, אַז ס׳איז געוואָרן אַ געשריי: יידן, אין די קאָלאָניעס! — אָט ווי מען רופט אַ שטייגער: אין באָד אַריין, יידן! — האָט זיך לייב דער מלמד אויפגעכאַפט מיט אַן אימפעט און געענטפערט: הנני! איך בין אָנגעברייט, איך בין מוכן ומזומן מיט אַלע מיינע רמ״ח אברים.

און בעוונותינו הרבים איז מיר דעמאָלט אויך געגאַנגען, ווי זאָגט מען דאָס, מיט דער פוטער אַראָפ. דער מסחר מיט ספרים איז געוואָרן וואָס אַ טאָג ערגער, דער „קורא נכבד“ האָט אויסגעזען ווי אַ חולה, וואָס ס׳איז

אים פֿאַסקודנע אין מויל, סע נודיעט אים אויפֿן האַרצן; ער וויל עפּעס אַ דערקוויקעניש, עפּעס אַזוינס, וואָס ס׳איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ, און וואָס מען זאָל אים נישט געבן, איז אים פּע, מיאוס, חלשות. דערלאַנגסט אים אַ לשון־קודשדיקע פּאַטראַווע, שרייט ער: „גיי! גיי! ס׳איז טרוקן, האַרט, נישט צו פֿאַרדייען.“ טראָגסט אים אונטער אַ שפּאָגל־נייע זשאַרגאָנישע פּרעזשעניצע, וואַרפֿט ער זיך: „עט, בלאָטע שבבלאָטע... גיט מיר בעסער עפּעס אַזוינס.... אַזוינס ווי אַזעלעכס... אַז ס׳זאָל נעמען, ס׳זאָל קוויקן!“ — וואו באַקומט מען אָבער אַזאַ מין סחורה, אַז אַלצדינג, וואָס איך פֿאַרמאָג אין מיין ביידל, איז זיי פֿריקרע, פֿון אַלצדינג קרימען זיי מיט דער נאָז. גאָט אין הימל! נישטאָ קיין ערגערע יסורים, ווי האָבן צו טאָן מיט אַ קבצן אַ בעל־גאווה, וואָס השגות האָט ער גרויסע, ווען ער וויל דווקא זייער אַ סך, נאָר אויספֿירן — לאָ מיט אַן אלף. באַטראַכט, אַ שטייגער, מיך אַליין. לאָ די, וואָס איך האָרעווע פֿאַר זיי אַזוי פֿיל יאָרן, לאָ די, וואָס איך האָב אַריינגעבראַכט אין דעם געשעפֿט אַ מטמון מיט געלט, אַוועקגעלייגט אי כח, אי צייט, אָפּגעגעבן, דאַכט זיך, דאָס בלוט פֿונעם האַרצן און קיין מזל־ברכה דווקא נישט געזען, קומט מיר נאָך איצט אויסצוהערן אַלערליי שטעכווערטלעך, טענות, זידלערייען; זען, ווי ייִדן־חולאים קוקן אויף מיר בייז, אַקוראַט ווי איך האָב זיי געטאָן ווער ווייסט וואָס פֿאַר אַ רעה. איז מיר טאַקע דעמאָלט געווען ביטער און פֿינצטער, ס׳איז מיר פּשוט נמאס געוואָרן דער גאַנצער עסק. וואָס טויג מיר, טראַכט איך מיר, דער גאָלדענער מסחר מיט די בריליאַנטענע געשעפֿטן? וואָס טויג מיר דאָס בע־ונד זיין, דאָס אַרומשלעפּן זיך בכל תּפֿוצות ישׂראל? וואָס טויג מיר דאָס האָבן צו טאָן מיט אונדזערע ליבהאַרציקע ייִדעלעך?

אין יענע שווערע טעג איז מיר פּלוצלונג נמאס ומאוס געוואָרן אַלצדינג: אי די אָרעמע שטעטלעך, אי די משונהדיקע ייִדן, וואָס וואוינען דאָרט, אי דער גאַנצער וועג, וואָס איך האָב זיך געשלעפּט אויף אים אַזוי פֿיל יאָרן. אַלצדינג האָט אין מיינע אויגן באַקומען אַן אַנדער צורה, אַלצדינג איז מיר מיט אַמאָל געוואָרן פֿרעמד, — גאָר נישט דער וואַלד, גאָר נישט די פֿעלדער, וואָס פֿריער. פּלוצלונג איז גאָטס וועלט מיט מיר געוואָרן אויס חבר, אַקוראַט ווי אַלצדינג אַרום און אַרום וואָלט געשפּעטשעט: נישט פֿון דיינעטוועגן, ייִד, סודען זיך דאָ די ביימער, וואַקסן די גראָזן, באַדעקן זיך מיט תּבֿואה די פֿעלדער, צייטיקן זיך די פֿרוכטן; נישט פֿון דיינעטוועגן זינגען די פֿייגעלעך, וואָרקען די טויבן; נישט דיר שמעקן די קווייטן, גיסן זייער ריח אַלערליי בשׂמים! אַפֿילו די זון, אוי־ווי, וואַרעמט אויך נישט ווי אַמאָל. דעריבער, אַז ס׳איז אַרויס אַ קלאַנג

וועגן יידישע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל, איז דאָס מיר שטאַרק אַריין אין דער מחשבה; דערצו האָבן נאָך אונדזערע קאַבצאַנסקער יונגעלייטלעך געהאַלטן וועגן דעם ענין פייערדיקע דרשות, אָנגעשפיקעוועטע מיט מליצות און צוגעשמאַלצענע מיט פסוקים און טרייסט־ווערטער פון דער תורה און די נביאים, האָבן מיר די דרשות אויך אונטערגעגעבן חשק. די פאַנטאַזיע האָט מיר אָנגעהויבן פליען, איך האָב שוין געזען פאַר זיך דאָס הייליקע לאַנד, וואו עס רינען טייכן פון מילך און האָניק און ציגן עסן באָקסערן און פייגן. וואָס איז דער חידוש? אַזוי איז דאָך די טבע פון אַ מענטשן, אַז אין אַ עת־צרה הויבט ער אָן האָפן אויף ניסים. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מיין פערדל: הויט און ביין, קוים וואָס די נשמה האַלט זיך אין אים, סע האָט שוין, נעבעך, קיין כח נישט צו פלאָנטען מיט די פיס. טראַכט איך מיר: וואָס איז שולדיק אָט דאָס אומגליקלעכע גאָטס באַשעפעניש? וואָס האָב איך צו אים? וואָס מוטשע איך עס מיט תעניתים און מיט דער שווערער משא פון יידישע ספרים אומזיסט־אומנישט? ביז וואַנען איז דער שיעור — ביז סע וועט שוין גאָר אינגאַנצן אומפאַלן און איינעמען אַ מיתה־משונה? ניין, גענוג, טראַכט איך מיר, גלעטנדיק דעם אָדלער מיינעם פון הינטן, לעבן דעם אויסגעקראָכענעם ווידל — גענוג שוין, שוין צייט, מיר זאָלן זיך צעשיידן, און לאָז דיר גאָט העלפן אַ בעסערן עסק, איידער יידישע ספרים!...

אין אַ פאָר טעג אַרום האָב איך שוין פאַרקויפט דאָס פערדל פאַר אַ פאָר קערבלעך איינעם אַ וואַסער־פירער. מסתמא איז דער קליאַטשע שוין באַשערט געווען צו האָבן צו טאָן מיט וואַסער: ווי עס איז ידוע, איז אין אַ סך יידישע ספרים אויך מער נישטאָ ווי וואַסער.

אַז איך באַטראַכט איצט דאָס לויפעניש, וואָס מיר זענען דעמאָלט געלאָפן, שטעלט זיך מיר פאָר אַזאַ מין בילד: אַ מהומה, אַ יאַריד אין קאַבצאַנסק! יידעלעך, צאַן־קדשים, שטופן זיך, יאָגן זיך, קלויבן זיך צונויף אין טשערעדעס; ס׳איז אַ געוואַלד, אַ געשריי, אַ געפילדער, אַז סע דערגרייכט עד לב השמים. עטלעכע באַראַנעס, וואוילע יונגעס, וואָס ס׳האָט זיך זיי עפעס אויסגעדאַכט, זיי ווייסן אַליין נישט וואָס, שפרינגען אַרויס, שטעלן זיך פאָרנט, לאָזן זיך גיין, — די טשערעדע נאָך זיי. גאַנצע וואָלקנס שטויב הויבן זיך פון אונטער די קאָפיטעס, שפרייטן זיך, פאַרבלענדן די אויגן, אַזוי אַז קיינער זעט נישט דעם וועג. אַלע יאָגן, לויפן, איילן אין גרויס אימפעט מיט פאַרמאַכטע אויגן, אַקוראַט ווי עמעצער שלעפט זיי, ווי עמעצער שמייסט זיי פון הינטן, און איך, אַלטער צאַפ, בין אויך בתוכם. די שאָף רוישן, מעקען, ברומען — וואָרים זיי זענען נעבעך הונגעריק;

זיי לויפן אין איין אָטעם, וואוהין די פיס טראָגן, וואָרים זיי רעכענען: אפשר וועלן זיי פאָרט געפינען אַזאַ שטיקל אָרט, וואו ס׳איז דאָ אַ ביסל פּאַשע... אַז איך דערמאָן מיר יענע צייטן, שוועבט אַ שמייכל נישט־ווילנדיק אויף מיינע ליפּן, אָבער אינעווייניק וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרערן און דאָס האַרץ טוט אַזוי וויי.

דאָס רוב טשערעדע זענען געווען אַלטע צאַפּעס, דאַרע, קוואַרע, וואָס אַפילו צו דער שחיטה טויגן זיי אויך נישט, ס׳זאָל זיי צו קיין בזיון נישט זיין. די ציקעלעך — די יונגעלייטלעך מיט די פלאַמעדיקע דרשות — האָבן זיך דווקא פונעם אָרט נישט גערירט; סטייטש, זיי האָבן דאָך געדאַרפט מונטערן אַנדערע, איינרעדן דעם עולם, אַז ס׳איז נישטאָ קיין בעסערס, ווי נעמען די פּעקלעך אויף די פּלייצעס און גיין; זיי האָבן געדאַרפט מזכה זיין דעם כלל מיט זייער שליחות. גערעדט האָט מען, אַז אין אָדעס איז דאָ מיליע־מיליאַסן גאָלדענע רענדלעך: פון קערות, פון צדקה־פּושקעס, פון אתרוגים וכדומה. געלט איז דאָ אַריבער גענוג, מען זיצט נאָר און מען וואַרט, סע זאָלן קומען יידן, נעמט מען באַלד און מען שיקט זיי אָפּ קאָמפּאַניעסוויז מיטן ים און מיט דער יבשה, מען ביאַנטשעט זיך מיט זיי אין וועג און מען ברענגט זיי בשלום אל המנוחה ואל הנחלה. פון די קלאַנגען האָט זיך דאָס גענומען די גאַנצע מהומה. גיכער, גיכער! — האָבן יידן גערופן איינער צום אַנדערן, — ס׳איז טייער יעדע מינוט: טאָמער וועט נאָך חלילה פאַר אונדז נישט בלייבן קיין אָרט.

אָט אין יענער צייט האָב איך זיך דאָס צונויפגעקאָמפּאַניעט מיט לייב דעם מלמד. מיר האָבן אָפּגעמאַכט צווישן אונדז, מיט אַ תקיעת־כף און אַ נקיטת־חפץ, אַז אַלצדינג, וואָס דער אויבערשטער וועט אונדז צושיקן, סיי אין זיין זכות, סיי אין מיינעם, זאָל זיין אונדזער ביידנס, און אַ תנאי האָבן מיר אויסגענומען, אַז מיר זאָלן לעבן דווקא אינאיינעם, זיך נישט שיידן איינער פונעם אַנדערן. איך בין מיט דעם שותפות אויסן געווען צוויי זאַכן: ערשטנס איז גלאַט גוט, אַז מ׳האָט אין דער פרעמד אַ היימישן מענטשן, מיט וועמען אויסצורעדן אַ וואָרט; צווייטנס איז דעמאָלט יידישקייט שטאַרק אַריין אין דער מאָדע, האָב איך מיר געטראַכט: מיט אַזוינעם ווי ר׳ לייב ווערט מען נישט פאַרפאַלן. ער איז דאָך אַ מלמד, אַ כשרער ייד לכל הדעות, וועט ער אונדז ביישטיין אין אונדזערע נויטן. אַזוינעם ווי ר׳ לייב פּאַסט זייער גוט אויסצושטרעקן אַ האַנט נאָך אַ נדבה, מאָנען וואָס סע קומט פון צדקה, וואָרים יידישקייט — דאָס איז דאָך אַן אַרטיקל. אַז סע שטייגט אַ סחורה, ווערט געהויבן דער סוחר, וואָס האַנדלט מיט איר. מאַך איך, הייסט עס, אַ גוט געשעפט, וואָס איך נעם ר׳ לייבן פאַר אַ שותף.

היינט גלאַט, וואָס אַרט מיך אַ שותפות אין אַזאַ מין עסק, וואו ביידע צדדים לייגן נישט אַריין קיין צעבראָכענעם גראָשן און זענען זיך נאָר מתחייב צו טיילן די כשרע מציאות, וואָס וועלן זיך זיי, אם ירצה השם, טרעפן?

אין גרויס איילעניש זענען מיר אָנגעקומען קיין גלופסק, דאָרט האָבן מיר זיך אַריינגעזעצט אין דער באַן און מיט אַ טראַסק אַריינגעפאָרן קיין אָדעס.

וואָס זאָל איך אייך דערציילן? סע טרעפט זיך אַמאָל אַ מגפה, אַן אָנשיקעניש נישט נאָר אויף דעם גוף, נאָר אויך אויף דער נשמה פון די מענטשן. אַמאָל מאַכט זיך, אַז די מגפה ווייזט זיך אַרויס אין אַזוינע סימנים, ווי ביי משוגענע הינט, רחמא ליצלן: פונעם מויל רינט אַ גיפטיקע סלינע, דער כעס ברענט מיט סכנות נפשות, סע ווילט זיך אָנכאַפן יענעם און בייסן, און צופן... און אַמאָל מאַכט זיך, אַז דער שכל ווערט געשלאָגן — זעט מען אַן איבערגעקערטע וועלט, אַ תוהו ובוהו: דער קאָפ אונטן, דער וויידל אויבן, דאָס גוטע קומט אויס שלעכט, דאָס פינצטערע — ליכטיק, דאָס ווייסע — שוואַרץ; דער וואָלף ווערט אַ צדיק, דאָס שעפעלע — אַ רשע מרושע; אַלצדינג ווילד, קאַפויר, איבערגעדרייט, אָן אַ טאַלק, אָן אַ סדר. אויף אונדז אין יענע טעג האָט גאָט, ברוך הוא, אָנגעשיקט אויך אַזאַ מין קרענק: ס'האָט אונדז, לא עליכם, געשטופט, געהויבן אין דער לופטן, נישט געלאָזט אונדז רוען אַ רגע. דער מוח איז אונדז געפלויגן, די פאַנטאַזיע האָט אונדז געטראָגן פייל אויסן בויגן. איבערפאָרן דעם ים איז ביי אונדז דעמאָלט געווען אַ קלייניקייט, אַ קינדער־שפיל, נישט ווערט אַ שמעק־טאַבאַקע.

נאָר וואָס מיר זענען אַריין אין דער אכסניה, מיד און אויסגעמוטשעט פון דער נסיעה, דערפילן מיר: אַהאַ, סע טאָרקעט שוין, סע שטופט אונדז — זיצט נישט, פעטערס, גייט, טוט, זייט זיך משתדל, — ס'איז אַ רענדל אַ מינוט.

— ר' מענדעלע, — זאָגט לייב דער מלמד, — לאָמיר נישט וואַרטן, לאָמיר אַריבערגיין טאַקע תיכף ומיד!

וואוהין גייך, צו וועמען גיין? דאָס האָב איך אַליין אויך געוואוסט זייער גוט, דאָס האָב איך פאַרשפאָרט צו פרעגן. ס'איז דאָ, האָט מען געשמועסט, אַזוינע מיני חברה־לייט, וואָס זענען פריער געווען אַפיקורסים און איצט האָבן זיי פלוצלונג דערפילט אין זיך אַ יידישע נשמה — אין אונדזערע מקומות האָט מען זיך אָנגעדערציילט וועגן זיי גאַנצע פעק מיט מעשיות, איינע וואונדערבאַרער פון דער אַנדערער, — אָט די בעלי־תשובה בענקען שטאַרק נאָך אַ יידן, זיי גייען פשוט אויס נאָך אַ יידנס טריט. זיי

וועלן זיך דאָס מרחם זיין איבער אונדז כרחם אב על בנים. זיי האָבן שוין אָנגעגרייט פֿאַר אונדז אַ מקום מנוחה, זיי וועלן אונדז פֿאַרזאָרגן, אַבי מיר זאָלן נאָר פֿאָלגן, וואָס זיי וועלן הייסן!... דעם אמת זאָגנדיק, האָט זיך מיר אַליין אויך שטאַרק געגלוסט זיך זען מיט זיי וואָס גיכער און איבערגעבן אונדזער בקשה, נאָר פֿאַר ר׳ לייבן האָב איך זיך געקנייטשט, געמאַכט אַ מינע, אַקוראַט ווי איך וויל זיך פֿריער אַביסל אויסרוען פֿונעם וועג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, — פֿרעג איך אים, — וואָס איז דאָס איילעניש מיט אונדז? וואָס וועלן מיר אָנווערן, אַז מיר וועלן גיין אַ ביסעלע שפּעטער?... ווייסט איר גאָר, וואָס איך וועל אייך זאָגן, ר׳ לייב? ווען גאָט העלפֿט מיר בעסער אַ רעכט מרחץ, אַי וואָלט איך דאָס אַרויפֿגעקראָכן אויף דער אויבערשטער באַנק און וואָלט זיך אויסגעצויגן, ווי איך בין גרויס, און וואָלט זיך אָפּגעשמיסן מיט אַ גוט בערעזענע בעזעמל, וואָלט איך זיך, כלעבן, אויסגעגלייכט מיינע אַלטע ביינער! דאָס וואָלט געווען טאַקע באמת פּיקוח נפֿש!...

— ניין, ר׳ מענדעלע, — ענטפֿערט מיר ר׳ לייב מיט זיינע גלאַטע ריידעלעך, — ראשית חכמה דאַרף מען אין זיבען האָבן געשעפֿט, פּרנסה איז קודם צו אַלצדינג. אַ מרחץ וועט פֿון אייך נישט אַנטלויפֿן, אָבער דער ענין, וואָס מיר זענען אין אים עוסק, קאָן נאָך, חלילה, ווערן עבר זמנו. דאָס איז נישט קיין שפּילכל, ר׳ מענדעלע! איר פֿרעגט: וואָס ווערן מיר אָן? אוודאי און אַוודאי ווערן מיר אָן! איך זאָג אייך, ר׳ מענדעלע, איך בין דאָך עפּעס נישט קיין נעכטיקער, איך האָב שוין פֿאַרזוכט אין מיין לעבן אַלצדינג, ווייס איך פֿון מיין אייגענער פּראַקטיקע: אַ מלמד, אַז ער פֿאַרכאַפּט נישט דעם בין־הזמנים, איז פֿאַרפֿאַלן, קומט אָן אַנדער מלמד און נעמט צו דאָס יינגל — און אויס! והילד איננו!... ביי אונדז איז היינט בין־הזמנים; פֿון אַלע זייטן יאָגן זיך מלמדים, וואָס זענען גרייט צו אַקערן די ערד אַפֿילו מיט דער נאָז. יעדער איינציקער וויל פֿאַרכאַפּן אָן אָרט, באַקומען אַ שטיקל נחלה דאָרט, אינעם לאַנד פֿון די אבות. אַ קאָטאָוועס עפּעס?. . . ניין, ר׳ מענדעלע, קומט, אָבער קומט טאַקע וואָס גיכער.

פֿון די קאַבצאַנסקער יונגעלייטלעך האָבן מיר געהאַט בשותּפֿות עטלעכע בריוו צו אייניקע פֿון די היגע חברה־לייט. האָב איך געפֿאָלגט ר׳ לייבן און מיר זענען קודם־כּל אַוועק זיך זען מיט זיי.

ב.

געמיינט האָבן מיר, אַז די דאָזיקע לייט זענען ווער ווייסט ווער — חשובֿע מענטשן, גדולי הדור, וואָס די איבעריקע אַדעסער ייִדן קומען אויס

אַנטקעגן זיי, ווי קאַרליקעס אַנטקעגן אַ ריז, ווי קליינע זעמליאַנקעס אַנטקעגן אַ הויכן מויער. מסתמא, האָבן מיר גערעכנט, קען זיי דאָ דאָס מינדסטע קינד, מסתמא וועט יעדערער, וועמען מיר'ן אַ פרעג טאָן, באַלד אָנווייזן אויף זיי מיטן פינגער. היינט מאָלט איך אויס, ווי אַזוי מיר האָבן זיך געחידושט, אַז מיר האָבן אַ פרעג געטאָן איין דורכגייער, דעם אַנדערן, דעם דריטן: וואו וואוינט דער און דער — און קיינער ווייסט נישט? מיר פרעגן און פרעגן, מיר לאָזן שוין נישט דורך קיינעם — אָבער סע העלפט נישט. מען קוקט נאָך אויף אונדז מיט חוזק, מען לאַכט, כאָטש נעם באַגראָב זיך פאַר בושה. פאַרטראַכט איך מיר: אַ שיינע שטאָט, אַז אָך און וויי! געהערט אַ קהילה, וואו קיינער קען נישט די חשובסטע מענטשן, די שענסטע מנהיגים. נישט אומזיסט זאָגט מען, אַז דאָס איז אַן אויסגעלאַסענע שטאָט, אַ פאַרשייטע, אָן אַ פיצל דרך־ארץ פאַר עלטערע! דערווייל איז אונדז טאַקע גוט נמאס געוואָרן זיך אַרומדרייען אין די גאַסן, מ'איז שוין געווען מיד אויך. אַ גליק, וואָס גאָט האָט אונדז צוגעשיקט אַ באַקאַנטן, וועלכער האָט אויף אונדז רחמנות געהאַט און אונדז צוגעפירט בשלום צו דעם הויז, וואו איינער פון אונדזערע אדונים האָט געוואוינט.

נאָך פונעם ערשטן קוק אָן איז מיר נישט געפעלן נישט דער ענגער בלאָטיקער הויף, נישט די שטוב, וואָס אַפילו צווישן אונדזערע קאַבצאַנסקער חורבות וואָלט זי געווען אַן אויסנאַם מיט איר משונהדיקער געשטאַלט, נישט די הויכע שמאָלע טרעפ, וואָס האָבן אונדז געפירט צו דער נידעריקער דירה דאָרט אין עק בוידעם. נאָר פונדעסטוועגן בין איך ביי זיך נישט אַראָפגעפאַלן. מאַלע וואָס, — האָב איך מיר געטראַכט, — קאָרג יידישע גבירים איז דאָ, וואָס זענען אָנגעשטאָפט מיט געלט, ווי קורח, און לעבן זיי אין שטיקעניש און אין עיפוש, ווי די חזירים. אַז מיר זענען אָבער אַריינגעקומען אינעווייניק, איז מיר געוואָרן זייער קאַלעמוטנע. אינעווייניק האָבן מיר דערזען אַ יונגנמאַנטשיק פון אַ יאָר עטלעכע און צוואַנציק, אַ דאַרן און אַ לאַנגן, מיט שיטערע האָר און אַ קורץ בערדל; דאָס פנים איז ביי אים געווען בלייך, קראַנק, ווי ביי איינעם, וואָס איז נאָר וואָס איבערגעקומען דעם פריזיוו.

— דאָ וואוינט ר' גימפל ב"ר זרח? — פרעג איך.

— ר' גימפל ב"ר זרח וואוינט דאָ? — פרעגט מיט מיר אינאיינעם ר' לייב דער מלמד, כדי צו ווייזן, אַז ער איז אַ שותף, אַז ער טויט אויך עפעס אין אונדזער עסק.

— יאָ, — ענטפערט דער יונגערמאַן, — וואָס וועט איר עפעס זאָגן?

— מיר דאַרפֿן האָבן צו אייער טאָטן, — זאָג איך, און ר׳ לייב דער מלמד חזרט נאָכדעם איבער דאָס אייגענע וואָרט אין וואָרט.

— איך האָב נישט קיין טאָטן. דאָס דאַרפֿט איר, מסתמא, האָבן צו מיר אַליין טאַקע, — ענטפֿערט דער יונגערמאַן מיט אַ פֿריינטלעכן שמייכל.

— דאָס זענט איר טאַקע אַליין! — זאָג איך און גיב אַ מאָדנע דריי מיט דער נאָז, ווי איינער רעדט: זאָלסט דערלעבן אָנזאָגן שענערע בשורות.

— איר אַליין זענט דאָס טאַקע, פֿאַני?!! — זאָגט מיר נאָך ר׳ לייב, נאָר מיט אַ מאָדנער התלהבות און מיט אַ שיינענדיק פּנים. פֿאַר גרויס שמחה רוקט ער זיך אַרויס אַפּריער און שיסט אויס:

— מיר האָבן אַ בריוו . . . אַ בריוו האָבן מיר צו אייך, פֿאַני!

דער יונגערמאַן לייענט איבער דעם בריוו, נאָכדעם דרייט ער זיך אויס צו אונדז, גיט אונדז אַ שלום, דערלאַנגט אונדז בענקלעך און זאָגט מיט אַ פֿריילעך פּנים:

— זיצט, ליבע יידן. מען שרייבט מיר דאָ אין בריוו, וואוהין איר קלויבט זיך פֿאָרן. וואויל, זייער וואויל! שוין לאַנג צייט. דאָס וויסטע לאַנד, די פֿאַרלאָזטע אלמנה, וואָס קוקט שוין אַזוי פֿיל יאָרן אַרויס אויף אירע פֿאַרטריבענע קינדער, רופֿט איצט צו אייך, שטרעקט אויס אירע אָרעמס. וואויל איז אייך, וואָס איר קערט זיך אום צו איר מיט אייער אייגענעם גוטן ווילן. אַזעלכע יידן, ווי איר, מעג מען רופֿן גיבורי הדור, גיבורים זענט איר, וואָס האָבן בכח אויפֿצוטאָן גרויסע, וואונדערלעכע מעשים לכבוד אונדזער פֿאָלק ישראל.

— מיט דעם אויבערשטנס הילף! ער, ברוך הוא, איז אַוודאי דער גרויסער בעל־יכולת, ער האָט דעם כח און מיר די גוטע כוונה, — זאָגט ר׳ לייב דער מלמד מיט גרויס נחת־רוח און ענדיקט מיט אַ פּסוק: — רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. אַוודאי ווילן מיר באַקומען אַ נחלה אין ארץ־ישראל.

— מיט דעם אויבערשטנס כח און מיט יידיש געלט, — מיש איך זיך אַרייַן, כּדי צו געבן אָנצוהערעניש, אַז מען מיינט דאָ טאַקע די קלינגערס, וואָס מען דאַרף האָבן צום ענין.

— דערפֿאַר זאָלט איר גאָר נישט האָבן קיין דאגה, ס׳וועט שוין זיין רעכט, אם ירצה השם, — זאָגט דער יונגערמאַן און שמייכלט דערביי, ווי איינער, וואָס ווייסט אַ סוד, נאָר ער טאָר אים נישט אויסזאָגן. — געלט וועט זיין. כּלל ישראל איז נישט אָרעם, און מען טוט טאַקע, ברוך השם, אויך. מען אַרבעט אין דעם עסק באמונה.

בשעת מיר זענען אַזוי געזעסן און געשמועסט וועגן אונדזער ענין,

איז אָנגעקומען נאָך אַ יונגערמאַן און נאָך איינער, ביז ס׳האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעקליבן אַ שטאַרקער מנין. אויך חברה־לייט פון איין קלייזל, מיט איין האַרץ און איינע דיבורים. אַ קוק טאָן אויף זיי, האָט מען באַלד דערקענט, אַז סע טוט זיי שטאַרק הנאה, זיי קוועלן ממש אָן... די אַלע יונגעלייט האָבן אונדז אָפּגעגעבן דעם שיינעם ברוך־הבא און האָבן זיך אַריינגעלאָזט מיט אונדז אין אַ ברייטן שמועס וועגן ישוב. ביסלעכווייז האָבן זיי זיך צעהיצט, פאַרפלויגן גאָר הויך, אָנגעהויבן שיטן מיט נבואות: נאָך אַביסל וועט געהאָלפן ווערן יהודה, און דאָס פאָלק ישראל וועט רוען, ווי פריער, אויף זיין ערד, יעדער ייד אונטער זיין וויינשטאָק און זיין פייגנבוים, מיט דעם אויבערשטנס הילף. מ׳האָט געקלערט, געקליגט זיך, וואו נעמט מען געלט. יעדערער האָט געהאַט זיין פלאַן, זיינע פראָיעקטן, מ׳האָט געציילט, געחשבונט, און ס׳איז אויסגעקומען גאָר אַ שלל, עפעס גאַנצע בערג מיט גאָלד. ווער סע וויל זיך באַקענען מיט די אַלע עצות און פלענער און גרויסאַרטיקע חשבונות בפרטות, — פאַרשפאָר איך אים דאָס דערציילן: מען קאָן זיי אַלע געפינען אין די וואונדערבאַרע מאמרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרן אַביסל שפעטער אין די יידישע גאַזעטן.

אַרום האַלבע נאַכט זענען מיר געקומען צוריק אויף דער סטאַנציע. איך זיץ און שוויג, ס׳איז מיר דווקא נישט שטאַרק אויפגעלייגט אויפן האַרצן; ר׳ לייב, פאַרקערט, איז זייער קאָנטענט און האַלט אין איין רעדן. סע שיט זיך פון אים, ווי פון אַ זאַק, ער קאָן זיך נישט איינהאַלטן פאַר גרויס הנאה, וואָס ער האָט פון זיך אַליין. ער איז מיט אַמאָל געוואָרן חשובער ביי זיך אין די אויגן, אַקוראַט ווי ער וואָלט באמת געווען איינער פון די אַמאָליקע גיבורי ישראל, אַקוראַט ווי ער וואָלט פון אַ מלמד געוואָרן פלוצלונג אַ פריץ, אַ פאָמיעשטשיק. ער פלאַפלט, וואָס סע קומט אים אויף דער מחשבה.

— וויפיל, האָט ער געזאָגט, איז דאָ ביי אונדז יידן? — פרעגט מיך לייב און קוקט מיט אַזוינע אויגן, ווי אַ מענטש, וואָס איז פאַרטאָן אין אַ טיפן ענין.

— איך געדענק נישט, וואָס ער האָט דאָרטן געבעבעט, — ענטפער איך קאַלט און לאָז אַרויס אַ גענעץ. — וואָס דאַרפט איר, אַ שטייגער, וויסן, וויפיל יידן ס׳איז דאָ? זאָל גאָט העלפן, ס׳זאָל זיין נאָך טויזנט מאָל מער. אייער דאגה...

— מיר דאַכט, יאָ . . . אַזוי, אַזוי. ער האָט אויסגערעכנט עפעס אַ פינף מיליאָן, — זאָגט ר׳ לייב, פאַרבייסנדיק די אויבערשטע ליפ און קנייטשנדיק דעם שטערן, — וועדליק איך פאַרשטיי, דאַרף זיין נאָך מער.

נאָר לאָמיר רעכענען אויפן ערגסטן פאַל — פינף־זעקס מיליאָן. נו, שטעלט איך פאָר, אַז יעדער ייד צאָלט אַלע יאָר נאָר איין קערבל, האָט איר זעקס מיליאָן קערבלעך אַ יאָר, אין אַ משך פון פופציק יאָר — דריי הונדערט מיליאָן, היינט פראָצענט פאַר דער גאַנצער צייט, האָבן מיר אַ קיימא־לן אפשר פון טויזנט מיליאָן. ס'איז דאָך אַ פשוטער חשבון, קלאָר ווי דער טאָג. וואָסער אַ ייד וועט זיך דאָס אָפּזאָגן צו געבן אַ קערבל אויף אַזאַ גרויסן ענין? האַ? איך בין בטוח, אַז אונדזערע גבירים וועלן דווקא געבן הונדערט מאָל אַזוי פיל. וואָס־זשע דאַרפט איר נאָך, ר' מענדעלע?

— וואָס שווייגט איר, ר' מענדעלע? רעדט ווערטער!

— איר קלויבט זיך, ווייזט אויס, אויף־זיין היינטיקע נאַכט, — ענטפער איך. — איר האָט נישט קיין אַנדער אַרבעט, ווי באַרעכענען דעם כלל־ישראל? פאָלגט מיך, לאָמיר זיך בעסער לייגן שלאָפן. איך בין מיד און ס'איז שוין טאַקע שפעט. אויף מאָרגן דאַרף מען פרי אויפשטיין און זיך נעמען צו דער אַרבעט.

— וואָס זאָגט איר, ר' מענדעלע? מיר וועלן ענדיקן מאָרגן אונדזער עסק? — פרעגט מיך ר' לייב. נאָר איך ענטפער אים נישט, פאַרדעק זיך מיט דער קאָלדרע און שלאָף.

ג.

אויף מאָרגן, אַז ר' לייב דער מלמד איז אויפגעשטאַנען, איז ער געווען זיכער, אַז היינטיקן טאָג ווערט ער פאַרטיק מיטן גאַנצן ענין און אין אַ צוויי־דריי טעג אַרום קלויבט ער זיך איבער אין אַ גוטער שעה צו זיך אין דער בייער נחלה און הויבט אָן צו לעבן אין עושר און אין כבוד, ווי אַ בן־מלך. מיט אַ לויטערן קאָפּ און אַ רואיק געמיט, ווי אַ פריץ, אַ באַלעבאָס פון מאַיאָנטקעס, האָט ער זיך גענומען זיינע אינסטרומענטן, דאָס הייסט דעם טלית מיט די תפילין, און איז אַוועק צו דער אַרבעט, דאָס הייסט צום דאַוונען — שיקן אַ שבח און אַ לויב זיין ליבן נאָמען אינאיינעם מיט אַנדערע יידן, און אגב טאַקע באַקענען זיך מיט געוויסע מענטשן, וואָס מיר האָבן זיי געדאַרפט האָבן צו אַנדזער עסק. מיך, זאָל מיך גאָט נישט שטראָפן פאַר די זינד, — האָט נישט שטאַרק געצויגן אין בית־מדרש אַריין, האָב איך מיר מתיר געווען צו דאַוונען ביחידות און עס דווקא געמאַכט בקיצור, ווי מיין שטייגער איז. דערפאַר האָב איך נאָכדעם מאריך געווען אין דער מצווה פון איבערבייסן. איך האָב מיר געקויפט פירות פון ארץ־ישראל — באָקסערן און פייגן און אונטערגעפוילטע פאָמעראַנצן, — אַ סחורה, וואָס מען קריגט אין אָדעס בחצי חינם, און האָב זיך גענומען

צו דער אכילה מיט דער גרעסטער כוונה. איך בין נאָך נישט געווען פאַרטיק, ווען ר׳ לייב דער מלמד האָט זיך אומגעקערט און מיר אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז ער ווייסט שוין אויף געוויס, מיט וועמען מיר דאַרפן רעדן און וואָס מיר האָבן צו טאָן. קודם כל, זאָגט ער, דאַרפן מיר זיך זען מיט דעם קאַרלינער — דאָס איז דער אַרי שבחבורה, דער קאָפּ, דער מנהיג. ער איז אַ גרויסער געלערנטער, בקי אין אַ סך חכמות און האָט דערצו אַ יידיש האַרץ. אָן אים ווענדט זיך אַלצדינג: וואָס ער וועט זאָגן, אַזוי וועט זיין.

— אָט וועט איר זען, ר׳ מענדעלע, אַז מיר׳ן נאָך היינט, מיט דעם אויבערשטנס הילף, קאָנטשען אַלע אונדזערע געשעפטן. וואָרים פאַר וואָס טאָקע נישט? אויב דער קאַרלינער האָט נאָר איין פּונק פון יידישקייט אין האַרצן, מוזן מיר דאָך נושא חן זיין ביי אים אין די אויגן. וואָס זאָגט איר? וואָס פאַר חסרונות קאָן מען, חלילה, געפינען אין אַזוינע יידן ווי מיר? — אַזוי זאָגט ר׳ לייב דער מלמד און גלעט זיך דערביי די באָרד און די פּיאות און באַקוקט זיך פון אַלע זייטן. — מיר דאַכט, אַז קיין בעסערע יידן דאַרף מען גאָר נישט. אַלצדינג וואויל און פיין, ווי סע געהער צו זיין. נאָר וואָס דען? איך האָב מורא . . . איך זאָל עס גאָר נישט אויסרעדן אין אַזאַ שעה . . . אפשר וועלן דערווייל אונדזערע קאַבצאַנסקער יידעלעך . . . איר פאַרשטייט דאָך אַליין, וואָס איך מיין.

— איר האָט מורא ,אַז אונדזערע קאַבצאַנסקער זאָלן נישט קומען פריער און נישט פאַרכאַפּן, — פאַל איך אים אַריין אין די רייד.

— איך האָב מורא פאַר אַן ערגערער צרה, — ענטפערט לייב דער מלמד און שאָקלט מיטן קאָפּ. — איך האָב מורא, אַז ס׳וועלן קומען די קאַבצאַנסקער מלמדים — איר פאַרשטייט, וואָס איך מיין?... וועלן זיי דאָך, מסתמא, וועלן אויסכאַפּן דאָס ייִנגל, וועלן זיי אָנרעדן אויף אונדזער חדר ווער ווייסט וואָסערע פּאַסקודסטווע, קאָנען מיר נאָך, חלילה, בלייבן אָן אַ קנעלונג... איר קענט דאָך אונדזערע יידעלעך...

— איר מיינט, הייסט עס, דאָנאָסן, מסירות? — ענטפער איך. — ניין, ר׳ לייב, דערפאַר איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן. אמת, אונדזערע יידן האָבן ליב אָנצורעדן איינער אויפן אַנדערן. און די קאַבצאַנסקער האַלטן פון דער מידה זייער און זייער. סע גלויבט זיך אָבער נישט, אַז איצט־אָ, ווען מיר הויבן אָן אַ נייעם ענין, זאָל מען באַלד טאָקע זיך נעמען צו די אַלטע מנהגים. עסט בעסער איבערבייסן, ר׳ לייב, ס׳איז שוין צייט.

ר׳ לייב וואָשט די הענט און עסט מיט אַפּעטיט די ארץ־ישראל־פּירות.

ער קומט ביסלעכווײַז צו זיך און הויבט אָן דערציילן ניסים ונפלאות, ווי גוט און וואויל עס וועט אונדז זיין, אם ירצה השם, אין אונדזער נחלה, וואָס פאַר אַ גליק סע וואַרט דאָרט אויף אונדז. ער קוועלט פאַר נחת, ער שמעלצט זיך ממש, רעדנדיק.

תיכף נאָכן עסן לאָזן מיר זיך אין שטאָט אַריין. אין איינער פון די גאַסן זעען מיר אַ שפּייכלער מיט תבואה. לעבן אים שטייען עטלעכע מענטשן און רייניקן ווייץ. ר׳ לייב שטעלט זיך אָפּ, נעמט אָן אַ פולע זשמעניע ווייץ און קוקט זיך איין, ווי אַ בקי, וואָס באַטראַכט אַ פּראָבע כדי צו וויסן וויפיל מען מעג צאָלן פאַר אַ פוד. אין דער מינוט שפּרינגט אונטער אַ יידל:

— ווייץ ווילט איר? איר ווילט קויפן ווייץ? קומט, איך האָב אַן אָרט, וואָס מען קאָן קויפן בזול הזול. איך בין אַ מעקלער אויך.

ר׳ לייב שאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין און פאַרדרייט די נאָז. ר׳ לייב, דאַרפט איר וויסן, האָט אַפילו נישט געטראַכט וועגן קויפן ווייץ. נאָר וואָס דען? אַזוי ווי ער האָט זיך שוין געהאַלטן פאַר אַ שטיקל פּאָמיעשטשיק, אַ ייד פון אַ נחלה, מוז ער דאָך האָבן עפּעס אַ שייכות צו תבואה. הייַנט אַז ער האָט אויפן וועג צו זיין נחלה דערזען אַ קופּע מיט ווייץ, האָט ער זיך בכיוון אָפּגעשטעלט און אַ קוק געטאָן, כדי ער זאָל נאָכדעם קאָנען זאָגן: ווייץ? אַהאָ! אויף ווייץ פרעגט מיך. איך האָב זיך אין מיין לעבן געניט אָנגעזען מיט ווייץ.

— אויב איר קויפט נישט, טאָ אפשר פאַרקויפט איר טשאַסאָם? — פרעגט דער מעקלער און כאַפּט אָן ר׳ לייבן פאַר דער פּאָלע. — רעדט ווערטער, פּאַני. איך האָב גראָד אַ קונה אויף ווייץ, אויף מיינע נאמנות.

ר׳ לייב לאָזט זיך גיין, שטאַרק צופרידן, וואָס מען האַלט אים פאַר אַ סוחר, און ענטפערט קיין וואָרט נישט. דער מעקלער טרעט פון אונדז אָבער נישט אָפּ. ער גייט אונדז נאָך, ווי אַ קו אַ קאַלב, און האַלט אין איין רעדן: ענטפערט, ר׳ ייד! וואָס אַרט אייך, אַז איר וועט ענטפערן, וואָס? איר גלויבט מיר אפשר נישט, האַ? טאָ דערפרעגט זיך אויף מיר, אדרבא, פרעגט וועמען איר ווילט, וועט מען אייך זאָגן, אַז איך, כייקל דער מעקלער, בין אַ קאָראַנטנע מענטש, מען מעג זיך אויף מיר פאַרלאָזן. ביי מיר אַ וואָרט איז הייליק, גערעדט איז גערעדט, נישט ווי די איבעריקע מעקלערס, די זשוליקעס, די בייטל־שניידערס, וואָס ס׳איז אַ סכנה אַריינ־צופאַלן אין זייערע הענט. איך, פּאַני, בין אַליין געווען אַ סוחר בין איך, נאָר וואָס קאָן מען טאָן, אַז ס׳איז נישטאָ קיין מזל?... איך בעט אייך, ר׳ ייד, זייט נישט קיין עקשן, זאָגט, אפשר האָט איר צו פאַרקויפן?

— וואַרט אַביסל, וועלן מיר מיט אייך מאַכן געשעפטן, אם ירצה השם, — ענטפער איך, כדי פּטור צו ווערן פון אַ שלאַק, אַן אַנשיקעניש. אין האַרצן טראַכט איך מיר: וועסט שוין זען אונדזער ווייץ, ווי דו זעסט דיינע אויערן. — וואַרט אַביסעלע, ר׳ ייד, איצט האָבן מיר זייער קיין צייט נישט. מיר לויפן צוליב אַ ספּיעשנע עסק.

— איר לויפט? זאָגט־זשע מיר, ליבע יידן, וואוהין לויפט איר? — פרעגט דער מעקלער אויפן יידישן שטייגער. וועגן אָפּטשעפּען זיך פון אונדז טראַכט ער נאָך אַלץ נישט.

לכתחילה האָב איך בדעה געהאַט אים גאָר נישט אָפּצוענטפערן אויף אַזאַ נאַרישער קשיה. נאָר נאָכדעם האָב איך זיך מיישב געווען: לאָמיך אים בעסער אויסזאָגן, וואוהין מיר גייען, וועט ער טאַקע מוחל זיין אונדז אָפּפירן צום קאַרלינער, וואָרים נישט איך, נישט ר׳ לייב ווייסן נישט דעם וועג אַהינצו. אַזוי אַזוי, ר׳ כייקל ביסט טאַקע אַ גרויסער חכם, ווילסט וויסן אַלע סודות, מענדעלע איז אָבער קליגער פון דיר. ער וועט דיך אין אַ גוטער שעה איינשפּאַנען, און דו וועסט אים דינען ווי אַ כשרע בהמה!

— איך פאַרדריי די נאָז, פאַרקנייטש דעם שטערן און ענטפער מיט אַ פראַגע אויף אַ פראַגע — אויך אויפן יידישן שטייגער:

— און אַז מיר גייען צום קאַרלינער, איז וואָס? אפשר ווילט איר אויך גיין מיט אונדז?

— אַוודאי גיי איך מיט אייך! ווי דען? דער קאַרלינער! איך בין דאָך ביי אים אַן איינגייער, אַ שטיק חשוב, — ענטפערט דער מעקלער מיט שמחה, און תוך כדי דיבור שפּרינגט ער אַרויס פאָרנט און לאָזט זיך גיין. אַלע מינוט קוקט ער זיך אום, מאַכט צו אונדז פון דער ווייטנס מיט די הענט, אַז מיר זאָלן נאָכגיין נאָך אים.

וואָס אמת איז אמת, די כשרע בהמה, וואָס גאָט האָט אונדז צוגעשיקט, האָט אונדז געדינט באמונה. כייקל דער מעקלער אָט אונדז אַזוי לאַנג געפירט דורך גאַסן און פּלעצער, ביז ער האָט אונדז געבראַכט בשלום צום קאַרלינערס הויז.

— אָט דאָ וואוינט ער! — זאָגט כייקל אַ פאַרסאָפּעטער, אַ צעהיצטער פונעם ווייטן וועג, און ווישט זיך דעם שוויס מיטן עק פּאָלע.

— אַ דאַנק אייך! — רוף איך זיך אָן. — איצט וועלן מיר שוין אַליין געפינען די טיר.

דער מעקלער בלייבט שטיין, ווי מטושטש. ער מאַכט עפּעס מיט די ליפּן, דרייט מיט די פינגער, נאָר איך מאַך זיך נישט וויסנדיק. איך נעם ר׳ לייבן און מיר לאָזן זיך ביידע גיין אויף די מירמלשטיינערנע טרעפּ.

מאָלט אייך, ס׳איז מעשה ניסים, וואָס מיר זענען נישט געפאַלן אויף די טרעפ. איר דאַרפט נישט פאַרגעסן, אַז פון קינדווייז אָן זענען אונדזערע פיס געוואוינט צו טרעטן דאָס מיסט און די בלאָטעס פון קאַבצאַנסק און פון אַנדערע אַזוינע יידישע שטעטלעך; דאָרט זענען זיי אויסגעוואַקסן, דאָרט האָבן זיי באַקומען זייער באַזונדערע צורה. היינט, אַז זיי האָבן פלוצלונג דערפילט אונטער זיך אַ גלאַטע, ציכטיקע, אָפגעוועקסלטע שטיינערנע פאָדלאָגע, האָבן זיי זיך נעבעך געגליטשט, געדרוקט זיך, נישט געקאָנט איינשטיין. ווען ניט זכות אָבות, וואָלטן מיר צען מאָל געפאַלן און געבראָכן, חלילה, האַלדז און נאַקן.

דער פאָדער־צימער איז געווען פול מיט מענטשן, וואָס האָבן געהאַט בקשות צום קאַרלינער: איינער גייט אַרויס, דער אַנדערער אַריין, און אַלע אָן היטלען. השם יתברך איז יודע דעם אמת, ווי שווער ס׳איז אונדז געווען אָפצודעקן אונדזער קאָפ, וואָס זינט מיר לעבן, זינט מיר זענען אַרויס פון דער מאַמעס בויך, איז ער ביי אונדז געווען צוגעדעקט אי ביי־טאָג, אי ביינאַכט. נאָר וואָס האָבן מיר געזאָלט טאָן, אַז דער משרת, דער צורר, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טיר, האָט עס אונדז פאַרזאָגט מיטן האַרבן וואָרט. אַפילו די יאַרמעלקע האָט ער אונדז געהייסן אויסטאָן! אָן היטלען האָבן מיר זיך געפילט זייער לאַ־עליכמדיק, אָט אַ שטייגער ווי מען זאָל עמעצן פלוצלונג אויסטאָן נאַקעט צווישן אַן עדה מיט מענטשן. ר׳ לייב איז געשטאַנען, ווי אַן אויסגעפאַטשטער, אַז ס׳איז געווען אַ בזיון און אַ האַרץ־ווייטיק אויף אים צו קוקן. אָט אַזוי האָבן מיר געוואַרט אַ שטיקל צייט אין איינע יסורים, ביז מ׳האָט אונדז געהייסן אַריינגיין צום קאַרלינער אין קאַבינעט. איצט האָב איך דווקא אָפגעטראָטן דעם כבוד ר׳ לייבן: איך האָב אים ביי דער טיר אַ שטופ געטאָן, ער זאָל גיין פאָרנט, און איך בין געגאַנגען נאָך אים.

ס׳איז דאָ מענטשן, וואָס אַז מען זעט זיי איינמאָל, קאָן מען זיי שוין קיינמאָל נישט פאַרגעסן. זיי ווערן דיר ווי איינגעבאַקן אין האַרצן, זיי באַקומען אַ שליטה איבער דיינע געדאַנקען און דיינע געפילן; אַז דו קלויבסט זיך עפעס טאָן, דערמאָנסטו זיך אין זיי און דו סטאַרעסט זיך, ווי אַ יינגל פאַרן רבין, אַז דיין אַרבעט זאָל זיין אָפגעטאָן וואָס בעסער. איך געדענק נאָך איצט אויך דעם קאַרלינער, ווי אַ לעבעדיקן: אַ שיינער מענטש, נישט זייער קיין הויכער. אַ שטילער אומעט רוט אויף זיין בלייכן פנים, און אַז רעדט מיט עמעצן און טוט אַ שמייכל, איז דאָס ווי דער מאָרגנשטערן, וואָס שיינט אַרויס פון צווישן די וואָלקנס. מען פילט, אַז דער אומעט איז נישט קיין סימן פון אַ בייזן כאַראַקטער צי פון אַ קאַפריז,

נאָר ער נעמט זיך פֿון אַ סך טראַכטן און קלערן איבער טיפֿע ענינים. ער רעדט ווייניק, אָבער ער קוקט אַ סך. ער פּאַרקוקט אײַך, דאַכט זיך, טיף אין האַרצן. זײַנע אויגן דערציילן די ערלעכקייט פֿון זײַן נשמה, די קנייטשן אויפֿן שטערן זאָגן אויס זײַנע הויכע מחשבות, אַפֿילו די גראָע האָר גיבן אים צו אַ באַזונדערן חן.

דער קאַרלינער האָט אונדז אויפֿגענומען, שטייענדיק לעבן אַ שרײַב־טיש מיט אַ סך שרײַב־געצייג. אויף יענער זײַט טיש איז געזעסן איבער אַ פּאַק מיט בריוו איינער אַ מאַן פֿון אַ יאָר פֿערציק, מיט אַ לאַנגער באָרד, ווייזט אויס, אויך אַן איידעלער נפֿש, אַ קאָפּ־מענטש — דאָס האָט מען דערקענט אין זײַן פּנים און אין זײַנע אויגן. דער קאַרלינער האָט זיך אין אונדז אײַנגעקוקט און ווינקט אונדז, מיר זאָלן זאָגן, וואָס מיר דאַרפֿן.

— מיר זענען קאַבצאַנסקער זעגען מיר, און ווילן פֿאָרן אין די קאָלאָניעס, — זאָגט ר׳ לייב און פֿאַרנויגט זיך דערבײַ משונהדיק און דאָס פּנים ווערט בײַ אים מאָדנע אויסגעקרימט, ווי בײַ אַ יידענע.

— און וואָס האָט איר געטאָן ביז אַהער?

— אַ מלמד בין איך געווען, געלערנט יידישע קינדער האָב איך.

— ווילט איר, הייסט עס, זײַן אַ מלמד אין די קאָלאָניעס? — זאָגט דער קאַרלינער און באַטראַכט ר׳ לייבן מיט איין אויג פֿונעם קאָפּ ביז די פֿיס. — די קאָלאָניעס זענען נאָך ערשט אַ פּראָיעקט, זיי זענען נאָך גאָר נישטאָ אויף דער וועלט, און מלמדים קומען שוין זיי מזכה זײַן מיט זייערע חדרים!...

— די תורה איז געווען פֿאַר בריאת עולם, אַ כל שכן פֿאַר די קאָלאָניעס, — רופֿט זיך אָן דער, וואָס זיצט בײַם שרײַב־טיש און הייבט אויף דעם קאָפּ פֿון די בריוו און באַטראַכט מיך פֿון דער ווײַטן.

— ניין, פּאַני, — ענטפֿערט ר׳ לייב און קוועטשט דעם „ניין" מיטן נוסח פֿון אַ שלשלת, — איך וויל נישט זײַן קיין מלמד, איך וויל באַקומען אַן אייגענע נחלה אין ארץ־ישראל.

— גייט אײַך בעסער צוריק צו דער תורה און צום טייטל, — ענטפֿערט דער קאַרלינער מיט אַ שמייכל. — פֿאַר אײַך איז, דאַכט זיך, נישטאָ קיין בעסערער מקום, ווי קאַבצאַנסק.

— איך שווער אײַך, פּאַני, אַט האָט איר מײַן הן צדק, אַז איך בין מוכן ומזומן אַוועקצוגעבן מײַן נשמה פֿאַר דעם פֿאָלק ישראל, איך וויל זיך מפֿקיר זײַן פֿאַר זײַן כבוד, אַבי מען זאָל מיר נאָר געבן אַ שטיקל פֿעלד מיט אַ ווײַנגאָרטן אין ארץ־ישראל.

דער קאַרלינער פֿאַרבײַסט די ליפּן און קוקט אויף ר׳ לייבן מיט שפּאַט,

ווי איינער רעדט: וואָס טוט מען מיט אַזאַ שלאַק? ער שוויגט אַ ווײַלע, נאָכדעם רופט ער זיך אָן צו מיר:

— און וואָס זענט איר? אויך אַ מלמד?

— איך בין אַ ייד, — פּלאַפּל איך אַ צעטומלטער און אַ דערשראָקענער פון דעם קוקן, וואָס דער קאַרלינער און דער אַנדערער האָבן אויף מיר געקוקט. איך פֿיל אַליין, אַז ס'איז נאַריש, און לאָז פּאַר חרפּה אַראָפּ דעם קאָפּ. ווען די ערד עפנט זיך אונטער מיר און שלינגט מיך איין אויפן אָרט, מעגט איר מיר גלויבן, אַז ס'וואָלט מיר דעמאָלט געווען מער ניחא, איידער שטיין און פירן אָט דעם שמועס.

— דאָס פרעג איך אייך נישט, — ענטפערט דער קאַרלינער, — דאָס זעט מען אין אייך. איך וויל וויסן, וואָס איז אייער פּרנסה.

— ער איז מיין שותף! — העלפט מיר ר' לייב ענטפערן דעם קאַרלינער. ר' לייב, זע איך, האַלט זיך פּאַר וועלטלעכער פון מיר, פּאַר מער מעורב עם הבריות. — דער ייד איז מיט מיר שותפות אין דער נחלה, וואָס מיר וועלן, אם ירצה השם, באַקומען. מיר האָבן אַפילו אַ שותפות־כתב כתוב וחתום.

זינט איך לעב האָט מיר קיינער נישט אָנגעטאָן אַזוי פֿיל יסורים, ווי ר' לייב מיט אָט דעם ענטפער. איך בין מבולבל געוואָרן נאָך מער ווי פריער, טראָפּנס קאַלטן שווייס זענען מיר אַרויסגעטראָטן אויפן פּנים. ווען מען גיסט אויף מיר אויס אַ זודיקן אָקרעפּ, וואָלט ביי מיר געווען פֿיל בעסער, איידער דער געלעכטער, וואָס דער קאַרלינער, ווי איך האָב געמיינט, וועט פון מיר לאַכן. דאַנקען גאָט, וואָס ס'איז דערצו נישט דערגאַנגען. דער קאַרלינער האָט אַ טיפן זיפץ געטאָן און געפרעגט מיט רחמנות:

— וואָס־זשע ווילט איר, רבותי?

— מיר זענען געקומען אייך בעטן, אַזוי ווי איר זענט דער באַלעבאָס פון די קאָלאָניעס, זאָלט איר אונדז אויסהעלפן מיט געלט, וויפיל מיר וועלן דאַרפן. ביי אייך איז דאָס דאָך אַ קלייניקייט, און אונדז וועט איר טאָן די גרעסטע טובה, — זאָגט ר' לייב מיטן נוסח פון „יקום־פּורקן": ער הויבט אָן מיט אַ בקשה און לאָזט אויס מיט אַ דאַנק—דער אויבערשטער וועט אייך דערפאַר געבן אריכת־ימים און וועט אייך העלפן, וואו איר וועט זיך קערן און ווענדן.

— איך קאָן אייך איצט נישט העלפן, זאָל אייך גאָט העלפן, — ענטפערט דער קאַרלינער מיט אַ זיפץ און טוט אַ מאַך מיט דער האַנט, מיר זאָלן אַרויסגיין.

ר׳ לייב מאַכט זיך אָבער נישט וויסנדיק און רירט זיך נישט פּונעם אָרט. ער גרייט זיך ערשט פאַרפירן אַ לאַנגן שמועס, ווישט די נאָז, רייבט דעם שטערן. איך נעם אים אָן פאַר דער פּאָלע און שלעפּ אים צו דער טיר. אַזוי גייען מיר אַרויס: איך פּריער, ער נאָך מיר.

בשעת מיר זוכן אין פּאָדער צימער אונדזערע היטלען און דרייען זיך פון איין ווינקל צום אַנדערן, קומט אַרויס יענער, וואָס איז געווען ביים טיש. ער דערזעט מיך און מאַכט צו מיר:

— דאַכט זיך, איך האָב אייך אַמאָל געזען אין גלופּסק אָדער אין אַן אַנדער שטעטל פון יענעם קאַנט. אויב איך האָב קיין טעות נישט, זענט איר מענדעלע מוכר ספרים.

— יאָ, איר האָט נישט קיין טעות. ווער־זשע זענט איר?

— איך בין . . . סע פרייט מיך צו זען אַזאַ וואוילן גאַסט. איצט קאָן איך מיט אייך קיין סך נישט רעדן, ווייל איך בין שטאַרק פאַרנומען. אָבער איך האָף, אַז מיר וועלן זיך נאָך זען און וועלן נאָך שמועסן באריכות. האָט מיר אַ גוטן...

אַז דער מעקלער האָט אונדז דערזען אַרויסגייענדיק פּונעם קאַרלינער, האָט ער זיך אַ לאָז געטאָן צו אונדז מיט אַ הכנעהדיק שמייכעלע און געקוקט אונדז אין מויל אַריין, געכאַפּט איטלעכע תנועה אונדזערע, געבויגן זיך אין דרייען, און יעדער אבר זיינער האָט געזאָגט: הנני! איך בין אָנגעברייט! שיקט מיך, וועל איך לויפן אין פייער און אין וואַסער!... מיר אָבער האָבן זיך געמאַכט נישט וויסנדיק און זענען געגאַנגען שטיל־שווייגנדיק, וועלנדיק פּטור ווערן פון אים. יענער איז אָבער קיין נאַר נישט און האָט דווקא באַשלאָסן נאָכצוגיין נאָך אונדז, און בשום אופן נישט געוואָלט אָפּטשעפּען זיך. אַז ער האָט דערזען, מיר גייען אַלץ און שווייגן און קוקן זיך נישט אום, האָט ער אָנגעהויבן זיך בעטן:

— האָט רחמנות, יידן! מאַכט דורך מיר אַ געשעפטל, וועט איר, מיט דעם אויבערשטנס הילף, נישט דערלייגן. איך בין, נישט פאַר אייך געדאַכט, אַ גרויסער אביון און אַ מטופל מיט קינדער. האָט רחמנות, זאָל אַ ייד דורך אייך פאַרדינען אַ גראָשן.

מחמת ס׳איז מיר דענסטמאָל געווען זייער אָנגעזאָלצן אויפן האַרצן און איך האָב שטאַרק געוואָלט פּטור ווערן פון דער זלידניע, האָב איך שטיל אַ זאָג געטאָן צו ר׳ לייבן:

— דאָס זענט איר שולדיק, וואָס ס׳האָט זיך צו אונדז צוגעקלעפּט אַזאַ פאַרשלעפּטע קרענק. אַ מאַכער פון ווייץ זענט איר מיר געוואָרן אינמיטן

דערינען. אַ פיינער מאַכער! ענטפערט אים שוין, איך בעט אייך, און זאָל ער גיין צו אַלדי רוחות.

— אומזיסט אייער טרחה, פעטער, — האָט ר׳ לייב זיך אָנגערופן צום מעקלער. — איצט וועט נישט זיין גאָר נישט, איך שווער אייך אויף מיינע נאמנות! איבער אַ יאָר, אם ירצה השם, לשנה הבאה . . .

— איבער אַ יאָר מעגט איר איבערגיין אויף מיין פאַרמעגן, אַ רוח אין אייער . . .! — האָט דער מעקלער אָנגעהויבן שעלטן מיט טויטע קללות. נעבעך! ער האָט אַלץ געהאָפט, אַז ער וועט מאַכן אַ געשעפטל, און דאָ זעט ער די סוחרים אַנטלויפן גאָר פון אים. מען שטעלט פיס און מען קוקט זיך נישט אום — און פונעם גאַנצן מסחר לאָזט זיך אויס אַ בוידעם, אַ נעכטיקער טאָג.

ד.

אומעטיק און קאַלמוטנע איז מיר געווען אויפן האַרצן נאָכן שמועס מיטן קאַרלינער. אַ וואָלקן פון טרויער האָט זיך אָנגערוקט אויף מיין נשמה — און די פליגל פון מיין האָפענונג זענען געלעגן מאַט, נישט צו קאָנען פליען הויך ווי פריער. ר׳ לייב דער מלמד האָט זיך געטאָן זיינס, ווי עס פאַסט פאַר אַ כשרן יידן, ער איז זיך געגאַנגען מיט אַ קאַלטער לעבער אין בית־המדרש אַריין, דאַוונען מעריב בציבור. מיך האָט אָבער די גאַנצע מעשה נישט געלאָזט רוען. איך האָב מיר געוואָלט אַביסל צעשלאָגן די געדאַנקען, האָב איך זיך געלאָזט אין שטאָט אַריין, שפּאַצירן. איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט אַ פאַרטראַכטער עטלעכע שעה און בין ערשט געקומען צו זיך, ווען ס׳האָט אָנגעהויבן גיין אַ רעגן און האָט מיר געגעבן אָנצוהערעניש, אַז ס׳איז שוין צייט צו גיין אַהיים. אויפן גאַס איז שוין נישט געווען קיין לעבעדיקער נפש.

אויף דער סטאַנציע האָב איך דערזען: ר׳ לייב ליגט אויפן בעטל און שלאָפט, און די פאַרדריפּעטע קאַפּאָטע זיינע טריקנט זיך לעבן דער הרובע. איך האָב זיך אַנידערגעזעצט ביים טיש, אַ פאַרזאָרגטער, אַ צעטראָגענער, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף מיר טאַקע אַליין. ר׳ לייב איז געלעגן אויסגעצויגן אויפן רוקן, געכראָפּעט, געבלאָזן תקיעות מיט זיין לאַנגער קרומער נאָז, ווי אַ שופר, און איך האָב געקוקט אויף אים, ביי דער שיין פון אַ חלבדיק ליכטל, באַטראַכטנדיק דעם נפש פונעם קאָפּ ביז די פּיאַטעס. אַ שיינער נפש! דער גוף דאַר, קוואַר, טרוקן, ווי אַ שפּענדל, אָן אַ לויט פלייש אויף דיביינער; די הענט — לאַנגע, דינע צוימשטעקלעך מיט בלאָע אָנגעשוואָלענע אָדערן, וואָס סטאַרטשען אַרויס פון

אונטער דער געלער הויט. דאָס פנים — אַ וויסטע חורבה, איינגעשרומפענע באַקן, איינגעפאַלענע אויגן, אַ לאַנגע האָרבאַטע נאָז שטעקט אינמיטן, ווי אַ קוימען אין אַן אָפגעברענט הויז, ביי דער זייט אַן אַלטער אויסגעפליקטער בעזעם — דאָס איז ר׳ לייבס זקנה. און איך קוק אויף אים מיט אַ שמייכל פון צער אויף די ליפן און טראַכט מיר: אַ פיינער פועל, אַ שיינער ערד־אַרבעטער, משטיינס געזאָגט!... און דאָס רייסט זיך אָפ פון אַ היים, פון ווייב און קינדער, און זוכט זיך נייע גליקן מיט נייע פרנסות, וואָס ער האָט פון זיי נישט די מינדסטע השגה. פיין, כ׳לעבן!... און טאַקע באַלד האָב איך אַ קלער געטאָן: און דו, מענדעלע? ווי קומסט דו צו אַזאַ נאַרישקייט, צו אַזאַ גראָבן טעות? — אַ שטאַרקער פאַרדראָס האָט זיך אויפגעהויבן אין מיין נשמה. איך האָב אָנגעהויבן מוסר זאָגן מיר אַליין און דעם גאַנצן כלל ישראל: וואו איז אייער חכמה, וואו איז אייער אויסגערעכנטקייט, יידעלעך? רק איר כאַפט זיך, רק איר יאָגט זיך, אומעטום זענט איר מקדים נעשה לנשמע, קיינמאָל באַטראַכט איר נישט, צי טויגט איר צו דער אַרבעט, וואָס איר נעמט זיך, צי וועט איר נישט קאַליע מאַכן דעם גאַנצן עסק. וואָלט נאָך דאָס כאַפעניש זיך גענומען נאָר דערפון, וואָס מיר רעכענען נישט אויס אַפריער — וואָלט נאָך געוועזן צו דערליידן. איך האָב אָבער מורא, אַז דאָ שטעקט אַ סך אַ גרעסערער אומגליק. אדרבא, מיר האָבן דווקא יאָ אַ חשבון, אַן אויסרעכענונג, מיר כאַפן זיך און יאָגן זיך טאַקע, ווייל מיר האָבן שטענדיק אַ באַהאַלטענעם מיין. אונדז איז דער עיקר נישט דער ענין, נאָר אונדזער אייגן פאַרדינסטל, נישט די זאַך גופא, נאָר אונדזער פרנסה. אונדז הויבט נישט אָן צו אַרן, וואָס מיט אונדזער לויפעניש און שטופעניש וועלן מיר ברענגען אַ שאָדן דער אַרבעט, אַבי מיר אַליין זאָלן דאָ אָפלעקן אַ ביינדל. כל זמן ס׳איז דאָ אַ שפאַלט, אַ שפאַרונע — רוק זיך, בן־אדם, שפאַר זיך און גנבע זיך אַריין!... כל זמן ס׳איז דאָ אַ טראָפן מילך ביי דיין קו אין די אייטער — קוק נישט, וואָס זי איז הונגעריק, מעלק! אַי טאָמער וועט דורך דיין שטופעניש חרוב ווערן דער גאַנצער בנין, — ס׳אַ דאגה דו האָסט, זאָל ער חרוב ווערן, נו וועט זיין נישט מיר, נישט דיר. פון צוויי וועגן איז דער בעסטער דער, וואָס טויג מיר. אויב אָבער איך קאָן פון אים קיין נוצן נישט האָבן, מעג ער זיך אַפילו בעצם זיין זייער אַ גלייכער וועג, — מיר איז ער קרום, וועל איך אויף אים שפייען קלעק. אַזוי פירן מיר זיך, אַזוי איז אונדזער שטייגער: אַלצדינג נאָר די אייגענע טובה, אַנדערש ווערט אַ ייד נישט קיין חובב... איר פאַרשטייט דאָך, וואָס איך מיין.

אַט אַזוי האָב איך געטענהט, געאַמפערט זיך מיט מיר אַליין, געזוכט

אַלץ חסרונות. ר׳ לייב איז דערווייל געשלאָפן, געכראָפּעט און געפּייפט מיט דער נאָז. נאָכדעם האָט ער אָנגעהויבן זיפצן און קרעכצן פונעם שלאָף. דער הוסט האָט אים געמוטשעט, געשטיקט דעם אָטעם, די ליחות האָבן זיך געשטעלט אין האַלדז, געבולבעט און זיך איבערגעקייקלט אַרויף און אַראָפּ, אין האַרצן האָט ביי אים געסווישטשעט, געריפּעט, געסקריפּעט, ווי אַ גאַנצע קאַפּעליע קלעזמער. מיך האָט דערקלעמט ביים האַרצן און איך האָב אַ טראַכט געטאָן: אַז אָך און וויי איז אים! ער ווייסט דען, נעבעך, פון אַ לעבן? ער האָט דאָן פאַרזוכט אַמאָל אַ גוטן טאָג? אוי, רבונו של עולם! וויפיל יידן מוטשען זיך אַזוי אָפּ אַלע זייערע יאָרן, ווערן פאַרשוואַרצט, פאַרפינצטערט, אויסגעריסן פון דער יוגנט ביז דעם סוף פון זייער ביטערן לעבן! ס׳ווערט געבוירן אַ נייער נפש, אַ לעבעדיקע נשמה גייט אַרויס פון דעם אויבערשטנס הענט און באַקליידט זיך מיט הויט און פלייש. צוליב וואָס? כדי צו הנאה האָבן פון גאָטס וועלט, כדי מיט אַלע חושים צו געניסן די שפע, וואָס דער בורא האָט אויסגעגאָסן אויף דער ערד. וואָס־זשע טוען מענטשן? מען לייגט אַרויף אויפן יונגן נפש אַ שווערן יאָך, מען בינדט אים, מען פענטעט אים הענט און פיס, מען זאָגט אים: אַזוי און אַזוי, אָט דאָס טאָרסטו נישט, אָט יענס איז דיר פאַרבאָטן; ביסט אַ יידעלע, אַ לייבעלע ביסטו, אַ גאַנצער פּאַק גזירות און חומרות איז פאַר דיר אָנגעשריבן, אָנגעגרייט פון פריער, און דו מוזט פאָלגן. און אָט אַזוי וואַקסט אַ נייער נפש, פאַרוויסט און פאַראומערט, פאַרקלאָגט און פאַרצאָרנט, שטענדיק הונגעריק און דאָרשטיק, אָן לייב, אָן לעבן, אָן זאַפט און אָן חיות, ווי אַ קאַרטאָפליע, וואָס וואַקסט אין אַ פינצטערן פאַרשטונקענעם קעלער, וואו די זון שיינט אַריין נאָר דורך אַ קליין שפּעלטל. און אָט שטייט ער פאַר דיר אַ פּאַרטיקער — אַ בינטל ביינער אַרומגעפלאָכטן מיט שס״ה גידין!... דער קראַנקער פּנים, טויט ווי אַלע טויטע, דערציילט, אָן אַ שום תרעומות, חס־ושלום, זיינע צרות און ווייטיקן און בעט, דאַכט זיך, רחמים; זיינע טרוקענע ביינער רעדן, טענהן: זעט, וואָס פון אַ מענטשן קאָן ווערן! יעדער הוסט, יעדער זיפץ, יעדער קרעכץ איז אַ ביטערער געשריי. דאָס באַקלאָגט זיך אַ מענטש אויף זיין וויסט לעבן, וואָס איז נישט מער ווי איין לאַנגע גסיסה. ווי־זשע קאָן מען האָבן צו אים טענות, וואָס ער וואַרפט זיך, זוכט, נישטערט, אפשר וועט ער אַביסל גרינגער מאַכן זיין ווייטיק? וואָס פאַר אַן אויסגערעכנטקייט קאָן מען פאַרלאַנגען פון אַ מענטשן, וואָס איז גאָר נישט ביי די חושים, וואָס גייט אויס פאַר יסורים? ווי קאָן מען גאָר האָבן די עצה צו אָפּלאַכן פון איינעם, וואָס כאַפּט זיך אָן פאַר אַ שטרוי בשעת ער טרינקט זיך? ווער

וועט דאָס גיין זידלען אַ הונגעריקן, וואָס ער טראַכט נאָר וועגן דער אכילה, וואָס ער איז גרייט צו לויפן אַפילו קיין בויבעריק צוליב אַ שטיקל לחם?

— אַז אָך און וויי איז דיר, לייב מלמד, אַז זינט דו לעבסט האָסטו סך־הכל געהאַט נאָר איין געדאַנק, איין כוונה, איין פאַרלאַנג: איבערכאַפּן אַ כזית, כדי דו זאָלסט נישט אויסגיין פאַר הונגער. אַז אָך און וויי איז דיר און אַז אָך און וויי איז מיר און אַז אָך און וויי איז אַלע קאַבצאַנסקער יידן!...

— דאָס זענט איר, ר' מענדעלע?! — האָט מיך אַ פרעג געטאָן ר' לייב, וועלכער האָט זיך אָקאָרשט אויפגעכאַפּט פונעם שלאָף. אויף זיין פנים איז געווען אַ שמייכל און אַליין האָט ער בשעת מעשה געקרעכצט פון טיפן האַרצן.

— וואָס קרעכצט איר אַזוי? — האָב איך אים געפרעגט מיט גרויס רחמנות. — איר זענט חלילה קראַנק?

— חס ושלום! סע קרעכצט זיך עפּעס אַזוי... גלאַט אין דער וועלט אַריין... אַזאַ טבע ביי מיר... דאָס מאַכט נישט אויס. דערציילט בעסער, וואָס הערט זיך עפּעס בייס?

— וואָס זאָל זיך הערן? גאָר נישט! — האָב איך אים געענטפערט מיט אַ טיפן זיפץ.

— איר נעמט זיך אַלץ צום האַרצן, ר' מענדעלע, און מיר האָט זיך געחלומט אַ טייערער חלום, — האָט ר' לייב געזאָגט מיט אַ זיסן שמייכל. — מיר האָט זיך געחלומט, אַז איך שפּאַציר זיך מיר אַרום, ווי אַ באַלעבאָס, צווישן אַ וויינגאָרטן און גיב אַכטונג אויף די פּועלים. זיי אַרבעטן, און איך טרייב זיי אונטער: פוילט זיך נישט, יידן, אַרבעט, אַרבעט, דער טאָג שטייט נישט! זיין ענטפערן מיר אָפּ: האָט קיין דאגה נישט, באַלעבאָס, מיר טוען אונדזער אַרבעט בשלמות, קוקט זיך בעסער אום אויף אייער אייגן געזונט, סע זאָל אייך, חס ושלום, נישט שאַדן, וואָס איר בויגט זיך; מיר זענען אייערע קנעכט, מיר זענען גרייט צו האָרעווען, צו אַקערן מיט דער נאָז אַבי איר זאָלט אונדז זיין געזונט און שטאַרק און זאָלט פאַר אונדז תפילה טאָן. — איך גיי מיר אַזוי אַרום איבערן וויינגאָרטן און איבערן פעלד, איך מאַך אַ ברכה און בין טועם פון די פייגן און טייטלען און באָקסערן, און איך קוויק מיך מיט וויינטרויבן און מיט מילגראָמען און שטופּ מיר אָן פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל־אויבסט. — הא, וואָס זאָגט איר, אַ וואוילער חלום?

— אויב אַזוי, שלאָפט אייך געזונטערהייט... לייגט זיך, ר' לייב, וועלן זיך אייך אפשר חלומען נאָך שענערע חלומות, אויב איר האָט פון זיי אַזאַ נחת־רוח, — האָב איך אים געענטפערט און זיך אויך געלייגט שלאָפן.

אין דער פרי, אַז איך בין אויפגעשטאַנען, האָב איך זיך געפילט, ווי אַ שיכור, וואָס אַז ער כאַפּט זיך אויף נאָך אַ שווערן שלאָף, איז ער בייז, צעשויבערט, אַלצדינג זעט ביי אים אויס קאַפּויער, אַלצדינג רייצט אים די געבליטן און אַליין ווייסט ער נישט וואו ער זאָל זיך אַהינטאָן פאַר גרויס עגמת נפש. ר׳ לייב דער מלמד איז זיך אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי און אַוועק אין זיין וועג אַריין — דאַוונען בציבור, איבערשמועסן מיט מענטשן און זיך משתדל זיין וועגן אונדזער ענין. ער האָט זיך אַזוי געכאַפּט, אַז ער האָט נישט אוספּייעט אָפּרייניקן די בלאָטע פון זיין בגד, אַקוראַט ווי עס וואַרט אויף אים ווער ווייסט וואָס פאַר אַ מציאה און ער האָט מורא, מען וועט זי ביי אים נישט אויסכאַפּן. — וועט איר דאָך פרעגן, פון וואָס לעבט, אַ שטייגער, אַזאַ ייד, אַז אין קעשענע איז שוין נישט געבליבן קיין צעבראָכענער גראָשן? עט! אַ קשיא אויף אַ יידן! אַ ייד לעבט דאָך שטענדיק מיט ניסים. ער לעבט בעל־כרחו, מיטן כח פון דעם שטויס, וואָס מ׳האָט אים געגעבן, בשעת ער איז אַרויס פון דער מאַמעס בויך; אַ ייד לעבט מיט אמונה און בטחון — און אַז וואויל איז דעם, וואָס ער פאַרמאָגט כאָטש אַזאַ קאַפּיטאַל. אָבער וואָס קאָן זיין פון אַזוינעם ווי איך, וואָס דער שכל האָט אים שוין איבערגערעדט, ווי די שלאַנג האָט איבערגערעדט אונדזער מוטער חוהן, און ער האָט זיך שוין אַריינגעלאָזט אין פרעגענישן און חקירות? אַזוינער וועט שוין האָבן יסורים און קלעמענישן אויפן פוד. צוויי וועגן זענען אָפן פאַר דעם מענטשן: אָדער זיי אַ ייד, ווי אַלע יידן, לעב מיט בטחון, גיי מיט פאַרמאַכטע אויגן אַהין, וואוהין דער ווינט טראָגט דיך, פרעג נישט קיין קשיות און האָב נישט קיין טענות — און לעב! אָדער, אַז דו ווילסט זיין אַ חכם, איבערקלערן, שטעלן קלאָץ־קשיות: דאָס לייגט זיך דיר אויפן שכל און דאָס נישט, דאָס געפעלט דיר און דאָס איז חוץ מדרך הטבע — טאָ נעם און לייג זיך אַוועק און שטאַרב. דיינע טענות זענען בלאָטע, קיינער דאַרף זיי נישט האָבן... בלינדע אמונה און בטחון זענען נאָך אַ גליק פאַר יידן, זיי העלפן אים נאָך אין זיינע נויטן, ווי דאָס שלאָף־געטראַנק, וואָס מען גיט איין אַ מסוכנעם חולה, העלפט אים, ער זאָל נישט פילן דעם ווייטיק בשעת מען שניידט אים, אַנישט וואָלט דער ווייטיק געווען צו גרויס, נישט צום איבערטראָגן. נישטאָ אויף דער וועלט קיין אומגליקלעכערע באַשעפעניש, ווי אַ ייד וואָס הויבט אָן קלערן. אַזוינער פילט שוין די בראָדעווקע אויף זיין נאָז, ער שעמט זיך שוין פאַר זיך אַליין, און ווי טיטוסעס פליג לעכערט אים זיין מוח די שאלה: וואָס וועלן לייט זאָגן? ס׳איז ממש אַ האַרצווייטיק אָנצוקוקן, ווי אַזוינער האַלט מלחמה מיט זיך

אַליין, ווי ער וויל פאַרלייקענען זיין אייגענעם „איך“ און וואָלט אַ בעלן געווען אַריינקריכן אין אַ פרעמדער הויט. איז שוין, כ׳לעבן, טויזנט מאָל בעסער אַזוינעם, ווי ר׳ לייב דעם מלמד. וואָס פעלט אים? ער פילט גאָר נישט, אַז ער האָט אַ בראָדעווקע אויף דער נאָז, ער גייט זיך פּאַוואָלינקע, מיט אַן אַנגעבויגענעם קאָפּ, ווי אַ ניונקעלע, און פרעגט נישט קיין קשיות. ער איז מקיים אַלע תרי״ג מצוות, ווי גאָט האָט געבאָטן, און פאַרלאָזט זיך אויף ניסים.

— אין שול אַריין, מענדעלע! — האָב איך געטענהט מיט זיך אַליין. — צו עבודת הבורא, מענדעלע! בטחון איז אַ יידישע זאַך. גענוג שוין פילאָסאָפיע! ווי קומט גאָר אַ קאַבצאַנסקער ייד צו פילאָסאָפיע? אַ קבצן, אַז ער הויבט אָן חקירהן, איז דאָס פאַר אים די גרעסטע סכנה. סטייטש דו, מענדעלע, ביסט דאָך אַוועק פון דער היים, ווי אַן אמתער ייד, האָסט גענומען די פיס אויף די פלייצעס און האָסט זיך אַ לאָז געטאָן, צוזאַמען מיט אַלע קאַבצאַנסקער יידן, אין דער ווייטער וועלט אַריין מיט אַ גרויסן בטחון אויף זיין ליבן נאָמען, האָסט נישט איבערגעקלערט און נישט איבערגעפרעגט און ביסט געלאָפן — און פלוצלונג פרעגסטו גאָר קשיות און שאַרפסט זיך אַ מוח! וואָס איז? עמעצער האָט אויף דיר אַ קוק געטאָן, ווי אויף אַ טיפּש, און האָט אָפּגעלאַכט פון דיר און פון דיינע בטלנישע דרכים? איז זשע וואָס? אַ ייד טאָר נישט זיין אַזאַ גרויסער גדלן, אַז מען דאַרף — בויגט מען אָן במחילה דעם קאָפּ און מען גייט נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל און אָבער אַמאָל און מען בעט און מען מאָנט און מען דערקוטשעט — און מען גייט שוין בפירוש נישט אַוועק מיט ליידיקע הענט. ווען עמעצער וועט דיר זאָגן: כ׳האָב געזען אַן אָרעמאַן אַ בושת־פנים, וואָס יידן בני־רחמנים האָבן זיך אויף אים אַליין אומגעקוקט און אים געגעבן אַ מתנת־יד מיט זייער גוטן ווילן — זאָלסטו נישט גלויבן. שקר וכזב! מיטן גוטן ווילן וועט אַ ייד קיינמאָל נישט געבן; זיינער אַ קאָפּיקע איז אַזוי שווער זיך צו שיידן מיט דער קעשענע, ווי, להבדיל, דער נשמה צו פאַרלאָזן דעם גוף. און גייט זי שוין יאָ אַרויס, די קאָפּיקע, פון אַ יידישן בייטל, ווערט דערביי אַזאַ גערודער מיט אַ געשריי מיט אַ טראַסקערייַ, אַז סע הערט זיך פון איין עק וועלט ביז דעם אַנדערן, און דער געבער באַקומט זיין שכר דווקא אויף דער וועלט: כבוד און גדולה און תניפה אונטער די אויגן און אין די אויגן. אַזוי איז שוין, ברודער, דער סדר העולם.

די דאָזיקע געדאַנקען האָבן מיך ביסלכעוויז באַרואיקט. איך האָב מיר געזאָגט: איך בין אַ ייד, ווי אַלע יידן, איך מוז זיין אַן עניו, נישט מקפיד

זיין זייער שטאַרק אויף מיין כבוד און זיך פאַרלאָזן אויפן רבונו של עולם: זאָל ער פירן, ווי ער פאַרשטייט.

ה.

אויסגעקומען ווי עס איז מיט זיך אַליין, האָב איך, ווי אַן אמתער ייד, זיך גענומען צום גיין און צום רעדן. איך בין פּלוצלונג געוואָרן אַ משונה־דיקער בעל־דברן און אַ גייער — איינס אין דער וועלט. איך האָב שוין נישט געקאָנט איינזיצן קיין מינוט אויף אַן אָרט, איך האָב זיך כסדר געשלעפּט פון בוניך צו שמונין — ניין, וואָס זאָג איך „געשלעפּט" — געלאָפן, געאיילט זיך מיט גרויס אימפּעט, געאַרבעט מיט אַלע אברים, ווי דער שטייגער איז ביי אונדז יידן — און דערביי אַלץ גערעדט, געשיט מיט ווערטער, ווי נישט אין זיך, גערדרשנט וועגן אַזוינע זאַכן, וואָס איך הויב זיי נישט אָן צו פאַרשטיין. וואָלט קאַבצאַנסק געווען דאָס אַמאָליקע קאַבצאַנסק און די יידן וואָלטן געזעסן, ווי אין די גוטע יאָרן, אין בית־מדרש הינטער דער הרובע, איז ביי מיר קיין ספק נישט, אַז איך וואָלט דאָרטן געוואָרן דער ראש המדברים און וואָלט דערציילט גאַנצע פּעק מיט מעשיות פון פּאָליטיקע און פון מלחמות. איצט פלעגן מיר זיך אָפּט צונויפקלייבן ביי איינעם פון יענע יונגעלייטלעך און מיר פלעגן שמועסן וועגן ערד־אַרבעט, וועגן פלאַנצן ביימער, וועגן הלכות וויינגאָרטן וכדומה. אַלצדינג האָבן מיר, פאַרשטייט זיך, געוואוסט, וועגן אַלצדינג געהאַט אַ ידיעה, יעדערער איז זיך געגאַנגען מיט זיין אייגענער שיטה, געהאַט זיינע אייגענע חשבונות — און נישט, חלילה, ווייל מיר האָבן ווען עס איז געפּרוווט זיך פאַרנעמען מיט אַזוינע זאַכן. פאַרקערט, קיינער פון אונדז האָט אין די אויגן נישט געזען קיין וויינגאָרטן זינט ער לעבט. נאָר וואָס דען? מיר האָבן זיך געקליגט מיט אונדזערע גמרא־קעפּלעך, מיר האָבן באַשאַפן סברות, איינע שאַרפער פון דער אַנדערער, געבויט גאַנצע בנינים אויף אַזוינע פונדאַמענטן, וואָס מיר האָבן זיי געפונען פאַרטיק אין אונדזער פאַנטאַזיע אָדער אויסגעזויגן פונעם פינגער. איך, הקטן מענדעלע, בין דווקא נישט אַראָפּגעפאַלן פאַרן איבעריקן עולם. איך האָב אויך גערדרשנט וועגן פלאַנצן און זייען און קלויבן פּרוכטן, ווי עס שטייט געשריבן אין משניות סדר זרעים, און ווי איך האָב געדענקט נאָך פון יינגלוויז, ווען איך האָב געלערנט אין חדר.

אַזוי זענען אַוועק עטלעכע טעג און איך האָב אַלץ פאַרבראַכט צווישן גוטע פריינט און געבויט לופט־שלעסער מיט דער הילף פון אמונה און בטחון. ווען דער יצר־הרע, דער ימח־שמוניק, האָט מיך ווידער גענומען

צום סמיך און האָט אָנגעהויבן מיר פּיקען אין מוח: זע, מענדעלע, וואָס פאַר אַ צורה דו האָסט? באַטראַכט זיך נאָר, וואוהין דו ביסט פאַרקראָכן. דיין קישקע מאָנט דיך: עסן — און דו האָדעוועסט זי מיט הבטחות! זי באַדאַרף ברויט — און דו טרייסט זי מיט גליקן, וואָס זענען נישט געשטויגן, נישט געפלויגן. וואָס קומט דיר אַרויס פון די אַלע טייערע שמועסן, אַז דיינע חברים רעדן נאָר, אַז טוען טוען זיי נישט אַ האַנט אין קאַלט וואַסער און האָבן נישט בכח דיר צו העלפן, אַפילו ווען זיי זאָלן וועלן. הייבט די פרומקייט דיינע, באַטראַכט זיך נאָר, וואָס זי האָט פאַר אַ פּנים. פרומקייט איז טאַקע אַ גוטע רפואה קעגן אַלערליי צרות און שלעק. נאָר ווען־זשע איז דאָס גערעדט געוואָרן? ווען זי שטייט אין ביי אַן אמתן כּניאָק, ביי אַ שוטה בן פּיקהאָלץ. דו ביסט דאָך אָבער בטבע גאָר נישט קיין נאָר, ביי דיר איז דאָך בעסער איין חיי־שעה פאַרן גוף איידער אַלע תענוגים פון דער נשמה, דו וועסט דאָך אָפּגעבן אַלע דיינע פאַנטאַזיעס פאַר אַ שטיקל ממשותדיקע טובה. הייבט גלאָט נאַרסטו דאָס גאָר זיך אַליין, פאַרשלאָגסט זיך האָקע־באָקע, כּדי דו זאָלסט פאַרשפּאָרן טראַכטן — און דאָס, זעסטו, איז שוין גאָר נישט פיין, דאָס פּאַסט גאָר נישט פאַר אַזאַ אַלטן יידן, ווי דו. פּע, מיאוס, מענדעלע! לא די, וואָס דו ביסט אַ קבצן, ווילסטו נאָך זיין אויף דער עלטער אַ רמאי אויך! איך האָב זיך דאָס, כ׳לעבן, אויף דיר נישט גערעכט...

איר זעט, רבותי, וואָס פאַר אַ מאָדנעם יצר־הרע איך האָב: ער קומט, כּלומרשט, אינעם נאָמען פונעם אמת. ער נעמט מיך דורך מיט אויסגערעכנטע מיושבדיקע ווערטער, ער רעדט מיך איבער מיט זיין קלאָרן פאַרשטאַנד און איך קאָן אים נישט ביישטיין. שלעכט! פאַרפאַלן מיין גאַנצער בטחון! דער יצר־הרע האָט פון אים געמאַכט אַ בערגל אַש. אויס! איך האָב ווידער דערפילט מיינע אַלע ווייטיקן. דער עסק איז קיין עסק נישט, די צייט גייט אַוועק אומזיסט־אומנישט און וואָס וועט זיין דער תּכלית! איך בין פאַר עגמת נפש געוואָרן אַ שטיק אַפּיקורס און האָב אָנגעהויבן געפינען חסרונות אין אַלע אנדזערע גאָלדענע פּלענער.

איינמאָל זיץ איך מיר אַזוי אויף דער סטאַנציע אין געהאַקטע וואַנדן, — איך גיב אַ קוק דורכן פענצטער און טו מיך אַזש אַ טרייסל. ר׳ לייב דער מלמד, מיין טייערער זיווג, גייט זיך פראַנק און פריי איבער דער גאַס מיט עפּעס אַ פּריצה פון איין זייט און אַ פּריצל אין אַ קאַפּעלוש פון דער אַנדערער. אַלע זענען זייער שטאַרק אויפגעלייגט, מען רעדט און מען לאַכט און מען קוועלט ממש פאַר נחת. די פּריצה איז שטאַרק צעקאָכט, רעדט עפּעס און שטורכעט ר׳ לייבן פון איין זייט און דער קאַפּעלוש פון

דער אַנדערער, און מיין ר׳ לייב דער מלמד איז שטאַרק בגילופין, ער בעבעט עפּעס מיט גרויס התלהבות, דרייט מיטן גראָבן פינגער און שטורכעט זיי ביידע מיט די עלנבויגנס. די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע זענען ביי אים צעפלויגן, איינע אַהין, איינע אַהער, און פון אינמיטן קוקן אַרויס אַ פּאָר פּיס אָנגעטאָן אין ווייסע גאַטקעס, במחילה. אַ שיינע קאַרטינע! ס׳האָט ביי מיר געהאַט אַ פּנים, אַקוראַט ווי ער איז אַראָפּ פון זינען. איך האָב בשום אופן נישט געקאָנט פאַרשטיין, וואָס דאָ טוט זיך. תחילת האָב איך אַ טראַכט געטאָן, אפשר איז דאָס נאָר אַ חלום. איך האָב זיך אָבער אַ קניפּ געטאָן און האָב דערפילט, אַז ס׳איז וואָר, יאָ, ס׳איז אַן אמת: לייב דער מלמד גייט אינמיטן גאַס מיט עפּעס אַ נפקא — לייב דער מלמד, ער אַליין בכבודו ובעצמו. ווי געפעלט דאָס אייך? רבונו של עולם, האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן, אפשר איז טאַקע אמת, וואָס מען זאָגט, אַז דאָ, אין אָט דער שטאָט, איז דער טויער פון גיהנום און אַז דער שטן שפּילט זיך דאָ מיט יידישע נפשות. אָבער געוואַלד! דער שטן, האָבן מיר אַ קיימא־לן, איז דאָך אַ דורכגעטריבענער, אַ יונג אַ כוואַט, ווי־זשע קומט ער צו אַזאַ ווילדער נאַרישקייט ווי פאַרפירן עסקים מיט ר׳ לייבן? וואָס, ער האָט שוין קיין בעסערס, ווי ר׳ לייב, גאָר נישט געקאָנט געפינען?!

אַ פאַרביטערטער, אַ דערצאָרנטער, האָב איך זיך אויפגעהויבן פונעם בענקל און גענומען אַרומשפּאַנען איבערן חדר. נאָכדעם האָב איך זיך אַנידערגעלייגט אויפן בעטל און בין געלעגן אַ שטיקל צייט — אפשר וועט מיר ווערן אַביסל רואיקער אויף דער נשמה.

— איך ליג אַזוי, עפנט זיך די טיר און ס׳קומט אַריין ר׳ לייב דער מלמד מיט אַזאַ פּנים, ווי אַ ייד קומט, אַ שטייגער, צו זיינעם אַ פריינט גוט יום־טוב ביטן. ער שיינט ממש, די אויגן לויכטן, אויף די ליפּן אַ זיס שמייכעלע — מען זעט, סע טוט אים שטאַרק הנאה, ער קוועלט אָן פּאַר נחת. איך האָב אומיסנע פאַרמאַכט די אויגן, געמאַכט זיך, אַז איך שלאָף, און דערווייל באַטראַכט דעם טייערן נפש מיט אַלע זיינע פּאָסטעמקעלעך. ר׳ לייב איז צוגעגאַנגען צו מיין בעטל, נאָר אַז ער האָט דערזען — איך שלאָף, האָט ער זיך אָפּגערוקט און גענומען אַרומגיין איבערן חדר שטילער־הייט, אויף די שפּיץ פינגער. שפּעטער האָט ער אויסגעטאָן די וואָכעדיקע קאַפּאָטע און אַראָפּגענומען פונעם פלעקל די שבתדיקע, אַרומגעקוקט זי פון אַלע זייטן און אָנגעטאָן אויף זיין דאַרן גוף. נאָכדעם האָט ער זיך אַרומגעטאַפּט די פּיאות, די באָרד, פאַרריכט דאָס היטל אויפן קאָפּ און אגב זיך פאַרגנבעט און געכאַפּט אַ קוק אינעם שפּיגעלע, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט. פון זיין שמייכעלע האָט מען געקאָנט פאַרשטיין, אַז ער

איז מיט זיך זייער צופרידן, אַז ס'איז אים גוט אויפן האַרצן. אפשר האָט ער טאַקע געפונען חן און לייטזעליקייט אין זיינע אייגענע אויגן, ווי אַלע מיאוסניצעס, וואָס אַז זיי פוצן זיך פאַרן שפיגל, רעכענען זיי, אַז זיי זענען פאַרשוינען, שיינקייטן איינס אין דער וועלט. דעם אמת מוז מען זאָגן, אַז מיר איז ר' לייב דווקא נישט אַזוי געפעלן. פאַרקערט: דאָס פוצן זיך האָט אים נאָך געמאַכט מגושמדיקער, ווי ער איז געוויינלעך. איך האָב נישטווילנדיק אַ טראַכט געטאָן וועגן דעם יונגן יוסףן מיט פוטיפרס ווייב זליכה — און אַז איך האָב ווידער אַ קוק געטאָן אויף מיין ליבהאַרציקן שכן און זיינע שבתדיקע בגדים, איז מיר געוואָרן פינצטער אין די אויגן, איך האָב זיך פאַרשעמט פאַר זיך אַליין — און איך האָב נישט געוואוסט וואָס פריער: חוזק מאַכן אָדער זיין אין כעס. נאָר וואָס מיין בן־זוג איז אַרויסגעגאַנגען, בין איך אַראָפ פונעם בעטל און האָב זיך צעלאַכט מיט אַ ביטערן געלעכטער.

עס טרעפט זיך אַמאָל, איך פיל, אַז אין מיר לעבן צוויי מענדעלעך, צוויי באַשעפענישן, יעדע פאַרשיידן פון דער צווייטער; זיי וואוינען ביידע אין איין דירה, נאָר זיי קוקן אויף אַלצדינג מיט פאַרשיידענע אויגן, זיי האַלטן כסדר מלחמה און קאָנען איינע נישט גובר זיין די צווייטע. אַז איין מענדעלע וויינט, ווילט זיך דעם אַנדערן לאַכן, און וואָס איינער לויבט, איז ביים אַנדערן נישט ווערט אַ דרייער. איין מענדעלע איז אַ שוטה, אַ פתי יאמין לכל דבר; אַז ער זעט מענטשן פיינען זיך פאַר אים אויס מיט ווערטער, רעדן שיינע מליצות, מיינט ער: ס'איז תורת לאָקשן. זאָגט מען אים עפעס אַ גוט וואָרט, איז דאָס ביי אים אַ כשרע מטבע. ער גלויבט באמונה שלמה, אַז אַלע האָבן אים ליב, אַז אַלע זענען מוכן ומזומן צו העלפן אים אין זיינע נויטן. דער אַנדערער מענדעלע איז גראָד אַ חכם, אַן איבערגעשפיצטער; ער פילט שטענדיק, וואו דער שוך קוועטשט; ער ווייסט, אַז נישט אַלצדינג, וואָס סע בלישטשעט, איז גאָלד, און אַז אַ חזיר בלייבט אַ חזיר, כאָטש ער מעג אַפילו אַרויסשטעלן דאָס הינטערשטע פיסל. בשעת הדחק, ווען די תוכחה האָט זיך אויסגעגאָסן אויף די קאַבצאַנסקער יידן — „ויסעו“, און מ'האָט גענומען לויפן, האָט דער ערשטער מענדעלע געפירט די געראָלדיע, ער איז געווען דער גאַנצער כל ולך, ווי, אַ שטייגער, דער גבאי, אַז סע קומט זיין חודש. ער האָט דאָס זיך אָנגעכאַפּט מיט הענט און מיט פיס פאַר די קאָלאָניעס און האָט זיך אויסגעמאָלט אין דער פאַנטאַזיע אַ ניי לעבן אויף דער עלטער; ער האָט דאָס געכאַפּט און פאַרקויפט דאָס פערדל, אַוועקגעוואָרפן דעם מסחר מיט ספרים, געמאַכט שותפות מיט ר' לייבן און אַוועק מיט אים צו אַלדי שוואַרצע יאָר, זוכן

אין די ווייטע מקומות מזל־ברכה; ער, דער ערשטער מענדעלע, איז געווען בטוח, אַז מיט דעם וואָס לעבט אייביקס הילף און מיט יידיש געלט וועט ער זיך באַזעצן אין אַ רואיקן מקום אונטער זיין ווינשטאָק און זיין פייגנבוים. איצט האָט דער צווייטער מענדעלע איבערגענומען די ממשלה, ער האָט אָנגעהויבן אויסרעכענען דעם ערשטן מענדעלע אַ צעטל חטאים, דערוויזן אים זיין נאַרישקייט און געמוסרט אין איין אָטעם: סטייטש, אַן אַלטער ייד, אַ צעבראָכענער שאַרבן, הויט און ביין, ווי קומסטו גאָר טראַכטן וועגן אַזוינע זאַכן, אויסמאָלן דיר אַזוינע מיני פּייגעלעך, וואָס ס'איז גאָר נישט נאָך דיין כח און נאָך דיינע יאָרן? ווי קומסטו גאָר וועלן זיך פאַרשטעלן פאַר אַ יונגנמאַן?... וואוהין טראָגט דאָס דיך, שוטה איינער? ווילסט פאַרזוכן דעם טעם פון אַ צדקה־פּושקע?... פאַרגעס־זשע נישט, אַז דערמיט שאַדסטו אַנדערע יידן, וואָס פאַר זיי איז די צדקה־פּושקע מער אָנגעמאָסטן ווי פאַר דיר, און זיי האָבן זי טאַקע כשר פאַרדינט. וואָס־זשע וואַלגערסטו זיך דאָ אין דער אכסניא, פוילע בריאה? וואָס וועסטו אויסליגן אין אַזאַ לאָך?

מילא, כל זמן דער צווייטער מענדעלע האָט נאָך אַלץ געטענהט אַזוינע מיני טענות, האָט דער ערשטער נאָר צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ און אַמאָל אַריינגעשטעלט אַ וואָרט צוליב יוצא וועגן. אַז יענער האָט זיך אָבער גענומען צו זיין יידישקייט אויך און האָט אים אָנגעהויבן באַווייזן מיט אותות ומופתים, אַז זיין יראה, זיין אהבה און זיין פרומקייט זענען נאָר לפנים, אַז דאָס איז נאָר אַ מאַניפּאָרגע, אַן אָנשטעל, אַז ער מיינט גאָר נישט די הגדה, נאָר די פּאַלירטשיקעס, דעם שכר אויף דער וועלט, — איז דער ערשטער מענדעלע געוואָרן מלא חימה און האָט אויפגעהויבן אַ געוואַלד: אַזוי, שייגעץ, דו קריכסט מיר שוין גאָר אין די גרגרת, דו פאַרקלייבסט זיך צו מיר לפני ולפנים און ווילסט אויסזאָגן פונעם חדר, אַז מיין ליבשאַפט און מיין איבערגעגעבנקייט זענען גאָר מיט אַן אויסנוויניקסטער פּניה — פּע! אַזאַ! דאָס וועסטו ביי מיר נישט פּועלן בשום ענין ואופן!

ויתרוצצו... האָבן זיך די צוויי מענדעלעך געבוצקעט אינעווייניק געריסן זיך און געפליקט, ווי די הענער. דערביי האָבן זיי געמאַכט אַזוינע קולות, אַז ס'האָט מיר געלעכערט דעם מוח. איך האָב מיר געטראַכט, אפשר וועלן זיי שטילער ווערן, ווען איך וועל אַראָפּ אין גאַס אַריין. ס'האָט אָבער געהאָלפן, ווי אַ טויטן באַנקעס. זיי האָבן זיך אַלץ געווערטלט, געקראָכן איינער דעם אַנדערן אין די לעבער, געצופּט מיך דער אַהין דער אַהער, אַז איך האָב נישט געוואוסט וואו טו איך זיך אַהין. דער שוטה

מיינער טאָרעט מיך: צוריק, מענדעלע, צו דיינע יידעלעך, צו די פאַרוויסטע, פאַרחושכטע, פאַראומערטע יידעלעך, וואָס האָבן זיך, ווי דו, אַוועקגעלאָזט אויף קידוש־השם; דאָרט וועסטו אויסרוען דיין פאַרמאַטערטע נשמה! אָבער דער חכם מיינער האָט זיך אָן מיר געהאַלטן שטאָל און אייזן — און האָט געשריגן אויף אַ קול: שוטה שבעולם! וואוהין גייסטו? וואָס וועסטו דאָרט טאָן?... וואָס פאַר אַ רו וועסטו געפינען צווישן אָט די קראַנקע, צעבראָכענע, פאַרווייטע נשמות, וואָס ווייסן אַליין נישט ווער ס'האָט זיי פאַרשלייערט?... אָט אַזוי האָב איך זיך אַרומגעדרייט איבערן שטאָט, די פיס האָבן מיך געטראָגן אַהין, אַהער, און דער קאָפּ האָט זיך געדרייט, ווי אַ ווינט־מיל.

— ר' מענדעלע! — האָט פּלוצלונג אויסגערופן איינער אַ ייד, וואָס פאַר גרויס איילעניש האָב איך זיך אָן אים אָנגעשטויסן אינמיטן גאַס, אָבער מיט אַזאַ אימפּעט, אַז ס'האָבן מיר אָנגעהויבן ווי טאָן די זייטן. איך גיב אַ קוק: דער ייד, וואָס איז דעמאָלט געזעסן ביים קאַרלינער!

— וואוהין לויפט איר אַזוי אָן אַן אָטעם? — פרעגט מיך יענער און האַלט מיך אָן ביי דער פּאָלע.

— איך לויף דען? — ענטפער איך. — דאָס הייסט אַזוי געגאַנגען. אַ ייד, פאַרשטייט איר מיך, האָט קיין צייט נישט; אַ ייד יאָגט זיך שטענדיק... דאָס האַרץ ציט, די מחשבות פליען, די אברים אַלע גייען כאָדאָראָם, דער מוח און די פיס לויפן...

— אַ ייד איז דאָך אָבער אַ מענטש, אַ בר־דעת, — האָט יענער געענטפערט מיט אַ פריינטלעכן שמייכל, — און אַ מענטש דאַרף וויסן, אַז אויף אַלצדינג איז דאָ אַ צייט.

— אויף אַלצדינג איז דאָ אַ צייט, אָבער נישט ביי יידן, — האָב איך געענטפערט מיט אַ ביטער געפיל. — אַ ייד, ווי איר זעט אים, לעבט קיינמאָל נישט צו דער צייט: ער עסט נישט און טרינקט נישט צו דער צייט, ער צאָלט זיינע חובות און קומט מיט בקשות און טוט תשובה און האָט חרטה — נאָך דער צייט, ער נעמט אַ ווייב און האָט קינדער און ווערט געעלטערט און שטאַרבט — פאַר דער צייט... די גאַנצע יידישע היסטאָריע, פונעם אָנהויב ביזן סוף, איז איין לאַנגער צעטל פון צרות מיט ווייטיקן מיט שלעק מיט פורעניות, וואָס האָבן זיך געטראָפן אונדזערע ברידער — אין די ערשטע דורות, ווייל זיי זענען צו־פרי געקומען אויף דער וועלט, און אין די לעצטע דורות, ווייל זיי זענען, ווי די שונאים זאָגן, צו־שפּעט, צו־לאַנג פאַרבליבן אויף דער וועלט. נעמט באַטראַכט אַפילו איצט, וויפיל

נאַראָנים איז דאָ צווישן אונדזערע יידעלעך, וואָס ווילן איבערדרייען דאָס רעדל אויף צוריק, מיען זיך אויפצוטאָן אַזוינע זאַכעניש, וואָס ס׳איז שוין לאַנג עבר זמן. איך זאָג דאָס, פאַני, טאַקע אַנטקעגן מיר אַליין: מיר האָט זיך אויך געטראָפן אַ מכשול — איך האָב זיך באַנאַרישט און אויף דער עלטער זיך גענומען צו אַזאַ עסק, וואָס ס׳איז שוין פאַר מיר נישט די צייט. נישטאָ דערצו נישט דער כח, נישט די יאָרן.

— איך פאַרשטיי, ר׳ מענדעלע, אוי, פאַרשטיי איך, וואָס איך קוועטשט. איר טוט זיך אַליין אַ ביס און אַנדערע דערפילן אים אויך, דעם ביס. איך וואָלט אייך געקאָנט אָפּענטפערן אויף אייניקע פון אייערע רייד, איך זע אָבער, איר זענט שטאַרק צעטראָגן, וויל איך זיך מיט אייך איצט נישט אַריינלאָזן אין וויכוחים, — האָט יענער געענטפערט און האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט ליבשאַפט און רחמנות. איך האָב זיך אויך איינגעקוקט אין זיין פנים און האָב דערזען, אַז אין אים לעבן אויך צוויי נשמות, צוויי באַזונדערע מענטשן. מיר זענען געשטאַנען אַ ווײַלע און געקוקט איינער אויפן צווייטן, מיין חכם האָט געקליבן נחת פון זיין חכם, און מיין נאַר האָט זיך שטילערהייט געסודעט מיט זיין נאַר, און ביידע האָבן מיר בשעת מעשה געפילט, אַז מיר האָבן אַלץ־איינע געדאַנקען און אַז קיין מחלוקת וואָלט צווישן אונדז נישט געקאָנט זיין, סיידן מען זאָל פאַרדרייען די יוצרות, אַזוי אַז איינעמס שוטה זאָל מלחמה האַלטן מיטן אַנדערנס חכם, אָט פונקט ווי די צוויי האַלטן מלחמה אין יעדן פון אונדז ביידע.

יענער האָט ווידער אָנגעהויבן רעדן:

— הערט, ר׳ מענדעלע, איך האָב שוין עטלעכע מאָל געשמועסט וועגן אייך מיט דעם קאַרלינער. ער וואָלט אייך זייער אַ בעלן געווען זען, נאָר מחמת איך האָב אַלץ קיין צייט נישט, האָב איך אייך וועגן דעם נישט געקאָנט איבערגעבן. גוט, וואָס מיר האָבן זיך באַגעגנט. איך וועל נאָך היינט טאַקע בעטן דעם קאַרלינער, ער זאָל מיר זאָגן באַשטימט, ווען איר זאָלט צו אים קומען. און איך גיב אייך מיין ערן־וואָרט, אַז איך וועל אייך וועגן דעם מודיע זיין צו דער צייט און וועל נישט פאַרשפעטיקן, כאָטש איך בין אַ ייד מיט אַלע יידישע תנועות. און איצט האָט אייך אַ גוטן... איך מוז גיין ווייטער!

איידער איך האָב אויסגעפייעט ענטפערן אַ האַלב וואָרט, איז יענער שוין נישט געבליבן. איך בין געשטאַנען אינמיטן גאַס און האָב ביי מיר אַליין געהאַט אַ פנים ווי יענער חסיד, וואָס מ׳האָט אים אָנגעזאָגט אַ בשורה: היינט געפינסטו אַן אוצר.

ז.

יענע נאַכט בין איך געשלאָפן זייער שלעכט. די געדאַנקען האָבן זיך מיר געפּלאָנטעט אין קאָפּ, געטאַנצט און געדרייט זיך און געזשומעט, אַזוי ווי די פליגן, אַז זיי דערשמעקן דעם ריח פון האָניק. דער האָניק, פאַרשטייט איר דאָך, דאָס איז געווען די טייערע בשורה, אַז דער הער קאַרלינער וויל זיך מיט מיר זען. נאָר וואָס זאָג איך: „האָניק"? די בשורה האָט ביי מיר געהאַט אַלערליי טעמים. איך האָב אין איר געשמעקט אַלע ריחות פון גן־עדן. אַ קאַטאָוועס! דער הער קאַרלינער וויל מיך זען! מיין נאָר איז ווידער עולה לגדולה געוואָרן, ער האָט זיך אָנגעהויבן פּשטלען, דרשנען אַלערליי סברות און האָט מיר צוגעזאָגט ישועות ונחמות, הלוואי אויף אַלע יידן. ס'איז שוין אַריבער האַלבע נאַכט, און איך בין נאָך אַלץ נישט געשלאָפן. ר' לייב איז נישט געווען אין דער היים, און מיר איז דאָס גאָר נישט קשה געווען, וואָרים איך בין, לא עליכם, געווען שטאַרק פאַר'טרוד'ט מיט מיינע אייגענע געשעפטן. אינדערפרי, אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, האָב איך דערזען, ר' לייב איז אַלץ נישטאָ. דאָ איז מיר שוין געוואָרן פריקרע. היתכן? זעלט'ס אַנדערש זיין, אַז ער איז געקומען, בשעת איך בין שוין געשלאָפן, און איז אַוועקגעגאַנגען דאַוונען גאַנץ פרי, איידער איך בין אויפגעשטאַנען, וואָלט ער דאָך געדאַרפט מיטנעמען דעם טלית און תפילין — און דאָ זע איך, זיין טלית־זאַק ליגט זיך אויף זיין געווייבלעכן אָרט — אויף דער קאָמאָדע. וואָס־זשע דען, מוז מען זאָגן, אַז ר' לייב האָט נישט גענעכטיקט אין דער היים, איז דאָס דאָך טאַקע זייער מיאוס, וואָס מיאוס הייסט, סע שלאָגט טאַקע חלשות צום האַרצן! נישט אומזיסט האָט ער נעכטן זיך אַרומגעשפּאַצירט מיט אַ פּריצה אינמיטן גאַס, מסתמא איז דאָס נישט גלאַט.. און דאָס, וואָס ער האָט זיך נעכטן געפּוצט אַנטקעגן שפּיגל און געטאַפּט די פּיאות און צורעכט־געמאַכט די קאַפּאָטע, מוז דאָ אויך, פאַרשטייט זיך, עפּעס שטעקן... ווי איך ליג אַזוי און טראַכט, וואָס קען דאָס באַדייטן, קומט אַריין דער משרת פון דער אכסניה און פרעגט מיך: „וואו איז אייער ייד, פּעטער, אייער שכן, מיין איך? עפּעס אַ באַרישנע פרעגט זיך אויף אים, זי האָט שטאַרק חשק אים צו זען." איך האָב אים געענטפערט, אַז ר' לייב איז נישטאָ אין דער היים, און יענער איז אַרויס מיט אַ שמייכל פון אַן עזות־מחוצף־אַרצע־פלאַסקע, ווי איינער רעדט: „פּעטערס, מען קען אייך. מיר ווייסן ,אַז איר זענט גרויסע פאַסקודניאַקעס, כאָטש איר פאַרשטעלט זיך פאַר כשרע יידן, גאָט און ציצית." מיר איז די גאַנצע מעשה געווען זייער נישט צום האַרצן. איך האָב אונטער

די אויגן אָפגעגעבן ר׳ לייבן אַ פיינע פאַרציע שטעך־ווערטלעך מיט זלזולים, און דאָ האָב איך נאָך דערזען זיין וואָכעדיקע קאַפאָטע, ווי זי הענגט אויף דער וואַנט, אַ טרויעריקע, אַ פאַריתומטע, אויסגעשמירט נעבעך אין בלאָטע ביזן גאַרטל, ווי דער שטייגער ביי אַ יידענע דער פאַרטוך ערב־שבת. אויך אַ רעשטל צו די צרות! אַז אַך און וויי איז איר נעבעך, האָב איך מיר געטראַכט, אויף וואָס זי, שלימזל, איז איבערגעקומען! אַלע אירע יאָרן האָט זי אים טריי געדינט, פון שבת צו שבת געווען באַהעפט צו אים, צו זיין לייב, נישט פאַרלאָזט אים אַזוי לאַנג, ביז זי האָט זיך אַליין אויסגעריבן אויף אַ שמאַטע, און איצט האָט ער זיך גענומען אַן אַנדערע און זי איבערגעלאָזט אַ וויסטע עגונה! אַ שיינעם פנים האָט זי איצט, נישט פאַר קיין שום יידישער יופע געדאַכט. די קעשענע איז צעריסן, צעפיצלט, פון אַ לאָך שטעקט אַרויס עפעס אַ שטיק פאַפיר. איך צי אויס, נישט־ווילנדיק, מיין האַנט און שלעפ אַרויס דאָס פאַפיר. איך זע: אַ שיינע האַנטשריפט, אָנגעשריבן שוואַרץ אויף ווייס כהאי לישנא: „זייט זיך מטריח, קומט צו גיין היינט אויפדערנאַכט אַהין און אַהין, אין דעם און דעמס הויז, צימער נומער אַזוי און אַזוי.“ עהע! טראַכט איך מיר, גוטע יאָרן זיך דערלעבט! איר פאַרשטייט עפעס אַ פשט?

אַ גליק, וואָס איך בין דעם טאָג געווען זייער פאַר׳טרוד׳ט: איך האָב געשריבן בריוו צו מיין ווייב און צו באַקאַנטע, האָב איך זיך אַביסל פאַרקלאַפט דעם מוח, איך זאָל נישט איבערטראַכטן. די בריוו זענען, פאַרשטייט איר דאָך, נישט געווען קיין פריילעכע: אַ שווערע מרה־שחורה איז אויף זיי געלעגן אויסגעשפרייט און דער ניגון פון קינות האָט זיך געלאָזט הערן פון יעדער שורה. שלעכט, ביטער! אַ מיאוסע וועלט! נישטאָ קיין אמת, נישטאָ קיין אמונה, נישטאָ קיין יראת שמים, אַלצדינג איז שקר, — אַפילו באָרד און פיאות און ציצית, האָב איך מיר געטראַכט, זענען אויך נישט קיין גאַראַנטיע היינטיקע צייט. אַלצדינג שקר וכזב! נאָר נאָכדעם האָב איך אָנגעהויבן איבערקלערן ווידער צוריק: „סך הכל פון וואַנען נעמען זיך ביי מיר די אַלע ביטערע מחשבות? — פון איין ר׳ לייבן! נו, איז דאָס דען נישט אַ נאַרישקייט? איין פויל שייטל האָלץ, איין טרוקן שפענדל האָט דאָס אין מיר אָנגעמאַכט אַזאַ מוראדיקע שריפה, אַז איך ברען און פלאַקער און שיט שוועבל און פעך און הייסע קוילן אויף דער גאַנצער וועלט! ווי שיקט זיך דען אַזוינס! — וואָס וואָלסטו, מענדעלע, אַליין געזאָגט דערויף, ווען דו זעסט, אַ שטייגער, עמעצער בויט אַ גאַנצע שיטה וועגן הנהגת העולם, פסקנט אַלצדינג לחומרא, מאַכט אַ תל פון אַ וועלט מיט מענטשן, נאָר דערפאַר, וואָס ס׳האָט זיך אים פאַרשטעלט אַ

קוצע קו פאַר אַ ווינט־מיל און ער גייט אַרום אַ צעקאַכטער? היתכן? טוט דען דאָס אַ בר־דעת? שטעל דיר פאָר, דאָרט האָט אַ בעל־דרשן באַקומען דאָס ערלעכע אויסקומעניש פון זיין פלוניתטע, די ארורה; וועט ער גיין שרעקן דעם גאַנצן עולם אין שול מיט שבעה מדורי גיהנום? דאָרט האָט אַ געלערנטן אַ ביס געטאָן אַ פליג אין נאָז בשעת ער שרייבט זיין ספר, נו, וועט ער אויסגיסן כל חמתו אויף דער גאַנצער וועלט און וועט שרעקן, אַז הכל הבל — אַלצדינג איז בלאָטע?... שיין, האַ?“ — אַזוי האָב איך געמוסרט מיין שוטה, איינגעטענהט מיט גוטן און מיט בייזן, אויפגעוואָרפן אים, וואָס ער איז אַזאַ כאַפּער, פון אַלצדינג ווערט ער נתפעל, פון אַ לאַידע קיצל גייט ער אַרויס פון די כלים, אַלצדינג כאַפּט ער און שלינגט, ווי הייסע לאָקשן, נישט פרעגנדיק און נישט קלערנדיק און נישט איבערלייגנדיק, און וואָס אויף דער לונג איז ביי אים באַלד אויף דער צונג, כאָטש סע מעג זיין אַ נאַרישקייט, אַ גרויסע עוולה. אַזוי האָב איך אים אויסגערעכנט פּאַוואָלינקע זיין רייסטער חטאים, ביז די טיר האָט זיך אָנעפן געטאָן און ס'איז אַריין ר' לייב דער מלמד, אויסגעפוצט אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע, מיט אַ פנים, ווי אַ מחותן.

— סקאָצל קומט, מחותן! וואָס מאַכט איר עפּעס גוטס? — האָב איך אים אַ זאָג געטאָן מיט אַ געלעכטערל, וואָס ס'שטעכט אין דער זיבעטער ריפּ. — ווי טאַנצט מען דאָס אַ גאַנצן מעת־לעת פאַר דער כלה און מען רוט זיך גאָר נישט אָפּ? איר זענט גאָר נישט מיד?

— וואָס רעדט איר וואָס? — זאָגט ר' לייב און שטעלט אויף מיר אויס אַ פּאָר אויגן.

— אָט דאָס, וואָס איר הערט. זאָגט נאָר, ר' לייב, האָט איר געגעבן אייער אַלטער אַ תנאי־גט אײדער איר האָט זיך געלאָזט אַהער?

ר' לייב שטייט ווי אַ גולם, מויל און אויערן אויפגעשטעלט, די באָרד און די נאָז אויפגעהויבן אין דער הויך, און איך רעד ווייטער, אים אויף צעפּוקעניש:

— וואָס איז? ס'איז דאָך אַ יידישע זאַך, מען פאָרט אין אַזאַ סדום, מען ווייסט נישט, צי וועט מען קאָנען ביישטיין דעם יצר־הרע, אַ קשיא אויף אַ מעשה, וואָס סע קאָן זיך מיט אַ יידן טרעפן, מ'איז דאָך נישט מער ווי אַ בשר־ודם, נו, גיט מען דעסווייל דעם ווייב אַ גט... כדי ס'זאָל, חלילה, נישט זיין קיין מכשול... וואו האָט איר דאָס גענעכטיקט היינטיקע נאַכט, פעטער?

— ביי אַ היימישן יידן, וואָס וואַרט אויף אַ נחלה. מיר האָבן

געשמועסט דעם גאַנצן אויפדערנאַכט, ביז מיר זענען אַנשלאָפן געוואָרן.

— וואָס־זשע האָט איר זיך אַזוי אויסגעפוצט, ווי צום טאַנץ?

— וואַרט אויס אַביסל, ר׳ מענדעלֿע, איר וועט מיט גאָטס הילף געוואָר ווערן אַלצדינג, — האָט מיר ר׳ לֿייב געענטפערט מיט אַ פרייליכער מינע, אויסטועענדיק די קאַפּאָטע און בלייבנדיק אין איין טלית־קטן.

— אוי זענט איר אַ פּאַרשוין, ר׳ לֿייב, קיין בייז אויג זאָלֿ אייך נישט שאַדן, אַ מלכות, אַ קייסערשע צורה. מיידלעך קוקן אויף אייך פון אַלֿע פענצטער, מען לויפט אייך נאָך אין די גאַסן. איינע אַ פיינע פריצה האָט זיך אַפילו נאָכגעפרעגט נאָך אייך אויף דער סטאַנציע, זי גייט ממש אויס נאָך אייערע טריט.

— אַזוי? זי איז געווען דאָ... זי האָט זיך געפרעגט אויף מיר!... איצט, ר׳ מענדעלֿע, מעגט איר מיר טאַקע זאָגן מזל־טוב!... — האָט ר׳ לֿייב אויסגעשריגן מיט התפעלות און פאַר גרויס חדווה האָט ער אָנגעהויבן רעדן אויף עפעס אַ משונהדיקן תרגום־לשון. — איר הערט? איך זאָג עס אָן לצנות. סע קומט מיר מזל־טוב, קומט מיר.

איך האָב אים באַטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס: צי איז ער נישט אַראָפּ פונעם זינען. וואָס טוט זיך מיט דעם יידן?

— וואָס בעבעט איר? — זאָג איך צו אים. — וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? ר׳ לֿייב, רעדט בעסער יידיש, ווי מיר האָבן גערעדט ביז אַהער!...

ר׳ לֿייב הערט אָבער נישט. ער פּלאַפּלט עפעס אויף אַ צעקאַליעטשעטער שפּראַך, פּאָלאָווינע יידיש, חצי לשון־קודש, און סע קומט אים אָן מיט בויך־ווייטיק, וואָרים ער איז, נעבעך, נישט געוואוינט. ער וואַרגט זיך מיט יעדן וואָרט, סע שטעלט זיך אים אין האַלדז, נישט אַהין, נישט אַהער, ביז איך קום אים צו הילף און שלעפּ עס אַרויס פון זיין גאָרגל. אין דער מינוט האָט ר׳ לֿייב געהאַט אַ פּנים פון אַ יידענע, וואָס זי גייט נעבעך שווער צו קינד, און איך בין געווען די באָבע, וועלכע פּאָרעט זיך לעבן איר, טוט מעשים, פּרואווט אַלערליי סגולות, כדי צו העלפן דער יולדת איבערקומען בשלום. אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז גאָט האָט געהאָלפן, ס׳איז אַריינגעקומען דער משרת און האָט איבערגעגעבן ר׳ לֿייבן עפעס אַ צעטעלֿע. ר׳ לֿייב האָט עס איבערגעלייענט און זיין פּנים האָט נאָך מער אָנגעהויבן שיינען. ער האָט תיכף אויפן שטעל אָנגעטאָן די שבתדיקע קאַפּאָטע און איז אַרויס פונעם שטוב, ווי אַ וויכער.

— די באַרישניע, וואָס איז דאָ געווען אינדערפרי, האָט דאָס איבערגעלאָזט אַ צעטעלע פאַר אייער יידן... פאַר אייך אַליין איז אויך דאָ עפעס,

— האָט געזאָגט דער משרת און האָט מיר איבערגעגעבן אַ בריוו מיט אַ שמייכעלע פון אַן עזות־פנים, אַ נאָטקע־גנב.

דער בריוו איז געווען פון דעם יידן, וואָס איך האָב נעכטן באַגעגנט אין גאַס. ער האָט מיר געשריבן, אַז היינט פאַרנאַכט מעג איך קומען צום קאַרלינער.

ז.

ווי דער שטייגער איז פון נאַראָנים, וואָס האָבן ניין מאָס רייד, האָט מיין שוטה דעם גאַנצן וועג זיך געחזרט אַ לאַנגע דרשה, וואָס איך וועל אַוועקלייגן פאַרן קאַרלינער. אין דער דרשה הויבט ער דעם קאַרלינער ביזן הימל אַריין, און מיך מאַכט ער בידעריק ביז צו דער ערד, ווי ס'זענען זיך נוהג אחינו בני ישראל, ווען זיי דאַרפן אָנקומען צו דער לאַסקע פון אַ גביר. אַז איך בין אָבער אַריינגעקומען צום קאַרלינער אין שטוב, האָט דער חכם אַ שנעל געטאָן דעם שוטה איבער דער נאָז און יענער האָט פאַרגעסן די גאַנצע דרשה און האָט געמוזט שווייגן, ווי אַ מצרים־הונט.

דער קאַרלינער איז געזעסן און האָט געלייענט אַ בוך. אויפן טיש האָט געברענט אַ לאָמפּ, און פון ביידע זייטן זענען געלעגן קופּעס ביכער מיט קונטרסים. אַז איך בין אַריינגעקומען, האָט דער קאַרלינער מיר אויסגעשטרעקט אַ פריינטלעכן שלום־עליכם און האָט מיך געבעטן זיצן.

— איך האָב געהערט, — מאַכט ער, — אַז איר זענט באַקאַנט מיטן לעבן פון אונדזערע יידן און מיט זייערע פירעכצן, האָב איך זיך געוואָלט דורכשמועסן מיט אייך. ס'איז היינט, פאַרשטייט איר מיך, אַזאַ צייט, וואָס אַלע רעדן פון דער יידישער אומה, אַלע אינטערעסירן זיך מיט איר. די מיינונגען זענען, ווי איר ווייסט, זייער פאַרשיידן. פאַראַן אַזוינע, וואָס לויבן זייער שטאַרק דעם יידן און געפינען אין אים אַ סך מעלות; אַנדערע, פאַרקערט, זעען אין אים נאָר חסרונות. איך אַליין בין זיך מודה, אַז איך קאָן בשום אופן נישט פאַרשטיין דאָס יידישע פאָלק. אָפטמאָל געפין איך אין אים אַזוינע זאַכן, וואָס זענען סותר איינס דאָס אַנדערע.

— דאָס זענט איר טאַקע גערעכט, — האָב איך אים איבערגעריסן די רייד. — אַ ייד איז איין גרויסע סתירה, אָט ווי ער שטייט און גייט, איין לעבעדיקער „ווידעראַנאַנד“: אַ חכם און אַ טיפּש; אַ בעל־חשבון, ווי אַן אויסגערעכנטער סוחר, און פול מיט פאַנטאַזיעס, ווי אַ קינד; אַ ברענענדיקער, ווי פייער, און אַ קאַלטער, ווי אייז; אַ מאמין און אַן אפּיקורס; אַ למדן און אַן עם־הארץ; אַן עניו און אַ מגושמדיקער גדלן; אַ שעמענדיקער און אַ מחוצף; אַ תקיף און אַ ניונקעלע; אַ נישט־פאָלגער, ווען

עס הייסן אים לייטישע מענטשן, און אַ זריז צו מקיים זיין, ווען ס׳באַפעלט אים דער שוואַרץ־יאָר ווייסט ווער; אַ ווייכער און אַ האַרטער; אַ גיבור ווי אַ לייב, און אַ שרעקנדיקער, ווי אַ האָז; אַ בעל־רחמנות און אַן אכזר; אַ וותרן און אַ קמצן; אַן אויסגעפּוצטער און אַ שלעפּער אַ מנובל; און נאָך און נאָך אַלערליי סתירות, וואָס אַז איר ווילט, וועל איך זיי אייך אויסרעכענען בפרטות.

— פּאַוואָלינקע, ר׳ מענדעלע, רוט זיך אָפּ, זייט מוחל, — האָט געזאָגט דער קאַרלינער מיט אַ שמייכל, — אַנישט וועט איר מיך דאָך פאַרפּלייצן מיט דעם מבול פון אייערע סתירות. פון די עטלעכע, וואָס איר האָט אויסגערעכנט, וואָלט מען שוין אויך געקאָנט מאַכן אַ גאַנצן ספר, ווען מען זאָל זיי וועלן אַרומקלערן פון אַלע זייטן. פאַר מיין ענין וועט אָבער זיין גענוג נאָר אַ קליינער טייל. איך קוק זיך צו צו דער לאַגע פון די יידן אין גלות און איך זע, אַז אַלע צרות קומען אויף זיי נאָר דערפאַר, וואָס זיי בלאָנקען זיך אַרום איבער פרעמדע מלוכות, ווי די נשמות אין עולם־התוהו. זייער נאַציאָנאַליזם שוועבט אַרום אין דער לופטן, נישט ווי ביי אַנדערע פעלקער, וואו ער האָט הויט און פלייש. און ווייסט איר פאַר וואָס? ווייל ביי די אומות העולם פאַרנעמט דער גוף אַ געוויסן פּלאַץ אויף דער ערד און זיינע אברים באַשיצן זיי פאַר אַלע אָנשיקענישן און פגעים רעים. אַז אַך און וויי איז אָבער אַזאַ פאַרוואָגלט באַשעפעניש, וואָס קאָן זיך אַליין נישט העלפן, נאָר סע מוז אָנקומען צו עמעצנס לאַסקע. פאַר אחינו בני ישראל איז נישטאָ קיין אַנדער עצה, אויב זיי ווילן בלייבן ביים לעבן, סיידן זייער נאַציאָנאַליזם זאָל אויפהערן זיין אַ רוחניות און זאָל ווערן אַ גשמיות, ער זאָל האָבן אַ ממשות, דאָס הייסט, ער זאָל זיין פאַרבונדן מיט אַן אָרט. אָט דאָס וועט אייך דערקלערן, פאַר וואָס איך און אַנדערע יידישע פריינט האָבן געקוקט מיט האָפענונג אויף די קאָלאָניעס. מיר האָבן זיך געזאָגט: מה דאָך אַ יחיד, אַ פרט, ווערט נישט געבוירן אַ פאַרטיקער אויף דער וועלט, נאָר ביסלעכווייז וואַקסט זיין גוף און ווערט שטאַרקער, און פּאַוואָלינקע, דורך גוטן חינוך און פיינער הדרכה, אַרבעט זיך פון אים אויס אַ רעכטער מענטש, — אַ כל־שכן אַן אומה, אַ גאַנץ פאָלק, קאָן ווערן גרויס און געזונט נאָר אינעם משך פון אַ לאַנגער צייט, ווען עס וועט האָבן גענוג מיטלען צום לעבן און ס׳וועט זיך צוגעוואוינען צו פּרוכטבאַרער אַרבעט. און אַזוי ווי מיר האָבן אַ קיימא־לן, אַז יידן זענען מענטשן מיט קעפּ און דערצו רחמנים בני רחמנים און גרויסע נדיבים, האָבן מיר זיך געטראַכט: מיט דעם זכות פון אָט די מידות טובות וועלן מיר מצליח זיין. מיר האָבן זיך געזאָגט: זאָלן אָנהויבן בויען דעם ישוב די יונגע,

וועלכע האָבן כח און טויגן צו דער אַרבעט, די איבעריקע וועלן זיי אונטערהאַלטן פון דער ווייטנס, יעדערער וועדליק זיין פאַרמעגן, וועט אויף אַזאַ אופן דאָס פאָלק ישראל ביסלעכווייז איינגעוואָרצלט ווערן אויף זיין ערד, כדי ס׳זאָל שפעטער אָנהויבן וואַקסן און בליען. אַזוי האָבן מיר גערעכנט. וואָס־זשע איז אָבער געוואָרן דער סוף? יידן האָבן דערהערט: קאָלאָניעס, האָבן זיי גענומען לויפן אָן אַ שום ישוב־הדעת: אַלטע זיידעס זענען אַראָפ פון די אויוונס און קאַליקעס האָבן געכאַפט זייערע קוליעס; דער שניידער האָט אַוועקגעלייגט די נאָדל און דער שוסטער די קאָפיטעס מיט דער אָל; דער מלמד האָט פאַרלאָזט זיין חדר און דער בטלן זיין בית־מדרש, און אַלע לויפן, איילן, יאָגן אין איין אימפעט און בעטן יעדערער אַ נחלה!...

די לעצטע ווערטער האָט דער קאַרלינער אויסגערעדט האַסטיק, אין איין אָטעם. מ׳האָט געזען, אַז דער מענטש איז אַ צעקאָכטער. מיר איז דאָס געווען ערגער, איידער מען זאָל מיר געבן צען פעטש. איך האָב גוט געפילט, וועמען מען מיינט דאָ. און כאָטש מיר האָט שטאַרק פאַרדראָסן, וואָס ער מאַכט מיך אינגאַנצן אויסצודרייען, נאָר איך האָב אים נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן, בין איך געזעסן מיט אַן אַראָפגעלאָזטן קאָפ און געשטומט.

— און איר מיינט, דאָרט אויפן אָרט איז געווען בעסער? — האָט דער קאַרלינער ווייטער גערעדט. — מ׳איז נאָר וואָס אָנגעקומען, האָט זיך אָנגעהויבן קריג און רייסעניש און שנאה און קנאה, איינער רודפט דעם אַנדערן, איינער שטעלט אונטער דעם אַנדערן אַ פיסל, ווי אמתע הענדלער. אַז אָך און ווײ! מיאוס צו הערן! מיט געלט איז עפעס אויך נישט אַזוי שטאַרק געהויבן, ווי מ׳האָט גערעכנט פריער. יידעלעך כאַפן זיך נישט, די מידת־רחמים שוויגט, און געבן גיט מען נאָר, ווען מען קאָן שוין בשום אופן נישט אָפזאָגן. אונדזערע נדיבים זענען וותרנים אויף אַ וואוילער עצה, אויף אַ קרעכץ, אויף אַ גוט וואָרט, אַז סע קומט אָבער צו דער קעשענע, איז לא מיט אַן אלף, נישט זיי מיינט מען. ביי זיי איז דער גראָשן טייערער ווי דאָס גאַנצע יידישקייט מיטן נאַציאָנאַליזם אַ צוגאָב... חברים כל ישראל, אַלע יידן זענען חברים, אַלע זענען ערוב איינער פאַרן אַנדערן, אָבער נאָר אין עניני עולם־הבא דאָרט, און וואָס ס׳איז שייך דאָ, צו דער וועלט, זענען מיר ווייט אָפגעשיידט איינער פונעם צווייטן, יעדערער אַ וועלטל פאַר זיך, יעדערער האָט נאָר זיך אין זינען. אַזוינס איז, דאַכט זיך, נישטאָ ביי קיין שום אומה ולשון.

דאָ האָב איך שוין געהאַט אַ געלעגנהייט צו אָננעמען זיך פאַר כל־

ישראלס קריוודע; אגב האָב איך געוואָלט זיך אַליין אויך אַביסל פאַרענטפערן. האָב איך דעם קאַרלינער אַזוי אַ זאָג געטאָן:

— איר זענט טאַקע זייער גערעכט, כ׳לעבן, אָבער דאָס, וואָס איר האַלט פאַר אַ שלעכטער מידה, איז גאָר אַ גליק, אַ טובה פאַר כלל־ישראל, און ווען נישט די דאָזיקע מידה, ווער ווייסט, צי ס׳וואָלט שוין גאָר געווען אַ זכר פון אַ יידן אויף דער וועלט. שטעלט איך פאַר, ווען יעדער ייד זאָל, אַ שטייגער, אויפהערן אין זינען האָבן זיך און נאָר נעמען קלערן וועגן טובת־הכלל, ווען אַלע יידן זאָלן זיך באַהעפטן צו שיצן די יידישע אומה פאַר אירע שונאים, — וואָס־זשע וואָלט געווען? עס וואָלט פון זיי לאַנג שוין קיין שריד־ופליט נישט געבליבן, זיי וואָלטן געוואָרן אָפּגעמעקט פון דער ערד, ווי ס׳זענען אָפּגעמעקט געוואָרן אַלע אַנדערע פעלקער, וועלכע האָבן מבטל געווען דעם יחיד, דעם פרט צוליב דעם כלל און האָבן געמאַכט יד־אחת מלחמה צו האַלטן קעגן אויסנווייניקסטע שונאים. די דאָזיקע אַלע פעלקער האָבן בפירוש יאָ אין זינען געהאַט עולם־הזה, זיי האָבן געשטעלט אין קאָן זייער לעבן, זיי האָבן געזאָגט: אָדער גובר זיין, אָדער שטאַרבן, — זענען זיי טאַקע געשטאָרבן, ווייל די פיינט זייערע זענען געווען שטאַרקער. אַנדערש איז מיט אחינו בני ישראל. יעדער ייד איז זיך אַן „עם קטן“ — אַ פאָלק פאַר זיך. אַז מען שלאָגט איינעם, פילט נישט דער צווייטער, און אַז אויף איינעם קומט אַ צרה, אַן אָנשיקעניש, אַ רדיפה, רירט עס די איבעריקע נישט אָן: דער פרומער, דער וצדקתך, דאַנקט דעם אויבערשטן, וואָס אים האָט עס נישט פאַרטשעפּעט, און ער באַהאַלט זיך אויפן בוידעם אין אַ לאָך, ביז די צרה וועט אַריבער; און דער רייכער — דער מאַכט זיך גאָר כלא ידע, ווי נישט אים מיינט מען. ער פאַרשטעלט זיך, כלומרשט קען ער נישט זיינע ברידער, און ער טראַכט זיך: איך בין באַוואָרנט פון כל צרה שלא תבוא. ניין, פאַני, די מידה איז גאָר נישט אַזאַ רעכטע, איר האָט נישט וואָס צו פאַראיבל האָבן אויף אונדזערע יידן. בעסער זאָלסטו ליב האָבן זיך אַליין און זיך דערהאַלטן ביים לעבן, איידער זיי זאָלן זיך מקריב זיין פאַרן כלל און זאָלן מיט אַמאָל פאַרטיליקט ווערן פון דער וועלט.

— איך זע, ר׳ מענדעלע, אַז איר האָט, קיין עין־הרע נישט, אַ שאַרפן מוח און קענט דרשנען, דורכציען אַ העלפאַנט דורך אַ לעכל פון אַ נאָדל, מאַכן פון שוואַרץ ווייס, — מאַכט דער קאַרלינער מיט אַ שמייכל. — אפשר זענט איר נישט אינגאַנצן אומגערעכט אויך, כאָטש אין פלוג זענען אייערע ווערטער זייער פליאהדיק און לייגן זיך נישט אויפן שכל. נאָר ווי די מעשה איז — פאַר דעם ענין, וואָס מיר רעדן דאָ פון אים, איז די דאָזיקע

מידה אַן אומגליק. זי האָט אונדז שוין אָנגעמאַכט אַ גרויסן שאָדן. מיר ווילן בויען — און זי צעשטערט, מיר זוכן שטיינער און צעמענט צו אונדזער בנין — און זי גיט אונדז צעבראָכענע ציגל און צעברעקלטע ליים, וואָס סע טויג אויף צען טויזנט כפרות.

דער קאַרלינער האָט געשוויגן עטלעכע מינוט און זיך שאַרף איינגעקוקט אין מיין פנים. נאָכדעם האָט ער אַרויסגערעדט באַהאַרצט:

— ר׳ מענדעלע! וואָס טויג אונדז שפּילן אין באַהעלטעניש, לאָמיר בעסער רעדן קלאָרע דיבורים. איר אַליין האָט אַלע אייערע יאָרן עוסק געווען אין דעם מסחר מיט ספרים, איר זענט אויסגעוועזן אין אַלע יידישע שטעטלעך, איר האָט זיך צוגעקוקט צום לעבן פון אחינו בני ישראל — און, אָן חניפה, איר האָט טאַקע געבראַכט אַ נוץ מיט אייער אַרבעט. ווי־זשע קומט איר איצט אַוועקלייגן אינמיטן דעריבער שער און אייזן, גראָד איצט, ווען אַזוינע מענטשן, ווי איר, זענען נויטיק, ווען איר וואָלט עפּעס געקאָנט האָבן אַ פעולה אי מיט אייערע ספרים, אי מיט אייערע ווערטער? מיר הויבן איצט אָן אַ גרויסע אַרבעט, מיר דאַרפן איר אַוועקגעבן אַלע אונדזערע כוחות — סיי די כוחות פון דעם גוף און סיי פון דער נשמה. וואויל איז דעם, ווער עס האָט גוטע הענט, אַ שטאַרקן גוף און אַ הייסן רצון צו גיין באַאַרבעטן די ערד מיט דעם שווייס פון זיין אייגענעם פנים. מען דאַרף אָבער אויך אַזוינע מענטשן, וואָס זייער כח איז דאָס וואָרט, וואָס זייער גבורה איז די פלאַם־פייערדיקע פען. רייניקן דאַרף מען, ברודער, אויסראַמען דאָס מיסט און די בלאָטע, וואָס האָט זיך אָנגעקליבן אין די שלעכטע צייטן, אַריינטראָגן ליכט אין דעם תוהו־ובוהו פון אונדזערע קהלשע עסקים, וואו אַלערליי ווילדע מנהיגים, גאָטס סטראַפּטשעס, קאָדלעפלס, גבאים־נאַראָנים־גראָבע־יונגען, כאַפּ־לאַפּערס פון כל המינים האָבן ביז אַהער געפירט דאָס רעדל און געטאָן, וואָס זייער האַרץ גלוסט.

— וואָס רעדט איר? — האָב איך געפרעגט מיט אַ שווער געמיט. — אין אַזאַ שטאָט, ווי אייערע, זענען אויך דאָ די דאָזיקע משונהדיקע ברואים? און איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז אַזאַ אָנשיקעניש נאָר אויף אונדז, אין אונדזערע קליינע, פאַרעיפשוטע שטעטלעך, וואו עס וואוינען קבצנים־דלפנים.

— אוי, ר׳ מענדעלע, נאָך ווי אַזוי! די דאָזיקע ברואים זענען אַ מכת־מדינה, יידישע וואַנצן זענען דאָס, זיי זענען פאַרשפּרייט אומעטום, בכל תפוצות ישראל. איר מעגט מיר גלויבן, נישטאָ ביי אונדז איין חברה, איין צדקה־זאַך, וואו ס׳זאָל נישט זיין די דאָזיקע מכה. זיי פרעסן דאָס יידישע לייב און זויגן דאָס בלוט פון אַלע אָדערן. ס׳ווייזט אויס, נאָך נישט געקומען

די צייט, אַז דאָס פֿאָלק זאָל אַליין קאָנען פֿירן זיינע קהלשע ענינים. ס׳זענען נויטיק מנהיגים, זייטיקע מענטשן, וואָס זאָלן אַרבעטן פֿאַרן כלל. דעריבער ווילן מיר קודם כל איינפֿירן, אַז אין אונדזער קהילה זאָל זיין אַ שטיקל סדר, אַז אַלצדינג זאָל זיך טאָן מיט ישוב־הדעת; מיר ווילן, אַז אַ מנהיג זאָל נישט זיין דער, וואָס האָט די מטבע, נאָר דער, וואָס האָט אַ קלאָרן פֿאַרשטאַנד און אַ ריינע נשמה.

— אשרי המאמין! — האָב איך געזאָגט מיט אַ קרעכץ. — צו אַלע שלעק איז דאָ אַ תרופֿה: צו אַ מכּה — אַ פּלאַסטער, צו וואַנצן און טאַראַקאַנעס — פּערסישער פּראָשעק, צו אַ פֿאַרשימלט מלבוש איז אַ רפֿואה — לופֿטערן, אָבער וואָס מען טוט מיט אונדזערע יידישע וואַנצן — הויב איך נישט אָן צו וויסן.

— טינט, ברודער! — האָט דער קאַרלינער געזאָגט, דערהויבנדיק זיך פֿון זיין אָרט. — גיסט אויף זיי אויס אַ ביסל טינט, ווייזט זיי פֿון דער ווייטנס אַ פֿעדער. פֿאַר טינט האָבן די דאָזיקע באַשעפֿענישן מורא, ווי פֿאַר ווייררויך, און פֿאַר אַ פֿעדער פֿון אַ שרייבער ציטערט אַפֿילו דער נישט־גוטער אַליין אימת־מות.

— די רפֿואה איז שוין אויך קאַליע, דער נישט־גוטער הערט זי שוין, ווי דעם פֿאַריאָריקן שניי. היינט איז געוואָרן אַ מאָדע אויף „יידישקייט“, מ׳האָט זיך אָנגעהויבן אַרומטראָגן דערמיט, ווי מיט אַ טייערן חפֿץ, האָט זיך באַלד געפֿונען אַ קאָמפּאַניע צבֿועקעס, ליגנערס, וואָס לעקן דערפֿון אָפּ אַביינדל, אַפֿילו דער נישט־גוטער מיט זיין גאַנצער כּנופֿיה פֿאַרשטעלן זיך היינט פֿאַר יידן, כּדי ס׳זאָל זיי גרינגער אָנקומען זייער שוואַרץ־מיאוסע אַרבעט. היינט איז פֿרומקייט געהויבן, דעריבער קוקט מען זיך גאָר נישט אום, וואָס סע טוט זיך אונטער אַ פֿרומער מאַסקע.

— וואָס צו איז איבעריק, צו פֿיל נאַציאָנאַלע ליבע קאָן שאַטן פּונקט אַזוי, ווי עס שאַדט, ווען אַ יחיד האָט אין זינען נאָר זיין אייגענע טובֿה. דאָס איז אַן אומגליק אי פֿאַרן פּרט, אי פֿאַרן כּלל. אָט דעריבער האָב איך טאַקע געוואָלט זיך דורכרעדן מיט אייך, ר׳ מענדעלע; מיר וועלן זיין זייער צופֿרידן, ווען איר וועט צושטיין צו דעם ביסעלע שרידים־יחידים, וואָס מיינען טאַקע מיטן גאַנצן האַרצן די טובֿה פֿון אונדזער פֿאָלק ישׂראל און ווילן העלפֿן אויפֿבויען די חורבֿות פֿון זיין נאַציאָנאַלן לעבן. אין אַ שלעכטער צייט איז יעדער מענטש טייער. ווער עס קאָן און וויל — זאָל זיך נעמען צו דער אַרבעט. באַטראַכט זיך, ר׳ מענדעלע! קערט זיך אום צו אייערע ספֿרים — און לאָז אייך גאָט העלפֿן הצלחה.

איך האָב נישט געהאַט וואָס צו ענטפֿערן דעם קאַרלינער. איך האָב

געשוויגן, געקרעכצט און געטראַכט ביי זיך: „אמת, ס׳איז טאַקע געווען אַ נאַרישקייט, וואָס איך האָב זיך אויפגעריסן אינמיטן דערינען און אַוועקגעוואָרפן די ספרים מיט דעםביידל. ס׳איז אַריין אין מיר עפּעס אַ שד, רחמנא לצלן, און האָט מיך געיאָגט אויף דער עלטער און האָט מיר פאַרדולט דעם מוח מיט פּוסטע חלומות. אָבער וואָס טוט מען איצט? איך בין אַ גרויסער עני ואביון און האָב נישט קיין קאָפּיקע ביי דער נשמה.“

דער קאַרלינער האָט פאַרשטאַנען וואָס מיך קוועטשט, און ער האָט מיך געטרייסט מיט גוטע ווערטער: נישקשה, נישט געזאָרגט, ס׳וועט זיין רעכט. אַ מענטש ווערט נישט פאַרפאַלן.

ח.

אַז איך בין געקומען אויף דער סטאַנציע, האָב איך דערזען — ר׳ לייב דער מלמד איז ווידער נישטאָ אין דער היים. תחילת איז דאָס מיר נישט געווען קשה, וואָרים ער פלעגט זיך דאָרט אַרומשלעפּן אין שטאָט גאַנצע טעג און כסדר זיך אומקערן אַהיים ערשט שפּעט ביינאַכט. איך גיב אָבער אַ קוק — עהע! — פון ר׳ לייבס זאַכן איז אויך גאָר קיין אבר נישט געבליבן: נישטאָ נישט די וואָכעדיקע קאַפּאָטע אויף דער וואַנט, נישט דער טלית און תפילין, נישט דאָס רענצל. וואָס זאָל דאָס, טראַכט איך מיר, באַדייטן? וואו איז דאָס פאַרשוואונדן מיין ליבהאַרציקער שותף? אין דער אייגענער מינוט קומט אַריין דער משרת און דערציילט מיר, אַז מיין יודליך — אַזוי האָט ער גערופן ר׳ לייב דעם מלמד — איז געקומען היינט אויפדערנאַכט אין גרויס איילעניש, באַצאָלט דעם בעל־אכסניה פאַר סטאַנציע און זיך אָפּגעטראָגן מיטן ביסל זאַכן. למאי זאָל איך לייקענען? פון דער דאָזיקער מעשה האָט זיך ביי מיר אַביסל צעשפּילט די פאַנטאַזיע. איך האָב מיר אָנגעהויבן קלערן אַלערליי סברות. מסתמא איז דאָ שולדיק די פּריצה, וואָס איך האָב זי געזען גיין מיט אים. נישט אַנדערש — זי איז דאָ אינדערמיט. אַנישט, וואו דען האָט געקאָנט אַהינקומען אַזאַ ייד ווי ר׳ לייב? אַזוי האָב איך מיר געטראַכט, און פון צופיל טראַכטן האָב איך נישט געקאָנט שלאָפן ביינאַכט, און אַז איך האָב שוין יאָ צוגעמאַכט אַן אויג, זענען מיר געקראָכן אין קאָפּ אַריין אַלערליי בייזע חלומות.

אינדערפרי עפנט זיך די טיר און ס׳רוקט זיך אַריין ר׳ לייב. ער קושט די מזוזה און זאָגט אויף אַ קול: גוט־מאָרגן! איך שוויג און באַטראַכט אים פון קאָפּ ביז די פיס מיט אַ פינצטערן קוק.

— איך האָב צו אייך אַ בקשה, ר׳ מענדעלע, — הויבט ער אָן שטאַמלען, בשעת מעשה גלעטנדיק די פּיאות און ווישנדיק די נאָז מיט אַ הוסטעלע

און אַ קנייטש מיט די פּלייצעס, ווי אײַנער, וואָס וויל עפּעס זאָגן, נאָר ער קאָן עס נישט אַרויסברענגען פֿאַרן מויל. — האָט נישט קיין פֿאַראיבל, ר׳ מענדעלע . . .

— וואָס עפּעס איך? — האַק איך אים איבער די רייד. — פֿאַראיבל דאַרף האָבן אײַער ווייב, זאָל לעבן, נישט איך...

— אדרבא, מײַן אַלטער וועט עס דווקא הנאה טאָן, אַז זי וועט דערהערן די גוטע בשורה, — ענטפֿערט ר׳ לייב עפּעס אויף אַ מין לשון־קודש.

— מײַן אַלטע וועט טאַנצן פֿאַר שמחה, וואָס איר מאַן האָט דאָ, מיט גאָטס הילף, נושא־חן געווען און זיך דערשלאָגן צו אַזאַ מעמד.

— איך בעט אײַך, ר׳ לייב, — זאָג איך מיט אַ ביטער שמייכל, — האָט רחמנות איף מיר און אויף אײַך און רעדט ווי אַ מענטש. וואָס איז דאָס פֿאַר אַ דיבוק אין אײַך אַרײַן די לעצטע צײַט, וואָס רק איר בעבעט עפּעס גאָר טערקיש, באַהיט זאָל מען ווערן... רעדט ייִדיש, ר׳ לייב, ווי אַלע ייִדן, און וואַרפֿט אַוועק אײַער משוגעת.

— חלילה וחס! — כאַפּט זיך ר׳ לייב אויף, ווי אַן אָפּגעבריטער. — זולילה וחס! הערט פֿריער אויס, ר׳ מענדעלע, וועט איר זען, אַז איר האָט אַ טעות. וואָס זאָל איך אײַך מאַריך זײַן? ס׳איז חידושים ונפלאות, ר׳ מענדעלע, ממש מויל און אויערן אויפֿצושטעלן! די אָדעסער ייִדן זענען, פֿאַרשטייט איר מיך, געוואָרן בעל־תשובהניקעס, פֿרומע כשרע נשמות, מען קומט זיך צונויף און מען רעדט לשון־קודש!... וואָס קוקט איר מיך אַזוי אָן? — שלאָגט ער זיך אַליין איבער, דערזעענדיק, אַז איך בין שטאַרק פֿאַרוואונדערט. — איך דערצייל אײַך נישט קיין גוזמות, חלילה, כ׳האָב אַליין געזען מיט מײַנע אויגן און געהערט מיט מײַנע אויערן, איך זאָל אַזוי זען אַלדאָס גוטס. וואָס טויג אײַך מער? איך בין אַליין געווען אין אַזאַ חברה. אַן אַקט, כ׳לעבן. בחורים און בתולות, פּראָסטע ייִדן און פֿאַרפּוצטע דײַטשן מיט קאַפּעלושן און לאַנגע הויזן קומען זיך צונויף און מען מוטשעט זיך נעבעך, מען וויל נאָר רעדן לשון־קודש. איך בין מיר תחילת געשטאַנען אַ צעטומלטער פֿון דערווײַטנס און געשוויגן. אָבער באַלד האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן: וואָס האָב איך זיך צו שעמען? אדרבא, לאָמיך נאָר עפֿענען אַ מויל, ווי אין מחזור שטייט: בפצותי שיח להשחיל, וועלן זיי דערזען, אַז מײַן נשמה איז נישט פֿון קלאָטשע, און וואָס איך פֿאַרמאָג אין פּיאַטע, פֿאַרמאָגן זיי נאָך נישט אין קאָפּ. בקיצור, איך האָב זיך טאַקע נישט געקאָנט אײַנהאַלטן — ושריות שותא, און האָב געגעבן אַ זאָג מיטן פּיוט, מיט יוצרות. נו, זענען זיי געבליבן שטיין פֿאַרגאַפֿט. איך בין דאָך עפּעס אַ מלמד אויף דער וועלט און געדענקט די אַלע

גוטע שטיקלעך אויף אויסנווייניק. נו, פאַרשטייט איר דאָך, אַז איך האָב געשיט ווי פון אַרבל, ושפתי, און די לעפצן מיינע, האָבן געטריפט נופת, הויכע מליצות. איך זאָג אייך, דער עולם האָט גאָר אָנגעקוועלט. די זאָגערס זייערע זענען געווען געפּלעפּט. די דייטשן האָבן זיך מיט מיר גאָר געפרייט, ווי מיט אַן אבן־טוב, מ׳האָט מיך ממש אַרומגעטראָגן אויף די הענט. פון דערווייטנס האָב איך געהערט רעדנדיק: אָט אַזוינע יידן דאַרפן מיר היינט האָבן, דאָס איז דער רעכטער מענטש אין דער רעכטער צייט. נו, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, ר׳ מענדעלע, פון דעמאָלט אָן האָט מיר אָנגעהויבן דאָס מזל שיינען. איך לעב בטח, זיכערלעכן. הערט איר? אַזוינע יידן, ווי אין אָדעס, וועט איר נישט געפינען אַפילו אין גלופּסק. אין קאַבצאַנסק אַפילו אויך נישט! איר מעגט זיי דאָרט זוכן מיט ליכט. אָנקוקנדיק איינעם, דאַכט זיך — אַ גאַנצער דייטש. צענעמט אים אָבער די פּאָלעס — וועט איר זען אַ טלית־קטן, — אַ יידלאַק מיט אַלע פּירושים. איר פאַרשטייט, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?

— מילא, נו, בין איך אייך מוחל, זאָל שוין זיין גע־לשון־קודשט, — מאַך איך מיט אַ שמייכעלע. — איך בין אָבער אַ בעלן צו וויסן, וואָס באַטייט דאָס מיידל?... עפּעס גייען צו אייך מיידלעך און מען שרייבט צו אייך בריוועלעך, ר׳ לייב — האַ, וואָס הייסט דאָ?

— דאָס מיידל? — ענטפערט ר׳ לייב בתמימות און דאָס פּנים שיינט ביי אים פאַר שמחה. — דעם פּשט פונעם מיידל ווילט איר וויסן? ס׳איז אַ לשון־קודש־מיידל, אַ כשרע יידישע טאָכטער, כ׳לעבן. זי האָט עס אויף זיך גענומען מיר צונויפשטעלן אַ חדר, איך זאָל האָבן אַ שטיקל מעמד. אַ מדובר האָב איך געהאַט מיט איר, אַז באַם זי וועט געפינען עפּעס רעכטס, וועט זי מיר תיכף געבן אַ ידיעה אויף דער אכסניה. וכך היה, זי האָט זיך טאַקע בכבודה ובעצמה מטריח געווען אַהער, מיר אָנזאָגן די גוטע בשורה. איצט האָב איך אַ קנעלונג ביי אַ היגן באַלעבאָס, איך לערן מיט זיינע דריי קינדער און עס מיר טאַקע דאָרט קעסט. אַציגד בין איך נאָר געקומען בעטן אייך, ר׳ מענדעלע, איר זאָלט מיר מוחל זיין...

— אַוודאי איז דאָס נישט שיין פון אייך, — פאַל איך אים אַריין אין די רייד. — סטייטש, ווי באַהאַלט מען דאָס פון אַ שותף אַזאַ גליק! פיין, כ׳לעבן, האַ?

— גאָט איז יודע דעם אמת, ר׳ מענדעלע, אַז איך האָב אייך אַלצדינג געוואָלט דערציילן פון אָנהויב אָן, נאָר וואָס דען? ס׳איז פּשוט קיין צייט נישט געווען. יעדערער פון אונדז האָט זיך געהאַט זיינע געשעפטן, געווען פאַר׳טרוד׳ט טאָג ווי נאַכט. אַחוץ דעם האָב איך דערקענט אָן אייער נאָז,

אַז עפּעס שמעקט אייך נישט מיינע דרכים. מילא, קאָנט איר צו מיר אין דעם פּרט קיין טענות נישט האָבן. וואָס־זשע דען וויל איך איצט? איר זאָלט מיר מוחל זיין דעם תקיעת־כּף און צערייסן דעם שותפות־כּתב, וואָס מיר האָבן געמאַכט. אדרבא, באַטראַכט זיך נאָר אַליין, — האָט ער מיר גענומען איינרעדן, — במה דברים אמורים, ווען איך האָב אַן אייגענע דירה מיט אַן אייגענער באַלעבאַטישקייט, איז מהיכי־תיתי, וואוינט איר ביי מיר אין דירה און עסט מיט מיר ביי איין טיש. איצט אָבער, אַז איך אַליין זיץ אויף קעסט ביי יענעם, מיט וואָס פאַר אַ יושר קאָן איך נאָך צונעמען צו מיר מיין שותף אויך? ווי זאָגט זי דאָרט, די גמרא: אין אורח מכניס אורח.

— יאָ, אָבער פאַר וואָס־זשע האָט איר גאָר לכתחילה אָנגענומען אַזאַ שטעלע, וואָס קאָן מבטל זיין אונדזער שותפות? פּע, ר׳ לייב, איר האָט עובר געווען אויף דעם תקיעת־כּף, נישקשה, איר וועט מוחל זיין צאָלן קנס...

געזאָגט האָב איך דאָס נאָר אויף קאַטאָוועס: איך האָב געוואָלט זען, וואָס וועט מיר ענטפערן אַזאַ ייד, ווי ר׳ לייב. אין האַרצן האָב איך אים שוין לאַנג מוחל געווען. אדרבא, ס׳האָט מיר דווקא הנאה געטאָן, וואָס איך ווער פּטור אַזאַ שותף.

— אָ, דערפאַר איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן, דאָס האָב איך באַוואָרנט באַלד טאָקע ביי אונדזער אָפּמאַך, — ענטפערט ר׳ לייב, גלעטנדיק די באָרד און לאַכנדיק מיט אַ כיטרע געלעכטערל. — באַלד טאָקע ביים שליסן אונדזער שותפות, האָב איך מוסר מודעה געווען פאַר כשרע עדות, אַז דאָס טו איך פאַר נויט. בין איך על־פּי דין פּטור...

— וואָס מיר מוסר־מודעה, ווען מיר מוסר־מודעה! גאָט איז מיט אייך! ס׳איז דאָך, האָט קיין פּאַראַיבל נישט, מעשה רמאי! נויט — זאָגט ער! ווער האָט אייך גענויט? ווי עפּנט זיך דאָס אַ יידן אַ מויל צו זאָגן אַזוינס? — זאָג איך, באמת טאָקע ווערנדיק אין כעס, אַז אַ מלמד אַן ערלעכער ייד זאָל זאָגן אַזאַ ליגן. — וואָס הייסט עס, ר׳ לייב? איך האָב אייך גענויט?

— נישט איר, ר׳ מענדעלע, נישט איר, חס וחלילה, — ענטפערט ר׳ לייב מיט אַ שווערן זיפץ. — די נויט, די נויט האָט מיך געיאָגט, דער דלות האָט מיך געטריבן צו עסקים, וואָס נישט פאַר מיר, נישט פאַר מיינע יאָרן. אוי, די צרות, ר׳ מענדעלע, האָבן מיך נישט געלאָזט איבערקלייבן, מיך געצוואונגען נעמען, וואָס עס קומט נאָר צו דער האַנט. פּרנסה, ר׳ מענדעלע!...

די דאָזיקע עטלעכע ווערטער, וואָס ר׳ לייב האָט אַרויסגערעדט אַן

שום זייטיקע כוונות, זענען געווען אַ קלאָרער תּירוץ אויף דעם לויפעניש און דער בהלה פון די קאַבצאַנסקער יידן. נישטאָ אויף וועמען פאַראיבל צו האָבן, נישטאָ וועמען צו זידלען. פּרנסה!... עס פאַרקלעמט מיר פאַר גרויס רחמנות דאָס האַרץ און איך זאָג מיט אַ ביטער געמיט:

— אוי, זענט איר גערעכט, ר׳ לייב! מיר זענען אַלע גאָר נישט אַזוינע נאַראָנים, חלילה. מיר פאַרשטייען אויך, ווי ס׳באַדאַרף זיין, ווער צו וואָס עס פּאַסט, נאָר די צרות, די צרות נעמען ביי אונדז אָפּ דעם שכל. איך בין אייך מוחל, ר׳ לייב, מוחל פון גאַנצן האַרצן. זאָל אייך גאָט העלפן, איר זאָלט האָבן פּרנסה אָן קאָפּ־דרייעניש, אָן יאָגעניש, כאָטש אויף דער עלטער זיך אויסרוען און עסן דאָס זינדיק שטיקל ברויט אָן צער, מיט אַ רואיק געמיט. זייט אייך איר דאָ געזונט — און איך וועל פאָרן אַהיים צוריק אין אונדזערע מקומות אַריין.

— איך מוז אייך זאָגן, ר׳ מענדעלע, אַז איר טוט, מחילה, אַ נאַרישקייט, וואָס איר ווילט פאָרן אַהיים. זייט וויסן, אַז נעכטן איז אַהער אָנגעקומען אַ נייע קאָמפּאַניע קאַבצאַנסקער יידן — קיין עין־הרע נישט, אַ היפּשע מחנה. פון אַנדערע שטעט און שטעטלעך פון גלופּסקער געגנט קומען אויך אָן טאָג־טעגלעך גאַנצע מחנות און זיי דערציילן, אַז מען קלויבט זיך ערשט אין וועג אַריין, מען וועט פאָרן איש על מחנהו — יעדער כולל באַזונדער! קאַבצאַנסקער כולל, טונעיאַדעווקער כולל, גלופּסקער . . . ווער ווייסט, ס׳קאָן נאָך מיט דער צייט אויס ווערן דער גאַנצער תּחום.

— נישקשה, ר׳ לייב, האָט נישט קיין מורא. דער יידישער תּחום איז ווי אַ קוואַל, וואָס ווערט נישט אויסגעשעפּט קיינמאָל. קאָמפּאַניעס גייען, קאָמפּאַניעס קומען, און קאַבצאַנסק און גלופּסק וועלן בלייבן אייביק.

ט.

מיט מי און מאַטערניש האָב איך זיך אומגעקערט קיין גלופּסק. אַריינפאָרנדיק אין שטאָט אַריין, האָב איך מיך געפילט אַזוי, ווי עס פילט זיך אַ פראָש, ווען זי קערט זיך אום, נאָך אַ לאַנגן שפּאַצירגאַנג איבער דער יבשה, צוריק אין איר בלאָטע אַריין און טוקט זיך אונטער ביז איבער די אויערן. איך האָב געזען בחוש, אַז איך און גלופּסק זענען אַ זיווג מן השמים! טאַקע נאָר צווישן די מייניקע, אין גלופּסק און אין אַנדערע אַזוינע יידישע מקומות, בין איך אַ מענטש מיט מענטשן גלייך.

גייענדיק ערב־שבת פונעם מרחץ, די ערשטע וואָך ווי איך בין אָנגעקומען אַהיים, זע איך, עס שלעפּט זיך באַרג־אַרויף אַ פערדל מיט אַ גרויסן פאַס וואַסער. דאָס פערדל איז נעבעך מיד, סע האַלט זיך קוים

אויף די פֿיס. דער רוקן אויסגעבויגן, אַזוי אַז סע סטאַרטשעט אַרויס יעדער ביין, די זייטן הויבן זיך און פֿאַלן, ווי אַ בלאָז־זאַק, די צונג אַרויסגעשטעקט, דער אָטעם מיט אַ סווישטש. דאָס פֿערדל ציט נעבעך, וויפֿיל עס האָט כח, דער וואַסער־פֿירער גייט ביי דער זייט, שמייסט מיט דער בייטש און שעלט מיט טויטע קללות. כ'טו אַ קוק אויף דעם בידנע באַשעפֿעניש און דערזע — אוי! — ס'איז דאָך מיין פֿערדל, מיין געטרייע קליאַטשע, וואָס האָט מיר געדינט אַזוי פֿיל יאָרן! אַז אָך און וויי, וואָס פֿון איר איז איצט געוואָרן. דער הינטער־טייל אָפּגעפֿאַלן, דער עק אויסגעפּליקט, אויסגעצופּט, די הויט דאַר ווי אַ שפּענדל, אינגאַנצן פֿון קאָפּ ביז די פֿיס איין וואונד, איין גרויסע מכה; פֿון דעם רעכטן אויג רינט. דאָס פֿערדל האָט זיך אָפּגעשטעלט, אַ קוק געטאָן אויף מיר, אַרויסלאָזנדיק אַ טיפֿן זיפֿץ. אוי, איז דאָס געווען אַ קוק! ער האָט גערעדט מער, ווי מ'וואָלט געקאָנט דערציילן מיט ווערטער; ער האָט געוויינט, געקלאָגט זיך אויף זיין ביטער מזל, געיאָמערט: געוואַלד! פֿאַר וואָס קומט דאָס מיר! געוואַלד, ווי קאָן מען האָבן אַ האַרץ, נעמען אַ לעבעדיק גאָטס באַשעפֿעניש און פּייניקן עס מיט אַרבעט איבער די כוחות. אין דעם זיפֿץ האָב איך געהערט ווי אַ פֿאַרטרויערט קול, אָנגעזאַפּט מיט טרערן: „שלום־עליכם, ר' מענדעלע! דאָס בין איך, דיין פֿערדל, וואָס האָט דיר געדינט אַזוי פֿיל יאָרן, געשלעפּט מיט חשק יידישע ספרים! פֿאַרוואָס־זשע קומט עס מיר מיך צו דערווייטערן אויף דער עלטער? אָט דאָס איז דער לוין פֿאַר געטרייע אַרבעט!"

דער וואַסער־פֿירער לאָזט נישט אָפּ די בידנע קליאַטשע, שמייסט זי מיט דער בייטש, שעלטנדיק: וויאָ, פּגירה! ריר זיך, נבלה!

איך האָב נישט געקאָנט צוזען די יסורים פֿון מיין פֿערדל, און געטראַכט: וואַרט, ס'וועט נאָך קומען אַ ישועה אויף דיר אויך.

דעם זעלביקן שבת־צו־נאַכט האָב איך אויסגעלייזט דאָס פֿערדל פֿון דעם וואַסער־פֿירערס הענט. איך האָב אַרויפֿגעלייגט אויף אים דעם עול־תורה און, נישקשה, נישט צו פֿאַרזינדיקן, עס שלעפּט מיין ביידל און פֿאַרשפּרייט השכלה צווישן יידן עד היום.

בשעת דער מהומה

(וואַריאַנט פון דער דערציילונג „אין אַ שטורעם־צייט״)

1.

אַז אונדזערע אַ קאָמפּאַניע קאַבצאַנסקער זענען בשעת דער בייזער מהומה, נישט היינט געדאַכט, ראַפּטאָם, נישט טויט נישט לעבעדיק, אָנגעקומען קיין אָדעס, צו פאָרן מיט דעם ים קיין ארץ־ישראל, וואו עס האָט געהייסן מען באַזעצט יידן אין קאָלאָניעס — איז פון אָדעסער לייט קיינער נישט אַרויס אונדז אַנטקעגן, מקבל פּנים זיין און פאַרבעטן אונדז צו זיך אויף סטאַנציע, ווי מיר האָבן געמיינט פריער, ביים אַוועקלאָזן זיך פון דער היים.

מיר אַליין מיט אונדזער כבוד האָבן זיך געמוזט מטריח זיין נעמען אונדזערע פּעקלעך אויף די פּלייצעס און זיך לאָזן אין שטאָט אַריין. דאָרט, אין שטאָט, איז זיך אונדזער עולם צעגאַנגען, דער אַהין, יענער אַהער, זוכן פאַר זיך ערגעץ, ווי ס׳איז אויף איבערצוהאַלטן זיך, עפּעס אַן אָרט. נאָר איך אָבער מיט לייב דעם מלמד האָבן מיר זיך נישט געשיידט, זיך געהאַלטן אינאיינעם לויט דעם תקיעת־כף מיט דעם כתב־שותפות, וואָס איז אָפּגעמאַכט געוואָרן צווישן אונדז.

נאָך אַ שטיקל צייט אַרומדרייענדיק זיך, האָבן מיר, מיט דעם אויבערשטנס הילף, געפונען אַ שטיקל אכסניה, פּונקט צוגעפּאַסט פאַר אונדז, פאַר אונדזער בייטל — אַ קליין טונקל חדרל, אויפן אויבערשטן גאָרן העט אונטערן דאַך.

אָט דער דאָזיקער ר׳ לייב מלמד, איינער פון די קאַבצאַנסקער שיינע יידן, איז געווען כל ימיו אַ גרויסער קבצן, נעבעך, און דערצו באַפּאַלן מיט אַ היפּש ביסל קינדער. אַ חוץ מלמדות האָט ער געהאַט נאָך פאַרשיידענע פּרנסות: געווען אַ שטיקל שדכן, אַ בעל־תוקע, אַ פאַבריקאַנט, אַ רייבער הייסט עס, פון שמעק־טאַבאַקע, וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכן, און פון די אַלע מלאכות האָט ער געהאַט ווייניק ברכות. פונדעסטוועגן איז ער געווען צופרידן, אַ שמח בחלקו, האָט שטענדיק געלויבט און געדאַנקט זיין ליבן נאָמען, וואָס מען לעבט. זענען אָבער געקומען שווערע ביטערע צייטן —

און אויס אינגאַנצן אונדזער ר׳ לייבס פרנסות! ער איז געבליבן ווי אויפן וואַסער. גאָטס צאָרן איז אויסגעגאָסן געוואָרן אויף קאַבצאַנסק און אויף דעם גאַנצן קאַנט אַרום און אַרום, ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן פאָגראָמען, צרות מיט שלעק.

יידישע פרנסות לאָזן זיך אויס. יידן דאַרבן, פאַלן אויף די פנימער. און אין נויט, אין אָרעמקייט איז מען דאָך, ווי דער שטייגער אי, גרייט איינער ביים אַנדערן פון מויל דעם לעצטן ביסן אויסצורייסן, צו דערטרינקען יענעם אין אַ לעפל וואַסער. מען קריגט זיך, מען רייסט זיך, מען בייסט זיך ווי די הינט איבער אַ טרוקענעם אָפגעלעקטן ביין.

אַזאַ פרנסה ווי מלמדות אַפילו, משטיינס געזאָגט, איז אויך יענעם גרויס אין די אויגן. עס הערשט שנאה, קנאה, מסירות, און איינער דעם אַנדערן פאַרגינט נישט דאָס לעבן.

ר׳ לייב, לא די וואָס ער האָט געמוזט אָפלאָזן דעם חדר, מחמת אַ מסירה, אַז ער קנעלט אָן אַ בלעטל, איז נאָך פון אים געקומען שטראָף אויך.

אַ וואָלף, אַז ער איז הונגעריק, וואָיעט ער, הײלט ער און קלאָגט ביינאַכט אין וואַלד, און אַז אַ ייד, אַ ר׳ לייב מלמד הונגערט, דאַרבט, טראָגט ער אין זיך זיינע ווייטיקן. שאַ, שטיל, נאָר אין תהילים גיסט ער אויס זיין ביטער האַרץ און מיט אַ פרק משניות, אַ שטיקל מדרש דערקוויקט ער די נשמה זיינע!

אמת, פון ר׳ לייבס זייט איז אַפילו נישט געווען קיין מניעה אָנצונעמען עפעס אַ שטעלע אין מסחר, ווי אַ שטייגער אין אַ בשמים־קלייטל, אין אַ קלייט פון צעלניק, אין אַ קאָנטאָר, אין אַ פאַבריק, אָדער אין אַן אַנדער געשעפט — וואָס איז די נפקא־מינה? אַ ייד טויג צו אַלצדינג, אַבי נאָר מזל. אַז גאָט וויל, שיסט אַ בעזעם. דאָס אומגליק אָבער איז געווען, וואָס אַנדערע האָבן עס נישט געוואָלט.

ר׳ לייב, זאָל אים צו קיין גנאי נישט זיין, איז דאָך נעבעך געווען אַ שלימזל. צו יענע אַלע זאַכן נישט געטויגט. דעריבער, אַז עס האָט זיך געלאָזט הערן אַן אויסרוף: אין די קאָלאָניעס אַריין ,יידישע קינדער! האָט ר׳ לייב געזאָגט: אָך! און זיך אָנגעכאַפט מיט הענט און פיס.

מיר אַליין איז אין יענער צייט אויך געגאַנגען מיט דער פוטער אַראָפ. ערשטנס, איז דער מסחר מיט ספרים זייער שטאַרק געפאַלן, און אַ חוץ דעם איז מיר דער גאַנצער עסק טאַקע געוואָרן נמאס ומאוס. אונדזער עולם, דער גוטער יאָר ווייס אים, איז געוואָרן מיט אַמאָל עפעס אַזוי קאַפריזנע, ווי אַ חולה, וואָס עס נודיעט אים אויפן האַרצן, עפעס ווילט זיך אים אַ דערקוויקעניש, עפעס אַזוינס, וואָס עס דאַכט זיך אים נאָר,

וואָס ס'איז גאָר נישטאָ, און וואָס מען זאָל אים נישט געבן איז פע! גיסטו אים לשון־קודשדיקע פאַטראָוועס, שרייט ער בוררר!... ס'איז טרוקן, האַרט ווי ביין, נישט צו נעמען עס אין מויל אַריין. נאַ־זשע דיר, האַרץ מיינס, אַ פריש־צאַפלדיקע זשאַרגאָנישע פרעזשעניצע! וואַרפט ער זיך ווידער: פע, עס שלאָגט צום האַרצן! געוואַלד, גיט עפעס אַזוינס, אַזוינס, ס'זאָל קוויקן, ס'זאָל מחיה זיין די נשמה! און וואָס קאָן מען טאָן, וואָס קאָן מען מאַכן? אַז דאָס ביסל פראָוויזיע, וואָס האָט זיך ביי דיר געפונען האָסטו דאָך שוין לאַנג אים געגעבאָטן. אָ, רבונו של עולם! נישטאָ קיין ערגערע אָפקומעניש אין דער וועלט ווי אויסצושטיין די קאַפריזן און דאָס וואָרטשען פון אַן אָפגעפיינטן קבצן מיט אַ שיינע־מורנו, מיט גרויסע פרעטענזיעס און פאַרלאַנגען, וואָס די פאַנטאַזיע שפילט ביי אים העט־העט צו אַלדי שוואַרצע יאָר! לא די, וואָס איך האָב אַוועקגעלייגט מיין כח און מיין מוח, מיין צייט און מיינע עטלעכע גראָשן, לא די וואָס דער מסחר מיט יידישע ספרים האָט ביי מיר אַרויסגעצויגן דאָס בלוט פון האַרצן, דעם מאַרך פון די ביינער און איך האָב קיין מזל־ברכה נישט געזען, קומט מיר נאָך צו זען נישט־צופרידענע, פאַרקרימטע צורות פון אחינו בני ישראל און אויף דער עלטער אויסהערן פון קראַנקע נפשות אַלערליי זלזולים, שטעכווערטלעך, וואָס דערלאַנגען אין דער זיבעטער ריפ.

ביטער און קאַלעמוטנע איז מיר דעמאָלט, לא עליכם, געווען אויף דער נשמה, און מחמת גרויס עגמת־נפש איז מיר דערעסן געוואָרן דער גאַנצער משא־מתן: צו וואָס? וואָס טויג מיר דאָס פאַרשוואַרצט ווערן, דאָס ליידן גלות, אַרומפאָרנדיק פון שטאָט צו שטאָט? אונדזערע שטעטלעך מיט די מיני יידן זייערע זענען מיר געוואָרן פריקרע, און דער וועג, וואָס איך פלעג דאָרט אַרומפאָרן אַזוי פיל יאָרן, האָט ביי מיר אויך אָנגעוואוירן דעם גאַנצן חן. עפעס גאָר נישט דאָס, וואָס געווען. אַלצדינג האָט באַקומען עפעס אַן אַנדער פנים: גאָר נישט דער וואַלד, גאָר נישט די פעלדער, וואָס אַמאָל, עפעס אַקוראַט ווי אַלצדינג האָט אויף מיר אָנגעהויבן קוקן קרום, אַלצדינג שעפטשעט: ווייטער אַביסל, יידעלע! נישט פאַר דיר, יידעלע, רוישן דאָ די ביימער, שפראָצן די גראָזן, נישט פאַר דיר איז דאָס פעלד באַדעקט מיט תבואה און די ערד גיט אַרויס אירע פרוכטן, נישט פאַר דיר וואָרקעט דאָס טייבעלע, זינגען די פייגעלעך, נישט פאַר דיר לאָזן די רויזעלעך אַרויס פון זיך שמעקנדיקע, געשמאַקע ריחות פון בשמים! אַפילו די זון, אוי ווי, זי האָט אויך אויפגעהערט וואַרעמען, ווי אין די פריערדיקע יאָרן... דעריבער, אַז ס'איז אַרויס אַ קלאַנג — קאָלאָניעס! און קאַבצאַנסקער יונגעלייט האָבן זיך גענומען דרשענען הויך מיט אימפעט,

בראָקנדיק פּסוקים פֿון תנ״ך און שיטנדיקע טרייסט־ווערטער פֿון די נביאים, האָט דאָס מיך שטאַרק אַ נעם געטאָן און ס'איז ביי מיר געבליבן פֿאָרן! די פֿאַנטאַזיע האָט מיך גלייך אַוועקגעטראָגן אַהין, אַהין אין דעם לאַנד, וואו עס רינט מילך און האָניק און ציגן עסן דאָרט באָקסערן, — וואָרים אַזוי איז שוין די טבע פֿון אַ מענטשן, אַז בשעת אַ צרה הויבט ער אָן וואַרטן אויף ניסים ונפלאות.

אַ קוק געבנדיק אויף מיין בידנע פֿערדל: הויט און ביין, קוים וואָס די נשמה האַלט זיך אין אים, קוים וואָס עס רירט מיט אַן אבר, האָב איך מיר אַ טראַכט געטאָן: וואָס האָב איך אָט צו דעם גאָטס באַשעפֿעניש? וואָס האָב איך מיך אויף אים אָנגעזעצט, צו פּייניקן אים נעבעך מיט תעניתים און מיט דער שווערער משא פֿון יידישע ספרים? אַ צער בעל־החיים, כ'לעבן! האָב איך געזאָגט, גלעטנדיק דאָס שלימזל מיינס פֿון הינטן לעבן אויסגעפּליקטן וויידל — אַ רחמנות אויף דיינע אַלטע יאָרן, ביסט שוין גענוג אָפּגעקומען דיינס, נעבעך. נו, שוין צייט פּטור צו ווערן, יברכך! לאָז דיר גאָט צושיקן אַ בעסערע פּרנסה, ווי יידישע ספרים!...

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָב איך פֿאַרקויפֿט מיין פֿערדל צו אַ וואַסערפֿירער. מסתמא איז אים שוין אַזוי באַשערט געווען צו שלעפּן וואַסער, וואָרים, כידוע, איז אין די יידישע ספרים אויך פֿאַראַן אַ שיין ביסל וואַסער.

ווי איך שטעל מיר איצט פֿאָר דאָס דעמאָלטיקע לויפֿעניש, מאָלט זיך מיר אַזאַ בילד: אַ מהומה, אַן איבערקערעניש אין קאַבצאַנסק! יידן שטופּן זיך צונויף ווי שאָף טשערעדעסווייז, יאָגן, לויפֿן מיט אַ געשריי, אַ געפֿילדער, ממש טויב צו ווערן. עטלעכע צאַפּעס, וואָס ס'האָט זיך זיי עפּעס געחלומט, לויפֿן הענדום־פּענדום פֿאָראויס, אָנמאַכנדיק אַ שטויב, גאַנצע וואָלקנס, אַז זיי זעען אַליין נישט רעכט דעם וועג. אַלע יאָגן, איילן, מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, אָנטרעטנדיק איינער דעם אַנדערן אויף די פּיס, גלייך ווי די רוחות וואָלטן זיי געטראָגן, און איך, אַלטער נאַר, בין אויך בתוכם. די שעפּעלעך מעקען, ברומען — זיי זענען דאָך נעבעך הונגעריק. זיי לויפֿן, יאָגן, וואוהין דער ווינט טראָגט — זיי רעכענען צו געפֿינען עפּעס פּאַשע, אַ לעק שטרוי, אַביסל גראָז צו אָנשטאָפּן די קישקע. ווען איך שטעל מיר איצט פֿאָר יענע בהלה, באַוויזט זיך נישט־ווילנדיק אויף מיינע ליפּן אַ שמייכל, נאָר אינעווייניק וויינט אין מיר די נשמה, איך לאַך מיט ביטערע טרערן. עס פּוקעט זיך מיר, עס רייסט מיר דאָס האַרץ!

אין דער טשערעדע איז דער גרעסטער טייל געווען אַלטע באַראַנעס, מאָגערע, אויסגעדייוועטע, וואָס טויגן נישט אַפילו צו דער שחיטה. די ציגעלעך, די יונגעלייטלעך, הייסט עס, מיט די געשליפֿענע צינגלעך, זענען

געבליבן אין דער היים, נישט גערירט זיך פון אָרט. וואָס איז? זיי האָבן געדאַרפט זאָרגן דאָ פאַרן כּלל, האַלטן דרשות און וועקן דעם עולם, אונטערטרייבנדיק אים אין איין קול: גייט, גייט! ווערליק מען האָט דערציילט, איז דאָרט, אין אָדעס, פאַראַן מיליע־מיליאָסן גאָלדענע רענדלעך, וואָס מען האָט אָנגעקליבן פון קערות, פון צדקה־פושקעס, פון אתרוגים נאָך און נאָך. געלט איז דאָ כּחול הים. קומט, אַ שטייגער, אַ קאַבצאַנסקער ייד, נעמט מען און מען שיקט אים באַלד אָפּ בכּבוד מיט נאָך אַזוינע יידן אַהינצו, אויפן אָרט, מיטן ים אָדער מיט דער יבשה, מען ניאַנטשעט זיך מיט זיי, ווי די פּריצים, מען פירט זיי, ביז מען ברענגט זיי בשלום און באַזעצט זיי אין אַ פּאַרטיקער נחלה.

אָט אַזעלכע קלאַנגען האָבן עס אָנגעמאַכט אין קאַבצאַנסק די גאַנצע בהלה. גיכער! גיכער! — האָט צוגעטריבן איינער דעם צווייטן — טאָמער וועלן זיך אַנדערע פעדערן און אויסכאַפּן די מציאה. אָט אין דער בהלה־צייט איז צוגעשפּרונגען צו מיר ר׳ לייב דער מלמד און מיר האָבן אָפּגעמאַכט צווישן זיך אַ כּתב, שוואַרץ אויף ווייס, מיט אַ קבלת־קנין און אַ תּקיעת־כּף, אַז וואָס דער אויבערשטער וועט אונדז צושיקן, סיי אין זיין זכות, סיי אין מיין זכות, געהערט דאָס ביידן, בחברותא, אויף גלייך, און איינער פאַר דעם אַנדערן טאָר קיין זאַך נישט פאַרהוילן, גאָרנישט באַהאַלטן. און אויך אָפּגעמאַכט צווישן אונדז איז געווען בפירוש, אַז מיר זאָלן זיך האַלטן אינאיינעם, וואוינען צוזאַמען געטריי, פריינטלעך באהבה. זיך איינער מיט אַנדערן נישט שיידן.

מיר האָט די זאַך הנאה געטאָן מחמת צוויי טעמים: ערשטנס, אַז מען ווערט פאַרוואָגלט אין אַ פרעמד אָרט, פילט מען זיך גלאַט עפּעס היימלעכער מיט אַן אייגענעם מענטשן, ווי זאָגט דער פּסוק: טובים השנים מן האחד. און צווייטנס, האָב איך געהאַט גרויס בטחון אויף ר׳ לייבן, ווייל אין אַזאַ צייט ווי יענע, וואָס דער קורס פון יידישקייט איז געווען שטאַרק געהויבן, האָט דער זכות פון אַזאַ יידן, ווי ר׳ לייב דער מלמד, וואָס זיין יידישקייט איז לכל הדעות כּשר בתכלית הכשרות, אונדז געקאָנט ביישטיין אין אונדזערע נויטן, פיל מער פון מיין זכות. אַזאַ ייד מיטן פולן מויל, ווי ר׳ לייב, האָט אַ פּתחון פּה טאַקע צו בעטן אַ נדבה, צו פאָדערן אַזוינס, וואָס אים קומט מיט רעכט. דאָס יידישקייט איז דאָך זיינס. אַז די סחורה הויבט זיך, ווערט געהויבן אויך דער סוחר. דעריבער בין איך פון אונדזער שותּפות געווען זייער צופרידן. און גלאַט, וואָס האָט עס מיר געאַרט, וואָס האָב איך אָנגעוואוירן: אַז סך־הכּל האָבן ביידע צדדים נישט אַריינגעלייגט אין געשעפט קיין צעבראָכענעם גראָשן און מען איז זיך נישט

מער מתחיב צו טיילן זיך מיט דער מציאה, וואָס דער אויבערשטער וועט ערשט צושיקן זיי שפעטער, אם ירצה השם.

ביז גלופסק האָבן מיר זיך געיאָגט אָן אַ נשמה. פון דאָרטן זענען מיר געפאָרן מיט דער באַן און זענען מיט אַ גרויסן טראַסק אָנגעקומען אין דער ים־שטאָט.

עס טרעפט זיך, רחמנא לצלן, אַן אָנשיקעניש, אַ פגע רע נישט נאָר אויפן מענטשנס גוף, נאָר אויך אויף זיין נשמה. ביי אייניקע ווייזט זיך דאָס אַרויס, גישט פאַר קיין יידן געדאַכט, מיט אַזוינע סימנים, ווי ביי אַ משוגענעם הונט: פון מויל רינט ביי זיי, טריפט אומריינע סלינע, די געבליטן קאָכן, דער טריפהנער כעס ווערט שטאַרקער אַלע מינוט, אָט־אָט טוען זיי אַ ביס, אַ ריס. ווידער ביי אַנדערע ווערט דער קאָפ פאַרדרייט און זיי זענען אַלצדינג קאַפויער, מיטן קאָפ אַראָפ, מיט די פיס אַרויף, שוואַרץ איז ביי זיי ווייס און ווייס—שוואַרץ, ליכט איז פינצטער און גוט—שלעכט. אויפן וואָלף האָבן זיין רחמנות און אויפן שעפעלע זאָגן זיי: רעכט אויף אים, אַ מצווה! הכלל, ס׳איז בויבעריק. די חולשה, וואָס מיר, נישט היינט געדאַכט, האָבן דענסטמאָל באַקומען, איז געווען עפעס אַ מין אינעווייניקסטע קוועטשעניש, אַ מין שטופעניש אַזעלכס, וואָס האָט געזעצט אין קאָפ אַזוי, אַז דער מוח האָט געטראָגן העט־ווייט, ווייט און אַריבערצופליען דעם ים איז געווען דאַכט זיך אַזוי גרינג, ווי אַ האָר אויס דער מילך.

נאָר וואָס מיר זענען אָנגעקומען אויף דער סטאַנציע, נאָך מיד, צעבראָכן פון דער לאַנגער נסיעה — אַהאַ! עס שטופט שוין אונדז ווייטער, עס טראָגט, עס טרייבט אונדז: גיכער, יהודים, שטייט נישט, גייט, טוט עפעס, די צייט איז טייער, אַ רענדל אַ מינוט!

— ר׳ מענדעלע, — זאָגט צו מיר לייב דער מלמד, — צו וואָס זאָלן מיר דאָ מאַכן שהיות? לאָמיר טאַקע באַלד גיין!

וואוהין גיין, צו וועמען גיין — דאָס האָב איך אַליין נישט געוואוסט, דאָס האָב איך פאַרשפאָרט פרעגן. נאָך אין קאַבצאַנסק האָבן מיר זיך אָנגעהערט ניסים ונפלאות פון די חברה־לייט, וואָס ס׳האָט זיך אין זיין פלוצלונג אָנגעהויבן שלאָגן אַ יידיש אָדער און זיי האָבן אָנגעהויבן בענקען, ממש אויסגיין מיט אַלע כוחות נאָך אַ יידן. אָט אָ־די יונגעלייטלעך, האָט מען דערציילט, זענען דימענטענע מענטשן. אַז עס קומט צו זיי עמעצער, דינען זיי אים בעסער ווי אַ מאַמע. זיי האָבן דאָס אָנגעגרייט פאַר אונדזערע יידעלעך נייע מאַיאָנטקעס: פאָר, ישראליק, וואוהין זיי וועלן דיר שיקן, און באַזעץ זיך אויפן גרייטן, אָן קאָפדרייעניש און אָן יסורים!...

דעם אמת זאָגנדיק, האָב איך אויך שטאַרק חשק געהאַט צו גיין זען אָט די נדיבים וואָס גיכער, נאָר לפנים האָב איך געטראַכט, אַז איך וויל כלומרשט נישט. איך האָב געקרימט מיט דער נאָז און געטענהט: איך בין מיד פון וועג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, ר׳ לייב, — האָב איך אים געפרעגט, — וואָס איז דאָ דאָס איילעניש? וואָס מאַכט דאָס אויס, אַז מיר וועלן, אַ שטייגער, צוואַרטן אַביסל?... בעסער פון אַלע געשעפטן וואָלט גאָר געווען אַ מרחץ, ווי איך בין אַ ייד. אַי, אַ מרחץ! וואָלט איך מיר זיך אויסגעצויגן כמלך בגדוד אויף דער אויבערשטער באַנק און וואָלט מיר אַביסל אויסגעפּאַרעט מיינע אַלטע קראַנקע ביינער... האַ, וואָס זאָגט איר, ר׳ לייב?

— געשעפט איז בילכער פאַר אַלצדינג, פּרנסה איז פריער פון אַלע אַנדערע זאַכן! — האָט מיר ר׳ לייב געגעבן צו פאַרשטיין מיט זיינע זיסע ריידעלעך. — אַ מרחץ, פאַרשטייט איר מיך, וועט איר נישט פאַרזאַמען קיינמאָל. אַ מרחץ איז שטענדיק גרייט, און אונדזער עסק, אָבער, וואָס איז נישט פון די מעשים שבכל יום, קאָנען מיר נאָך, חלילה, פאַרשפּעטיקן, וועלן מיר נאָכדעם צו זיך אַליין האָבן טענות. איר פרעגט: וואָס ווערן מיר אָן? גלויבט מיר, ר׳ מענדעלע, אָט ווי איר זעט מיך, האָב איך אַליין אין מיין לעבן שוין וויפיל מאָל אָנגעוואוירן פּרנסה נאָר צוליב דעם, וואָס איך בין נישט געווען פון די זריזים מקדימין, פון די נישט־פוילע אויף אַ גאַנג. פאַרשפּעטיקסט בין־הזמנים אויף איין שעה, קומסט צו גיין — אַהאַ, והילד איננו! אַן אַנדער מלמד האָט שוין אים אויסגעכאַפּט, מעגסט שוין זאָגן ברוך דיין אמת... היינט איז ביי אונדז אויך בין־הזמנים, ר׳ מענדעלע. ס׳איז קיין עין־הרע דאָ גענוג מלמדים, וואָס ווילן אַקערן די ערד מיט דער נאָז, אַבי מען זאָל זיי נאָר לאָזן אַהינצו, געבן זיי אַ מקום מנוחה... איר פאַרשטייט? לאָמיר־זשע גיין, שמא יקדמנו אחר, טאָמער פאַרכאַפּט זיך דערווייל אַן אַנדערער!...

פון קאַבצאַנסקער יונגעלייטלעך מיט די געשליפענע צינגלעך האָבן מיר געהאַט מליצה־בריוו צו עטלעכע פיינע לייט פון דער געוויסער חברה. איז ביי אונדז געבליבן, אַז מיר זאָלן קודם־כל אַריינגיין צו זיי.

.2

— וואַרט, זייט מוחל, אַביסל, ר׳ ייד. ס׳וועט שוין זיין רעכט מיט דעם אויבערשטנס הילף! — האָב איך זיך אַריינגעמישט, כדי פּטור צו ווערן פון דעם שלאַק, טראַכטנדיק ביי מיר: די אויגן וועלן דיר נעבעך אַרויס־

קריכן ביז דו ווערסט זיך דערוואַרטן אויף אונדזער ווייץ. — לאָז זיין געדולד אַביסל ר׳ ייד.

— איצט האָבן מיר נישט קיין צייט, מיר האָבן אַ נויטיקן עסק און האָבן מורא צו פאַרזאַמען.

— אַ נויטיקן עסק? וואָס פאַר אַן עסק? וואוהין לויפן עס יידן? זאָגט מיר, זאָגט! — פרעגט אונדז איבער דער מעקלער, ניט טראַכטנדיק גאָר צו אָפּלאָזן אונדז.

תחילת האָב איך גערעכנט אים גאָרנישט ענטפערן אויף אַזאַ משונהדיקע פראַגע. נאָר באַלד האָב איך אַ טראַכט געטאָן: אדרבא, בעסער יאָ ענטפערן. נישט איך, נישט ר׳ לייב ווייסן דאָך נישט דעם וועג צום קאַרלינער, טאָ שלעפּט זיך טאַקע נאָך אונדז נאָך ווי אַ זלודניע און פירט אונדז אָ פאַהינצו, זייט מוחל.

אוי, ביסט טאַקע אַ קלוגעטשקער, ר׳ כייקל, ווילסט אַריינקריכן יענעם אין דער נשמה, נאָר מענדעלע איז אָבער קליגער פון דיר, ער וועט דיך איינשפּאַנען און זאָלסט אים פירן, בהמה!

— און אויב מיר גייען צום קאַרלינער, איז וואָס? — ענטפער איך מיט אַ פראַגע, ווי דער שטייגער איז. — איר ווילט דען אויך גיין אַהינצו?

— אַך, מיטן גרעסטן כבוד! צום קאַרלינער קום איך אַמאָל, בין ביי אים אַ שטיקל חשוב, — זאָגט דער ייד, און רעדנדיק אַזוי, טרעט ער אַרויס פאַר אונדז און לאָזט זיך לויפן גאַס־איין, גאַס־אויס, ווינקענדיק צו אונדז אַלעמאָל פון דערווייטנס, מיר זאָלן אים נאָכגיין.

דעם אמת מוז איך זאָגן: אונדזער מעקלער, די דאָזיקע בהמה, וואָס גאָט האָט אונדז צוגעשיקט, האָט אונדז געדינט געטריי מיט אַלע כוחות. ער האָט געהויבן פיס, געגאַנגען אַ גאַנג געשמאַק, מיט חשק, דורך גאַסן און געסלעך, ביז ער האָט אונדז געבראַכט אַהין, וואו מיר דאַרפן.

— אָט דאָ וואוינט דער קאַרלינער! — זאָגט אונדזער ר׳ כייקל, סאָפּענדיק ווי אַ גאַנדז, דאָס פּנים זיינס פאַרפלאַמט און ווישנדיק מיט דער פאָלע דעם שוויס, וואָס האָט זיך פון אים געגאָסן נאָך דער שווערער אַרבעט.

— אַ דאַנק אייך! — האָב איך צו אים געזאָגט. — איצט וועלן מיר שוין טרעפן אַליין אויך.

דער מעקלער בלייבט נעבעך שטיין צעמישט ווי אַ נעבעכטיקער. עפּעס בעבעט ער, מריקעט, דרייט מיט די פינגער. איך אָבער מאַך מיך נישט־וויסנדיק, טו אַ נעם ר׳ לייב דעם מלמד און לאָז מיך גיין מיט אים אויף די ווייסע מירמלשטיינענע טרעפּ.

וואָס מיינט איר, ס׳איז טאַקע געווען מעשה ניסים, וואָס מיר זענען אַרויפגעגאַנגען בשלום איבער אָט די טרעפּ. אונדזערע פיס, פאַרשטייט איר מיך, זענען דאָך געבוירענע קאַבצאַנסקער. נאָך לכתחילה פון דער מאַמעס בויך זענען זיי געמאַכט געוואָרן אויף צו קענען קריכן אין די קליינשטעטלדיקע בלאָטעס. ווי באַלד היינט, אַז זיי האָבן גאָר דערפילט אונטער זיך — הערט אַ מעשה — אַ גלאַטן, אָפּגעפּאָלירטן מירמלשטיינענעם פּאָל, ווי אַ שפּיגל, איז זיי אויסגעקומען טאַקע שלעכט, האָבן זיך געגליטשט און געשטרויכלט געוואָרן אויף יעדן טריט. נאָר זכות אָבות טאַקע איז אונדז ביי געשטאַנען, וואָס מיר זענען נישט אַראָפּגעפאַלן און נישט געבראָכן, חלילה, האַלדז און געניק.

דאָס פאַרהויז איז שוין געווען פול געפּאַקט מיט מענטשן, וואָס זענען נאָך פאַר אונדז געקומען צום קאַרלינער מיט זייערע בקשות.

צוגעלאָזט צום קאַרלינער אין קאַבינעט האָט מען מיט אַ סדר איינעם נאָכן אַנדערן. אַלע אין פאָרהויז זענען געשטאַנען אָן היטלען, מיט הוילע קעפּ. גאָט איז יודע דעם אמת ווי שווער אונדז איז געווען צו „אַנטפּלעקן" אונדזערע קעפּ, וואָס זינט זייער אַרויסקריכן אויף דער וועלט זענען זיי אַריין אין אַ היטל, באַדעקט געווען טאָג און נאַכט.

נאָר וואָס דען האָבן מיר געזאָלט טאָן, אַז דער רשע, דער משרת, האָט אונדז מיטן האַרבן וואָרט געהייסן אויסטאָן די היטלען. אַפילו די יאָרמזלקעס האָט דער פושע־ישראל אויך נישט געוואָלט מתיר זיין! מיר האָבן זיך אין דער ערשטער צייט דענסטמאָל געפילט ווי שטייענדיק נאַקעט אין באָד. איך יאָק איך, נאָר ר׳ לייב דער מלמד האָט אויסגעזען עפּעס אַזוי משונה, נעבעך, אַז איך האָב געמוזט אַוועקקערן דאָס פּנים אין דער זייט, נישט אָנצוקוקן אים אין אַזאַ מיאוסן צושטאַנד.

אָט אַזוי זענען מיר געשטאַנען אין צרות און אין אַנגסטן, ביז מיר האָבן זיך דערוואַרט די צייט אַריינגיין צום קאַרלינער. איך האָב אָפּגעטראָטן דעם כבוד ר׳ לייבן, אַז ער זאָל אַריינגיין פריער, אַ שטופּגעבנדיק אים מיטן עלנבויגן, און איך בין נאָכגעגאַנגען פון הינטן.

פאַראַן מענטשן, וואָס אַז דו זעסט זיי איינמאָל, ווערן זיי דיר עפּעס ווי איינגעבאַקן אין האַרצן און גייען נישט אַרויס פון דיין זכרון. זיי געוועלטיקן איבער דיין מוח און דיין נשמה אַ צייט לאַנג מיט יאָרן. אַז דו נעמסט זיך צו עפּעס אַ וויכטיקן ענין, שטייען זיי אויף ווי לעבעדיקע, פאַר דיינע אויגן, און דו פלייסט זיך טאָן דיין אַרבעט ווי אַמבעסטן, עס זאָל זיי געפעלן.

נאָך עד־היום שטייט מיר פאַר די אויגן דער קאַרלינער מיט זיין

מיטעלער וואוקס און מיט אַלע זייַנע פּאַסטעמקעס. אַ שטילער טרויער, רוט אויף זיין בלייכן אײדעלן פּנים. פון אָנפאַנג דאַכט זיך: דער מענטש איז אַ בייזער, אַ כעסן, ווען ער הויבט אָבער אָן רעדן, שיינט אַ שמייכל ווי דער מאָרגנשטערן, איבער זיין פּנים. און ס׳איז באַלד צו דערקענען, אַז דער טרויער נעמט זיך פון פיל טראַכטן, פון קלערן הויכע ענינים. רעדן, רעדט ער ווייניק, געציילטע ווערטער, אָבער די אויגן! די אויגן נעמען דורך און דורך. די אויגן דערציילן, וואָס פאַר אַ ריינע, גאָלדענע נשמה ער האָט. די קנייטשן פון שטערן זאָגן עדות אויף זיינע טיפע מחשבות. און אויך די גרויע האָר גיבן אים צו אַ באַזונדערן חן.

דער קאַרלינער איז געשטאַנען לעבן אַ שרייבטיש, אויף וועלכן ס׳איז געווען פאַרשיידענע מכשירים, וואָס מען דאַרף האָבן צום שרייבן. אויף יענער זייט טיש איז געזעסן אַ ייד פון אַ יאָר פערציק מיט אַ לאַנגער באָרד, ווי עס האָט אויסגעזען — אויך אַ בעל־מוח, און האָט אַריינגעקוקט אין אַ פּאַק פּאַפּירן. דער קאַרלינער האָט אויף אונדז אויפגעהויבן זיינע אויגן און אונדז אַ וואונק געטאָן, מיר זאָלן זאָגן, וואָס מיר ווילן.

— מיר זענען קאַבצאַנסקער, פון קאַבצאַנסק זענען מיר, און ווילן זיך באַזעצן אין די קאָלאָניעס, — איז ר׳ לייב אַרויס מיט דער שפּראַך, פאַרנויגנדיק זיך פאַרן קאַרלינער און פאַרקנייטשנדיק משונה־ווילד דאָס פּנים, ווי אַ יידענע.

— און וואָס איז געווען אייער פּרנסה ביז אַהער?

— איך בין, האַרינקע, אַ מלמד. כל־ימי האָב איך געקנעלט און געטריי געקנעלט.

— ווילט איר, הייסט עס, זיין איצט אַ מלמד אין די קאָלאָניעס? — האָט געזאָגט דער קאַרלינער און באַטראַכט ר׳ לייבן פון קאָפּ ביז די פיס. — די קאָלאָניעס זענען נאָך גאָר נישט באַשאַפן געוואָרן, און יידישע מלמדים ווילן זיי שוין מזכה זיין מיט זייערע חדרים!

— די תּורה איז געווען פאַר בריאת־עולם, אַ כל־שכן פאַר די קאָלאָניעס, — האָט אַ זאָג געטאָן יענער, פון יענער זייט טיש, און בעת־מעשה זיך שטאַרק איינגעקוקט אין מיין פּנים.

— ניין, האַרינקע, — האָט ר׳ לייב געזאָגט, דרייענדיק דעם ניין ווי אַ שלשלת. — איך האָב, חלילה, נישט בדעה צו זיין אַ מלמד. איך וויל טאַקע, פשוטו כמשמעו, זיך באַזעצן אויף דער ערד פון ארץ־ישראל, וויל איך.

— ווערליק איך פאַרשטיי, — רופט זיך אָן דער קאַרלינער מיט אַ

שמייכל, — איז קאַבצאַנסק פאַר אייך דער בעסטער מקום, און תורה — די בעסטע סחורה.

— איך גיב אייך מיין הן־צדק, — האָט זיך אָפּגערופן ר׳ לייב, — מיין הן־צדק גיב איך אייך, אַז איך בין מוכן ומזומן אָפּצוגעבן מיין לעבן פאַר דעם כלל ישראל, און טאָן, וואָס איך וועל נאָר האָבן ביכולת פאַר אונדזערע יידן, אַבי איך זאָל אויך באַקומען אַ שטיקל נחלה — אַ פעלד און אַ וויינגאָרטן אין ארץ־ישראל.

דער קאַרלינער האָט אויף ר׳ לייבן אַ קוק געטאָן מיט שפּאָט און שווייגנדיק אַ רגע, גלייך ווי ס׳איז נישטאָ מיט וועמען צו רעדן מישטיינסגעזאָגט.

דערנאָך קערט ער זיך אויס צו מיר מיט אַ פרעג:

— און איר וואָס זענט? אויך אַ מלמד?

— איך בין אַ ייד, — האָב איך אַרויסגעשטאַמלט, אַ דערשראָקענער, אַ פאַרטומלטער פון די צוויי פאַר אויגן, דעם קאַרלינערס און יענעם פאַרשוינס, וואָס האָבן זיך אויסגעשטעלט אויף מיר. איך האָב געפילט, אַז איך רעד נישט צו דער זאַך, און באַנעם מיך שטאַרק לעקישעוואַטע, און פאַר גרויס חרפה אין דער מינוט וואָלט מיר בעסער ניחא געווען, די ערד זאָל זיך עפענען און מיך איינשלינגען.

— דאָס! וואָס איר זייט אַ ייד, ווייס איך אַליין, — האָט געענטפערט דער קאַרלינער. — דאָס זעט מען אייך אָן אין פנים. איך וויל וויסן, מיט וואָס פאַרנעמט איר זיך.

— ער איז מיין שותף, מיין שותף איז ער! — האָט זיך אונטערגעכאַפּט ר׳ לייב, וועלכער האָט זיך, ס׳ווייזט אויס, געהאַלטן פאַר אַ וועלטלעכערן מענטשן און פאַר אַ גרעסערן בעל־דברן, ווי איך. — דער ייד האָט מיט מיר געמאַכט שותפות אויף דער נחלה, וואָס מיר וועלן, אם ירצה השם, באַקומען. מיר האָבן אַ כתב, אַ שליש־צעטל האָבן מיר.

זינט איך לעב און זינט איך שטיי אויף די פיס, האָב איך נישט געהאַט אַזאַ עגמת־נפש, ווי פון אָט די ר׳ לייבס ווערטער. איך בין געוואָרן נאָך מער מטושטש און ריקעס שוויס האָבן מיר אָנגעהויבן רינען פון פנים.

ווען מען זאָל האַלטן אַן עמער זודיקע וואַסער אָפּצוגיסן מיך, וואָלט די מורא מיר נישט אַזוי גרויס געווען, וואָלט מיך נישט אַזוי געאַרט, ווי די שטעכווערטלעך, אויף וועלכע איך האָב מיך געריכט צו הערן. אַ דאַנק און אַ לויב זיין ליבן נאָמען, וואָס איך בין דאָס נישט געפּרוּווט געוואָרן.

דער קאַרלינער האָט אַ טיפן זיפץ געטאָן און אונדז געפרעגט מיט אַ ווייך קול:

— וואָס־זשע פאַרלאַנגט איר, מיינע ליבע יידן?

— מיר ווילן אייך בעטן, האַרינקע, אַזוי ווי איר זענט דער ראש וראשון פון די קאָלאָניעס, זאָלט איר אונדז אַזוי גוט זיין העלפן און געבן אונדז מיט אייער גנאָד אויף אונדזערע הצטרכות. ביי אייך איז דאָס דאָך אַ קלייניקייט, און אונדז וועט איר מחיה זיין, — האָט ר׳ לייב אָנגעהויבן מיט אַ בקשה און געענדיקט מיט אַ ברכה פון „יקום פורקן״: מלכא דעלמא יפיש חייכון ויתן ארכא לשניכון — דער אויבערשטער זאָל אייך געבן גליק און געזונט און הצלחה, ווי איר וועט זיך קערן און ווענדן — און אַזוי ווייטער, ביזן סוף.

— לעת־עתה קאָן איך גאָרנישט טאָן, זאָל אייך גאָט העלפן! — האָט דער קאַרלינער געענטפערט, זיפצנדיק, און אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, אַ סימן, אַז דער שמועס האָט זיך געענדיקט און מיר מעגן שוין גיין.

ר׳ לייב האָט זיך דערפון געמאַכט דווקא נישט־וויסנדיק. אדרבא, ער האָט זיך ערשט מכין געווען צו רעדן, אויסגעשנייצט די נאָז און שוין געהאַט געעפנט דאָס מויל, האָב איך אים אָנגענומען פאַר דער פאָלע און אַוועקגעשלעפט צו דער טיר. אַרויס זענען מיר פונקט פאַרקערט, ווי מיר זענען אַריין: איך בין שוין געגאַנגען פאָראויס און ר׳ לייב נאָך מיר.

בשעת מיר האָבן אין פאָרהויז געזוכט אונדזערע היטלען און געוואָרפן זיך, ווי פאַרסמטע מייז, פון איין ווינקל צום אַנדערן, איז אַרויסגעקומען יענער ייד, וואָס איז געזעסן ביים טיש. ער האָט מיך דערזען און איז צוגעגאַנגען צו מיר מיט אַ זאָג:

— איר זענט מיר זייער קענטלעך. מיר האָבן זיך באַגעגנט אַמאָל, אויב איך האָב קיין טעות נישט, אין גלופסק אָדער ערגעץ דאָרט אין יענע מקומות. איר זייט, דאַכט זיך, ר׳ מענדעלע מוכר־ספרים, אַ יאָ?

די נשרפים

א.

דאָס, רבותי, וואָס איך וויל אייך דאָ דערציילן, איז געשען פונקט אין דעם יאָר, וואָס נאָך דער גרויסער שרפה אין קאַבצאַנסק.

די דאָזיקע שרפה, מוזט איר וויסן, שטייט פאַרשריבן אין די קראָניקעס, אין קהלשן פנקס הייסט עס, און קאַבצאַנסקער יידן רעכענען אַלצדינג וואָס געשעט אין זייער לעבן נאָך דער צייט פון דער שרפה. מען זאָגט אַשטייגער: דער און דער איז געבאָרן געוואָרן, דער און דער האָט חתונה געהאַט אָדער איז געשטאָרבן אַזוי פיל און אַזוי פיל נאָך דער שרפה. דער עיפוש, נישט היינט געדאַכט, דאָס אויסרייניקן די מקווה, די ברונעמס וכדומה, איז געשען אין דעם און דעם יאָר נאָך דער שרפה.

איך אַליין בין דענסטמאָל ביי דער שרפה נישט געווען אין שטאָט, בין אַרומגעפאָרן, ווי געוויינלעך, מיט מיין ביידל ספרים צווישן יידן. גאַזעטעס, ווי היינט, זענען דענסטמאָל ביי אונדז יידן נאָך נישט געווען, נישט קיין „קאָרעספאָנדענציעס“־ און „אַרטיקלען“־שרייבערס, נישט קיין מודעות וועגן עגונות און נישט אַ צעגיסן־זיך אין „לשון“, אין שאַרפע מליצות אויף מתים און אויף שרפות. האָט אַ ייד מעגן *) געווען דאָס ווייב, מילא, איז זי זיך אַן עגונה; איז אַ ייד געשטאָרבן, מילא, האָט מען אים באַגראָבן; אַ באָד האָט אָפגעברענט, אַ שטעטל, נישט־דאָ־געדאַכט, איז אַוועק מיטן רויך — נו, שאַ! אָט אַזוי האָט זיך גאַנץ קאַבצאַנסק אָפגעברענט און איך זאָל דאָס גאָר אָנהויבן אַפילו צו וויסן!

גיי איך מיר אַזוי איינמאָל טריט ביי טריט נאָך הינטער מיין אָנגעלאָדן וועגעלע. דאָס פערדל מיינס רירט זיך ווי אַ בלייען פייגעלע, שטשיפעט ביים וועג־גייענדיק גראָז און קייעט עס רואיק און געלאַסן. געווען איז עס דענסטמאָל ל״ג בעומר, איינער פון יענע זומער־טעג, אין וועלכן אַ ייד איז נישט אין טרויער און מעג הנאה האָבן פון גאָטס וועלטל דער שיינער. איך גיי מיר אַזוי האָפערדיק, כאַפנדיק אַ קוקעלע אויף אַ ביימעלע, אויף אַ גרעזעלע, אַ בלימעלע און אויף גרינע תבואות. הדודאים, די פייגעלעך נתנו ריח, גיבן די שמוכט, די פעלד־פייגעלעך שפילן מיר אַ מאַרש און

---

*) מעגן געווען — געמאַכט פאַר אַן עגונה — פאַרלאָזט דאָס ווייב.

מיר דאַכט זיך, איך הער די פידל מיט דער פּויק, די פלייט, די באַנדורע מיט דער צימבל — דאָס גאַנצע כלי־זמר־שפּיל אויף די חתונות הייַנטיקן טאָג ביי יידישע קינדער. איך קוועל גאָר אָן פון זייער שמחה און שיק פונדערווייטנס זיי אַ מזל־טוב, הלוואי זיי זאָלן זיך מערן ביי זיך אין שטעטל דאָרט, ווי דאָס גראָז אויפן פעלד דאָ.

און ווי איך באַטראַכט מיר גאָטס שיינע וועלט און די וואונדערלעכע ווערק זיינע, שטאַרק הנאה האָבנדיק דערפון, דערזע איך פונדערווייטנס עפּעס גאַנצע קומפּאַניעס פּאַרשוינען מיט שטעקנס אין די הענט, מיט טאָרבעס אויף די פּלייצעס ווי עכטע קבצנים. אמת טאַקע, באַגעגענען אויפן וועג קבצנים איז זייער אַ געוויינלעכע זאַך. ס'איז שוין איינמאָל אַזוי געשטעלט ביי יידן פון אייביקע צייטן, אַז קבצנים זאָלן ביי זיי זיך שטענדיק אַרומשלעפּן איבער שטעט און שטעטלעך. נאָר אַזוי פיל קבצנים אָבער מיט אַמאָל אין גרויסע מחנות ווי די היישעריקן — דאָס איז מיר שוין געווען אַ גרויס וואונדער. און נאָך גרעסער איז מיר געוואָרן דאָס וואונדער, אַז זיי זענען צוגעקומען נאָענט און איך האָב אין זיי דערקענט מיינע קאַבצאַנסקער יידן!

— אוי, קאַבצאַנסק וואַנדערט! — רוף איך אויס דערשראָקן, דערזעענדיק פאַר מיר די גאַנצע מחנה יידן, מענער, ווייבער און קינדער, אָפּגעריסענע־אָפּגעשליסענע, הונגעריקע, דאָרשטיקע, אין צענטן איינגעהויקערטע — וואָס איז אַזוינס געשען, ברידער?!

— אוי, חרב געוואָרן אונדזער שטאָט! — ענטפערן אַלע מיט אַמאָל — יאָ, קאַבצאַנסקער זענען מיר, קאַבצאַנסק אָבער איז שוין ניטאָ!

— אַ שטראָף פון גאָט איז געקומען, אַן אָנשיקעניש פון זיין ליבן נאָמען! — פאַלן אַריין ווייבער אין־דער־מיט מיט אַ געוויין.

— אַ צאָרן פון גאָט איז אויף קאַבצאַנסק אויסגעגאָסן געוואָרן — העלפן־אונטער מאַנסבילן מיט אַ קרעכץ.

— בעוונותינו הרבים — הויבן עטלעכע אָן צו דערציילן — בעוונותינו, פאַר די זינד אונדזערע האָט זיך אָנגעכאַפּט די סאַזשע ערגעץ אין קוימען...

— אין נפתלי דעם רויטנס קוימען — פאַלן אַנדערע אַריין אין די רייד — ביי אים אין קוימען האָט זיך עס אָנגעצונדן די סאַזשע, וואָס איז בישט געווען געקערט שוין אַ לאַנגע צייט. פון דאָרט איז דאָס פייער אַרויס, בעוונותינו הרבים, איז געפלויגן מיט דעם ווינט אויף די שטרויענע דעכלעך, זיך אָנגעכאַפּט אין די הילצערנע הייזלעך. עס ברענט, עס פּלאַקערט אַ שרעק. ס'איז אַ געטומל, אַ געשריי, אַ גוואַלד — און ווער זאָל אין אַזאַ מהומה, אַזאַ לויפעניש זיך שטעלן לעשן? אוי, וואָס פון אונדז

איז געוואָרן! עפּעס טאַקע נאָר פֿונעם הימל איז אַרויס אַ פֿייער און פֿאַרברענט אונדזער שטעטל!

— ברידער! — כאַפּ איך מיך אַרויף אויף זיי מיט אַ טענה — אָנגעהויבן האָט איר מיט אַ פֿייער פֿון נפתלי דעם רויטנס קוימען און אויסלאָזן לאָזט איר גאָר אויס מיט אַ פֿייער פֿונעם הימל! ווי קומט אַהער דער הימל?

— דאָס פֿייער פֿונעם הימל, פֿאַרשטייט איר, איז באַשערט געווען צו קומען דורך דעם רויטנס קוימען — ענטפֿערן מײַנע קאַבצאַנסקער פּשוטע ייִדן, וואָס וויסן ניט קיין חכמות — פֿון דאַנען, פֿון דאָרט — אַלץ איינס. אַ באַווײַז האָט איר אײַך אָט וואָס: יאָרן־לאַנג איז דעם רויטנס קוימען, ווי אַ סך אַנדערע קוימענס, נישט געווען געקערט, און פֿונדעסטוועגן מיט חסד, ס׳איז גאָרנישט געשען. ס׳זענען דאָ טיפּשים אַזעלכע, וואָס זאָגן אונדז: „רעכט אויף אײַך! איר האָט די שרפֿה כשר פֿאַרדינט דערפֿאַר, וואָס די הײַזער אײַערע זענען געשטאַנען האַרט איינס לעבן אַנדערן, וואָס די דעכער, משטײנס געזאָגט, זענען געווען געדעקט מיט שטרוי, וואָס די אויוונס זענען נישט געמאַכט ווי געהעריק און דערפֿאַר וואָס בײַ אײַך זענען נישטאָ די כלים, די אַלע נויטיקע מיטל צום לעשן.“ די דאָזיקע שוטים אָבער ווילן נישט פֿאַרשטיין, אַז מכּמה וכּמה יאָרן איז קאַבצאַנסק זיך אַזוי געשטאַנען נישט צו וויסן קיין בײז. דער אמת איז טאַקע ווי עס שטייט געשריבן: אם ה׳ לא ישמור עיר, אַז דער אויבערשטער היט אַ שטאָט נישט, שוא שקד שומר, איז אומזיסט די מי פֿון אַבי וועלכן שומר. איז באַשערט אַ פֿייער פֿונעם הימל, קאָן קיין שום וואַסער נישט עס פֿאַרלעשן.

אַקעגן אַ פּסוק העלפֿט נישט קיין זאַך, נישט קיין חכמות, נישט קיין טענות. דעריבער האָב איך אָנגעבויגן דעם קאָפּ און געשוויגן.

ב.

מײַנע קאַבצאַנסקער זענען שיער נישט געפֿאַלן פֿון די פֿיס, אַזוי אָפּגעמאַטערט זענען זיי געווען פֿון צופֿוס גיין. מיר אַליין האָט שוין אויך טאַקע געבראָכן די פֿיס פֿונעם נאָכגיין הינטער דעם וועגעלע, דעריבער האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אויסצורוען אַביסל לעבן אַ וועלדל בײַ אַ קליין וואַסערל. אויף די ווערבעס דאָרט האָבן די קאַבצאַנסקער אויפֿגעהאַנגען זייערע טאָרבעס און אַליין זיך אויסגעצויגן אויף דער האַרטער ערד. מאַנסבילן אָכצן און קרעכצן, אַמפּערן זיך, קריגן זיך, באַטראַכטנדיק זייער לאַגע. ווײַבער קלאָגן, פֿאַרשעלטנדיק זייערע טעג און יאָרן. עופּהלעך קלײנטשיקע לעכצן נעבעך, זוכן בײַ די מאַמעס צו זויגן און געפֿינען נישט קיין קאָפּ מילך. עלטערע קינדער חלשן נאָך אַ שטיקל ברויט און וויינען מיט ביטערע

טרערן. לייזערל, דער קאַבצאַנסקער שטאָט־משוגענער, אויך ער געפינט זיך דאָ צווישן דעם קאַבצאַנסקער עולם. די קליידער פאַרשמירט, צעריסן, די האָר צעשויבערט, דאָס היטל פאַררוקט אַהינטן. ער דרייט זיך אַרום, גייט נאָך, ווי אַ קו אַ קעלבל, אַמאָל נאָך דעם, אַמאָל נאָך יענעם, עפנט אַ מויל און קוקט, ברענגט אַרויס אַמאָל עפעס אַ פאַרדומפט קול, אָן ווערטער. פאַראומערט, פאַרזאָרגט זיץ איך צווישן מיינע פאַרוויסטע, אומגליקלעכע קאַבצאַנסקער נעבעך, עס רייסט מיר דאָס האַרץ צוזעענדיק זייערע ביטערע צרות, וויסט און פינצטער איז מיר גאָטס וועלטל. אוי, וואָס גייט זי מיך אָן, די שיינע נאַטור מיט איר חן? פאַר אַנדערע איז זי גוט און שיין, ניט פאַר אונדז יידן. די זון קוויקט מיך נישט מער מיט אַ ליבער וואַרעמקייט, זי ברענט מיך ווי פייער. דאָס לינדע ווינטל איז פאַר אונדז אַ ווינט צו שרפות, דאָס גערוך פון פעלדבלומען און קרייטעכצער שמעקט פאַר אונדז מיט רויך. אוי, אונדז מאָלט זיך נאָר שרפות — פייער, ווינט און זיילן רויך! דאָס שפילן פון די פייגעלעך דאַכט זיך אונדז אַ וויינענדיקס, דאָס געזאַנג זייערס — אַ קלאָג־ליד!

— וואוהין־זשע, ברידערלעך, גייט איר? — טו איך לסוף אַ פרעג מיינע קאַבצאַנסקער יידן, האָבנדיק אויף זיי שטאַרק רחמנות.

— וואוהין קענען יידן בשרפים גיין? — ענטפערט חברה זיפצנדיק און שאָקלענדיק מיטן קאָפ — אַהין וואו אַלע יידישע אָרעמעלייט גייען. צו אונדזערע באַרמהערציקע אחינו בני ישראל גייען מיר. מיר האָבן כתבים אונטערגעשריבן פונעם רב און פון די ראשי־הקהל, אַז מיר מעגן אַרומגיין איבער די הייזער, מעגן מיר. אונדזערע ראשי־הקהל, זאָלן לעבן, האָבן פאַרזאָרגט די בשרפים, איינטיילנדיק צווישן זיי די יידישע שטעט על פי גורל. אַ טייל קומפאַניעס איז אויסגעקומען אַוועקצולאָזן זיך אַהין, פון יענער זייט קאַבצאַנסק, און אונדז איז דער גורל אויסגעפאַלן, צו לאָזן זיך אַהער, אין דער זייט. אַצינד באַדאַרפן מיר דאָ נאָך אַ צווייטע איינטיילונג, וועמען זאָל געהערן די שטעט און וועמען יענע שטעט. קענען מיר זיך אָבער נישט אויסגלייכן. וואוהין יענע ווילן, שטופן זיך נאָך זיי אויך די אַנדערע. בכן האַלטן מיר זיך, ווי איר זעט, צונויפגעשטיקט אַלע אינאיינעם, אין איין גרויסער קומפאַניע. מען אַמפערט זיך, מען זידלט זיך, מען עסט זיך איינער דעם אַנדערן אויפן גאַנצן וועג. טאָמער, ר׳ מענדעלע, וואָלט איר זיך דאָ אַריינגעלייגט אין־דער־מיט און געמאַכט צווישן אונדז אַן עק?

— צעזייט זיך, צעשפרייט זיך, קבצנים! — טו איך אַ זאָג מיינע יידן, זייער דעליקאַט — צו וואָס, קבצנים, שטיקט איר זיך צונויף אינ־

איינעם און בייסט אייך און רייסט אייך איינע מיט די אַנדערע? דערמיט טוט איר דאָך שלעכטס אייך טאַקע אַליין — איינער ביים אַנדערן כאַפּט אויס דאָס שטיקל ברויט, אַלע וואַרפן זיך, ווי די הינט להבדיל, אויף אַן אָפּגעלעקטן ביין. און וואָס נאָך, איר ציט אויף אייך אַרויף לייטישע רייד, שאַנד און שפּאָט, אַז איר באַפּאַלט זיי ווי אַ היישעריק, נישט אויסצושטיין פון אייך. גוואַלד, האָט רחמנות אויף זיך אַליין און צעשפּרייט זיך, יידישע קינדער!

און זעענדיק, אַז איך רעד ווי צו דער וואַנט, קיינער הערט מיך נישט, האָב איך שוין מער נישט געזאָגט קיין וואָרט, געקוקט אויף זיי און באַדויערט, טראַכטנדיק ביי מיר: אַ שרפה אַפילו איז נישט אימשטאַנד אייך צעשיידן, יידעלעך!

— אונדז גיבן זיי דאָס ערגסטע, טונעי־אַדעווקער געגנט מיט די הייזער, און זיך נעמען זיי דאָס בעסטע, גלופּסקער ווינקל. נישקשה, מיר האָבן אויך אַ חלק אין גלופּסק — לאָזן זיך הערן קולות פון שרעקלעך־אויפגעבראַכטע.

— ניין! מיר וועלן נישט מוחל זיין דאָס אונדזעריקע. מיר האָבן אויך אַ יידישע נשמה. אויך אַזוינע מיוחסים, שמייליקע ווי איר, זענען מיר! — שרייען אַנדערע.

— מיינע ליבע יידן! — ווענד איך מיך צו די, וואָס האָבן אַם־מייסטן געשריגן — איר זענט דען אויך אָפּגעברענט געוואָרן? איר זענט דאָך, ווי איך ווייס, קיינמאָל קיין באַלעבאַטים נישט געווען.

— מילא, וואָס איז דאָ די נפקא־מינה, באַלעבאַטים אָדער שכנים, — גיבן מיר יענע צו פאַרשטיין דעם טעם דערפון — אַצינד זענען מיר אַלע אביונים. הייזער האָבן מיר, אמת טאַקע, נישט געהאַט, אָבער דירות האָבן מיר דאָך יאָ געהאַט. נו, האָבן מיר אַלע געוואוינט ביי יעקב־שמשון אין קעלער, איטלעכער מיט זיין געזינדל אין אַ באַזונדער ווינקל דאָרט. אַז יעקב־שמשונס הויז האָט אָבער אָפּגעברענט, זענען מיר דאָך, פאַרשטייט איר, געבליבן אָן דירות, און וואוהין, זאָגט אדרבה, זאָלן מיר זיך איצט אַהינטאָן?

— מיין דירה איז געווען אין בית־מדרש, וואו איך האָב געשלאָפן — שרייט מיט אַ גמרא־ניגון עזריאל בטלן — ווי באַלד דאָס בית־מדרש האָט אָפּגעברענט, אם־כן איז דאָך מער נישט שייך דאָרט צו שלאָפן. הייסט דאָך עס, אַפּנים, אַז איך בין אַ נשרף ווי אַלע נשרפים.

— אַ מערכה, כ׳לעבן — טראַכט איך ביי מיר — וואָס די וואַנצן און פליי, וועלכע זענען געווען אויף קעסט און קוואַרטיר ביי אונדזערע יידן

אין קאַבצאַנסק, האָבן נישט קיין מויל צום רעדן, זיסט וואָלטן זיי אויך געקומען מיט די אייגענע טענות.

— מיר איז די שרפה געווען דריי מיתות: שרפה הרג וחנק אינאיינעם, — קלאָגט זיך דוד־יודל דער קרעמער — אָפגעברענט דאָס קלייטל, מילא איז אָפגעברענט, קען מען דינגען, שטעלן אַן אַנדער קלייטל, אַבי עס זאָלן זיין יידן, קונים. אַז אָבער קאַבצאַנסק האָט זיך אָוועקגעשלעפט, בין איך דאָך געבליבן דערהרגעט, דערוואָרגן!...

— איך בין אַן אָרעמאַן, אַן אביון טאַקע לכל־הדעות, — גיט מיר נחום דער מלמד צו פאַרשטיין גאַנץ שכלדיק. — זענען באַלעבאַטים געווען אין שטאָט, בין איך געווען אַ מלמד, געלערנט מיט זייערע קינדער און געלעבט בדוחק. היינט אם אין באַלעבאַטים, נישטאָ קיין באַלעבאַטים, זענען נישטאָ קיין קינדער. נישטאָ קיין קינדער, איז נישטאָ קיין חדר. נישטאָ קיין חדר, איז נישטאָ קיין תורה. נישטאָ קיין תורה, איז נישטאָ קיין קמח! — קומט אויס צו לייגן די ציין אויף דער פאָליצע!

— אָט דאָס אייגענע טאַקע זאָג איך דאָך אויך, אַז ס'איז נישטאָ קיין הייזער, איז נישטאָ קיין מזוזות, — רופט זיך אָן מיט אַ קרעכץ יאָסל־שמעון דער סופר. — אַז ס'איז געווען אַ קאַבצאַנסק, בין איך געווען אַ מזוזה־שרייבער, היינט אַז ס'איז אויס קאַבצאַנסק, אויס הייזער, איז אויס סופר, אויס מזוזות.

— און מיר — רופן זיך אָן אַ היפש פעקל פאַרשוינען, וואָס הייסן ביי אונדז יידן כלי־קודש, נעמלעך: שמשים, בעלי־תפילות, שדכנים, קברנים, תהילים־זאָגערס, משניות־לערנערס, טוקערינס, גבאיטעס, שפרעכערינס וכדומה נאָך אַזעלכע — מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָלן מיר זאָגן? מיר זענען דאָך אַצינד געבליבן ווי פאַסטוכער אָן שאָף, ווי פיש אָן וואַסער. ווי איז אונדז, ווינד און ווי אונדזערע קינדער! אויסגעלאָזט זיך די פרנסות, נישטאָ מער פון וואַנען צו ציען. אוי, ביטער! אונדזער איינציקע האָפענונג אַצינד איז פריער אויף גאָט, דערנאָך אויף אונדזערע קרובים, אויף גוטע לייט און בעלי־צדקות. זאָלן זיי אונטערהעלפן אונדז אין דער שלעכטער צייט, טאָן חסד מיט אונדזערע קינדער ביז השם־יתברך וועט זיך דערבאַרעמען, קאַבצאַנסק וועט ווידער ווערן אַ שטאָט און מיר וועלן זיך נעמען ווידער צו אונדזערע פריערדיקע פרנסות.

— ס'איז גאָר נישטאָ אויף דער וועלט אַזאַ צרה ווי מיינע, — גיסט פאַר מיר אויס דאָס האַרץ שלמה, וואָס האָט געהייסן אין שטאָט: בעל־דברן, פאַר זיין פה־קדוש. — מיין צרה, דאָס איז די צרה פון דער מויד! קוקט זי אָן, אוי, אַ בושה, אַ חרפה, אָן זיצט זי דאָרט מיין טאָכטער, הינדע־

רחל, נעבעך! אַ כלה געווען הינדע־רחל, באַדאַרפט זיין, לויט ווי אָפגעשמועסט אין די תנאים, די חתונה ל״ג בעומר. היינט טאַקע באַדאַרפט זיין די חתונה. וואָס־זשע טוט גאָט? מאַכט גאָט אַ שרפה, אָבער אַ שרפה אַ גרויסע, אַז דער גאַנצער מאַרק הייזער און די וואָס אַרום און אַרום גייען אַוועק מיטן פייער, און מיין הויז אויך. אויף גאָט פרעגט מען נישט קיין קשיות, פאַר וואָס האָט ער עס אַזוינס געטאָן. מסתמא ווייסט ער, פאַר וואָס ער האָט עס געטאָן. ווי באַלד אָפגעברענט, פאַרשטייט זיך דאָך ממילא, אַז איך בלייב אַן אָרעמאַן, און סילוק נישט דעם נדן, ווי איך האָב מיך מתחייב געווען אין די תנאים. וואָס מיינט איר, איך האָב נישט געוואָלט? חס־ושלום! געוואָלט האָב איך זייער, נאָר פשוט איך האָב נישט געהאַט. וואָס־זשע דער שיינער בחור, דער חתן מיינער? זאָגט ער, לא! אַז נישטאָ דער עיקר, צו וואָס טויג מיר די מויד? נעמט ער און צערייסט די תנאים. מילא, צו וואָס דאָ לאַנג ברייען, דער שפיץ דערפון איז, מיין טאָכטער איז אויס כלה און ווייטער אַ מויד! און אָט זיצט זי שטענדיק פאַראומערט און וויינט. מיין ווייב, זאָל לעבן, גיסט אויך ביטערע טרערן, און וויינט איבער מיין קאָפ: „גזלן! — זאָגט זי — פאַר וואָס האָסטו אַרויסגעלאָזט דעם חתן? פאַר וואָס האָסטו קיין רחמנות נישט אויף דיין טאָכטער? אַלע חברטעס אירע זענען שוין ווייבלעך, האָבן קינדער און זי, גזלן איינער, זי איז נאָך אַ מיידל! אוי, אַזאַ חרפה, אַזאַ בושה!״ און היינט ל״ג בעומר, וואָס האָט געזאָלט זיין די חתונה, כפי ס'איז אָפגערעדט געוואָרן אין די תנאים, איז דאָס געווען נאָך גרעסער, ממש ווי תשעה־באָב. די וויינט, יענע וויינט, ביידע וויינען, און מיר איז ביטער און פינצטער. אַ הונט זאָל אַ לעק טאָן מיין האַרץ, וואָלט ער משוגע געוואָרן. וואָס זאָל איך טאָן און וואָס קען איך טאָן? איך וועל נאָך פרואוון טאָן אָט וואָס: מיין ווייב מיטן בני־בית זאָלן זיך אַרומגיין מיט די נשרפים און איך וועל מיך אַ לאָז טאָן אין דער וועלט עקסטראַ פאַר זיך אויף הכנסת־כלה. האַ, וואָס זאָגט איר דערצו, ר' מענדעלע?

— וואָס זאָל איך זאָגן? — ענטפער איך דעם בעל־דברן מיינעם — אַוודאי איז הכנסת־כלה אַ שיין געשעפט און ביי אונדז יידן נאָך פיל חשובער ווי נשרפים.

בשעת דעם שמועס מיט די קבצנים האָבן די ווייבער זיי אונטערגעבאַסעוועט מיט ביטערע זיפצן, מיט טרערן און טויטע קללות. אויך די פרעש אין דעם טייכל, די זשוקלעך, די גרילן צווישן גראָז און תבואות, האָבן זיך געלאָזט הערן אויף זייערע קולות — ס'איז געווען אַ קוואַקען, אַ שמוצערן, אַ גערויש, אַ געפילדער, אַ יאָמער, אַ קלאָג ווייט אַרום און אַרום.

ג.

קיין שום זאַך נעמט מיך נישט אָן אַזוי ביים האַרצן, דערוועקט נישט אין מיר הייסע געפילן פון ליבשאַפט, גוטסקייט, רחמנות און נאָך אַזעלכע, וואָס שווער אָנצורופן זיי ביים נאָמען, ווי דאָס פּנימל פון אַן אומשולדיק קינד, אַ שלאָפנדיקס. באַזונדערס, ווען עס איז איינגעשלאָפן פאַר שלאַפקייט, נעבעך, אָדער נאָכדעם ווי מען האָט עס געפייניקט, נעבעך, געשלאָגן.

איינס פון די קליינע, אומגליקלעכע קינדערלעך, אַ שלאַפּס, אַ בלייכס, איז שטיל אומבאַמערקט צוגעקומען צו מיר, בשעת מיין פאַרטיפן זיך אינעם שמועס, האָט אַנידערגעלייגט דאָס קעפּעלע זיינס מיר אויף די קני און זיך איינגעשלאָפן. ערשט ביים ענדיקן דעם שמועס, אַז איך האָב אים באַמערקט, בין איך געבליבן צעקאָכט פאַר גרויס רחמנות. אַ זיס פּנימל, זע איך, אַ דאַרס, אָן אַ טראָפּן בלוט, ליפּעלעך פאַרטריקנטע, האַלבגעעפנטע; הענטלעך דינע, צוים־שטעקלעך, איינס ליגט אים אויף דער ברוסט, וואָס באַוועגט זיך ביים אָטעמען אַרויף און אַראָפּ, און דאָס צווייטע הענגט שוואַך אַרונטער. אויף אים אינגאַנצן ליגט עפּעס אויסגעגאָסן אַ טרויערדיקער חן. עפּעס רעדט עס, בעט עס, קלאָגט זיך נעבעך אויף יסורים, ווייטיקן, בעט רחמים, רחמנות צו האָבן אויף זיינע יונגע יאָרן. איך קוק עס אָן און עס רייסט מיר דאָס האַרץ! עס ווילט זיך מיר וויינען, האַלדזן, אַרומנעמען דאָס בידנע קינד, מיינע אומגליקלעכע שטאָט־לייט, מיינע אומגליקלעכע ברידער פון מיין פאַרוואָגלט פאָלק, אַרומנעמען זיי אַלע און אויסקושן זיי די גלידער! איך קוק אַ מאָל אויף דאָס אומשולדיק קינד, אַ מאָל אויף די וויסטע, עלנטע, באַטריבטע, פאַרביטערטע קאַבצאַנסקער יידן — און ווער שיער נישט משוגע קוקנדיק. רבונו־של־עולם, שרייט אין מיר דאָס האַרץ, אַך ווי ביטער ס'איז דיין פאָלק ישראל, ווי משונה פאַרענדערט ער איז מיט דעם שטייגער לעבן זיינעם, מיט אַלץ־מיט־אַנאַנדער ביי אים פון אַלע אַנדערע אומות אויף דער וועלט! וואו איז נאָך דאָ אַזאַ פאָלק, וואָס די מענטשן זיינע האַלטן זיך ווי די גלידער פון אַ גוף צוגעוואַקסן איינס צום אַנדערן, ווירקן איינס אויפן אַנדערן, דערנערן זיך איינער פונעם אַנדערן און ווערן אַ תל איינער דורכן אַנדערן. דאָס אומגליק פון יחידים, פון אַ טייל יידן, טרעפט דעם כלל־ישראל. אַ שרפה איז געקומען אויף קאַבצאַנסק, עס האָט אויסגעקויקלט אַ טייל הייזער און אַלע יידן דאָרט וויינען, באַוויינען די שרפה! עס באַוויינען זי אַלע, אַפילו די, וואָס האָבן קיינמאָל קיין הויז נישט געהאַט. עס וויינען קאַבצאַנסקער בטלנים, מלמדים, דיינים, שמשים, חזנים, שוחטים, שדכנים,

חתנים, כלות, קרעמער, סוחרים, מעקלער מיט אַלע אירע קבצנים.

אוי, אומגליקלעך קינד... אוי, בידנע פאָלק, מיין אָרעם פאָלק!...

— חנה, חנה! — לאָזט זיך הערן אַ קול פונעם קינדס פאָטער, רופנדיק דאָס ווייב — קום, בעם חיים־יעקלען. זע נאָר, ווי ער שלאָפט ביי ר׳ מענדעלען אויפן שויס!

— ווי איז דער מאַמען, וויי צו איר לעבן! — שרייט־אויס חנה פאַר גרויס רחמנות און ליבשאַפט, אויסשטרעקנדיק די הענט צו נעמען דאָס קינד — קוקט אים נאָר אָן, מיין טרייסט, מיין נשמה, ווי ער ליגט! מיד, אָפּגעשוואַכט ליגט ער זיך איינגענורעט, דאָס הענטעלע פאַרלייגט און שלאָפט ווי אַ פייגעלע, טייער קינד מיינס! אַזאַ ברעקל, נאָך נישט אָבגעקוקט די וועלט, נישט געלעבט — און שטייט שוין אויס אַזויפיל צרות!

— עט, נישקשה, זאָל ער זיך ליגן, נישקשה, און שלאָפן — זאָג איך דער מוטער און לאָז מיך אַריין אין אַ שמועס מיט דעם קינדס פאָטער, אַ ייד אַ למדן און פשוט אָן חכמות אַ גוטער מענטש. —

— זאָגט מיר אָקאָרשט, זאָלט איר מיר געזונט זיין, ר׳ יחיאל־מרדכי, ווי אַזוי און מיט וואָס האָט איר זיך דערנערט אין דער שלעכטער צייט, וואָס ס׳איז אויף אייך אָנגעשיקט געוואָרן?

— געלויבט השם־יתברך — ענטפער ר׳ יחיאל־מרדכי, אויפהייבנדיק די אויגן מיט אַ דאַנק צום הימל — מיט דעם אויבערשטנס נסים האָבן מיר געלעבט. און וויפיל באַדאַרף דען אַ ייד האָבן צום לעבן? אַ יידן איז גענוג אויף צו דערהאַלטן די נשמה אַביסל קאַרטאָפל, אַ ביסל דאָס... אַביסל ווייס איך וואָס... גאָרנישט, אַ ציבעלע, אַ רעטעכל. האָבן מיר זיך געלאָזט באַנוגענען, מיט בטחון אויף זיין ליבן נאָמען און אויף דעם חסד פון אונדזערע אחינו בני ישראל.

— נו, האָבן אונדזערע אחינו בני ישראל אייך געהאָלפן אין דער נויט?

— פון איין שטעטל און פון די אַרומיקע דערפער האָט מען אונדז אַריינגעשיקט עטלעכע וועגעלעך ברויט באַלד נאָך דער שרפה. פון די איבעריקע שטעט — גאָרנישט. נאָר עפּעס קליינע נדבות עטלעכע פון יחידים.

— פאַר־וואָס־זשע, האָט קיין פאַראיבל נישט, האָט איר זיך געפוילט אַרויסשרייבן זיי אין בריוו אייערע גרויסע צרות, אַז איר געפינט זיך אין אַזאַ ביטערער נויט?

— געשריבן, ר׳ מענדעלע, געשריבן, געשריבן! אויך אַרויסגעשיקט האָבן מיר משולחים צונויפנעמען פאַר אונדז נדבות ביי יידן, האָבן מיר אַרויסגעשיקט, און גאָרנישט. ביז אויף היינטיקן טאָג נישטאָ פון זיי קיין

תמונת אות. מען זעט נישט, מען הערט נישט, ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלן. אַז מיר האָבן אַרויסגעזען, קיינער פון אונדזערע ברידער קומט אונדז נישט צו הילף און מען קען שוין מער נישט אויסהאַלטן, האָבן מיר זיך באַטראַכט מקיים זיין די הייליקע ווערטער פון אונדזערע הייליקע חכמים: „אל תדין את חברך, דו זאָלסט נישט באַשולדיקן דיין חבר עד שתגיע למקומו, ביז דו זאָלסט נישט שטעלן זיך אויף זיין אָרט.“ גייען מיר, הייסט עס, אַצינד פון קליין ביז גרויס, מיט ווייבער און קינדער, בחורים מיט מיידלעך, זיך שטעלן אויפן אָרט פון אונדזערע ברידער. זאָלן זיי זען, אָנקוקן אונדז אַליין. אפשר וועלן זיי רחמנות האָבן. און ווי מיינט איר, ר׳ מענדעלע, וועלן מיר עפּעס מאַכן מיט אונדזער וועג, האַ?

— זאָגט נאָר, ר׳ יחיאל־מרדכי, האָט איר געליטן אַמאָל אַ ווייטיק אין איינעם פון אייערע גלידער?

— אַ שאלה אַביסל, אויב איך האָב געליטן! אוי, געליטן. אי היינט נאָך בין איך, לא עליכם, געפאַלן אויף די קריזשעס. איר באַמערקט דען נישט אין מיין פנים, אַז איך לייד דערפון גרויסע יסורים?

— נו, וואָס פאַר אַ מיטל טוט איר דערצו, ר׳ יחיאל־מרדכי?

— תחילת, אַז די שלאַפקייט האָט זיך ערשט באַוויזן און איך בין נאָך געווען פאַרמעגלעך עפּעס צו טאָן אַ מיטל, האָב איך מיך נישט־וויסנדיק געמאַכט און גאָרנישט געטאָן. אַלץ געטראַכט, עט, עס וועט מיט גאָטס הילף בעסער ווערן. אַצינד, אַז די שלאַפקייט איז שטאַרק, און איך בין נישט ביכולת צו טאָן דערצו אַ מיטל, אַפילו ביים בעסטן ווילן, און ווער ווייסט, אויב די מיטל וועלן שוין העלפן — אַצינד איז דער ווייטיק זיך צעגאַנגען אין אַלע מיינע רמ״ח אברים, און איך בין, לא עליכם, אַ צעבראָכענער שאַרבן. נאָר אַקעגן וואָס אָבער פרעגט איר מיך, ר׳ מענדעלע, אַזוינס, וואָס איז נישט שייך צו אונדזער שמועס?

— אַקעגן וואָס איך פרעג, ווילט איר וויסן? — ענטפער איך מיט אַ ביטער געמיט — אַקעגן די קאַבצאַנסקער נשרפים, פאַרשטייט איר מיך, און אַקעגן טויזנטער אַנדערע מיני אָרעמענקע, געפאַלענע, אָפּגעקומענע. זיי אַלע זענען געפּלאָגטע, קראַנקע גלידער אין דעם יידישן גוף. ווען אונדזערע יידן זאָלן פאַרשטיין, וואָלטן זיי באַדאַרפט אָנווענדן כל־המיטל, געפינען אַ סגולה צו די קראַנקע גלידער באַצייטנס, איידער די קראַנקהייט פאַרשטאַרקט זיך, בלייבנדיק אַן אייביקע מכה, אַ ווייטיק, אַ קרענק פאַר דעם גאַנצן גוף. ווען אונדזערע ברידער, אַשטייגער, וואָלטן אַנטייל גענומען אין דעם אומגליק פון קאַבצאַנסקער יידן באַלד ווי דאָס אומגליק האָט זיי געטראָפן, העלפנדיק זיי איטלעכער מיט אַ קלייניקייט, וואָלט פון אַ גראָש

צו אַ גראָשן זיך אָנגעקליבן אַ היפּשע סומע געלט, עס זאָל מעגלעך זיין ווי ס'איז אָפּצובויען זייערע הייזער, יעדער זאָל זיך נעמען ווידער צו זיין אַרבעט, נישט געצוואונגען זיין פאַרוואָגלט ווערן פון דער היים און אַרומשלעפּן זיך מיט די טאָרבעס איבער דער וועלט. אַצינד אָבער, אַצינד . . .

האָרכט־זשע, ר' יחיאל־מרדכי, אַצינד וועל איך נביאות זאָגן, וואָס פון אייך, פון נאָך אַזעלכע פאַרוואָרלאָזטע, פאַרוואָגלטע, וועט ווערן מיט דער צייט. קאַבצאַנסקער יידן, ווי אַלע אומגליקלעכע זייער גלייכן, פון וועלכע מען האָט זיך נישט וויסנדיק געמאַכט תחילות, ביים אָנהויב זייערן צעפאַלן, וועלן אַלץ ווייטער פאַלן און פאַלן און שוין קיינמאָל נישט אויפשטיין, קומען צוריק צו זייער פריערדיקן שטאַנד. דאָס ביסל, וואָס זיי וועלן צונויפנעמען, וועט אַוועקגיין אויפן עסן אין וועג, און דער סוף זייערער וועט זיין, צו בלייבן קבצנים, שלעפּערס, אַ פּלאָג, אַ מכה, וואָס וועט זיך איינעסן דעם פאָלק אין די ביינער און אָנטאָן אים גרויסע יסורים. עס האָבן נישט געשטיצט אונדזערע יידן די געפאַלענע ביי זיי, אין אָנהויב, יעדער מיט אַ קלייניקייט און מיט דעם גוטן ווילן, וועלן זיי לסוף געצוואונגען זיין מיט געוואַלד צו געבן אייך, קבצנים, אַ סך און דאָס וועט שוין נישט העלפן. די אָרעמעלייט וועלן תמיד זיי באַפאַלן און ווילנדיק־נישט־ווילנדיק וועלן זיי געבן ווי אין אַ לעכערדיקן זאַק אַריין כפי זייער כח און אַריבער דעם כח. זיי וועלן מוזן מאַכן „הקדשים" פאַר אורחים, אָרעמע וואַנדערער, שלעפּערס. זיי וועלן מוזן אויסברענגען געלט אויף קראַנקע, שלאַפע, צעבראָכענע, אויך אויף פוילע ליידיקגייערס. זיי וועלן מוזן מפרנס זיין אלמנות און אויסהאַלטן יתומים. זיי וועלן מוזן אַרייננעמען צו זיך אין שטוב אָרעמע קרובים, מוזן און מוזן געבן נאָך אויף זאַכן אַזוינע אָן אַ שיעור ביז זיי וועלן שוין נישט זיין מער פאַרמעגלעך און מוזן פאַרקלענערן זייערע אויסגאַבן. די געשעפטן וועלן ווייניקער ווערן, פיל וועלן אַראָפּ פון דער פונקציע און עס וועלן צוקומען נייע, פרישצאַפּלדיקע אָרעמעלייט, קבצנים, דלפנים, אביונים, אָפענע, באַהאַלטענע, אַלערליי מינים... איר זעט, ר' יחיאל־מרדכי, וואָס די פראָש האָט אָנגעמאַכט ביים אַריינשפּרינגען אָט דאָ אין דעם טייך? צוערשט איז דורך איר שפּרונג געוואָרן אין וואַסער אַרום איר אַ רעדל, דערנאָך אַ צווייטס, אַ דריטס, אַלץ מער און מער, ווייטער און ווייטער. אָנגעהויבן האָט זיך עס פון אַ קלייניקייט, און פון דעם קלייניקייט קומט אַרויס זייער פיל אַזוינס, וואָס ציט זיך, ציט זיך אָן אַן עק. אַ שרפה איז געקומען אויף קאַבצאַנסק, קומט פון איר אַרויס צרות אַ סך — און אין אַ צייט אַרום וועט האָבן צו באַוויינען די שרפה כל־ישראל!

— אונדזערע הייליקע חכמים האָבן שוין דאָס פריער פאַר זיך געזאָגט — מאַכט ר׳ יחיאל־מרדכי מיט אַ קנייטשעלע, אַ צי־געבנדיק מיטן אַקסל, ווי דער שטייגער איז פון בית־מדרשניקעס, אַוועקצומאַכן יענעמס אַ וואָרט, ווייל מען געפינט עס ערגעץ אין אַ שטעל ביי אונדזערע חכמים, אם־כן טאָ וואָס־זשע לאָזט מיך דאָ יענער הערן? — דער מדרש „שיר השירים“ זאָגט: „מה אגוז זה, אַזוי ווי ניס, אתה נוטל אחד מחברו, אַז דו רירסט איינעם פון אַ קופקעלע, כולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה, צעקויקלען זיך און צעלויפן זיך איינע נאָך די אַנדערע, כך הן ישראל, אַזוי זענען די יידן, לקח אחל מהן כלן מרגישין, רירט דאָס אומגליק אָן איינעם פון זיי, דערפילן עס אַלע.“

— און וואָס טוט מען דערצו, ר׳ יחיאל־מרדכי? — טו איך אַ פרעג זייער פאַרביטערט — געוואַלד, רבונו־של־עולם, וועלן דען יידן תמיד אַזוי זיין אָפהענטיק, אָפגעלאָזט, נישט צו טאָן פון דאַנען אַהין, צו פאַרבעסערן זייער צושטאַנד, אַז זיי זאָלן ניט קויקלען זיך ווי די ניס?!...

ר׳ יחיאל־מרדכי באַדעקט מיט דער האַנט דאָס פנים, זיפצט, קרעכצט, נישט צו ענטפערן קיין וואָרט. מיר זיצן ביידע און שווייגן, פאַרטיפנדיק זיך איטלעכער אין די געדאַנקען ביי זיך.

שפעטער אַביסל האָבן די קאַבצאַנסקער זיך גערירט אין וועג אַריין רעשדיק, האַק־און־פאַק מיט די ווייבער און קינדער, און לייזערל דער משוגענער שלעפנדיק זיך נאָך זיי. איך האָב זיי ביז אַ געוויסן פונקט באַגלייט, נאָכגייענדיק נאָך מיין פערד־און־וועגעלע, דערנאָך האָב איך מיך געזעגנט מיט זיי און בין געגאַנגען מיין וועג.

* * *

יענע אומגליקלעכע קאַבצאַנסקער האָב איך שוין מער אין מיין לעבן נישט געזען און איך ווייס נישט, וואָס פון זיי איז געוואָרן. זיי האָבן זיך אַוודאי געמוזט קויקלען ווי די ניס מיט די אַלע אַנדערע יידישע אָרעמע־לייט, ביז זיי זענען פאַרשוואונדן געוואָרן פון דער וועלט. לייזערלען נאָר האָב איך אין אַ צייט אַרום באַגעגנט אין גלופסק, אַרומלויפנדיק דאָרט אין די גאַסן בתורת שטאָט־משוגענער, און קינדער־קונדסים מיט אַ געשריי, אַ געלעכטער העגדום־פעגדום נאָך אים...

ספר הגלגולים

וואו דער מחבר באַשרייבט באריכות די אַלע גלגולים, אין וועלכע ער האָט באַדאַרפט, כמנהג ייד, מגולגל ווערן ביים לעבן פון איינעם אין דעם אַנדערן.

דער מחבר פונעם „ספר הגלגולים“ הויבט אָן צו דערציילן אָט מיט די ווערטער:

ויהי בימי אכילת קעסט, שימת בנים וישיבת בית־מדרש — און עס איז געווען, נישט היינט געדאַכט, אין דער צייט, ווען באַלעבעסלעך האָבן געגעסן קעסט, געקינדלט און געזעסן פאַרלייגט די הענט אין בית־מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, נישט היינט געדאַכט דעריבער, ווייל וואו ויהי, זאָגן די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אונדזערע איז, וואָס באַלעבעסלעך אין יענער צייט זענען, חוץ אין זייער זאַך, נישט אַזוי קלוג געווען ווי די דאָזיקע אין היינטיקער צייט. זייער אייגענעם תכלית קענען, אמת, די היינטיקע ווי די אַמאָליקע נישט, און טויגן טאַקע נישט; גאַנץ פשוט, ווייל דערצו זענען נויטיק אַזעלכע זאַכן, וואָס ביי בטלנים זענען זיי, בעוונותינו הרבים, נישטאָ, פריערדיקע אָדער שפעטערדיקע אַלץ איינס, און באַשולדיקן זיי דערפאַר עפנט זיך קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרים עס וואָלט געווען ווי אַ לועג לרש, שפעטן פון אַ קבצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפעס אַ גרויס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געליימטן, פאַר וואָס טאַנצט ער נישט, און פון אַ געבויגטן, פאַר וואָס הויבט ער נישט אויף דעם קאָפ. אָבער נישט צו טויגן פאַר זיך — אַזוי טענהן די היינטיקע — האָבן יענע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאַץ אַן עק צובינדן, דאָס מיינט מען די כנסת ישראל, פאַר איר אינגאַנצן זיך אַוועקלייגן. נישט צו קענען פאַרזאָרגן דעם אייגענעם תכלית, האָבן יענע, אַז אָך־און־וויי צו זייער קאָפ, צו זייער לעבן, נישט געטראַכט, נישט איינגעלייגט אַ וועלט צו פאַרזאָרגן כל־ישראלס תכלית!... זיי האָבן געפוילט, געשימלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כנופיות; נישט געפרוּווט צונויפקומען זיך אויף אסיפות, אויפן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופאָרן זיך אַפטערס, עס פאַרשטייט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין־אַהער. פיס האָבן זיי געהאַט, נישט

אויף צו גיין; אַ מויל, משטיינס־געזאָגט, האָבן זיי געהאַט, נישט אויף צו רעדן, צו האַלטן דרשות. אַזוי פוילן זאָלן אַלע אונדזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבן זיי פאַרשטאַנען, וואָס האָבן זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פאָנדן? — ניין! קולטוריאָ? — מכות! וואָס־זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַוונט, געבעבעט, אָפגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, משטיינס־געזאָגט, אַריינגעקוקט, געלערנט, און זיך אויסגעלערנט זיין צעבראָכענע גלות־יידן מיט זייער שיינעם, קנאַקעדיקן „מה־יפית“. — ומפני חטאינו, אַט פאַר די דאָזיקע זאַכן איז דער צאָרן אויף יענע, נעבעך, אַזוי אויסגעגאָסן געוואָרן. ראשית חכמה און סוף חכמה הייבט ביי קינדער איז אַ פאַטש די טאַטעס, יענע פון די פריערדיקע צייטן. פע, הייסט עס, פע אַלטע, אַמאָליקע צייטן! אַט דערינען באַשטייט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יידישלעך, אויף דעם שטייגער טאַקע פון אַן עם חכם ונבון, אַ קלוג, פאַרשטענדיק פאָלק ווי מיר יידן זענען — און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבר, בין איך אויסן.

און מען מעג אים טאַקע גלויבן, וואָרים דער גאַנצער מיין זייגער דאָ באמת, ווי עס ווייזט זיך אַרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפעס אַנדערש.

איך בין דאָ אויסן, זאָגט ער, צו דערציילן, וואָס מיט מיר איז פאַרגאַנגען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בין, ווי דער שטייגער איז פון איידעמס, געזעסן ביי שווער און שוויגער אויף קעסט. דער שווער מיינער, אַ פראָסטער מענטש, אַ שיינער, יוסטער באַלעבאָס, האָט מיך, ווי אַ קאָרפירער אתרוגל, אַ חשוב־בחורל, אַ וואויל־לערנער, גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציקער געליבטער טאָכטער, איין אויג אין קאָפ. וויפיל איך בין אַלט געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגן, ווייל אין דעם חשבון פון מיינע יאָרן איז איבערהויפט געווען אַ פלאָנטעניש, נישט אַרויסצוקריכן. די מאַמע מיינע האָט גערעכנט נאָך עפעס אַ גרויסער שרפה, אָט דענסטמאָל איז זי מיט מיר געלעגן געוואָרן. די באָבע אָבער האָט עס גערעכנט נאָך עפעס אַ בהלה, און די מומעס מיינע האָבן וועגן דעם געהאַט גאָר אַנדערע חשבונות. נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, איך ווייס נישט מער, אַז צו דער חתונה איז ביי מיר געווען אַ בלאַס פנים, אַ גלאַטס, אָן אַ חתימת־זקן, ווי ביי אַ יינגל.

די ערשטע פאָר יאָר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשה נישט... איך האָב געוואוסט נישט מער ווי דאַוונען, עסן קעסט און לערנען. באַרישקייטן, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אַ מענטשן, איז מיר אין זינען נישט געלעגן — קיין קינד האָט מיין ווייב נאָך נישט געהאַט... די ערשטע צייט

פלעג איך מיר אַזוי קומען אַהיים אָפּעסן, אָפּטרינקען און גאָרנישט, נישט צו הערן אַ קרום וואָרט, נישט צו באַמערקן אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּעס אַ שטיקל פאַרענדערונג, עס לאָזט זיך מיר פילן פון דער שוויגערס זייט עפּעס אַ קרימעניש, אַ בלאָזעניש, איך זאָל עס אָנהויבן צו פאַרשטיין פאַר וואָס. און אַזוי ווי איך האָב עס נישט פאַרשטאַנען, אַזוי טאַקע האָט עס מיר נישט געשאַדט — איך האָב מיר געטאָן דאָס מייניקע און געגעסן געשמאַק. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז מיר דערקלערט געוואָרן דער טעם פונעם בלאָזעניש. פריער על פּי רמז, דאָס הייסט אויפן וואונק, מיט אָנצוהערעניש, כלומר, אַזוי מיינט זי — קינדער! ווי האָט עס נישט אַ ייד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די שוויגער געלאָזט הערן בפירוש, מיט דעם פּראָסטן פּשט. סטייטש, טענהט זי מיט מיר, שטאַרק אויפגעבראַכט, גלייך ווי איך וואָלט איר געקוילעט די קאַפּאָטע — סטייטש, צוויי קיילעכדיקע יאָר נאָך דער חתונה, און גאָרנישט!... איידעמס ביי לייטן, וואָס האָבן חתונה געהאַט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, ווער פון איינס, ווער פון צוויי קינדער; מענטשן זענען זיי, האָבן אין זינען דעם תכלית... אַז וואויל איז זיי, אַז וואויל אויך זייערע עלטערן! און דו וואָס? אַ שיין באַלעבעסל, משטיינס־געזאָגט! און נאָך שפּעטער האָט מען געאַרבעט אַרום דער דאָזיקער זאַך בסוד. איך פלעג טרעפן אָפט די שוויגער זיצנדיק מיט ווייבער, שכנות, גבאיטעס, טוקערקעס, דאָס ווייב מיינס מיט אַראָפּגעלאָזטע, פאַרוויינטע אויגן אין־דער־מיט, און שושקענדיק זיך, איבערווינקענדיק זיך איינער מיט דער אַנדערער; אָן אַלטע גויע להבדיל האָב איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפן צווישן זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן צום סוף, איז מען געזעסן און געטראַכט וועגן דעם, פאַר וואָס האָט עס די שוויגער פון דער טאָכטער אירער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין אייניקל נישט? און מען האָט געברויכט דערצו באַבסקע מיטל. די אַלטע גויע מיט דעם היימישן שטאָט־טאַטער האָבן, עס פאַרשטייט זיך, ביידע געטאַנצט אין דעם קאָן אינאיינעם מיט די געניטע אויסגעקינדלטע ווייבער.

מיר אָבער איז נאַרישקייטן נישט געלעגן אין זינען. איך האָב מיר געשמאַק געגעסן קעסט און געשמאַק געלערנט.

אַז עס האָט נישט געהאָלפן נישט קיין רמז, נישט קיין פּשט, נישט קיין סוד, איז די שוויגער אַרויס אַקעגן מיר מיט דרוש. דרשהנען האָט זי געקענט זייער וואויל. אַז זי האָט געעפנט אַ מויל, האָבן זיך איר געשאָטן, ווי פון אַ לעכערדיקן זאַק—אַ מגיד, ניין מאָס רייד, אויסגעמישט אינאיינעם גראָם־שטראָם, קובעבע־לאַקריצע, גויאישע ווערטלעך מיט, להבדיל,

שטיקלעך גמרא, משל־לעמעשקע, פאַרווירצט מיט זיס־זויער תחינה־לשון, עס זאָל האָבן דעם רעכטן יידישן טעם. דער שטעל אירער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויף דעם געוויסן פסוק: „מיינס, משטיינס־געזאָגט, איז נישט לייטיש." — און זי האָט זיך גענומען גאַנץ ברייטלעך אויפווייזן, אַז נישט לייטיש איז, וואָס איך בין דאָס, יענס... נישט לייטיש, וואָס טאַקע ווי דעם פויערס אַ ווערטל: ני ראַק, ני ריבאַ, דאָס הייסט אויף יידיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואָס דען־זשע? אַ לעקיש בין איך. נישט לייטיש איז אויך דאָס: ביי אַנדערע, אַשטייגער, נעמט אַ שווער דעם איידעם און פאָרט זיך מיט אים דורך צום כאַנדריקעווער, זאָל געזונט זיין, אָדער ווען נישט ער אַליין, טוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים, מאַכן זיי פון אים אַ לייט, פירן זיי אים . . . און דעריבער טאַקע איז מזל און ברכה — זרענו וכספנו, קינדער און געלט, ווי אין „ויתן לך" שטייט. און ביי מיר — פלעגט זי אויסלאָזן, אַ קוק געבנדיק בייז אויף דעם שווער, נעבעך, וואָס ער האָט געהאַט פון איר קאַלט און וואַרעם — ביי מיר, אוי, רבונו־של־עולם, הלוואי אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרן, איז נישט לייטיש, אָמן, אָמן!...

פון מגידים די דרשות אַז איך הער היינט, שטייען זיי אַזוי צו מיר צו ווי אַן אַרבעס צו דער וואַנט. איך קוק זיי נאָר אָן מיט רחמנות, ווי מענטשן, נעבעך, חכמהנען זיך, וויסנדיק זיכער זייער גוט ביי זיך, אַזוי גוט ווי איך ווייס, אַז די חכמניות זייערע איז געמלאכהט, לויטער שווינדל, דראָט־אַרבעט. נאָר די דרשה אָבער פון דער שוויגער מיינער דענסטמאָל איז מיר צוגעשטאַנען ווי אַ פּיאַווקע צום האַרץ און געזויגן מיין בלוט. געגעסן האָב איך מיר קעסט אַלץ טאַקע געשמאַק, געלערנט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפּעס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפּעס גע־גענדזלט, געפּיקט מיר עפּעס אין קאָפּ, און איך פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עטלעכע מינוט פאַרטראַכטן מיט אויסגעשטעלטע אויגן, גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין. פונדעסטוועגן, נישקשה, אָן סכנות! איך וואָלט מיר געקענט גאָר קיין מעשה נישט אַזוי גיך אָפּשטערכען דאָס ביסל יונגע יאָרן ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ צייט, אויסזוכן זיך איינע פון די יידישע פּרנסות: אַ קנעלונג, אַ קלייטל, אָדער אַ שענקל, אַשטייגער, און זיין אַליין פאַר זיך אַ באַלעבאָס. באַדאַרף זיך אָן מיר אַנטשעפּען עפּעס אַ דיבוק, דער יצר־הרע אַליין, אין דעם געשטאַלט פון אַ חסיד, און מיך אָנרעדן דער שוואַרץ־יאָר ווייס וואָס, מיך וועלן פאַרפירן, דער רוח ווייסט וואוהין...

מיין יצר־הרע, דער חסיד, איז געווען אַ מנובל מיט אַלע פאַסטעמקעס,

מיט דעם גאַנצן חן, ווי אַזעלכן שטייט־אָן. אַ דיבורל האָט ער געהאַט גאָר אַן אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאָפּ. אויף מעשׂיות צו דערציילן, איז אַזאַ בריה ווי ער נישט געווען, נישטאָ און וועט נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט. פאַר אים איז אָפן געווען דער הימל, געמעגט דאָרט טאָן וואָס ער וויל, אים איז געשטאַנען פריי דער גיהנום און דער גן־עדן. מלאכים, רוחות זענען ביי אים געווען משרתים, ווי אַ שפּילעכל איז אים געווען פייער און וואַסער... ער האָט געקענט מיט זיינע מעשׂיות נעמען אַ מענטשן ביי דער נשמה. האָט ער געוואָלט — איז פון זיי אָנגעפאַלן אויף אַ מענטשן עפּעס אַ זיס דרעמל, אַ וואַרעמקייט איז זיך צעגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּעס גאָר מחיה. האָט ער זיך באַלעקט, טשמאָקענדיק מיט די ליפּן — איז אָנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פּשוט טאָן אַ טרונק בראַנפן...

אָט אַזוי איז דער יצר־הרע מיינער, וואָס האָט זיך, נישט פאַר יידישע קינדער געדאַכט, צו מיר גענומען!

— זאָג מיר, שמייגער! — הויבט אָן דער יצר־הרע מיך צו שטראָפן — ביז וואַנען וועסט דו עס זיין אַ שמייגער? וואָס פאָרט קען אַרויסקומען פונעם תנו־רבנן, וואָס דו תנו־רבנן׳סט מיר טאָג און נאַכט? פונעם זיצן ווי אַ קוואָטשקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט אויסזיצן, — און וואָס פאָרט וועט דער תכלית זיין דערפון? ביסט דאָך עפּעס אַ ייד, דו שמייגער איינער!... אַן עברה, כ׳לעבן, אַזאַ יונגערמאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראָטענער ליטוואַק אַ מתנגד, שוין אין די יאָרן, אַ פּרוש — אַ באַנק־קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער־ערד אַריין, צלם־קאָפּ! זיץ דיר, שאָקל זיך, קוועטש דיר אָן מערידן, ביסט אַריין אין די מ״ט שערי־טומאה און פאַרפאַלן, וועסט אייביק שוין נישט אַרויס! דו שמייגער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצוטרייבן פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערן אַ מענטש, אַ כלי־שלמה. נעם זיך באַצייטנס אויף דעם רעכטן וועג און פאָלג מיך, שטיי נישט אָפּ פון אַנדערע יונגע באַלעבעסלעך, טאַטנס קינדער, שטיי נישט אָפּ, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלן דיר זאָגן: קום קיין כאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יעהופּעץ, צום יעהופּעצער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס׳איז דאָ זייער אַ סך, אַלע, דאַכט זיך, פון איין שבט, קיינעם פון זיי גייט, ברוך־השם, נישט אָפּ אין דעם גוטן יידישקייט, געזונט און שטאַרק זאָלן זיי זיין! נאָר זיי אַלע אינאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכץ פון קנאָבל אַקעגן דעם בויבעריקער, זאָל לעבן. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק, דאָרט וועסט דו געהאָלפן ווערן. איין מומחה צו עקרות איז טאַקע ער, דער בויבעריקער.

אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגן, אָנקוקנדיק זיין ליכטיק פּנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַקעגן זיין ליכט״, דו פאַרפרוירענער ישיבהניק, קאַלטער מתנגד, וועסט, ווי די אצילי בני ישראל, זען די שכינה רוט אויף זיין פּנים און פּאַר גרויס התלהבות, ווי זיי, עסן ביי אים און טרינקען... אַצינד האָסט דו דערצו די מעגלעכקייט, זיצסט דיר אויף קעסט, דער נדן דייַנער איז נאָך נישט גערירט; שפּעטער, אַזוי פאַרהאָף איך, וועסט דו אַ משכון פאַרזעצן, דאָס לעצטע ביסל צירונג ביים ווייב אַרויסגנבענען — און פאָרן, אָדער גיין צו־פוס קיין בויבעריק!...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך איינגערעד״ט דער יצר־הרע. און אַז ער האָט געזען, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיק, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפּרואווט ווירקן אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אַן ווערטער טשמאָקען מיט די ליפּעלעך אַזוי, אַז מיר האָט זיך פאַרגלוסט נעמען אַ קאָפּעלע בראַנפן. אָנגעהויבן האָט זיך עס פון יאָר־צייט אָדער תיקון־בראַנפן, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנג, סיום־בראַנפן, אַלע מיני מצווה־בראַנפן, ווי, אַשטייגער, ראש־חודש־בראַנפן, קידוש־לבנה־בראַנפן, ל״ג־בעומר־בראַנפן, שהי־פּהי־בראַנפן, ביז עס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פּראָסט, גלאַט אַזוי זיך בראַנפן. דער פּועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז איבערכאַפּנדיק איינמאָל די מאָס בין איך אַרויס פון די כלים, דאָס הייסט — התפּשטות הגשמיות, אַרויסגעשפּרונגען פון דער הויט, און געווען בגילופין, אויף דעם זיבעטן הימל!

דאָס וואָס איך האָב, אָדער, גלייכער צו זאָגן, די נשמה מיינע האָט געהערט, געזען, כביכול, אויפן הימל, לאָזט זיך קוים־קוים איבערגעבן אויף דעם מענטשלעכן לשון. איך טו עס פונדעסטוועגן, ווי וויט מעגלעך איז, נאָר טאַקע דעם עולם צוליב, ווייל דער עולם איז שטאַרק טשיקאַווע, חלשט צו וויסן, וואָס טוט זיך אויפן הימל דאָרט אויף יענער וועלט.

גאָר צום ערשטן האָט מיך מקבל־פּנים געווען דאָרט אַ משונה־לאַנגע נאָז, אַ דיקע, געשוואָלענע ווי אַ באַרג, פייער־רויט, אָביסל פאַרבליפּט, ווי אַ פלאָם פון ברענענדיקן ספּירט, און אָנגעזעצט פול־און־פול מיט ווייַנפּערלעך, באַפּיכט פון קוואַלן שווייס. נאָך דער נאָז האָט זיך געוויזן איר באַלעבאָס, שוועבנדיק, קוים האַלטנדיק זיך אויף די פיס, עפּעס נאַר... לוט — דאָס איז געווען דער שר־המשקים פונעם יין־המשומר פּאַר די צדיקים, ער מיט זיין כבוד אַליין. און באַלד לאָזט זיך הערן אַ בת־קול ווי פון אַ משונה־גרויסער פּוסטער פאַס: פּנו־מקום — מאַכט אַ וואַרע דעם גאַסט, פּלוני בן סאָסיע!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעכאַפּט דערהערנדיק דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינערין. דער שר־המשקים האָט

מיר אַ שמיר געגעבן איבער די לעפצן, אַריינגעגאָסן מיר אין מויל אַ הונדערט־גראַדוסנעם ביטערן טראָפּן, בין איך ווי ניי־געבוירן געוואָרן.

— איך ווייס, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליב וואָס דו ביסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שוויגער, בעטנדיק פאַר איר טאָכטער, דיין ווייב די עקרה, שפּאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכן פונעם טאָטער לייגט איין וועלטן. מיר האָט מען עס באַפוילן, גיין דיר אויף קבלת־פנים אַקעגן, שטאַרקן דיך מיט אַביסל משקה און אָפּפירן דיך ביז צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אָדער ווי עס הייסט ביי אייך דאָרט, ביז דער ערשטער קרעטשמע. און אַזוי ווי דו ביסט פון די באַנק־קוועטשער, וואָס שטייען אונטער דער השגחה פונעם שר־התורה, לכן מוז מען זיך ווענדן צו אים, און ער וועט שוין דער בקשה דיינער געבן אַ גאַנג, וואוהין מען באַדאַרף... נאַ, נעם נאָך אַביסל „שהכל“ און קום!

און באַלד טאַקע טוט ער מיך אַ נעם און עס טראָגט מיך, ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך־געשווינד אַזוי, אַז עס פאַרדרייט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצים טוט עס מיך אַ וואָרף, האָפּ! איך בלייב שטיין אויף די פיס איינער אַליין און עס ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיק אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגן און דערזע פאַר מיר אַ פּאַלאַץ ת״ק מייל די הויך, אינגאַנצן פון מירמל־שטיין און גינגאָלד. און טויערן האָט דער פּאַלאַץ ת״ק גרויסע, און איטלעכער גרויסער טויער ת״ק קליינע טויערן. צווישן זיי איז דאָ שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פונעם פּאַלאַץ, זע איך, גייען אַרויס ווי צוויי שרעקלעך לאַנגע בליצן, און אַ געשטאַלט פון אַ האַנט נעמט אָן אַ הויפן שוואַרצן פייער און מאַכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קנעכל פאַר שרעק און איך פאַל אַנידער אויפן פנים. און איך פיל, אַ האַנט רירט מיך אָן, און איך האָרך אַ קול רופנדיק צו מיר: שטיי, זיי מוחל, אויף, בן־אָדם, יפהפיה, שר־התורה האָט געהערט דיין שוויגערס בקשה! און איך פיל — אַ פראָסט גייט מיר איבער דעם גאַנצן לייב, אַ צאָן אָן אַ צאָן קלאַפּט מיר פאַר קעלט, און שטעלנדיק זיך אויף די פיס דערזע איך פאַר מיר אַ קאַלטן מלאך, אַ שטיק אייז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאך, למדן מיינער, דער מלאך פון לומדים־מתנגדים און ישיבה־בחורים, דעם איבער־שווייצאַר פון שערי־התלמוד. קום, איך וועל דיך אָפּפירן, ווי איך בין געבאָטן געוואָרן, אַהין, צו לילהן, דעם שר פון הריון, דאָס הייסט פון מעוברת־ווערן.

און ער טוט מיך אַ נעם, דער קאַלטער מלאך, און טראָגט מיך געשווינד, ווי אַ רוח אַ מלמד, עס עסט מיך די קעלט און איך בין אויס מענטש.

פלוצים — האָפ־האָפ! און איך בלייב שטיין אויף מיינע פיס, און אַ ליבע וואַרעמקייט צעגיסט זיך מיר מיט אַמאָל אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגן און דערזע אַקעגן מיר אַ ת״ק־גאָרנדיקן פאַלאַץ פון אַלע מיני איידלשטיינער שטייט אין אַ וואונדער־שיינעם גאָרטן, מיט אַלערליי שפראָצונג: רויזן, בלומען און ביימער — אַ גלוסטונג פאַר די אויגן. און איבער זיי אינגאַנצן איז אויסגעשפרייט אַ טונקל־בלויער פאַרהאַנג מיט אַ גילדערענער לבנה אין־דער־מיט און בריליאַנטענע שטערן, וואָס נעמט זיך אויס אויפן אָנבליק ווי אַ שיינע זומער־נאַכט. אין דעם גאָרטן ציען זיך אין אַלע זייטן טויזנטער אַלייען, אָפענע און פאַרבאָרגענע, וואו עס שפאַצירן און קושן זיך פאַרלעך מלאכים, צעגיסנדיק זיך אין אַ זיסער ליבער שירה; אַמוריאל המלאך, דער שר של אהבה, געוואָפנט מיט אַ פייל־און־בויגן, שיסט, שפילט זיך מיט כרובים ווי קינדער, וואָס ליגן באַהאַלטן צווישן געדיכטע צווייגן. און די פייל זיינע טרעפט. פון איטלעכן שאָס שפרינגט פונעם באַהעלטעניש אַרויס אַ כרובל... אַ מחיה צו שטיין און קוקן. עס האָט מיך עפעס געמאָנטעט, עפעס נאָר טאַקע ווי ביים זאָגן שיר־השירים. און באַלד האָרך איך אַמוריאַלס קול, רופנדיק מיך ביים נאָמען: פלוני בן־סאָסיע! — הנני, זאָג איך, איך בין אָנגעברייט! — אַבי דו ביסט אָנגעברייט, איז גוט. איך שטיי שוין און קוק אויף דיר אַרויס צו דערפילן דיין בקשה. אָפזאָגנדיק מיר די דאָזיקע ווערטער, ווענדט ער זיך צו עפעס אַ מלאך און זאָגט: גיי, עפן דעם אוצר הנשמות און ברענג מיר פאַר דעם בן־אָדם אַ נשמהלע אַ טשאַקנדיקע. דער מלאך גייט גיך אַוועק אין זיינע שליחות און באַלד קומט ער מיט ליידיקע הענט צוריק. וואָס איז? מען קאָן נישט עפענען — נישטאָ דער שליסל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגייט זיך — אַך, ביים בויבעריקער איז דער שליסל!... עפנט מען די לאָך אין הימל, דורך וועלכער עס קומען אָן פון בויבעריק די תפילות. מען בעט רחמים דעם בויבעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר אַן עקרה דעם שליסל! נאָר אומזיסט די רייד, ער האַלט זיך ביי זיינס — ניין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אמוריאל ווערט שטאַרק אין כעס אויף דעם בויבעריקער, און לאָזט אויס דעם כעס צו מיר און צו אַלע יידן, נעבעך. — נישט אויסצוהאַלטן, זאָגט ער, פון אייך, יידעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסל פאַרנעמט איר אייך אין די הענט אַריין, אויך אונדז, שרים, מיינט איר צו מאַכן פאַר אייערע משרתים. אומעטום זייט איר פול, און קיין יאַריד אויפן הימל איז נישטאָ אָן אייך... וואוהין קריכסטו?! — טוט ער אויף מיר אַ הוק. —

דיין אָרט איז דאָרט אין דער יידישער גאַס. וואָס טוט אַ יידל דאָ צווישן אונדז? טרייבט אים אַרויס...

און איך באַקום אין האַלדז־און־נאַקן איין שטויס נאָכן אַנדערן ביז איך פאַרליר די געדאַנקען. און אַז איך עפן דערנאָך די אויגן, זע איך מיך ליגנדיק אין בעט, ביי מיר אין אַלקער, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין איין קול: אַ געפונענער! פון טויט לעבעדיק!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי טעג בין איך געלעגן אין הינהער־פלעט!

אַ מענטש אין הינהער־פלעט, ווי ס'איז באַקאַנט, זעט אויס איינגאַנצן ווי טויט. דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבט אין הימל. דאָרט וואַרפט מען אויף אים גורל, אַהין, אָדער אַהער, דאָס הייסט בלייבן אַ דאָרטיקער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונעם פלעטן, שפאַצירט זיך דערווייל דעם מענטשנס נשמה פריי אין הימל אַרום און זעט זיך אָן וואונדערלעכע זאַכן דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צייטן נאָך גייען אַרום צווישן דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זייער וואונדערלעכע מעשיות, וואָס מענטשן, געוועזענע אין הינהער־פלעט אויפן הימל, האָבן דערציילט, צוריקקומענדיק פון דאָרט. רב יוסף דער זון פון רבי יהושע בן־לוי — דערציילט די גמרא — איז שטאַרק פאַרשלאָפט געוואָרן און געבליבן ווי טויט אין הינהער־פלעט. אַז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט אים דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזען? איז דער זון דערציילט אים, עפעס האָט ער דאָרט געזען גאָר קאַפויר — געהויבענע דאָרט זענען דאָ דערנידעריקט, און דערנידעריקטע דאָ זענען דאָרט געהויבן... און אויף דעם פאָטערס פרעג, ווי שטייען מיר, חכמים, געלערנטע, מיר ווי זעען אויס דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס אייגענע (משטיינס־געזאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאַכן אַזוינע האָט ער אים דערציילט.

דעריבער, אויב דער ענין פון הינהער־פלעט איז יאָ אַזוי גרויס, וועט קיינעם קיין וואונדער נישט זיין, וואָס מענטשן, גרויס און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די היישעריקן באַפאַלן, אַז איך בין צו מיינע קרעפטן געקומען, און געחלשט הערן פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערציילן, וואָס אויפן הימל פאַרלויפט זיך, וואָס פאָרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרויס חשק איז די סמאַהע זיי איבער די ליפן איבערגעגאַנגען, קוקנדיק אויף מיר מיט גרויס דרך־ארץ. איך זאָל געווען דענסטמאָל שכל האָבן און וויסן אַ צורת מטבע, וואָס פאַר אַ ווערט די מטבע האָט, וואָלט איך, ווי פיל אַנדערע הימל־מענטשן ביי אונדז, געמאַכט פון מיין הינהער־פלעט אַ געשעפט. איך וואָלט, ווי יענע, דערציילט מעשיות, גוזמא־גוזמאות, זאָלן די בהמות הערן,

זיי וואָלטן הנאה געהאַט, און איך וואָלט געגאַנגען אין גאָלד. איך אָבער בין דענסטמאָל געווען אַ יינגל, געזעסן אויף קעסט, האָב חוץ דער גמרא נישט געוואוסט דעם טעם פון דער שווערער ביטערער פרנסה. דעריבער האָב איך, שוטה, מיך געהאַלטן אָן דעם אמת, דערציילט נאָר דאָס, וואָס איך ווייס. דאָס אייגענע טאַקע האָב איך אויך דערציילט אונדזער רב, זאָל געזונט זיין. און אַז ער האָט מיך, ווי אַ למדן, אַ פרעג געטאָן : ווי שטייען מיר, יידן, דאָרט ? האָב איך אים געענטפערט ווי דער אמת איז : שפל — מען טרייבט !...

ס'איז געווען אַ גאָטס רחמנות אים אָנצוקוקן, וואָס פאַר אַ מינע ער, נעבעך, האָט געמאַכט, אַ זיפץ געבנדיק טיף פונעם האַרצן.

ואחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיקער מעשה, האָט מיין יצר־הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט מיינע גנבהשע תנועות, לאמר, אַזוי צו זאָגן :

— היינט זעסט דו שוין, שמייגער, ווי גערימט און געאַכפּערט „ער“, זאָל געזונט זיין, איז אויבן דאָרט. אדרבה, זאָג, זאָג...

— אַזוי געאַכפּערט זאָלן אונדזערע אַלע שונאים זיין ! — ענטפער איך שטיל, אונטער דער נאָז, דערמאָנענדיק זיך אָן די זלזולים, וואָס מיר איז געקומען צו די אויערן פון יענע דאָרט.

— עט ! — זאָגט ער מיר — מילא, וואָס מאַכט עס וועמען אויס, אַז יענע דאָרט רעדן צווישן זיך ? אָבער אַ תקיף איז „ער“, אַן אוחז־ביד איז „ער“, און פון די אוצרות דעם שליסל האָט „ער“, און די ברירה צו געבן האָט „ער“ !... גיי־זשע קיין בויבעריק ! איך פאַרשטיי אָסור נישט, וואָס דיך קוועטשט ?

אוי, האָט מיך געקוועטשט ! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט בויבעריק אַליין, וואָס איז מיר און איטלעכן אין מיין ווינקל אויסגעקומען עפּעס משונה־ווילד. עס האָט מיך אויך געקוועטשט גלאַט סתם דאָס יידישע עקשנות, ובפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס אַוועקלייגן אַביסל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בין פון קליינוויז אַזוי געוואוינט געווען. — פון דער אַנדערער זייט אָבער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בויבעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך געצוואונגען זיין דאָרטן וועגן מיין עסק, ביסלעכווייז אַריין טאַקע אין טעם און אָנגעהויבן צו געפעלן. ווי ווילד, דאַכט זיך, די בויבעריקער זעען אויס, דאָך גוט צוקוקנדיק זיך, געפינט מען אין זיי פיל שיינע מעלות. זיי זענען גרויסע בעלי־בטחונס. זאָרג, אומעטיקייט איז אַן עבירה, פע ! דער בויבעריקער האָט געהייסן פריילעך זיין. זיי האַלטן זיך אינאיינעם, יונג, אַלט, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע צווישן זיך

אויף חברה־לשון. זיי זענען נישט אַזוי טרוקן, נישט אַזוי קאַלט מיט פּינצטערע צרות, ווי יידן פון מיין ווינקל. זיי קענען אַמאָל נעמען אַביסל משקה און גיין אַ טענצל נישט דווקא פּורים און שמחת־תורה, נאָר פּראָסט אין אַ וואָכן־טאָג. איך האָב שוין ביי מיר געפּועלט פאָלגן דעם יצר־הרע, באַדאַרף זיך פּלוצים טרעפן אָט וואָס...

באַדאַרף פּלוצים מיין ווייב — הערט אַ מעשה! — מעוברת ווערן גאָר אָן דעם בויבעריקערס לאַסקע, און האָבן צוויי יינגלעך מיט אַמאָל!

דאָס האָט שוין אַביסל אָפּגעשוואַכט מיין יצר־הרע. בויבעריק איז דערווייל ביי מיר אַביסל אַראָפּ אין דער זייט, און איך בין געבליבן שטיין ווי שבת אַ ייד, מיט איין פוס אין דעם תחום, מיט דעם אַנדערן אויף יענער זייט תחום — נישט אַהער און נישט אַהין...

אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט

מעשה נורא, וואָס איז זיך פאַרלאָפן אין קאַבצאַנסק

קאַבצאַנסק, איינער פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יידן רוען, איז תמיד פאַררעכנט געווען אין דער וועלט פאַר אַ שטעטל אַ רואיקס, אַ שטילס. יידן ערלעכע, צעבראָכענע, אַלטפּעטערישע, זענען זיך דאָרט געזעסן, אויסגעטאָן פון דער וועלט, געגאַנגען זייער וועג, געאַרבעט אין דעם יידישקייט; זיך געיידלט, געקינדלט און מיט אַלע פּירושים טאַקע אָפּגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאָגט, חוץ גאָט און ציצית נישט אָנגעגאַנגען די אַלע היינטיקע חכמות. אַ כּפּרה פון זייערטוועגן אַלע ניי־מאָדנע פּאַרלאַמענטן־סמאַרלאַמענטן מיט די פּאָליטיקעס, דרשות, אַמפּערייען דאָרט, פאַר זייער קלויז, פאַר זייער אונטעראויוון, און זייער באָד, להבדיל. אַ ייד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאָגן, באַדאַרף מוחל זיין אויף כּבוד, נישט פאַררייסן די נאָז, נישט קוקן אַרויף. אַ יידן אין גלות באַדאַרף זיין דער קאָפּ אין דער נידער. ער איז מחויב איבערצוטראָגן אַלצדינג, הערן, זען און שווייגן. און אָט אַזוי האָט קאַבצאַנסק, זינט זי איז קאַבצאַנסק, געלעבט שייך־פּיין, שאַ־שטיל. וואָס גאָט האָט געגעבן, גוטס, שלעכטס, האָט זי מקבל־באהבה געווען; אַ פּאַטש אַפּילו, אַ שפּיי אין פּנים אויך אָנגענומען פאַר ליב; ביי איר איז עס געבליבן — שאַ! און פּלוצים איז קאַבצאַנסק אַרויס פון די כּלים, איבערגעביטן איז זי געוואָרן. ווי שטיל דאָרט איז אַמאָל געווען, אַזוי רעשט זיך, קאָכט זיך אין איר היינט, עפּעס נאָר אַ פּייערשפּייענדיקער באַרג, באַהיט זאָל מען ווערן — פּייערט, שיסט, גיסט פּעך און שוועבל, און דאָס געפּילדער אירס צעטראָגט זיך העט־ווייט. גיכער וואָלט מען זיך געריכט אויף איר אַ טויט, אַ מיתה־משונה די שונאים, איידער הערן פון איר אַזוינע געוואַלדן, גאָר אַ שרעק.

און פון וואָס, וועט מען זיכער פרעגן, האָט אָט דאָס גאַנצע איבערקערעניש זיך גענומען? — אוי, אַ געלעכטער צו זאָגן, אַ געלעכטער מיט גרינע ווערעם! גענומען האָט זיך עס גאָר אין אָנהויב פון עפּעס אַ קלייניקייט, דערנאָך האָט זיך עס געקייטלט איין מעשה אין דער אַנדערער, ביז ס'איז געוואָרן אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס'איז אַרויס דער גאַנצער גיהנום: לאַנגע צונגען פלאַם־פּייערדיקע — קראַך־טראַך־טאַראַך, קולות

ביז אין דעם זיבעטן הימל! נישמער, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערן, אַז אינגאַנצן הענגט דער ייד אויף אַ האָר, שטייט אויף משקולת. אַ מינדסט קלייניקייט ווירקט אויף דעם גאַנצן גאַנג פונעם יידישן לעבן. דאָס יידיש מזל איז שוין אַזוי, משטיינס־געזאָגט. איבער אַ האָן מיט אַ הון איז צעשטערט געוואָרן אַ שטאָט טור־מלכא, און איבער אַ דעמבענע אַקס איז געוואָרן אַ תל פון ביתר. אַזוי איז די יידנס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון אַ גאָרנישט ווערט אַ מוסקאַט־קויל, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערן דונערט־בליצט, און עס גיסט זיך אויס אויף זיי די תוכחה.

אוי, איבער אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט איז אין קאַבצאַנסק היינט אַ בייזע מהומה!

* * *

נאָך העט־העט, פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעמויערט די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז, ביז אין די שפּעטערדיקע צייטן, האָבן פאַרבומען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט די לייבעלעך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבנסטע משפּחה אין קאַבצאַנסק געהייסן, אויף דעם נאָמען פונעם עלטער־זיידן, ר׳ לייבעלע, זכרונו לברכה, — דער נגיד, דער פרנס־חודש, דער פיינע־בריה אין דער גאַנצער קהילה, מיט וועלכן קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מייחס געווען. די דאָזיקע שטאָט איז איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו ר׳ אליקום געצלען, עליו השלום, אויך אַ גרויסער פאַרנעם, אַ תקיף, אַ כל־ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פריץ פון קאַבצאַנסקער שליסל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. ר׳ אליקום געצל האָט געהאַלטן קאַבצאַנסק פון דוקעס ב׳אַרענדע, און איז נתעשר געוואָרן. מען האָט אים געשאַצט אַוודאי אין אַ דריי־פיר זעקלעך, חוץ זיין נחלה — אַ שאַרפע פריצישע איינפאָר־הויז מיט באַלעבאַטישקייט און אַ בוידעם מיט היי, וואָס איינאיינעם האָט עס בסך־הכל געמעגט באַטרעפן אויף טרפות שיינע־גראָבע עטלעכע הונדערט קערבלעך. יאָ, יאָ, ס׳איז אַ סברא, אַז נאָך אפשר מיט אַ שמיצל אַריבער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט איז געווען גאָר שלא כדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט נישט דאָס אַליין נאָר, וואָס יידישע קינדער אין שטעטל האָבן פאַר אים געהאַט דאָס ביין־יעריקע קדחת, דרך־ארץ הייסט עס, נאָר געקוואָלן אָנקוקנדיק זיין ליכטיק פנים, משוגה הנאה געהאַט פון זיין ווילדער ברייטקייט, ווי ער זיצט זיך, אַשטייגער, אויף זיין שטאָט ברייטלעך, די גרייז־גרויע באָרד צעפלאָסן, דער טלית מיט אַן עטרה פון פליטערלעך

איבערן קאָפּ, און שאָקלט זיך אַ געוואַלד; ניין, דאָס איז נאָך גאָרנישט; פֿון יידנס דרך־ארץ האָבן, איז אַמאָל גאָרנישט געדרונגען. אלא וואָס דען, אַפֿילו גויים, להבדיל, זענען פֿאַר אים די כפרה געווען, נישט אַנדערש אים גערופֿן ווי „נאַש אַלאַקום“ (געצל איז זיי שווער געווען אויסצורעדן). דער עקאָנאָם פֿונעם הויף און אַמאָל טאַקע אויך דעם דוקעס' קאַמערדינער אין עפּעס אַ מין טיזליק מיט טרעסטן און מעשענע קנעפּלעך, פֿלעגן קומען שבת, יום־טוב עסן ביי אים פֿיש. פֿאַר פסח פֿלעגט ער פֿונעם הויף באַקומען ווייץ אויף מצה און אַ פּאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויסגעבן די מיזינקע זיינע, איז זי, די כלה הייסט עס, אויף מאָרגן נאָך דער חופה, געגאַנגען מיט די מחותנים און מיט די קלעזמער צום דוקעס אין הויף. זי אַליין מיט אירע כשרע הענט האָט צוגעטראָגן דעם דוקעס אַ טאַץ מיט לעקעך און איינגעמאַכטס, מיט שטרודל און מלכות־ברויטלעך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה־זיס שמייכעלע צוגענומען, אַנידערגעלייגט אויפֿן טאַץ אַ רויט־גילדענעם רענדל, דרשה־געשאַנק הייסט עס. עפּעס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פֿולע קאָפּ, אויסגעמישט קאַשע מיט מאָן, אַלץ: חתע, חתע, פּיאהקעלע, ציצעלע, כוסיד, תלמוד, לאַפּסערדאַקעלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט. אַזאַ מין מזל־טוב ביי זיי איז עס, אַפּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעמענדיק זי, די כלה הייסט עס, ביים בעקעלע, אַ גלעט געטאָן, איין מאָל, און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַ מאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בעקעלע, און צו ר' אליקום־געצלען שוין שמייכלענדיק געזאָגט: האַרנאַ או טעבי, לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הייסט כבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר גיי טו עפּעס דעם רבונו־של־עולם, אַז ער זיצט אויבן און דרייט דאָס רעדל, טאַקע ווי אין דעם „ונתנה תוקף“ דאָרט: מי ירום ומי ישפל — ווער אַרויף און ווער אַראָפּ. באַדאַרף זיך אין אַ צייט אַרום איבערדרייען דאָס רעדל, און ר' אליקום געצל פֿאַלט אַראָפּ, בלייבט אַ קבצן, הייסט עס. יאָ, אַ קבצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, בומער ערגער, וקבצנו ביחד, גלייך מיט אַלע קאַבצאַנסקער יידן, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּעס — עט, פֿונדעסטוועגן לעבט מען דאָך, ברוך־השם, אַביסל נישט דערעסן, נישט דערטרונקען, מילא וואָס? בע! . . . נישט צו פֿאַרזינדיקן. מען שטערכעט אָפּ דאָס לעבן און מען שטאַרבט גלייך מיט לייטן. ניין, נישט אַ קבצן בפשטות איז ער געבליבן, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגנטלעך איז ער נישט געבליבן, וואָרים ער איז גאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבצאַנסק האָט אים איינגעוויגט פֿאַר אַ נגיד, געהויבן אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט

האָלטן. קאַבצאַנסק האָט געלוינט מאַכן אים ביי זיך פאַר אַ גביר, כדי צו נעמען ביי אים נדבות, און ער, נעבעך, אַז אַך און וויי צו אים, האָט געמוזט געבן. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישן יידן אַזוינע זאַכן. דער סוף איז געווען ווי געוויינטלעך — יבש! במזומנים נישטאָ קיין גראָשן, איינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט־לאַנג נישט געצאָלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפן דעם פריץ קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאָנט, מען פאָדערט. און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוויינטלעך ביי סוחרים — קוממיות! ר׳ אליקום געצל מיט זיין גוט האַרץ האָט עס נישט געקאָנט איבערטראָגן, זיך פאַרעסן און געשטאָרבן. דער פריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלייגט אַן אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח־וואַנט. דאָס הויזגעזינד ר׳ אליקום־געצלס האָט זיך צעשלעפט, דער אַהין, דער אַהער — אויס לייבעלעך!

די שטאָט שטייט ליידיק, נישט באַזעצט, זעט אויס ווי אַ וויסטע אלמנה. ליב איז זי איטלעכן טאַקע, ליב און טייער, צום האַרצן; נאָר וואָס טוט מען אָבער מיט דעם פריץ? ער איז, ווי איטלעכער מאַגנאַט, אַ שטיקל קאַפריז, ווי איטלעכער שררה אַביסל משוגע — עס ווילט זיך אים זיין אַ באַלעבאָס פון אַ שטאָט אין אַ יידישן מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק ווי עס טוט דאָס יידישע האַרץ זעענדיק, אַז יענעם אָרט, וואו עס זענען געזעסן פריער אַזוינע לייבעלעך, אַזאַ ר׳ אליקום געצל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף אים גערוט, געהער אַצינד דעם פריץ! אַז אַ פריץ מישט זיך אַמאָל אַריין, ווען עס קומט אים אָן דער שגעון, אין אתה־הראתה, אין הקפות און ביים אויסוויילן גבאים. אַ ווייטיק איז דאָס אַוודאי אַ גרויסער, נאָר באַפרייען זיך פון גלות, אויסלייזן פון פרעמדע הענט די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום־קדוש, דערצו האָט זיך געפילט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרעם, און פאַרלוירן כמעט די האָפענונג.

צוויי פאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפעטער אַרויסגעוויזן, האָבן געהאַט אַן אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איר, איטלעכער אויף זיין דרך — איינער איז ר׳ שמעלקע, דער אַנדערער — כייקל־חיים — צוויי נישט קיין גלייכע מענטשן, איינער מיט דעם אַנדערן קידער־ווידער, ווי צוויי קעץ אין איין זאַק.

ר׳ שמעלקע געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגן, אַז זיי זענען צווישן אונדז מענטשן דאָס אייגענע, וואָס אוגערקעס, אָשטייגער, צווישן דעם גאָרטנוואַרג. עס טוט זיך אַ ווייז פרימאָרגנס אין גאָרטן דאָרט, וואו נעכטן האָט מען גאָרנישט באַמערקט, אַ גרויסע גרינע אוגערקע, עפעס פלוצים, גאָר אומגעריכט. אוגערקעס, אַזוי הייסט עס,

וואַקסן בײנאַכט, אַז עס זעט נישט קײן אויג — און אַזוי אויך די פּײנע בריות. אײנער עפּעס אַ יידל, אַ שמעלקע פונעם געמײנעם קאַבצאַנסקער עולם, ווער האָט אים געהערט, ווער האָט אים געוואוסט, איז פּלוצים פון דער ערד אַרויסגעקראָכן — און מזל־טוב דיר, קאַבצאַנסק, מיט דײן אוגערקע, מיט אַ נײ־אויסגעוואַקסענעם ר׳ שמעלקע! מאַך שהחיינו.

ר׳ שמעלקע — ער האַלט עס הײנט די קאַבצאַנסקער אַרענדע, איז אַ פאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָט און שטאַרק געהויבן.

דאָס חשיבות פון ר׳ שמעלקען איז, וואָס ווי שטומפּיקלעך ער איז אויף דער עברי, נישט קײן געלערנטער, אַזוי אַ שאַרפער, אַ גרויסער פרומאַק איז ער; אַזאַ מאמין ווי ער, איז נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט זײן גלײכן. ער גלויבט אין אַלצדינג, וואָס נישט פאַר זײן שכל, — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כישוף און אָפּשפּרעכעניש. אויך די מעלה מוז מען אים נאָכזאָגן, אַז ווי גרויס ער האַלט זיך פאַר קלײנע, אַזוי קלײן האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטײט פאַר אַ פּיצל כבוד דאָ אין שטעטל, אַזוי איז ער מוחל אויף זײן כבוד דאָרט אין הויף, אַשטײגער; לאָז מען זיך שפּעטן פון אים וויפיל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט אים נישט אויס; און ווי אַ בריה ער איז צווישן דאָס זײניקע מיט דער צונג, אַזוי נעמט אים דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פּריצס אַ בליק.

ר׳ שמעלקע, אַשטײגער, האָט, זינט ער איז אַ ר׳ שמעלקע, שטאַרק חשק צו די לײבעלעכס שטאָט, ווויסנדיק בײ זיך זײער גוט, אַז דורך דעם וועט ער ווערן געהויכט. ווי באַלד ער באַזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט לעבן אָרון־קודש, קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פײנזילבערנער עטרה אויפן טלית, באַקומט ער שוין מיט רעכט, לכל־הדעות, די בעסטע עליה, שישי, און צוגלײך דערמיט דעם טיטל מורנו — אַזעלכע זאַכן, וואָס קײן בעסערס, קײן העכערס דערפון איז בײ יידן מער נישטאָ. נאָר באַטראַכטנדיק זיך, אַז דער באַלעבאָס פון דער שטאָט איז דער פּריץ, איז אים באַלד טאַקע פאַרגאַנגען דער חשק און האָט אַראָפּגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולמס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, ר׳ שמעלקע! ווען וועט שוין אונדזער מקום־קדוש אַרויס פון גויאישע הענט?“ — פלעגט ר׳ שמעלקע מיט אַ פרום זיפצעלע ענטפערן: וואָס קאָנען מיר טאָן? וואַרט, ברידערלעך, ביז השם־יתברך וועט רחמנות האָבן, טאָן אַ נס. כאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צײט . . .

יאָ, ר׳ שמעלקע איז אַן אוגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אויס סוף זומער, בשעת אויף גאָטס וועלטל רוקט זיך אָן דער גלות פונעם ווינטער.

זי איז געל, קרום, געבויגן נישט ווי אַן אוגערקע באַדאַרף צו זיין, האַרט, ביטער, אויסגעטריקנט, אַן אַ קאַפעלע זאַפט! . . .

אַקעגן אַזאַ געלער, פוילער אוגערקע, ווי ר׳ שמעלקע, איז אַ שיינפריש קאַרפירער אתרוגל כייקל־חיים פון דער נייער שטאָט — אַזוי הייסט יענער קלענער טייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט בריקל, וואו די לופט איז אַביסל פרייער, די איינוואוינער דאָרט אַביסל נישט אַזוי . . . ביי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַביסל עולם־הזה. אַלט־קאַבצאַנסק קוקט אויף זיי, פאַרדרייענדיק אַביסל די נאָז, עפעס, דאַכט זיך איר, ס׳איז אַביסל גראָבלעך . . . דאַכט זיך, דאָס . . . יידישלעך און פאָרט עפעס נישט דאָס . . . דאָס שיינדל פון דער נייער שטאָט, אָדער ווי זי הייסט: ניי־קאַבצאַנסק, איז געווען כייקל־חיים. דאָרט איז ער געבוירן געוואָרן ביי זיין טאַטן, עליו השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער באַלעבאָס, אַ קרוב מיט די לייבלעך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסן, חתונה געהאַט און געוואוינט ביז דער איצטיקער צייט. ער באַדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגן אַ פערציק יאָר. אַ מושלם איז כייקל־חיים, טאַקע ווי מען זאָגט, מיט אַלע מעלות. וואָס, ווילט איר, קען ער נישט? ווילט איר לערנען, איז ער געלערנט; ווילט איר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצהדיק, טיף, ווי הייסט עס עפעס היינט, פסיכאָלאָגיע; טיף מיט אַלע קונצן אין דער נשמה אַריין. ווילט איר פאָליטיקע, איז פאָליטיקע, און ווילט איר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכלל, ער איז אַ בעל־מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגן האָט אַלט־קאַבצאַנסק אים דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטן פון אים פאַר זיין גוט הארץ, פאַר זיין שיינער באַנעמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענסטן אַפילו. באַזונדערס האָט אים אַלט־קאַבצאַנסק ליב געקראָגן זינט ער האָט זיך צו איר איבערגעקליבן, פונעם נייעם בית־המדרש דאָרט זיך איבערגעטראָגן צו איר אין דעם אַלטן. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבן? דערויף איז דאָ אַ סך מימרות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, צום עסק געהער זיך עס בכלל נישט אָן, ער האָט ליב אַלט־קאַבצאַנסק, אַלט־קאַבצאַנסק האָט ליב אים — און, ווי אַ ליטוואַק זאָגט: פטור!

די קלויז האָט אויפגענומען כייקל־חיימען ביי זיך אונטער־אויזון. די אַלע אַנדערע געהויבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען ליידיק, נאָר דער אונטער־אויזון איז אויך נישקשה, ער האָט זיך עפעס זיין באַזונדער מין חן. ציט צו זיך צו גאָר טאַקע ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געווינטלעך אַ מקום־מנוחה פאַר אידעלע מענטשן פונעם באַלעבאַטישן שטאַנד, וואָס האָבן ליב זיך צו וואַרעמען, אַריינקוקן אין אַ ספר, נישט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען באַדאַרף צוליגן מוח, נאָר אין אגדתות, אין מדרש, וואו

עס ווערט דערציילט וואונדערלעכע זאַכן, חידושים ונפלאות, פון וועלכע עס ווערט עפּעס וואַרעם, גריבג אויף דער נשמה. דאָרט, אונטער־אויזון, הייסט עס, רעדט זיך עפּעס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פילט זיך אין איטלעכן שמועס, אין יענעמס אַ וואָרט עפּעס גאָר אַ באַזונדער מין טעם. כייקל־חיים מיט זיין געשליפן צינגל, מיט זיין בריהשקייט איז פאַר זיי געזוען סחורה, ווי געוואונטשן. פון אים פלעגן זיי הערן אַמאָל אַ פריש וואָרט, אַזוינס, פון וואָס פריער האָט זיך זיי אַפילו נישט געחלומט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי איינגעגעבן שכל, צוגעגעבן מוט, אַריינגעזעצט אין זיי פּשוט אַ נייע נשמה. די רעדלעך מענטשן אַרום אים זענען פון טאָג צו טאָג געוואַקסן, מען האָט זיך פּשוט מחיה געווען הערנדיק עפּעס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסן מכלכל חיים, ער האָט אַריינגעטראָגן אין דעם אַלט־קאַבצאַנסקער עולם אַ נייע וועלט מיט אַ ניי לעבן. בידנע, דערשלאָגענע קאַבצאַנסקער ברידערלעך, זיי האָבן, נעבעך, ערשט דערפילט, אַז זיי זענען אויך מענטשן, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענטשלעכע געפילן, ווי שטאַרק ביזער זיי האָט געמוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריער, צזעענדיק, אַז דאָס שטיקל מקום־קדוש, דער איינציקער טרייסט זייערער אין לעבן, דאָס איינציקע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, וואו אויסצואוויינען זיך אַמאָל, וואו אויסצוגיסן זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין הימל — אַז דאָס דאָזיקע מקום־קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענט ביים פּריץ, וואָס מאַכט זיך דערויס אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט אים אָן דער שגעון; ער איז דאָרט, אַז אָך און ווי, דער באַלעבאָס, און זיי עפּעס טאָקע נאָר ווי איינגעבעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערליידן!

ביי אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיקע זאַך זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַרישקייטן, פון וואָס, משטיינס־געזאָגט, מען האָט דאָ צו רעדן! נאָר לאָזן יענע איבערקומען אויפן קאַבצאַנסקער עולמס שטאַנד, וויסן, וואָס הייסט אַזוינס עלנט, נויט, אָפּהענגען אינגאַנצן פון אַ פּריץ, אַ קאַפּריז; וויסן וואָס פאַר אַזעלכע, נעבעך, הייסט אַזוינס אַ מקום־קדוש, — אוי, וואָלטן זיי דענסטמאָל געפילט, גערעדט, נישקשה, אַנדערע ווערטער!

כייקל־חיים האָט גוט געפילט די מיאוסע קאַבצאַנסקער לאַגע. ער אַליין איז דאָך, אין גרונט גענומען, אויך אַ קאַבצאַנסקער, און ליגט מיט זיי אינאיינעם, ווי מען זאָגט, אין קוואַס. ס׳איז אים געווען אַ בושה, אַ חרפּה, אַ ווייטיק, זיין אַזוי מיאוס דערנידעריקט, לאָזן זיך טרעטן ווי אַ וואָרעם

אונטער די פּיס, קריכן, זינגען דעם פּריץ „מה־יפית“ — ניין, אַזוינס איז נישט פאַר אים! ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, נישט אַנדערש טאָקע ווי באַפרייען דאָס מקום־קדוש. לאָז מען כאָטש האָבן דאָ ביי זיך אַ שטיקל מנוחה, נישט זיין צו שאַנד און שפּאָט.

איינמאָל, חנוכה, ווען יידישע קינדער מענטשלען זיך, נעמען זיך איבער מיט די גבורות פון זייערע גבורים פאַרצייטנס, זאָגן באַהאַרצט על־הניסים, שפּילן אין דריידל, אין דער האָפענונג, אַז זיי וועלן נאָך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטנס ניסים דרייען וועלטן — דענסטמאָל, אַז כייקל־חיים האָט אַריינגעלאָזן זיך אין אַ ברייטלעכן שמועס איבער חנוכה, געגעבן דעם עולם צו פאַרשטיין, אַז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגן טאָן באַדאַרף אַ מענטש טאָן טאָקע זיינס, און ווען די חשמונאים זאָלן נישט ,געווען אָנהויבן די מלחמה מיט דעם שונא, וואָלט דער נס פון חנוכה נישט געקאָנט זיין, — איז ער אָט פונעם דאָזיקן שמועס אַרויף אויף דעם קאַבצאַנסקער מקום־קדוש, וואָס איז אין פרעמדע הענט, און באַוועגט דעם עולם, פּרואוון זיך טאָן וואָס נאָר מעגלעך, אַז זיי זאָלן זיין די באַלעבאַטים דאָרט. — איך פון מיין זייט, האָט ער געזאָגט, בין גרייט צו טאָן אַלצדינג, נישט שפּאָרן קיין מי, קיין צייט, אַבי ווילט איר נאָר, עס זאָל קיין מניעה נישט זיין פון געלט. די האָניק־זיסע ווערטער זיינע האָבן זיך אים געגאָסן פונעם מויל גלייך די קאַבצאַנסקער אין האַרץ אַריין. די זאַך איז אַריין אין טעם, וואָס ווייטער, ווייטער זיך פאַרברייט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איר גאַנץ קאַבצאַנסק.

ר׳ שמעלקען איז די דאָזיקע זאַך געווען ווי אַ מעסער אין האַרץ. עס האָט אים געשטאָכן ביז אין דער זיבעטער ריפּ. פאַר וואָס? ערשטנס, דערפאַר וואָס איטלעכער גראָבער יונג, דערצו נאָך אַ פּרומאַק, האָט אמת פיינט אַ מענטשן אַן אידעלע, אַ געלערנטן. דער גאַנצער טוער דערינען איז דאָך כייקל־חיים, וועלכן ער קאָן נישט אָנקוקן. צווייטנס, דערפאַר וואָס כייקל־חיים קאָן מיט דער צייט זיך דערשלאָגן צו די לייבעלעכס שטאָט, און דעם כבוד האָבן ווילט זיך דאָך אים אַליין. דריטנס, דערפאַר וואָס ס׳איז אַ מורא איינצורייסן מיט דעם פּריץ, ער קאָן ברוגז ווערן און דורכדעם זאָל עס אים, חלילה, שאַטן צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטנס איז גאָר פּשוט, דערפאַר וואָס אַ ר׳ שמעלקע מוז זיין תמיד דערווידער; וויל יענער אַזוי, וויל ער דווקא פאַרקערט; זאָגט יענער „יעהופּעץ“, זאָגט ער אויף צו־להכעיס „בויבעריק“ . . . פונדעסטוועגן האָט ר׳ שמעלקע זיך דערויס כלומרשט גאָרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטלעך, געפרעגט קשיות מיט אַ שטעכעדיק שמייכעלע, אַשטייגער אָט אַזוי:

— ווילט איר, הייסט עס אָפּנים, ווי פריער פאַליינגעוועזן אין מקום־

קדוש. פאַרגעסט־זשע נישט, מײַנע ליבע ייִדן, אַז די שטאָט דאָרט געהערט דאָך פאַרט דעם פּריץ.

— מילא, וואָס־זשע איז ? — ענטפערט מען אים פונעם עולם. — דער פּריץ האָט דאָך זי אין האַנט פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזן.

— און געלט, מײַנע ליבע ייִדן ? ווער וועט עס געבן געלט, אפשר אײַער מכלכל חיים ?

— נישקשה, ר׳ שמעלקע ! געלט וועט זײַן, לאָז נאָר קאַבצאַנסק וועלן.

— קאַבצאַנסק ! אַ געלעכטער, כ׳לעבן, זעט איר — אויף צו נעמען, אָך, איז דאָ אין קאַבצאַנסק, אָן עין־הרע, זייער פיל בעלנים ! נאָר לאָז זײַן אַפילו אַזוי — אויסלייזן, געלט איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אײַך, קאַבצאַנסק אַ סך דערפון אַרויסקומען ? גאַנץ קאַבצאַנסק אין מזרח־וואַנט וועט דאָך נישט אַרויפקריכן, הײַנט צו וואָס, נאָך אַמאָל, פרעג איך אײַך, זאָל . . .

— שאַ, לאָזט זיך דינען, ר׳ שמעלקע ! — פאַלט אים אַרײַן אין די רייד אײנער פונעם עולם. — דאָ גייט נישט מער, פאַרשטייט איר, ווי אין דעם פּינטעלע, אין דעם ייִדישן פּינטעלע. ייִדישט מען די שטאָט, דאָס הייסט, זיצט ווידער אויף איר אַ ייִד, געווינט דורך דעם גאַנץ קאַבצאַנסק זייער פיל. זי ווייס דענסטמאָל, אַז זי האָט אַ מקום־קדוש, און דאָס אַליין וועט איר צוגעבן אַ שטיק געזונט, פרישע קרעפטן און שטאַרקן דעם גייסט. חי וועט הייסן געלעבט !

— פּ־ש־ש־ש ! — מאַכט ר׳ שמעלקע, פאַרקרימענדיק זיך מיט אַ זויערער מינע. — אוי, וועט זײַן חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסן וואָס הייסט אַזוינס דער׳רגזנ׳ען אַ פּריץ !

מער האָט ר׳ שמעלקע נישט געזאָגט ; ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן שפּעטער, האָט ער מער טאַקע געטאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צײַט אָנגעהויבן טאָן, טאָן ! . . .

זומער אײנמאָל אין דער פרי, אַז דער קאַבצאַנסקער עולם איז מיט די טלית־און־תפילין־זעק געגאַנגען פריי צעשפּיליעט, די הערצער אָפן אַקעגן דער זון, משונה הנאה־האָבנדיק, ווי זי באַקט, וואַרעמט גאָר מחיה ; געזען פאַר זיך גאָטס שיין וועלטל : ביימער, גרינס, געוויקס, אָפּשאַצנדיק ביי זיך אין געלט די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטנוואַרג : ציבעלעס, רעטעך, קאַרטאָפל, וואָס וועט, געלויבט דער אויבערשטער, זײַן הײַנטיקס יאָר, — מיט אַמאָל הייבן זיך אויף פון עק גאַס זיילן שטויב, עס לאָזט זיך הערן אַ רעש, אַ געפּילדער : מע, מו, מע־ע ! דאָס מעקעט־מוקעט, לויפט הונגעריק, פאַרשמאַכט די טשערעדע בהמות צוריק פונעם

פעלד, גאָר פלוצים, נישט אין דער געוויינלעכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם באַקומט באַלד טאַקע די פינצטערע בשורה: אוי וויי! דער פריץ וויל מער נישט לאָזן פיטערן זיך ביי אים אויפן פעלד די יידישע בהמות ווי פריער.

שלעכט, גאָר נישט קיין גוטער משא־מתן!... לויפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטן. איז אָבער צום פריץ נישט צוצוטרעטן, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ געבעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדיקער, העלף! זאָגט ער: יידעלעך־יידלאַקעסלעך, ביין! — שרייט מען: אוי, נשמהניו, ליובעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פריץ איז בייז. איר יידעלעך־כאַלאַמייעלעך, האָט ער געהערט, ווילט איר פאַרטרייבן פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטייגער איז, אים מטמא, אַריינשטעקנדיק אים אין דער האַנט אַ מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמהניו, נעם! ער זאָל כאָטש בגנבה לאָזן יידישע בהמות זיך פיטערן ערגעץ־וואו און אַוועקקוקן, צומאַכן די אויגן. די מטבע נעמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענטש — און באַלד טאַקע בעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז געמאַטערט, עס קומט אָן, שונא־ציון, מיט ווערעם.

און געשטעקט אין דער מיטן, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט ר' שמעלקע, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל איז אַרויס דאָס פייער — אַ כעס, אַ צאָרן, אַ מחלוקת, און קאַבצאַנסק ווערט צעטיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער־שטעך איינע מיט די אַנדערע.

די פון בייקל־חיימס חברה־לייט, אָדער ווי זיי הייסן דאָרט מכלכל־חיימניקעס, שווייגן נישט אין זייער זאַך: — זיי פייערן. יענע, פון ר' שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, באַלעבאַטים פראַקטישע, וואָס די פרנסה זייערע איז פון דער אַרענדע, שווייגן אויך נישט, — פייערן.

און צווישן די צוויי פייערן זענען צוערשט געשטאַנען די קאַבצאַנסקער בהמות, און דערנאָך, — אַ ביטער רחמנות, נעבעך, — די קאַבצאַנסקער כלי־קודש.

מילא, בהמות זענען בהמות, קי הייסט עס, שטילע ברואים מיט דרך־ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבן אַמאָל געהונגערט, געהיבעט אין דער היים, איז נאָך געווען צו דערליידן. ציגן אָבער, שקצים, ווייסע־חברהניקעס, אַז זיי גייען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קערן זיי אַ וועלט און זענען פול אין אַלע ווינקעלעך. מען באַדאַרף וויסן, אַז אין קאַבצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגן, ווי באַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אַמאָל אין דער קישקע,

האָבן זיי אָנגעטאָן מעשים — געשפרונגען אין די גערטנער, געקראָכן וואו מען באַדאַרף נישט, געכאַפט אין מאַרק פון די מולטערס און אויפגעוויגלט אַקעגן זיך אַ שטאָט מיט מענטשן און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונט, האָט געעפנט אַ מויל, געבילט, געהאַווקעט, זיך געלאָזט הערן ווייט איבער די גאַסן. די שטאָט איז געוועזן אויף, פשוט נישט אויסצוהאַלטן. מען גייט אַרום דול, אָן קעפ, און מען איז גערן ווי מעגלעך פון דער צרה פטור צו ווערן. — אָט דאָ הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט געלט, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעמען ביים עולם געלט! און מיט צונויפנעמער האָט מען, ברוך־השם, קיין דאגה נישט, הלוואַי אַזוי פיל געלט, וויפיל צונויפנעמער עס זענען דאָ. די נעמען צונויף געלט פאַר דעם עקאָנאָם מיט די באַדינטע אין הויף, לאָז מען כאָטש האָבן אַ חיי שעה, אַ רואיקע מינוט פון די הונגעריקע בהמות; יענע נעמען צונויף אויסקויף־געלט פאַר דעם פריץ, און נאָך אַנדערע נעמען צונויף גלאַט אַזוי געלט, אויף הוצאות, הייסט עס. יידן, זאָגט מען, גיט געלט! פון איטלעכער בהמה אַזוי פיל און אַזוי פיל . . .

ערגער נאָך פון די בהמות איז געוועזן, נעבעך, די כלי־קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים, אַשטייגער, זיי איז געוועזן ביטער און פינצטער פון אַלע זייטן. סיי־ווי־סיי, וואוהין זיי זאָלן זיך נישט קערן, ווענדן, וועט ברענען אויף זיי אַ פייער פון דעם אָדער פון יענעם צד. ביידע צדדים זענען צו־להכעיסניקעס, טוען אין דער גאַל אַריין איינער דעם אַנדערן. פאַר גרויס פאָרכט און איבערטראַכטעניש האָבן זיי, די כלי־קודש הייסט עס, ווי צעדולטע זיך געכאַפט, אַליין נישט רעכט צו וויסן, אויף וואָס פאַר אַ וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אַלצדינג: אַ שמעק דאָ, אַ שמעק דאָרט, אַ שאָקל מיטן קאָפ דעם, אַ שאָקל מיטן קאָפ יענעם, אַ שפרונג אַהין, אַ שפרונג אַהער, און אַ שפרונג־אָפ צוריק — נישט אַהין און נישט אַהער. אַלצדינג האָבן זיי געטאָן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאָגט, אין אַלע עקן — און זענען, נעבעך, אומגעקומען, געוואָרן קדושים, אַ שיינע ריינע כפרה פאַר יידישע קינדער! עס רעשט זיך קאַבצאַנסק, און דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כפי ס'איז באַקאַנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאַך, וואָס זאָל נישט מיטברענגען מיט זיך צוגלייך אירע געוויסע באַשעפענישן, און צו דינען זיי פאַר אַ מיטל צום לעבן. אין אַ בלאָטע, אַשטייגער, האַלטן זיך טייוול! אין אַ קאַלוזשע — זשאַבעס; וואו אומריינקייט — שוויבלען־גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריג, מחלוקת — שפראָצן, קומען־אויף מענטשלעך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָר ווייסט ווער זיי זענען, וואָס

ציִען דערפון די פרנסה בכבוד, זענען שטאַרק אין דער מאָדע און גילטן ביי אַלע נאַראָנים.

אַט אַזוינע מענטשעלעך, אַזעלכע מאָדנע נפשות, עפעס גאָר נייע מיני כלי־קודש, זענען אַרויפגעשוואומען אויך דאָ, אין קאָבצאַנסק בשעת דער מהומה, געוואָרן רעדל־פירער און זיי האָבן געטויגט צום עסק אונטערצובלאָזן דעם פייער, די שנאה זאָל וואַקסן. זייענדיק לפנים הייסע חסידים כייקל־חיימס, האָבן זיי געמיינט ביי זיך, אים צו פירן ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואָס פירט זיך מיט אים אַרום פון שטאָט צו שטאָט, שפילן די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצן — און מאַכן די קאָפיקע.

— קומט, חברה, — האָבן די מענטשעלעך געזאָגט, — קומט, לאָמיר נעמען קאָבצאַנסק אין אונדזערע הענט אַריין.

קאָבצאַנסק האָט עס דערהערט, איז זי פאַרצאַפלט געוואָרן! עס האָט אין איר געקאָכט און גערוישט ווי אין ים בשעת אַ שטורעמווינט. פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף אַ מלחמה איינע אַקעגן די אַנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיקע פעטש זענען געפלויגן אין קלויז איבער גבאות . . . פון דאָרט זענען זיי געפלויגן ווייטער, ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַטאַוועס עפעס, אַז יידישע קינדער צעשפילן זיך די געבליטן, דענסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, לייגט מען נישט קיין כבוד יונגע אויף אַלטע, קינדער אויף טאַטעס, אַן עם־הארץ שעמט זיך נישט צו זאָגן אַ דעה אין לערנען! . . .

פעטש זענען געפלויגן און פליען נאָך עד היום, — און די קאָבצאַנסקער יידן, אַז אָך און ווי צו זיי, האָבן טאַקע, נעבעך, אַ פנים ווי די אויסגעפאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריג האָבן זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריגן זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט. ביי אַ טייל גייט עס אינגאַנצן נישט מער ווי אין נצחונות. עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבי ווייזן יענע, ווער עלטער עס איז. פון גערעכט — נישט גערעכט, פון יידישקייט — נישט יידישקייט, קענען — נישט קענען — איז דאָ נישט די רעדע, דער עיקר איז אויספירן. און ווידער ביי אַ טייל, ביי יענע מענטשעלעך, אַשטייגער, גייט עס נישט מער ווי אין דער פרנסה, דערווייל איז עס דאָך אַן עסק — הו־האַ! אַ לויפעניש, אַ פליעניש אַהין, אַהער, אַ שרייבעניש, אַ שושקעניש, און דערלייגן צום פאָלק ישראל, נישקשה, דערלייגט מען נישט, אָך, מען מעג אים, אַוודאי ליב האָבן . . .

די אַלטע כלי־קודש, זאָלן זיך מיען, האָבן דאָך אויך ליב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצט אויף גלות־השכינה. נאָר די היינטיקע קאַבצאַנסקער נייע כלי־קודש האָבן אים ליב און קרעכצן אויף גלות־השכינה, טע־טע־טע, גאָר אויף דער בייער מעטאָדע . . . היינטיקע זענען נישט קיין פאַרווינטע נשמות. היינטיקע זענען גרויסע בעלי־בטחונס. אין האַרצן מעגן זיי זיך וויסן, אַז ס׳איז פע, דאָך מאַכן זיי אַ פריילעכע מינע, זענען תמיד אויפגערוימט מיט שיינענדיקע פנימלעך, פאַרזיכערן, אַז זייער צד איז געהויבן, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזן, הייסט עס, די שמעלקעניקעס צעפּוקעט ווערן!

ס׳איז אַ פּוקעניש, אַ צעזעצעניש, ביידע צדדים זענען אָנגעצונדן, לייגן־צו קנייטלעך איינער דעם אַנדערן, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטן דערינען, ווי דאָ טוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריץ דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, אַ צען מאָל מער ווי פריער, און לאָזט מודיע זיין די באַלעבאַטים מיט דעם האַרבן וואָרט, אַז ער וועט איינגעבן פאָרמאַלנע וואו מען באַדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילן נישט צאָלן וויפיל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבן פון זייעו״ע הייזער, וואָס שטייען אויף זיין גרונט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָט:

— געוואַלד, רבונו של עולם, ס׳איז דאָך נישט אויסצוהאַלטן, סאיז שוין איבער די כוחות!

לויפט מען דאָך, ווי דער שטייגער איז, אין הויף, צום פּריץ. אַדוני פּריץ! — שרייט מען, פאַלנדיק אים צו די פּיס. — אַ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונדז! — דער פּריץ אָבער ענטפערט נישט קיין וואָרט. ברומט ברומען אַפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט, כאַפּט מען די פּיס אויף די פּלייצעס און מען אַנטלויפט...

אַז בקשות העלפן נישט, מאַכט מען זיך האַרץ — שטעלן זיך דעם פּריץ אַקעגן. וואָס הייסט? טענהט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תמיד, די הייזער זענען אונדזערע, פון אָבות אבותינו. וויל ער נישט מיט גוטן, מוז מען זיך מיט אים לאָדן. אדרבא, טאַקע איינגעבן. נישקשה, ס׳איז דאָך דאָ עפּעס יושר, מענטשלעכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, אַ נייעם עסק! באַדאַרף מען דאָך שתדלנים, אָך, דערויף זענען דאָך עפּעס דאָ מענטשעלעך, יענע בריה׳ס־מענטשעלעך! עס פאַרשטייט זיך, מען קלייבט זיי אויס צו שיקן אַהינצו, אין דער גובערניע. באַדאַרף מען דאָך אויף הוצאות, אַ פאָר אַהין, אַ פאָר צוריק, אַן עס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלט, און וואו זענען ווייבער? די

ווייבער אין דער היים איבערלאָזן באַדאַרף מען דאָך עפּעס אויך. — טרייסלט מען אויס אַלע פּושקעס. פון יענעם געלט, וואָס פון די בהמות, פאַרנעמט מען אויך. קאַבצאַנסק ברענגט זיך אויס. קאַבצאַנסק טוט זיך אַריין אינגאַנצן אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפן דעם מוח, טוען־אויף סברות, ווי די געלערנטע אַדוואָקאַטן. ס'איז דאָ צווישן זיי אויך, אָן עין־הרע, פיל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס. קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מער ווי איר משפּט, עס קריכט איר אַרויס די אויגן וואַרטנדיק דעם סוף. ברוך־השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פאַרשפּילט! — באשר וואָס איז? לערנט מען דאָרט דעם פּשט, ציגנז, אמת טאַקע, טאָר אַ פּריץ נישט, על פּי דין, העכערן. נאָר אַזוי ווי פאַר עטלעכע יאָר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעס מוסיף געווען פאַר איטלעכן באַלעבאָס אין קאַבצאַנסק עטלעכע קאָפּיקעס אויף דעם ציגנז, און קיינער האָט זיך נישט געמאַכט דערויס און בשעת צאָלן נאָך צעשריבן זיך ביי אים אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אַז זיי, די קאַבצאַנסקער באַלעבאַטים, זיצן אויף דעם דוקעס' ערד נישט בתורת ציגנז ווי פריער, נאָר בתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על פּי דין, צו העכערן ווען ער וויל און וויפיל ער וויל. לא די וואָס פאַרשפּילט, באַדאַרף נאָך קאַבצאַנסק צאָלן די הוצאות פונעם משפּט, עפּעס גאָר אַ גרודע געלט!

אָט ווי קאַבצאַנסק איז פאַרקראָכן פון איין צרה אין דער אַנדערער, און האָט זיך שטאַרק פאַרפּלאָנטעט! נאָר ווי אָבער פּלאָנטעט מען זיך דאָ אַרויס? אין אַן אַנדער צייט, אַז קאַבצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי, נעבעך, טאַקע קיין עצה זיך נישט געקענט געבן. משטיינס־געזאָגט, ווער? היינט אָבער איז נישט דאָס קאַבצאַנסק וואָס פריער. היינט איז דער עולם אירער גאָר עפּעס אַנדערש. די שטענדיקע מהומות, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבן אים צעקאָכט דאָס בלוט, צערייצט, אויפגעוועקט אין אים דעם עזות־פּנים. אַ קאַבצאַנסקער ייד איז פלאַם־פייער, שטאַרק אָנגעלאָדן, נאָר עפּעס אַ וואָרט נישט אַזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיקע ווערטער, וואָס פליען מיט אימפּעט אים פונעם מויל אויף שרויפן. די שטענדיקע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבן געמאַכט פון די קאַבצאַנסקער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאָגער אין האַנדל, אין לאָדעניש, אין באַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטן, וואָס אין דער וועלט, דיפּלאָמאַטיע, פּאָליטיקע, אַשטייגער, פּראָטאָקאָלן, אַפּעלאַציעס, וכדומה—דאָס זענען אַזעלכע זאַכן, וואָס ייִנגלעך, קלויזניקעס, האַלטן עס שטענדיק אין מויל און זענען זיך דערינען מפלפּל.

מיט עצות האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגן. דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס צופיל. אַ טייל האָבן געזאָגט, מען זאָל אונטערשיקן צום פריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בעטן רחמים, שטיצנדיק זיך אויף דעם עולמס אַ ווערטל: אַז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער. ווידער אַ טייל האָבן געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקן יאָ, טאַקע אונטערשיקן, נאָר בעטן רחמים גלאַט פראָסט, ניין! עס באַדאַרף זיין מיט פּאָליטיקע — אַשטייגער, געבן אים אין שמועס אָנצוהערעניש מיט אַ פרעג: וואָס פאַר אַ ווערט קאָן האָבן זיין קאַבצאַנסק אָן קאַבצאַנסקער, למשל?... און נאָך אַ טייל האָבן געשריגן: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטן, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בעסטע מיטל איז אַן אַפּעלאַציע אַהין, אין די הויכע פענצטער, נישקשה, אַן עדה מענטשן, אַבי זי וויל נאָר, וועט אויספירן . . . הכלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיל דעות, אַזויפיל צדדים. קאַבצאַנסק פאַרקריכט ווייטער און פאַרפּלאָנטעט זיך נאָך מער!

גוט יום־טוב! — ס׳איז פסח. נאָך אַזויפיל קאָפּדאַרעניש, אַזויפיל בויכווייטיק אַריינגעבראַכט, געלויבט איז גאָט, דעם טייערן גאַסט, דעם פסח! דער פסח לאָזט זיך פילן אומעטום: אין שול, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פסח — מיט זיינע קנײדלעך, זיינע כרעמזלעך און זיינע אַלע גוטע זאַכן. ער קריכט אויך אַריין איטלעכן, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיף אינעווייניק אין דער נשמה. עס ווערט עפּעס ליכטיק, פריילעך אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם, נעבעך, נישט אַזוי געקליידט רייך מיט דער מאָדע, אַ ווייס העמד צום לייב מיט אַן אַלטער שבתדיקער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאָמפּאָטן, טרינקט נישט טייערע ווײַנען! עסט, פון יוצא־וועגן, אַ שטיקל פלייש מיט פריש־אָנגעריבענעם כריין, אַ פּאַסטערנאַק־צימעס! טרינקט לאַקריצע, ראָזשינקעס־ווײַן אַ גלעזל — און באַלעקט זיך, האָט הנאה! קוויקט זיך מיט „אתה בחרתנו“, מיט די גוטע שטיקלעך פּיוט, מיט דעם גאַנצן יום־טובדיקן דאַווענען — און מען זעט ווי זי שעפּט תענוג, עס קומט איר צו אַ שטיק געזונט, עס רוט עפּעס אויף איר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פאַרוואָגלטע קאַבצאַנסק, נאָך אַזויפיל צרות אַ גאַנץ יאָר, האָב כאָטש יום־טוב אַ רואיקע מינוט!

שביעי של פסח, אַ פריילעכער טאָג, ווען די יידן זענען איבערגעגאַנגען דעם ים, און די מצרים, די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונקען געוואָרן דאָרט; ווען קאַבצאַנסק איז געווען יום־טובדיק, פול מיט האָפענונג צו השם־יתברך, דעם באַשיצער פון זיין געליבט פאָלק ישראל אין אַלע צייטן,

פּלוצים ווערט אַ רעש, אַ געוואַלד: מען גייט! — הע־הע, דעם פּריצס לייט, גאַנצע כאַפּטעס, גייען מיט אַ פּייפּעריי, סווישטשעריי, שלאָגן־אויס פּענצטער, ברעכן אויוונס, רייסן בעטגעוואַנט! וואָס איז? דער פּריץ הייסט טרייבן יידן גנבים, שווינדלען, בלוטזויגער, וואָס האָבן זיך פֿאַרקליבן צו אים אין שכנות, אין זיינע הייזער, און ווילן נישט צאָלן קיין אַרענדע־געלט. אַצינד לערנען עס זיינע לייט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבן די דאָזיקע רבים מיט דער היינט־מאָדישער מעטאָדע געענדיקט פֿון בלק איין פּרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונעיאַדעווקער גאַס, לעת־עתה, וואו עס זיצן די עכטע בלוטזויגער, די אמתע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריקע אָפּגעלייגט אויף שפּעטער אַביסל. יידישע קינדער, גוט אַנגעלערנטע, וואַלגערן זיך נאַקעטע, הונגעריקע אין נעץ, אין קעלט, אויף די גאַסן, אונטער דעם פֿרייען הימל.

אוי ווי! — שרייט קאַבצאַנסק — אַ דונער האָט מיך געטראָפֿן!

וואָס־זשע, נעבעך, טוען יידישע קינדער? וואַלגערן זיך דאָ אויף דער גאַס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך נישט קיין גוטער משא־מתן, נעמען יידעלעך און רירן זיך פֿון אָרט: אַ טייל שלעפּן זיך אַוועק ווייט אין עק וועלט און אַ טייל שטופּן זיך אַריין דערווייל אין ניי־קאַבצאַנסק, מאַכן דאָרט אַן אַן ענגשאַפֿט און שטייען די ניי־קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פֿאַרשטייט דאָך אַפֿילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך, נישט־דאָ־געדאַכט, אַ ביין אין האַלדז, הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כוחות, פּונעם ביין ווי ס'איז פּטור צו ווערן. דעריבער האָבן די ניי־קאַבצאַנסקער, נעבעך, גאָר נישט ווילנדיק שטאַרק זיך צעהוסט, דאָס הייסט געאַרבעט אויף אַלע כלים, ווי לויז צו ווערן פֿון אַזאַ אַנשיקעניש, פֿון אַזוינע כּפֿל־שמונהדיקע קבצנים, און געזוכט מיטל, ווי צו שטילן דאָס פֿייער אין אַלט־קאַבצאַנסק, אַז זייערע ברידערלעך דאָרט זאָלן מער נישט קומען צו אַזאַ מיאוסער לאַגע, זאָלן זיצן רואיק ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף ווייטער לאָזן צו רו. ביים פּריץ זענען זיי געווען שטיקלעך תקיפֿים, קיין סכסוכים צווישן זיי מיט אים איז קיינמאָל נישט געווען, אין אַרויסשטעלן זיך אים אַקעגן פֿאַר דעם מקום־קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבן זיי אַפֿילו אין זינען נישט געהאַט . . . ווייסנדיק זייער גוט זיין קאַפּריז. אַלצדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבן, נאָר נישט אויף קיין האָר פֿון זיין קאַפּריז. בכן קומען זיי צו בייקל־חיימען מיט אַזאַ פּלאַן:

— הערט אויס, ר' בייקל־חיים! מיט קאַבצאַנסק שטייט עס אַצינד שמאָל. אַז אַך־און־ווי צו איר, צו וואָס זי איז געקומען פֿאַר אירע זינד! זי ברויכט באַלד טאַקע הילף. מיט אַ פּריץ מאַכט מען נישט מיט געוואַלד.

דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבצאַנסק איז קאַבצאַנסק. מען באַדאַרף נאָכגעבן זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערן ווייך ווי טייג, כאָטש צולייגן אים צו אַ געשוויר. נאָר אַצינד לאָזט אים אָפּ, אָט דעם קאַפּריז . . . קורץ גערעדט, ר׳ כייקל־חיים, מאַכט זיך נישט ווויסנדיק אַצינד פון דער שטאָט אין מזרח־וואַנט, איבער וועלכער עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פאַרקאָכט. און כדי פאַרבלענדן דעם דוקעס די אויגן, ער זאָל מיינען, אַז איר האָט זי שוין מער אין זינען נישט, נעמט אָן, זייט אַזויפיל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לייגט אייך איצט פאָר, אויך טאַקע אין מזרח־וואַנט, נאָר ערגעץ אַנדערש, ווייטער אַביסל. אין פאָלעש פון דער אַלטער שול געפינט זיך, ווייסט איר דאָך, אַ פּינצטער קעמערל, אַ ליידיקס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמערל גוט צורעכט מאַכן מיט אַן אָרון־קודש, מיט אַלצדינג ווי אַ שטיבל באַדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איר וועט זיין דערווייל — פאַרשטייט איר? — די גאַנצע באַלעבאַטים. — ווי באַלד איר טוט עס, וועט געשטילט ווערן דעם פּריצס כעס און ממילא פאַרבעסערט ווערן די יידישע לאַגע . . . שונאים, ווי אַ ר׳ שמעלקע, אַשטייגער, וועלן אויך פאַרשטומט ווערן, בלייבנדיק דאָ אַליין די איינציקע פיינע בריות, און אומגעשטערט פאַרנעמען צו זיך די אַלע כיבודים, גבאות, עליות וכדומה — לאָזן זיי זיך דערמיט וואַרגן!

פון כייחל־חיימס וועגן, און אַ טייל פון זיינע לייט, וואָלט די זאַך גאָר נישט קרום געווען, האַ, אפשר איז באמת טאַקע דערווייל אַ סברא! פאַר וואָס נישט? נאָר פאַר געוויסע מענטשעלעך, כלי־קודש, איז דער דאָזיקער פלאַן געווען אַ סם. סטייטש, אַז אויס מחלוקת, אויס פייער, ווי־זשע וועלן זיי ברענען אַ וועלט? לאָ! האָבן זיי געשריען, אויס דער הויט געשפּרונגען און אויפגערירט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצינד?

אוי ווי שלעכט! ס׳איז אַ מהומה, יידן שלעפּן זיך אַוועק מיט די טאָרבעס אין דער ווייטער וועלט — און ס׳איז אַ מעשה אָן אַן עק! . . .

איקוף פאַרלאַג

לידער און פאָעמעס

י. קאַצענעלסאָן — דאָס ליד פונעם
אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק — — $1.25
ח. גראַדע—דורות (לידער און פאָעמעס) 1.75
דוד האָפשטיין — איך גלויב (לידער) 1.50
ז. וויינפער—געזאַנג פון אַ גלויביקן — 1.50
ז. וויינפער — ביים גרענד־קעניאָן — 1.75
דאָרע טייטלבוים — אינמיטן וועלט — 1.00
ל. מילער — שטורעמס און רעגנבויגנס 2.00
א. סוצקעווער — די פעסטונג (לידער) 1.00
א. סוצקעווער — לידער פון געטאָ — .50
י. פאַפערניקאָוו — געקליבענע לידער— 2.50
איציק פעפער — די שאָטנס פון
וואַרשעווער געטאָ — — — — — 1.50
ח. קאַטיליאַנסקי — פאָלקס־געזאַנגען — 5.00
יוסף ראָלניק — געקליבענע לידער — 2.50

דערציילונגען און ראָמאַנען

אויף נייע וועגן (30 יאָר סאָוועטיש־
יידיש שאַפן) — — — — — — — 3.00
שלום אַש — געקליבענע ווערק —
ב. 1 : דאָס שטעטל, ר׳ שלמה נגיד,
דער פאַרבאָרגענער בחור — — — 2.50
ב. 2 : געזאַנג פון טאָל און אַנדערע
דערציילונגען — — — — — — 2.50
שלום אַש — דער ברענענדיקער דאָרן 2.50
שלום אַש — דער תהילים־ייד (ראָמאַן) 3.00
י. אַלקאָן —די מלחמה אין מידלוויל — 2.50
ש. אַפטער — אין דער רוימישער
געטאָ (ראָמאַן) — — — — — — — 3.00

ש. אַפטער — דער בונט און אַנד. — .25
אברהם ביק — ר׳ יעקב עמדין — — 2.50
דוד בערגעלסאָן — פרינץ ראובני — 1.50
מ. י. בערדיטשעווסקי — יידישע
כתבים, באַנד 1 — — — — — — — — 3.00
מ. גאָלדשטיין — ביראָבידזשאַנער
אויפן אַמור — — — — — — — — — 1.50
ז. וויינפער — אויף די זאַמדן
פון יהודה (ראָמאַן) — — — — — — 2.00
חיים מאַרגאָלעס־דאַווידזאָן — פאָרהאַנג 2.50
דער נסתר — די משפחה מאַשבער —
צוויי טייל — צו — — — — — — 3.00
ל. קאָברין—ריווערסייד־דרייוו (דראַמע) .25
ל. קאָברין — דער פאַרלוירענער
ניגון (ראָמאַן) — — — — — — — 3.00
לעאָ קאַץ—נקמה (ראָמאַן), יידיש י. ס. 2.50
א. ראַבאָי — איז געקומען אַ ייד
קיין אַמעריקע — — — — — — — 1.50
מענדעלע מוכר ספרים — געקליבענע
ווערק — באַנד 1 : דאָס קליינע
מענטשעלע, די טאַקסע ; ב. 2 : די
קליאַטשע, מסעות בנימין השלישי ;
ב. 3 : פישקע דער קרומער, דער
פריזיוו; ב. 4 : דאָס ווינטשפינגערל;
ב. 5 : צוריק אַהיים און אַנד. דערצ.
יעדער באַנד צו — — — — — — — 3.00

אויטאָביאָגראַפיעס און זכרונות

ראובן ברייני; — פון מיין לעבנס־בוך 3.00
אהרן גאָרעליק — שטורעמדיקע יאָרן 3.00

צל. גראנאך — אט גייט א מענטש!
(יידיש יעקב מעסטל) — — — — — 3.00

שלום לעווין — אונטערערדישע
קעמפער (זכרונות) — — — — — — 2.50

יעקב מילך—אויטאביאגראפישע סקיצן 2.50

א. ראבאי, מיין לעבן, 2 בענד, צו — 2.00

קריטיק און קולטור־פראבלעמען

100 הייגטצייטיקע אמעריקאנער יידישע
מאלער און סקולפטארן (אלבאם) — 10.00

ש. אלמאזאוו — מיטןווארט צום פאלק 3.00

ג. בוכוואלד — טעאטער (אילוסטרירט) 3.00

מ. וויגער — יידישע ליטעראטור אינעם
19טן י״ה, צוויי בענד, צו — — — 3.00

דר. חיים זשיטלאווסקי — ייד און וועלט 2.50

דר. ח. זשיטלאווסקי — דער זין פון
מענטשלעכן לעבן — — — — — — 2.50

אברהם טייטלבוים — וויליאם שעקספיר 3.00

דר. א. מוקדוני—י. ל. פרץ און דאס
יידישע טעאטער — — — — — — — 3.00

נ. מייזיל — צווישן חורבן און אויפבוי 3.00

נ. מייזיל — י. ל. פרץ (זיין לעבן
און שאפן) — — — — — — — — 3.00

נ. מייזיל — פארגייער און מיטצייטלער 3.00

פ. נאוויק — אייראפע—צווישן מלחמה
און שלום — — — — — — — — 3.00

פ. ענגעלס — לודוויג פייערבאך
(איבערזעצט ש. וויגער) — — — — 1.25

בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ —
געזאמלט נחמן מייזיל — — — — 3.00

ב. ריווקין — הויפט־טענדענצן אין
דער יידישער ליטעראטור — — — 3.00

קעגן די אנפאלער אויף דר. חיים
זשיטלאווסקי (זאמלונג) — — — — .35

באריכט פונעם קולטור־צוזאמענפאר — .50

צען יאר איקוף — — — — — — — .25

Ykuf, 189 Second Avenue, New York 3, N. Y. :אדרעס